

6148 219 90

HIERDIE EKSEMPLAAR MAG ONDER
GEEN OMSTANDIGHEDE UIT DIE
BIBLIOTEEK VERWYDER WORD NIE

University Free State

34300002350639

Universiteit Vrystaat

**DIE MOEDER
VAN
ONS ALMAL**

Die ekklesiologie van Klaas Schilder

deur

Abraham Lodewikus Adriaan Buys

aangebied ter voldoening aan die vereistes vir die graad

DOCTOR THEOLOGIAE

aan die

UNIVERSITEIT VAN DIE VRYSTAAT

Promotor: Prof. dr. S.A. Strauss

2003

Opgedra aan Karin - my geliefde.

Universiteit van die
Oranje-Vrystaat
BLOMPONTEIN
16 SEP 2004
UEVS SAOOL BIBLIOTEEK

Dankbetuigings

Baie dankie aan my vrou en kinders wat my met soveel opoffering ondersteun het. Ook my ouers en skoonouers, broer en suster en vriende wat altyd opregte belangstelling getoon het. Aan ma Marietjie, wat met die proeflees, en Mari Fraser, wat met die drukwerk, gehelp het, baie dankie vir die moeite.

Aan die kerkrade en gemeentes van die Gereformeerde Kerke Piet Retief en Pietersburg-Noord vir die bereidheid om aan my studieverlof te bewillig het.

Aan my promotor, prof. Sybrand Strauss, wat self 'n Schilderkenner is, my hartlike dank vir die goeie begeleiding en raad wat u aan my gegee het. Wat ek in die besonder hoog op prys stel is die vinnige en deeglike terugvoering wat u voorsien het. Dankie ook dat u huis ook altyd vir my oop was en die gasvrye ontvangs wat ek ook van u en u vrou geniet het elke keer as ek Bloemfontein besoek het.

Aan professor Bert Floor wat my aan Schilder se werke bekend gestel het. U vriendskap, ten spyte van ons ouderdomsverskil, bly vir my 'n gawe van die Here.

Aan die Nederlandse ambassadeur en personeel in Pretoria my dank vir u professionele hantering van my beurs. Ook my dank aan die Nederlandse regering wat met die *Huygens* beurs dit vir my moontlik gemaak het om etlike maande navorsing in Kampen te doen.

Aan professor George Harinck, baie dankie vir u inspirerende belangstelling in die vordering van my studie. Ook aan mej. Erene van der Lucht van die *Archief en Documentatie Centrum* wat my baie gehelp het.

Aan professor Barend Kamphuis, wat as rektor van die Teologiese Universiteit my vriendelik ontvang het en ook die reëlings getref het dat ek toegang tot die biblioteek se rekenaargeriewe kon kry, my dank.

Aan mej. Loes Dreschler waar ek in Groenestraat geloseer het, baie dankie vir u opoffering om u huis in diens van die kerk en koninkryk beskikbaar te stel vir my. Ek en Karin dink met groot genoegdoening terug aan ons verblyf daar. Dan ook aan mev. Dekker in Kampen wat elke Dinsdagaand aan my die heerlike etes voorsien het en my bemoedig het toe ek so baie na my vrou en kinders verlang het. Aan almal wat aan my gesprekke toegestaan het in Nederland, dankie vir u tyd en moeite om my studie te bevorder.

Baie dankie aan dr. Victor D'Assonville wat so gewillig gehelp het met my navrae oor Calvin; dankie ook vir jou en Daleen se jarelange diensbaarheid en ook julle gasvryheid waarmee ek in Münster ontvang is.

Baie dankie ook vir tannie Hester Buys van Potchefstroom by wie ek meer as een keer kon tuisgaan om naby die biblioteek te wees.

Aan die HERE my God, wat my uitgekies het, wil ek met my lewe dank bewys.

Vita est adoratio.

November 2003

Pietersburg.

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1	1
-------------------------	---

VERANTWOORDING

1.1 Inleiding	1
----------------------------	---

1.2 Navorsingsproblematiek	1
---	---

1.3 Navorsingsmetode	3
-----------------------------------	---

1.4 Schilderiana verwysings	4
--	---

1.5 Opset van die studie	5
---------------------------------------	---

1.6 Doelstelling	6
-------------------------------	---

2. Klaas Schilder [1890-1952] - 'n kort lewenskets	7
---	---

HOOFSTUK 2	16
-------------------------	----

KERK EN OPENBARING

2.1 Inleiding	16
----------------------------	----

2.2 Grondgedagtes	16
--------------------------------	----

2.3 Die kerk onder die Skrif	19
---	----

2.4 Menslike begripsvermoë	21
2.4.1 Openbaring van bo na onder	21
2.4.2 Antropomorfisme	23
2.5 Adres van openbaring	25
2.6 Geloofsontvangs van openbaring	27
2.6.1 Noodzaak van geloof	27
2.6.2 Eklektisisme en subjektivisme	28
2.6.3 Geloof en begrip	29
2.7 Geloofsinhoud en openbaringsinhoud	34
2.7.1 Ware geloof	34
2.7.2 Ewewig	35
2.7.3 Kern van openbaring.....	36
2.7.4 Gemeenskap het voorrang.....	38
2.7.5 Openbaring is nie versoening nie	38
2.8 Eenheid	40
2.9 Ontwikkeling van openbaring	43
2.9.1 Eenlynig: van bo na onder	43
2.9.2 Pinksterarmoede	44
2.9.3 Eenmalig: voor na agter	46
2.9.4 Meegaande karakter	47
2.9.5 Kleiner begin	48
2.9.6 Liefde en haat	49
2.9.7 Voortgaande openbaring.....	51
2.10 Gesag van die Woord	53
2.10.1 Nie ontleende gesag.....	53

2.10.2 Woordgesag en gesag van meerdere vergaderings.....	55
2.11 Opsomming	57
 HOOFSTUK 3.....	58
 KERK EN GELOOF	
 3.1 Inleiding.....	58
 3.2 Geloof alleen.....	58
 3.3 Kerklike belydenis.....	60
3.3.1 Weergee van openbaring.....	60
3.3.2 Kerklike plig tot belydenisvorming.....	61
3.3.3 Toetsbaarheid van die belydenis.....	63
3.3.4 Waardering van die belydenis.....	65
3.3.5 Ekumeniese aspek van die belydenis.....	69
3.3.6 Doel van die belydenis.....	70
3.3.7 Grondslag vir kerklike eenheid.....	72
3.3.8 Bindkrag van die belydenis.....	75
3.3.9 Prysgee van die belydenis.....	82
3.3.10 Geen verbandsbelydenis.....	87
3.3.11 Uitbou van die belydenis.....	88
3.3.12 Middelpunt van die belydenis.....	90
3.3.13 Voortgaande belydenis.....	93
 3.4 Kerk as vergadering.....	94
3.4.1 Saamkom en saamvergader.....	95
3.4.2 Voorwaarde vir vergadering.....	96

3.4.3 Dissipelkring.....	98
3.4.4 Kerk as skepping.....	99
3.4.5 Indifferentisme.....	100
3.4.6 Valse vergadering.....	102
3.4.7 Geen afscheidingsreg.....	103
3.4.8 Verbondsgetalle.....	103
3.5 Opsomming.....	105

HOOFTUK 4.....	106
-----------------------	------------

KERK EN VERBOND

4.1 Inleiding.....	106
4.2 Kerk as verbondskring.....	107
4.2.1 Gewetensprikkel.....	107
4.2.2 Verbondsgehoorsaamheid.....	108
4.2.3 Gehoorsaamheid en saligheid.....	110
4.2.4 Kerkverbond en kerkverband.....	111
4.2.5 Ou gehoorsaamheid in nuwe geselskap.....	112
4.2.6 Verbond en maatskappy.....	112
4.3 Wettige kerk.....	113
4.3.1 Voortsetting.....	113
4.3.2 Onwettig.....	114
4.3.3 Suiwer en wettig.....	115
4.3.4 Beslissingskeuse.....	117
4.3.5 Beslissingskeuse en gewete.....	120

4.4 Ware en valse kerk.....	122
4.4.1 Gehoorsaam vergader.....	122
4.4.2 Geestesgawes.....	124
4.4.3 Is Rome 'n ware kerk?.....	125
4.4.4 Saligheid en gehoorsaamheid.....	127
4.4.5 Adres van die kerk.....	128
4.4.6 Openbaring van valse vergadering.....	129
4.4.7 Ware en valse kerkverband.....	131
4.4.8 Strydende en triomferende kerk.....	131
4.4.9 Interkerklik.....	132
4.4.9.1 Onwerkbare mite.....	132
4.4.9.2 Buitekerklikheid.....	134
4.4.9.3 Onkerklik.....	134
4.5 Kerk as instituut en organisme.....	135
4.5.1 Instituut.....	135
4.5.2 Instituut en instituering.....	137
4.5.3 Geen welsynsinstituut.....	139
4.5.4 Leer en lewe.....	140
4.5.5 Groeiende organisme.....	140
4.5.6 Instituut en saligheid.....	142
4.6 Sigbaarheid en onsigbaarheid van die kerk.....	142
4.6.1 Ontwikkeling.....	143
4.6.2 Voorwerp van geloof.....	143
4.6.3 Geen mistieke liggaam.....	144
4.6.4 Desentralisasie.....	148
4.6.5 Onoorsienlik.....	148
4.6.6 Verbrokele eenheid.....	149
4.6.7 Liggaam van Christus.....	150

4.7 Kerk as gemeenskap.....	152
4.7.1 Kerk of kring.....	152
4.7.2 Bieg en skynheiligheid.....	153
4.7.3 Sondige selfsug.....	154

4.8 Kerkorde.....	155
4.8.1 Vrye binding.....	155
4.8.2 Tugbediening.....	156
4.8.3 Ampte.....	157

4.9 Opsomming.....	159
---------------------------	------------

HOOFSTUK 5.....	160
------------------------	------------

KERK EN EENHEID

5.1 Inleiding.....	160
---------------------------	------------

5.2 Gawe en opgawe.....	160
--------------------------------	------------

5.2.1 Geen subjektiewe eenheid.....	160
5.2.2 Afgrensing deur die belydenis.....	162
5.2.3 Aansluitingsplig.....	163
5.2.4 Reeds bestaande eenheid.....	164
5.2.5 Eerste christelike kerk.....	165
5.2.6 Onbekende adres.....	167
5.2.7 Sigbare eenheid.....	169
5.2.8 Verenigingsplig.....	170
5.2.9 Noodsaak van kerkverband.....	171
5.2.10 Geen dwangbuis.....	174

5.2.11 Wêreldgerig.....	175
5.2.12 Die ekumeniese beweging.....	176
5.2.13 Verhouding met die <i>Christelike Gereformeerde Kerk</i>	178
5.3 Kerk as moeder	180
5.3.1 Metafore.....	180
5.3.2 Die barende kerk.....	180
5.3.3 Moeder of huishoudster?.....	183
5.3.4 Skeibrief.....	184
5.4 Die kerklike pluriformiteitsprobleem	186
5.4.1 Kuyperiaanse pluriformiteit.....	186
5.4.1.1 Geen belydenistaal.....	187
5.4.1.2 Volkskerke.....	187
5.4.1.3 Waarheidselement.....	188
5.4.2 Defensiewe pluriformiteit.....	189
5.4.2.1 Opposisie minderheid.....	189
5.4.2.2 Aanpassingsdruk.....	191
5.4.3 Offensiewe pluriformiteit.....	192
5.4.3.1 Dogmatiese staanplek.....	192
5.4.3.2 Swye oplê.....	194
5.4.4 Verweer teen offensief.....	194
5.4.4.1 Eenheidsontwapening.....	194
5.4.4.2 Eenheidsbewegings.....	195
5.4.4.3 Meervoudig of meervormig?.....	196
5.4.4.4 Subjektiewe volksaard.....	197
5.4.4.5 Schleiermacher.....	199
5.4.4.6 Gewetensaanspraak van die belydenis.....	199
5.4.4.7 Bynaam.....	200
5.4.4.8 Dooperkenning.....	200
5.4.4.8.1 Katolisiteit.....	200

5.4.4.8.2 Nie herhaalbaar.....	201
5.4.4.8.3 Ketterdoop.....	202
5.4.4.8.4 Wederdopers.....	203
5.4.4.8.5 Kerknaam aan Rome ontsê.....	203
5.4.4.9 Kwiëtisme.....	205
5.4.4.9.1 Verbondsgehoorsaamheid.....	205
5.4.4.9.2 Wedersydse waardering.....	206
5.4.4.9.3 Ongereformeerde metode.....	208
5.4.4.10 Wettigheid of suiwerheid.....	211
5.4.4.11 Buite die kerk geen saligheid.....	212
5.4.4.12 Datering.....	219
5.4.4.13 Natuur nie norm.....	220
5.4.4.14 Wese en welsyn van die kerk.....	221
5.4.4.15 Noodsprong.....	224
5.4.4.16 Geen veelkleurige waarheid.....	225
5.4.4.17 Saam versamel.....	226
5.4.4.18 Merktekens vervaag en belydenis verwoes.....	228
5.4.4.19 Schilder se polemieek teen Hepp.....	230
5.4.4.19.1 Reformasie en pluriformiteit.....	230
5.4.4.19.2 Epigone.....	232
5.4.4.19.3 Foutiewe beroep op Calvyn.....	234
5.4.4.19.4 Synopsis verkeerd gelees.....	239
5.4.4.19.5 Beroep op Kuyper en Bavinck ongeldig.....	242
5.4.4.20 Samevatting van Schilder se anti-pluriformiteit.....	243
5.4.4.21 Schilder se oplossing: verhuising of behuising.....	245
5.5 Kerk en sekte.....	251
5.5.1 Definiëring van sektes.....	251
5.5.2 Eie beginsel.....	252
5.5.3 Onbetaalde rekeninge as kerkskuld.....	253
5.5.4 Handhawing van die belydenis.....	254

5.5.5 Die kerk in die woestyn.....	255
5.5.6 Skeurkerke.....	256
5.6 Opsomming.....	257
HOOFSTUK 6.....	258
KERK EN WêRELD	
6.1 Inleiding.....	258
6.2 Kerklike roeping.....	258
6.2.1 Gehoorsaamheid.....	259
6.2.2 Regsplig.....	261
6.3 Kerklike ampte.....	261
6.3.1 Mede-arbeider as wortel.....	262
6.3.2 Voorrang.....	263
6.4 Kerk en geskiedenis.....	264
6.4.1 Een God - een geskiedenis.....	264
6.4.2 Geen 'bo' en 'onder' geskiedenis.....	266
6.4.3 Katastrofale geskiedenis.....	267
6.4.4 Openbaring en geskiedenis.....	268
6.4.5 Beweging van alle dinge.....	269
6.4.6 Kerkvervolging.....	271
6.4.7 Kerklike tradisie.....	272
6.4.8 Kerkgeskiedenis in die hemel.....	273
6.4.9 Geskiedenis van die hel.....	273
6.4.10 Onderskeid heils- en openbaringsgeskiedenis.....	274

6.5 Kerk en koninkryk	275
6.5.1 Openbaring van die koninkryk.....	275
6.5.2 Nuwe orde.....	275
6.6 Kerklike verantwoordelikheid in die wêreld	277
6.6.1 Verwêreldliking en vreemdelingskap.....	277
6.7 Kerk en sending	278
6.7.1 Geen kerklose sending.....	278
6.7.2 Wêreldraad van Kerke.....	279
6.7.3 Trans-kulturele sending.....	279
6.8 Kerk en kuns	280
6.8.1 Woordheerskappy.....	280
6.8.2 Lied én harp.....	283
6.8.2.1 Psalmberymings en gesange.....	284
6.8.3 Liturgiese orrelspel.....	287
6.8.4 Kerkkuns.....	289
6.8.5 Kerklike argitektuur.....	291
6.8.6 Kerklike styl.....	292
6.8.6.1 Reformeer styl.....	292
6.8.6.2 Meer as een styl.....	293
6.8.7 Kerктаal.....	294
6.8.7.1 Vrygemaakte taal.....	294
6.8.7.2 Geen kastetaal.....	295
6.8.7.3 Veelkleurige taal.....	299
6.8.7.4 Taaloordeel.....	299
6.8.7.5 Bybelvertalings.....	300
6.9 Kerklike polemiek	301

6.9.1 Bekeer deur te polemiseer.....	301
6.9.2 Verbondsbegroning.....	303
6.9.3 Ekumeniese vredesmiddel.....	305
6.10 Kerklike liturgiese prediking.....	305
6.10.1 Ware en valse profesie.....	305
6.10.2 Hoordwang.....	307
6.10.3 Gemeentelike selfsug.....	308
6.10.4 Prediking en sèance.....	310
6.11 Kerk en wetenskap.....	315
6.11.1 Geloof en wete.....	315
6.11.2 Akademie se vryheid en die belydenis.....	317
6.11.3 Vakwetenskap.....	319
6.11.4 Kerklike opleiding.....	319
6.12 Kerk en staat.....	320
6.12.1 Geen noodverband.....	320
6.12.2 Gereformeerde politiek.....	322
6.12.3 Geen wêreldmyding.....	324
6.12.4 Eie banier.....	326
6.12.5 Kerklike belydenis en die owerheid.....	328
6.12.6 Geen staatsinmenging.....	332
6.12.7 Staatsreg en kerkreg.....	334
6.13 Kerklike reformasie.....	334
6.13.1 Geen eie beginsel.....	334
6.13.2 Afwyking is afgrond.....	334
6.13.3 Werk van die Heilige Gees.....	335
6.14 Opsomming.....	337

HOOFSTUK 7	338
-------------------------	-----

EVALUERING EN BEOORDELING VAN SCHILDER SE EKKLESIOLOGIE

7.1 Inleiding	338
----------------------------	-----

7.2 Waarderende evaluering	339
---	-----

7.2.1 Aktualiseer die ewige.....	339
----------------------------------	-----

7.2.2 Open pluriformiteitsdebat.....	340
--------------------------------------	-----

7.2.3 Samelewingsreformasie.....	342
----------------------------------	-----

7.2.3.1 Gereformeerde politiek.....	343
-------------------------------------	-----

7.2.3.2 Gereformeerde onderwys.....	344
-------------------------------------	-----

7.2.4 Anti-subjektief.....	346
----------------------------	-----

7.2.5 Post-christelike mistiek.....	348
-------------------------------------	-----

7.2.6 Kunskritiek.....	350
------------------------	-----

7.2.7 Dienende taal.....	351
--------------------------	-----

7.3 Kritiese beoordeling	352
---------------------------------------	-----

7.3.1 Schilder se achilleshiel.....	352
-------------------------------------	-----

7.3.2 Kerk en sondeval.....	355
-----------------------------	-----

7.3.3 Een liggaam, een doop, ...een tafel.....	357
--	-----

7.3.4 Kerk en kultuur.....	358
----------------------------	-----

7.3.5 Spekulatiewe Schilder?.....	361
-----------------------------------	-----

7.3.6 Liefde en haat in die kerk.....	365
---------------------------------------	-----

7.3.7 Is Schilder kerkisties?.....	372
------------------------------------	-----

7.3.8 Het Christus vir die kerkverband gesterf?.....	373
--	-----

7.3.9 Vierde kenmerk?.....	374
----------------------------	-----

7.3.10 Schilder se kosmiese kerk?.....	375
--	-----

7.3.11 Verbondsprediking.....	377
-------------------------------	-----

7.4 Schilder as Afrikaprofeet.....	381
7.5 Opsomming.....	383
HOOFSTUK 8.....	384
SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKING.....	385
SUMMARY.....	387
OPSOMMING.....	388
BIBLIOGRAFIE.....	389

HOOFSTUK 1

VERANTWOORDING

1.1 Inleiding

Die Nederlandse gereformeerde teoloog, Klaas Schilder, het geen sistematiese, uitgewerkte ekklesiologie agtergelaat nie. Die naaste wat hy daaraan gekom het is sy *College*-diktaat in 1942 en negentien stellings in *De Reformatie*¹, asook sy bespreking van die relevante artikels van die Nedelandse Geloofsbelydenis² en enkele breër verwysings in sy werk oor die Heidelbergse Kategismus. In Nederland kan die Vrymaking van 1944 nie bedink word sonder Schilder nie - hy het bekendheid en enorme invloed in sy dag gehad. Maar as Nederlandse teoloog, en boonop nog van die eerste helfte van die twintigste eeu, is hy egter redelik onbekend³ binne die Suid-Afrikaanse teologiese en kerklike gemeenskap.

1.2 Navorsingsproblematiek

Een van die grootste probleme met die navorsing van hierdie onderwerp was dat Schilder geen tetiese nalatingskap met betrekking tot die ekklesiologie het nie. Bykans alles wat hy geskryf het, raak hierdie onderwerp op een of ander manier aan.

Enkele redes waarom Schilder geen breë teties uitgewerkte ekklesiologie geskryf het nie, is die volgende:

- Ten eerste was Schilder beide teoloog en polemiese kerkjoernalis. Sy pen was baie

¹ Vgl. "Inzake de kerk" in *De Ref xv*, 274-275 [stelling I-V]; *De Ref xv*, 283 [stelling VI-X]; *De Ref xv*, 298 [stelling XI-IX], asook "Stellingen inzake de kerk" in *VW kerk II*, (1962:245) en Schilder se Catechisatie te Assen deel I, *De Kerk* (1941:1-19), waar die negentien stellings meer populêr toegelig word.

² Vgl. Christelike Religie, Nederlandsche Geloofsbelydenis, Deel II, (1950:55-77).

³ "In Nederland waar hy geluwe en gewerk het, was hy veral in die jare dertig en veertig in verskeie kerklike kringe omstrede vanweë sy kompromislose houding oor die gesag van die Bybel. In Suid-Afrika was hy egter 'n onbekende figuur, ook in gereformeerde kring." Hagg (1992:1).

vrugbaar. Wat hy oor die kerk gedink het, kom eerder na vore in sy vele bestrydings en afwysings van wat hy as wanidees van sy tyd beleef het. Die kerklike agtergrond en die kronologiese konteks waarin hy uitsprake maak, is baie belangrik om Schilder reg te verstaan.

- Tweedens het sy dogmatiese metode hom genoop om nie baie sistematies te werk te gaan nie. Alhoewel hy die *loci*-metode respekteer, kry mens eerder die indruk dat hy dit persoonlik as beperkend ervaar. Hy wou aktueel in sy teologie wees. Daarvoor is die *loci*-metode dalk nie die geskikste nie, aangesien hy gedurig reagerend opgetree het. Ten spyte hiervan was Schilder geen reaksionêre teoloog en beslis geen ongeoorloofde konservatisme nie. Hy was so deurdrenk van die magtige Goddelike openbaringsgedagte dat hy die Woord van God - in al sy diepte - in verband wou bring met wat hy as teoloog en veral as gelowige teëgekome het. Al wil dit lyk asof hy net heelyd reageer, is die teendeel dus eerder waar; hy is heelyd besig om aktuele korreksies aan te bring in sy geprek met kerk en wêreld.
- Derdens is dit moontlik dat Schilder se vurige en woelige gees hom verhinder het om volledig sistematies in die dogmatiek⁴ te werk te gaan. Hy het met albei voete in die arena midde in die kerklike stryd gestaan. Dit het ook baie van sy energie opgeneem en in 'n mate ook sy agenda bepaal, veral na die Vrymaking toe hy soveel aandag moes skenk aan die opbou en uitbou van die nuwe kerkverband. Voor⁵ die Vrymaking ontmoet mens die geniale, oorspronklik vars Schilder, maar na die Vrymaking is die genialiteit nog steeds daar, maar is dit 'n verdedigende⁶, selfs versigtiger, Schilder.
- Vierdens kan die aandag daarop gevestig word dat alhoewel die kerk nie formeel as die sentrale dogmatema⁷ by Schilder aangewys kan word nie, is die leerstuk van die kerk oral

⁴ En dit kan net by wyse van vermoede gesê-vra word.

⁵ Daar moet egter nie te veel gemaak word van verskillende weersprekende "Schilders" nie, en kan mens hoogstens praat van verskillende fases waarin hy sy oorspronklike idees altyd maar verder uitbou.

⁶ Hiervan is sy *Heidelbergsche Catechismus* 'n sprekende voorbeeld.

⁷ "In alles wat Schilder geleer en geskryf het, is die kerk altyd prominent. As dit ooit nodig is om 'n

in sy werk vervleg. Schilder redeneer vanuit verskeie grondgedagtes wat telkens in die verskeie *loci* op 'n unieke manier na vore tree.

- Vyfdens het Schilder nie juis 'n eie unieke eksegetiese aanpak in sy dogmatiek gehad nie. Hy waag sy hand dikwels aan eksegeese maar steun meerendeels op biblioloë om die onderbou van sy stellings te voorsien. Hierin speel sy medestanders Holwerda en Greijdanus geen geringe rol nie. Waarin Schilder egter uitmunt, en min kan hom dit selfs vandag nog nadoen, is die verbluffende manier waarop hy verbindingslyne in die Skrif trek. Daarin lê sy eksegetiese uniekheid. Vir hom is die Skrif waarlik een en hy beluister die Woordopenbaring dan ook so. Daarom is dit moontlik om by Schilder sekere sentrale temas te ontdek. Temas wat die raamwerk vorm waardeur hy sy gedagtes oordra.

1.3 Navorsingsmetode

Die metode vir navorsing is dat Schilder self aan die woord gestel word. Daar word in hierdie studie veral gekonsentreer op wat Schilder self oor die kerk gesê het, beide in sy boeke, koerantartikels, lesings, preke, Skriffoordenkings en toesprake. Sy korrespondensie, wat ook etlike volumes beslaan, is ondersteunend betrek in die navorsing maar word net met hoë uitsonderings genoem, net waar dit groter helderheid verleen om sy standpunte beter te verstaan.

Die rede hiervoor is tweeledig: die biografiese besonderhede⁸ is doelbewus by hierdie studie weggelaat, aangesien nie Schilder se eie lewe nie, maar die Woordopenbaring, sy kerkbeskouing bepaal het. Enige moontlike biografiese beïnvloeding van sy ekklesiologie sal eerder met 'n aparte studie nagegaan moet word. Verder sal sodanige korrespondensieverwysings die studie onnodig lomp maak.

Wat Schilder self in sy lewe gesê het oor die kerk is die primêre ondersoekveld. Sy sienings oor

oorheersende tema in die teologie van Schilder te formuleer, sou dit myns insiens wees: Kerk en Woord. En dan nooit as twee aparte entiteite nie. Sonder die Woord is daar vir Schilder geen kerk nie, en sonder die kerk, het die Woord geen plek meer nie." D'Assonville, (1992:65).

⁸ Daar word volstaan met 'n baie beknopte lewenskets, as bylaag by hierdie hoofstuk, om iets van 'n oriëntering te bied vir die leser wat dalk nie so bekend is met sy lewensloop nie.

die kerk moet altyd gedateerd ontleed word teen die agtergrond van sy vele polemieke. Daar is nagegaan of hy sy grondgedagtes aanpas, uitbrei of enduit handhaaf. Sy standpunte oor die kerk is dus geïsoleer en gedistilleer uit die polemiese omgewing. Daarna is dit gegroeper en geïnterpreteer aan die hand van ander teoloë se dogmatiese besinning oor dieselfde onderwerp en relevante eksegetiese gegewens.

Kritiek van ander mense op Schilder bly nie agterweë nie, maar dit vorm nie die hoofokus van hierdie studie nie. Dit is ongelukkig so dat Schilder vanweë sy teologiese ontoeganklikheid nie altyd reg verstaan is nie. Oppervlakkige kritiek, wat Schilder met 'n paar slagspreuke wil hanteer en van kant maak, of wat hom eensydig hanteer, word net genoem maar nie verder bespreek nie. Diegene wat in 'n werklike teologiese debat met Schilder was, kry die meeste aandag.

Schilder, wat in 1952 oorlede is, is grootliks onbekend in Suid-Afrika. Soos genoem is daar veskeie redes hiervoor. Hierdie studie is 'n poging om die onbekendheid van Schilder effens te verminder. Nadat Schilder se standpunte uitgesif is in sy verskillende werke, is dit gesistematiseer en evaluerend bespreek en beoordeel.

Daar word baie aanhalings van Schilder self weergegee. Dit is 'n poging om Schilder, en veral sy besondere segswyses, aan die Afrikaanse leser bekend te stel. Hy kon sake pakkend en skerp in 'n paar woorde sê. Om iets daarvan te proe word daar dus deurlopend verteenwoordigende aanhalings van Schilder deurgegee. Die oorspronklike Nederlands kom in die voetnote voor, maar my eie vertalings word gebruik as dit in die teks self voorkom.

1.4 Schilderiana verwysings

Daar is reeds kort na Schilder se dood gepoog om sy werke te versamel en uit te gee. 'n Tweede reeks versamelde werke het ook by die draai van die eeu begin verskyn. Dit wys daarop dat Schilder nog glad nie beskou kan word as volledig ontgin nie. Dit behels egter dat daar op 'n bepaalde manier na sy werke verwys word. Die verwysings in hierdie studie is volgens outeur en jaartal behalwe die volgende werke wat met hierdie afkortings⁹ aangedui word:

⁹ Die onderafdelings word telkens aangedui as I, II of III. So byvoorbeeld sal "VW kerk II, (1962:34)"

AMERICANA - College-verslagen der door Prof. Dr. K. Schilder in Amerika gehouden Lezingen
BDS - Bij dichters en schriftgeleerden
College - De Kerk, College diktaat
cultuur - Christus en cultuur
De Ref - De Reformatie¹⁰
HC - Heidelbergsche Catechismus
hel - Wat is de hel?
Hemel - Wat is de hemel?
Tussen - Tussen 'ja' en 'neen'
KOMP - Kompendium dogmatiek
Lijden - Christus in zijn lijden
OWEK - Om Woord en Kerk
PHIL - Philosophie Logica
VW kerk - Verzamelde werken: De Kerk
VW preken - Verzamelde werken: Preken
VW schrift - Verzamelde werken: Schriflooverdenkingen
VW 40-41 - Verzamelde werken: 1940-1941
VW 42-44 - Verzamelde werken: 1942-1944
VW 44-45 - Verzamelde werken: 1944-1945.

1.5 Opset van die studie

Alhoewel daar al baie geskryf is oor Schilder se kerkbeskouing is daar nog nie 'n omvattende, sistematiese uiteensetting daarvan gegee nie. 'n Suid-Afrikaanse kerklike perspektief en toepassing oor hierdie saak ontbreek geheel en al.

Schilder werk vanuit bepaalde sentrale temas wat ontspruit vanuit sy teologiese grondgedagtes. Hy maak dit egter nie juis maklik vir sy lesers om hierdie sentrale temas raak te sien nie. Tog is daar enkele deurlopende lyne waaraan Schilder regdeur sy werk getrou bly. Vir die ondersoek na Schilder se ekklesiologie is die sentrale temas, soos die eenheid in die openbaring en die

verwys na die versamelde werke, deel twee.

¹⁰ *De Reformatie - Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven* is in 1920 opgerig. Vgl. Harinck (1993:38ev) vir die ontstaansgeskiedenis van die blad.

gevolglike eenheid van die kerk, vanuit Schilder se grondgedagtes gesistematiseer en in verskillende hoofstukke bespreek.

Hoofstuk 2 hanteer die openbaringsgedagte van Schilder. In Schilder se teologie speel grondgedagtes 'n deurslaggewende rol. Die rol wat geloof in die ontvangs van die openbaring het, word ook in hierdie hoofstuk belig. Logies vloei daaruit voort dat as die geloofontvangs van die Woord openbaring behels, die Woord ook bepalend is vir wat oor die kerk geglo behoort te word.

Schilder se standpunt is dat die kerk deur en deur 'n saak van geloof is. Die kerk kan net verstaan word vanuit die openbaring wat gehoorsaam bely word. Hierdie siening van die kerk as geloofsaak word in hoofstuk 3 aangespreek. Schilder se standpunt oor die kerk as teokratiese verbondsgemeenskap word in hoofstuk 4 bespreek. Aangesien geloof vir Schilder nie net gawe is nie, maar ook opgawe, trek hy die kerklike konsekwensies van verbondsgehoorsaamheid. Hierdie verbondsgehoorsaamheid verplig die kerk tot 'n eenheid.

Hoofstuk 5 hanteer die kerklike eenheid en dan ook die saak van kerklike pluriformiteit, wat so 'n groot deel van Schilder se denke beset het. In hierdie hoofstuk word ook die beeld hanteer van die kerk as moeder, wat aanleiding gegee het tot die titel¹¹ van hierdie studie. In hoofstuk 6 word die kerk se gehoorsame roeping in die wêreld bespreek. Alhoewel daar in die eerste ses hoofstukke wel kritiek teen Schilder voorkom, word die diepte evaluering van Schilder se ekklesiologie eers in die laaste hoofstuk hanteer.

Hoofstuk 7 bestaan uit twee dele, naamlik 'n waarderende opname van Schilder se waarde vir veral Suid-Afrika en die Afrikaanse gereformeerde teologiese gemeenskap en in die tweede deel word die snymes gebruik om Schilder se uitgangspunte te toets en te evalueer.

1.6 Doelstelling

Schilder se belydenis oor die kerk het *verreikende* gevolge gehad vir die kerklike gemeenskap in

¹¹ Die titel van die studie is ontleen aan die 1953 Afrikaanse vertaling van Gl 4:26: "Maar Jerusalem daarbo is vry; en dit is *die moeder van ons almal*."

Nederland. Dit het sy *verrykende* resonansie ook buite Nederland uitgebrei. Die een gevolg daarvan is dat nie net sy tydgenote nie, maar miskien veral die geslag na hom, wat nie so direk geraak is deur die kerklike polemieke nie, opnuut begin kyk na sy argumente rakende die ware kerk.

Baie, indien nie al die sienings, mistastings en twiste oor wat die kerk nou eintlik is, kan ook huidig in Suid-Afrika aangetref word. Die ekklesiologie van Schilder is waardevol aangesien dit die gereformeerde kerke in Suid-Afrika kan help om nuut te besin oor die belydenis aangaande die ware kerk. Hierdie debat behoort ook vergestaltung te vind in 'n nuwe herbesinning oor die eenheidsbeleving in kerk en kerkverbande.

Schilder se ekklesiologie bied rigting in 'n post-moderne see van twyfel, waar die eenheid met Christus vervlak word tot 'n mistieke beleving en eenheid met mekaar vervaag tot subjektiewe voor- en afkeur beleving. Die kern van die reformatoriese erfenis in Suid-Afrika was dalk nog nooit so onder druk as juis nou nie. Dit bied unieke geleenthede om werklik weer deur te dring tot wat ware kerk, en dus ook ware kerkreformasie, behels.

Die doel van hierdie studie is om onder meer die gesprek oor kerkeenheid te beïnvloed. Hierdie studie wil 'n bydrae lewer deur 'n gevallestudie in kerkformasie en kerkbesinning na te vors. Hopelik sal dit vir die leser ook waarde hê, aangesien neutraliteit oor Schilder 'n rariteit is. Schilder verskuif grense en dwing mens tot besinning en veral herbesinning. Die kerklike eenheid is nie maar 'n luukse om tweedehands te probeer bekom nie. Dit is die kroonjuweel. Eenheid in Christus is 'n opdrag. Schilder konfronteer ons met die plig tot konkrete gehoorsaamheid.

2. KLAAS SCHILDER [1890-1952] - 'n kort lewenskets

Die lang begrafnisstoet het stadig vanuit Kampen oor die Ijssel-rivier beweeg na die algemene begraafplaas in Ijsselmuiden. Meer as vierduisend begrafnisgangers het te voet gevolg. Pas na drie het die lykswa by die *Theologische Hogeschool* stilgehou. Op die kis het Klaas Schilder se baret en korpslint¹² gelê van sy geliefde *Fides Quadrat Intellectum*, die studentevereniging waarvan hy erelid was. By die hekke van die begraafplaas het die stoet regs gedraai, na die eerste klas, afdeling A, en by grafnommer 155 tot stilstand gekom. Schilder se wykspredikant, ds. O.W. Bousma het uit die sewentiende hoofstuk van die evangelie van Johannes gelees en 'n gebed gedoen. Op Saterdag 26 Maart 1952 het die Gereformeerde Kerke (vrygemaak) in Nederland afskeid geneem van hulle teologiese professor wat drie dae tevore oorlede is.

Presies agt jaar voor sy sterfdag, is professor K. Schilder deur die sinode van die Gereformeerde Kerke te Utrecht vir drie maande geskors en op 3 Augustus vervolgens ook afgesit uit sy amp as hoogleraar op grond van artikel 79 en 80 van die Dordtse kerkorde. Na oordeel van die sinode het Schilder hom skuldig gemaak aan die afstootlike sonde van kerkskeuring. Saam met Schilder is ook professor Greijdanus afgesit. 'n Stap wat aanleiding sou gee tot die skeidende geboorte van 'n nuwe kerkverband. Sommige sou dit selfs 'n skisma noem.

Tog bevat die grafskrif van Schilder die Skrifwoorde uit Jh 17:21, wat hy al in 1931 in Erlangen as versugting uitgespreek¹³ het: "...dat almal één mag wees." Die wens wat Schilder uitgespreek het, is gedeeltelik aan beantwoord. Die gedeelte uit die Skrif is wel op sy begrafnis gelees. Aan sy dieper wens, werklike kerklike eenheid, is nooit in sy leeftyd voldoen nie. Nie net die grafsteen nie, maar Schilder se leer oor die kerk, maar ook sy lewe in die kerk, is aspekte wat steeds noodsaaklik is om van kennis te neem, ook vir generasies wat nie Schilder se tydgenote of strydenote of selfs landgenote was nie. Schilder is meer as 'n vrygemaakte verbandsteoloog. Sy ekumeniese¹⁴ sienings oor die kerk van God kan nie net tot een kerkverband beperk word nie.

¹² Vgl. Dee (1990:142ev).

¹³ "Als ik b.v. vandaag wist, dat ik sterven moest, en ik kon enkele regelingen treffen - ik zou zeggen: mijn wijksdominee moet bij het graf Joh.17 lezen, het Onze Vader bidden en dat alleen en verder moet er geen mensch een mond opendoen..." Dit is geskryf in 'n brief aan C. Veenhof, geskryf te Erlangen op 28 Februarie 1931. Vgl. Dee (1990:142).

¹⁴ "In these it has been recognised that since he was such an ecumenical theologian, no particular denomination can lay claim to him." De Klerk (1990:2).

Die Schilder familienaam

Die stad Kampen en die familie Schilder het 'n ryke verbintenis wat oor baie dekades strek. Klaas Schilder self sou diep spore in Kampen trap. In Kampen kom die familienaam Schilder¹⁵ die eerste keer voor in 'n geskrif wat dateer uit 1320. Die familienaam Schilder is afgelei van die beroepsnaam vir skildemakers. 'n Skildmaker¹⁶ word in die noordweste van Europa in die middeleeue "scilder, scildere" of "schilder" genoem. Die ambag het behels om van hout of metaal skilde te vervaardig waarmee 'n ridder of 'n voetknecht in die oorlog die vyand se swaardaanvalle kon afweer. Dit het dikwels voorgekom dat die opdraggewer die skildmaker versoek om aan die voorkant van die skild, wat baie keer met leer oorgetrek was, 'n eie embleem of 'n familiewapen te skilder. Toe die gebruik van skilde begin afneem, het die werk van die skildverwers verbreed tot iets meer as algemene verfwerk. Van hulle is verwag om naamborde, heraldiese simbole, openbare kennisgewingborde ensovoorts te skilder. Die naam Schilder kom dus via die skildmakery tot by letterskildery. Deur die eeue kom die naam reëlmatig in Kampense geskrifte voor en wissel die beroepe van ridders en handelslui tot stadsbestuurders.

Eerste lewensjare (1890-1909)

Die jare rondom Schilder se geboortedag op 19 Desember 1890 was gekenmerk deur 'n ekonomiese afplatting wat Kampen nie vrygespring het nie. As kind het Schilder dit nie breed gehad nie. Sy pa, Johannes, was 'n sigaremaker¹⁷. Die landbou depressie¹⁸ tussen 1873 en 1896 het ook 'n bepaalde merk gelaat op die omgewing waar die jong Schilder gebore is en waarin hy moes opgroei. As sigaremaker het Johannes Schilder minder as vyfhonderd gulde¹⁹ per jaar

¹⁵ Schilder (1992:34).

¹⁶ Die vakbenaming "schilder" kom ooreen met die duitse begrip "maler".

¹⁷ Vgl. De Haas (1989:161).

¹⁸ Ridderbos (1994:5).

¹⁹ "Bij het toen geldende stelsel van 'census-kiesrecht' betekende dit, dat Johannes Schilder geen of weinig belasting betaalde en zijn jaarinkomen dus onder de vijfhonderd gulden lag. Op deze wijze behoorde hij in de Kampense verhouding tot de veertienhonderd, of vijfendertig procent van het totaal, met een weckinkomen

verdien. Hy moes by die huis werk en die werksomstandighede was ook nie bevorderlik vir die gesinsgesondheid nie.

Schilder se ma, Grietjie Leydekker (1854-1926), is Johannes Schilder se tweede vrou. Uit die huwelik word twee seuns gebore, Arnoldus en ook Klaas. 'n Dag voor Schilder se sesde verjaarsdag sterf sy pa op die jong ouderdom van slegs sesendertig jaar in 1896. Enkele maande na haar man se dood skenk Grietjie in hierdie droewige omstandighede geboorte aan 'n dogtertjie, Neeltje. Schilder se moeder moes uitspring om te gaan werk aangesien sy nou vir vier kinders, onder andere ook 'n seun uit Johannes se vorige huwelik, moes sorg. Sy werk as huisbediende vir welaf families in Kampen, onder andere vir die Boele-familie, wat ook 'n sigarefabriek gehad het. Selfs die feit dat Hendrikus, die seun uit die eerste huwelik, naderhand noodgedwonge in 'n Amsterdamse weeshuis opgeneem moes word, bring weinig verligting vir die weduwee Schilder. Later moes sy weens gesondheidsredes ook die huisbediende werk laat staan en doen dan ook naald- en strykwerk.

Schilder ken dus maatskaplike misstande vanaf sy kinderjare uit eie ervaring waar hy in die agterstraat *Houtwijk 3* woon. Hierdie toedrag van sake met betrekking tot sy eenvoudige afkoms²⁰ het 'n blywende indruk²¹ op hom gelaat, en dit het selfs daartoe gelei dat hy (na bewering) lewenslank 'n argwaan teen enige elitisme gedra het. Hy word ook pynlik daaraan herinner toe 'n onderwyser, Wiersinga²², op grond van Schilder se afkoms weier dat hy met Lientjie, sy dogter trou.

Schilder is nie as gereformeerde gebore nie, hy is in die Nederlandse Hervormde²³ kerk gedoop.

van minder dan tien gulden." Ridderbos (1994:6).

²⁰ Dee (1990:37) maak ook melding van 'n keer toe 'n klasmaat van die klcine Klaas, 'n predikant se seun, aan hom sou gesê het: "Ga jij maar na je eigen soort." (In Afrikaans beteken dit: 'gaan na jou eie soort toe'). 'n Opmerking wat die fyngevoelige Klaas hom sekerlik erg sou aantrek.

²¹ "Zijn leven lang koesterde hij argwaan tegenover elke elite." Ridderbos (1994:6). 'n Standpunt wat Dee (1990:287) nie ondersteun nie.

²² A. Wiersenga (1860-1899) is die seun van die Christeljk-gereformeerde predikant te Appingedam, hy word ook hoofonderwyser in Meppel. Vgl. Ridderbos (1994:29).

²³ Schilder self was diep dankbaar dat hy nie in die Hervormde Kerk van Nederland grootgeword het

Sy moeder het eers na sy pa se dood van die Nederlandse Hervormde Kerk weer na die Gereformeerde Kerk oorgegaan, waaruit sy oorspronklik voor haar huwelik gekom het. Sy moet haar tot die uiterste toe inspan om liggaam en siel vir haar gesin aanmekaar te hou met 'n karige inkomste wat ook negatief kon inwerk op die kinders se skolastiese moontlikhede. In 1853 is die eerste laerskool reeds in Kampen opgerig. Aangesien Grietjie Schilder dit haas nie kon bekostig nie, was dit dus 'n uitgemaakte saak dat Klaas na sy basiese skoolopleiding in die laerskool, sou moes gaan werk soek. In die tyd word Schilder dan ook vir 'n kort rukkie stuurjonge by 'n fabriek, met geen goeie gevolge²⁴ nie. Deur die bemiddeling van Arie Noordzij, 'n onderwyser by die Gereformeerde Gimnasium en lektor aan die Teologiese Skool en De Waal, ook 'n onderwyser van Schilder, kry hy die geleentheid om tog in 1903 die toelatingseksamen vir die Gimnasium in Kampen af te lê.

Schilder en sy moeder²⁵ was besonder na aan mekaar. Schilder sou as hoërskoolleerling en student by aandgesellighede vroeg wegglip²⁶ om die wasbalie vir haar te draai, sodat sy haar nie vir hom moet oorwerk nie. As skolier was Schilder baie dromerig, skaam en teruggetrokke, wat waarskynlik veroorsaak het dat hy nie goed by sy portuurgroep ingepas het nie. Tog ontluik hy as geniale leerling. Op 19 Junie 1909 lê hy sy eindeksamen af en word aan die begin van die nuwe akademiese jaar op 17 September van dieselfde jaar by die *Theologische Hogeschool* in De Oudestraat ingeskryf waar hy onder andere deur die hoogleraars L. Lindeboom, H. Bouwman, A.G. Honig, J. Ridderbos, M. Noordzij en T. Hoekstra asook lektore J.J. Esser, A. Noordzij en B. Ebling onderrig sou word.

Tydens hierdie vyf jaar as teologiese student sou Schilder begin ontwikkel as teoloog, as spreker

nie, "God heb ik ervoor te danken dat Hij mij buiten het verband gebracht heeft met de Hervormde Kerk te Kampen, waarin ik gedoopt werd, en mee heeft doen brengen binnen het verband der Gereformeerde Kerken." Vgl. *De Refix*, 319

²⁴ "...maar dat duurde niet lang: er zat geen handelsgeest in hem." De Haas (1989:161).

²⁵ "Ik wil zwijgen over mijn jeugd, maar grooten dank heb ik voor mijn moeder, en ik wil hier uitspreken, dat er vandaag meer theologische kandidaten en toch geen beswarende overvloed van werkloze kandidaten zou zijn als alle moeders voor kerk en zoon wilden offeren wat mijn moeder geofferd heeft om mij te brengen tot den dienst des Woords." *De Refix*, 319.

²⁶ Vgl. De Haas (1989:161).

op studentevergaderings en as skrywer, wat gereeld bydraes sou lewer tot die almanak van die studentevereniging. Hy sou ook aktief meedoen aan die musikale bedrywighede van die studentekorps, en self kon hy die orrel baie goed bespeel. Sy aangetrokkenheid²⁷ tot prosa en poësie, asook sy beheersing van vele tale, kom na vore in hierdie tyd. Hy publiseer Nederlandse prosa en ook gedigte in Grieks, Latyn en Duits. Hiervoor span hy vele skuilname in en sal met uitsondering sy eie naam gebruik. Uit sy verwysings is dit duidelik dat Schilder 'n besondere aanleg en toenadering het tot die skone kunste en dat hy daarby vroeg reeds al van verskeie filosofiese strominge kennis neem. Sonder om te veel in te lees in sy werk as studenteskrywer, is dit tog opvallend dat daar reeds vroeg duidelike temas uit sy werk spreek. Schilder rig hom naamlik op die persoonlike band wat daar tussen God en mens is. Schilder kombineer op hierdie vroeë stadium reeds die emosionele en digterlike met die logies-rationele.

Bedienaar van die Woord

Op 23 Januarie 1914 word hy *summa cum laude* teologiese kandidaat. Die volgende maand lê hy die *praeparatoir* eksamen voor die klassis in Zwolle af, en word hy toegelaat as bedienaar van die Woord in die Gereformeerde Kerke. Daarmee breek 'n tydvak van by die twintig jaar aan waarin hy predikant sou wees. Hy hoef nie lank te wag op 'n beroep nie, want kort daarna ontvang hy 'n beroep na Ambt-Vollenhove. Schilder word dan ook as pasgetroude man²⁸ aldaar bevestig as herder en leraar. In die tyd begin hy ook sy tande slyp in die polemieë van die kerklike pers, waarin hy onder andere sekere pre-adamitiese teorieë bestry.

Aan die einde van die jaar 1916 vertrek Schilder na die gemeente Vlaardingen, waar hy in 1919 sy unieke boek *Wat is de hel?* sou publiseer. Die boek sou aan die einde van die Eerste Wêreldoorlog perspektief bring van wat die gelowige se roeping in sy tyd behels. In die boek maak baie van sy latere temas reeds hulle verskyning. Terwyl Schilder predikant in Corinchem is, breek daar ook 'n nuwe tydperk in die gereformeerde wêreld aan, met die dood, kort na mekaar, van beide Kuyper en Bavinck.

²⁷ Vgl. Dee (1990:37-148) en Harinck (1989:21-27).

²⁸ Hy trou op 18 Junie 1914 met Anna Johanna Walter.

Die nuwe tydperk sou ook die tyd wees waarin die stemme van die sogenaamde “jongere beweging” gehoor sou word, maar waarin hierdie beweging ook skerp teengestaan sou word. Schilder dra al vroeg die stempel van bevindelike aktualiteit veral met wat hy in verband met die kerklike taal te sê het. In 1920 word die blad *De Reformatie* ook opgerig, wat later sinoniem met die naam Schilder sou word. Alhoewel Schilder nie stigterslid was nie het hy vroeg al, eers as medewerker en later as volwaardige redaksielid, sy gewig by die weekblad ingegooi.

Schilder het gereeld sy persartikels omgewerk en oorgeneem in boekvorm. Toe hy predikant in Delft was, publiseer hy *Licht in den rook* en *De Openbaring van Johannes en het Sociale Leven*, waarin hy onderskeidelik aandag gee aan die tema hoe die Godsopenbaring tot die mens kom en hoe geskiedenis en openbaring saamhang. Hy skryf ook apologeties teen die Christelike Gereformeerde Kerk waarin hy die Gereformeerde Kerk se standpuntinname verdedig.

Vanaf 1925 sou hy die gereformeerde gemeente in Oestgeest bedien. Sy werke dra steeds ‘n sterk literêr-filosofiese karakter. In die bykans drie jaar wat hy hier dien word sy aandag veral deur twee gesigspunte beheers. Aan die een kant die “Geelkerken-saak”²⁹ rondom 1926 waar Schilder die kwessie van Skrifgesag aanspreek. Aan die ander kant noop die invloed wat Barth in Nederland begin kry, hom om teen die Barthiaanse a-historiese aanpak weer aandag te vra vir die *historia revelationis*.

In sy laaste gemeente, Rotterdam-Delfshaven, staan die kerkraad twee maal kort na mekaar aan Schilder studieverlof toe om na Erlangen in Duitsland te gaan met die oog op promosie. Die volgende jaar, op 43 jarige leeftyd, word hy in die plek van prof. A.G. Honig as hoogleraar in die dogmatiek benoem aan die *Theologische Hogeschool* in Kampen. Hiermee breek ‘n nuwe fase vir hom aan, alhoewel die meeste van sy insigte reeds tot ontwikkeling gekom het en verderaan slegs verfyn sou word.

In die tyd is Schilder reeds ‘n gesoute polemikus, tot argwaan van baie kerklidmate. In 1935, in

²⁹ In 1928 verskyn *Een hoornstoot tegen Assen?* waarin hy opkom vir die sinodebesluit te Assen wat J.G. Geelkerken afgesit het uit sy amp vanweë die aantasting van die Skrifgesag.

dieselfde jaar as wat Schilder sy intreerede hou, versoek die kerkraad van Den Haag-Wes die kuratorium dat die polemieke gestaak moet word. Onder andere hou die sinode van Amsterdam hom besig met hierdie aangeleentheid van moontlike leerverskille tussen die professore. Niks kom egter in die tyd tot 'n definitiewe punt nie. In 1939 besoek Schilder Amerika en ontmoet ook geesgenote in die gereformeerde kerke aldaar.

Intussen breek die Tweede Wêreldoorlog uit en Schilder bewys hom as versetter van die eerste water teen die Duitse besetter. In 1940 bring Schilder drie maande in die gevangenis in Ahnrem deur.

In 1939 en 1942 word sinodes opgeroep sonder dat die plaaslike kerke daartoe opdrag gegee het. Hy sien daarin 'n nuwe kerkreg aan bewind wat die Doleansie-kerkreg betreffende die onderhouding van artikel 31 van die Dordtse Kerkorde omverwerp. Die sitting van die sinode is op hierdie punte vir Schilder op 'n beginselgrondslag onaanvaarbaar, en hy weier dus om deel te hê aan die sinode. Die sinode besluit om hulle sitting te verleng in Utrecht, maar ondertussen moes Schilder ondergronds gaan om 'n tweede gevangenskap vry te spring. Weens die dwingende houding van die sinode oor leeruitsprake word die situasie haas onhoudbaar. Op Schilder en Greijdanus se besware word nie ag geslaan nie en op 3 Augustus 1944 word beide deur die sinode, onder voorsitterskap van G.C. Berkouwer, uit hulle ampte afgesit. Die reaksie op hierdie besluit sou die sinode nie kon voorsien nie. In hulle oog het hulle van 'n moeilikheidmaker ontslae geraak, maar die charismatiese invloed van Schilder op die gereformeerde kerkvolk sou daarna duidelik blyk.

Op 11 Augustus 1944 lees Schilder in die Lutherse kerk in Den Haag die *Acte van Vrijmaking of wederkeer* voor, waarin hiërargie in die kerk afgewys word en 'n dinamiese verbondsbeskouing 'n deurslaggewende rol speel. Die daad lui die geboorte van die Vrygemaakte Gereformeerde Kerke in Nederland in. Schilder sou die volgende jaar alleenredakteur van *De Reformatie* word.

In 1947 besoek hy weer Amerika, maar die deure is hierdie keer nie so wyd oop vir hom nie, en hy kan slegs kontak opneem met die *Protestant Reformed Churches*. Na die Tweede Wêreldoorlog kom daar 'n nuwe betekenis van die woord "ekumene", veral rondom die stigting

van die *Wêreldraad van Kerke* in 1948 in Amsterdam. Dit stimuleer Schilder om verder te dink oor kerklike eenheid. Schilder werk ook aan sy kommentaar oor die Heidelbergse Kategismus, wat heelwaarskynlik sy ontoeganklikste werk sou blyk, aangesien hy bykans oorverduidelik en dikwels op detail sypaaie draai. Hy vorder tot Sondag 10 van die kategismus. Vir agt jaar is Schilder onverpoos besig om die skape saam te roep in en na die nuwe kerkverband. Hy sterf dan ook onverwags in die tuig.

Schilder was tegelykertyd deur vele gehaat en geliefd, is gevolg en vervolg, is verstaan en misverstaan, is bygestaan en teengestaan. Schilder het met woord en daad gepoog om die ware kerk te hervorm. Hy was 'n vegter vir vrede, waarvan sy baie polemieke 'n tergende bewys was. Schilder is en was, ten spyte van soveel teenkanting wat hy in sy lewe moes verduur, steeds meer as 'n teoloog van die vrygemaaktes. Hy is 'n ekumeniese teoloog van so groot statuur dat hy nie in een kerkverband ingeperk kan word nie. Schilder het in sy lewe so intens soos 'n meteoriet gebrand. Nederland was te klein vir hom. Sy grootheid kan dalk eers deur geslagte na hom na waarde geskat word.

HOOFSTUK 2

KERK EN OPENBARING

2.1 Inleiding

Schilder se ekklesiologie word gebore uit sy openbaringsleer. Om hierdie stelling te bewys is nodig dat daar na Schilder se openbaringsleer gekyk word. Hier word die ondersoek egter beperk net tot wat die invloed van sy openbaringsleer op sy kerkleer³⁰ betref. Hier volg dus net 'n kursoriese bespreking van wat sy siening van die goddelike openbaring is. Telkens sal by die verskillende aspekte gestel word *dat* die openbaringsleer die kerkleer beïnvloed sonder verdere detailbespreking. In die afsonderlike gedeeltes hierna sal telkens aangedui word *wat* hierdie implikasies van sy openbaringsleer is.

2.2 Grondgedagtes

Schilder gaan in sy teologiese arbeid uit van die standpunt dat die Bybel sekere grondgedagtes³¹ bevat. Dit sou vir hom ongeldig wees om die Skrifopenbaring te hanteer as 'n tipe antwoordstel³² of handboek op al die mens se vrae. Eerder vind hy dat die mens aan die hand van sekere grondgedagtes sy weg kan vind.

Alhoewel Schilder plek maak vir grondgedagtes wil hy nie toegee dat dit geldig sou wees om van 'n kerkbeskouing³³ te praat as dit kom by norme oor die kerk as vergadering nie. Schilder se

³⁰ Schilder self wil nie van "kerkbegrip" praat nie. Vanweë die feit dat hy die kerk sterk verbind aan sy siening van die kerk as geloofstuk. "BEGRIP" van kerk. Een 'begrip', wel, daar hebben we niets aan." *VW kerk III*, (1965:259).

³¹ "...de Schriftuurlijke grondgegevens voor protologie en eschatologie." *VW kerk III*, (1965:182). Vgl. ook o.a. *VW kerk I*, (1960:353,397); *HC I*, (1947:389,402); *Lijden III*, (1977:94), Schilder (1951a:14,302)

³² "De Heilige Schrift leert u geen antwoord, dat ge begrijpen of doorgronden kunt. Maar zij geeft u wel grondgedachten, waaraan ge houvast hebt." *BDS* (1927:192).

³³ "...die BESCHOUWINGEN, mensen, houdt daarmee op. ALS HET AANKOMT OP KERKVERGADERINGSNORMEN. 'Beschouwingen', daar heb je geleerde lui voor. En de écht geleerden vertellen je: hoe langer ik studeer, hoe meer ik erken: mijn *beschouwing* heeft haken-en-ogen, heeft nog niet

kenteorie³⁴ is dat hy kennis - met betrekking tot die kerk - erken slegs as dit uit liefdevolle insig tot stand kom oor die strekking van die messiaanse heilswerk. Om die kerk te verstaan moet mens eers kennis hê, openbaringsinsig, oor die lyn in die geskiedenis waarmee Christus besig is.

Schilder verdedig homself op hierdie manier teen kritici wat sou sê dat hy met sy Skriftuurlike grondgedagtes maar ook weer verval het in 'n 'beskouing' oor die kerk. Schilder se grondgedagtes is dus vir hom die sleutel om die kerk te verstaan. Die keuse of uitwys van grondgedagtes van Schilder se teologie kan benoem word as *advent*³⁵ *christologies*, wat beteken dat Schilder die sleutel vir die verstaan van die Skrif beskou as die feit dat die koms van Christus daarin geopenbaar word.

Vir hom is die *openbaring van God* die beheersende gedagte in sy visie op die *kerk van God*. Dit is vir Schilder duidelik dat teologiese paaie³⁶ hier uiteengaan, want verskillende idees oor die openbaring lewer verskillende ekklesiologiese op. Hier speel vooronderstellings³⁷ vir Schilder 'n deurslaggewende rol ook in die kerkgeskiedenis.

Wanneer Schilder van vooronderstelling praat, bedoel hy nie daarmee 'n ondeurdagte subjektivisme nie, maar juis 'n deurdagte posisiekeuse wat saambindend³⁸ en afgrensend bedoel

gelegde verbanden, heelt lacunes." VW *kerk* III, (1965:490).

³⁴ "...de sleutel, dat is de kennis, die is daar, waar het liefdevolle inzicht is. Het zien liggen van de lijn - ja, maar dan bedoelt...de lijn, de tendens van het messiaanse heilswerk." VW *kerk* III, (1965:491).

³⁵ "...doch de sleutel is bij hen, die met vreeze en beven hebben gezien, hoe onze Hemelse Vader zijn kerk vergaderd heeft van Oud naar Nieuw Verbond, en èèn ding begrepen hebben, dat de sleutel der kennis is: de sleutel, dat is: de kennis, die in liefde de kerk vergadert en de lijn ziet, niet van een *theorie*, maar van de christologiese adventstendens, waarmee God Abrahams zaad van het Oude naar het Nieuwe Verbond *heeft* geleid, en van de eerste naar de tweede advent bezig is te leiden. Want...de sleutel moet op de KERKdeur passen." VW *kerk* III, (1965:491).

³⁶ Vgl. VW *kerk* II, (1962:34).

³⁷ In hierdie sin behandel Schilder ook byvoorbeeld dan die *Acte van Afscheiding en wederkeer van 1834*: "Daarom willen wij heden op die vooronderstellingen tenslotte wijzen...Daarbij herinneren wij ons de Acte van Afscheiding; zij was ook Acte van WEDERKERING...Maar het zal dan slechts een 'wederkering' kunnen en mogen zijn tot wie de grondgedachten van de Reformatie, en daarmee ook de vòòr-onderstellingen van Dordt aanvaarden." VW *kerk* II, (1962:37).

³⁸ "In deze...zijn de grondgedachten van de Canones *toegepast* ook op haar *eigen* heden in discussie staande *supposities*. Wij reiken op grond dier *supposities* de hand aan allen, die met ons van èèn geloof zijn;"

is. Hy werk egter ook nie met hierdie grondgedagtes op dieselfde manier as wat byvoorbeeld die wysbegeerte van die wetsidee met die begrip grondmotief³⁹ werk nie. Hierdie onderskeiding met betrekking tot die openbaring van God wat Schilder tref, kom ook na vore in sy siening van die wetenskap en die ensiklopedie van die wetenskap.

Vir Schilder dra hierdie vooronderstellings - wat dikwels in belydenisse uitgedruk word, en wat hy die grondgedagtes van die reformasie of die grondgedagtes van die Skrif noem - baie gewig. Getrouheid aan hierdie grondgedagtes is vir Schilder die voorvereiste tot ware eensgesinde kerkvergadering.

Rondom hierdie grondgedagtes, beginsels of vooronderstellings bou Schilder sy kerkleer. Dit is egter uiters noodsaaklik om te sien dat Schilder 'n baie nou verbintenis raaksien tussen die grondgedagtes en die openbaring. Schilder hou dus nie daarvan om met 'n tipe 'eie'⁴⁰ beginsel' of lieflingsidee as grondgedagte in die kerk te werk nie. Hierdie siening van sy grondgedagtes met betrekking tot die hele openbaring, het beslissende invloed op sy beoordeling van sektes en kerklike sektariese handeling en wat ware reformasie is en wat die kerk se taak is ten opsigte van die vorming⁴¹ van dogma.

Die grondgedagtes moet inderdaad net 'n deurgee wees van die goddelike openbaring, anders kom mens nie verder as 'n kerklike selfhandhawing nie. Hieroor⁴² sê⁴³ Schilder:

VW kerk II, (1962:39).

³⁹ Vgl. VW kerk III, (1965:441).

⁴⁰ "Slechts wie ten principale afziet van het alternatief van 'eigen beginsel' tegen 'eigen beginsel', en naar de *Schrift* terug wil keren, kan in de kerk man van de reformatie heten...Zij hebben geen eigen lievelingsgedachten..." VW kerk II, (1962:82).

⁴¹ Vgl. VW kerk II, (1962:331ev).

⁴² Deurgaans word hier 'n eie vertalings in Afrikaans gedoen ter wille daarvan om Schilder meer toeganklik te maak vir die Afrikaanse leser, aangesien die Nederlands uit die vorige eeu dateer. Die keuse van die aanhalings wat vertaal word, word enersyds bepaal deur die tipies Schilderiaanse uitdrukkingswyse en aan die ander kant waar kerngedagtes skerp deur Schilder geformuleer is. Schilder was lief daarvoor om verskeie maniere van beklemtoning te gebruik (hoofletters, leestekens ens.), daar is deurgaans gepoog om hierdie beklemtonings in die vertalings te behou.

⁴³ "De kerk toch gaat niet uit van *beginselen*, doch van de openbaring der *beginselen*. Gods openbaring

"Die kerk gaan tog nie uit van beginsels nie, maar van die openbaring van daardie beginsels. God se openbaring in die Skrifte, daarmee het die kerk immers nou te doen - het wel beginsels aangewys, en mens kan dit ook wel daaruit aflei; maar dit lê nooit 'gereed', nooit 'uitgewerk', nooit 'geformuleerd' in die openbaring 'gegee' nie. Teruggaan na 'n beginsel beteken in die kerk - en as dit goed gaan - altyd, teruggaan na die Woord. Anders is dit geen reformasie nie, maar ten diepste selfhandhawing."

2.3 Die kerk onder die Skrif

In sy openbaringsleer wil Schilder konsekwent gereformeerd⁴⁴ dink. Hy erken dus op die voetspoor van die gereformeerde belydenisse die tweeledige *modi* waardeur God geken kan word naamlik die natuur en die Skriftuur. Hy erken die inspirasie van die Heilige Gees en wil die Skrif glad nie vergeestelik⁴⁵ nie. Ook behou hy die tradisioneel gereformeerde onderskeid⁴⁶ tussen normatiewe en historiese Skrifgesag.

Van 'n *theologia naturalis*, waar daar 'n natuurlike⁴⁷ kennis van God naas die Skriftuurlike Godskennis sou bestaan, wil hy egter ook niks weet nie. Die kennis van God deur die Skriftuur sou dan volgens die leer van die natuurlike teologie slegs vir die bybelleser toeganklik wees, maar die natuurlike Godskennis sou alle mense uit die skepping kon verkry. Schilder verwerp hierdie siening as onjuis:

"Want die ongelowiges kan God op geen enkele manier ken nie; en die belydenis sê dan ook: 'Ons, wat glo en bely, ons ken Hom op twee maniere.' Die ongelowiges wil Hom ook nie ken nie,

in de Schriften nu - immers, daarmee heeft de kerk te doen - heeft wel beginselen *aangegeven*, men kan ze ook wel er uit *afleiden*; maar ze liggen nooit *'gereed'*, nooit *'uitgewerkt'*, nooit *'geformuleerd'* in de openbaring *'gegeven'*. Teruggang naar een beginsel betekent in de kerk - zal het goed zijn - altijd teruggang naar het *Woord*. Anders is het geen reformatie, doch ten principale zelfhandhaving." *VW kerk II*, (1962:81).

⁴⁴ In Schilder se gedagte-wêreld neem Calvin 'n belangrike plek in, ook veral met betrekking tot die verband tussen openbaringsleer en ekklesiologie. "Wij menen nog steeds, met Calvin aan de Schrift te moeten vasthouden." *VW kerk II*, (1962:159).

⁴⁵ "Aan *vergeestelijken* doen we niet mee. De Schrift is geestelijk genoeg." *OWEK III*, (1951:46).

⁴⁶ "De Gereformeerden hebben steeds onderscheiden tusschen *normatief* en *historisch* Schriftgezag." Daarvolgens was byvoorbeeld Lukas wel geïnspireerd toe hy Stefanus se rede weergee, maar Stefanus nie toe hy dit uitspreek nie." *OWEK III*, (1951:88).

⁴⁷ Vgl. *HC I*, (1947:71,118,160-161).

en probeer om dit te onderdruk⁴⁸ wat tot hierdie kennis sou kon lei." (Schilder, 1950:17). Schilder stel dit baie duidelik dat God nie op empiriese⁴⁹ wyse geken kan word nie. Die ewige God kan slegs op geestelike wyse aanskou word en hierdie aanskouing is juis uit en uit deur die geloof. Vir Schilder is dit onnodig om 'n bewys te lewer van die goddelike aandeel in die Skrifuur. So 'n bewys sou benede die waardigheid van die onbewysbare goddelike wese wees. In die verband hanteer Schilder ook die teodisee⁵⁰ as onmoontlik.

Sonder die goddelike openbaring, en dan in die besonder die Woordopenbaring,⁵¹ wil Schilder bewustelik niks oor die kerk sê nie. Sy grondstelling in die verband is dat die kerk onder⁵² die Skrif staan. Alles wat dus aangaande die kerk geleer word, elke verkondigde waarheid in verband met die kerk, elke leuen⁵³ en dwaling wat bestry moet word oor die kerk, elke aanval op die kerk, of enige apologetiese verdediging van die kerk, moet sy basis vind in wat God oor die kerk sê. Selfs die siviele, burgerregtelike⁵⁴ definiëring van die woord "kerk" kan nie onbeoordeel sy gebruikswaarde behou nie. Ook hierin behoort die Skrif sy soberende rol te speel.

Die kerk word vanuit die Skrifopenbaring gedefinieer, en hierdie "begrip", vir sover dit dan 'n

⁴⁸ Schilder verwys hier ook na die *lumen naturale* [natuurlike lig] waarna die Dordtse Leerreëls (hoofstuk 3 en 4:4) verwys: "De gedachtenang daarbij is deze: er staan verscheidene lampen opgesteld: de heldere lamp van het Evangelie, maar ook nog het zwakke lichtje van de natuur. De natuurlijke mens haat alle licht, hij verwerp het licht van het Evangelie, maar hij blaast ook het vlammetjie van de natuur nog uit en maakt zijn eigen lichtje. De mens staat nooit neutraal tegenover het licht; van nature staan wij er allen vijandig tegen" (Schilder, 1950:17).

⁴⁹ "Op empirische wijze kân God niet worden gekend. De eeuwige kan slechts op geestelijke wijze worden aanschouwd. En die geestelijke aanschouwing is juist het geloof." *OWEK III*, (1951:9) Vgl. ook Schilder se verwysing hier na Schleiermacher.

⁵⁰ "Wie de onmogelijkheid der *theodicee* heeft erkend, zal ook afzien van alle pogen om met argumenten, aan den uitwendigen schijn der dingen ontleend, het innerlijke wezen der *Schrift* te rechtvaardigen." *OWEK III*, (1951:95).

⁵¹ "De wijze van dit vergaderen kan ik alleen kennen uit Zijn eigen Woord." *VW kerk II*, (1962:253).

⁵² "Bij ons staat het zo dat de Schrift *zich zelf* uitlegt. De kerk onder de Schrift." *VW kerk III*, (1965:168).

⁵³ Vgl. *OWEK I*, (1948:161).

⁵⁴ "Dat geldt ook van het 'civiele' woord *kerk*. Het heeft nu eenmaal een burgerrechtelijke gebruik, de wet spreekt van kerk en kerkgenootschap, en de overheid heeft van theologie, zegt ze zelf, niet veel verstand... Maar de Schrift spreekt toch anders." *VW kerk III*, (1965:361).

Skrifgetroue begrip is, is vir Schilder altyd 'n konstante⁵⁵ begrip. Hierdie modus van begripsvorming oor die kerk is belangrik vir die korrekte verstaan van Schilder se afwysing van 'n tipe gewoontereg met betrekking tot die kerk, waar die leer oor die kerk gekonstrueer word vanuit pragmaties-menslike oorweging en waar die openbaring 'n mindere rol speel. Die hermeneutiek en dogmatiese begripvasstelling word hierdeur radikaal beïnvloed.

2.4 Menslike begripsvermoë

2.4.1 Openbaring van bo na onder

Schilder erken dat die openbaring van bo⁵⁶ kom, dat die hemel die oorsprong van die openbaring is. Hy wys enige evolusionistiese⁵⁷ begroning in die openbaringsleer af. God spreek vanuit die hemel in Christus die waarheid. Die goddelike openbaring is gerig na die mens van benede, na die mensdom op aarde. Schilder wil nie in die vertikale⁵⁸ hemelse lyn 'n uitsluiting van die horisontale menslike lyn sien nie. Daar is vir hom geen blywende teenstelling daarin nie. Die vertikale wil alhoemeer oorwinnend inwerk op die horisontale.

Schilder verwerp twee⁵⁹ gedagtes vanweë hierdie siening van die inwerking van die vertikale op

⁵⁵ "Maar de Schrift spreekt...Die zegt: wat gij onder kerk-van-Christus verstaan moogt, dat wil IK u zeggen. Met andere woorden tenslotte zullen we hebben te vragen naar het *bijbelse*, dat wil zeggen op bijbelse gegevens opgebouwde begrip van kerk-van-Christus; *en dat begrip is dan constant*. Het *moët* dit althans zijn. Boter kan men veranderen; daar laat God de mensen vrij; ...Men mag het begrip '*boter*' uitwerken naar gelang van de overheersende *gewoonte*. Maar inzake de kerk, en vele andere onderwerpen, zal *niet de gewoonte, doch de openbaring* hebben te beslissen, wat we verstaan onder een bepaald woord." VW *kerk III*, (1965:361-362).

⁵⁶ "Want Christus is wel *van boven* en de waarheid ook en de openbaring. Maar de kerk is nog *beneden*. Ze gaat wel naar boven, vanwaar ook haar leven en haar roeping is. Maar zij is nog *beneden*; zij is in het 'platte vlak' van haar woestijn." OWEK IV, (1953:94).

⁵⁷ "Zij houdt...de tegenstelling vast van evolutie tegen revelatie." OWEK IV, (1953:53).

⁵⁸ "Hij hoort de openbaring verkondigen, dat het 'horizontale vlak' en het 'vertikale' geen tegenstellingen mogen blijven, omdat God ze tot elkaar brengen wil; hoe verder God met de wereld Zijn doel naderbij komt, des te meer wil Hij woning maken bij de mensen, en Zijn Logos in ons leven doen *overwinnen*, de leugen brekende, en afkondigende de waarheid." BDS(1927:136).

⁵⁹ "...dat ze, zonder ooit zich te prostitueren in een valsche accommodatie, toch zich *aansluit* bij het milieu, waarin zij leeft en werkt; doch dan ook weer altijd zòò, dat de openbaring het menselijke leven met zijn dwalingen en leugen opvoert tot hooger plan; de 'aansluiting', is altijd *reformeerend*: ze is geen accommodatie, die, hetgeen voorhanden is, laat bestaan; doch evenmin een ruwe verbreking van wat historisch

die horisontale:

- Aan die een kant verwerp hy 'n valse akkommodasie, waar die vertikale bloot by die horisontale akkommodering⁶⁰ vind sodat dit onherkenbaar word.
- Tweedens verwerp hy die siening dat die horisontale 'n rowwe verbreking sou wees van wat in die geskiedenis reeds ontstaan het.

Alhoewel die openbaring hemels in oorsprong is, pas God tog in sy openbaring aan by die begripsvermoë van die mens. Tog maak Schilder dit duidelik dat die menslike gevoelslewe⁶¹ ook beslis deur die Woord ingebind is, en nie op 'n mistieke wyse deel mag vorm van die openbaring van bo af nie. Schilder onderskei⁶² tussen gesonde mistiek as geloofsfunksie⁶³ en afwykende mistiek, waar eersgenoemde die geopenbaarde wil gevoelvol wil belewe. In gesonde mistiek is daar nooit 'n devaluering of skeiding⁶⁴ van of die Woord of die Gees nie. Waar dit gebeur veroorsaak die mistiek dat die Woord openbaring by nabaat⁶⁵ hanteer word as 'n blote raaiselagtige vraag-en-antwoord boek.

is geworden." *BDS* (1927:136).

⁶⁰ In sy proefskrif, veral in die vierde hoofstuk, gee Schilder besonder aan hierdie punt aandag. Hy kontrasteer Calvyn en Barth op hierdie punt: "Grundlegend für Calvins Gedankenschema ist dabei die Ueberzeugung, dass Gott 'Ein' ist. Seine virtutes sind nicht voneinander zu trennen. Deshalb ist der Deus loquens mit dem Deus creator eins, sobald es sich nämlich auf das Reden Gottes nicht in der Trinität, sondern auf das Reden ad extra bezieht, das Reden als opus excelsus. Dieses loqui Gottes ist creare, und sein creare loqui. 'Das Wort Gottes ist Antwort, sagte K.Barth. Das Wort Gottes kreiert Frager und Frage, meint Calvin.'" (Schilder 1933:419-420).

⁶¹ Vgl. *HC* 1, (1947:30).

⁶² "De gezonde mystiek wil het geopenbaarde (en dus kenbaar gemaakte) beleven. Daarom wil zij tusschen 'kennen' en 'beleven' geen scheiding zien gemaakt, ook maar geen oogenblik. De daad van het kennen, den wil tot kennen, rekt zelfs tot de onmisbare acten en ontplooiingen van het *leven*. Maar de tot afwijking neigende mystiek speelt het 'kennen' het 'beleven' uit, en maakt hier een *onderscheiding*, die straks tot *scheiding* wordt." *Tusschen* (1929:203).

⁶³ Vgl. *Tusschen* (1929:227)

⁶⁴ Vgl. *Tusschen* (1929:187); "En daarom kan reeds dit *samen*-opkomen van Logos en Pneuma in de *objectieve* heilsopenbaring van God voor de ware mystiek nooit anders zijn dan een scherp gebod, om *wat God èèn gemaakt heeft, niet te scheiden*." *Tusschen* (1929:214).

⁶⁵ "De Schrift is voor deze menschen niet langer de oorkonde van de bizondere openbaring, die God in de wereld geeft, waardoor Hij de *kerk* vergadert en ook de wedergeborene ziel trekt; een *voorafgaand*, alle geloof beheerschend en opwekkend geschenk dus; doch een *achterafte* hanteeren 'boek der oplossingen' passende bij de vooraf in het zielehuis tusschen God en de ziel in zalig spel verhandelde raadsele." *Tusschen* (1929:184).

Die kenmerkend⁶⁶ tipiese van die christelike religie is vir Schilder juis dat die mens as swak en klein teenoor God gesien word. Daarom maak God gebruik van menslike aanknopingspunte⁶⁷ vir sy suiwer openbaring. God vind aanvanklik aansluiting by die menslike, onsuivere denkbeelde.

2.4.2 Antropomorfisme

Schilder beskou alle⁶⁸ openbaring as antropomorfisme. Hierin volg hy Calvyn⁶⁹ en Bavinck na. Die openbaring in die Woord is vir Schilder een deurlopende antropomorfisme. Hy verbind hierdie antropomorfisme⁷⁰ direk aan Christus se profetiese amp en sy menswording. Hy sien hierin God se groot liefde vir die mens, in besonder die kerkmens. God soek die mens op volgens Joh.3 en spreek daarom met die mens in sy eie taal. Hierdie uitgangspunt het implikasies vir die kerk se eie taalgebruik.

⁶⁶ Schilder se eksegetiese siening van Ps 9 waar die mens as “enoosj” benoem word, kan hier as voorbeeld dien. “Want, nietwaar, dat beginsel, dat de mensch zwak is en klein tegenover God, dat is tenslotte het kenmerkend-typische in de christelijke religie tegenover elke andere beschouwing.” *OWEK I*, (1948:135).

⁶⁷ “Ach, ook uit *ons* woordenboek moet God de woorden kiezen. Ook bij onze dwalende begrippen sluit aanvankelijk de Heere zich aan, ook in onze onzuivere denkbeelden legt Hij door de openbaring van het teken Zijns Zoons de eerste aanknopingspunten voor zijn zuivere waarheid. Dat is de list der liefde; en wij danken Hem daarvoor. *Maar wij mogen daarbij niet blijven staan*. De list staat nog maar aan het *begin* van den liefdeweg. Het moet ook bij ons van de list tot de klare betuiging der liefde, het moet ook bij ons van de ster naar het Woord, van het lokken naar het leiden; het moet altijd van Gods Woord in de natuur tot Gods Woord in de Schrift.” *OWEK I*, (1948:25). Vgl. ook *VW kerk II*, (1962:31), *HC I*, (1947:111).

“...dat Christus’ toekomstvoorzegging niet los staat van den tijd, waarin Hij leeft en waaruit Hij de beelden kiest ter wille van de leerlingen, die Hem hooren. Juist omgekeerd: Christus heeft zijn eschatologische redenen, hoewel ze tot het einde aller dagen reiken, vasgekoppeld aan het zintuigelijk-waarneembaar, feitelijk gebeuren van den naasten tijd, waarin Hij sprak.” *OWEK IV*, (1953:67).

Schilder noem dat die openbaring die groot tema van God in die wêreld dikteer. “En de daarna volgende *uitwerking* van dat thema is wel zòò, dat God, naar dat de menschen het bevatten kunnen, in den eenen tijd het accent meer laat vallen op deze, in een anderen tijd meer op een andere waarheid, doch daar moet dan weer aanstonds aan toegevoegd worden, dat deze accentverlegging niet den zin, niet het thema, of ook maar èèn van zijn deelen tegenspreek; zoodat de bijbel niet para-doxaal (in den strengeren zin) *kàn* zijn, noch in zijn geheel, noch in zijn deelen.” *BDS* (1927:137).

⁶⁸ “Laat mij volstaan met enkele woorden van Dr H. Bavinck: ‘Alle openbaring is anthropomorphisme, is een zekere menswording Gods.’ *BDS* (1927:395).

⁶⁹ Vgl. De Jong (1995:119) waar aangetoon word dat beide Calvyn en Schilder die akkomodasie gedagte nie los van die verligting van die Heilige Gees sien nie.

⁷⁰ Vgl. *OWEK III*, (1951:115).

Schilder beklemtoon dat hierdie antropomorfisme 'n daad van God self is en betrek die tweede gebod⁷¹ hier wanneer die kerk met hierdie antropomorfe openbaring omgaan. In die tweede gebod verbied God die mens om 'n beeld van Hom te maak. Die feit dat God self in beeldvorms Homself openbaar is egter iets anders. Daar is dus 'n verskil aan die een kant tussen die suiwer openbaring wat God gee, waarmee die mens langs die weg van antropomorfe denke omgaan, en of die mens aan die ander kant antropomorfe voorstellings maak los van die openbaring. Die antropomorfe beeld wat God as openbaring gee is 'n genadige weldaad van God, die antropomorfe beelde daarenteen wat die mens self uitdink is sonde teen die openbaring.

God sluit dus op 'n antropomorfe manier aan by die mens in sy openbaring. God se openbaringslig verblind⁷² nie die oë nie. God openbaar Homself wel op verskillende maniere, maar God wil geensins 'n openbaring gee, wat die mens onder hipnose⁷³ stel en die mens as sodanig heeltemal oorweldig nie. Maar omdat hierdie openbaring bevatlik na die mens kom, beteken dit geensins dat die openbaring uitputlik⁷⁴ is of nie verdiepend voortgaan nie. God se openbaring is egter so intens⁷⁵ dat sy openbaring ook tegelykertyd 'n bedekking en 'n afskansing

⁷¹ "Het tweede gebod verbiedt ons een beeld van God te maken. Te *MAKEN*. Toch heeft God Zelf van Zich in beeldvorm gesproken. Toch is de wereld, en daarin de schepselen, groot en klein, een boek met 'letteren', waaruit van Hem te lezen valt...Kortom: God maakt de beelden wel...Zoo is dit tweede gebod een bewijs hiervan, dat het verschil maakt, of God *Zelf* ons Zijn zuivere openbaring *GEEFT*, om daardoor, ook langs den weg van het antropomorfe denken, onzen geest werkzaam te zetten, dan wel, of wij zelf onze voorstellingen *maken*, lès van zijn *openbaring*, geheel, of ook voor een gedeelte, uit eigen ziel. Het eerste is een weldaad, een zegen, een genade; het tweede is een zonde, waartegen het gebod zich verheft." *BDS* (1927:398-399).

⁷² "...dat God in de eerste schemering van den nieuwen dag ons oog, dat nog het volle licht niet dragen kan, niet meer doet zien, dan voor ons mogelijk is. Hij voedt zijn gemeente op naar haar kinderlijke kleinheid van verstand." *OWEK I*, (1948:57).

⁷³ "En nu openbaart God zich wel aan den mensch op verschillende wijze; maar God wil geen openbaring geven, die den mensch als't ware *onder hypnose* brengt en hem in *dien* zin overweldig." *OWEK III*, (1951:11).

⁷⁴ "Maar de *onuitputtelijkheid* van het teeken komt u herinneren, dat heden Gods zelfopenbaring haar voltooiing begint; dat ge nu zijt in de laatste bedeeling der tijden, dus de diepten Gods u al dieper en hetgeen van Hem doorzocht moet worden u al ondoorzoekelijker wordt." *OWEK I*, (1948:57).

⁷⁵ "Zijn licht is ook te machtig voor onze sterfelijke oogen en ooren. En God Zelf weet dat. Ja, nog meer, God Zelf rekent daar mee. Hij richt Zelf heel Zijn openbaring daarnaar in. Hij bedekt Zich immer. Elke openbaring is tegelijk bedekking van Zijn licht, tempering van Zijn gloed. Altijd kiest God een middelaar: Mozes, een engel, den Verbondengel, Christus. Heel de Schrift is èèn voortdurende afbuiging naar onze menselijkheid; overal gaat ze uit van de gedachte, dat Gods spreken zijn geweldigheid en volstrektheid moet inperken, opdat wij het zouden kunnen verdragen." *OWEK I*, (1948:99), vgl. ook Schilder (1926:255-277) vir sy eksegetiese oor Gn 15:12,17.

is. Vandaar dat God 'n middelaar gebruik. Vir Schilder word die openbaring egter hierdeur nie gerelativeer⁷⁶ nie, omdat hy as vertrekpunt neem dat die openbaring juis roep om geloof.

Schilder sien raak dat hierdie aansluiting van God by die menslike manier van verstaan te doen het met ontwikkeling⁷⁷ vanaf 'n laer geestelike ontwikkelingsvlak na een wat op 'n hoër geestelike niveau opereer. Dit het te make met die onderskeid in openbaringsplek in die verskillende openbaringsbedelings.

Hierdie siening van Schilder oor die aansluiting van God by die menslike begripsvermoë, het implikasies vir sy siening van kuns en kerkkuns, asook sy beskouing van kerklike prediking. Dit beïnvloed ook sy siening oor die ooreenkoms en verskille⁷⁸ tussen die Ou en die Nuwe Testament wat op sy beurt weer 'n ingrypende invloed uitoefen op Schilder se siening oor kerkverband, veral waar Ou Testamentiese argumente gebruik word om Nuwe Testamentiese kerkbegrippe te verduidelik.

2.5 Adres van openbaring

Schilder sien 'n onderskeid⁷⁹ tussen die Ou Testamentiese en die Nuwe Testamentiese

“Daarom moet ge ook nooit in de kerk komen om het gemakkelijk te hebben.” *OWEK I*, (1948:101).

⁷⁶ Vgl. Berkouwer (1989:242-243). Hy wys daarop dat Schilder die woord ‘indirek’ met betrekking tot die openbaring telkens bestry as ‘n relativering wat uit die dialektiese teologie opkom.

⁷⁷ “Want de aan Israël gegeven openbaring, die, *op* de aarde, ook *nà*r de aarde is, en dus *aardsche*, *zichtbare* teekenen neemt voor het *lichamelijk* oog, sluit zich aan bij een nog *lagere* ontwikkeling van het geestelijk vermogen om te zien en te vernemen Gods werkelijkheid. Maar het spreken Gods *uit* den *hemel* doet voor het *lichamelijk* oog, om des te *mèer* te verrichten voor het *geestelijk* oog.” *OWEK I*, (1948:103).

⁷⁸ Vgl. *Tusschen* (1929:161).

⁷⁹ “Dit toch is het groote onderscheid: tot Israël God Zijn sprake *op aarde*, maar nu spreekt Hij, God, ons toe *uit de hemelen*. Nu geeft God goddelijke antwoorden uit de hemelen! Tot Israël kwamen de Godswoorden *op aarde*. De aarde, het zichtbare, ‘deze berg Sinai’, was het kernpunt der openbaringsheerlijkheid van God. En daarom kunnen ook later de Levieten zingen: Gij zijt *nedergedaald* op den berg Sinai en hebt met hen gesproken! (Neh.9:13). Dat is het: *nedergedaald* is God. De aarde was toen de plaats Zijner geweldige lichtopenbaring en sterkte-daad. Maar dit is de glorie van het Nieuwe testament, gelijk het na Christus’ hemelvaart en de uitstorting van den Pinkstergeest zich vervult; *nu* is de kernpunt van Gods openbaringspraak, van de energiedaad der genade, van de bediening der genade en der verzoening, verlegd naar den hemel. Wel komt Gods spreken tot de aarde, het komt door den Geest. Maar onze Profet - in den hemel is hij.” *OWEK I*, (1948:103). Dit sê Schilder in ‘n preek oor Heb 12:25 “...nou dat Hy uit die hemele spreek.”

openbaring, asook 'n onderskeid⁸⁰ tussen heilsgeskiedenis en openbaringsgeskiedenis. Uit hierdie onderskeid stel hy dat daar 'n verskuiwing van kernpunte van die aarde na die hemel plaasgevind het. Die Ou Testamentiese openbaring het telkens rondom 'n bepaalde adres gegaan. Dit het hoofsaaklik gekulmineer in die volk Israel as openbaringsvolk en die Jerusalemse tempel⁸¹ as openbaringsplek.

In die Nuwe Testament is die kernpunt van die openbaring verskuif vanweë die hemelvaart van Jesus Christus, die afskaduwing van die Ou Testamentiese tempel, en die uitstorting van die Heilige Gees. Schilder sien dat hierdie openbaring, alhoewel dit aanvanklik 'n Ou Testamentiese adres het, tog van wêreldwye⁸² betekenis as geestelike gesag beskou moet word. Soveel te meer die Nuwe Testamentiese openbaring. Ook hang die ontvangs van die openbaring in die Nuwe Testament nie van 'n bepaalde plek⁸³ af nie, maar van 'n kennende luisteringesteldheid.

Hierdie standpunt van Schilder word dan ook verder deurgetrek in sy behandeling van sektes, wat - soos hy dit noem - die armoede van vorige openbaringsbedelings opsoek as rykdom. Verder is hierdie onderskeid ook verantwoordelik vir Schilder se siening oor die wêreldwye verantwoordelikheid van die mens om God se raad as medewerker te laat verwerklik, asook sy siening van wat dit beteken dat die Nuwe Testamentiese kerk die tempel⁸⁴ van God word.

⁸⁰ Vgl. *VW kerk* II, (1962:163); *HC* II, (1949:262-263).

⁸¹ "Want de tempel daar is nog altijd van Godswege het *adres* der openbaring." *OWEK* I, (1948:111).

⁸² "In den hemel, daâr houdt Christus de wereldteugels vast, daâr wordt de wereldklok bijgehouden, daâr wordt de loop der tijden voleindigd, daâr openbaren zich de wonderen der genade in de werkelijkheid der *aanschouwelijkheid*. Wij hebben niet meer, als Israël, het vuur vlak boven ons hoofd, doch achter de wolken is ons de openbaring der majesteit van den genadetroon. Dat moge armoede, achteruitgang, *schijnen*, het IS toch rijkdom, vòóruitgang." *OWEK* I, (1948:103).

⁸³ In 'n kritiese bespreking van Dooyeweerd en Augustinus sê Schilder: "...het antwoord op de vraag, hoeveel, en hoe fel, en hoe zuiver ik *kèn*, hangt *niet* af van de vraag: *waar woon ik*, doch van de andere: *wat hoor ik?*" *VW kerk* III, (1965:426).

⁸⁴ "...omdat de heerlijkheid van Jeruzalems steenen tempel is overgegaan op de gemeente van het Nieuwe Testament." *OWEK* I, (1948:124).

2.6 Geloofsontvangs van openbaring

Hy onderskei⁸⁵ tussen Skepper en skepsel, tussen die sprekende⁸⁶ God en die horende mens, tussen die Een wat openbaar en die een wat die openbaring deurgaans in geloof moet ontvang:

"Tussen nou en die verlede lê baie jare. Maar vir God, vir wie duisend jaar soos één dag is, gebeur alles vandag."

2.6.1 Noodsaak van geloof

Schilder handhaaf 'n noue verband tussen geloof enersyds en openbaring andersyds. Hy hou vas daaraan dat dieselfde Heilige Gees wat deur teopneustie⁸⁷ die Skrif aan die kerk gegee het, ook sal sorg dat die openbaring deur die kerk as sodanig aanvaar sal word. Die openbaring is hier die primêre, maar sonder geloof is die openbaring van God ook nie lewend⁸⁸ aktueel vir die mens nie:

"Sonder geloof is God se openbaring nog nie dood nie, maar ook nie lewend nie - in die sin dat dit ons lewe skenk nie."

Selfs by die vasstelling van die kanon⁸⁹ moes die kerk homself verantwoord of hy die openbaring in geloof ontvang en kon onderskei van tekste wat nie openbarings bevat nie. Vir Schilder is die eenheid van God se organiese voorsieningheidswerk deurslaggewend. Hy wil nie voorsiening

⁸⁵ Vgl. *OWEK II*, (1949:58); *HC I*, (1947:70).

⁸⁶ Vgl. *BDS*, (1927:116).

⁸⁷ "Want hij moet wel aannemen, dat dezelfde Geest, die door een zeer bijzondere daad van theopneustie den bijbel van boven gegeven en aan de kerk heeft *toegedacht*, ook zal hebben gezorgd, dat die kerk dit allerbizarst en genadigst geschenk Gods heeft gevonden en als zoodanig *aanvaard*." *BDS* (1927:358).

⁸⁸ "Zonder geloof is Gods openbaring zoo al niet dood, dan toch niet levend in dien zin dat ze *ons* het leven schenkt." *OWEK III*, (1951:11)

⁸⁹ "...toch wel iets verstaan kan van die ontzaglijke zwaarigheid, waarvoor de kerk heeft moeten staan, toen zij uit eigen oogen had te zien; want ook in de vaststelling van den kanon werkt God organisch. Zijn *voorzienigheid* bedient zich van het zelfstandig, en bewust en *voor-zichtig* onderzoek der kerk." *BDS* (1927:358).

maak vir die moontlikheid dat daar 'n bewys⁹⁰ vir die waarheid van die openbaring kan wees nie, aangesien dit die hele openbaringsgedagte juis sal kanselleer. Die openbaring moet juis as goddelike openbaring in die geloof ontvang word.

Hierdie geloofstoenadering onderskei Schilder van die blote opsoek van God. Om tot God te kom veronderstel⁹¹ 'n vaste gang en 'n sekerheid oor die uitkoms. So verklaar⁹² hy dat:

“God skenk immers nooit sekerheid van die realiteit van sy beloftes, alvorens Hy nie eers geloof eis nie.”

2.6.2 Eklektisisme en subjektivisme

Een van Schilder se grondgedagtes rondom die goddelike openbaring is dat die liefde⁹³ en haat⁹⁴ van God dig daarby betrek is. Uit liefde vir diegene wat die heil moet beërft openbaar God die heilsgeskiedenis deur die openbaringsgeskiedenis. Die verlossing deurloop 'n geskiedenis, en die waarheid daarvan word verkondig deur die openbaring, wat ook sy eie geskiedenis het. Alhoewel die openbaring van God in liefde aansluiting soek by die menslike klein verstaansvermoë, mag die mens van sy kant weer nie hierdie liefde onbeantwoord laat deur te pleit vir 'n gerieflike gemaksone met betrekking tot die openbaring nie.

Dit kos wedersydse liefde en opoffering en moeite om God se openbaringsfeesmaal⁹⁵ by te woon.

⁹⁰ “...kunnen wij het onderscheid tusschen apokriefe en kanonieke berichtgeving ook bewijzen? Ons antwoord is: *neen*. Gods waarheid, *indien ze* geopenbaard is, *kàn* nooit *bewijsbaar* zijn, zoomin als Hij zelf het is. ‘Kanoniek’ is synoniem met: hetgeen *boven* ons bewijs ligt.” BDS (1927:368).

⁹¹ Vgl. OWEK III, (1951:17).

⁹² “God immers schenkt nooit zekerheid van de realiteit zijner beloften, of Hij eischt eerst geloof.” OWEK III, (1951:21).

⁹³ Vgl. OWEK I, (1948:21).

⁹⁴ Vgl. uitsprake soos: “Hij is *gheel* liefde, of - Hij is *gheel* toorn!” OWEK I, (1948:37).

“O, daar is nog dreiging in Zijn liefde! Denk niet, dat die dreiging komt van Sinai’s *geweld*. Want ook Sinai dient de *genade*. Ze hebben het geweld in de genade niet verdragen; straks missen ze de genade in het geweld.” OWEK I, (1948:102).

⁹⁵ “‘Eet, wat Ik u geef’; maar *eten* is moeilik aan *Gods* tafel, want de *spijze zelf* is onvermengd, en de

Die liefde van God in die openbaringslig kan dus ook beledig⁹⁶ word by die ontvangkant as die mens vra dat die skerpste van die lig versag word of kieskeurig⁹⁷ met die openbaring omgaan en dat daar nie gevra word vir groter ontvanklikheid vir juis hierdie intensiteit van die openbaring nie. Die liefdevolle Spreker kan verraai word deur 'n verwagting dat die openbaring mindere gewig moet dra.

Aangesien die geloof kardinaal is by die ontvangs van die openbaring en die verstaan van die openbaringsinhoud, is die implikasie daarvan dat oor die kerk net gepraat word in geloofstaal. Daarom werk Schilder nie met die vraag na 'n kerkbegrip binne die openbaring nie, maar met die vraag wat word geglo oor die kerk na aanleiding van die gegewe openbaring.

2.6.3 Geloof en begrip

Schilder is van mening dat begrippe⁹⁸ nie geglo word nie. So sê hy dat Abraham byvoorbeeld nie in sy eie godsbegrip geglo het nie, maar Abraham het God geglo, hy het die beloftedraende uitsprake van God geglo.

wijn is toch beroerd. En God wordt pas feestelijk gekend als Feestbereider in de spanning der werkzame liefde en der waakzame kennis. En het is zeer moeilijk, bij Hem te gast te gaan. Want wij moeten breken met *onze* gewone taxatie der dingen." *OWEK* I, (1948:248).

⁹⁶ Schilder verwys hier byvoorbeeld na die beeld van Christus as Bruidegom. "...*liefde moet het nooit gemakkelijk willen hebben*. Vooral niet de liefde tot God. Het is waar: altijd is in *dit* huwelijk van God met zijn volk, de Bruidegom geweldiger dan de bruid. Doch als de bruid zich daarvan bewust word, moet ze de oplossing niet zoeken in het gebed, dat de Bruidegom zich zal terugtrekken, doch in die andere bede: maak mijn oogen geschikt, mijn ooren ontvankelijk, mijn hart bereid om U te zien en te ontvangen en te verstaan. Dat is het gebed, dat de *bruid* past. Maar een liefde, als die van Israël heden, stelt haar ideaal te laag; doet niet alles wat ze kan, om den Bruidegom te ontvangen; ze ziet geen smart er in, dat het licht zich intrekt en geen vreugde daarin, dat haar oogen worden versterkt. En dat is belediging der liefde. Het is een zonde, waarin zich onwil verraadt, verwerping van Dien, die spreekt." *OWEK* I, (1948:99).

⁹⁷ "Dit is voor onzen hoogsten Profeet een smartelijk ding, dat de schare van de Schrift neemt, wat haar aanstaat, maar de rest voorbij gaat of laat liggen. Of, dat zij, ook waar zij van eclecticisch lezen der profetie - dit wel, dat niet, wars zou willen heeten, toch haar intuïtie in de uitlegging der profetische teksten vertrouwt, en dan onherroepelijk mistast." *Lijden* I, (1977:138).

⁹⁸ "Op de vraag wat de antwoorden de partij van de kerk geloof, komt er een GELOVIG antwoord. Je kunt nu eenmaal geen *begrippen* geloven, want in elk *begrip*, dat de mens zelf 'zich' vormt, steekt altijd een hele grote dosis zelfvertrouwen. Je gelooft alleen INHOUDEN van OORDELEN (uitspraken). Abraham geloofde niet in zijn Gods-begrip, maar hij geloofde *God*. Waarin? In de (belovende) UITSPRAKEN die Hij hem gedaan had." *VW kerk* III, (1965:259).

Schilder staan afwysend teenoor subjektivisme wat verhef word tot norm en maatstaf van objektiewe waarheid. Wanneer dit gebeur word die Skrif en die geskiedenis en die deurgaande openbaring van God opsygeskuif. Die geloof in die openbaring stel nie die openbaring daar nie. Schilder bely die Woord as geopenbaardheid, as historiese⁹⁹ gebeurtenis, afgesien daarvan of die Woord as openbaring deur die menslike geloof as teenwoordige historiese gebeure bely en beleef word.

'n Verdere grondgedagte van Schilder, waarmee hy subjektivisme wil beveg, is dat die geheel voorrang¹⁰⁰ het bo die dele. Vir hom gaan dit in die openbaring eers om die middelpunt en dan die omtrek. Daaroor neem hy standpunt¹⁰¹ in as hy sê:

"Eers die eenheid van die openbaring, dan die openbaringswoorde."

In hierdie grondgedagte vind Schilder sy krag teen die moderne kritiek wat dikwels van strategie verander ten opsigte van die openbaring. Dis om hierdie rede dat Schilder raaksien dat waar die eenheid weggelaat word, Christus se onfeilbaarheid weggegee is.

Schilder wys daarop dat hierdie subjektivisme beide individueel en kollektief na vore kan kom. Drie verteenwoordigende voorbeelde kan hier genoem word.

- Eerstens kan Schilder se skramse polemieë met ds. Wisse as voorbeeld dien vir sy afwysing van individuele¹⁰² subjektivisme. Wie op wetenskaplike wyse of op gemoedelik

⁹⁹ "...dat wil zeggen geloven dat God in de Schrift gesproken heeft, dat die Schrift Gods Woord IS, ongeacht, wat zij in mij doet..." *VW kerk III*, (1965:167).

¹⁰⁰ Vgl. *Tussen* (1929:192-201) waar Schilder die verband tussen die gemeenskap en die individu bespreek met afwysing van mistiek wat die gemeenskap onderwaardeer.

"Vervolgens moet ook mijn geestelijke *bevinding* van dit moment organisch één zijn met Gods *doorgaanden* arbeid aan mijn *ziel* en aan heel de *kerk*; anders zou ik niet kunnen geloven, dat wat ik thans als mystieke *bevinding* voel, ook waarlijk een onderdeel *is* van het voortgaande Geesteswerk in mijn hart." *Tussen* (1929:188).

¹⁰¹ "Eerst de eenheid der openbaring, dan die van de openbaringswoorden." *OWEK III*, (1951:95).

¹⁰² Ds. Wisse was aanvanklik 'n gereformeerde predikant in Leiden, waar hy hom beywer vir die vereniging van kerke wat uit die dolcansie ontstaan het; later het hy oorgegaan na die Christelik-Gereformeerde

en bevindelike manier sy eie ervaring¹⁰³ verhoog tot objektiewe waarheidsnorm moet dus afgly¹⁰⁴ van die gereformeerde standpunt. Dit het implikasies vir die beleving van kerkeenheid deurdat die belydenis op hierdie wyse aangetas word.

- Tweedens verwys Schilder na die kerk se brutale hantering en veroordeling van Galileï as voorbeeld¹⁰⁵ vir wat hy sien as kollektiewe subjektivisme. Die owerheid en die kerk het hier die populistiese meerderheidsgehoof gevolg.
- Dertens wys Schilder Kuyper se siening oor objektiewe waarheid af. Kuyper stel dat slegs God die objektiewe waarheid ken maar dit is nie aan die mens gegun om die objektiewe waarheid te ken nie. Dus beteken dit dat ondersoek na die waarheid in verskillende tye en volke nie altyd dieselfde karakter dra nie. Hierdie afwysing van Kuyperiaanse¹⁰⁶ kollektiewe subjektivisme deur Schilder sou een van die groot boustene van sy anti-pluriformistiese¹⁰⁷ standpunt word.

Deur al die eeue van die kerk se geskiedenis lê daar die duidelik aanwysbare spore van eensydige spiritualisme¹⁰⁸ in hierdie verband. Dit is waar mense, om hulle eie afwyking van die Skrif goed

kerk. Sy kritiek teen die Gereformeerde Kerk is 'n klag van metodisme, formalisme, fariseïsme en fanatisme. Hy sien ds. Wisse op dieselfde vlak as ds. Netelenbos wat sy eie persoonlike ervaring laat dien as maatstaf vir die waarheid. *OWEK II*, (1949:57-58).

¹⁰³ "Niet onze ervaring spreekt het rechte oordeel over den Christus, maar de Christus spreekt het rechte oordeel over onze ervaring." Schilder (1926b:27).

¹⁰⁴ Vgl. *OWEK II*, (1949:53-54).

¹⁰⁵ Schilder gee die verwysing na Galileï teen die agtergrond van die afsetting van dr. Geelkerken in 1926. "Dat de kerk zich, toen Galileï leefde, over wetenschappelijke vragen het oordeel aanmatigde, en dat zij den steun en het applaus van de groote massa achter zich had, mag echter niemand vergeten, die de kerk ook wil beoordeelen naar haar tijd. De kerk heeft Galileï veroordeeld in naam der 'massa-overtuiging'; en zij vergiste zich." *OWEK II*, (1949:96).

¹⁰⁶ "...Dr Kuyper die spreek...(B.a.h. W., 23, Apol., 1,597). 'Ware het ons mensen gegund de OBJECTIEVE waarheid te kennen, zou dit onderzoek in alle tijden, voor alle volk en voor elk onderzoeker in dat volk, nooit anders dan èen zelfde karakter dragen. Maar zo is het niet. God alleen kent de objectieve waarheid, wij kunnen het nooit verder brengen, dan tot onze subjectieve opvatting van de waarheid.'" *VW kerk I* (1960:435-426).

¹⁰⁷ Vgl. *VW kerk I*, (1960:431).

¹⁰⁸ "Door al de eeuen der kerkhistorie heen zijn de sporen aan te wijzen van een eenzijdig

te praat, hulleself daarop beroep dat hulle die draers is van 'n inwendige lig wat helderder skyn as die uitwendige lig in die letters van die Bybel.

Om die gevaar van kerklike subjektivisme vry te spring moet daar altyd na die Heilige Skrif gegaan word. Schilder wil daardeur sy belydenis handhaaf dat die Heilige Gees altyd deur alle waarheid leiding wil gee aan die kerk, maar nooit buite sy Woord om nie. So sê¹⁰⁹ Schilder dan:

"Want om te weet of die Heilige Gees in my getuig, moet ek weet of God se Woord daarmee ooreenstem. Anders kom daar verwarring. Dan dank mens vandag God vir 'n openbaring van die Heilige Gees en more verwerp mens dit as ou vodde. En die Heilige Gees is geen middel om kritiek te ontgaan nie. Hy is één."

Subjektivisme lei onwillekeurig vir hom tot eklektisisme met betrekking tot die openbaringswaarheid. Ook hierdie kerklike kieskeurigheid het 'n invloed op wat oor die kerk bely en beleef word. Hier beroep Schilder hom op Dt 29:29¹¹⁰: alhoewel God sekere dinge steeds geheim¹¹¹ hou, openbaar Hy tog wel ander sake duidelik. Sonder hierdie duidelikheid¹¹² in die openbaring sou die eksegetiese arbeid van die kerk nie moontlik wees nie. Trouens, Schilder het besef dat alle begripsapparate¹¹³ van die kerk hierdeur ingrypend beïnvloed sou word.

spiritualisme, dat, om zijn afwijkingen van de Schrift goed te praten, zich erop beroemde, een *inwendig licht* te dragen, dat helderder nog was dan het *uitwendig licht*, in de letter van den Bijbel." *OWEK III*, (1951:57).

¹⁰⁹ Vgl. *OWEK II*, (1949:59)

¹¹⁰ "Die verborge dinge is vir die HERE onse God, maar die geopenbaarde dinge is vir ons en ons kinders tot in ewigheid, om te doen al die woorde van hierdie wet."

¹¹¹ Vgl. hier Schilder se siening oor die evangelie as geopenbaarde geheimenis in kontras met geheime organisasies se geheime. Die kerk het volgens Schilder geen geheime, al verstaan die kerk nie altyd die diepte van die geopenbaarde verborgenhede. *OWEK IV*, (1953:37).

¹¹² Schilder het dit veral teen Barth se openbaringsleer m.b.t. die paradoks as hy sê: "Zonder de 'klaarblijkelijkheid' kan de gereformeerde nu eenmaal niet leven. Wie er op scheldt, is als wie de moedersmelk ridiculiseert, die hem toch maar 'n fermes kerel maakte. Bestaat de klaarblijkelijkheid in de openbaring niet, is ze een dwaze of pendante fictie, dan komt onze exegese zelfs niet aan den gang, en ons geloof niet en onze theologie niet." *BDS* (1927:134-135), vgl. ook Kamphuis (1991:80) voetnoot 152.

"...men moet de 'klaarblijkelijkheid' in de openbaring niet belachen... Wat de klaarblijkelijkheid beteekent voor het schriftgeworden Woord, dat is *vervuld* in het Vleeschgeworden Woord. Dit nu heeft onder ons niet maar geflikkerd, doch *gewoond*; het heeft een kathedr bezet en ons God geëxegetiseerd." *BDS* (1927:147). Vgl. ook *VW kerk II*, (1962:39).

"...nochtans belijdt de kerk ook van *dit* Schriftgedeelte, dat het 'doorzichtig' is." Schilder (1951a:18).

¹¹³ Barend Kamphuis (1991:79) merk tereg op: "K. Schilder laat zien hoe alle 'thesauri ecclesiae', alle fundamentele begrippen hier door Barth met de paradox worden verbonden."

Schilder sê beeldend dat wie die duidelikheid van die openbaring uitskel, is soos iemand wat moedersmelk verkleineer waaruit tog groeikrag geput word. En wat God duidelik¹¹⁴ openbaar moet uitgevoer word.

Daar moet dus 'n gebondenheid¹¹⁵ aan die Skrif wees, aangesien die Skrif ook duidelik oor die kerk spreek, ook oor die kerk se belydenis en selfs sy vorm. In hierdie gebondenheid sien Schilder ook die ekumeniese¹¹⁶ kerk en die ekumeniese kerklike apostolaat. Deformasie tree in waar die volle Skrifopenbaring vanweë eklektisisme verwaarloos word. Dan tree daar 'n kerklike onverskilligheid in wat 'n groot gevaar inhou vir die ware kerk, aangesien dit tot gevolg het dat daar 'n ondermyning kom van die kerklike besef, al is dit nie soseer die bewuste doel nie. Daarvan¹¹⁷ sê Schilder:

“Dit kom daarvan as iemand die één deel van die Skrif haarfyn uitpluis en die ander reekse uitsprake verwaarloos.”

Schilder wil glad nie toegee dat daar 'n graduele omgang met die waarheid mag plaasvind nie, asof daar hoofwaarhede¹¹⁸ en waarhede van minder belang is nie. Hy vind sodanige onderskeiding dwaas, onwetenskaplik, oppervlakkig en misleidend. Vir hom is alle geopenbaarde waarhede¹¹⁹ altyd van belang:

¹¹⁴ Vgl. *Tussen* (1929:267ev).

¹¹⁵ “...we zijn gebonden aan de *Schrift*, die ook over *de kerk* duidelik spreekt. Wat voor Het Zoeklicht een kwestie van ‘persoonlijke aard’ is, dat is voor ons *beginselvraag*.” *OWEK II*, (1949:154).

¹¹⁶ “...wie het van God ‘ontvangen’ Wòrd onvervalst bewaart, en daarmee tot de brede wereld uitgaat. De oudste, de oorspronkelijke...oecumenische beweging is...zoveel mogelijk mensen winnen willen voor Gods richtende, normatiewe boodschap.” *VW kerk III*, (1965:469).

¹¹⁷ “Dat komt ook ervan, als iemand het èene deel der *Schrift* haarfijn uitpluist en de andere uitsprakenreeksen in haar verwaarloost.” *OWEK II*, (1949:159). Schilder verwys hier na die blad *Het Zoeklicht* wat baie selektief te werk gaan met Skrifgegewens in verband met die kerk.

¹¹⁸ Hier dien Schilder se afwysing van die Darbiste se openbaringsleer as voorbeeld. Die Darbiste handhaaf geen bepaalde leer nie, en kan dus nie terugval op enige formele belydenis nie, maar tog wil hulle sodanige onderskeid tref en aanvaarding vra vir sommige sogenaamde hoofwaarhede. Vgl. *OWEK III*, (1951:39).

¹¹⁹ “Maar, zoo vragen wij, wat zijn hoofwaarheden en wat zijn ‘waarheden’ van minder belang? Is niet de waarheid altijd belangrijk? Juist, omdat ze *waarheid* is en waarheid wil genaamd worden?” *OWEK III*,

“Is die waarheid dan nie altyd belangrik nie? Juis omdat dit die waarheid is, en wàrheid genoem wil word?”

Schilder sien dat subjektiewe eklektisisme met betrekking tot die openbaring gevolge het ten opsigte van die daarstelling van ‘n Skrifgetroue ekklesiologie. Die gevolg is spesifiek dat die soeke oorbodig¹²⁰ word na ‘n gepaste kerkvorm en die reformerende drang om tot kerkinrigting te kom wat so veel as moontlik aan God se eise en die wil van Christus beantwoord.

2.7 Geloofsinhoud en openbaringsinhoud

2.7.1 Ware geloof

Schilder lê ‘n noue verbintenis tussen geloofsinhoud en openbaringsgeskiedenisgebeure en die openbaringsinhoud wat deurgegee is. Geloofsinhoud moet erken¹²¹ word as openbaringsinhoud. Waar daar iets geglo word wat nie ooreenstem met die openbaringsinhoud nie, sê Schilder dat daar dan van geen werklike geloof sprake kan wees nie. Intendeel hierdie vermeende geloof is iets wat die mens homself eimagtig wysgemaak het.

So is Schilder van mening dat die goddelike daad¹²² van kerkvergadering self ook tot die

(1951:39).

¹²⁰ Schilder verduidelik hierdie gevolg in sy polemieë met die De Heer, die redakteur van *Het Zoeklicht*. “De kerkelijke strijd, het zoeken naar een passende kerkvorm, de altijd reformerende drang om te komen tot een kerkinrichting, die zooveel mogelijk aan de eischen van Gods Woord en den wil van Christus beantwoord, is volgens den heer Redacteur dan ook glad overbodig, ja puur onmogelijk. Immers: wij hebben daaromtrent geen uitdrukkelijk gebod Gods; in deze dingen staan wij zonder een stellige uitspraak der Schrift.” *OWEK II*, (1949:156).

¹²¹ “Maar als ik mijn geloofsinhoud nog eens erken als openbaringsinhoud (wat ik ‘geloof’, doch daarmee niet overeenkomt, wel, dat ‘geloof’ ik niet, doch dat maak ik me alleen eigenmachtig wijs)...” *VW kerk III*, (1965:263).

“Want het geloof is zelf, zover het geloof is, aanvaarding van den inhoud der openbaring; wat de gelovige verder zo al in zijn bol heeft, dat is geen geloof, maar zijn eigen ‘kijk’ op dit en dat; en dat kan wel waar zijn, maar het is ook erg vaak onwaar, en het is geen geloofsinhoud, omdat geloof betekent: een geopenbaarden concreten openbaringsinhoud aanemen, dat wil zeggen in zich opnemen; *opeten*, om zo te zeggen.” *VW kerk III*, (1965:270).

¹²² “Nu behoort het ‘factum’ der kerkvergadering ook zelf tot den geloofsinhoud van de kerk.” *VW kerk III*, (1965:259).

geloofsinhoud van die kerk behoort. Schilder wil twee gedagtes gelyktydig vashou. Aan die een kant mag daar nie 'n keuse gemaak word oor watter deel van die openbaringsinhoud meer werd is vir die mens nie, geen eklektisisme dus. Maar aan die ander kant wil Schilder ook nie prysgee dat daar 'n sentrum in die openbaringsinhoud is nie. Die openbaringsinhoude in sy onderskeie dele moet binne hierdie groot geheel, wat die groot tema vorm, gesien moet word. Dit is dus nie 'n kwessie dat sekere dele van die openbaringsinhoud gering geskat mag word nie, maar dat hierdie onderdele hulle regmatige plek kry binne die openbaringsinhoud as geheel.

2.7.2 Ewig

Wanneer dit by die geloofsinhoud kom is alles vir Schilder ewewigtig, en erken hy geen primêre en sekondêre sake nie. Alles wat die Skrif sê is ewe waar, maar daar is baie wat nie in die Skrif geopenbaar is nie. So sien Schilder die openbaringslyn in sy dele en dat die Heilige Skrif 'n tendensboek¹²³ is, dit beteken dat die mededelingen wat daarin voorkom nooit vals is nie, maar dat die mededelingen gerig is op een bepaalde doel, naamlik die kennis van God in Christus. Hierdie gestelde band tussen geloofsinhoud en openbaringsinhoud het implikasies vir veral twee sake met betrekking tot die kerk.

- Eerstens is dit 'n groot verklaringsgrond vir Schilder se polemiese ingesteldheid oor die kerk - hy maak nie 'n onderskeid¹²⁴ tussen belangrike en minder belangrike geloofsinhoude¹²⁵ nie, trouens ontken dat dit enigsins toelaatbaar is. Dit bring hom dikwels in kerklike konflik met baie mense wat wel hierdie onderskeid tussen belangrike en minder belangrike geloofsinhoude maak.

¹²³ "Voorzover het *wel* waar is, en dus helemal *niet in strijd* met de Schrift, maar *niet geopenbaard* (want de Schrift zegt een hele massa dingen *niet*, omdat zij een tendensboek is, dat wil zeggen haar in zichzelf nimmer valse mededelingen richt op een bepaald *doel* (de kennis Gods in Christus Jezus)...". VW *kerk* III, (1965:270). Schilder praat hier oor kennis wat wel met die Skrif ooreenstem, maar nie geopenbaar is nie, teenoor verdwaalde geleerdheid, wat dinge sê teen wat wel in die Skrif geopenbaar is.

¹²⁴ Teen hierdie agtergrond moet die volgende uitspraak dus gelees word: "En daarom aanvaarden wij deze kerk met al haar ergenis en al haar stryd. Wij willen het Evangelie prediken, vechtende tegen den schijn, staande in het geloof." *OWEK* I, (1948:124).

¹²⁵ "In GELOOFSinhouden is ALLES even gewichtig, daarin is geen primair en geen secundair." VW *kerk* III, (1965:260).

- Tweedens, en dit gaan hand aan hand met die vorige punt, is dit vir Schilder so duidelik soos daglig dat die vorm¹²⁶ van die kerk ook wesenlik deel van die geloofsinhoud is.

2.7.3 Kern van openbaring

Alhoewel Schilder 'n ewewig wil handhaaf, beteken dit nie dat daar nie 'n sentrum in die openbaring is nie. Hy maak 'n saak daarvoor uit dat die Skrif self hierdie sentrum aanwys. Dit is dus baie belangrik wanneer Schilder sy ekklesiologie weergee, om te onthou dat hy wel 'n aksent plaas op die openbaringsinhoud en die geloofsinhoud. Hieruit blyk dit duidelik dat Schilder se openbaringsleer sy kerkleer totaal beheers. Schilder sien die sentrum van die geloofsinhoud - met betrekking tot die openbaringsinhoud aangaande die kerk - as die kerkvergaderende werk van die Seun van God. Schilder gee aan die volgende geloofsinhoud primêre plek en die vernaamste aksent. Hiervan¹²⁷ sê hy:

"Dit is die kerk se geloofsinhoud, dat die Seun van God 'n gemeente, wat tot die ewige lewe uitverkies is, vir Homself vergader deur die Heilige Gees en Woord van die begin van die wêreld tot die einde. Dit is geloofsinhoud."

Die getroue weergee van die geloofsinhoud is dan ook kerklike getuienis waaraan Schilder alles onderworpe wil sien. Die Skrifgesag is vir hom iets waaraan nie gepeuter moet word nie, trouens hy sien selfs 'n diensrangorde¹²⁸ met betrekking tot kerklike getuienis. Wie die naaste aan die

¹²⁶ "Een koppig vol te houden vraag: Ze luidt: IS DAN DE 'VORM' DER KERK ZELF OOK GEEN GELOOFSINHOUD? Ik bedoel niet: de 'vormen', die de mensen maken...maar die 'vormen', zo als Christus ze HEBBEN WIL?" VW *kerk* III, (1965:260).

"...de vraagt naar de handhaving van Gods Woord ook in haar organisatie." *OWEK* II, (1949:147).

¹²⁷ "...[den geloofsinhoud van de kerk]. Het is haar geloofsinhoud, dat de Zoon Gods een gemeente, tot het ewige leven uitverkoren, door Geest en Woord Zich vergadert van het begin der wereld tot aan het einde. Dat is GELOOFSINHOUD...Als ik dus den geloofsinhoud het primaire noem, en daaraan het voornaamste accent geef, goed, dan krijgt dus in de kerk het voornaamste accent het feit, dat de ZOON GODS zich een kerk vergadert. Dat is een FEIT, dat vandag aan den gang is, en van het begin der wereld tot aan het eind der dagen doorgaat." VW *kerk* III, (1965:259).

¹²⁸ "De Schrift, de Schrift, de Schrift, wie *daarbij* het dichtst staat, en *hààr* het zuiverst aanhoort en weergeeft, die moet de *eerste* zijn (niet in *rang*, doch in *orde* van *dienst*) om aan *hààr* getuigenis allen en alles te onderwerpen, theologen, filosofen, en iedereen." VW *kerk* III, (1965:421).

Skrif staan se getuienis het voorrang in diens. Hierdie siening van Schilder oor die openbaringsgetuienis het implikasies vir sy siening oor byvoorbeeld die kerk en wetenskap, die kerk en die politiek, asook die verhouding teologie en filosofie.

Die openbaring is nie alleen 'n eenheid wat 'n ontwikkelingsgang het nie, maar Schilder werk beslis ook vanuit die gedagte dat die openbaring ook 'n kern het. Hierdie Godsopenbaringskern¹²⁹ verbind hy baie nou aan Jesus Christus as die Seun van God. Hierdie kern van die openbaring moet dan ook outomaties dien as middelpunt van die kerk se belydenis.

Op hierdie punt is dit duidelik hoe Schilder die spesifieke verhouding¹³⁰ tussen Jesus Christus - die kern van die openbaring - en die Heilige Skrif stel. Jesus Christus is die Woord van God deur wie die openbaring geskied. Die Woord het vlees geword. Die Bybel is egter ook Woord van God, maar dan die Woord wat Skrif geword het. Wanneer Schilder oor die kern van die openbaring praat bedoel hy nie dat daar iets aangaande God geopenbaar word nie, maar dat God inderdaad Homself¹³¹ openbaar. Die kern moet nie verstaan word in die sin van belangrik en minder belangrik nie, maar van die kern¹³² wat al hoe breër geopenbaar word.

Hierdie kern behels die vordering van die openbaring van die Ou Testament na die Nuwe Testament, van die skadukant tot die werklikheid, van minder tot sterker lig, vanaf die profesie tot die vervulling. Hier praat Schilder selfs van 'n ommanteling van die waarheid ter wille van die mens se begripsvermoë, wat progressief ontwikkel tot 'n ommanteling¹³³ van die waarheid in sy

¹²⁹ "...van heel de Godsopenbaring...de kern van wat onder u ook in deze kerk zal gepredikt worden? 'Indien gij Gods Zoon zijt...'; maar, dat Jezus is de Christus, de Zoon van den levenden God, dat is immers het middelpunt van heel onze belijdenis?" *OWEK I*, (1948:115). Vgl. ook *BDS* (1927:405).

¹³⁰ "...omdat Jezus en de Bijbel van elkaar houden: Jezus is immers het Woord Gods, dat vleesh geworden is, en de Bijbel is ook het Woord Gods, maar dat Schrift geworden is." *OWEK I*, (1948:116). Vgl. ook *OWEK I*, (1948:251).

¹³¹ "...dat God niet maar iets van Zich, maar Zichzelf geopenbaard heeft;" *BDS* (1927:135).

¹³² "...dat die openbaring in Gods raad is opgenomen en in den tijd zich straks naar Zijn gemaakt bestek mededeelt, voortgaande van kracht tot kracht, van kern tot omtrek, van schemer tot vollen middag toe." *BDS* (1927:135).

¹³³ "...een voortschrijden der openbaring...van ommanteling der waarheid 'om onzer grovigheid wil' tot ommanteling der waarheid naar haar diepste wezen, naar haar eerst verborgen kern." *BDS* (1927:401).

diepste wese, wat eers vroeër die verborge kern was. Hierdie radius-gedagte van die openbaring moet dus gesien word in die lig van God se voortgaande openbaring in die geskiedenis, wat weer rus op sy ewige raadsbesluit.

2.7.4 Gemeenskap het voorrang

Hierdie grondgedagte dat die kern van die openbaring so in Christus geopenbaar word, word op sy beurt weer verbind met 'n ander tema in Schilder se werk, naamlik dat die gemeenskap voorkeur geniet bo die eng, intiem¹³⁴ persoonlike. Die groep het voorrang¹³⁵ bo die enkeling. Die feit dat die openbaring in hierdie kern sò tot die mens kom, en aandui dat die persoonlike ondergeskik is aan die groter gemeenskaplikheid - veral dan gesien as die ontvouing van God se raad - het gevolge vir Schilder se beskouing op die kerk se roeping en die prediking van daardie roeping. Die kerklike roeping behels dus veel meer as 'n blote salige en sielsgeruste vergadering. In die kern van die openbaring is God se "alles¹³⁶ of niks" saamgetrek, en daarom moet die mens se verantwoording ook aan hierdie "alles of niks" gemeet word.

2.7.5 Openbaring is nie versoening nie

In die 1920's tref die seismiese Karl Barth die kerk en wêreld met sy dialektiese teologie, wat lynreg indruis teen die openbaringsbegrip soos wat Schilder dit sien en bely. Hy weerstaan Barth dan ook in sy nuwe openbaringsgedagte deur veral klem te lê op die deurlopende geskiedenis wat die openbaring van God ondergaan. Vir Schilder is daar eenheid, maar ook voortgang, in wat God aan die mens openbaar.

¹³⁴ "Vergeet het niet: Christus is niet verzocht om de slaapkamer van Petrus' schoonmoeder, die met de koorst te bed ligt...Want wel heeft Christus zich ten volle gegeven aan den jammer in die binnenkamers der zieken...maar...Hij is verzocht om den TEMPEL, om het groote, het massale. Eerst de tempel, dan het intiem-persoonlijke. Eerst de worsteling om de gemeenschap, dan die om den enkeling...Maar de werkelijkheid is: dat Jezus versocht is, niet om de synagoge, niet om het bij-gebouw, maar om den tempel, dat is: om het hoofdgebouw. Niet om den uithoek, maar om het middelpunt van den cirkel van Israëls godsdienstig leven." *OWEK I*, (1948:113).

¹³⁵ Hierdie siening van Schilder moet nie verwar word met staattotalitarisme nie, iets wat Schilder (1951a:100) baie sterk afkeur.

¹³⁶ Vgl. Strauss (1986:43-44) waar hy aantoon dat Schilder hierdie term betrek op beide die wet en die evangelie.

Schilder verset hom aan die begin van sy ontwaking as teoloog geweldig teen die openbaringsidee van Barth. Schilder staan sy proefskrif eintlik af aan die verdediging van die reformatoriese openbaringsgedagte in navolging van Calvyn. Of hy egter aan die algemene tendens van Calvyn¹³⁷ se teologie laat reg¹³⁸ geskied bly 'n vraag. Die dialektiese teologie kry Schilder nou eenmaal net nie verteer nie. Hier word net heel kursories na Schilder se afwysing van Barth gewys, aangesien dit nie die fokus van die studie is nie. Vanuit Schilder se siening oor die helderheid en duidelikheid van die openbaring verwerp hy dus Barth se siening dat nie net die feit van die openbaring onbegryplik¹³⁹ is nie, maar ook die openbaring¹⁴⁰ self.

Met Schilder se geskiedenisbeskouing, ook met betrekking tot die openbaring, verskil hy van Barth wat die openbaring slegs as momentele gebeurtenis wil sien. Barth sien die openbaring in die onvoltooid teenwoordige¹⁴¹ tyd, Schilder sien dit as beide voltooid¹⁴² teenwoordig en onvoltooid teenwoordig, nie as gebeure nie maar as 'n historiese gebeurtenis. Openbaring word inderdaad vir hom geopenbaardheid, vir Barth nie.

Vir Schilder bly die kern van die saak in die slag as die Skrif slegs as herinnering¹⁴³ en

¹³⁷ Vgl. Van't Spijker (2003:34-36).

¹³⁸ "Deed Schilder Calvijn recht? Ik meen van wel: in zijn dispuut over de paradox blijkt gedetailleerde kennis te bezitten van Calvijns geschriften. Het is echter de vraag, of Schilder ook recht deed aan de inzet, de algehele tendens van Calvijns theologie en of hij hem toch niet ongewild veel meer benaderde vanuit een zekere scholastiek-gereformeerde *setting*, die hem door de theologische en kerkelijke polemiek was opgedrongen." Van't Spijker (2003:39-40).

¹³⁹ Vgl. VW *kerk* II, (1962:332,334).

¹⁴⁰ "En nu zegt Barth, gebruik makende van een meer handige, dan ernstige woordspeling: 'definitie' betekent eigenlijk 'begrenzing' of 'beperking'. Terwijl de kerk dus de waarheid, die geopenbaard is, 'definieert', *beperkt* ze haar; in de dogma's (meervoud) *beperkt* zij de geopenbaarde waarheid, het Woord van God (dat onbereikbaar, ongrijpbaar, on-definieerbaar is). Maar op die manier maakt de kerk van Gods Woord een mensenwoord. Gods Woord en het dogma, ge vraagt, hoe die twee tot elkaar staan? Gelijk de hemel is boven de aarde, zó is Gods Woord boven het dogma." VW *kerk* II, (1962:331).

¹⁴¹ Vgl. VW *kerk* III, (1965:165).

¹⁴² "...we geloven, dat God zich openbaart in den onvoltooid tegenwoordigen, doch ook dat Hij zich geopenbaard HEEFT in den voltooid tegenwoordigen tijd." VW *kerk* III, (1965:167).

¹⁴³ Vgl. VW *kerk* II, (1962:332).

verwagting gesien word van hierdie momentele gebeurtenis. Om die Skrif, soos Barth, as getuie van die Woord van God te sien, en nie as die Woord van God self nie, het vir Schilder verreikende implikasies vir die dogmatiese¹⁴⁴ arbeid van die kerk en ook wat as die gesag van die Woord beskou word.

Barth sien openbaring¹⁴⁵ tegelykertyd as versoening. Vir Schilder gaan die openbaring òók oor versoening maar is nie daarmee te identifiseer¹⁴⁶ nie. Die openbaring handel immers ook oor verdoemenis. Schilder handhaaf 'n òf-òf in die openbaring teenoor Barth se èn-èn. Hierin sien Schilder 'n opheffing¹⁴⁷ van die grens tussen kerk en wêreld. Hierdie siening van Schilder het ingrypende invloed op sy siening van die deurgaande reformatie.

2.8 Eenheid

Schilder sien 'n eenheid in die openbaring raak wat nie fragmentaries¹⁴⁸ nie maar organies deurgegee word. In die openbaring word God se groot tema in die wêreld gedikteer. Die openbaring¹⁴⁹ van God deurloop self 'n geskiedenis, wat op sy beurt weer inwerk op die verloop van die wêreld se geskiedenis. Hierdie openbaringsgeskiedenis sien Schilder as goddelike¹⁵⁰ noodsaak.

Schilder wil op die horisontale¹⁵¹ lyn van die geskiedenis bely dat God se werk ook dàar

¹⁴⁴ Vgl. *VW kerk* III, (1965:155).

¹⁴⁵ "...we moeten ons van de barthiaanse openbaringsbegrippen (vleeswording des Woord als identiek met openbaring) even ver verwijderd houden..." *VW kerk* III, (1965:282).

¹⁴⁶ Vgl. *HC* I, (1947:509-510), *HC* II, (1949:74-75).

¹⁴⁷ "Wie zulke dingen leert, die *beroert* Israël niet, maar brengt het in de slaap...hij verzoent de tegenstellingen..." *VW kerk* III, (1965:227).

¹⁴⁸ "De openbaring spreekt niet *fragmentarisch* of *abrupt*, doch '*organisch*'; zij kondigt niet successief haar paragrafen af, doch dicteert Gods groote *thema* in de wereld." *BDS* (1927:137).

¹⁴⁹ Vgl. *BDS* (1927:386).

¹⁵⁰ "...het *MOEST* geschieden;...Er is *noodzaak*; een goddelijk *moeten*;" *BDS* (1927:391).

¹⁵¹ "...geen plaats aanwijzen mag in zijn horizontale lijn. In beginsel komt dat neer op de loochening

raakgesien kan word. Die eenheid van die geskiedenis, ook die openbaringsgeskiedenis dus, sien hy gegrond op die ewige raadsbesluit van God. Vandaar dat Schilder ook nie wil afstand doen van sy belydenis oor die eenheid¹⁵² in die Skrif nie. Dit sou vir hom neerkom op die verloëning¹⁵³ van God se handewerk in die geskiedenis.

Schilder self stel dus dat hy die eenheid van die Heilige Skrif hanteer as 'n grondgedagte in sy werk. Die inspirasie van die hele Skrif deur èn Gees, beheers¹⁵⁴ sy hele beskouing wat vir hom impliseer dat die gesag van die Skrif ook betrekking het op die historiese en selfs die literêre besonderhede¹⁵⁵ van die Skrif. Schilder staan 'n organiese¹⁵⁶ inspirasieleer voor. Selfs vir 'n klag dat dit onwetenskaplik sou wees, deins hy nie terug nie. Hy is oortuig dat elke mens 'vòòr-oordele' as vertrekpunt neem en hy sê¹⁵⁷ dus dat:

"(En) 'n onbevooroordeelde ondersoek bestaan alleen maar in die drome van die mense wat nog nooit 'n ondersoek gedoen het nie."

Die eenheid van die Skrif is so belangrik vir Schilder aangesien hy dit in verband bring met die onfeilbaarheid van Christus self. Indien mens dus die eenheid van die Skrif sou loslaat, het jy

van de eenheid van geschiedenis en eeuwigheid in den raad, het besluit, den wil van God." *BDS*, (1927:110).

¹⁵² "Immers, zij willen den bijbel niet lezen als een verzameling van losse stukken en boeken, niet als een bloemlezing van litteraire of religieuse werken en geschriften, maar als *ènheid*, als het èene boek van Gods Zelfopenbaring in Jezus Christus." *BDS* (1927:401).

¹⁵³ Met Barth se geskiedenisbeskouing in sy agterkop sê Schilder: "...maar zeg niet, dat hij zijn beschouwing over God en Gods werk geen plaats aanwijzen mag in zijn horizontale lijn. In beginsel komt dat neer op de loochening van de eenheid van geschiedenis en eeuwigheid in den raad, het besluit, den wil van God." *BDS* (1927:110).

¹⁵⁴ "...ons uitgangspunt, de inspiratie van heel de Schrift door èn Geest, ook in de kwestie der z.g. tegenstrijdigheden, geheel ons beschouwing beheerscht. De ènheid der Schrift stellen we voorop en *vandaaruit redeneeren we*." *OWEK III*, (1951:94). Vgl. ook *BDS* (1927:358).

¹⁵⁵ Toe Hepp op die sinode van Arnhem in 1930 die gereformeerde inspirasieleer so weergegee het, het Schilder geen beswaar daarteen gehad nie, vgl. Berkouwer (1989:238).

¹⁵⁶ Vgl. *OWEK IV*, (1953:67), *OWEK II*, (1949:77); *KOMP X*, (1952:85).

¹⁵⁷ "...en een onbevooroordeeld onderzoek bestaat alleen maar in de dromen van hen, die nog nooit onderzocht hebben." *OWEK III*, (1951:94).

daarmee saam die onfeilbaarheid¹⁵⁸ van Christus verloor. Christus self het dan die Ou Testamentiese Godsopenbaring geloof. As Christus dan hierin bedrieglik sou optree, kan Hy tog geen redder meer wees nie.

Ook hierin hou Schilder vol met 'n grondtema van sy werk dat dit hier gaan oor "alles¹⁵⁹ of niks." Hy gaan dus nie saam met diegene wat by die Skrif iets wil byvoeg of wegneem en dan nog steeds van die Woord van God bly praat nie. Hier loop dus vir Schilder 'n goue draad. God is een, sy openbaring is een, en daarom moet sy kerk ook een wees.

Schilder sien die openbaringsgeskiedenis, trouens alle geskiedenis, as 'n eenheid. Daarom is die openbaring in die Skrif vir hom ook 'n eenheid. Hierdie eenheid, of eerder die eenlynigheid, se begroting vind hy in die openbaringsinhoud dat God self een¹⁶⁰ is. Hierdie siening van die eenheid in God se handeling het groot gevolg vir sy siening oor kerklike gehoorsaamheid of ongehoorsaamheid met betrekking tot die openbaringsinhoud as 'n eenheid.

Vir Schilder mag die Skrifopenbaring verder ook nie gedegradeer¹⁶¹ word tot blote literatuur nie. Dit gebeur waar die Heilige Skrif, deur die moderne¹⁶² denke, onttrek is aan die geloof in die *openbaring*. Daar is die Skrif spoedig afgewater tot hebreuse en anti-christelike literatuur. Die eenheid van die openbaring word dan geskaad.

¹⁵⁸ "...Als wij de èenheid der Schrift loslaten, dan hebben wij de onfeilbaarheid van Christus ook verloren; heeft Hij niet de eenheid der Oudtestamentische Godsopenbaring geloofd? En een Christus, die zich bedriegt, kan ons niet redden." *OWEK III*, (1951:95).

¹⁵⁹ "...dat ook in dezen de leuze van Ibsens Brand de eenige zijn moet: *alles of niets!*" *OWEK III*, (1951:94). "Want Jezus Christus wil *alles* hebben en niet *iets*." *OWEK IV*, (1953:47).

¹⁶⁰ "...dat God èen is en dat daarom Zijn toorn èen is, en Zijn komen èen. Al Zijn komen is èen komst. Al Zijn dagen zijn èen dag. Al zijn oordelen èen gericht. Daar is eenheid in de geschiedenis, want Gods plan is er in; en daarom schrijdt het alles voort tot het èenc doel, dat in alle dingen naderkomt." *OWEK I*, (1948:72).

¹⁶¹ Schilder noem dit in verband met die aanstelling van 'n Joodse professor, Palache, in die teologiese fakulteit aan die Vrije Universiteit van Amsterdam. *OWEK II*, (1949:216-217).

¹⁶² Vgl. *BDS*, (1927:2)

2.9 Ontwikkeling van openbaring

2.9.1 Eenlynig: van bo na onder

Die openbaring¹⁶³ deurloop 'n geskiedenis. Hier speel eenmaligheid vir Schilder 'n groot rol. Aangesien die openbaring 'n gedateerde eenmalige¹⁶⁴ karakter dra, moet die hele kerkgeskiedenis ook onder hierdie gesigspunt gebring word. Schilder werk dus in sy beoordeling van wat die kerk is, en sy getuieis oor wat die kerk moet wees, altyd met gedateerde openbaringstekste. Dit het 'n invloed op hoe kerklike problematiek hanteer word, veral hoe beroepe op Skrifgronde beoordeel word. Schilder hou vas aan die eenheid van die hele Skrif, maar stel dat 'n blote oorbring van byvoorbeeld Ou Testamentiese openbaringsgegewens op die problematiek van die Nuwe Testamentiese kerk eksegeties-hermeneuties¹⁶⁵ verbode is.

Schilder praat dan ook dikwels van die openbaring wat voortgaan¹⁶⁶ as 'n openbaringslyn¹⁶⁷ van bo na onder. Hierdie openbaringslyn vertoon volgens Schilder drie momente met betrekking tot die

¹⁶³ "De openbaring Gods schrijdt met ons voort...Zij heeft haar geschiedenis." *BDS* (1927:401-402).

¹⁶⁴ "...die Hij maar 'èenmaal' doet; God had geschiedenis gemaakt...ook de kerkgeschiedenis onder het gezichtspunt van het 'èenmaal' staat, gelijk heel de heilige geschiedenis." *OWEK IV*, (1953:86). Schilder verwys hier ook na Heb 6 en 10 as begroning.

"Maar God, als Zijn Geest de Schriften door 'inspiratie' schrijven' doet, God zegt tot deze 'verlichten', dat de geschiedenis leeft bij de gratie en bij de verschrikking van het woerdeke, het geweldige woord: EENMAAL." *OWEK IV*, (1953:90).

"...zij zijn altijd gedateerd, en geen mensch heeft het recht, die datums af te krabben van de berichten." *OWEK I*, (1948:266).

¹⁶⁵ "Is het goed, de problematiek van den mid-dag te behandelen, als waren het problemen van den vroegen ochtend? Het antwoord ligt voor de hand: eigenlijk is dat niet geoorloofd. Men moet immers *hèel* de Schrift in rekening brengen, als men een bepaald verschijnsel toetsen wil aan wat zij ons leert. Het zo maar 'overbrengen' van oud-testamentische toestanden en verwickelingen op nieuwtestamentische, is exegetisch-hermeneutisch verboden, en blijkt steeds weer een bron van misverstand." *VW kerk II*, (1962:172). Vgl. ook *VW kerk II*, (1962:235).

¹⁶⁶ "...dat die openbaring als èen voortgaand werk te zien is..." *BDS* (1927:135).

¹⁶⁷ "In het kanonieke evangelie loopt de *openbaringslyn*; en die gaat altijd van *boven naar beneden*." *BDS* (1927:380-381).

kerk. Dit kan saamgevat word onder drie¹⁶⁸ aspekte naamlik: openbaring *aan*, openbaring *in* en openbaring *deur*.

- Die openbaringslyn loop dan ook regdeur die kerk. God openbaar Hom in Christus *aan* mense. Dit is waar daar wel van die openbaring kennis geneem word sonder dat daar noodwendig 'n geloofsontvanklikheid betrokke is.
- Wanneer die Heilige Gees die openbaring *in* die mens bewerk, is dit waar die openbaring gelowig ontvang word.
- Daarna, wanneer die kerk gehoorsaam omgaan met hierdie openbaring in die mense, openbaar God Homself ook *deur* die kerk¹⁶⁹ se gehoorsaamheidswerk.

Hierdie siening bepaal Schilder se beskouing oor die verhouding van die kerk met die wêreld. Daar is dus eers 'n eksterne vertoning van die openbaring aan die mens, dan is daar die openbaring in die mens, en daarna word die kerk middellik gebruik in die openbaring. Laasgenoemde sien Schilder egter nie in die sin dat die kerk die vleesgeworde¹⁷⁰ Woord sou wees nie. Nooit word die onderskeid tussen God en skepsel opgehef nie.

2.9.2 Pinksterarmoede

As 'n voorbeeld van die voortgaande openbaring kan sy siening van Pinkster genoem word. Alhoewel daar by Pinkster 'n nuwe fase¹⁷¹ in die openbaringslyn aanbreek beteken dit geensins dat dit nou die volle rykdom van openbaringsgegewe bevat nie. Schilder is van mening dat by elke beginperiode¹⁷² van 'n nuwe bedeling in die openbaringsgeskiedenis, wonderwerke betrokke

¹⁶⁸ "Gij zijt tevreden met een Christus, die zich alleen AAN de menschen openbaart. Maar *wij* zoeken een Heiland, die zich ook IN en DOOR ons openbaren wil. Eerst *aan*, daarna *in*, eindelijk *door* ons openbaart Hij zich." *OWEK* I, (1948:124).

¹⁶⁹ "...dat Hij in Zijn Geest komt tot de wereld, om in Zijn Kerk zich te openbaren als de God van vuur..." *OWEK* I, (1948:53).

¹⁷⁰ "Nu denk ik er niet over, op de wijs van vele roomsen en vooral niet-roomsen, te leren, dat de kerk zo iets is als het vleesgeworden Woord. Ik vind dat lelijk woordenspel." *VW kerk* III, (1965:263).

¹⁷¹ Vgl. *HC* I, (1947:395) vir Schilder se siening oor die inkleding van die openbaringsfases.

¹⁷² "In alle *begin*perioden van een *nieuwe* 'bedeeling' in de historie der openbaring is er het wonder en al wat het oog van het 'vleesch' werkt geeft." *BDS* (1927:403).

is wat op die menslike oor en oog inspeel. So ook by Pinkster is sigbare wonders betrokke. Pinkster is nie die eindpunt¹⁷³ nie, maar ook weer 'n aanvangsmoment. Soos wat die openbaring in intensiteit toeneem en die lig al hoe meer deurbreek, kom daar 'n terugtrekking van die wonderwerking wat gerig was op die vleeslike waarneming, nagelang daar 'n groter aanvaarding in geestelike aanskouing¹⁷⁴ intree van die werklikhede wat geen oor gehoor het en geen oog al gesien het nie. Die antropomorfisme bly dan ontoereikend.

Wanneer Schilder hierdie lyn vashou en verder ontwikkel kom hy op die gedagte van die armoede in die bedelings van die openbaringsgeskiedenis wat in die verlede lê - al sou dit sigbare wonders behels het.

Die pinksterfees het die Heilige Gees se vuur en gloed vir die hele kerk gebring. Dit is die warmte, selfs die ekstase van die liefdevolle gemoed. Maar Schilder wil meer in die pinkstergebeure lees as net vurige ywer. Die Heilige Gees se vuur in Hd 2 is ook openbaringslig. En dit behels klinkklare kennis, die suiwer beligting van die waarheid, òok in sy verskeie onderdele. Daarom¹⁷⁵ sê hy:

"Waar die vuur is, die warmte, daar is die lig ook, die kennis."

Schilder wil dus geen skeiding maak tussen ywer, die warmhartigheid van die kerk deur die werking van die Heilige Gees aan die een kant, en die verstand, wat deur dieselfde Heilige Gees verlig is aan die ander kant nie. Waar die vlam van die priesterlike dankoffer is, daar vind jy ook altyd die lig van die profetiese getuienis. Die twee is onskeibaar deel van mekaar. Daarom mag daar nie net gewys word op die warm ywergloed van die eerste Jerusalemse christengemeente

¹⁷³ "Maar men moet niet vergeten, dat Pinksterfeest zelf ook weer *aanvang* is; dat weliswaar *principieel* God bij het feest van den inslaanden bliksem des Geestes het leven der kerk heeft gebracht tot vollen wasdom (zoodat nu alles wat een kerk *hebben* moet en *zijn*, in *beginsel* gegeven is) maar dat de Geest van Pinksterfeest allerminst met zijn eigen feest zelf tevreden is, alsof nu alles al gereed was." *OWEK II*, (1949:41-42).

¹⁷⁴ "...dat Zijn gemeenschap zich juist in zulke perioden te beter doet genieten, dat Hij *vooruitkwam* met Zijn volk, omdat Hij het wist in te leiden in de school der meer geestelijke aanschouwing, nadat eerst hun kinderlijk begrip was op-gevoed in de voorafgaande leerkamer der openbaring, waar de wegen der ziel betreden worden door de poort van oog en oor." *BDS* (1927:403-404).

¹⁷⁵ "Waar het *vuur* is, de warmte, daar is ook het *licht*, de kennis." *OWEK III*, (1951:40).

nie, maar daarmee saam moet die helderheid en klaarheid van die gemeente se getuienisvolle belydenis ook uitgelig word. Wie dit nie doen¹⁷⁶ nie het klaar die helfte van die Pinkstererfenis verontagsaam. Volgens Schilder soek sulke mense die warmte, maar in die skemer.

Schilder praat op hierdie manier dikwels van die armoede¹⁷⁷ by Pinkster. Alles wat die kerk behoort te hê is by Pinkster in beginsel teenwoordig, maar Pinkster is nie die einde van God se openbaringsweë nie. In die sin stel hy dan ook dat daar nie by die kerk 'n hunkering terug¹⁷⁸ na Pinkster moet wees nie, asof daàr die rykdom van God te vind was, in teenstelling met wat God vandag doen.

Hierdie siening van Schilder oor die periodieke openbaringslyn wat telkens rondom die kern aangroei en al meer aandring op geestelike insig het implikasies vir sy beoordeling van sektes en sy siening van die funksionering van geestesgawes in die gemeente asook die prediking van die kerk.

2.9.3 Eenmalig: voor na agter

Schilder sien egter nie net 'n bo na onder lyn raak nie, maar ook 'n lyn van voor na agter. Die ontwikkeling van die openbaringslyn moet altyd gesien word vanuit die verband van die protologie met die eskatologie. Schilder werk dikwels met 'n 'n teruggryping¹⁷⁹ na die begin. Die protologie is vir Schilder 'n deurslaggewende saak, ook as dit by die definiëring van sektes¹⁸⁰ kom. Hy vind sy motivering hiervoor in die bergrede van Christus, wat hy dikwels die grondwet

¹⁷⁶ Hier het Schilder veral Darby op oog gehad. *OWEK III*, (1951:40).

¹⁷⁷ "Maar bij voortgaande doorwerking van de kracht van Christus' Geest trekt zich het wonder, ook het buitengewone charisma, terug. Het schijnt verarming; het is verrijking." *BDS* (1927:403). Vgl. ook *OWEK I*, (1948:50).

¹⁷⁸ "Pinksterfeest IS niet het einde van de wegen Gods. 't Is een feest in den hemel, omdat de kerk op eigen beenen staan kan; maar verder reikt de feestvreugde daarboven niet. Arme mensch, die de armoede in den Pinksterrijkdom voorbij ziet! *Necn - niet terug naar het Pinksterfeest!*" *OWEK I*, (1949:43).

¹⁷⁹ "Zij doet, gelijk Christus in de bergrede en in andere redevoeringen deed: teruggrijpen naar het begin." *VW kerk II*, (1962:86).

¹⁸⁰ Vgl. *VW kerk II*, (1962:85).

noem.

2.9.4 Meegaande karakter

Nog 'n tema, wat ten nouste saamhang met die voorafgaande, is dat Schilder stel dat God in die geskiedenis as 'n eenheid, deur die openbaring¹⁸¹, saam met die kerk gaan. Hierdie meegaande karakter¹⁸² van die openbaring waardeur God blywend teenwoordig¹⁸³ is in die kerk, het implikasies ten opsigte van Schilder se beskouing dat die kerk medewerkers van God is, en sy gedagte van geloofsgehoorsaamheid¹⁸⁴ in die teenwoordigheid van God. Hy beskryf dit dikwels met die Duitse begrip "Entscheidung".

Saam met die gedagte van die kerk as medearbeiders van God speel sy siening van die beweeglikheid van die kerk en die onbeweeglikheid¹⁸⁵ van God en sy koninkryk ook 'n rol. Kortliks kom dit daarop neer dat God se handeling, veral dan sy kerkvergaderingswerk, nie afgehandel is nie, aangesien God steeds besig is om sy tema in die geskiedenis uit te werk. God bind homself aan die kerk se beweging in gehoorsaamheid. Hierdie grondgedagte vind sy neerslag in Schilder se stelling dat die koninkryk van God in die kerk sy beliggaming¹⁸⁶ soek. Die openbaring van God in die Skrif lei dan ook na die openbaring van God se Seun se liggaam in die wêreld. Hierdie openbaring moet vanweë die liefde vir die kerk¹⁸⁷ ondersoek en nagevors word,

¹⁸¹ "...spreek uit de groote geloofsgedachte, dat God met Zijn volk meegaat;" *OWEK I*, (1948:84).

¹⁸² "Want als Gods openbaringsweg met ons meegaat, en als wij in ons 'platte vlak' Hem kennen door en naar de openbaring, dan is het gewone een wonder en het wonder het gewone." *BDS*, (1927:110)

¹⁸³ "...die Zijn blijvende tegenwoordigheid doet zien in Zijn volk, vanwaar Hij groote, vurige dingen op aarde zal doen?" *OWEK I*, (1948:53).

¹⁸⁴ Vgl. *OWEK I*, (1948:269).

¹⁸⁵ In 'n preek oor Heb 12:26-27 sê Schilder: "Doch Hij heeft voor u een zwaardere taak weggelegde, gemeente...Zijn onbeweeglijk koninkryk is nòg niet kant en klaar; neen, het moet in zijn grootste wonder, in zijn burgers, zich losscheuren *uit u!* God heeft de komst van zijn hemelsch koninkrijk gebonden aan u, aan uw strijd, aan uw lijden en sterven. Hier op aarde moet uit de worstelingen de bewegingen der gemeente, zich het onbeweeglijk koninkrijk in zijn burgers los-bewegen." *OWEK I*, (1948:94-95).

¹⁸⁶ Vgl. *OWEK I*, (1948:92).

¹⁸⁷ "Trouwens, wie de kerk liefheeft, kan niet anders dan met *grooten ernst* al wat haar leven en haar openbaring naar buiten raakt, bestudeeren en zijn gevolgen trachten na te rekenen." *OWEK III*, (1951:98).

ook met betrekking tot die gevolge van sodanige openbaring.

2.9.5 Kleiner begin

Vir Schilder is die begin van die openbaring altyd kleiner as die einde, of soos Schilder dit stel: God se aandsceëninge¹⁸⁸ is meer as sy oggendgroet. So maak Schilder die stelling dat die dood van Jesus Christus mèer is as sy geboorte, soveel soos die doel meer is as die middel. Hy sê¹⁸⁹ van Christus:

"Is sy dood dan nie meer as sy geboorte nie, soveel as die doel meer is as die middel?"

Die openbaring, ook wat betref die etiese wil van God, het 'n ontwikkeling deurgemaak. Hierdie ontwikkeling¹⁹⁰ is nie van leuen tot waarheid nie, maar wêl van minder helder lig tot by 'n duideliker glans.

Alhoewel die openbaring dus op een lyn lê, is daar altyd verdieping en vergroting hoe langer die openbaring aan die gang is. Hierdie voortgang in die openbaring behels dan ook dat die kerklike roeping¹⁹¹ swaarder word, vanweë die voorregte wat groter word.

Die openbaring vorm vir Schilder dan ook die basis van die kerklike roeping en taak. Alhoewel Schilder die openbaring as voortgaande¹⁹² en deurgaande sien, maak hy geensins van die kerklike taak, gesien as gehoorsaamheid aan die geopenbaarde wil, 'n breë veralgemening nie. God se

¹⁸⁸ "Gods einde is beter dan het begin; Zijn avondzegen meer dan Zijn ochtendgroet; Zijn omega voller dan de alpha, waarmee Hij de onderwijzing begint." *OWEK I*, (1948:250).

¹⁸⁹ "Is dan niet zijn dood mèer dan zijn geboorte, zooveel als het doel meer is dan het middel?" *OWEK II*, (1949:124).

¹⁹⁰ Vgl. *OWEK III*, (1951:92), *VW kerk II* (1962:239).

¹⁹¹ "God is voortgeschreden met Zijn volk en met Zijn openbaring; Hij geeft nu *hemelsche* gaven, een hemelsch Jerusalem, een hemelsch burgerschap. En deze meerdere voorrechten zijn ook *verzwareing van roeping*." *OWEK I*, (1948:103).

¹⁹² "...dat die God niet maar iets van Zich, maar Zichzelf openbaard heeft; dat de openbaring als èèn voortgaande werk te zien is..." *BDS* (1927:135-136).

geopenbaarde wil¹⁹³ is sy deurgaande gebod. Hierdie gebod vra besondere gehoorsaamheid.

Verder is die oppergesag van die Woord vir Schilder daarin te vind dat geen eksegetiese noodspronge¹⁹⁴ toelaatbaar is nie. 'n Noodsprong behels vir hom dat nie primêr vanuit die Skrifopenbaring en die gepaardgaande grondbeginsels geredeneer word nie, maar dat 'n praktiese toestand aan die Skrif opgedring word. Dit is veral met betrekking tot die problematiek van die pluriformiteit van die kerk dat hierdie openbaringsbeskouing vir Schilder die toon aangee.

2.9.6 Liefde en haat

Hierdie grondtema, dat die openbaring 'n verdiepingslyn deurloop, verbind Schilder aan die liefde-haat tema. Die liefdevolle openbaringsboodskap hou ook 'n dreiging in wat al hoe dringender word aangesien die lig van die openbaring¹⁹⁵ na die einde toe in glans toeneem. Dit is belangrik om te stel dat Schilder die liefde-haat tema nie as twee aparte groothede hanteer, asof God se haat ewewydig en parallel met sy liefde in die openbaring loop nie. Schilder gaan ook uit van die standpunt dat die liefde van God anders¹⁹⁶ is as die van die mens. Die bedreiging van haat deur God stoot nie die liefde af en kanselleer dit ook nie. Die dreiging is juis op die liefde¹⁹⁷ gegrondves.

Soos wat die openbaring intensiviseer, is dit logies dat die bedreiging - ook ten opsigte van kerklike ongehoorsaamheid - ook verskerp. Schilder se houding dat alle openbaring van God die

¹⁹³ "Gods geopenbaarde wil, zijn doorgaand gebod is u gegeven, gelijk ook aan de serafs. Doch daarnaast heeft elk jaar zijn nieuwe, *bizondere* bevelen, zijn *eigen* wegen en wezen van dienst, zijn *aparte* werk, zijn afzonderlijke taak." *OWEK* I, (1948:184).

¹⁹⁴ Vgl. *VW kerk* II, (1962:325).

¹⁹⁵ "Vergeet ook niet, dat Gods dreiging iederen dag strenger word, omdat elke dag ons dichter brengt bij het einde en dus het licht der openbaring doet toenemen in glans. Was Gods evangelie alleen *leer*, het zou anders zijn. Maar nu het ook leven, liefde is, het groote 'goddelijke antwoord' op het vragen van ons hart, nu kan ze niet anders dan dreigen haar verwerper." *OWEK* I, (1948:104).

¹⁹⁶ "*Want zij heeft anders lief dan God.* God heeft niet alleen zijn liefde, doch ook haar *voorwerpen* van eeuwigheid gezien en geweten en gekend. Hij *maakt* het voorwerp Zijner liefde, gelijk Hij het wil. Maar onze menselijke liefde *vindt* haar voorwerp..." Schilder (1926:51).

¹⁹⁷ "Deze dreiging stoot niet van de liefde af, maar is op haar gegrond." *OWEK* I, (1948:104).

mens tot 'n beslissende skeidingsmoment dwing, is hierop gegrond. Hierdie beslissende skeidingsmoment speel in Schilder se denke 'n groot rol, vanweë die liefde-haat tema. Indien die liefde van die meerdere openbaring geminag word, slaan daardie selfde liefde om in meerdere hatige dreiging en toorn. Kerklike gehoorsaamheid wat uitbly nadat die openbaring¹⁹⁸ ontvang is, is vir Schilder niks anders as 'n oproep van goddelike toorn nie. Hoe Schilder die kerklike prediking op grond van die openbaring sien, en hoe hy self gepreek het - ook die oordeel - kan teruggelei word na hierdie beginsel, hierdie grondgedagte.

Die nuwe in die openbaring wat na vore tree, vanweë die voortgaande openbaring in die Skrif, beteken nie 'n breuk met die verlede nie. Vir hom ondergaan die openbaring 'n geskiedenis waar God altyd aansluiting vind by die oue om die nuwe na vore te laat kom. Die nuwe is prinsipiëel gesien dus 'n teruggryp na die oorspronklike oue, maar dan in die sin van die oorspronklik goeie. Die nuwe word deur hom gesien as die wettige vervulling¹⁹⁹ van die oue, dit is per definisie vir Schilder die kern van ware²⁰⁰ kerkreformasie. Schilder wys dan ook enige revolusionêre ingesteldheid af, aangesien dit 'n radikale breuk met die verlede sou veronderstel. Reformasie is nie as sodanig 'n breuk met die verlede nie, maar 'n terugkeer na die oorspronklike, die geopenbaarde waarheid van die begin.

'n Ander aspek wat ten nouste saamhang met die ingesteldheid waarmee die ontvanger die openbaring ontvang, is dat Schilder geen religieuse eklektisisme²⁰¹ wil toelaat nie. Hiermee bedoel hy nie 'n keuse uit verskillende godsdienste nie, maar dat daar met die behoud van die ware religie, 'n keuse ten opsigte van die openbaringsinhoud uitgeoefen word. Hy sien hierin 'n ongeregtigheid. Die rede vir sy afwysing van sodanige eklektisisme is dat hy in al sy teologiese

¹⁹⁸ "Als wij - op welke wijze ook - de hemelboodschap van ons afzetten, van ons afbuigen den stroom der openbaring, dan zullen wij niet ontvlieden." *OWEK I*, (1948:104).

¹⁹⁹ Vgl. *OWEK II*, (1949:154).

²⁰⁰ "Want alle reformatoren...hebben...gezegd: als ik van God ben en uit Hem spreek, dan kunnen de slapers mijn wek-daad niet verhinderen,...zoo waarlijk helpe mij God. Was het overschatting? Neen, het was geloof." *OWEK IV*, (1953:92).

²⁰¹ "Religieus eclecticisme - het zit ons in het bloed, maar het is dan ook onze groote ongerechtigheid. Ik bedoel nu dezen keer niet, dat wij een keuze doen uit verscheiden valsche religies; maar: dat wij met behoud van de ware religie, een keuze ons permitteeren uit haar zegeningen, haar wonderen, haar feiten, haar momenten." *OWEK I*, (1948:249).

nadenke uitgaan van die eenheid in God se openbaringshandeling. Schilder wil dus klem daarop laat val dat alles²⁰² wat God openbaar vir die mens relevant is, en dat geen kieskeurigheid toegelaat mag word nie. Goddelike openbaring as 'n eenheid mag nie deur menslike sesure gefragmenteer word nie. So stel Schilder dat God geen aksent²⁰³ plaas op byvoorbeeld kersfees, bo ander gebeure soos hemelvaart of Pinkster nie.

2.9.7 Voortgaande openbaring

Die aangrypende in Schilder se openbaringsleer is die feit dat hy ruimte maak vir voortgaande openbaring binne die Skrif. Hierdie voortgaande openbaring word streng begrens deur Schilder maar dit oefen 'n bepalende invloed op sy ekklesiologie uit. Die voortgaande openbaringskarakter van Schilder se openbaringsleer is die bron van wat die dinamiese²⁰⁴ element in Schilder se ekklesiologie genoem word.

Schilder handhaaf die mens as verbondswese²⁰⁵ wat betrek word by die ontvangs van die openbaring. Hy is oor die algeneem baie konsekwent daarin dat die mens nie vanweë hierdie verbondsvoorreg gesien moet word as mede-openbaarder nie. Tog is die vraag of Schilder se openbaringsleer, en dan spesifiek wat hy as voortgaande openbaring sien, nie so oorbeklemtoon kan word dat die mens se plek as ontvanger van die openbaring langamerhand verdring kan word na 'n uitdeler van die openbaring nie?

Schilder self bepleit nooit hierdie saak nie, maar in sy siening van die gemeente se rol in die liturgie dui die vraag tog op of daar nie embryo spore²⁰⁶ hiervan gevind kan word nie?

²⁰² "Het accent kan òók vallen op het woord: *àl* wat ik u geef. Ik mag niet kiezen uit Zijn aangeboden schatten; want het kleed der feestelijke werkelijkheden is uit èèn stuk geweven; de ommeegang zijner barmhartigheden tot behoudenis der wereld is sonder caesuur; de fuga van zijn openbaringswerk is èèn ongebroken jacht van èèn en hetzelfde thema." *OWEK* 1, (1948:249).

²⁰³ "God plaatst geen accent boven het kerstwonder..." *OWEK* 1, (1948:249).

²⁰⁴ Vgl. hoofstuk 7.2.1 vir beoordeling hieroor.

²⁰⁵ Vgl. hoofstuk 4.

²⁰⁶ Vgl. hoofstuk 6.8 vir die kritiese opmerkings oor Schilder se siening van die vrye lied.

Billikheidshalwe moet gestel word dat Schilder 'n baie groot klem laat val op die openbaring wat van God af kom, en dat daaraan gehoorsaamheid bewys moet word. Die vraag is of Schilder se siening van die voortgaande openbaring - en weereens moet beklemtoon word dat die kritiek net oor hierdie element gaan - 'n bevredigende antwoord bied op die probleem dat die mens verkeerdlik òf as blote willose slaaf van die openbaring òf as totaal losstaande vryburger voor die openbaring gesien moet word.

Schilder handhaaf twee beginsels:

- Dat die verbond nie verwater mag word tot blote werkgewer-werknemer kontrak nie.
- Tweedens dat die grens tussen Skepper en die mens, as skepsel, na vore kom sodanig dat die mens ontvanger bly en nie samesteller van die openbaring word nie.

'n Lastige vraag is of Schilder se dinamiese ekklesiologie enigsins kan voortbestaan sonder hierdie voortgaande element in sy openbaringsleer? En behels die nuwe voortgaande openbaring wat op die oue rus nie dalk geheel nuwe opdragte nie, veral as in ag geneem word wat hy oor die etiese²⁰⁷ wil van God sê? Schilder wil wel walgooi teen fanatisme en reglementering deur vas te hou aan die christologiese vervullingselement in die openbaring binne die twee verbonde. Die vraag ontstaan egter of daar binne die nuwe verbond ook verskillende fases onderskei kan word met betrekking tot die voortgaande openbaringsinligting?

Hoe beïnvloed hierdie siening van Schilder die regulerende beginsel²⁰⁸ in die kerk en die hantering van die tweede gebod²⁰⁹ se verklaring wat bepaal dat op God op geen ander manier vereer mag word as wat Hy in sy Woord beveel nie? Is daar in Schilder se teologie ruimte vir die regulerende beginsel as mens die dinamiese element van sy ekklesiologie verbind met sy kultuurbeskouing?

²⁰⁷ Vgl. hoofstuk 2.9.5.

²⁰⁸ Soos dit gestel is in die N.G.B.(1976:490) artikel 7: "...dat alles wat die mens vir sy saligheid moet glo, daarin voldoende geleer word. Aangesien die hele wyse waarop God deur ons gedien moet word, daarin breedvoerig beskrywe word..."

²⁰⁹ Vgl. H.K. (1976:555) vir die verklaring van die tweede gebod.

Kortliks kan net gesê word dat Schilder self nie die mens as medeopenbaarder bepleit nie, maar dat sy voortgaande openbaringskarakter onder sekere omstandighede by die pneumatologie²¹⁰ die gevaar loop om sy verklaarde vertrekpunt oor de mens as ontvanger van die openbaring in gevaar te kan stel.

Meerdere openbaring lei natuurlik tot meerdere verantwoordelikheid van die kerk. Dit is die implikasie van Schilder se openbaringsleer. Maar meerdere openbaringsinligting mag nooit daartoe lei dat die verantwoordelikheid van die kerk aanleiding gee tot onverantwoordelike omgaan met die Woord met die kerk as medeopenbaarder nie. Die Woord vir die kerk en antwoord van die kerk lê by Schilder in bepaalde spanning. Verraai die spanning nie dalk 'n onderliggende strukturele foutiewe verbandlegging tussen Schilder se pneumatologie en sy Christologie nie? Dit kom veral na vore in sy driedeling oor die openbaring *aan, in*²¹¹ en dan *deur*²¹² die mens. Hierdie *openbaring deur die kerk* hou die teologiese ontploffingskrag in van 'n gesplitste atoom. Maar kan hierdie ontploffing nie 'n kerklike inploffing binne 'n geslag of twee veroorsaak nie? Met al die waardering vir Schilder se vermoë om by die gereformeerde tradisie in sake die openbaring in te skakel en daarby te bly, is hierdie vrae tog belangrik en moet met verdere studie nagegaan word of dit enige water dra.

2.10 Gesag van die Woord

2.10.1 Nie ontleende gesag

Schilder se openbaringsleer bepaal sy kerkleer. Omdat die openbaring in die Skrif by hom die

²¹⁰ Indien dit bevind sou word dat daar 'n pneumatologiese probleem binne Schilder se teologie lê, wys dit dan nie eerder op 'n pneumatologiese armoede binne die gereformeerde belydenisskrifte nie? Veral gesien in die lig dat Schilder so konsekwent die belydenis wou handhaaf.

²¹¹ Hiervoor kan waardering uitgespreek word, soos wat Berkouwer (1966:69) dit stel: "De Reformatie heeft het Schriftgeloof door de belijdenis van het getuigenis des Geestes uit zijn isolering en verarming bevrijd en juist zo de weg gewezen naar de *waarachtige* binding aan het profetisch-apostolisch getuigenis." Vgl. ook sy verwysing na Schilder in voetnoot 154.

²¹² Vgl. hoofstuk 2.9.1.

oppergesag het, is die kerklike gesag²¹³ dus ook gekoppel aan die mate wat die gesag van die Woord in die kerk funksioneer. Hier verwerp hy die Rooms-Katolieke²¹⁴ openbaringsleer wat meen dat die Skrif sy gesag aan die kerk ontleen, aangesien die vleeswording²¹⁵ van die Woord gesien word as voortsetting in die Rooms-Katolieke Kerk as moederkerk. Die kerk moet sy gesag by die Woord kry. Die Skrif interpreteer homself en het as sodanig heerskappy, die kerk verleen geen eksterne geloofwaardigheid aan die Skrif nie. Dit is 'n standpunt wat vir Schilder 'n invloed op kerkregering²¹⁶ en kerkorde sal uitoefen.

Aangesien Schilder met die kerk omgaan vanuit die goddelike Woordopenbaring, wil hy ook alle optrede van die kerk deur die openbaring laat beoordeel. So het die effektiewe werking van die Woord vir hom voorrang in kerkvorming. Hierdie siening van hom het 'n invloed op sy beoordeling van konventikels²¹⁷ en groeppvorming binne en buite die kerk en sy uitwerking van die gemeenskapsgedagte binne die kerk. Hierdie uitgangspunt²¹⁸ bepaal ook Schilder se hele samelewingsleer en die reformasie daarvan. Schilder se siening van kerklike "Entscheidung" as kerklike verbondsgehoorsaamheid²¹⁹ vind sy wortels in sy openbaringsleer.

²¹³ "Want het Protestantisme heeft zich wel vrijgemaakt van de heerschappij der kerk, doch niet van die der Schrift." *OWEK IV*, (1953:53).

²¹⁴ In Schilder se polemieek met dr. Van Niftrik sê hy hieroor: "Bij Rome staat bijvoorbeeld de kerk boven de Schrift: de Schrift ontvangt haar autoriteit van de kerk, in plaats van dat, omgekeerd, de kerk haar autoriteit van de Schrift verkrijgt. Maar als nu dr. Van Niftrik zegt, dat *eerst van uit de kerk de Bijbel recht gelezen en verstaan wordt*, dan moeten wij aan Rome en niet aan gereformeerde grondgedachten denken. Gereformeerd is het, te zeggen, dat de *Schrift van uit de Schrift recht gelezen en verstaan wordt*." *VW kerk III*, (1965:163).

²¹⁵ "...en we moeten ons van de...openbaringsbegrippen...ver verwijderd houden als van de roomse kerkbegrippen (vleeswording des Woord *voortgezet* in de heilige goddelijke moederkerk)." *VW kerk III*, (1965:282).

²¹⁶ Vgl. *VW kerk III* (1965:435).

²¹⁷ Vgl. *VW kerk II*, (1962:351).

²¹⁸ "Bij ons staat het zo, dat de Schrift *zich zelf* uitlegt. De kerk onder de Schrift. De School eveneens. Het kan. En het moet." *VW kerk III*, (1965:168).

²¹⁹ In sy polemieek met ds. Bos sê hy byvoorbeeld: "De vraag is dus maar weer: *welke maatregelen van orde* zijn door de Schrift geeist? Die zijn ook verstandig. Wie naar de Schrift handelt, is van den Geest bewogen; anders deed hij het niet." *VW kerk III*, (1965:236).

Die gesag van die Woordenopenbaring geniet vir Schilder voorrang bo die geskiedenis. So stel hy dat die geskiedenis se feitlike verloop aanleidend²²⁰ mag wees dat 'n sekere standpunt in heroorweging geneem word, maar dan moet die finale toetsgrond steeds die Skrif bly. Die geskiedenis is normierend, maar nooit normatief nie. Die grondslag van enige korrektiewe ingesteldheid van die kerk mag nie die geskiedenisgebeure wees nie, maar moet altyd die openbaring in die Woord van God wees. Hierdie voorkeur van Schilder het regstreekse invloed op sy siening van die eenheid van die kerk en die afwysing van pluriformiteit, asook wat hy sien as gereformeerde teologiese²²¹ metode.

Die Woord se gesag is Christus se gesag vir Schilder. Wie die band aan die Heilige Skrif vashou, is tegelykertyd besig om onder die gesag van Christus se heerskappy²²² te buig.

2.10.2 Woordgesag en gesag van meerdere vergaderings

Wat tot die skorsing van Schilder en Greijdanus aanleiding gegee het, en die gebeure daar rondom is al stof getrap. Ook die kerkregtelike²²³ implikasies is goed gedokumenteer en bespreek. Daarom word hier slegs kursories daarna verwys, met betrekking tot die onderwerp onder behandeling. Schilder se siening van die gesag van die Woord as openbaring en sy daaruit voortvloeiende beskouing oor die gesag van meerdere vergaderings, is in die maande van die begin van die Vrymaking goed deur hom omskryf. Schilder het hierin nie nuwe insigte ontwikkel nie maar bloot konsekwent gehandhaaf wat hy lank reeds oor die verband tussen openbaring en kerkreg as standpunt gehad het.

²²⁰ "...of de feiten soms ook nog wat meer dan AANLEIDING geweest zijn tot het instellen van zulk een nader onderzoek. Zodra ze immers MEER-dan-aanleiding geweest zijn, is het verkeerdt. De geschiedenis is wel normierend, maar nooit normatief. We hebben in laatste instantie verantwoording te doen tegenover de Schrift. Deze moet de GRONDSLAG zijn, waarop ook onze nadere beschouwing, onze gecorrigeerde mening rust." *VW kerk* 1, (1960:427).

²²¹ Vgl. *VW kerk* 1, (1960:428).

²²² "En als wij den band aan het *Woord* vasthouden en *daarin* Christus zien blinken en heerschappij oefenen..." *OWEK* 1, (1948:124).

²²³ Vgl. o.a. Bos (1991:133-175); Bruning (1990:10-26); Deddens (1990:179-190); Delleman (1960:8-74); Faber (1986:19-47); Greijdanus (1944:3-24); Harinck (1993:318-338); Masselink (1952); Overeem (1992:167-196); Plantiga (1992:19-71); Van der Steeg (1984:5-34); Van Staalduine (1991:134-168); Visser (1989: 257-264,288-290,374-376).

Sy siening kom in 'n neutedop op die volgende neer: waar 'n algemene of nasionale sinode sou afwyk van die Skrif, is daar teen hierdie besluite net een weg wat oorbly en dit is die kerke self. Vir Schilder is daar beslis 'n begrensing aan die gesag van die meerdere vergaderings. Hierdie begrensing is vir hom die getrouheid aan die Woordopenbaring. Nadat meerdere vergaderings besluite geneem het, as gesamentlike besluite van die kerke deur hulle afgevaardigdes, meen Schilder dat die besluite na al die kerke gestuur word om dan na te gaan of die besluite wel in lyn met Skrif en kerkorde is. Schilder neem dan ook 1 Kor 4:6-7 as preekteks²²⁴ om kort na die Vrymaking die apostoliese afwysing van bo-skriftuurlike²²⁵ bindings af te wys. Schilder wys uit die geskiedenis aan dat waar die gereformeerde kerkregering plek moes maak vir hiërargie, daar het regte van die plaaslike kerk telkens in die slag gebly. Vir hom is dit die kern²²⁶ van die kerkregtelike diskussie rondom die Vrymaking.

²²⁴ “Hierdie dinge, broeders, het ek op myself en Appolos toegepas om julle ontwil, dat julle van ons kan leer om nie te dink bo wat geskrywe is nie, sodat julle nie die een ter wille van die ander opgeblase sou wees teen 'n derde nie. Want wie trek jou voor? En wat het jy wat jy nie ontvang het nie? En as jy dit dan ontvang het, waarom roem jy asof jy dit nie ontvang het nie? Alreeds is julle versadig, alreeds het julle ryk geword, sonder ons het julle geheers. Het julle tog maar geheers, sodat ons saam met julle kon heers.” 1 Kor 4:6-8.

Vgl. VW *preken* III, (1955:5-24) vir die preek wat Schilder op 20 Augustus 1944 in Bergschenhoek gelewer het, asook sy artikels en brosjures *Eerste- en tweedehands gezag* VW 42-44 (1998:441-515), *De waarheid luistert nauw* VW 42-44 (1998:292-426) wat Schilder as onderduiker in die oorlogstyd die lig laat sien het, en ook *Gehoord, ja of neen - Het rechtspunt der schorsing* VW 42-44 (1998:427-440).

²²⁵ “Ga nooit uit *boven* het schriftuurlijke, want wanneer ge dat doet, is uw instructie geworden *boven*-schriftuurlijk, een *toevoeging* aan de Schrift, dus meteen een verbastering van het toevertrouwde ‘landgoed’, een verknoeien van uw eigen te beheren ‘kapitaal’, *schending* van den ‘akker’ met vergif. Uw leven als rentmeester hangt aan het trouw-blijven aan het *Woord*.” WV *preken* III, (1955:14-15).

²²⁶ Vgl. VW 44-45 (2001:51).

2.11 Opsomming

Schilder se kerkleer word deur sy Skrifteer bepaal. Daar is verskeie aspekte van Schilder se leer oor die openbaring van God weergegee. Hieruit het geblyk dat hy telkens met sekere grondgedagtes werk. Hierdie grondgedagtes het dan ook 'n invloed op sy ekklesiologie. Daar is ook kritiese vrae rondom die voortgaande karakter van die openbaring gevra. Die spesifieke invloede is nie in detail bespreek nie, maar telkens is net kortliks aangetoon op watter aspek van sy kerkleer dit betrekking het. In die volgende hoofstukke sal hierdie aspekte nou een vir een bespreek word.

HOOFSTUK 3

KERK EN GELOOF

3.1 Inleiding

Schilder ken nie net elf artikels van die Apostoliese Geloofsbelijdenis nie. Hy wil altyd aan die belijdenis van die kerk reg laat geskied. Hy wil dan ook na die kerk kyk slegs met geloofsoë. Wanneer hy dit doen sien hy Christus die hoof van die kerk raak, wat nie net die kerk - deur die openbaring - van sy belijdenis voorsien nie, maar wat as integrale deel van daardie belijdenis ook die mens se aandeel in daardie vergadering verwag.

3.2 Geloof alleen

Die kerk kan alleen deur geloof geken word. Alhoewel God sekere kenmerke gee waardeur die kerk met die blote oog waargeneem kan word, staan die geloofsinhoud, wat per definisie nie met die oog²²⁷ geverifieer²²⁸ kan word nie, op die voorgrond as dit kom by die vergadering van die kerk deur die Seun van die begin van die wêreld af. Die daad²²⁹ van kerkvergadering sorteer ook onder die geloofsinhoud van die kerk.

Schilder kontrasteer twee sake naamlik begrip en geloof. Vir hom is iets soos 'n kerkbegrip²³⁰ baie ver verwyderd van die vraag wat oor die kerk geglo word. Schilder vind dit daarom heeltemal in orde dat die Heidelbergse Kategismus geen definisie van die kerk gee nie. Schilder

²²⁷ "...dat het niet goed is, de grenzen, en termen, en 'vormen' dezer gemeenschap af te tekenen, en te bepalen, naar hetgeen voor ogen is, uit hetgeen tasbaar is; maar alleen op grond van geloof." VW kerk I, (1960:318).

²²⁸ "We willen onze stellingen ten aanzien van de kerk 'geloven'; we willen er geen enkele van kunnen 'bewijzen' voor een ander forum dan dat des geloofs." VW kerk I, (1960:428).

²²⁹ "Nu behoort het 'factum' der kerkvergadering ook zelf tot den geloofsinhoud van de kerk." VW kerk III, (1965:259).

²³⁰ "...dat 'BEGRIJ' van kerk. Een 'begrip', wel daar hebben we niets aan." VW kerk III, (1965:259). Schilder sê dit vanweë die filosofiese belasting wat daar hang aan die idee van "kerkbegrip".

stel dat mens nou eenmaal nie aan begrippe kan glo nie, aangesien die mens self die begrippe vorm en daar daarom 'n stuk selfvertroue in skuil. Iemand wat 'n kerkbegrip sou hê, is bedeed met ongesonde selfvertroue.

Mens kan wel die inhoud van uitsprake of oordele glo. So moet die mens glo in die uitsprake van God in sy Woord aangaande sy kerk. Ook hierin gee sy openbaringsleer die pas aan as hy stel dat die openbaring nie *uit* die skepping²³¹ ontstaan nie, maar *na* die skepping van God af uitgaan. Voordat geloof daar kan wees, moet daar eers openbaring wees. Schilder erken wel die skeppingsmatige van geloof, maar wil ook plek maak daarvoor dat die oorsprong daarvan buite die skepping lê.

Van die kerk mag geen begrip gevorm word nie, maar dit moet geheel en al 'n geloofsoordeel wees. Die kerk is van a tot z 'n geloofsaak²³² vir Schilder, juis ook sy empiriese²³³ verskyning. Hierdie uitgangspunt het groot konsekwensies vir Schilder se siening oor die verwêreldliking van die kerk. Aangesien die kerk van hierdie geloofsinhoudkant benader word, is daar vir Schilder nie meer of minder belangrike²³⁴ sake rondom die kerk nie. Dit sou immers behels dat die mens 'n voorkeur uitspreek ten opsigte van dele van die goddelike openbaring, iets wat die mens as skepsel nie toekom nie aangesien God se koningsgesag só geminag word. So byvoorbeeld sal 'n dogmatiese uitspraak oor die vorm²³⁵ van die kerk net so gewigtig wees vir Schilder as die

²³¹ "Want vòòrdat er geloof kan zijn, moet er een *niet* met de Schepping *gegeven*, doch *na* de Schepping afzonderlijk gesproken woord Gods zijn uitgegaan." *VW kerk III*, (1965:423-424).

²³² Vgl. *OWEK I*, (1948:114).

²³³ "De kerk (met haar ‚Schriftgeleerdheid‘) is een geloofstuk, *niet ondanks*, maar *juist in* haar empirische verschiĳning; was de kerk, die men ‚geloofl‘ iets ‚gansch anders‘ dan de ‚empirische‘ kerk, dan zou het artikel van de kerk (het geloofsartikel n.l.) onttrokken zijn aan de ‚ergernis‘ en de ‚dwaasheid des kruises‘. Nu echter de bijbel die twee verbindt, en ook Gods kerk-vormende ‚daad‘ (in de historie) als vervulling predikt van Gods kerkdenkenden ‚raad‘ (in de eeuwigheid) valt òòk de kerk, *juist in* dezen samenhang der dingen, onder de ‚ergernis‘ en de ‚dwaasheid.‘" *Tussen* (1929:356).

²³⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:260-262).

²³⁵ "Ik moet dus van HEMzelf vernemen, wat Hij omtrent die kerkvergaderingsvormen zegt. Met andere woorden: die VORMEN ZIJN PRIMAIR, omdat ze geloofsinhoud zijn. Hij zegt me, dat mijn (geloofs)DOGMA moet bevatten een BESchrijven (geen eigenmachtige OMSchrijving) van de vergaderingsvormen, zoals Hij ze WIL." *VW kerk III*, (1965:261).

belydenis oor die middelaarskap van Christus. Die kerk word nie geken uit ervaring²³⁶ nie, maar uit openbaring. Die belydenis in die twaalf artikels dat aan die heilige algemene christelike kerk geglo²³⁷ word, sluit die hele kerk in.

3.3 Kerklike belydenis

3.3.1 Weergee van openbaring

Die kerk moet volgens Schilder uitgaan van die openbaring¹¹ van beginsels. Aangesien Schilder enige eklektisisme ten opsigte van God se gegewe openbaring streng afwys, stel hy dat die volle openbaring van God ook die grond van alle kerklike belydenisse moet wees. Nie een aspek mag agterweë bly nie. Die kerk se belydenis is vir hom nie maar 'n eie kleur wat die kerk aan sake verleen wat vir hom na aan die hart lê nie, maar kerklike belydenis is die weergee¹² van die geopenbaarde waarheid. Dit moet ook in gedagte gehou word dat Schilder nie werk met die gedagte dat daar een of ander waarborg¹³ vir die Woord as waarheid moet wees nie. Die Woord is genoegsaam, en daardie aspek moet ook in die belydenis na vore tree.

Vir Schilder is die gereformeerde belydenis die banier¹⁴ van die waarheid. Hy wil nie daarvan

²³⁶ "Hier raak ik mijn *voornaamste bezwaar*: men wil in onzen tijd van anti-Gereformeerde zijde het *kerkbegrip constateren uit de ervaring, uit hetgeen voor ogen is, uit hetgeen zoodal te verwezenlijken lijkt*. Dit is de rationalistische, moderne, *redeermethode* toepassen op de kerk. Neen, de kerk is een geloofstuk...Bij de omschrijving van het *wezen* der kerk heb ik *niets* te maken met het empirisch gegevene, *alleen* met de *bizondere openbaring*, het Woord Gods." *OWEK IV*, (1953:109).

²³⁷ "Ik *geloof*" een heilige, algemene christelijke kerk. Ik *geloof* daarvan niet maar een gedeelte, maar het geheel...maar ik *geloof* van de kerk *alles*." *VW kerk I*, (1960:427).

¹¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:81).

¹² "Maar as ek vertoef, dan kan jy weet hoe iemand hom moet gedra in die huis van God, wat die gemeente is van die lewende God, 'n pilaar en grondslag van die waarheid." 1 Tm 3:15. Schilder gee in 'n voetnoot die volgende sinonieme 'vastheid, zuil der waarheid'. *OWEK III*, (1951:40).

¹³ "God durft alles aan, selfs den schijn van onbetrouwbaarheid, omdat de majesteit van het Woord Gods bij Hem is; dat Woord zal altijd blijken te zijn garant *voor en in zichzelf*. Het is voor iedereen genoeg." Schilder (1926b:43).

¹⁴ "Het uitdragen van de banier vanwege de waarheid, omdat gij zelf gegrepen door haar zijt?" *OWEK I*, (1948:179).

hoor dat die banieropleffing maar slegs een of ander intellektualistiese spel is nie, of partydige stemmemakery vir 'n bepaalde dogma¹⁵ nie. Om die belydenis vanweë sy openbaringsgrondslag te handhaaf, is om die banier uit te dra as gevolg van die waarheid waardeur die mens self aangegryp is. Vanuit hierdie waarheidsbeskouing is die vorming van 'n belydenis vir Schilder geen saak van menslike willekeur nie. Daar sit vir hom dankbare¹⁶ noodsaak, 'n goddelike verpligting in.

In hierdie sin bedoel Schilder ook die belydenis as strydwapen vir die ware kerk. Soos wat soldate vergader rondom die banier van hulle koning, so vergader die kerk rondom die banier¹⁷ van waarheid, soos verwoord in die belydenis. Vir Schilder is die eenheid van die openbaringswaarheid ook hier beslissend. Hieroor¹⁸ sê hy:

"Want die waarheid is 'n kleed wat uit èen stuk geweef is. Die èen waarheid hang onlosmaaklik met die ander saam. Wie èen dogma loslaat, verwring en ontwig alles en kom spoedig tot 'n geheel nuwe 'leergebou',...oor hoe die kerk in die Skrif voorgestel word; oor wat die wese van die kerk is."

3.3.2 Kerklike plig tot belydenisvorming

Belydenis doen van geloof is vir Schilder 'n gehoorsaamheidsdaad¹⁹ van die kerk. In die belydenis hoor Schilder die liefde en gehoorsaamheid aan die woord kom en wanneer die

¹⁵ Schilder verwerp dus die aanspraak dat die belydenis die godsdienst vernietig soos wat byvoorbeeld deur die Vrymesselary beweer word. Vgl. *OWEK II*, (1953:32).

¹⁶ Schilder sê oor die opstellers van die Dordtse Leerreëls: "...daarin lag ook hun DANKBAARHEID. Ze hebben de banier...opgeheven...De waarheid zelf was hun drijvende, dwingende, stuwende macht. Ze konden niet anders." *OWEK I*, (1948:179).

¹⁷ Ps 60:6 "U het aan die wat U vrees, 'n banier gegee..." Vgl. *OWEK I*, (1948:176-179) vir Schilder se Skrifoordenking hieroor by die herdenking van die nasionale sinode te Dordrecht in 1618.

¹⁸ "Want de waarheid is een kleed, dat uit èen stuk geweef is. De èene waarheid hangt met de andere onlosmakelijk saam. Wie èen dogma loslaat, verwringt en ontwig alles en komt straks tot een geheel nieuw-'leergebou'...hoe de kerk in de Schrift wordt voorgesteld; wat de wezen is van de kerk;" *OWEK III*, (1951:39).

¹⁹ "De belijdenis...is een daad van gehoorzaamheid, en ook een verklaring omtrent het bepaalde werk en den bepaalde weg der gehoorzaamheid." *VW kerk II*, (1962:219).

belydenis aan die Heilige Skrif reg laat geskied, dan laat die kerk aan die Gees²⁰ van Christus reg geskied. Die belydenis omskryf beide die werk en die weg van gehoorsaamheid.

Die kerk het dus nie die reg²¹ om kieskeurig te vat en te los aangaande dit wat die Skrif oor die kerk openbaar nie. Die kerk mag ook nie slegs sekere lieflingstemas²² in die sentrum plaas nie. Schilder beskou sodanige handeling as tipies sektariese²³ optrede. Vir Schilder is dit duidelik dat die Skrif leer dat die kerk 'n belydeniskerk moet wees. Waar die kerk getrou bly aan die belydenis as skat²⁴ van die kerk, daar is geen sektariese seperatistiese beginsel in terug te vind nie.

Die grensdraad van die kerk is sy belydenis, sy afgemete skatkamer. Die kerk is dus verplig om op grond van die geopenbaarde waarheid as *geheel*, 'n belydenis aan te neem wat in sy *geheel* die waarheid weerspieël. Geen onderdeel mag van die geheel geabstraheer²⁵ word nie. Die Skrif bevêel die kerk om homself in te perk in die belydenis as mure²⁶ rondom die kerk. Dit is die grens²⁷ waaraan voldoen moet word as die kerk ware kerk wil wees. Die belydenis van die kerk is vir Schilder die kerklike simbool wat die grens²⁸ tussen kerk en sekte aandui.

²⁰ Teen dr. C.M. Buizer, wat beweer dat die belydenis op sekere plekke teen die Gees van Christus is, sê Schilder: "Wij horen in de belijdenis de liefde en de geloofsgehoorzaamheid aan het woord komen; en we achten, dat ze aan de Schrift, en dus aan den 'Geest van Christus', recht doen." *VW kerk III*, (1965:12).

²¹ "Had de kerk het *recht* haar belijdenis prijs te geven, dan zou het Darbisme gelijk hebben." *OWEK III*, (1951:41).

²² "Immers, *juist* het feit, dat men in 1834 niet met '*interpretaties*' van de Canones kwam, en geen *lievelingsthemata* in het centrum plaatste,...juist dat *feit* bewijst, dat de strijders van 1834 geen *secte* hebben willen vormen..." *VW kerk II* (1962:21).

²³ Vgl. *VW kerk II*, (1962:22).

²⁴ Oor die Afskieding sê Schilder: "Want zij hadden geen separatistisch sectebeginsel; ze waren alleen maar trouw aan de 'schat der kerk". *VW kerk II*, (1962:95).

²⁵ "...geen enkel *speciaal* dogma naar voren zien schuiven. Geen enkel deel is van de geheel der symbolen geabstraheerd." *VW kerk II*, (1962:21).

²⁶ "Men ziet het, de Schrift zelf bevêelt de kerk, zich in te perken in de om-muring van de belijdenis." *OWEK III*, (1951:40).

²⁷ "...maakt zijn kerk valse kerk...Want je houdt je niet aan de beleden regel..." *VW kerk III*, (1965:370).

²⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:21).

Die belydenisvorming is 'n plig maar dit lê ook 'n verpligting op die kerk tot gehoorsaamheid aan die belydenis. Hierdie plig²⁹ tot gehoorsaamheid erken volgens Schilder nie die reg van ander wat hierdie gehoorsaamheidsplig sou teëstaan³⁰ nie. Dit is vir Schilder ook die kern dat die amp³¹ van die gelowige in die belydenisskrifte vasgelê is. Die belydenis, as gekende en geordende openbaringsinhoud, as gemeenskaplike akkoord, verplig elke mens om dit te aanvaar³² as waarheid van God.

3.3.3 Toetsbaarheid van die belydenis

Schilder werk met die gedagte van 'n drievoudige³³ samehang tussen die belydenis, die Woord en die kerk. Die beginsels waarvolgens die kerk werk is nooit in die Skrifopenbaring klaar volledig geformuleerd gegee nie. Alhoewel Schilder se vertrekpunt is dat die kerk uitgaan van die *openbaring* van beginsels, moet die kerklike formulering van daardie geopenbaarde beginsels altyd toetsbaar³⁴ bly aan die Woordopenbaring.

²⁹ Vgl. VW kerk II, (1962:102,103).

³⁰ As voorbeeld hiervan noem Schilder byvoorbeeld die Afskeiding se optrede teen die reglementering in die Nederlandse Hervormde Kerk: "Wie aan de belijdenis trouw bleef, schond de reglementen, wie aan de reglementen trouw bleef, schond de belijdenis." VW kerk II, (1962:103).

³¹ "Het ambt der gelovigen gold in de kerklijke belijdenisschriften; men vergete niet, dat dit in de belijdenis is vastgelegd." VW kerk II, (1962:103).

³² Vgl. VW kerk III, (1965:270).

³³ "De leer, zegt Dr Kromsigt *volkomen terecht*, mag niet worden losgemaakt uit den drievoudigen samenhang, belijdenis, Woord en kerk." VW kerk II, (1962:132).

³⁴ "Want de belijdenis valt zelf steeds weer te toetsen aan de in het Woord gegeven openbaring van God." VW kerk II, (1962:81).

"...dat men de belijdenis steeds toetsen moet aan de Schrift, dat men haar nimmer als een onfeilbare gegevenheid zou mogen hanteren, doch elk ogenblik bereid moet zijn, Schrift getrouwe bedenkingen tegen haar inhoud metterdaad te doen gelden, dan zouden wij zulk een betoog van harte ondersteunen; want dat is altijd ook zò gezegd door de belijdenis zelf." VW kerk II, (1962:219).

"De gereformeerde theologie heeft er niet het minste bezwaar tegen, ook de belijdenis steeds weer 'appellabel' aan een hoger gezag te noemen, *norma normanda* dus, d.w.z. een maatstaf, die zelf weer aan een hogeren maatstaf te toetsen blijft. Maar als *norma*, als maatstaf, blijven ze haar toch zien; en zij *kunnen* dit ook, omdat de *Schrift* voor hen *inderdaad* als konkrete norm *kàn* functioneren; daarom kan h.i. het voortdurend weer 'normeren' van de 'norm', d.w.z. het steeds weer toetsen van de belijdenis aan de Schrift, toch feitelijk nimmer geschieden zonder dat men de rechtmatigheid erkent van het *voltooid* tegenwoordig deelwoord 'ge-normeerde norm', *ge-meten* maat-staf." VW kerk II, (1962:338).

Die belydenis mag nie as 'n onfeilbare gegewenheid hanteer word nie, ook nie bloot op 'n historiese³⁵ argument nie. Wanneer Schilder van Calvyn praat as een van die geestelike vaders³⁶ van die gereformeerde kerklike belydenis, dan bedoel hy nie 'n slaafse menslike navolging³⁷ nie, maar poog hy juis om Calvyn te volg in sy onderwerping aan die Skrif.

Alles in die belydenis bly toetsbaar. Hierdie toetsbaarheid van die belydenis aan die Skrif is self ook die inhoud³⁸ van die belydenis. Daar moet gedurig die bereidheid wees om Skrifgetroue bedenkinge teen die belydenisinhoud te laat neerslag vind in die belydenis self.

Met hierdie beginsel van toetsbaarheid onderskei die kerk homself van die algemeen menslike verenigingslewe waarin statutêre bepalinge opgeneem is. In hierdie statute is 'n deel veranderbaar en 'n deel nie. Maar by die kerk bestaan daar nie so iets soos onveranderbare³⁹ artikels van die belydenis nie. In beginsel is alle artikels van die belydenis veranderbaar, sodra bewys is dat dit teenstrydig is met die Skrif. Vir Schilder is die kerk se eer op die spel in soverre dat die kerk nie optree as blote pleitbesorger⁴⁰ vir sekere statutêre vasgelegde beginsels nie, maar dat die kerk getuie is lewer van die openbaring van God.

³⁵ "De kerk is, gelukkig, niet vastgelegd in de eerste eeuwen. Zij is vastgelegd in de *Schriften*;" VW *kerk* II, (1962:279).

³⁶ Vgl. VW *kerk* III, (1965:22,45).

³⁷ "...dat met een verwijzing naar Calvijn een zaak nooit *uitgemaakt* is...ook Calvijn had zijn vergissingen: ook hij is 'kind van zijn tijd', ook hij lijdt nog onder de gevolgen der scholastiek." VW *kerk* III, (1965:316).

³⁸ "En dit toetsbaar-zijn der belijdenis is zelf ook een *inhoud* der belijdenis." VW *kerk* II, (1962:81-82).
"...terwijl de belijdenis zelf...de binding aan de 'VADERS' *ondergeschikt* maakt aan den band aan de 'SCHRIFTEN.'" VW *kerk* II, (1962:279).

³⁹ Vgl. VW *kerk* II, (1962:82).

⁴⁰ "Daarom kan de kerk - zou zij haar ere behouden - geen vaste pleitbezorger wezen van bepaalde *beginselen* als zodanig, afgeleide beginselen, waaraan ze in onveranderlijke statuten zich bindt, of voor de propaganda waaraan zij zich stelt. Zij is meer, vèel meer: ze is predikster van de Schrift gegeven openbaring Gods." VW *kerk* II, (1962:82).

Die belydenis mag nooit uit die drievoudige samehang gelig⁴¹ word nie, anders breek die band tussen Woord en kerk ook. Schilder erken dat die inhoud van die belydenis fluktuierend⁴² kan wees, in die sin dat daar 'n konstante terugroep na die Skrifinhoud moet wees. Maar die wysiging in die belydenisinhoud kan slegs dan aangebring word. Maar solank sodanige wysiging nie plaasvind nie, moet die inhoud van die belydenis gehandhaaf word. Hiermee wil Schilder enige poging om die belydenis as 'n institutêre verskyning van die organiese kerk te sien, by die wortel afsny. Laasgenoemde sou beteken dat die klem verskuif vanaf die toetsing aan die Skrif na 'n fluktuerende belydenis wat slegs vir 'n bepaalde tyd en plek waarde het.

Die feit dat die belydenis aan die Skrif toetsbaar bly, maak nie vir Schilder die belydenis minder aktueel en bindend nie. Ook al verloop daar eeue vanaf die ontstaan van die belydenis, moet aan die belydenis vasgehou word as 'n weergawe van die Skrifwaarhede.

3.3.4 Waardering van die belydenis

Schilder is posisioneel lynreg teenoor Barth as dit oor die waardering van die belydenis en meegaande dogmavorming gaan. Schilder beskuldig Barth⁴³ daarvan dat hy al die werklikhede wat in die belydenis vasgelê is, verander tot mites met die meegaande gevolglike beïnvloeding van die prediking. Schilder verskil radikaal van Barth oor die waardering van die reg en plig tot kerklike simboolvorming. Schilder stel dat vir Barth⁴⁴ die belyde dogma slegs 'n poging is, 'n vraende benadering. Volgens Barth weet die kerklike belydenis en dogma niks vas en seker nie, en vra gedurig na die waarheid. Die belydenis moet dan ook volgens Barth gerespekteer word

⁴¹ Schilder beskou die Nederlandse Hervormde Kerk as 'n voorbeeld waar dit wel gebeur het. Vgl. *VW kerk II*, (1962:132).

⁴² "...de inhoud der belijdenis. Die is inderdaad fluctuerend, in zoverre als men altijd ons een dienst kan doen, door aan te tonen, dat ze strijd met de inhoud der Schrift en dan meteen gewijzigd wordt. *Dàn. Maar ook alleen dan.*" *VW kerk III*, (1965:416).

⁴³ "...van al de in de confessie neergelegde 'zaken' (werkelijkheden) mythen maakt..." *VW kerk III*, (1965:409). Schilder beskuldig Barth dat hy die lyn tussen openbaring en belydenis heeltemal deursny as hy Barth se siening soos volg stel: "En wat de in de belijdenisschriften neergelegde 'leer-uitspraken' betreft: deze zijn op dit standpunt natuurlijk geen waarheden, formeel geopenbaard door God; zoiets is onmogelijk; wie aan zulken onzin geloof, is rooms." *VW kerk II*, (1962:331).

⁴⁴ Vgl. *VW kerk II*, (1962:327-328) asook Barth (1947:1-43).

vanweë die Heilige Gees se werking in die kerk as gemeenskap van die heiliges.

Hierteen bring Schilder ernstig beswaar in. Hy stel dat die belydenis nie byvoorbaat as historiese dokument respek verdien nie, maar die respek slegs vanweë die inhoud van die belydenis kan wees. Schilder onderskei skerp tussen *quale*⁴⁵ en *quantum*. Hy maak 'n bepaalde keuse⁴⁶ vir wat hy die *quantum* noem, naamlik dat die belydenisinhoud respek verdien waar dit met die Skrifopenbaring ooreenkom. Die manier waarop dit tot stand gekom het, het met betrekking tot kerklike respek, sekondêre waarde.

Alhoewel Barth ook erken, nes Schilder, dat kerklike belydenisuitsprake voortdurend eksegetiese korreksies moet ondergaan, gaan sy en Schilder se paaie uiteen aangesien hulle nie dieselfde verstaan onder die begrip eksegeese nie. Schilder beweer dat Barth se openbaringsbegrip hom parte speel en dat sy teologiese eksegeese met betrekking tot die getuienis van God se Woord, steeds enige sekerheid⁴⁷ verhinder dat die mens inderdaad God se Woord werklik kan hoor en verstaan. Aangesien Schilder se openbaringsleer van Barth s'n verskil, is dit dus logies dat hulle mekaar ook nie vind in hulle onderskeie waardering van kerklike belydenis en dogma nie.

Met dieselfde beredenering dink Schilder dan ook anders as byvoorbeeld Berkelbach van der Sprenkel⁴⁸ wanneer Schilder die klem wil laat val op die inhoudelike van die belydenis wat *ooreenstemmend* met die openbaring moet wees en nie soseer op die kwalitatiewe waarde waar iets *in gemeenskap* met die belydenis gedoen word nie.

Schilder gee self 'n voorbeeld om sy onderskeid te verdedig naamlik dat mens nie Ptolemeus⁴⁹ se

⁴⁵ *Quale* dui die manier waarop belydenis gedoen word aan, en *quantum* dui op 'n bepaalde belydenisinhoud.

⁴⁶ Vgl. VW *kerk* II, (1962:328-329).

⁴⁷ "Want dat éne element waarop nu juist alles hier aankomt, ontbreekt hier: de zekerheid n.l. dat men inderdaad in de Schrift Gods Woord werkelijk *hoort* en *verstaat*; dat het Woord Gods *klaarblijkelijk* in de Schrift gesproken wordt; dat men over bepaalde dogmata haar mening zonder enigen twijfel als mening des Geestes weten kan." VW *kerk* II, (1962:335).

⁴⁸ Vgl. VW *kerk* III, (1965:228).

⁴⁹ "Maar op de vraag, of Copernicus niet studeerde en verhandelde *in gemeenschap* met Ptolemeus, zou

wêreldbeskouing *in ooreenstemming* met Copernicus kan noem nie, maar dat mens wel kan praat daarvan dat Copernicus en Ptolemeus *in gemeenskap* met mekaar opgetree het. Sy hele betoog kom daarop neer dat die inhoud van die belydenis ernstig opgeneem moet word, soos wat dit daar staan, en dat daar nie met 'n beroep op 'n vae, ongedefinieerde gemeenskaplikheid die deur oopgemaak word om teenstrydig met die belydenis op te tree sonder om die belydenis vaarwel toe te roep nie.

Schilder wil met hierdie onderskeid tussen *quantum* en *quale* die aanspraak van Barthiane, veral binne die Nederlandse Hervormde Kerk wat beweer dat die kerk in gemeenskap met die belydenis van die kerkvaders self ook bely, ontmasker as oneg. Hy sien die onegtheid⁵⁰ daarin dat daar nie 'n beroep is aangaande die ooreenstemming met die kwantitatiewe inhoud van die belydenis nie, maar slegs 'n kwalitatiewe waardering vir die wyse waarop daardie belydenis gemeenskaplik in die kerk tot stand gekom het. Die gevolg hiervan is dat die kerk mitologiseer⁵¹ word.

Die pathos⁵² met diegene wat tot belydenis in die kerk se geskiedenis gekom het, moet nie verwar word met die duidelikheid van die belydenisinhoud nie. Die proses eindig waar die pathos⁵³ ophou, omdat die duidelikheid van die inhoud van die belydenis weggegooi is. Hy wil met hierdie onderskeid die aandag vestig op die verskillende openbaringsideë as vertrekpunte. Vir hom is die subjektiviteit met betrekking tot die openbaring by die Barthiane, onaanvaarbaar. Hy bring dit

hij geantwoord hebben: ongetwijfeld, we deden elk ons best, waren beiden vol interesse en spanning, en hadden den kosmos in zijn brede banen voor ogen." *VW kerk III*, (1965:228).

⁵⁰ "Het klinkt zo 'echt': *in gemeenschap met de belijdenis der vaderen*, belijdt de kerk. 'De Kerk', dat is ook al zo 'n ongelukkig mytisch woord, in deze monden. Zeg liever: wij. WIJ geloven allen met het hart, en belijden met den mond." *VW kerk III*, (1965:229).

⁵¹ Schilder gee hieroor 'n spitsvondige vergelyking tussen die Nederlandse Hervormde Kerk se hantering van die belydenis en 'n afgodsbeeld uit 'n Persiese tempel waar daar vanuit die romp van die beeld water op die altaarvuur spuit om stoom te vorm. Dit kom hierop neer dat hy aanwys dat *in gemeenskap* met die belydenis neerkom op 'n vae patos *vir die ontsaan* van die belydenis. Hiervan sê Schilder: "Vuur-van-pathos is nu eenmaal vijand van water-van-begrip. *Vuur* (het belijden) *is alles*. *Water* (begripsmatige, wel-om-schreven leer of belijdenis) *is niets*." *VW kerk III*, (1965:465).

⁵² Vgl. *VW kerk III*, (1965:464-466)

⁵³ "Geen pathos meer, en ook geen intellect. Geen belijden meer en ook geen belijdenis. Geen spanning meer en ook geen klaar begrip." *VW kerk III*, (1965:466).

weer terug na die onderskeidende keuse⁵⁴ tussen *Petrus* of *petra*, die subjektiewe mens of die belydenis as rots waarop die kerk rus.

Hier volg Schilder die tradisioneel protestantse eksegeese dat die uitspraak van Jesus in Mt 16:18 dui op die belydenis⁵⁵ van Petrus en nie soos wat die Rooms-Katolieke Kerk meen slaan op die persoon van Petrus nie. Schilder beklemtoon egter twee sake wat ook hedendaags meer geaktualiseer behoort te word:

- Ten eerste dat Christus, deur die belydenis van Petrus, die vergaderingsentrum word van die kerk aangesien daar reeds 'n kerk bestaan het.
- Tweedens is hierdie belydenis, met Jesus Christus as vergaderingsentrum, vir die hele wêreld⁵⁶ bestem, al sou dit by die wêreld verset⁵⁷ oproep.

Schilder as ekumenikus is hier in sy waardering van die belydenis helder te sien. Alhoewel hy die belydenis deurentyd wil handhaaf as die grens tussen beide kerk en wêreld *en* kerk en sekte, maak hy geensins van die ⁵⁸belydenis 'n ivoortoring nie. Die belydenis mag dus nie gebruik word as 'n wegkruipplek en begraafplaas van die kerk se ekumeniese opdrag nie. Die belydenis dwing tot ekumene.

⁵⁴ "Petrus of *petra*, de *man* die zo rotsachtig is, of de *belijdenis*, die een rots is waarop de kerk rust. Formele analogie, dan wel materiële instemming." VW *kerk* III, (1965:229).

⁵⁵ "...het KOMEN van het gebouw heeft minder de attentie, dan de PLAATS, de GRONDSLAG. De grondslag is de *petra*, dat wil zeggen de belijdenis, die zoëven uitgesproken is, dat de historische Jezus, timmermanzoon, adres daar en daar, betwiste rabbi, straks gekruisigd, de beloofde Messias is, Christus wist: ER WAS al een ekklesia. Maar Hij werd nu vergaderingsentrum in die en die belijdenis." VW *kerk* III, (1965:274).

⁵⁶ "Die *belijdenis* van Math. 16 is bestemd voor de hele wereld, en zolang dus de kerk ergens gebouwd wordt op dien grondslag, dan heeft ze op accoord van haar erkend zijn een program, dat aan de wereld opgelegd is, en waaraan alle gelovigen, die zich laten vergaderen, zich willen binden, waaraan ze zich ook willen laten herkennen." VW *kerk* III, (1965:274).

⁵⁷ Vgl. OWEK II, (1953:34).

⁵⁸ "...dus zijn we...vrij gemaakt, in 1517, en in 1834, 1886, 1944, en zijn dus occumenisch gebleven." VW *kerk* III, (1965:446).

3.3.5 Ekumeniese aspek van die belydenis

Schilder staan op die standpunt dat die belydenis nie 'n instituut-papiertjie⁵⁹ mag wees nie, maar dat die belydenis, ten diepste, 'n ekumeniese aangeleentheid is. Waar die kerk die Skrifwaarhede herhaal en duidelik uitspel, daar tree die kerk as wagger⁶⁰ vir die wêreld op. Die liefdesdiens wat die kerk aan die wêreld kan bewys, is om deur die belydenis die waarheid van God te preek.

Schilder praat selfs van die ortodokse belydenis as die eerste ekumeniese⁶¹ veiligheidsdiens. Soos 'n leeuwyfie veg teen haar bedreigers so het die ortodokse kerk⁶² teen dwaling geveg met streng dogmatiese en belynde belydenisse. Die ortodokse kerk het dus volgens Schilder die oudste ekumeniese papiere.

Hierdie saak wat hy regdeur sy lewe wil handhaaf, word veral skerp aan die orde gestel in Schilder se poging om die Vrymaking van 1944 te verdedig as 'n ekumeniese daad. Daar moet gedurig die bereidheid wees om hierdie ekumeniese verantwoording⁶³ na te kom, juis vanuit die belydenis. Schilder beskryf hierdie vashou aan die belydenis in 1944 met die volgende beeld⁶⁴: Toe 'n treinlokomotief die verkeerde wissel geneem het, het die vrygemaaktes gesê dat hulle nie gedwing mag word om verder op die trein te ry wat die ekumeniese spoorlyn verlaat het nie. Hulle is toe van die trein afgesit en het teruggekeer na die wissel om op daardie ekumeniese spoor weer voort te gaan.

⁵⁹ "Want we hebben geen zaakje. Maar Christus heeft de Zaak. De Causa Christi ligt er nog altijd..." *VW kerk III*, (1965:446).

⁶⁰ "Want de kerk is hier aan het woord; en ze staat op de wacht ten bate van de hele wereld." *VW kerk III*, (1965:467).

⁶¹ "...en dat dus iedereen die aan de 'oecumene', de grote brede wereld, een dienst bewijzen wil, de waarheid moet preken alleen maar naar het bevel van Christus, en dat de eerste dienst, de eerste oecumenische veiligheidsdienst...deze is..." *VW kerk III*, (1965:467).

⁶² Schilder verwys byvoorbeeld hier na die belydenis van Nicea in 325 waar die Ariane veroordeel is. *Vgl. VW kerk III*, (1965:467).

⁶³ "...over heel de wereld heen bereid zijn tot verantwoording. Klaar te staan voor interviews. Open te staan voor overleg met allen, die ook leven uit het geloof van onze fijn-oecumenische belijdenis-inhouden." *VW kerk III*, (1965:446).

⁶⁴ *Vgl. VW kerk III*, (1965:446).

Dat Schilder die belydenis juis as ekumeniese binding sien, kom na vore in hoe hy teenoor die Nederlandse Hervormde Kerk staan. Hier kan 'n verteenwoordigende voorbeeld⁶⁵ geneem word. Schilder verwys na 'n artikel in *De Wekker* waarin die Christelike Gereformeerde kerkraad van Deventer 'n uitnodiging om die afskeid van 'n vrysinnige Nederlandse Hervormde Kerk predikant, ds. Los by te woon, van die hand wys. Die kerkraad se grond hiervoor is dat hulle alleen aan die versoek kan voldoen as iemand van besliste regsinnige belydenis is. Die Hervormde kerkraad antwoord hierop dat hulle nie kan toelaat dat daar van *buite die kerk* oordele uitgespreek kan word oor die belydenishandhawing van 'n predikant in die Nederlandse Hervormde Kerk nie.

Schilder stel egter dat die belydenis publiek is en moet wees. As die Nederlandse Hervormde Kerk in die openbare prediking afwyk van die belydenis, dan mag en moet dit ook publiek gestel word. Die feit dat die Nederlandse Hervormde Kerk nie van buite af daarvoor aangespreek wil word nie, wys juis dat die belydenis afgewater word ten opsigte van die ware kerk en dus sy ekumeniese binding binne die Nederlandse Hervormde Kerk verloor. Schilder wys daarop dat in die voorwoord van die belydenis juis die uitnodiging aan almal is, dat beoordeling⁶⁶ juis moet geskied volgens die belydenis.

3.3.6 Doel van die belydenis

Schilder sien die bedoeling⁶⁷ van die belydenis in drieërlei sin:

- Eerstens dat mens binne die kerk 'n reël sou neerlê waarvolgens die kerk homself sou kon beoordeel.

⁶⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:461).

⁶⁶ "...ieder mag en moet nu oordelen over ons naar die belijdenis." *VW kerk III*, (1965:462).

⁶⁷ "...Een van de bedoelingen, waarmede de belijdenis opgesteld werd, is o.m. deze, dat men zowel naar binnen een regel hebben zou, waarnaar men elkander kon beoordelen, en zichzelf bekend kon maken bij degenen, die buiten zijn." *VW kerk II*, (1962:139).

- Tweedens dat die belydenis ook 'n doel na buite het deurdat die kerk homself deur die belydenis bekend maak waar die waarheid van God normierend vir die hele wêreld⁶⁸ geld.
- Dertens dat die belydenis 'n kerkvormende doel het.

Schilder sien laasgenoemde egter nie as 'n keuse tussen die individuele⁶⁹ en sosiale⁷⁰ sy van die kerk as vergadering nie. Hy meen dat al sou dit hipoteties moontlik wees dat wat werklik in die geloofslawe van individuele kerklidmate aangaan, wel buite die belydenis plaasvind, het hierdie geloofsbelewenis ten opsigte van die vergadering geen bepalende betekenis nie. Schilder maak hier geen onderskeid tussen die individuele en sosiale element in die kerklike vergadering nie. By die belydenis is hierdie onderskeiding⁷¹ opgehef. Hy vind dit heeltemal ontoelaatbaar om die individuele geloofselement af te speel⁷² teen die sosiale geloofskant van die belydenis.

Hy verwerp op hierdie punt Kierkegaard⁷³ se siening dat geloof 'n eensame bestaan voor God aandui. Individuele geloof het van die aanvang af 'n universele, of dan sosiale karakter, aangesien daardie geloof rus op 'n openbaringswoord vanaf God wat nie alleen tot die enkeling gerig is nie, maar tot die kerk van alle eeue.

⁶⁸ • “De strenge, de orthodoxe, de tegen de ketterij zich scherp zettende kerk is nog nooit een secte geweest; ze heeft van de aanvang af begrepen, dat de waarheid Gods voor de hele wereld tot norm gesteld is.” *VW kerk III*, (1965:467).

⁶⁹ Vgl. hiervoor sy polemiëk met dr. W. Volger wat beweer dat die kerk twee geloofskante het. Schilder behandel verskeie stellings van Volger: “De vierde stelling van dr. W. Volger luidt als volgt: ‘In de kerk is een individueel (IK geloof) en een sociaal (ik GELOOF) element.’ *VW kerk III*, (1965:268).

⁷⁰ “Wie in betrekking tot de vergadering der *gelovigen* (de kerk *is zelf* die vergadering) de belijdenis naar voren brengt, kan niet het *geloof* een overeenkomstige plaats toekennen. En die is meteen af van de voor de *vergadering* der gelowigen niet ter zake doende onderscheiding van individueel en sociaal element in de kerk (dat wil zeggen de *vergadering*). Wat in het geloof der individuele kerkliden werkelijk zou omgaan buiten de belijdenis (stel, dat zo iets mogelijk is), dat heeft voor de *vergadering* geen bepalende betekenis.” *VW kerk III*, (1965:269).

⁷¹ “Om duidelijk te maken, dat in de BELIJDENIS de onderscheiding van ‘individueel’ en ‘sociaal’ element opgeheven is.” *VW kerk III*, (1965:270).

⁷² “Ik wil met iedereen instemmen, die over het geloof in de kerk, en als faktor van kerkvergadering, hoge woorden spreek en hoge liederen zingt. Maar ik word kopschuw, als ik het geloof hoor prijzen ten koste van de belijdenis.” *VW kerk III*, (1965:270).

⁷³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:272).

Wanneer oor die geloof gehandel word, moet dit altyd gaan oor die geloofsinhoud⁷⁴ as inhoud van die belydenis. Op hierdie manier wil Schilder beide die individuele en sosiale kante van geloof vashou. Vir hom is die geloof as kerkvergaderingsfaktor nooit los te maak van die belydenis nie. Kerklike belydenis as verwoorde geloofsinhoud werk kerkvergaderend. Hieruit word bevestiging gevind dat Schilder se kerkleer deur sy openbaringsleer beheers word.

Schilder sien dus die doel van die belydenis veral as gemeenskaplike akkoord. Hy sien dat innerlike geloof na buite⁷⁵ kom in die belydenis. Hy redeneer soos volg: die vergadering van die gelowiges vind wel plaas in die geloof en op grond van die geloof, maar omdat geloof na buite tree in die belydenis, vind die vergadering plaas as vergadering in gemeenskap en akkoord van die geloofsbelydenis.

Dit word duidelik dat Schilder nie aan die geloofshandeling⁷⁶ met betrekking tot die kerk as vergadering die voorkeur gee nie, maar aan die belydenis as geloofsinhoud. Hierdie onderskeid tussen geloofsinhoud⁷⁷ en die geloofsdaad⁷⁸ speel ook 'n beslissende rol in Schilder se siening van die belydenis en belydenishandeling in die gereformeerde politiek⁷⁹ en staatslewe in die algemeen.

3.3.7 Grondslag vir kerklike eenheid

⁷⁴ "Wij moeten...altijd over het geloof spreken, doch dan altijd over den geloofsinhoud als inhoud der belijdenis." VW kerk III, (1965:269-270).

⁷⁵ "Want de vergadering der gelovigen, die geschied wel in en op geloof, doch, omdat geloof naar buiten komt in belijdenis en wandel, geschiedt zij als vergadering in gemeenschap en op accoord van belijdenis." VW kerk III, (1965:269).

⁷⁶ "Want niet de geloofshandeling, afgezien van zijn inhoud is in de kerkvergadering 'substantie', of ook 'vorm', doch de geloofsinhoud. Die geloofsinhoud is in de gemeenschappelijke belijdenis omschreven..." VW kerk III, (1965:269).

⁷⁷ *Fides quae creditur*

⁷⁸ *Fides qua creditur*

⁷⁹ Vgl. hier Schilder se verdediging van Zijlstra teen Zuidema oor die rol van die belydenis in die politiek en die invloed van die visie van die kerk daarop. VW kerk III, (1965:375-396).

Die belydenisinhoud wat die openbaringsinhoud weergee, moet dan gestel word as grondslag vir die eenheid van alle gelowiges. Hy verbind hierdie gedagte direk aan die eenheid in die Heilige Skrif. Daar loop dus 'n duidelike lyn tussen sy oortuiging van die eenheid in die openbaring⁸⁰ en sy siening van die eenheid van die kerk via die belydenis. Schilder is vas oortuig daarvan dat die aanvaarding van die grondgedagtes van die belydenisskrifte 'n deurlopende kerkvergaderende⁸¹ effek sal hê.

Hier loop die goue draad vir Schilder: die Godsopenbaring in die Skrif verplig die kerk tot belydenis oor God en oor die kerk self. Hierdie belydenis, wat sy wortels in die geopenbaarde waarheid vind, moet as fondament dien vir die eenheid van die kerk. Sonder die belydenis is daar geen getuienis oor die waarheid nie, en sonder die waarheid kan daar geen eenheidsaanspraak of oproep wees nie. En sonder 'n eenheidsaanspraak is daar logies van geen kerklike ekumeniese⁸² Christendom sprake nie. Schilder sien dus die handhawing van die suiwerheid van die belydenis as 'n primêre ekumeniese⁸³ daad.

Dit is die taak van die kerk om die volle betekenis van die Woordopenbaring te deurdink. Hier beroep⁸⁴ hy hom op verskeie gedeeltes uit die Skrif. Volgens 1 Tm 3:15 moet die kerk die waarheid stut⁸⁵ deur dit sistematies na buite te bely. Hier tree die band met die geloof⁸⁶ weer na

⁸⁰ "En nu is de belijdenis een weergeven van *datgene*, wat de gelovigen, *elkaar ontmoetende*, en op kerkvergadering en -uitbreiding en -verdediging bedacht, *besloten hebben samen uit te spreken* als door hen gekenden en geordenden openbaringsinhoud, *voor zover* zij dien *gemeenschappelijk* hebben erkend en hebben aangenen en naar buiten willen voordragen en aandienen als hun *gemeenschappelijk* bezit, dat ieder mens *verplicht* is, *eveneens* te aanvaarden als waarheid Gods." VW *kerk* III, (1965:270).

⁸¹ "...wij geloven ook, dat de aanvaarding daarvan kerkvergaderend zal blijken tot het laatst der dagen." VW *kerk* II, (1962:39).

⁸² Oor die aanvaarding van die grondgedagtes van die belydenis sê Schilder: "Maar wie ze wèl aanvaardt, met dien willen wij samenwonen. Met hèm zullen wij weer weten te zijn dragers van het geloof der kerk, goede vaderlanders, kinderen der Reformatie, opgenomen in het *oecumenisch* Christendom." VW *kerk* II, (1962:40).

⁸³ "...ëlke kerk heeft de zuiverheid der belijdenis te handhaven; en *daarin* de eenheid te zoeken, *daarin* zich universeel te weten." VW *kerk* II, (1962:224).

⁸⁴ Vgl. *OWEK* III, (1951:40).

⁸⁵ "Schragen" *OWEK* III, (1951:40).

vore:

“Geloof, wat binnekant woon, noodsaak vanself om te bely na buite, Rom 10:9-10”

Die handhawing van die belydenis stel die streng dogmatiese Paulus⁸⁷ ook as ‘n eis in Gl 1:8. So ook verkondig die vredevolle apostel⁸⁸ van die liefde, Johannes, dieselfde in 2 Jh 10. Die eerste gemeente in Jerusalem⁸⁹ volhard in die leer van die apostels. Die leer van die apostels was nie ‘n vae, newelagtige kompleks van waarhede nie. Van die begin af was die kerk ‘n belydeniskerk gewees. Die eerste gemeente was nie ‘n vrye vergadering⁹⁰ sonder belydenis wat gekontrasteer kan word met die hedendaagse belydeniskerk nie.

Vir Schilder is die ware kerk deur en deur die belydeniskerk. Die verskille wat daar tussen verskillende kerke bestaan is vir hom nie bloot gradueel⁹¹ nie, maar prinsipieel. Indien dit waar sou wees dat die verskille slegs gradueel sou wees, sou die kerk rondom die gewete gekonstrueer word en nie volgens die belydenis nie. Dit beteken dat iemand hom by enige kerk sou kon voeg soos wat hy deur sy gewete gelei word.

Hier kom weer een van Schilder se grondtemas na vore naamlik dat die gemeenskaplike, of universele, voorrang⁹² geniet bo die individuele. Hy verwerp enige graduele gewetensaanspraak⁹³

⁸⁶ “Geloof, dat van binnen woont, noopt vanzelf te belijden, dat naar buiten zich uitspreekt, Rom.10:9-10.” *OWEK III*, (1951:40).

⁸⁷ “Maar al sou ons of ‘n engel uit die hemel julle ‘n evangelie verkondig in stryd met die wat ons julle verkondig het, laat hom ‘n vervloeking wees!” Gl 1:8.

⁸⁸ “As iemand na julle kom en hierdie leer nie bring nie, ontvang hom nie in die huis en groet hom nie.” 2 Jh 10.

⁸⁹ Volgens Hd 2:42.

⁹⁰ “Eenzoo heeft Darby ten onrechte de apostolische kerk uit den eersten tijd als een *vrije* vergadering, zonder belijdenis, gesteld *tegenover* de tegenwoordige belijdeniskerk.” *OWEK III*, (1951:42).

⁹¹ Vgl. hiervoor Schilder se polemieek met *Het Zoeklicht* se redakteur, De Heer, in Desember 1922-Februarie 1923. *OWEK II*, (1949:132-183).

⁹² “In de *belijdenis* spreekt het geloof van duizenden en van eeuwen; maar het geweten is een individuele zaak...” *OWEK II*, (1949:159).

⁹³ “...hoe weet ik, dat iets mijn *roeping* van Godswege is zonder de Schrift? Is dat geen zuiver

as suiwere subjektivisme, aangesien die roeping van 'n persoon om hom by die kerk te voeg nie los van die Skrif geneem kan word nie. Dit is so dat die gesag en binding van die belydenis ontleen word aan die Skrif, maar temeer stel Schilder dat dit net so geld vir die gewete ook. Die Skrif is ook 'n hoër⁹⁴ gesag as die gewete. Van 'n afspel tussen gewetenskerk en belydeniskerk wil Schilder dus nie hoor nie.

3.3.8 Bindkrag van die belydenis

Schilder ag dit belangrik dat daar nie maar net lipediens aan die belydenis bewys moet word nie. Hy gaan uit van die standpunt dat wat God gebied⁹⁵ moet uitloop op gesamentlike aanbidding. Hy wys daarop dat die beginsel reeds in Gn 4:26 aangetoon kan word. Toe Enos⁹⁶ gebore is, was hierdie naamgewing 'n geloofsbelydenis. Dit is dus betekenisvol dat daar direk daarna begin is om God se Naam aan te roep. Belydenis en erediens bly verbind aan mekaar.

Slegs wanneer die kerk die inhoud van die Skrif reproduseer⁹⁷ in die belydenis en dit as sodanig handhaaf, mag die kerk die naam "moeder" dra. Schilder sit hom teë teen enige binding⁹⁸ wat God nie oplê nie. Daarom is die Vrymaking van 1944 vir hom goddelike noodsaak. Aan die ander kant is hy net so ernstig oor bindings wat God wel oplê.

subjectivisme?" *OWEK II*, (1949:157).

⁹⁴ "En als er - wat wij dagelijks zelf zeggen - aan ons verteld wordt, *dat er een hogere autoriteit is dan de BELIJDENIS, n.l. de Bijbel* - dan vragen wij: maar is die Bijbel ook geen *veel hogere autoriteit dan uw GEWETEN?*" *OWEK II*, (1949:158-159).

⁹⁵ "...dat God geboden heeft te bidden." *VW kerk II*, (1962:264).

⁹⁶ "Toen Enos geboren werd, 'Enoosj', de 'zwakke' in eigen besef, de man, die van zijn zwakheid zijn *belijdenis* maakte, TOEN juist 'begon men den naam des Heeren aan te roepen.'" *OWEK I*, (1948:137).

⁹⁷ Schilder het veral die Nederlandse Hervormde Kerk op oog as hy sê: "Dat dus de Kerk, wil zij waarlijk weer 'moeder' zijn, den *INHOUD* der Schrift, gelijk de belijdenis hen reproduscert, zal hebben te prediken, en hebben te verwerpen, wat daartegen strijdt." *VW kerk III*, (1965:140).

⁹⁸ "...zijn tegen bindingen, die God niet oplegt, en vòòr handhaving die Hij wèl oplegt." *VW kerk III*, (1965:457).

Hy wil dat daar eerlik⁹⁹ met die binding aan die belydenis omgegaan moet word. Vanuit die openbaring wat duidelik en eerlik bely word, is dit vir Schilder baie logies dat die belydenis¹⁰⁰ ook in helder terme oor die kerk praat. Hierdie duidelikheid moet eerlik bewaar word. Daarvoor is 'n suiwer en bindende ondertekeningformulier noodsaaklik. Ondubbelsinnigheid¹⁰¹ is die wagwoord vir Schilder as dit by die ondertekeningformulier kom. Daar tree 'n listige ontgragting¹⁰² van die belydenis in wanneer 'n ondertekeningformulier formeel aanvaar word, maar nie as standaard vir beoordeling gehandhaaf word nie.

Op hierdie punt stem Schilder saam met 'n beeld wat Barth¹⁰³ gebruik het om die toedrag van sake te beskryf. Barth het naamlik gesê dat 'n kerk wat sy belydenis op papier aanhou, maar nie ernstig opneem nie, of sy eie belydenis verbind met 'n ander belydenis wat in wese daarmee in stryd is, vergelyk kan word met wat koning Nebukadnesar gedoen het. Koning Nebukadnesar het nie alleen die waarseërs opdrag gegee om sy droom uit te lê nie, maar ook van hulle verwag om te sê wát hy gedroom het.

Aangesien Schilder enige dubbelsinnigheid wil teenstaan in die belydenis, skaar hy hom dan ook by die *quia*-standpunt¹⁰⁴ met betrekking tot die ondertekeningformulier. Schilder sien dat die offisiële aanvaarding¹⁰⁵ van die "*quatenus*" dubbelsinnigheid, as *metode*¹⁰⁶ tot die opbouing van die kerk en as 'n *middel* juis om kerklike eenheid te handhaaf, niks anders as

⁹⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:19) en *OWEK II*, (1953:36).

¹⁰⁰ In Schilder se polemië met dr. De Bondt of die belydenis die naam 'kerk' aan Rome ontsê, stel Schilder: "Over een oneigenlijke kerk spreekt de belijdenis niet. Gelukkig niet." *VW kerk III*, (1965:81).

¹⁰¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:24,88).

¹⁰² "...tot een kerklijke belijdenis, die niet officieel was afgeschaft, maar in de praktijk krachteloos was geworden." *VW kerk II*, (1962:83), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:21).

¹⁰³ Vgl. *VW kerk II*, (1962:88).

¹⁰⁴ "Quia" in Latyn beteken "omdat", dit word gestel teenoor die "quatenus" wat vertaal word met "in so verre". Vgl. *VW kerk II*, (1962:89).

¹⁰⁵ "Zo iets is nu wereldgelijkvormigheid." *VW kerk II*, (1962:89).

¹⁰⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:123), *VW kerk III*, (1965:207).

wêreldgelykvormigheid is nie. *Quatenus* in 'n ondertekeningformulier voer Schilder direk terug na die openbaringsleer. Onsekerheid oor die bindkrag van die belydenis kan net teruggevoer word na onsekerheid oor die openbaringsgegewe.

Hierdie verwêreldliking tas dan ook die regspraktyk¹⁰⁷ van die kerk grondig aan, aangesien die Woord as *iudex controversiarum*¹⁰⁸ opsy geskuif word. Waar die ondubbelsinnigheid van die ondertekeningformulier herstel en gehandhaaf word deur die "*quia*" lyn, daar hink die kerk nie meer op twee gedagtes as dit by die kerkreg kom nie.

Vir Schilder kom hierdie eerlikheid en duidelikheid daarop neer dat die kerk, soos die negende gebod eis, sy woord moet hou. Die kerk moet by sy eie papiere¹⁰⁹ bly. Die belydenis is die eiendom¹¹⁰ van die kerk en moet gerespekteer¹¹¹ word vanweë die openbaring wat daaraan ten grondslag lê.

Waar die belydenis nie gehandhaaf word nie, daar gaan die samebinding dus verlore en word gesamentlike aanbidding¹¹² haas onmoontlik. Hierdie cerlikheid dra 'n openbare karakter en het as sodanig ook groot getuieniskrag. Schilder werk hierdie getuienis aangaande die belydenis in drie¹¹³ moontlikhede uit:

¹⁰⁷ "En tevens zou daardoor weer een kerkelijke *rechtspraxis geschapen* zijn, die, door herstel van de *ondubbelzinnige* ondertekeningformule, en door veel meer, aan de kerkelijke dubbelhartigheid een einde zou maken. 'Hoe lang hinkt gij op twee gedachten?' VW *kerk* II, (1962:91).

¹⁰⁸ "...en Gods Woord als *iudex controversiarum* - rechter in twisgedingen - op zij te werpen." VW *kerk* III, (1965:210).

¹⁰⁹ "...dat tenslotte het *eigenlijke punt-in-kwestie konkreet en publiek* gesteld werd, dat lag aan het zeer *nuchtere* feit, dat er weer mensen waren, die de kerk *hielden aan haar woord, aan haar eigen papieren, en aan niets anders.*" VW *kerk* II, (1962:25).

¹¹⁰ Vgl. VW *kerk* II, (1962:83,94).

¹¹¹ Vgl. VW *kerk* II, (1962:93).

¹¹² "Zo komt het *samen-bidden* in gedrang. Het wordt onmogelijk...die op papier de belijdenis handhaven, doch in werkelijkheid haar in 't openbaar op alle essentiële punten weerspreken." VW *kerk* II, (1962:264).

¹¹³ Vgl. VW *kerk* II, (1962:133).

- Ten eerste, as die kerk een stel papiere het wat suiwer is, met ander woorde volgens die Woord, dan word daar konsekwente *erkenning* van die belydenis geëis.
- Tweedens kan die kerk ook een stel belydenispapiere besit, maar wat in die geval nie ooreenkom met die Woord nie. Schilder sien dit veral in kerklike reglemente geleë. In hierdie geval moet die Woord gestel word *teenoor* die onsuiver papiere.
- Derdens is dit moontlik dat die kerk papiere kan besit met tweërlei aard, waar net 'n deel suiwer volgens die Woord¹¹⁴ is. In die geval is mens gedwing om die *tweeslagtigheid* uit te wys.

Eerlike omgang met die belydenis sluit in dat die belydenis wel verander mag word op die afgespreekte manier. Wie afwyk van die bedoeling van die belydenis moet die kerklike weg van gravamen¹¹⁵ volg. Dit moet egter vermy word dat die gravamen gepaard gaan met voorafgaande¹¹⁶ propaganda.

Binding aan die belydenis is vir Schilder die eerste stap tot kerklike reformasie en wêreldhervorming. Hierdie eerlikheid¹¹⁷ wil Schilder dan ook deurtrek tot in die kerk se teologiese opleiding. As die belydenis nie hier gehandhaaf word nie, word die opleiding juis 'n slaafse dien van kerklike verskeurdheid en teologiese oneerlikheid. Trouens, Schilder wil dat die

¹¹⁴ Schilder beskou die Nederlandse Hervormde Kerk as 'n sprekende voorbeeld hiervan: "Feitlik verloochent in de bestaande Hervormde Kerk iedereen 'het geheel'. Want de èen richt zich naar de goede papieren, zo goed en zo kwaad als dat gaat, en de ander richt zich naar de kwade papieren, wat heel goed gaat." VW *kerk* II, (1962:133).

¹¹⁵ Vgl. VW *kerk* II, (1962:287).

¹¹⁶ "...dat men gravamina tegen de belijdenis langs den goeden weg aan de orde stellen zal, met vermindering van voorafgaande propaganda voor een afwijkend gevoelen." VW *kerk* II, (1962:320). In hierdie verband kan Schilder se beoordeling van Kuyper se gravamen teen artikel 36 van die N.G.B. as voorbeeld genoem word.

¹¹⁷ "...want anders wordt zij inderdaad gebonden in slaafse banden, een hinkenbeben achter kerkelijke verscheurdheid en kerkelijke of theologische oneerlijkheid aan. Het woord 'oneerlijkheid' beoordeelt...objectieve gebruiken, als b.v. benamingen, die niet kloppen met de werkelijkheid, woordgebruik, dat niet helder is, belijdenis-aanvaarding, die geen aanvaarding is." VW *kerk* II, (1962:252).

drie formuliere van eenheid as binding hanteer word vir skool en unversitêre opleiding. Hier meen hy dat Kuyper fouteer¹¹⁸ het. Kuyper het volgens Schilder die formuliere te veel gesien as 'n kerklike binding en nie ten eerste as 'n binding aan die waarheid van God se Woord nie. Volgens Schilder behoort nie net die teologiese fakulteit nie, maar ook die res van die ensiklopediese indeling, bindbaar te bly aan die belydenis.

Die bindkrag van die belydenis is daar vanweë die amptelike aanvaarding daarvan. Hierin onderskei¹¹⁹ Schilder die belydenis van ander geskrifte. Daar is vir hom 'n voorrang in die gesag en waarde van die belydenis bo ander geskrifte. Vir Schilder gaan die binding aan die belydenis dus nie gepaard met die ondersteuning van een of ander filosofie of teologiese skoolrigting nie. Die dogmahistoriese betekenis en simbool-historiese waarde van die belydenis is juis vir hom geleë in die eenvoudigheid¹²⁰ daarvan. Dit vind hy 'n groot aantrekkingskrag en vertroosting.

Schilder beskou kerklike belydenis as 'n akkoord van kerklike gemeenskap. Daarom ontken Schilder ten sterkste dat in die belydenis maar net sprake kan wees van die individuele¹²¹ waarheids-insig, as maar een van baie. Die belydenis is uiting van gemeenskaplike geloof, juis daarin lê die onderlinge bindkrag van die kerk. Die belydenis sien hy in historiese sin as 'n akkoord¹²² tot die inrigting van kerklike samelewing. Hierdie gemeenskaplikheid¹²³ verstaan hy

¹¹⁸ "Hier wreekt zich Kuypers fout. *Binding aan de drie formulieren* is, als de kerk ze hanteert, kerkelijke binding. Maar ze is eerst en tevens *binding aan Gods waarheid*. Uit angst voor kerkelijke willekeur heeft Kuyper de waarheid willen verhinderen, haar herauten te binden." VW kerk III, (1965:205).

¹¹⁹ Vgl. VW kerk III, (1965:56), waar Schilder byvoorbeeld nie die *Apologie* van Melancton op dieselfde vlak plaas as die belydenis nie.

¹²⁰ "...een oorzaak van grote *vertroosting*... Wij *beroepen* ons op de *simplicitas* van het dogmatisch pleidooi van 1834; *slechts aan deze* willen wij het epitheton der *sanctitas* verbinden." VW kerk II, (1962:23).

¹²¹ "Daarom is de belijdenis dan ook geen kwestie van 'mijn' waarheids-INSICHT, doch een uiting van 'ons' gemeenschappelijk *geloof*." VW kerk II, (1962:140).

¹²² Schilder verwys byvoorbeeld na Bucer se *formula concordiae* wat in die plaaslike kerk van Frankfurt van krag was sedert 1542. "...een formulier, een accoord van *samentleving!*..." VW kerk III, (1965:46), vgl. ook VW kerk III, (1965:470).

¹²³ "Het gaat ons in dit alles om het goed lezen der belijdenis, die accoord van *gemeenschap* is." VW kerk III, (1965:22).

dan ook in historiese¹²⁴ sin wanneer daar met die belydenis van die vroeë kerk omgegaan word. Dit is vir hom deurslaggewend dat die belydenis histories kontekstueel gesien word.

Wanneer dit by die historiese interpretasie van die belydenis kom, onderskei¹²⁵ Schilder egter tussen die historiese uitspraak in die belydenis self, en die dogmatiese opinie van een of meer van die opstellers van die belydenis. Schilder gaan selfs so ver as om te sê dat die skrywers van die belydenis aan die hand van die belydenis beoordeel¹²⁶ behoort te word. Die kerklike gedragslyn¹²⁷ moet bepaal word deur die belydenis as weergawe van die openbaring. Vanweë hierdie feit kom Schilder herhaaldelik op vir die duidelikheid van die belydenis wat op geen manier verkwansel mag word nie.

Hierdie hantering van die belydenisse deur Schilder vorm een van die sluitstene vir sy anti-pluriformiteit met betrekking tot die kerk. Juis vanuit die belydenis - ook gemeenskaplik histories gesien - wil Schilder die pluriformiteit bestry. Hierdie hantering is egter iets heel anders as die blote historiese respek vir die belydenis waarvoor byvoorbeeld Barth gepleit het.

Alhoewel die belydenis vir Schilder bindend is, wil hy van 'n dwangmatige aanvaarding van die belydenis aan die ander kant ook niks weet nie. Absolutisme¹²⁸ en fariseëragtige skynheilige hantering van die belydenis en selfvoldane¹²⁹ hoogmoed moet ten alle koste vermy word. Dit kan

¹²⁴ Vgl. VW kerk III, (1965:21).

¹²⁵ "Maar de historische betekenis ener uitspraak in de confessie is wat anders dan een dogmatiese opinie van een of meer dergenen, die haar opstelden." VW kerk III, (1965:55).

¹²⁶ Schilder verwys hier byvoorbeeld na Melancton se aandeel aan die Augsburgse belydenis. "...moet men de belijdenis *niet* naar den zin en de mening van een of anderen *schrijver* uitleggen, en verstaan, *want oók die schrijvers dient men te beoordelen naar de confessie!*" VW kerk III, (1965:56).

¹²⁷ "De *belijdenis* zegt: dat *feit* staat vast, en daarom: REGEL U DAARNAAR. Het feit is dus een prikkel tot bepaling van mijn gedragslijn. Maar hoe *kan* ik mijn gedragslijn vaststellen naar aanleiding van een feit, *als ik niet weet wat dit feit nu eigenlijk is?*" VW kerk III, (1965:247).

¹²⁸ "Zij doet dat niet, absolutistisch, en ook niet farizeeuws, want zij zegt er bij, dat elk die bewijzen kan, dat de belijdenis Gods waarheid niet zuiver weergeeft, aan de belijders *een dienst doet* als hij dat, naar den in de belijdenis aangegeven geloofsregel, *bewijst*. Zolang dit echter niet gebeurd is, wil de belijdenis gelden en is zij geldig verklaard, door wie haar aanvaard hebben." VW kerk II, (1962:140).

¹²⁹ "Men moet dus daarvan niet maken een kwestie van een zelfvoldane 'ziel' tegenover een andere 'ziel'..." VW kerk II, (1962:140).

gebeur aangesien die deur altyd oopgelaat word dat, indien enige iemand kan bewyslewer dat die belydenis in stryd is met die Woord, die belydenis in ooreenstemming met die Woord gebring moet word. Hierdie geloofsreël binne die belydenis handhaaf die gemeenskaplike bindkrag, aangesien, tot tyd en wyl geen sodanige getuienis ingebring word nie, die belydenis geld vir wie dit aanvaar het.

In 'n eerlike kerklike gemeenskap word die belydenis dus vrywillig¹³⁰ deur elkeen aanvaar. Dit beteken nie dat die kerklike insig met God se waarheid stry nie, maar dat die belydenis, sover almal dit gemeenskaplik insien, uitdrukking gee aan die geopenbaarde waarheid. Hier is een van Schilder se grondtemas weer sigbaar, naamlik dat die gemeenskap voorrang het bo die individu. Vir hom mag daar nooit op 'n individualistiese manier met die belydenis gewerk word nie, dan word die belydenis as gemeenskaplike bindingsooreenkoms feitlik uitgeskakel.

Schilder wil vanuit die bindkrag van die belydenis dus nie 'n graduele keuse toelaat tussen die kenmerke¹³¹ van die kerk nie. Hier het hy veral die suiwerheid en die wettigheid¹³² van die kerk in gedagte. Vir hom loop hierdie twee hand aan hand.

Wanneer Schilder oor een eienskap van die kerk handel, naamlik die eenheid van die kerk, en sy teenkanting teen die pluriformiteit van die kerk verdedig, spreek hy hom ook uit oor die bindkrag van buitelandse¹³³ belydenisse. Schilder omskryf die binding van 'n formulier¹³⁴ van eenheid dan

¹³⁰ "De belijdenis is in een eerlijke gemeenschap door ieder vrijwillig aanvaard." *VW kerk II* (1962:140).

¹³¹ "...en dit is van betekenis voor onze hoognodigen terugkeer naar de belijdenis - zij hebben die 'zuiverheid' der kerk nooit, als ware ze een *afzonderlijk* kenmerk, losgemaakt van de andere." *VW kerk II*, (1962:259).

¹³² Schilder verwys in die verband ook na Maresius se werk, *Foederatum Belgium*, veral sy kommentaar op artikel 29 van die Nederlandse Geloofsbelydenis, waar die ware kerk, die suiwere kerk en die wettige kerk as wissel terme gebruik word. *VW kerk II*, (1962:259-260).

¹³³ Schilder het veral in die spervuur gekom aangesien aangetoon kon word dat Kuiper se siening in verband met die pluriformiteit van die kerk wel in belydenisse buite Nederland voorkom. Dit het die vraag na die gesag van buitelandse belydenisse na vore gestoot. Vgl. *VW kerk III*, (1965:355).

¹³⁴ "Een bepaald formulier van *enigheid* bindt *alleen* diegenen, die dat *bepaalde* formulier opzettelijk en officieel ten overstaan van *bepaalde* anderen hebben aanvaard voor de in *bepaalde* afgrenzing elkander ontmoetende kerken en personen; niemand is gehouden aan een niet door hem ondertekende formule." *VW kerk*

ook soos volg:

“'n Bepaalde formulier van eenheid bind alleen diegene wat daardie bepaalde formulier doelbewus en amptelik aanvaar, waar ander belydenisse bepaald oorgeslaan is. Hierdie aanvaarding bring 'n bepaalde afgrensing vir kerke en persone wat mekaar ontmoet. Niemand is gebind aan 'n formulier wat hy nie onderteken het nie.”

Alhoewel die waarde van buitelandse belydenisse nie onderskat moet word nie, kan daar nie dieselfde bindingsgesag aan hulle toegeken word nie, aangesien dit nie as eenheidsband aanvaar is nie. Schilder wys ook uit dat in baie lande die toetsing van belydenisskrifte aan die Skrif agterweë bly, en dat die belydenisse as sodanig dààr ook verwaarloos¹³⁵ word.

Nou vind Schilder dit inkonsekwent¹³⁶ dat 'n beroep gedoen word op buitelandse belydenisse wat nie so dikwels getoets word nie, ten koste van die belydenis in die gereformeerde kerk wat wel amptelik aanvaar is as eenheidsband en wat gereeld die Skriftoets moet deurstaan. Schilder wys uit dat diegene wat hulle op die buitelandse konfessies beroep om 'n bepaalde punt te verdedig, soos byvoorbeeld die pluriformiteit van die kerk, self op bepaalde ander punte weer van dieselfde belydenisse afwyk. Dit sien hy as 'n beperking om vrylik¹³⁷ oor die kerk te mag praat op grond van die aanvaarde belydenis en op spoor van die Skrif. Met hierdie soort vrysinnige relativisme wil Schilder niks te doen hê nie.

3.3.9 Prysgee van die belydenis

Die belydenis kan volgens Schilder op verskillende maniere ongedaan gemaak word. Een van die mees gewilde maniere, naas verskraling¹³⁸ van die belydenis, is om dit op grond van historiese

III, (1965:355).

¹³⁵ Schilder gee vier voorbeelde uit die Franse en Westminster belydenisse om sy punt te staaf, dit handel o.a. oor kerklike superintendente, die onweerstaanbare roeping en die mistieke liggaam van Christus. VW kerk III, (1965:356-357). Vgl. ook VW kerk III, (1965:364).

¹³⁶ “Maar als dan de *eigen* ondertekenaars van een bepaalde confessie haar verwaarlozen,...dan gaat het niet aan, anderen, die hun *eigen* belijdenis wèl in voortdurende confrontatie met de Schrift blijven plaatsen, te binden aan de letter van wat bij de vreemdelingen tot een petrefact verworpen is.” VW kerk III, (1965:356).

¹³⁷ “...willen wij over de kerk vrij kunnen spreken...” VW kerk III, (1965:357).

¹³⁸ Vgl. Schilder (1951a:35).

argumente as kontekstueel irrelevant¹³⁹ te verklaar. Dan word die kerk 'n na-aper van die wêreld en het die kerk geen eie banier¹⁴⁰ meer nie. Hierop antwoord Schilder dat die belydenisse dikwels eeue gelede opgestel is, maar dat die gelowige aanvaarding¹⁴¹ daarvan telkens in die hede geskied.

Hierdie kwessie van die handhawing van die belydenis het veral vir Schilder aktueel gebly in en om die Vrymaking, waar daar op grond van die belydenis die onderskeid van ware en valse kerk uitgewys is. Die verwerping van die belydenis as openbaringswaarheid is vir hom leuenagtig¹⁴² en as sodanig 'n straf op die verwerping van die waarheid.

Dit is 'n sonde dat die kerk in verskeurdheid lewe, maar om die goeie doel van kerkeenheid te probeer bereik deur die belydenis prys¹⁴³ te gee, sal nie deug nie. Die doel¹⁴⁴ heilig nie die middele nie. Waar opgehou word om die belydenis te handhaaf, daar is die eenheid¹⁴⁵ reeds versaaak. Die kerk het nie die reg om die belydenis prys te gee nie, aangesien dit sou behels dat die kerk sy rug op die openbaring van God draai.

Schilder wil ook niks weet van 'n gedeeltelike prysgawe van die belydenis nie. 'n Gedeeltelike prysgawe kom vir Schilder daarop neer dat die belydenis nie in sy geheel as eenheid aanvaar word nie, maar dat sekere bepaalde punte as die eintlike sentrum¹⁴⁶ gestel word. Ander sake, wat

¹³⁹ "Kalm schrijft daar een dominee, dat de jeugd veel 'progressiever' denkt dan de ouderen; maar wat hij progressie acht, dat noemen wij bederf: disputabelstelling van onze belijdenis." Schilder (1948a:138).

¹⁴⁰ Vgl. *OWEK I*, (1948:156).

¹⁴¹ "...dat de belijdenis opgesteld werd enkele eeuwen geleden, maar...'wij geloven en belijden' is gedateerd op vandaag." *VW kerk III*, (1965:358).

¹⁴² "De leugen - die is ook straf op de verwerping der waarheid." *OWEK II*, (1948:161).

¹⁴³ Vgl. *OWEK III*, (1951:41-42).

¹⁴⁴ 'n Sprekende voorbeeld hiervan is Schilder se teenkating teen die Calvinistebond in Nederland, vgl. De Vries (1974:57-66).

¹⁴⁵ Vgl. *VW kerk II*, (1962:220).

¹⁴⁶ Hier kan Schilder se afwysing van Ds. Verschoor as voorbeeld dien. Schilder beskuldig Verschoor dat hy sekere punte van die Dordtse Leerreëls wil abstraher van die geheel. Dit is volgens Schilder onwetenskaplik en histories onjuis omdat die stryd van die Afskeiding in 1834 juis gegaan het oor die ondertekening van die formulier as bindend in die geheel. "Reeds de roep om een zuiver, cerlijk, bindend

nie as die middelpunt geag word nie, sou dan minder bindend wees.

Schilder sien die belydenis se eenvoudige taal as 'n aanwys. Hierdie eenvoud van belydenistaal moet nie deur denkgimnastiek weerspreek¹⁴⁷ word nie. Die eenvoud moet nie probeer ontkom word nie, aangesien mens dan al verder van die belydenis vervreemd raak. Hierdie eenvoud wat nie gerespekteer word nie, loop uiteindelik uit op die prysgawe van die belydenis ten koste van een of ander gekonstrueerde denkskema.

'n Duidelike voorbeeld van sodanige onderwaardering van die belydenis, wat *de facto* 'n prysgawe is, vind Schilder in die hantering van die belydenis saam met die gedagte van die sigbare en onsigbare kerk. Schilder wys uit dat Kuyper se siening hiervan daarop neerkom dat die kerk as instituut net tydelik¹⁴⁸ met die belydenis opereer.

Die gevolg hiervan is dat die belydenis self een van die baie wisselende vorms van die onsigbare liggaam van Christus word en van die sigbare kerk as organisme. Daardeur word die belydenis 'n blote instrument¹⁴⁹ van die kerk as organisme en verloor die belydenis sy ekumeniese funksie juis as formulier van *eenheid*.

Dan is die vraag nie meer wat die Woord van God vereis met betrekking tot die kerk nie, maar dit word 'n geestelik-demografiese vraagstelling oor die beweging¹⁵⁰ binne die Christendom. Die voorrang van die organisme bo die instituut in hierdie denkskema benadeel die werking van die

ondertekeningformulier bewijs, dat men *geen enkel* van die 'Dordtse punten' *abstraheren* wilde van het geheel." *VW kerk* II, (1962:19,46). Vgl. ook *OWEK* II, (1949:247).

¹⁴⁷ Schilder beskou die latere Kuyper hier veral as so 'n sondebok. *VW kerk* III, (1965:408).

¹⁴⁸ "Denkt men zich dit alles in, dan wordt dus automatisch *de belijdenis, wijl eigendom*, althans in haar redactie, in haar letter, *van het instituut*, een der vele *wisselende vormen van het onzichtbare lichaam, en van het zichtbare organisme*. Dat betekent dus: de letter der belijdenis is een stuk, waarmee een bepaald instituutje tijdelijk opereert en tijdelijk zich laat kennen, en waarom heen het zich tijdelijk groepeer..." *VW kerk* III, (1965:412).

¹⁴⁹ "...dan krijgt de *belijdenis* (het formulier van enigheid) van een instituut geen hogere waarde dan een ook al *zeer betrekkelijke apparitie van de kerk-als-organisme*." *VW kerk* III, (1965:414).

¹⁵⁰ "Dan wordt de laatste vraag...niet meer: wat is naar het Woord? Maar: wat beweegt zich onder de christenen?" *VW kerk* III, (1965:414).

belydenis in sy blywende binding. Aan die ander kant vervaag die sogenaamde organiese kerk in 'n letterlose¹⁵¹ belydenis.

Waar die belydenis aanvaar is, as 'n weergawe van gemeenskaplike geloofsbesit op grond van die Woordopenbaring, daar sien Schilder dat die handhawing van die belydenis 'n saak is van getrouheid¹⁵² teenoor God. Prysgawe van die belydenis is ontrouheid aan God. Schilder wil dus ontrouheid teenoor die kerk en selfs ontrouheid teenoor teenstanders teenwerk.

Schilder wil die hele belydenis handhaaf, en sien 'n gedeeltelike prysgawe van die belydenis as 'n gevolg van die deurwerking van die pluri-formiteit. Waar die kerklike belydenis gereserveer word net vir die kerk, maar op nie-kerklike terrein wil terugryp¹⁵³ op 'n kleiner inhoudsdeel van die belydenis, daar word die openbaring van God volgens Schilder geminag. God se openbaring moet nie net tel in die groot hoofstukke van die dogmatiek nie, maar in elke woord van die belydenis. As die kerk dan op een of ander tyd tot verdediging¹⁵⁴ van die belydenis opgeroep word, dan moet daar na die Skrifopenbaring gegaan word om te sê wat onder spesifieke woorde in die belydenis verstaan word. 'n Vae instemming rondom breë buitelyne sal nie vir hom deug nie, dit gaan oor die weergee van die openbaring. As dit eenmaal aanvaar is as die goddelike openbaringsinhoud, mag daar nie lighartig van daardie genadige staanplek af weg beweeg word nie.

¹⁵¹ Vgl. VW kerk III, (1965:413).

¹⁵² "...dan is het een kwestie van *trouw* aan den Heere, en van *trouw* aan de kerk des Heeren, en van *trouw*, oòk tegenover den tegenstanders, die men immers door die belijdenis op de hoogte stellen wilde van wat in eigen kring geloofd werd, dat men ook de belijdenis *handhaaft*." VW kerk II, (1962:140).

"Want reformatie aan den buitenkant is onmogelijk. Wij moeten eerst weer eens in de kerk eerlijke mensen gaan worden, die ons bezinnen over den objectieven en subjectieven ernst van ons gesproken belijdeniswoord, en dus over de eerste begrippen van eerlijkheid en trouw, daarin, dat wij weer menen, wat wij publiek belijden. De 'nood' in het Gereformeerde leven is groot. Maar hij is *oecumenisch*." VW kerk II, (1962:150).

¹⁵³ "De consequentie van dit ziekteproces is natuurlijk, dat men (in theorie) de kerkelijke belijdenis reserveert voor de kerk, doch in allerlei niet-kerkelijk verband teruggrijpt naar een kleiner quantum. *Alsof niet ook het kleinste quantum woorden* - als de woorden maar gevuld met inhoud - *precies gelijk staat met een even groot aantal hoofdstukken-van-leer- als er woorden zijn*." VW kerk III, (1965:332).

¹⁵⁴ "Zodra een bepaalde belijdenisinhoud wordt aangevochten, komt de kerk, noodgedwongen, en tevens krachtens een goddelijke genade, die haar te rechter tijd leert staan voor de openbaringsinhouden, er toe precies te zeggen, wat ze onder die woorden vertsaat. *En daar kan ze nooit meer van af*. Men kan nu eenmaal niet afkomen van wat aanvaard is als goddelijke openbaringsinhoud." VW kerk III, (1965:332).

Schilder voel ook sterk daarvoor dat die kenmerke van die ware kerk kenbaar is en in die belydenis as sodanig aangedui word. In die handhawing¹⁵⁵ van die belydenis is die handhawing van die ware kerk geleë. Hy sien dit dus as 'n ontkrigting van die belydenis waar daar met sogenaamde latente¹⁵⁶ kenmerke van die kerk gewerk word. Die belydenis praat van publieke¹⁵⁷ aangeleenthede wat glad nie verborge genoem mag word nie.

Schilder noem dit knoeciery met die belydenis waar die kerk self die waarde van sy kerlike woord, sy papiere, laat verwater in 'n waardeloosheid. Schilder is ook wars daarvan dat die belydenis self gebruik¹⁵⁸ word om die belydenis te ondermyn. Hierdie waardeloosheid¹⁵⁹ kom veral na vore in die gebrek aan kerlike tug, aangesien die belydenis se kerkregtelike waarde dan in die slag bly. Oor hierdie saak voel Schilder so ernstig dat hy van herstel in bekeringsterme praat. Schilder praat ook van knoeciery¹⁶⁰, dat mens ter wille van die eenheid die kerlike belydenis onderskryf en die binding daaraan aanvaar, ook wanneer die mening toegedaan is dat daar dinge in die belydenis staan wat uitgaan bo wat daar geskryf is. Dit is nie vir Schilder toelaatbaar om te leer wat jy nie glo nie.

¹⁵⁵ "Blijf KERK, of verander uw belijdenis!" VW kerk III, (1965:169). Schilder maak hierdie uitspraak na aanleiding van 'n boek met die titel 'Bij de Reformatie der Nederlandsch Hervormde Kerk', wat net na die Tweede Wêreldoorlog verskyn het.

¹⁵⁶ "In dit geval is zulk een redenering uit praemissen tot conclusie een rechtstreekse ontcrachting van de belijdenis. Wie in haar artikelen de kenmerken der ware kerk en der valse kerk na zoekt, ondeckt al spoedig, dat het bij die kenmerken gaat om *publieke zaken*..." VW kerk II, (1962:326). Schilder maak hierdie uitspraak teen ds. Van Good wat die mening toegedaan is dat die Nederlandse Hervormde Kerk latent die kenmerke van die ware kerk vertoon. Vgl. ook VW kerk III, (1965:215).

¹⁵⁷ Dit is dan ook as gevolg hiervan dat Schilder die Konfessionele groep beoordeel, dat hulle juis die belydenis van sy waarde beroof, aangesien hulle met hulle publieke offisiële houding juis die belydenis nie handhaaf nie. "...dat de 'confessionelen' - niet wat de enkele personen aangaat, maar blijkens hun publieke officiële houding - de 'confessie' niet handhaven, en dat zij dus hun naam ten onrechte dragen, als groep genomen." VW kerk II, (1962:140).

¹⁵⁸ "...alsof de belijdenis in naam der belijdenis moet worden losgelaten." VW kerk III, (1965:340).

¹⁵⁹ Hier kan veral Schilder se opposisie teen die N.S.B. [die Nasionaal Sosialistiese Beweging] genoem word. "En eer wij ons volk nog verder overgeven aan de ellende, en nog langer schipperen met de kerkelijke tucht, en nog langer aan de N.S.B.-ers en vele anderen zelf ruime baan laten om met de belijdenis te knoeien, doordat 'de kerk' zelf de *waarde van het kerkelijk woord* en van de kerlike belijdenis heeft laten verkeren in waardeloosheid, zullen wij ons tot God Jahwe hebben te bekeren..." VW kerk II, (1962:232).

¹⁶⁰ "De kerk zegt iets; ge kunt het punt niet omzeilen; *dan moet ge maar leren wat ge niet gelooft*. Het is knoeien." VW kerk II, (1962:221).

Schilder beweer selfs dat die belydenis prysgegee¹⁶¹ kan word met 'n gereformeerde gesindheid. Schilder verwys hier na die gesindheid as een of ander onbepaalde konglomeraat van persone of groepe wat hulleself voordoen as gereformeerde, terwyl daar geen ooreenstemming is oor die verskeie interpretasies van die belydenis nie. Hierdie hantering van die losse begrip van 'n gereformeerde-gesinde wys Schilder af as 'n mitologiese¹⁶² begrip.

Schilder verskil dan ook van Barth wat in die belydenis plek inruim vir 'n simboliese heenwysing. Iets wat Schilder sien as 'n wesenlike verandering van die belydenis en dus 'n prysgawe van die hele belydenis. So byvoorbeeld kan die maagdelike geboorte volgens Barth nie as histories opgeneem word nie, maar slegs as 'n heenwysing na die eintlike waarheid dat God se Woord sonder ons toedoen na ons kom. Dit verwerp Schilder as gewelddadige verkragting¹⁶³ van die belydenis.

Na die Vrymaking sou Schilder bitter skerp stel dat die belydenis deur die Vrygemaakte kerk bewaar en gehandhaaf word, ook in sy historiese sin. Die ander het die gereformeerde belydenis verraaï¹⁶⁴ en gedenatureer.

3.3.10 Geen verbandsbelydenis

Nie net op kerklike terrein wil Schilder die belydenis as 'n samebinding sien nie. Ook op ander lewensterreine moet die openbaring, soos weergegee in die belydenis, as waarheid gerespekteer word. Daarom wil hy van 'n soort verbandsbelydenis niks weet nie. Hier word nie na

¹⁶¹ Hier kan verwys word na Schilder se teenkanting teen dr. J.G. Geelkerken se siening gestel in die *Overtoomse Kerkbode*, dat die Gereformeerde Kweekskool te Amsterdam ruimte moet bied vir verskeie gereformeerde gesindes. Vgl. *VW kerk II*, (1962:250-251-252).

¹⁶² "...want men gaat uit van het min of meer constant gedachte, doch intussen zuiver *mythische* begrip dezer 'gezindte'." *VW kerk II*, (1962:251).

¹⁶³ "Wie een symbool tot *mededeling* maakt van 'tekenen', die man erkent, en niet een *belijdenis* van de betekende *zaken* zelf er in ziet, verandert heel het karakter van het symbool. Het is een even gewelddadige verkrachting van het symbool als een 'interpretatie' er van zijn miskenning is." *VW kerk II*, (1962:336).

¹⁶⁴ "De anderen hebben haar verraden. En alzo gedenatureerd." *VW kerk III*, (1965:131).

kerkverband verwys nie, maar na samelewingsverbande. Schilder keer sy rug op die gewoonte wat in sy tyd baie in die mode was, dat die kerklike belydenis binne 'n ander vereniging nie ten volle geag is nie, maar dat daar eerder gestreef is na 'n soort verbandsbelydenis.

Daarmee word bedoel dat die kerklike oneffenhede in die hantering van die belydenis een kant gelaat word en dat daar binne die verbandslewe 'n nuwe soort belydenis figureer wat as samebinding dien. Schilder sien dat hierdie sogenaamde verbandsbelydenis die eintlike kerklike belydenis besnoei¹⁶⁵ en inkort. Schilder stel dat die gevolg hiervan tweeledig is:

- Eerstens dat die samelewingsverband dan nie meer genormeerd is deur wat as norm erken is nie. Hy maak duidelik dat die nuwe bindingskrag dan nie meer die ooreengekome waarheidsakkoord van die belydenis is nie, maar 'n blote pragmatiese wilskrag¹⁶⁶ om by mekaar te wees.
- Tweedens stel hy dat die kerk vanweë hierdie bedreiging wesenlik die gevaar loop om, menslik gesproke, verlore¹⁶⁷ te gaan.

Schilder sien so 'n verbandsbelydenis, byvoorbeeld by 'n gereformeerde studentevereniging, as 'n prysgawe van die gereformeerde belydenis.

3.3.11 Uitbou van die belydenis

Schilder maak wel daarvoor voorsiening dat daar, onder sekere omstandighede, tog 'n uitbouing¹⁶⁸ van die belydenis kan voorkom. Hy wil sien dat daar opsetlik¹⁶⁹ belydenis gedoen

¹⁶⁵ "De term 'verbandbelijdenis' lijkt dan mooi; maar in werkelijkheid is het geen belijdenis, doch een couperen ervan." *VW kerk* III, (1965:333).

¹⁶⁶ "...en het verband, dat men zo krijgt, is niet meer genormeerd door wat men als norm erkend heeft, doch door de wil-om-mekaar-vast-te-houden, nu we 'tòch eenmaal' bij-elkaar-zijn." *Vw kerk* III, (1965:333).

¹⁶⁷ "...de belijdenis te couperen. En zo gaat de kerk verloren, naar de mens gesproken." *VW kerk*, III (1965:334).

¹⁶⁸ "Zodanige uitbouw nu kan een zegen zijn, indien werkelijk wordt voortgeredeneerd op den goeden grondslag. Maar uitbouwpoingen, die in de uitgelegde confessie zouden willen indragen wat feitelijk niet op

word teen opkomende en teenwoordige dwalings. Hy gee nie toe dat dit sondig sou wees om so iets te doen nie, aangesien alle belydenisskrifte dan op hierdie manier in sonde ontvang en gebore sou wees.

Teen die klag dat sodanige uitbouing die kerklike rus sou versteur, stel Schilder dat die ervaring¹⁷⁰ leer dat rus en geestelike opgewektheid meer by die geslag na die opstellers van die belydenis voorkom, as by die vaders van die belydenis wat dikwels in stryd gewikkel was teen die dwaling. Hierdie doelbewuste belydenisstelling onderskei hy daarvan dat die belydenis 'n breë basis verskaf waarop verdere ontwikkeling¹⁷¹ kan volg. Schilder wil dit geensins toelaat dat onhistories met die belydenis gewerk word nie, maar hy maak tog voorsiening dat die belydenis woorde gebruik wat vir uiteenlopende¹⁷² interpretasie vatbaar is.

Hy wil egter nie in 'n teëspraak verval nie en praat daarom daarvan dat hierdie uiteenlopende moontlikhede binne die raamwerk van die belydenis hanteer moet word. Hy stel egter dat mens juis teen die historiese sin en betekenis van die belydenis sal ingaan as hierdie oop ruimte, wat die divergente woorde bied, ingeperk¹⁷³ word. Alles wat in die belydenis staan is bindend, en dit moet eerlik binne sy historiese konteks aanvaar word. Terwyl daar aan die een kant ruimte is om sekere woorde se betekenis te ontgin, is dit egter aan die ander kant vir hom onaanvaarbaar dat ingelees word wat nie in die belydenis staan nie. Dit sou dan juis 'n onhistoriese omgang met die belydenis behels.

haar basis staat, noch met haar grondgedachten zich verbindt, betekenen een rechtstreeks *gevaar* voor de kerk." *VW kerk* III, (1965:8), vgl. ook *VW kerk* II, (1962:145).

¹⁶⁹ "Als het zonde is, te ijveren voor meer opzettelijk belijden tegenover opkomende en tegenwoordig heersende dwalingen, dan zijn alle belijdenisschriften in zonde ontvang en in groote ongerechtigheid geboren." *OWEK* II, (1949:38).

¹⁷⁰ "Ervaring leert, dat rust en geestelijke opgewektheid wel de kinderen, maar nooit de ouders zijn van de kerklijke belijdenisschriften." *OWEK* II, (1949:38).

¹⁷¹ Vgl. *VW kerk* II, (1962:22).

¹⁷² "...dat de belijdenis soms woorden kiest, die *ruimte* laten voor divergerende meningen binnen het raam der confessie." *VW kerk* III, (1965:55).

¹⁷³ "...tegen den historischen zin, als iemand die open ruimte wilde *inkrimpen*. Wat in de confessie staat, dat bindt ons; en dat moet eerlijk worden aanvaard in zijn historische betekenis. Maar wat er *niet* in staat, moet men er niet in leggen: dat is ook onhistorisch." *VW kerk* III, (1965:55).

Schilder wys na die kerkgeskiedenis om aan te toon dat waar die twaalf artikels teengestaan is, die kerk telkens opnuut na die pen gegryp het om 'n naderverklarende belydenis te gee. Vir sy eie geslag vind Schilder dit skadelik vir die kerk dat die belydenis eerder redigerend besnoei¹⁷⁴ word, waar die trinitariese lyn in die twaalf artikels weersprek of misken word, as dat daar 'n nuwe belydenis opgestel behoort te word.

3.3.12 Middelpunt van die belydenis

Schilder meen dat die belydenis nie oor alles en nog wat 'n uitspraak moet lewer aangaande wat waar is en wat onwaar is nie. Hy beperk die inhoud van die belydenis, juis as kerklike belydenis tot wat die saligheid¹⁷⁵ van die mens dien.

Daar was in die vroeë dertigs van die vorige eeu 'n debat dat kerklike eenheid verkry moet word rondom een of ander kernbelydenis, wat iets anders as byvoorbeeld die twaalf artikels sou wees. Eerder is 'n soort kernspreuk as kernbelydenis¹⁷⁶ voorgestaan as 'n tipe ekumeniese slagspreuk.

Schilder ag dit egter as nie voldoende nie. Hy argumenteer dat 'n kernbelydenis veronderstel 'n kern van 'n sirkel, en dat as die kern van die sirkel aangewys word, sonder om die omtrek¹⁷⁷ van die sirkel aan te dui, dan is die kernbelydenis self in gedrang. Hy stel dat enigiemand dan sy eie¹⁷⁸ omtrek rondom hierdie kern kan trek; soveel hoofde, soveel sinne dus. Hy verwys hier

¹⁷⁴ "De oudere generatie ging in zo 'n situatie opnieuw belijden. De jongere probeert de belijdenis te couperen." VW *kerk* III, (1965:334).

¹⁷⁵ "De belijdenis moet niet over alles en nog wat zich uitspreken, wat maar waar is; doch over hetgeen verbindt, en ter zaligheid dienstig is." VW *kerk* III, (1965:270-271).

¹⁷⁶ Een so 'n poging tot 'n kernbelydenis was: Vrede deur die bloed van de kruis. Vgl. VW *kerk* II, (1962:213). "Waar haalt hij juist die formule vandaan? Waar anders dan van de traditie? VW *kerk* II, (1962:214-215).

¹⁷⁷ "Deze ène kreet: 'vrede door het bloed des kruises' is de kern der te belijden waarheid. Maar als nu ieder zijn *eigen* 'cirkel' om de kern denkt? Wat dan? Het antwoord is simple comme bonjour: dan is de kernbelijdenis eenvoudig weg!" VW *kerk* II, (1962:214).

¹⁷⁸ "Ettelijke anderen 'horen' dat *niet* er in mee. Zij denken daarbij heel andere dingen. Ethische. Vrijzinnige. Hegeliaanse, Barthiaanse." VW *kerk* II, (1962:213).

byvoorbeeld na Cusanus¹⁷⁹ wat in die middeleeue reeds in hierdie slaggetrap het, dat mens van 'n middelpunt praat sonder om die omtrek nader aan te dui.

Vir hom moet die kern-woord nie los wees van wat hy die kèn-woord noem nie. Dit beteken dat die nadere bedoeling rondom die kernbelydenis vanuit die Woordopenbaring bepaal moet word. As elkeen sy eie teologiese radius rondom hierdie middelpunt mag bedink, dan word volgens Schilder die skynbare¹⁸⁰ geloof in Christus juis wegbely. So word juis bereik wat die voorstanders van 'n kernbelydenis wou vermy, naamlik dat die mens¹⁸¹ in die middelpunt geplaas word.

Juis die feit dat die belydenisdaad vir Schilder 'n gehoorsaamheidsdaad¹⁸² behels, maak dat hy daardeur die mens enige middelpuntsoekende eer ontsê. Aangesien die mens die middelpunt ontsê is, en aangesien belydenis slegs gehoorsaamheid mag wees, beteken dit dat geen mens self die omtrek ten volle sal kan bepaal nie. Tog beteken dit dat daar 'n begin¹⁸³ gemaak moet word op hierdie geloofsgehoorsaamheidspad. Hierdie gehoorsaamheid sien Schilder altyd binne die kader van die verbond. Dit is ook een van die wapens wat hy aanwend om kerklike pluriformiteit en gepaardgaande kwiëtisme¹⁸⁴ te beveg.

¹⁷⁹ "Want een middelpunt zonder cirkel, dat is in elk geval 'als-of-filosofie'...indien gij spreekt van Christus-in-het-middelpunt, wijs ons dan aan, in welke cirkel gij Hem u denkt. Want als men van een middelpunt spreekt, en den omtrek van den cirkel niet aanwijst, dan verdwijnt zowel de omtrek als het middelpunt. Reeds Cusanus in de middeleeuwen heeft dat gezegd en breed uitgewerkt: peetvader o.m. van...wederdopers en konventikels en enthousiasten." VW kerk (1962:217).

¹⁸⁰ "Want als ieder zijn cirkel er stilltejes bij denken mag, dan wordt de in schijn beledene feitlijk wêgbeleden, niet beleden." VW kerk II, (1962:215).

¹⁸¹ "...wij vragen: als ge in uw eenheids-kring ieder opneemt, die maar - afgedacht van zijn nadere bedoeling - die woorden van uw geformuleerde 'kern-belijdenis' naspreken kan, doch ge laat de bedoeling verder buiten discussie blijven, is dan dat niet recht: de mens op den troon?" VW kerk II, (1962:214).

¹⁸² "En - gehoorsaamheidsverrichtingen zijn, al evenmin als gehoorzaamheidstekenen of -verklaringen, 'tronen', waarop men 'zit'. Zeker niet, zolang het nog de dag is om als knecht te werken." VW kerk II, (1962:219).

¹⁸³ "Maar al kunnen wij den omtrek van den cirkel niet vaststellen, niet aanwijzen, wij moet toch beginnen met hem te geloven, en dan voorts ook naar dat geloof te handelen. Want hier spreekt weer de Schrift duidelijk tot ons." VW kerk II, (1962:218).

¹⁸⁴ "...eis van verbondsgehoorsaamheid. Want dan komt 'het belijden' en 'het institueren' als konkrete, dagelijkse gehoorzaamheidsverrichting ons in spanning zetten, om het quiëtisme van een tenslotte rusten in de belijdenis en in het instituut als gegevenheden te breken." VW kerk II, (1962:225).

Schilder verwerp ook 'n oproep dat ander belydenisse ondergeskik¹⁸⁵ gestel word aan die twaalf artikels. Daarmee word bedoel dat die twaalf artikels as oorspronklik aanvaar moet word, sonder 'n nadere verklaring van die twaalf artikels deur ander belydenisskrifte. Schilder maak 'n onderskeid tussen verander¹⁸⁶ en verduidelik. Toe die eenvoudige taal van die twaalf artikels met die loop van tyd deur teenstanders beveg is, en daardeur aan die woorde betekenis wou opdring wat nie daarin hoort nie, moes die kerk die ou woorde van die twaalf artikels interpreteer en daarmee 'n verdere verduideliking bied.

Schilder vind eksegetiese¹⁸⁷ grond in Esg 16 daarvoor dat naderverklarende belydenisse op dieselfde kerklike ekumeniese vlak is as die twaalf artikels, waar die Here as Verkieser-bruidegom duidelik die lyne vaslê ten opsigte van sy bruid, die kerk. Van 'n onderskeid tussen *loci communes* en *loci speciales* wil Schilder dus nie weet nie. Hiervolgens sou die twaalf artikels die algemene leerstellings bevat wat primêre eerbied verdien, en die naderverklarende belydenisse spesiale leerstukke wees wat 'n mindere gewigswaarde sou dra. Hy versit hom teen die gedagte dat die twaalf artikels *loci* van die kerk sou wees en die naderverklarende belydenisse, *loci* van die sektes. Die naderverklarende belydenisse is genoodsaak ten einde die kerk te keer om agter allerlei ouvroustories¹⁸⁸ en fabels aan te gaan.

Vir Schilder mag hierdie naderverklarende interpretasies van die belydenisse, wat na aanleiding van aanvalle op die twaalf artikels ontstaan het, net 'n enkelduidige interpretasie wees. Sy hermeneutiese beginsel¹⁸⁹ dat daar van een woord¹⁹⁰ maar een interpretasie moontlik is, speel hier

¹⁸⁵ "...een nadere belijdenis wil even algemeen zijn als de twaalf artikelen." VW *kerk* III, (1965:335).

¹⁸⁶ "Niet veranderen, maar verduidelijken: het was al duidelijk voor de eerste belijders, maar moest om en voor de tegensprekers nog duidelijker worden vastgelegd." VW *kerk* III, (1965:333-334).

¹⁸⁷ "Maar juist omdat het apostolicum belijdenis doet van wat God gedaan heeft als de Verkieser-Bruidegom der bruid. (Ezechiël 16), mag een meer in details tredende belijdenis niet worden achteruitgezet als minderwaardig...dat nutteloos de oecumenische kerk-tafel beslaat." VW *kerk* III, (1965:333).

¹⁸⁸ "Het is geen toeval, dat dit protest tegen oudewijven-fabels zowel als tegen de suggestie ook maar, dat men in de apostolische kerk zich met fabels of mythen...zou kunnen voeden (in 1 Timotheüs 4:7) in nauw verband staat met de...apostolicum..." VW *kerk* III, (1965:335).

¹⁸⁹ Vgl. VW *kerk* III, (1965:334) vir Schilder se bespreking van die filosoof Hegel en die mistikus Böhme om sy punt te staaf.

'n deurslaggewende rol. Schilder werk dus glad nie met 'n skema van meer en minder geldige interpretasies nie, maar van geslaagde en mislukte interpretasies. Dit is vir Schilder noodsaaklik dat die kerk wat trou wil bly aan die fondament van die apostels en die profete telkens weer die belydenis, veral dan die twaalf artikels, nader moet detailleer.

Schilder meen dat veral die twaalf artikels trinitaries gelees moet word. Hy vind dit 'n miskening¹⁹¹ van die Gees van God dat dit wat na die belydenis aangaande die Heilige Gees kom as losstaande artikels geneem word. Hy pleit dus vir 'n breë driedeling: dat God die Vader in sy werke aan ons bekend is, dat God die Seun bekend is in sy publieke werke, en derdens dat God die Heilige Gees¹⁹² bekend is in sy openbare, wêrelddeurlewende¹⁹³ en -reorganiserende werke.

3.3.13 Voortgaande belydenis

Schilder meen dat die huidige belyers van die kerk soms meer in die belydenis kan verstaan as wat die oorspronklike skrywers en opstellers daarmee bedoel het. Aan die een kant wil Schilder reg laat geskied aan sy aanspraak dat die belydenis veel meer is as 'n blote geskiedenisdokument van die kerk, wat ook respek verdien, soos Barth dit wou hê, maar wat bindkrag inboet vanweë die oudheid daarvan.

Aan die ander kant gaan Schilder so streng met die teks van die belydenis om dat sy uitleg daarvan hier en daar effens geforseerd¹⁹⁴ voorkom. Sou dit 'n invloed wees van sy siening oor die voortgaande karakter van die openbaring wat dan ook sy weg na die belydenisverklaring vind? Is

¹⁹⁰ "En van èen woord is er maar èen interpretatie mogelijk; wat daarvan afwijkt, is geen interpretatie-naast-andere, maar in het beste geval, als er niet met opzet geknoeid wordt, een interpretatie-poging, die mislukt is." *VW kerk III*, (1965:334).

¹⁹¹ "Het was dan ook miskening van de Geest Gods, dat men de 12 artikelen niet langer zag als eigenlijk drie, en toen er toe kwam, de kerk als *gemeenschap* der heiligen...zien...als stonden los van de Geest." *VW kerk III*, (1965:296).

¹⁹² "...de Geest in zijn openbare, consumerende, de wereld reorganiserende en fixerende *werken*." *VW kerk III*, (1965:297).

¹⁹³ "De Pinkster-akker immers is de wereld." *De Ref xxv*, 283.

¹⁹⁴ Vgl. hoofstuk 3.4 vir sy hantering van die begrippe "saamkom" en "vergader."

dit die beste manier om met die belydenis om te gaan?

Kuyper het 'n ander rigting ingeslaan, deur sy teologie (byvoorbeeld die pluriformiteitsgedagte) te onderskei van die belydenis. Dit opsigself bring natuurlik, soos wat Schilder ook uitwys, 'n onderwaardering van die belydenis se bindkrag mee. Maar waar Barth die belydenis bewonder maar nie laat bind nie, Kuyper die belydenis met sy teologie omseil en laat buikspreek, wil Schilder dalk die belydenis meer laat sê as wat die teks kan dra. Meerdere openbaring en die kerk se voortgaande belydenis kan die belydenisteks dalk te veel oorspan.

Schilder gee self die oplossing, naamlik die uitbreiding van die belydenis, maar werk dit verder nie in daardie rigting uit nie. Dit kan van die huidige belydenisskrifte van die kerk wees, of daar kan nuwes bykom, wat vergestaltung gee aan die voortgaande karakter van sy openbaringsleer. So groei die kerk ook in ontvangs van die openbaring maar verantwoord hom ook teenoor die wêreld wat telkens met nuwe en ou vrae voor die kerk se deur kom staan.

Veral in Schilder se geval sou dit miskien nodig wees om 'n duidelik belydenisuitspraak te kry oor die kerk se verantwoording met betrekking tot die werk van die Heilige Gees in die kerk. Die belydenis is egter meer as een teoloog se verantwoording, maar dalk het Schilder se eerlike omgaan met die belydenis tog die weg gebaan vir konfessionele ontwikkeling vir die kerk wat die openbaring ontvang en telkens opnuut as sy eie geloofsaak moet bely.

3.4 Kerk as vergadering

Schilder stel as vertrekpunt dat die kerk as vergadering bepaal word deur die kerk as geloofsaak. Waar dit by die kerk as kerkvergadering kom het mens te doen met die enige¹⁹⁵ Kerkvergaderaar, Jesus Christus. Die begrippe *vergader* en *vergadering* mag dus nie saamgestel en opgebou word uit ervaring nie, maar moet gevorm word uit die openbaring. Daar moet dus van Christus self verneem word wat Hy self bedoel met sy kerkvergaderingswerk.

¹⁹⁵ "Maar als het over de *kerk* gaat, dan heb ik, als u me naar mijn GELOOFSinhoud blijft vragen, niet te maken met even-zo-*vele* kerkmensen...maar ik heb te doen met den *enen* Kerkvergaderaar, die de Zoon Gods is. Concurrenten heeft Hij niet. Collega's ook niet...Ik moet dus van HEMzelf vernemen, wat Hij omtrent die kerkvergaderingsvorm zegt." VW *kerk* III, (1965:261).

Dit is ook duidelik dat twee¹⁹⁶ van Schilder se temas hier raakgesien kan word. Eerstens dat die individu nooit sonder die gemeenskap bedink kan word nie, en tweedens dat die geloofsinhoud oor die kerk berus op openbaringsinhoud oor die kerk. Schilder sien raak dat belydenisdoen¹⁹⁷ van geloof in die kerk altyd 'n sosiale element het en daarom dus kerkvergaderend is.

3.4.1 Saamkom en saamvergader

Die begrippe "coetus" en "congregatio"¹⁹⁸ neem 'n beduidende¹⁹⁹ plek in by die kerkleer van Schilder. Schilder is veral bekend daarvoor dat hy op grond van die Nederlandse Geloofsbelydenis 'n onderskeiding²⁰⁰ hier probeer tref tussen saamkom en saamvergader. Die onderskeid lê vir hom daarin dat die *congregatio* meer dui op die onderwerping aan Christus se vergaderwerk en dat die *coetus* die vryheid van die saamkom wil beklemtoon. Christus se saamtrekkingswerk²⁰¹ is die voorwerp van sy daaglikse gebed, en ook die daaglikse verhooring deur die Vader van die Seun se gebed. Hierdie kerkvergadering is altyd die vrug²⁰² van die evangelie.

¹⁹⁶ "Nu menen wij, dat geloof *altijd* inhoud heeft, en dat dus elke geloofshandeling een geopenbaarden inhoud tot geloofsinhoud maakt. Maar wat ons hier bezighoudt, is dit: *in de kerk* als kerk, dat wil zeggen *als vergadering*, als 'synagoge', niet Satans, doch Gods, komt de individuele handeling van het geloven niet anders dan als individuele aansluiting bij een 'sociale' beslissing ter sprake." VW *kerk* III, (1965:269).

¹⁹⁷ "*Belijden* in de kerk als kerkelijke handel is altijd een sociaal element en dat is kerkvergaderend." VW *kerk* III, (1965:271).

¹⁹⁸ Saamkom en saamvergader.

¹⁹⁹ Berkouwer (1970:19-23) dui dit selfs as Schilder se sentrale motief van sy ekklesiologie aan.

²⁰⁰ Mouissie (1982:25) vra gemotiveerd of Schilder hier met 'n geldige onderskeiding besig is: "Hoewel Schilder terecht grote waarde hecht aan de latijnse editie van de n.g.b., vragen we ons toch af of hij er niet t  grote waarde aan hecht, gezien het feit dat deze tekst niet authentiek is. Zijn liefde voor het latijn heeft hier duidelijk een grote invloed gehad. Verder vanwege het feit dat o.i. genoemd betekenisverschil niet te vinden is in het frans of het nederlands van de 16e eeuw." Vgl. ook Van Deursen (1990:52) se klagte dat Schilder nie juis daarop ingestel was om belydenisuitsprake binne hulle historiese konteks te lees nie.

²⁰¹ Vgl. Schilder (1941:11).

²⁰² "Aan alle kerkvergadering gaat evangelieverkondiging vooraf." Schilder (1949b:11)

Hierdie vergaderingswerk van Christus vind van die begin af plaas en geskied ook in die hede. Schilder sien die sterwe²⁰³ van gelowiges, ook al sou hulle byvoorbeeld ongehoorsaam gewees het in die *congregatio*, tog ook as vergaderingsdaad van Christus. Schilder huiwer om dit te sê, maar tog doen hy dit: omdat die kerkvorm²⁰⁴ baie nou verbind is aan die saligheid. Buite die kerk wat deur Christus vergader word, is daar geen enkele saligheid nie. Schilder lewer kommentaar op die stelling²⁰⁵ dat daar geen saligmakende kerk kan wees nie. Hy redeneer dat die saak nie so waterdig te skei is nie. As dit sou blyk dat dit liefde sou wees om na Christus te luister ook oor watter vorm die kerk moet hê, dan is die saak nie so eenvoudig nie.

3.4.2 Voorwaarde vir vergadering

Schilder sien die vergadering van die gelowiges op 'n organiese manier. Die kerk as vergadering van gelowiges word geïnstitueer²⁰⁶ onder die oplegging van die hande. Dit is uiters belangrik om in te sien dat Schilder se onderskeiding van die Ou en die Nuwe Testament 'n kardinale rol speel in sy visie op die vergaderingswerk van Christus. In die Ou Testament het die vergaderingsplek 'n prominente plek ingeneem. Dit was deel van die wyse waarop die volk vergader moes word. In die Ou Testament was daar 'n gesentraliseerde erediens as voorwaarde²⁰⁷ vir die vergadering van gelowiges.

In die Nuwe Testament word die vervulling gevind van wat in die Ou Testament plekmatig afgebeeld is. Die Nuwe Testament ken dus 'n gedentraliseerde vergadering rondom²⁰⁸ Jesus

²⁰³ Vgl. VW *kerk* III, (1965:249,260).

²⁰⁴ "...en dan moet ik bevend zeggen: de zaligheid is verbonden aan onder andere de liefde, en dus aan het normgetrouwe, en aan Zijn vormgetrouwe kerkvergaderingswerk, zover het mij in handen gegeven is, om er aan mee te doen." VW *kerk* III, (1965:262).

²⁰⁵ Vgl. Schilder se polemieek met Volger hieroor, VW *kerk* III, (1965:262).

²⁰⁶ Vgl. VW *kerk* III, (1965:309).

²⁰⁷ Vgl. VW *kerk* II, (1962:173).

²⁰⁸ "...Christus wist: ER WAS al een ekklesia. Maar Hij werd nu vergaderingscentrum in die...belijdenis." VW *kerk* III, (1965:274).

Christus die Messias, as vergaderingsentrum²⁰⁹ en dan as uitsluitlike sentrum.

Die voorwaarde van vergadering tot eenheid is verbondsgehoorsaamheid. In die Ou Testament was dit ook plekmatig bepaal, in die Nuwe Testament word dieselfde voorwaarde gehandhaaf, maar nou in die vervulling van die Ou Testamentiese afbeelding in die lewende stene van die Nuwe Testamentiese gedentraliseerde eenheidskerk. Om die plekmatige voorwaarde van die Ou Testament net so oor te plaas in die Nuwe Testamentiese tyd binne 'n bepaalde kerkverband, sonder om die verbondsgehoorsaamheid as deel van die voorwaarde van vergadering te sien, is volgens Schilder ontheiliging van die kerk. Aangesien Christus uit die hemel²¹⁰ sy kerk vergader, mag alleen aan die kerk, die Jerusalem-van-bo die naam moeder gegee word, en dit kom dus geen kerkverband op aarde toe nie.

Schilder wil dus keer dat die kerk as vergadering op die agtergrond gestel word onder druk daarvan dat gekyk word na die vroomheidskwaliteite²¹¹ van gelowige individue. Hy wil altyd na die kerk as vergadering kyk as wettige vergadering. Hy wys ook uit dat om 'n religieuse verlange²¹² te hê nie kan dien as voorwaarde vir 'n kerklike vergadering nie.

So mag die woorde van Christus in Mt 18:20²¹³ nie geparafraseer word tot 'n strekking van "indien twee of drie mense bymekaar kom, dan in daardie geval sal Ek in hulle midde wees nie."

²⁰⁹ "Bedoeling is steeds erop te wijzen, dat het concentratiepunt, het verenigingspunt niet willekeurig gezocht mag of zelfs kan worden; het moet steeds dat ene zijn, dat de kerkleden als zodanig trekt; en dan niet in hun liefhebberijen en eigenaardigheden, doch in het kerkelijk samenkomen. Bovendien spreekt de Schrift: één stal is en één herder..." VW kerk III, (1965:328).

²¹⁰ "Maar aan die hemel-hiërarchie alleen, waar of vanwaar Christus rechtstreeks voor den Vader getreden, de zaken van zijn kerk uitricht, haar bestuur in handen houdt, openbaringen aan haar geeft...apostelen in zijn naam zendt, en voorts zijn burgers beveelt, dat zij, krachtens de in Galaten 4 afgekondigde 'vrijheid', die hen van elke beneden-hiërarchie fundamenteel bevrijdt, 'zich' zullen 'laten bouwen op het fundament der apostelen en profeten', d.w.z. op de door dezen gegeven leer en kerkinrichting. Waar dat gebeurt, daar kunnen de aldus vergaderden (coetus, in vrijheid, en congregatio, in onderwerping aan hem) zeggen: onze 'moeder' is boven; zie hoe de hemelsche hiërarchie...ons 'baart', bijeenvergadert, voedt, en onderhoudt." VW kerk II, (1962:196).

²¹¹ Vgl. VW kerk III, (1965:16-17).

²¹² Vgl. VW kerk III, (1965:277).

²¹³ "Want waar twee of drie in my Naam vergader, daar is Ek in hul midde."

Schilder eksegetiseer hierdie vers dat die plekmatigheid²¹⁴ ook na vore kom. Op die plek waar twee of drie sinagogaal bymekaar kom, in die Naam van Jesus Christus, daar geld die teenwoordigheidsbelofte. Die plaaslike kerke staan vir Schilder op die voorgrond. Hy redeneer nie vanuit die gedagte dat byvoorbeeld die landskerk saamgestel word uit die aantal plaaslike vergaderings nie.

3.4.3 Dissipelkring

Schilder kom in teenreaksie teen mense wat volgens hom sekere Skriftekste²¹⁵ verkeerd verstaan en daardeur die indruk wek dat God se eise tot eenheid in kerkvergadering nie al te streng is nie. Die gewilde stelling hier sou dan wees dat wie nie openlik *teen* die Here is nie, op een of ander manier tog *vir* die Here is. Schilder se eksegese oor hierdie Skrifgedeeltes is dat daar na die offisiële dissipelkring²¹⁶ van Jesus verwys word. Schilder lê klem daarop dat daar nie na Jesus in die enkelvoud verwys word nie, maar deurgaans na *ons*.

Schilder kom juis tot die teenoorgestelde konklusie as diegene wat beweer daar is ruimte in Jesus se woorde dat dinge nie so skerp gestel behoort te word nie. Hy stel dat Jesus bedoel dat wie nie officieel meedoen aan sy sendingwerk nie, werk in feite teen Jesus. Wie nie saam met Jesus die verstrooide skape van die huis van Israel help byeenbring²¹⁷ nie, werk aktief teen Hom.

Schilder wil dus doelbewus ontkom aan 'n vaal neutraliteit²¹⁸ en 'n ruggraatlose probleemstelling met betrekking tot die kwessie oor kerkvergadering. In die publieke keuse van 'n kerk moet

²¹⁴ Vgl. ook VW *kerk* II, (1962:173).

²¹⁵ Vgl. Lk 9:50b, Mk 9:40, Lk 11:23, Mt 12:30.

²¹⁶ Vgl. *OWEK* I, (1948:262).

²¹⁷ "Slotsom van dit alles is nu m.i., dat wij zòò interpreteren: wie niet *meedoet* met Mijn zendingwerk, die werkt feitelijk het nadeel daarvan...en zoo wordt de bedoeling doorzichtig van die eerste tekstenreeks: wie niet '*met*' Mij is, die is tegen Mij, en die niet '*met*' Mij, in het (messiaansche) werk van de bij-een-brenging der (verstrooide) schapen van het huis van Israël, welnu, die belemmert dat werk van de bijeenbrenging der kudde, het werk van den goeden Herder, en helpt dus praktisch mee aan het door Satan gewilde uit elkaar jagen van de kudde, die immers in Israël reeds aan het uiteenvallen toegekomen was." *OWEK* I, (1948:266).

²¹⁸ Vgl. *OWEK* I, (1948:270).

volgens hom hierdie beginsel geld dat daar gehoorsaamheid moet wees ten opsigte van Christus se vergaderingswerk. Wie nie in hierdie gehoorsaamheid aan Christus meedoen nie, staan Christus teen in sy vergaderingswerk.

3.4.4 Kerk as skepping

Wanneer Schilder die uitgangspunte rondom kerkvergadering uitspel, spreek hy hom ook uit oor die kerk as skepping. Hy erken wel dat die kerk as skepping, beide as *creatio*²¹⁹ en as *creatura*²²⁰ gereken kan word. Schilder spreek hom uit teen die gedagte dat die kerk as skepping gesien word, as gestig deur God, maar dat daardeur ook bedoel word dat die skepsel eintlik gebrekkig is. Hy sien daarin 'n onaanvaarbare poging tot verontskuldiging van die kerk se sondes. Hy sien hierin 'n oorgawe²²¹ van die kerk aan die sonde en aan die Satan self.

Eerder wil hy *creatio* en *creatura* sien as dat God se hand sigbaar is beide²²² in die stigting van die kerk en ook in die verdere ontwikkeling daarvan. So noem hy die vergadering van die engele²²³ enersyds en die vergadering van die demone andersyds as voorbeelde dat die engele nog steeds skepsels bly, ook in hulle eenheid. Daarenteen is die demone saam besig om te vergaan. Hierdie samekoms is nie 'n tipiese kenmerk van die skepping nie, maar is juis 'n rebellie van skepsels.

²¹⁹ Skepping gesien as daad van God.

²²⁰ Resultaat van die skeppingsdaad.

²²¹ "Met beroep op de eersten term wil men dan ondanks de zonden der kerk haar toch allerlei verheven praedicationen blijven toekennen: stichting Gods! Maar onder de suggestie van den tweeden wil men dan ondanks die verheven praedicationen van zoëven de zonden der kerk in rekening blijven brengen, tot haar verontschuldiging. De creatuur is nu eenmaal creatuur...alle creatuur is gebrekkig, en 'menschelijk', ge moet dus ook dien menslijken factor steeds in rekening brengen, en niet te hoog mikken...Maar wat is deze redenering nu anders dan capituleren voor de zonde, en voor den Satan?" VW *kerk* II, (1962:346).

²²² "De kerk is dan ook, geeft men aan de woorden hun strikten zin, nimmer 'creatio', in scherpe onderscheiding van 'creatura'. Gods scheppings-, of herscheppingsdaad 'roept' wat 'niet is'; het 'roepen' is dan 'creatio'; en het 'geroepene' is dan creatuur. De creatio brengt de creatuur; en de voorzienigheid onderhoudt ze." VW *kerk* II, (1962:347).

²²³ Vgl. VW *kerk* II, (1962:346-347).

Daarom waarsku Schilder dat die beweeglikheidselement²²⁴ in die begrip *vergadering*, een van sy grondtemas, nie buite rekening gelaat moet word nie. Omdat Schilder hierdie beweging as skeppingskenmerk²²⁵ aanstip, kom hy tot die oortuiging dat die gelowige altyd die eenheid van die kerk vergaderend moet soek. Dit is primêre antwoord op sy skepping-wees. Hy sien dus ook mense wat nie die kerkvergadering as eenheid wil soek nie se optrede as onnatuurlik en as sonde.

3.4.5 Indifferentisme

Vanuit Schilder se siening oor die vergaderwerk van Christus kom hy tot die slotsom dat evangelisasie²²⁶ nie los van die kerkvraagstuk mag geskied nie. Hy handhaaf vanuit die ondertekeningformulier dat daar 'n verpligting is dat elkeen hom by die ware kerk moet voeg. Iemand mag dus nie maar net geëvangelseer word om tot geloof in Christus te kom, sonder om ook aan te dring dat Christus daarin gehoorsaam word dat daardie bekeerling by die ware kerk saam met ander gelowiges vergader.

Hier kom weer een van Schilder se grondtemas, dat die gemeenskap as vergadering nie maar net 'n optelsom²²⁷ van individue is nie, na vore. Hy stel dat dit vrugtelos en skadelik is as individue²²⁸ evangeliserend opgesoek word, sonder om die gemeenskap daaragter te plaas. As daar gepreek word dat Christus sy kerk op aarde vergader, moet logies daaruit voortvloei dat wie

²²⁴ "Het is altijd gevaarlijk, als men uit het woord 'vergadering' het element der beweeglijkheid, van het samen-komen verzwakt of elimineert, b.v. door de som der vergaderden 'creatuur' te noemen, ongeacht hun medewerken ter ware samenkomst." *VW kerk II*, (1962:347).

"De door God in Christus geschapen (creatuurlijke) rijk-Gods- of kerk-eenheid is een eenheid, waarbij de mens Gods actief optreedt. Want die mens Gods is zò gemaakt, dat hij die eenheid ook zelf zoekt. Hij is creatuur, en zijn zoeken is creatuur. Zijn niet-zoeken is *geen* creatuur; het is rof, zonde, rebellie." *VW kerk II*, (1962:348-349).

²²⁶ "Mag ik niet meer protesteeren, als iemand met de eene hand vergadert, met de andere verstroot?...als ik handhaaf...dat ieder schuldig is zich tot de ware kerk te begeven; dat dus alle evangelisatie, die tegenover de *kerk* en het kerkelijke vraagstuk òf onverschillig is, òf vijandelijkheden lanceert, gebrekkig, in den wortel verkeerd is? Wordt het 'n schande, als men probeert te doen wat beloofd is, toen het predikambt aanvaard is?" *OWEK II*, (1949:147).

²²⁷ "Conclusie: als ik aan de leden der vergadering als aan haar delen denk, dan kom ik niet eruit. Een vergaderd lid is geen deel van de vergadering als vergadering. Een deel van een VERGADERING moet ook nog zelf VERGADERING zijn, en dan bepaald door den wil der gehele vergadering." *VW kerk III*, (1965:276).

²²⁸ Vgl. *OWEK II*, (1949:148).

nie saam met Hom vergader nie, inderdaad die kerk verstrooi. Die kerk versand as daar net op die individue gekonsentreer word.

Schilder wys hier kerklike indifferentisme²²⁹ uit as 'n groot gevaar. Hy is van mening dat indifferentisme lei tot onkerklike evangelisasie. Die ondermyning van die kerk en die afstomping van kerklike bewusheid is nie die bewustelike doel van indifferentisme nie maar is die onafwendbare gevolg daarvan. Daaruit word die dwaling gebore dat mens *vir* God kan wees maar *teen* die kerk, 'n hedendaagse "ja" vir die Here, maar "nee" vir die kerk.

Hierteenoor handhaaf Schilder ondubbelsinnig dat Christus self ook die sigbare kerk²³⁰ vergader. Alhoewel die kerk sekere sigbare kenmerke het, is die kerk as vergadering onoorsigtelik. Hier maak Schilder voorsiening dat die mens maar in 'n spieël deur 'n raaisel sien. God se oë²³¹ kyk tog anders na die kerk wat as vergadering permanent voortgaan en deurgaen. Die menslike oë kan nie al die tuiskomste van God se kinders waarneem nie.

Hier wil Schilder aan die een kant die kerk se vaste sigbare kenmerke handhaaf, terwyl hy tog in dieselfde asem sê dat die kenmerke agter 'n hemelse gordyn geskuif is. Kenmerke wat wel bestaan maar tog nie deur die mens hanteer kan word nie. Schilder gee nie toe dat die vergaderingsdaad van Christus as primêr gesien moet word, maar die vorm²³² waarin Hy vergader

²²⁹ "Juist dat kerkelijke indifferentisme is een gevaar..." *OWEK II*, (1949:159).

²³⁰ "Maar als het gaat om uw *houding tegenover de kerk*, dan zeggen we dat voor uw geldt, wat ook voor ons van kracht is inzake die kerk, welke Christus zelf in het zichtbare VERGADERT: *Wie met mij niet vergadert, die verstrooid.*" *OWEK II*, (1949:159-160).

²³¹ "Ten slotte de vraag: kan men de kerk anders kennen dan *door het geloof*? Antwoord: weliswaar heeft God ons vaste kenmerken gegeven, waarin Hij de kerk die voor ogen is heeft omschreven; maar in de bovenstaande antwoorden ging het over de congregatie van de uitverkorenen. *Deze kan niet permanent (perpetuo) worden waargenomen* met de ogen: men kan ze ook niet met de kentekenen *onderscheiden*. Met dit laatste wordt niet bedoeld, dat die kenmerken daarom maar wat mensenbroddel zijn geweest; maar alleen, dat *geen mens zulke ogen heeft als God*: Hij ziet de doden mee marcheren in de rijen van de levenden; Hij ziet de vergadering *permanent doorgaan*, ook waar wij denken: nu zien we ze niet meer (op aarde, bijvoorbeeld in vervolgingsdagen), en ook, waar Gods vergaderwerk, bijvoorbeeld in het thuis halen van zijn kinderen, aan onze ogen ontgaat. De kenmerken zijn er wel in de hemel bijvoorbeeld, achter het gordijn; maar wij kunnen daar de ogen niet opslaan; de maatstaven zijn er wel, maar wij kunnen achter het gordijn ze niet hanteren. Maar de kenmerken blijven." *VW kerk III*, (1965:326), vgl. bv. met *VW kerk III*, (1965:459).

²³² "Maar 'secundair' is de vorm heelemaal niet." *VW kerk III*, (1965:260).

as sekondêr nie, asof die vorm maar menslik bepaal mag word nie. Schilder stel dat kerkvergadering by uitstek 'n saak is van byeenbring, van sigbaarheid en van telbaarheid, van sintuiglike waarneembaarheid. Nie dat daarmee bedoel moet word dat een persoon die volle omtrek moet kan sien nie.

3.4.6 Valse vergadering

Mens sal nouliks Schilder se ekumeniese strewe verstaan, asook sy polemieke, as nie ingedagte gehou word dat hy sy beskouing oor die kerk as vergadering gebaseer het op sy openbaringsbeskouing nie. Hy hanteer die evangelie, geneem as die volle openbaring van God, as die kriterium²³³ vir hierdie vergadering as kerk. Waar dan ook 'n kerkformasie²³⁴ teengekom word, moet daar deurentyd gevra word of hierdie formasie geskied het en in stand gehou word op grond van die evangelie-inhoud. Indien dit nie die geval is nie mag daar nie gepraat word van 'n kerkformasie nie aangesien die kerk 'n vergadering van gelowiges is - mense wat glo in die evangelie. Hierdie waarheid moet en wil ook ekumeniese kontakte vaslê.

Schilder word dikwels misverstaan omdat nie altyd in gedagte gehou word dat hy 'n onderskeid maak tussen saligheidskwessies en sake betreffende gehoorsaamheid nie. Hierdie onderskeid tussen uitverkiesing en geloof aan die een kant *en* gehoorsaamheid en verbond aan die ander kant is van primêre belang wanneer Schilder uitsprake maak oor die valse kerk as valse vergadering.

In die kerkleer is die vergaderelement²³⁵ vir hom die hoofsaak. Ware gelowiges kan êrens verdwaal en 'n valse vergadering vorm. As daar oor 'n valse kerk gepraat word, beteken dit dus vir Schilder dat op die punt van vergadering dinge skeef geloop het of skeefgetrek is.

²³³ "...het EVANGELIE...als criterium voor de vergadering." VW kerk III, (1965:285).

²³⁴ "En als ze dan een kerkformatie tegenkomen, die wel kerkelijke allures aanneemt (en op dien lossen grond zelf zegt, KERKformatie te wezen), doch die niet door, en op, en in, en naar het EVANGELIE (naar den inhoud) is vergaderd, en bijeengehouden, dan zal elke kerk, die het evangelie kent, kunnen en moeten zeggen: hier is het evangelie niet, het is dus hier geen KERKformatie; de WAARHEID moet en wil oecumenische contacten leggen." VW kerk III, (1965:285).

²³⁵ "Want in het kerkbegrip is het element van vergaderen de hoofdzaak. God Almachtig formeert de gelovigen, en vergadert ze ook. Hij gebruikt de dienst van het ambt daartoe. Dus is de kerk de vergadering van gelovigen. Die gelovigen kunnen ergens verdwaald zijn,...Er kunnen gelovigen zijn onder het pausdom." VW kerk III, (1965:362).

3.4.7 Geen afscheidingsreg

Vir Schilder bestaan daar nie so iets dat daar 'n op homself staande reg²³⁶ bestaan van skeiding in die kerk nie. Op grond van die Heidelbergse Kategismus lig Schilder dit uit dat Christus primêr *vir Homself* 'n gemeente vergader van die begin van die mensdom af tot aan die einde toe. Daarom is daar 'n vervloekingsoordeel²³⁷ op diegene wat Christus in sy vergaderwerk teenwerk.

So noem Schilder dan Elia en Agab as voorbeelde²³⁸ hiervan. Elia hou nie die reg van afskeiding voor nie, maar Agab voltrek die afscheidingsdaad. Agab skei af van Elia. Die ongehoorsames in die kerk vorm altyd die afgeskeidenes. Dis in hierdie lig dat Schilder ook die Afskeiding²³⁹ van 1834 benader.

3.4.8 Verbondsgetalle

Wanneer Schilder oor kerkgetalle dink, ook wanneer dit by die kerk as vergadering kom, hou hy altyd twee sake vas:

- Aan die een kant gee hy nie toe aan 'n tipe konserwatisme wat stel dat minder-maar-suiwer getalle beter is nie. Hy handhaaf dat die volle getal mense wat God roep bymekaar hoort.
- Aan die ander kant handhaaf hy die verbond en draai daardeur enige demokratisering van die kerk nek om, iets wat hy in wese as onchristelik²⁴⁰ beskou.

²³⁶ "Op zichzelf" immers bestaat er geen 'recht' van scheiding in de kerk...De ongehoorzamen in de kerk zijn altijd de afgescheidenen." *VW kerk II*, (1962:104).

²³⁷ "Wee daarom elk, die Hem daarin tegenkomt, die Hem daarin tegenwerkt; wee ieder, die verstroot, daar, waar *Christus vergadert*." *VW kerk II*, (1962:104).

²³⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:104).

²³⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:226).

²⁴⁰ "Want de ware vrijheid is die der Metropool; ze is door genade gegeven, is dus een totaal andere

Die verbondsghehoorsaamheid moet geld in die vergaderingsaktiwiteit sonder om enigiemand oor te slaan. Vir hom is die volle getal²⁴¹ altyd te lees teen die agtergrond van die wetsbepalings. Hier kom Schilder dan kort en kragtig tot die gevolgtrekking dat gehoorzaamheid²⁴² die kerk institueer. Alhoewel die spesifieke getal van die uitverkorenes nie vir die mens bekend is nie, beteken dit nie dat opgetree kan word asof daar geen sodanige vasgestelde getal²⁴³ is nie. Hier handhaaf Schilder die belydenis dat die kerk se getal by God bekend is, en dat Christus sy kerk tot by hierdie vasgestelde, by God alleen bekende, getal vergader. Hierin moet die gelowiges hulleself as medearbeiders van Christus betoon.

dan die der zoveel-hoofden-zoveel-zinnen-massa. Dese laatste is *eo ipso* onchristelik." *VW kerk II*, (1962:200).

²⁴¹ "...dat Gods eis inderdaad is, dat zóvelen 'in getale' komen móeten, als er behoren tot de verbondsgemeenschap." *VW kerk II*, (1962:165).

²⁴² "Gehoorzaamheid institueert." Vgl. *VW kerk II* (1962:230), waar Schilder hierdie punt in verband bring met die kerk in Duitsland rondom 1935.

²⁴³ "Want hier spreekt weer de Schrift duidelijk tot ons. Ze heeft ons gezegd, dat de kerk een bij God bekenden 'numerus clausus' heeft; ze heeft daarna ons geleerd, dat Christus zijn Kerk (naar de verkiezing, dus tot dien 'numerus clausus' toe) vergadert; vervolgens ons opgevorderd, dat wij zijn *mede-arbeiders* daarin zouden zijn...opdat de ons nog 'verborgen numerus clausus' door Hem zou worden bereikt. Door Hem, maar dan door het medium van ons aan het *geopenbaarde* Woord gebonden medewerken met Hem. Want...wij mogen ons toch óók niet aan-stellen, *alsof er geen* vast getal is. *VW kerk II*, (1962:218).

3.5 Opsomming

Met groot noukeurigheid het Schilder met die belydenisskrifte van die kerk omgegaan. Hy het dit weer sentraal geplaas in die gesprek rondom ware kerkeenheid. Hierdie eerlike omgaan met die belydenis van die kerk verdien respek, veral omdat Schilder dit nie as 'n interne kerklike gespreksdokument geneem het nie, maar as 'n middel tot ekumeniese binding en as 'n standpuntstelling en apologetiese verklaring teenoor die wêreld. Hy maak ook potensiele ruimte vir die uitbreiding van die belydenisskat van die kerk. Enkele kritiese vrae is geopper rondom die verband tussen wat Schilder sien as voortgaande openbaring en hierdie uitbou van die belydenis.

HOOFSTUK 4

KERK EN VERBOND

4.1 Inleiding

Vir Schilder is die kerk nie die verbond nie, maar alleen die verbondskring. Vir Schilder is die verbond die werkvloer²³⁸ onder die kerkvloer, bedoelende dat die genade van God deur die verbond bedien word. Aangesien Schilder die onsigbare kerk as 'n aparte soort kerk afwys, kom hy ook tot die gevolgtrekking dat by die verbondskring gereken word almal wat deur die verbondstatuut²³⁹ daarby opgeneem is. Ook diegene wat die verbondsteken ontvang maar nie die belofte daarvan aanvaar nie. Schilder sê dit is mense wat by die verbondskring insluip maar nie daaruit wil lewe nie. Schilder verwerp die veronderstelde wedergeboorte²⁴⁰ en meen dat die doopvraag aan ouers - dat hulle moet glo dat hulle kinders in Christus geheilig is - slaan op verbondsheiligheid.

Vir Schilder is daar geen verskillende verbonde nie, maar wel een verbond met een substansie²⁴¹ deur al die eeue, maar met verskillende bedieninge, waarvan die pedagogiese metodes van die ou²⁴² verbond meer na vore tree in die Ou Testament. Schilder wys ook enige individualisme af in sy nadenke oor die kerk en verbond. Aangesien Schilder sy vertrekpunt neem in die volwassendoop en van daaruit redeneer na die kinderdoop sien hy die kerk as 'n party in die

²³⁸ "...de werkvloer onder de kerkvloer..." *Hemel* (1954:187ev).

²³⁹ "...de kerk is geen verbond, maar alleen *verbondskring*, en bij elke verbondskring hoort, dat er in kunnen sluipen, die er niet uit leven willen. Om die reden zeggen wij, dat de onzichtbare kerk geen kerk is, want als de kerk *bondskring* is, let wel *bondskring*, dan moet ook tot die kring gerekend worden ieder, die bij het verbondstatuut er in opgenomen is." *College* (1942:91).

²⁴⁰ Vgl. *College* (1942:91).

²⁴¹ "...want naar de Schrift gaf God in het Verbond steeds één en dezelfde substantie, alle eeuwen door." *College* (1942:83).

²⁴² Vgl. *OWEK* I, (1948:85,203) vir Schilder se siening oor die verskil en ooreenkoms tussen die twee testamente, veral die kosmiese dimensie wat breër uitkring.

verbond bestaande uit die gelowiges²⁴³ en hulle saad. Daar word 'n onderskeid²⁴⁴ gemaak deur Schilder tussen 'n getroue verbondskind en 'n werklike verbondskind. By die werklike verbondskind moet die getrouheid nog eers later blyk, maar dat so iemand werklik deel het aan die verbond staan vir Schilder duidelik uit. Op grond hiervan verwerp hy dus 'n onderskeid tussen 'n sogenaamde inwendige en uitwendige verbond. Hierdie verwerping lei op sy beurt weer tot die verwerping van die onderskeid tussen 'n sogenaamde inwendige en uitwendige kerk.

4.2 Kerk as verbondskring

4.2.1 Gewetensprikkel

Alhoewel Schilder die forensiese²⁴⁵ aspek van die verbond baie goed vashou, is dit vir hom geen rede om in 'n tipe verbonds-metodisme te verval nie. Hierdie regsagtergrond²⁴⁶ van die verbond, wat op liefde gegrond is, is juis die middel waardeur daar 'n oproep tot bekering²⁴⁷ kom. Daarom bly die verbond vir hom juis een van die skerpste gewetensprikkel²⁴⁸ teen 'n valse gerustheid²⁴⁹ in die kerk. Hier lê ook die kiem van Schilder se aanval op die kwiëtisme²⁵⁰ wanneer

²⁴³ Vgl. *College* (1942:87).

²⁴⁴ Vgl. *College* (1942:91).

²⁴⁵ "De verbondsluiting zelf reeds is - men denke maar eens aan Genesis XV - een aangaan van een *rechts*-verband, over en weer, een *rechts*-verhouding tussen twee partijen, een *rechts*-relatie, die begeerd is door de liefde." *VW kerk II*, (1962:84), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:184,206-207) vir Schilder se siening oor die monopoleuriese ontstaan en dupleuise bestaan van die verbond; asook Schilder (1946:22-27) vir sy kritiek op Ridderbos se siening van tweecërlei weldaad by die verbond deur die werking van die Heilige Gees by die oprigting van die verbond; vgl. ook *College* (1942:84) vir Schilder se siening oor die verbondsbegrippe '*diathèkè*' en '*sunthèkè*' en die verbond as '*mutua conventio*'.

²⁴⁶ "Verbond betekent geen afstomping van de prikkels van het recht. Integendeel, - het verbond stelt den allersterksten rechts-norm en hanteert daarom den scherpsten rechtsprikkel, dien men ooit hebben kan of voelen kan." *VW kerk II*, (1962:106).

²⁴⁷ Vgl. *VW kerk II*, (1962:184).

²⁴⁸ "...dat er heel de wereld geen scherper prikkel voor het geweten is, en geen krachtiger incitament tegen de vals gerusten in Zion, dan juist het *verbond* der genade." *VW kerk II*, (1962:84).

²⁴⁹ "Verbond is geen oorkussen om op te rusten" *VW kerk II*, (1962:106), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:182).

²⁵⁰ Vgl. *VW kerk II*, (1962:204,226-227).

hy oor die pluriformiteit van die kerk handel. Schilder opereer dan ook vanuit die genadeverbond, maar in die sin dat dit kosmiese dimensies aanneem. In daardie sin is die reg en liefde van en vir God vir Schilder baie belangrik en loop as twee parallelle verbondslyne. Hierin verbind hy ook die regs-krag²⁵¹ van God as Skepper²⁵² wat Hom ook as Herskepper openbaar.

In hierdie sin verklaar Schilder dan ook die beeld²⁵³ van die skeibrief. Hy verwerp die bewering van die Nederlandse Hervormde Kerk wat hierdie teks aangewend het om te bewys dat daar nie met dié kerkverband gebreek mag word nie op grond van die verbond. Schilder keer die argument juis op sy kop deur te stel - op grond van die regs-karakter van die verbond - dat die verbondsbreuk reeds plaasgevind het en die skeibrief dus reeds gegee²⁵⁴ is. Schilder stel dus dat daar 'n verskil²⁵⁵ is tussen 'n egskeiding wat geregistreer is en 'n skeiding wat begeer²⁵⁶ is.

4.2.2 Verbondsgehoorsaamheid

Omdat Schilder nooit die reg en die liefde van mekaar wil ont-koppel nie, kom hy daarby uit dat wetsbetragting²⁵⁷ binne die verbond een en dieselfde is as evangeliese vryheid. Schilder stel 'n ontsaglike hoë premie op verbondsgehoorsaamheid - ongeag die gevolge²⁵⁸ - juis vanweë die feit dat hy verbondsgehoorsaamheid bind aan liefde aan God. Dit is belangrik om in ag te neem wat

²⁵¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:84).

²⁵² Schilder verbind dit met die profetiese uitspraak van Jes 54:5: "Want jou Maker is jou Man." Vgl. *College* (1942:84).

²⁵³ Jes 50:1 "So sê die HERE: Waar is tog die skeibrief van julle moeder waarmee Ek haar verstoot het?"

²⁵⁴ "...roepende tēgen de Hervormde Kerk: de scheidbrief? Wel, zij heeft in haar organisatie de huwelijks-trouw geschonden, dus, de scheidsbrief is er!" *VW kerk II*, (1962:179).

²⁵⁵ Vgl. *VW kerk II*, (1962:180).

²⁵⁶ "...de scheidbrief, die inderdaad gegeven is, vond zijn oorzaak niet in een bondsbreking die van's Heeren kant zou uitgegaan, doch in de ontrouw van het volk zelf." *VW kerk II*, (1962:183).

²⁵⁷ "...de lijn van het Pinksterfeest doorgetrokken; de lijn der wetsbetrachting in gehoorzaamheid, d.w.z. in evangelische *vrijheid*..." *VW kerk II*, (1962:123).

²⁵⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:123).

Strauss (1995:30-31) hier aangaande Schilder se verbondsbeskouing stel, naamlik dat hy nie op 'n metodistiese manier met die verbond omgaan nie. So 'n subjektivistiese siening sou daarop neerkom dat die verbondsbeloftes geen waarde het indien die verbondsbeloftes nie nagekom word nie. Aan so 'n metodisme het Schilder hom nie skuldig gemaak nie.

Schilder poog om beide eis en belofte styf bymekaar vas te hou. Daarom sien Schilder ook dat die geskende verbondsgemeenskap tussen God en die gedeformeerde kerk herstel²⁵⁹ kan word deur verbondsgehoorsaamheid. Hierdie siening van Schilder het 'n fundamentele invloed op sy denke oor kerkverband en kerk as instituut. Hy redeneer nie vanuit 'n statiese gegewene nie, maar sy aandag lê by verbondsgehoorsaamheid, wat op sy beurt weer sy beoordeling oor 'n bepaalde instituut²⁶⁰ laat vorm of dit wettig of onwettig, waar of vals sou wees.

Waar die verbondstatuut verwar word met 'n verbondsinstituut²⁶¹ daar, meen Schilder, word een van die Nuwe Testamentiese grondgedagtes verontagsaam. Schilder stel dan dat die *permanente*²⁶² hervormingswil as verbondsgehoorsaamheid, die waarmerk van die kerk vorm. Hierin vind Schilder ook sy sterk aksent op die amp²⁶³ van die gelowige waarsonder sy siening oor ware kerkreformasie²⁶⁴ asook sy gedagte oor verbondsbeslissingsmomente, die Duitse begrip "Entscheidung", nie volledig begryp kan word nie. Teen hierdie agtergrond lewer Schilder dan

²⁵⁹ "...de verkochte kan teruggekocht, de verstotene weer aangenomen worden, de weg daartoe is: verbondsgehoorzaamheid." VW kerk II, (1962:181).

²⁶⁰ Vgl. VW kerk II, (1962:205-206) vir Schilder se verduideliking van die Romeinse koloniste in Filippi om die verbondsbeeld van die kerk as moeder aan te dui.

²⁶¹ "En hierom blijven wij waarschuwen tegen elke verontachtzaming van nieuw-testamentische grondgedachten. Men moet niet een 'gegevenheid' zien als het lichaam, waarin zich het verbond kristalliseert, doch de spanning weer aandurven, wijl het moet, de spanning van de betere verbondsbeschouwing, die, in plaats van een statisch verbonds-statuut en verbonds-instituut, de levende presente, permanente verbondsgehoorzaamheid voor de aandacht plaatst." VW kerk II, (1962:201).

²⁶² Vgl. VW kerk II, (1962:206).

²⁶³ "...waren al de verbondelingen verplicht tot de verbondsgehoorzaamheid, o.m. in het kerk-institueren, krachtens het ambt der gelovigen." VW kerk II, (1962:207).

²⁶⁴ "Het probleem is niet, of het verbond Gods vòòr de Reformatie onder de pauslijke 'tirannie' nog er is, doch hoe de verbondslijn loopt, nadat de stem der hervormers heeft geklonken, en het *Woord Gods* weer op den kandelaar is gezet, en tot 'de Entscheidung' is gedwongen." VW kerk III, (1965:34), vgl. ook VW kerk III, (1965:99-100).

ook kommentaar op die leuse²⁶⁵ 'reformasie deur reorganisasie'. Hy stel dit kontrasterend heel kort: reformasie deur verbondgehoorsaamheid. Hierdie gehoorsaamheid is vir Schilder geheel en al gebou op die Woordenopenbaring. Dit is ook hier dat die Woordenopenbaring²⁸ Schilder se verbondsbeskouing bepaal en daardeur ook sy ekklesiologie.

4.2.3 Gehoorsaamheid en saligheid

Aangesien Schilder anti-individualisties ingestel is, kom hy dan ook tot die oortuiging dat, omdat God sy verbond in die geslagte laat geld dit die volgende betekenis vir die kerk as vergadering het:

- Ten eerste dat God die saligheid skenk aan die volk as uitgeroepes, as gemeenskap, as vergadering, en selfs al sou daar skynheiliges in die vergadering²⁹ wees, mag hierdie valsheid nie op God geprojekteer word nie. Die kerk as vergadering is nooit die optelsom van die aantal gelowiges nie. Schilder maak 'n verbinding³⁰ tussen uitverkiesing en verwerping aan die een kant en verbond aan die ander kant. Uitverkiesing en verbond mag dus nooit indenties gestel word nie, met die implikasie dat by Schilder die verantwoordelikheid van die mens baie sentraal geplaas word aangesien God die verbondstatute nie afskaf vanweë die sonde nie. Dit is duidelik dat die wortels van een van Schilder se grondgedagtes hier lê, naamlik dat die gemeenskap altyd voorrang geniet bo die individu. Schilder onderskei individualisties van individueel, maar die klem in sy denke is lê meer by die gemeenskap³¹ as die individu.

²⁶⁵ 'n Gewilde leuse van die Konfessionele Vereniging wat van binne die Hervormde Kerk wou hervorm. Vgl. *VW kerk II*, (1962:228).

²⁸ "...dat kunnen zij alleen doen, door *gehoorzaam* te zijn...Maar het is het gepredikte Woord, dat hun leiding geven moet." *VW kerk II*, (1962:350).

²⁹ "...dat God de zaligheid schenkt aan het volk als *gemeenschap*, als vergadering." *College* (1942:88).

³⁰ Vgl. Schilder (1946:66).

³¹ "Zo beschouwd is het verbond niet individualistisch, maar individueel, met behoud echter van de *gemeenschapsgedachte*." *College* (1942:91).

- Tweedens, aangesien die primêre in die verbond is dat die gelowige individu opgeneem is, afgesonder is in 'n aparte volk van God, beteken dit ook dat daardie volk van God sy eie regspraak³² en jurisdiksie uit genade bekom. Die implikasie hiervan is dat die verbond baie sterk deur Schilder aan die saligheidskwessie gebind word, hier veral met betrekking tot die tug en uiteindelijke ban wat - as dit gehoorsaam volvoer is - ewigheidsbetekenis het.

Schilder was, tereg, diep gebelgd oor sy skorsing en afsetting. Hy redeneer dat hy hiërargies afgesit is met die bedoeling dat die hemel³³ ook vir hom gesluit is. Dit het nie in sy klere gaan sit nie. Hier verbind Schilder die optrede in kerkverband met die sleutels van die hemelryk.

4.2.4 Kerkverband en kerkverband

Schilder meen ook dat die konsekwensies van Kuypers se soewereiniteitsleer misbruik kan word om eintlik die kerkverband³⁴ op te breek, met die gevolg dat daar 'n soort kerkverbandelike independentisme ontstaan. Dit is uiters belangrik om in te sien dat Schilder kerkverband nie as 'n bloot menslike gemaklikheidsreëling sien nie, maar dat hy kerkverband as Godgegewe beskou. Vir hom rus die kerkverband³⁵ op die kerkverbond.

Aangesien die kerk 'n geloofstuk vir Schilder is, is dit logies dat kerkverband ook vanuit die geloof³⁶ beskou moet word. Uit die geloof kom die kerkverband³⁷ na vore. Schilder se belydenis

³² "...en zelfs primair, het staan in een afgezonderd volk, het opgenomen zijn in het klimaat van een vergadering (geen optelsom) van gelovigen...Als God zijn volk heeft, en dat heeft Hij, dan hoort daarbij een rechtspraak, maar dan een eigen rechtspraak, en een ban, maar dan een eigen ban." *College* (1942:89)

³³ Vgl. *VW 44-45* (2001:27).

³⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:195).

³⁵ "...gehandhaafd de heiligheid van het verbond der kerk, op welk verbond van kerken het verband der kerken rust." *VW 44-45* (2001:18).

³⁶ "...want het kerkverband is een prachtig mooi ding en dus geldt ook van het kerkverband, dat het is, wanneer het naar Gods wil is, een goed werk, wat betekent, opkomende uit het geloof en gericht naar Gods wet en onderhouden Hem ter ere. Het komt op uit het geloof. Want de kerken ter plaatse, hier en ginds, geloven, wat zij nooit kunnen bewijzen, maar geloven, dat zij zijn op elke plaats een lichaam van Christus." *VW 44-45* (2001:19).

oor die kerk as liggaam van Christus laat hom selfs van die kerkverband praat as die republiek³⁸ van gelowiges. Die kerkverband is dus 'n goddelike verpligting aangesien die eenheid van die liggaam van Christus 'n geopenbaarde waarheid is. Hy ag besluite in kerkverband op meerdere vergaderings geneem, wat die toets van die Woord deurstaan, selfs as 'n gelofte. Nie nakoming van gesamentlike kerkverbandsbesluite deur kerkrade en gemeentes is dus 'n skending³⁹ van 'n gelofte, en verbreking van die verbond.

Verbond beteken juis vir Schilder 'n gesamentlike binding aan Jesus Christus. Daarom mag verband nooit enige vorm van verknegting⁴⁰ insluit nie. Daarteenoor stel Schilder tog dat die band opgehef kan word. Hierdie verband beskou Schilder dan ook as opsegbaar by die eerste tekens waar die ander party se handeling indruis teen die Woord van God.

4.2.5 Ou gehoorsaamheid in nuwe geselskap

Schilder sien die kerkverband ook as 'n vrywillige daad wat opgesê⁴¹ kan word sodra daar gehandhaafde ongehoorsaamheid is. Alhoewel hy erken dat geen kerkverband en geen kerklike formasie sonder sonde kan lewe nie, is dit 'n ander saak wanneer daar, ten spyte van waarskuwings, voortgegaan word op die verkeerde weg en dat daar ook nog 'n dwangmatigheid kom om alle partye in die kerkverband te dwing tot die ingeslane weg. Dan, sê Schilder, moet daar terug na die ou gehoorsaamheid⁴² van die verbond gegaan word, selfs al sou dit impliseer dat dit in nuwe geselskap gedoen moet word.

³⁷ "Het verband acceptèer is, natuurlik, maar het verbond geloëf ik: het is bovennatuurlijk door de genade Gods. En wie het verband uit het verbond loskoppelt, die zeg ik op mijn beurt: gij zondigt, ook al heet ge duizendmaal synode, met uw eigen verlengstuk." VW 44-45 (2001:25).

³⁸ Vgl. VW 44-45 (2001:20).

³⁹ "Maar de meeste kerkeraden hebben 't *niet* gedaan...Dat is schending van een GELOFTE, plechtig onderteekend." OWEK II, (1949:33).

⁴⁰ "...de kerken mogen een verband met elkaar aangaan, maar dan zò, dat nooit een kerk of nooit ook een kerkelijke vergadering, kerken en haar dienaren dwingen mogen iets te doen of een band te accepteren, die haar enige meester Christus niet oplegt en ter binding beveelt." VW 44-45 (2001:22).

⁴¹ Vgl. VW 44-45 (2001:23).

⁴² Vgl. VW 44-45 (2001:23).

4.2.6 Verbond en maatskappy

Op die gereformeerde lyn stel Schilder dat die kinders van gelowige ouers deur die doop by die christelike kerk ingelyf is. Hieruit blyk dat Schilder aan die verbond ook 'n maatskaplike karakter toedig. Schilder meen dat die verbond die kerk dwing tot maatskaplike konsekwentheid. So sien hy dit as inkonsekwent⁴³ dat 'n gelowige sy kind laat doop, en daardeur beloof dat die kind in die verbond en vrees van God opgevoed sal word, en dat daardie selfde ouer sy kind dan na die openbare staatskool toe stuur. Schilder se openbaringsleer is ook hier van toepassing. Hy sien die openbaring as 'n waarheids-kleed⁴⁴ wat in een stuk geweef is. As gevolg daarvan sien hy 'n aaneenlopende lyn tussen huis, kerk en skool. In al drie moet die verbond van God, wat rus op God se openbaring as 'n hegte eenheid, geëer word. Dit is vir Schilder verbondsverbreking, ontrouheid teenoor die kerk, en sosiale onverantwoordelikheid dat gelowige kinders na staatskole gaan waar die evangelie as openbaring nie noodwendig die fondament van die opvoeding is nie.

4.3 Wettige kerk

4.3.1 Voortsetting

Schilder maak 'n groot saak daarvan dat die Christendom nie op Pinkster in Jerusalem as nuwe godsdiens ingevoer is nie, maar dat die Christendom, die kerk van die Nuwe Testament 'n vervulling is van die Ou Testament. In daardie sin is die kerklike instituut van die Nuwe Testament 'n wettige⁴⁵ voortsetting van die oue.

Daar is dus vir Schilder 'n wettige opeenvolgingslyn wat nie bepaal word deur die betrekking van

⁴³ Vgl. *OWEK* 1, (1948:140-146).

⁴⁴ Op grond van Lv 19:19 sê Schilder: "Het kleed der waarheid is uit eën stuk; en daarom...geen kleed van tweërlei stof zult gij dragen." *OWEK* 1, (1948:145).

⁴⁵ "...dat op het Jeruzalemse Pinksterfeest *geen nieuwe boom* geplant is; dat daarentegen slechts op den ouden stam nieuwe loten zijn geënt...het instituut, dat toen geboren is...de *wettige voortzetting* van het oude was." *VW kerk* II, (1962:78).

die ou geboue van die kerk, of deur vas te hou aan 'n kerkverband se naam nie, of deurdat sekere gesagsfigure gevolg word nie, of deur die pouslike⁴⁶ opvolging nie. Die wettige suksessie⁴⁷ van die kerk word bepaal deur die bewaring van die oorgedraagde leer van die apostels en die profete. Schilder sien hierdie voortsetting⁴⁸ van die ou verband, veral na die vrymaking, as 'n reg.

Hierdie opvolgingslyn is vir Schilder ingebed in die verbond. Daarom heg hy gewigtige regs aanspraak aan die wettige kerkvergadering. Aangesien God geen verbondsbreking⁴⁹ van sy kant af pleeg nie, moet daar, vanweë die dupleuriese karakter van die verbond, ook op die regshandhawing gelet word in die vergadering van die kerk. Die wettige vergadering is waar die verbondshandhawing aangewys kan word.

So sien⁵⁰ Schilder die Afskeiding van 1834 en ook die Vrymaking van 1944, trouens ook die hele reformasie uit die Rooms-Katolieke Kerk. Daar is vir hom nie sprake van 'n eiegeregtige⁵¹ weggaan, of afskeiding⁵² nie, maar 'n wettige voortsetting van die kerkvergadering.

4.3.2 Onwettig

Schilder is baie uitgesproke daaroor dat waar daar 'n skeiding gekom het, (weens ontrouheid van

⁴⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:136,141).

⁴⁷ "En daarom is slechts daàr de successie wettig, waar naar de leer van apostelen en profeten teruggegaan wordt..." *VW kerk II*, (1962:79).

⁴⁸ "...maar een voortzetten van het oude verband...want we hielden ons recht doodgewoon vast." *VW kerk III*, (1965:341).

⁴⁹ "Is dus dat volk geplaatst in èenzelfde *rechts*-raam met zijn God, dan moet het ook verdragen, dat de Heere een *proces* tegen zijn volk opent. Dat is geen *onderbreking* van't verbond, doch zijn *handhaving*." *VW kerk II*, (1962:84).

⁵⁰ Vgl. *OWEK I*, (1948:176).

⁵¹ Vgl. *OWEK II*, (1949:230).

⁵² "Toen dus het kerkelijk instituut de gelovigen definitief en met geweld verhinderde, *kerkelijk* te handelen, hebben de afgescheidenen krachtens het ambt der gelovigen het werk der noodzakelijkheid gedaan, dat het instituut weigerde te doen. Toen hebben zij daarin de vaderlandsche kerk niet verwoest, doch voortgezet." *VW kerk II*, (1962:114), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:105).

die ou kerkverband en weens verbondstrou van die gelowiges wat dan die voortsetting vorm in 'n nuwe kerkverband) en die ou kerkverband reformeer, daar dadelik die skeiding opgehef moet word. Die een wat dit weier, selfs al sou dit die pas gevormde nuwe voortsetting wees, sou homself dan as onwettig bewys. Om wettig⁵³ te bly moet daar 'n begeerte wees om by mekaar uit te kom.

Gehoorsames⁵⁴ trek mekaar aan om die wettigheid na vore te bring. Schilder bring die gelykenis van die arbeiders⁵⁵ wat verskillende tydperke gewerk het, maar tog dieselfde loon ontvang het, in verband hiermee. Schilder beroep⁵⁶ hom hier op Calvyn om te bewys dat die wettige kerk ook gehoorsaam behoort te word. Waar 'n wettige⁵⁷ kerkvergadering is, moet onderdanig daarby aangesluit word. Word dit nie gedoen nie, word daar nie erken dat daar 'n ware, wettige kerk bestaan nie. Hierdie punt is 'n voortvloeiende van Schilder se afwysing van die pluriformiteit van die kerk.

4.3.3 Suiwer en wettig

Schilder teken kaspie daarteen aan dat die suiwerheid⁵⁸ van die kerk losgemaak word van die wettigheidskwessie. Schilder sien reeds 'n Ou Testamentiese lyn raak dat wettigheid en suiwerheid ineengevleg is. Hy sien Christus se bemoeing met die tempel juis in hierdie lig dat, alhoewel daar allerhande onheile teenwoordig was, Christus nog steeds erken het dat die tempel

⁵³ "Om wettig te blijven, moeten ze dadelijk begeren naar elkaar toe te komen." *VW kerk II*, (1962:126).

⁵⁴ "...vervolgens zodra er twee gehoorzaam zijn, trekken ze naar elkaar toe, want dat behoort tot de gehoorzaamheid..." *VW kerk II*, (1962:127).

⁵⁵ Oor die Christelik-Gereformeerde Kerk sê Schilder hier: "Zodra deze zich toch wil bekeren, wil ik niet de dagloner zijn, die tot den heer zegt: ik heb 3 uur, 4 uur, 5 uur langer gewerkt in den wijngaard..." *VW kerk II*, (1962:128).

⁵⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:135).

⁵⁷ Vgl. *VW kerk II*, (1962:135).

⁵⁸ "...welke de zuiverheid der kerk scheidde van haar wettigheid, en daarna met thermometers werken ging: meer of minder zuiver, zuiverst, minder zuiver, zuiverder, zuiver. Laten wij deze zuiverheids-onderzoekingen uitzuiveren, want onder het uitkeren van al die gevarieerde zuiverheids-predicaatjes vergeten wij zo langzamerhand, dat er nog een onzuivere kerk is en dat Cyprianus apen kende, die, schoon ze geen mensen zijn, de mensen 'imiteren'." *VW kerk II*, (1962:263).

die wettige⁵⁹ offisiële heiligdom was.

Schilder verwys onder andere na die suiwerheid wat Esra onder die volk Israel te weeg moes bring. Schilder het die bloed-suiwerheid⁶⁰ van die Ou Testamentiese volk verbind met die geestelike suiwerheid in die Heilige Gees. Dit is hierdie lyn wat hy ook in die Nuwe Testament sien deurloop. Hy wil dus geen binding aan bloed of ras erken as 'n wettigheidskwessie in die Nuwe Testament nie. In sy tyd sien hy dit as makgemaakte Nazitiese bloed-en-bodem teologie. Hierdie stelling van Schilder is egter nie in sy hoofstroom denke verder uitgewerk nie, behalwe vir enkele gedagtes rondom sending en transkulturele evangelisasie.

Die suiwerheid van die kerk na binne, moet ook in die wettigheid na buite blyk. Die benaming suiwer kerk mag nooit gegee word behalwe aan die wettige kerk nie. 'n Wettige kerk kàn 'n onsuivere kerk wees, maar 'n onwettige sekte of kring kan nooit 'n suiwer kerk wees nie.

Schilder gebruik 'n beeld⁶¹ om hierdie twee aspekte te verduidelik. 'n Rivier kan troebel wees, maar 'n skoon kanaal is nog geen rivier nie. 'n Ware kerk kan dus onsuiver wees, maar dit is nie genoeg rede om die kerk te verlaat⁶² nie, daar moet eers 'n skeidingsbeslissing kom voordat daar van onwettigheid gepraat kan word. Alhoewel Schilder die twee nie losmaak van mekaar nie, stel hy beslis die suiwerheid van die kerk ondergeskik⁶³ aan die wettigheid.

⁵⁹ Vgl. *OWEK* I, (1948:112).

⁶⁰ "...dat het bij Esra niet ging om zuiverhouding van het 'bloed', doch om bewaring van den 'geest'. Het Israëlitische volk heeft zich onder Esra niet als 'volk', niet als 'bloedgemeenschap', doch als kerk willen zuiver houden. Daarom past de parallel in het minst niet, omdat de zuiverhouding van de kerk den bloedband aan de gemeenschap van Woord en Geest ondergeschikt maakt, terwijl wat vandaag onder de 'Ariërs' gebeurt, niet verder komt dan 'bloed' en 'bodem'. *VW kerk* II, (1962:255).

⁶¹ Vgl. *VW kerk* II, (1962:261).

⁶² "...dat een onzuiver, een vervallen instituut, vaak nog wettig kon zijn (men mag een kerk niet verlaten, omdat ze onzuiver is, doch moet haar eerst voor de grote beslissing plaatsen), terwijl daarentegen een gezelschap van zeer voorbeeldige vrome lieden volstrekt *onwettig* kan zijn qua 'kerk-instituut'." *VW kerk* II, (1962:314).

⁶³ "De zuiverheidskwessie is zelfs ondergeschikt, ditmaal, aan die der wettigheid." *VW kerk* III, (1965:123).

4.3.4 Beslissingskeuse

Die begroning vir hierdie gedagte vind Schilder onder andere in die bergrede⁶⁴ van Christus waar elkeen voor 'n beslissingskeuse gestel word. Die bergrede het 'n prominente plek in Schilder se denke ingeneem. Hieruit trek hy die verpligtende gehoorsaamheid, en dat daar geen neutraliteit in die kerk mag wees nie en nog minder dat die idee geskep mag word dat die kerklike rigting aan die toeval oorgelaat sou wees nie.

Die begrip "beslissingskeuse" is vir Schilder 'n gelade term en mag nie sommer ligtelik misbruik word nie. Schilder maan dat die kerk nie sommer weens allerlei redes verlaat mag word nie, al is die kerk erg verwronge. Hy onderskei egter dat iets geheel anders op die spel is waar die kerk voor⁶⁵ 'n beslissingsmoment, 'n "*Entscheidung*" geplaas word, wanneer blywende bederf⁶⁶ in die kerk se optrede bespeur word.

Die begrip is vir Schilder heeltemal gewortel in die verbond en dan veral die kerk se reaksie op die verbondseise van God. Die ware reformasie, in teenstelling met 'n kwasi-reformasie, word volgens Schilder altyd gekenmerk deur hierdie *Entscheidung*. Hy verbind hierdie gedagte sterk aan die profetiese verkondiging van die Woord. Die verkondiging roep op tot die terugkeer na die oorspronklike gegewe. Hierdie teruggryp na die oorspronklike moet glad nie verwar word met 'n tipe konserwatisme nie. Hierdie is een van Schilder se grondbeginsels, wat daarop neerkom dat die Woordenopenbaring stel wat God se oorspronklike bedoeling met die skepping is en dat reformasie 'n terugkeer, of dan 'n eerste teruggreep, verteenwoordig na hierdie oorspronklike bedoeling.

Entscheidung verteenwoordig die beslissingskeuse wat die kerk maak om aan die verbondsbepalings te voldoen. Hierdie beslissingskeuse is geensins vir Schilder 'n vrywillige

⁶⁴ Vgl. *OWEK* I, (1948:269).

⁶⁵ Vgl. *VW kerk* I, (1960:391).

⁶⁶ Vgl. *VW kerk* II, (1962:134).

keuse nie. Hy stel dat God die dwang⁶⁷ tot hierdie beslissing oplê. Hierin verbind Schilder die *Entscheidung* met die term *efficacia*, die kragdadige werking. Kwasi-reformasie blink juis daarin uit dat elkeen aan 'n vrywillige keuse oorgelaat word om aan die bepalings te voldoen of nie. Daardeur word die kerk juis kragteloos gemaak.

Alles is sonde wat nie afgelei is uit dit wat van die begin⁶⁸ af was nie. 'Terug na die begin' is dus die sleutelwoorde om hierdie verbondsbeslissingsmoment by Schilder te verstaan. Schilder se styl, ook sy kerklike styl, moet verklaar word vanuit sy verstaan van hierdie verbondsgehoorsaamheid.

Entscheidung val vir hom ook onder die verskriklike verbondswraak⁶⁹ van God. Waar die mens met wie God in die verbond saam wil lewe met 'n ongehoorsame styl sondig teen God se aansprake, bly God se wraak nie uit nie. Die kerk is dus nie per definisie uitgesluit uit God se verbondswraak nie. God sal sy volk elders gaan vergader wanneer die liefde en liefdevolle diens aan God in die verbond opgesê word. Die verskrikkende⁷⁰ element is vir Schilder saamgetrek in die feit dat die verbondsbepalings, anders as die humanisme en die liberalisme, nie uitgaan van wat binne die mens se bereik en binne sy vermoë is nie. Schilder hou hier aan die belydenis vas dat God juis die mens geen onreg aandoen om van hom te eis wat hy nie kan doen nie. God gee nooit sy oorspronklike reg op sy skepping, en veral nie op die kerk as sy skepping⁷¹, af nie.

⁶⁷ "...nu dwingt God tot de grote Entscheidung. 'Efficacia', krachtdadigheid, krachtdadige werking..." VW kerk III, (1965:100).

⁶⁸ "Een 'reformatie', die niet naar de *oorspronkelijke* dingen teruggreep, schokt het leven niet, is helemaal niet 'erg', brengt geen 'Entscheidung'. Zulk een quasi-reformatie laat ieder de vrije keuse in het aanvaarden of verwerpen van haar eisen. Alles immers, wat zich niet laat afleiden uit hetgeen 'van den beginne' was, is zonde, en zondig tegen den verbondsstijl." VW kerk II, (1962:86).

⁶⁹ Vgl. VW kerk II, (1962:185,207,415).

⁷⁰ "Elke reformatie...die...naar het *oude*, naar de *oer*-verhoudingen teruggrijpt, is 'vreselijk'. Waarom? Omdat zij - naar den wil en de dagorde Gods - altijd weer 'van den mens eist wat hij niet doen kan'. En dit laatste weet zij. Want zij leeft bij het woord: 'dat God den mens geen onrecht doet', met name juist den *kèrkmens* niet, 'wanneer Hij in zijn wet van hem eist *wat hij niet doen kàn*.'" VW kerk II, (1962:86).

⁷¹ Vgl. VW kerk III, (1965:451).

Waar deformatsie in 'n kerk of kerkverband ingetree het is die ware gelowiges met die roeping⁷² belas om daardie kerkinstituut te dwing⁷³ tot 'n *Entscheidung*. Schilder bedoel daarmee dat die mantels afgewerp word sodat daar 'n amptelike kerklike besluit moet val wat uitspraak na die een of ander kant toe lewer oor die navolging van die Woordopenbaring. Met hierdie standpunt wil Schilder alle dwalingsjakkalse uit hulle gate rook. Hy erken dat dit soms pynlik en moeitevol⁷⁴ is, maar stel dat ware diens aan God tog altyd vermoeiend is, al vind mens gemoedsrus daarin. Schilder stel dat hierdie dwang tot *Entscheidung* nóg individualisties-independensties nóg seperatisties opgevat kan word, aangesien dit die manier is waarop 'n saak van die gewete⁷⁵ voor die regbank gebring word, terwyl die verpligting om tog binne die gemeenskap waartoe behoort word, te bly, gehandhaaf word.

Die dwang tot *Entscheidung* berus ten diepste vir Schilder op drie⁷⁶ sake:

- Eerstens op die geloof dat God die werker wat die Woord dra nie sal beskaam nie.
- Tweedens dat *Entscheidung* sy begroning het in die amp van die gelowige. Hy maak dus ruimte daarvoor dat die beslissing en die dwang tot so 'n beslissing gebore word uit die noodsaak van 'n persoonlike *Entscheidung* waar iemand vir homself beslis of hy langer aan iets deel mag hê en deel mag neem aan wat hy as sonde ag. Dit is vir Schilder ondenkbaar dat iemand rus mag hê in sy gewete terwyl hy weet dat 'n sekere optrede teen die Woordopenbaring indruis. Schilder wil dus 'n fyn balans handhaaf tussen die persoonlike⁷⁷ optrede in die amp van die gelowige en die breëre arbeid van die

⁷²“...de roeping er lag, om een kerk, welke haar leden verhindert God naar zijn Woord te dienen, tot 'Entscheidung' te dwingen.” VW *kerk* II, (1962:142).

⁷³“Laat ieder de kerk, waarin hij is, dwingen tot een 'Entscheidung'.” VW *kerk* II, (1962:126).

⁷⁴“Het is vermoeiend, zeker. Maar God dienen maakt altijd moe, al geeft het ook daarin rust.” VW *kerk* II, (1962:126).

⁷⁵“...als het brengen van een gewetens-zaak voor de 'hoogste' rechtbank...doch een blijven staan in de gemeenschap, waar men toe behoort...” VW *kerk* II, (1962:131).

⁷⁶ Vgl. VW *kerk* II, (1962:130-131).

⁷⁷ Vgl. VW *kerk* II, (1962:142).

gemeenskap as die geheel. Dit lyk of Schilder hier voorkeur gee aan die persoonlike kant, in weerwil daarvan dat hy meestal as grondbeginsel stel dat die gemeenskap voorrang geniet bo die enkeling. Die *Entscheidung* is primêr persoonlik maar dan met gemeenskaplike uitwerkingskrag.

- Dersens moet daar ook melding gemaak word van Schilder se siening oor tyd en ewigheid. Die tydsberekening vir hierdie beslissing as skeidingsdaad is van kritiese belang. Vir Schilder is God se tyd⁷⁸ die hede. Wanneer God se stem en sy opdragte gehoor word, mag daar geen verharding⁷⁹ van die hart intrec nie. Om te beweer dat gehoorsaamheid as *Entscheidung* moet kom, maar op God se tyd, sonder om die huidige gehoorsaamheid daarin te lees, is om die kerk van binne te ruïneer.

Vir Schilder bepaal hierdie beslissings vanuit die verbond hoe die kerk se wettigheid en verbondslin⁸⁰ gesien behoort te word. Hieruit is dit duidelik waarom Schilder die datums 1618, 1834, 1892, 1944 as een ononderbroke lyn kan sien as die rivierloop waarin die ware kerk in Nederland voortvloei.

4.3.5 Beslissingskeuse en gewete

Alhoewel Schilder die begrip “*Entscheidung*” streng afgrens om daardeur te probeer voorkom dat die kerk oorgegee word aan die druk om vir enige onbenulligheid op die rant van ‘n skeuring gedryf te word, lewer die begrip “*Entscheidung*” tog bepaalde probleme op. Terwyl daar waardering kan wees dat die beslissingskeuse vir Schilder ‘n gewetensaak is en ook dat hy die amp van die gelowige hier sterk na vore laat kom, ontstaan die vraag of die kerk nie tog maar uitgelewer word aan persoonlike geloofsvoorkeure nie?

⁷⁸ “...dat Gods tijd de tijd van *heden* is...Heden is het dag, om...elkaar te dwingen tot de ‘*Entscheidung*’.” *VW kerk II*, (1962:185).

⁷⁹ Hier is die gedeelte in bv. Heb 3:15 vir Schilder rigtinggewend. “Vandag as julle sy stem hoor, verhard julle harte nie...” *Vgl. VW kerk II*, (1962:185).

⁸⁰ *Vgl. VW kerk III*, (1965:60).

Hier word nie bedoel dat Schilder ruimte daarvoor laat dat die openbaring bloot op 'n persoonlike vlak ervaar word nie, met die gevolg dat elke individuele gelowige se openbaringsbeleving ewe geldig is nie. Schilder was hierin konsekwent teen sodanige subjektivisme. Die probleem word op 'n ander kant ontbloot. Schilder maak voorsiening vir voortgaande openbaring met die Skrifopenbaring, maar die feit bly staan dat nie alle gelowiges se geloofsvlakke ewe diep ontwikkel is hierin nie. Nie alle gelowiges het ewe veel begrip van die openbaring nie. Ook hiervan was Schilder deeglik bewus. As Schilder egter die "Entscheidung" se gewigkant laat bestaan uit die persoonlike gewete in die amp van die gelowige bestaan die gevaar dat, op grond van die verskil in geloofsvlakke in die kerk, die kerk blootgestel kan wees aan individue se teologiese voorkeure.

Dit is dan ook vreemd by Schilder dat hy die individuele aspek hier die voorkeur gee, terwyl hy in die res van sy teologiese nadenke oor die kerk, die geloofsgemeenskap die voorrang⁸¹ laat geniet. Terwyl Schilder nie skuldig is aan enige vorm van subjektivisme nie, ontstaan die vraag of die begrip "Entscheidung" nie tog vatbaar is vir individuele misbruik nie, dat daar tog 'n tipe afpersmiddel van gemaak kan word. Die Skrif maak tog onderskeid tussen sterkes en swakkes⁸² in die geloof. Die vraag bly hoe dit binne die kerk en kerkverband gebalanseer moet word ten einde aan die een kant nie die openbaring geweld aan te doen met 'n groepsgerigte *willekeurige* beroep op die onderskeid tussen wesenlike en middelmatige sake nie? Aan die ander kant om te voorkom dat die eenheid verskeur word deur *individuele* willekeur en voorkeur met betrekking tot die openbaring?

Schilder self gee 'n goeie aanduiding oor hoe die belydenis moet funksioneer⁸³ ten einde hierby uit te kom, maar dan moet daar balans kom tussen die kerk as gemeenskap en die individuele kerklidmate se geloofsvlakke ten opsigte van die openbaring. Uiteindelik bly die belydenis die binding, waar die belydenis beide 'n *persoonlike gewetensaak* is, en ook 'n *gemeenskaplike*

⁸¹ Vgl. hoofstuk 2.7.4.

⁸² Byvoorbeeld 1 Kor 8:10-11 "Want as iemand jou wat kennis het, aan tafel sien in 'n afgodstempel, sal sy gewete, as hy 'n swak man is, nie aangemoedig word om van die offervleis aan die afgode te eet nie? En moet die swakke broeder vir wie Christus gesterf het, verlore gaan deur jou kennis?"

⁸³ Vgl. hoofstuk 3.3

verbintenis aan medegelowiges op grond van die openbaring wat gesamentlik gedeel word. Schilder wou juis die kerk as geloofsgemeenskap bewaar en na vore laat kom, daarom verg dit soveel selfbeheersing om verantwoordbaar met die begrip “Entscheidung” om te gaan.

In die hande van drukgroepe in die kerk word dit ‘n sektariese verskeuringsmiddel, maar in die hande van gewetenskerp gelowiges - wat ook opreg die eenheid van die kerk op oog het - kan dit ‘n basuin wees oor wat die openbaring van God werklik alles behels. Daar is beslis groot wysheid nodig om te keer dat die kerk òf in ‘n separatistiese groep verander word òf na ‘n tipe modaliteitskerk geranggeer word. Teen beide het Schilder duidelik gewaarsku. Sy begrip van “Entscheidung” as verbondsgehoorsaamheid, is soos antibiotika: korrek voorgeskryf en gebruik kan dit ‘n lewe red, verkeerdelik voorgeskryf en misbruik kan dit alle kerklike eenheidsbelewing doodmaak.

4.4 Ware en valse kerk

4.4.1 Gehoorsaam vergader

Aangesien vir Schilder die element van vergader ‘n hoofsaak⁸⁴ is by sy verstaan van die kerk, moet sy siening van ware en valse kerk ook aan die hand hiervan verstaan word. Dit gaan vir Schilder nie om persone nie maar om die vergadering. Die hele vraag na die ware kerk as vergadering kan net beantwoord word as gevra word na die gehoorsaamheid van die kerk aan die vergaderingswerk van God. Vir Schilder is daar altyd ‘n konstante stryd⁸⁵ tussen die ware en die valse kerk, ook op grond⁸⁶ en ter wille van die openbaring.

Schilder se vertrekpunt is dat die ware kerk beslis aanwysbaar is teenoor die valse kerk wat beweert om die ware kerk te wees. Uitgaande van artikel 27 van die Nederlandse

⁸⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:362).

⁸⁵ Vgl. Schilder (1951a:190-191).

⁸⁶ “Wie het geopenbaarde Woord Gods met zijn vijandige gedachten bezoedelt, zijn geweten wordt van steen; en de verharding maakt van schrift-onderzoekers zwaardheffers tegen God en zijn Gezalide. ‘De andere weg’ gaat de officieele kerk voorbij. Uit zichzelf mag niemand, die God gezien heeft, dien weg kiezen.” Schilder (1926b:5). Schilder sê dit na aanleiding van Mt 2:12.

Geloofsbelydenis wil Schilder niks daarvan weet dat die kerk tot 'n abstrakte grootheid gemaak word nie. Schilder weier ook om aan te neem dat vanuit die belydenis die kerk as 'n eksemplaar⁸⁷ van 'n soort gesien kan word. Die kerk is vir hom eensoortig, net soos die koninkryk van die hemele⁸⁸ en die mensheid self, al het dit bepaalde kenmerke. Die ware kerk is kenbaar en niemand mag vlug in die teorie van die kerk as die *mistieke*⁸⁹ liggaam van Christus wat 'n onsigbare grootheid sou wees, 'n onaanwysbare geloofsaak nie.

Hierdie aanwysing van die ware kerk vind hy in die kenmerke van die ware kerk, waarvan die regte⁹⁰ gebruik van die sakramente een is. Schilder stel dat 'n kenmerk altyd tegelykertyd 'n simbool⁹¹ is, maar dat die omgekeerde⁹² nie altyd waar is nie. Egte simbole in die hand van die valse kerk⁹³ maak nie daarvan die ware kerk nie, die ware kerk blyk duidelik uit die aanwending van die simbole volgens die Woordenbaring. Die Woordenbaring verleen 'n geofende oog of sigbare⁹⁴ simbole reg aangewend word.

⁸⁷ "Komende dus tot de kerk als soort; een soort met aparte individuele exemplaren. *De ene katholieke kerk is daarmee om zeep geholpen; de belijdenis losgelaten.*" VW kerk III, (1965:458).

⁸⁸ Vgl. VW kerk III, (1965:458).

⁸⁹ Vgl. Schilder se polemieek met H.H. Kuyper oor die interpretasie van Maresius se siening hieroor. "Wel, *primo* is het verkeerd gezien, uit de omschrijving van de kerk in art.27(!) af te leiden, dat men haar niet kennen kan; daar was toch immers ook al sprake van een *congregatie*, en een *coetus*, heus geen onzichtbare grootheden?...En *secundo*: het mystieke lichaam van Christus, zegt Maresius verder, wordt tot Hem alleen maar vergaderd in *visibilibus coetibus eorum qui ipsius nomen profitentur.*" VW kerk III, (1965:117).

⁹⁰ "Maar het rechte *gebruik* van het sacrament (ook des doops) dat is een *nota*, een *kenmerk* der ware kerk tegenover de valse." VW kerk III, (1965:95).

⁹¹ Vgl. VW kerk III, (1965:95-96).

⁹² Schilder gee twee voorbeelde naamlik 'n trouing en 'n swaard. "Het zwaard is het symbool der gerechtigheid; maar de zuivere rechtspraak, het goed *gebruik* van het zwaard, is het kenmerk van de eerlijke rechtbank tegenover gangsters of ku-klux-klan." VW kerk III, (1965:96).

⁹³ "Doopshandelingen, avondmaalceremoniën, gebeden, kerkgezangen zijn symbolen der kerk, maar recht *gebruik* van den doop, *zuivere bediening* van het avondmaal...zijn kenmerken van de ware kerk tegenover het valsche gezelschap van religiosen." VW kerk III, (1965:96).

⁹⁴ "Een symbool kan iedereen zien, ook al kan niet iedereen zijn zin, zijn spraak, zijn tendens, zijn bewijskracht verstaan. Een kenteken daarentegen kan niet iedereen zien, daàrvoor is een geofend oog nodig. Dat een instituut doopwater gebruik (symbool) ziet ieder; of zij het récht gebruikt (kenmerk), dat ziet alleen wie er over meepraten kan." VW kerk III, (1965:97).

4.4.2 Geestesgawes

Wanneer oor die onderskeid waar en vals gedink word, is dit belangrik om ook 'n beoordeling te gee van die gawes van die Heilige Gees en die funksionering daarvan in die ware kerk. Wanneer Schilder die beweging van geeste in sy tyd gadeslaan, verbaas dit hom hoeveel christene daar is wat nie die vaardigheid het om te onderskei tussen die ware en valse kerk nie.

Daar is 'n geneigdheid om elke stigtelike geselskap en godsdienstige kring as die ware kerk te ag, waarbinne God se geestelike werkinge en wonders⁹⁵ kan voorkom. Daar word oppervlakkig gekyk of daar 'n vae namaking van die geestekrag is, sonder om na die egtheid te vra. Hier volg Schilder Barth⁹⁶ in sy opmerking dat sulke optrede vergeet dat reeds vroeg in die kerkgeskiedenis aangetoon is dat geestekrag nie uitsluitlik van God kom nie. So byvoorbeeld het die Egiptiese towenaars aanvanklik keer op keer bygehou by die wonders wat God deur Moses en Aäron gedoen het.

Schilder stel dat daar drie onderskeidings is wat in ag geneem behoort te word voordat sommer haastig 'n verskynsel as ware kerk gedoop word:

- Die heilsmatige program van die Heilige Gees verskil van die namaaksels van geestekrag wat nie die verlossing van die mens op die oog het nie.
- Hieruit volg dat tweedens gevra moet word na die uiteinde en verloop van sake. Die uitkoms van die werke is uiters belangrik om te bepaal of daar inderdaad nog enigsins van die kerk gepraat kan word.
- Derdens moet alles getoets word aan die Woord, aan die Woord as die kerklike mandaatbrief⁹⁷ van God aan die kerk. Dit kom daarop neer dat tekens⁹⁸ soos 'n genesing

⁹⁵ "Maar die wondertekenen zijn 'zonder meer' nog geen kënmerk der kerk; hebben later ook niet de secten ze gekend? En zal de antichris niet wonderen en tekenen doen?" *VW kerk III*, (1965:97).

⁹⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:239).

⁹⁷ Vgl. *VW kerk II*, (1962:240).

of een of ander geesteswerking slegs vir die gelowige tot 'n teken dien. Die Woord moet die teken interpreteer. Die valse kerk gaan ook mank aan die mindere deurwerking van die Woord, dikwels word die Woord selfs teengewerk.

Daar moet dus altyd gevra word of die funksionering van die geestesgawes 'n vrug⁹⁹ is van 'n dieper insig in die Woord. Hier kan Schilder se beginsel gesien word dat die Woordopenbaing die openbaring van die kerk bepaal. Aansprake oor die kerk en gaweswerkinge in en van die kerk moet deur die Skrif as eg of oneg verklaar word. 'n Blote pragmatiese aanname dat alle geestelike werking outomaties van God kom is om die ware kerk in gevaar te stel. Die eenheid in die openbaring, en die enigheid van God, deur nie 'n skeiding tussen die Woord en Gees te maak nie, is van deurslaggewende belang vir Schilder in hierdie beoordeling.

4.4.3 Is Rome 'n ware kerk?

Schilder doen moeite om bewerings¹⁰⁰ dat Calvyn¹⁰¹ en De Bres nooit die naam kerk en die predikaat Christelik aan die Rooms-Katolieke Kerk ontsê het nie, te weerlê. Schilder wys daarop dat De Bres wel aan die ander kant die wederdopers die naam kerk ontsê het op grond van die wettigheid¹⁰² van die ampte. Daar moet onderskei word tussen *vroomheid* wat in 'n bepaalde instituut aanwesig mag wees en die *getrouheid* van die ampsdiens, veral die predikamp. De Bres dien die gereformeerde kerk aan as die ware kerk teen Rome en die wederdopers. Schilder wys op De Bres se standpunt waar hy na die skeuring van die twaalf stammeryk wys dat daar in die

⁹⁸ "...dat zal het *Woord* moeten bewijzen. Een teken is slechts den *gelovigen* tot teken." VW *kerk* II, (1962:241).

⁹⁹ "Of is het specialiter een *vrucht* van dieper inzicht in de Schrift?" VW *kerk* II, (1962:241).

¹⁰⁰ Van bv. Dijk en *De Heraut*, vgl. VW *kerk* III, (1965:18,52-54) asook Schilder se verwysing na Petrus Dathenus om Dijk te weerlê, VW *kerk* III, (1965:45).

¹⁰¹ Vgl. Schilder se verwysings na Calvyn se eksegetiese toepassings oor Rome vanuit Jr 27:16 [leuenprofete], Ef 2:19-22 [versinsels van mense], Dn 12:5-7 [onthoofde liggaam], Hs 2:2 [owerspelige bruid], 2 Tm 3:14-15 [sinagoge van Satan], Jl 2:32 [geen heilige gesag], Hd 2:42 [vier kenmerke], Jes 33:22 [erkenning van God], Esg 2:6 [Petrus opvolging], Jr 18:18 [kerkvervolging]. VW *kerk* III, (1965:22-26). Vgl. ook Schilder se bewyse uit die onderskeie korrespondensie van Calvyn met Sozzini en Sadoletus, VW *kerk* III, (1965:38-39,120-126).

¹⁰² Vgl. VW *kerk* III, (1965:19).

tien stamme wel tog nog iets goeds oorgebly het, en dat ten spyte van die diepe verval die sakramentele besnydenis steeds sy krag behou het. God onttrek nie sy belofte nie, en daarom was 'n tweede besnydenis (as ekwivalent vir 'n tweede doop) nie net onnodig geag nie, maar selfs sondig.

Die doop wat by Rome bedien word behou sy beloftekrag en hoef nie herhaal te word nie, maar dit beteken nie die erkenning¹⁰³ van die dopende instituut as ware kerk nie. Anders is dit egter met die nagmaal wat deur Rome bedien word wat De Bres herhaaldelik die vergadering van die antichris¹⁰⁴ noem.

Schilder onderskei tussen spore of reste wat oorgebly¹⁰⁵ het in Rome en die merktekens¹⁰⁶ van die ware kerk. Spitsvondig sê hy dat die oorblyfsels¹⁰⁷ van dooie kamele in die Sahara-woestyn beslis nog geen bewys is dat daar lewende kamele in daardie woestyn is nie. Oorblyfsel veroorsaak nie 'n oorblywende kerk nie. 'n *Aanduiding van wyse*¹⁰⁸ mag nie verander word in 'n *aanduiding van graad* nie. Die ware kerk mag nie op 'n demokratiese koptellery manier bepaal word nie, nie die helfte plus een nie, maar die ware getroue¹⁰⁹ deel bepaal die naam van die kerk.

¹⁰³ Vgl. VW kerk III, (1965:29,32-33) waar Schilder op voetspoor van Calvyn stel dat die oorsprong sowel as die betekenis van die doop uit die belofte beoordeel behoort te word.

¹⁰⁴ Vgl. VW kerk III, (1965:20).

¹⁰⁵ "Overblyfselen' van de kerk onder het pausdom, en dat in dien veelbewogen tijd, die de reformatie nog nooit heeft ten einde zien komen, dat is heel wat anders, dan de pauslijke kerk, het instituut van Rome, kerk te noemen." VW kerk III, (1965:82).

¹⁰⁶ Vgl. ook sy verwysing na Calvyn op hierdie punt, VW kerk III, (1965:70). Schilder vestig veral die aandag daarop dat as Calvyn praat van "*aliqua ecclesia*", iets van die kerk, wat by Rome oorgebly het, daar onderskei moet word tussen "*notae*" en "*signa*". Volgens Schilder bedoel Calvyn slegs die *signa* en nie die *notae* nie. "Notae zijn kenmerken der kerk. 'Signa' zijn maar tekenen. (Tussen beide is een groot onderscheid)." VW kerk III, (1965:89).

¹⁰⁷ "...alsof resten van de kerk een restkerk zijn...De resten van dode kamelen...zijn geen merktekenen van de aanwezigheid der kamelen op die plaats." VW kerk III, (1965:63).

¹⁰⁸ Vgl. hiervoor Schilder se polemieek met De Bondt, VW kerk III, (1965:63).

¹⁰⁹ Vgl. Schilder se verwysings na Calvyn en Dathenus op hierdie punt. "De naam ener kerk, zo schrijven Calvijn, hangt toch niet aan de helft-plus-èèn, maar wordt toch bepaald door het goede, trouwe deel...Datheen en medestanders maken onderscheid tussen de partijdrijvers, al zijn ze ook invloedrijk, en de trouwe, hartelijk gelovende mensen, die in de gemeente zijn." VW kerk III, (1965:68-69)

4.4.4 Saligheid en gehoorsaamheid

Aangesien God self die vergaderingswerk verrig deur middel van die kerklike ampte is die eerste kwessie van die ware kerk nie 'n saligmakingsaangeleentheid nie, maar geheel en al een van gehoorsaamheid. Schilder, soos trouens die breë Protestantisme, erken dat daar wel gelowiges onder byvoorbeeld die pousdom voorkom. Dié feit beteken geensins dat die Rooms-Katolieke Kerk as instituut goed te praat is as ware kerk nie. Die teendeel is vir Schilder waar aangesien die belydenisskrifte deurlopend die vinger na die Roomse instituut wys as 'n valse kerk. Die regsbevoegdheid om gelowiges te mag vergader word aan daardie pouslike instituut ontsê, aangesien die vergaderingswerk verkeerd gedoen word, met verkeerde bedoelings en met ongoddelike¹¹⁰ maatstawwe. Die pousdom moet dus verdwyn om ware kerk te kan wees, maar aangesien die pous op sy setel bly pronk is sy kerk 'n valse vergadering. Die Rooms-Katolieke Kerk is nie die wettige vergaderplek¹¹¹ waar mens mag kom wanneer hy onder goddelike verpligting is nie.

Schilder kontrasteer die beeld van die ware kerk as moeder teenoor die van die hoer as die valse kerk. Schilder gee verskeie¹¹² voorbeelde, ook eksegeties, om aan te toon dat as iemand onder die valse kerkinstituut val, dit nog geensins sinoniem is met ongeloof nie.

Schilder verwys na Timotheus¹¹³ se ma en ouma wat gelowig geag word, selfs toe hulle nog onder

¹¹⁰ "Erkend wordt, dat ook daar nog *gelovigen worden vergaderd*, maar 'dát is het nu juist'; dat mag dat pauslijk instituut *niet* doen, want het doet het verkeerd, onder onjuiste pretenties, en naar ongoddelijke maatstaven." VW kerk III, (1965:362).

¹¹¹ "Nu hij blijft pronken op zijn zetel, is zijn kerk vals; dat wil zeggen *niet de legitieme vergaderplaats* waar men komen omdat men het moet. De naam valse kerk betekent dus *een vonnis over de officieel gebruikte normen van gelovigencollectie*; het is geen vonnis over *goede of kwade bedoelingen* van personen, doch over *maatstaven voor de vergadering*." VW kerk III, (1965:362-363).

¹¹² Vgl. VW kerk III, (1965:364).

¹¹³ Vgl. 2 Tm 1:5.

die valse vergadering van die sinagoge van die priesterkaste geval het. Kaïn was saam met Abel in die kerk gebore, maar toe Kaïn eiewillig op sy eie vergader, gaan die Here 'n ander weg op met Set. Selfs met Nikodemus blyk dit dat God na Pinkster publiek 'n ander weg volg. Die Skotse belydenis praat van verskeie vergaderings maar die vergaderings was òf nooit òf na 'n tyd nie meer die vergadering van God nie.

4.4.5 Adres van die kerk

Schilder werk dikwels met die uitdrukking die *adres*¹¹⁴ van die kerk, om daarmee 'n aanduiding van die ware kerk op 'n bepaalde plek te gee. Onderliggend aan hierdie uitdrukking is die gedagte dat God nie op dieselfde plek sy mandaat verdeel nie.

Na die vrymaking staan Schilder absoluut daarop dat die adres van die ware kerk in Nederland dié van die Vrygemaaktes is. Dit teen die argument¹¹⁵ dat daar plaaslike gereformeerde gemeentes sou wees wat wel tot die valse sinodale instituut behoort maar nie as valse stalle vir die skape kon deurgaen nie. Schilder beskou so 'n tipe argument as onjuis en onvolledig. Hy is hier onverbidlik. Alle plaaslike kerke het met hulle stilswye ingestem met die skorsing wat tot die Vrymaking gelei het. Schilder bly heel prakties in sy redenering. Die plaaslike kerke wat byvoorbeeld bedienaars van die Woord die kansel ontsê - wat die Here wel op die kansel toelaat - dié kerke het valse vergaderings geword.

In sy interpretasie¹¹⁶ van artikel 31 van die Dordtse Kerkorde¹¹⁷ sien Schilder die gemeentes wat nie deelgeneem het aan die Vrymaking nie as vergaderings wat vals geword het, wat net opgehef

¹¹⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:75,231-233).

¹¹⁵ Vgl. hiervoor die standpunt van ds. A. Bos. Rondom 1948 was daar deur die sogenaamde Oosterbeekse konferensies 'n poging om weer tot vereniging te kom. Schilder was nie ingenome hiermee nie aangesien hy die samesprekings gesien het as sou dit 'n refleksie werp op die vrymaking as handeling van getrouheid. Vgl. *VW kerk III*, (1965:231-238).

¹¹⁶ Artikel 31 maak daarvoor voorsiening dat kerklike besluite vas en bindend beskou word tensy bewys kan word dat daar in stryd met Skrif en belydenis opgetree is. Vgl. Meijer (1995:45,164ev) vir die begrip *nisi*, wat in Afrikaans vertaal word met "tensy".

¹¹⁷ Artikel 31 stel: "Wat op 'n kerklike vergadering met meerderheid van stemme besluit is, moet as vas en bindend beskou word, tensy bewys kan word dat dit in stryd is met Gods Woord of die artikels van die

kan word as daar amptelik¹¹⁸ bekering intree tot trou aan die afspraak van artikel 31 binne een kerkverband.

Dit is dus baie duidelik dat Schilder kerkverband beslis ook binne die bestek van die ware kerk laat val. Aangesien hy nie opereer met 'n sinodokratiese idee van die kerk en kerkverband nie, is hy onbuigbaar daaroor dat kerkverband ook 'n uiting van die ware vergadering van kerke is.

4.4.6 Openbaring van valse vergadering

Wanneer Schilder oor die ware en valse kerk nadink, het die gedagte van die kerk as vergadering 'n prominente plek.

Schilder maak ook plek vir die onderskeid tussen 'n ware-vergadering-in-aanvang en 'n valse-vergadering-in-aanvang. Hy redeneer dat wanneer 'n ware kerk as vergadering, van die kenmerke van die ware kerk soos die belydenis¹¹⁹ dit ken, afwyk, deur byvoorbeeld besliste besluite (waarvan Schilder sy eie afsetting as sprekende voorbeeld ag) word die kerk vals. Waar 'n valse vergadering bloot voortgaan op die ou spoor van daardie besluit, word die vergadering al meer en meer openbaar as valse vergadering.

'n Valse kerkvergadering blyk dus vir Schilder primêr daaruit dat die vergaderingsnorme¹²⁰ vervals word. Hy stel die vervalsing van vergaderingsnorme gelyk aan die invoering van 'n valse leer¹²¹ in die kerk. Aangesien die valse kerk se kenmerke ook duidelik aanwysbaar is, moet die gevolgtrekking gemaak word dat waar die norme van vergadering verander word, daar het die

kerkorde..."

¹¹⁸ "Ze worden weer ware, als ze zich officieel bekeren tot de trouw aan de *afpraak*, die voor het kerkverband is aangegaan: art.31." VW kerk III, (1965:235).

¹¹⁹ Vgl. VW kerk III, (1965:385).

¹²⁰ "...erkennen, dat de naam 'valse kerk' identiek is met 'valse vergadering', en dat dit zeggen wil: een vergadering, die de gelovigen wil bijeenbrengen op en -houden aan de vergaderingswet ontrouwe normen..." VW kerk III, (1965:365).

¹²¹ "...want valse vergaderingsnormen PREDIKEN en GEBRUIKEN is valse LEER invoeren en opleggen." VW kerk III, (1965:233).

een wat vergader self ook vals¹²² geword. Schilder laat in sy beoordeling van wat die valse kerk behels nie die goeie of slegte bedoelings¹²³ van mense 'n rol speel nie. Hy beoordeel slegs die maatstawe waarvolgens vergader word.

Schilder wys dan ook daarop dat hierdie vervalsing tog in toekomstige geslagte sal deurwerk, al is die aanvanklike vervalsing maar ietwat gering. Hierin sien hy die gevaar van 'n slapende kerk wat die stem van die goeie Herder as vergaderaar nie meer hoor nie. Schilder verwerp enige ander juk, behalwe Christus se juk, wat sag en lig is. Schilder dui ook uit die Skrif aan dat daar 'n samewerking tussen die valse kerk en die ongehoorsame gelykskakelingstaat¹²⁴ sal wees, wat in afwisseling kerkvervolging en kerklike uitbanning as instrumente teen die ware kerk sal gebruik.

Daarom is Schilder so hewig gekant teen enige poging om die gewete¹²⁵ te bind aan menslike, kerklike verordeninge in stryd met Christus se opdragte. Ook hierin het Schilder se openbaringsgedagte voorrang bo sy kerkleer. Schilder wil dus nie kopgee dat die regering van die kerk wel gebore moet word uit 'n Skriftuurlike dogma nie. Dit doen hy omdat hy nie werk met die onderskeiding tussen vorm en inhoud van die kerk nie. Die manier waarop die kerk vergader word is net so belangrik, ja, bepaal eintlik volgens Schilder, die wese van die kerk. Daarom stel hy dat 'n valse kerkreg se gevolge¹²⁶ net so erg is as 'n dogmatiese afwyking oor die eenheid van God soos byvoorbeeld die Arianisme of die Nestorianisme.

¹²² "Want dan is *elke* vergadering, die aan die *kenmerken* der valse kerk beantwoordt, voor mij te accepteren als valse kerk, en wordt meteen de onbarmhartige conclusie, dat indien ik zelf de vergaderingsnormen verander, ikzelf een vals vergaderaar geworden ben." VW *kerk* III, (1965:305-306).

¹²³ Vgl. VW *kerk* III, (1965:363).

¹²⁴ Vgl. Schilder (1951a:289).

¹²⁵ "...daarom *verwerpen* wij alle menselijke vonden *en* alle wetten, die *men zou willen invoeren* om God te dienen en door deze de consciëntie te binden. *Wij verwerpen dus alle juk, dat niet Christus' juk is.*" VW *kerk* III, (1965:369).

"En dat *elk ander juk*, zodra het opleggen ervan tot principe van kerkvergadering en van kerkafgrenzing gemaakt zou zijn, de desbetreffende kerk automatisch, ipso fact, tot valse kerk stempelt." VW *kerk* III, (1965:370).

¹²⁶ "Een *valse leer aangaande het kerkrecht* is in de *gevolgen* even erg als...nestorianisme... als...arianisme..." VW *kerk* III, (1965:233).

4.4.7 Ware en valse kerkverband

Dit is vir Schilder van primêre belang om by sake rondom die ekumenisiteit van die kerk die ware en valse kerk nie te vermeng nie. Dit is volgens hom nie houdbaar om die grense wat die belydenis lê te verlê en allerlei kerkformasies onder een sambreel te laat vergader en te hoop dat daar ware ekumene na vore sal tree nie. Die ware kerk, met die kenmerke wat duidelik herkenbaar en dus aanwysbaar is, bring die ware ekumene. Om te beweer dat kerkformasies, wat deur die belydenis tipeer word as valse vergaderings, tog ter wille van 'n haas sentimentele eenheidsverlange, tydelik as ware kerk beskou moet word, is om 'n ekumeniese satansinagoge¹²⁷ op te rig.

4.4.8 Strydende en triomferende kerk

Schilder gebruik wel hierdie oorbekende terme maar hy gee sy eie inhoud daaraan. Vir hom is hier ook geen sprake van twee aparte kerke nie. Dit bly vir hom een en dieselfde kerk. Daarom maak¹²⁸ hy ook voorsiening daarvoor dat die lewende kerk, die onder-afdeling, ook die reeds gestorwe gelowiges moet gedenk, vanweë die eenheidsbeleving van die kerk. Hy verkwalik die Protestantisme se gebrek aan liefdevolle dode-herdenking¹²⁹ dan ook as armoede.

Schilder werk met die kerk in twee afdelings, naamlik 'n bo-onder¹³⁰ skema. Schilder sien ook 'n groot¹³¹ oorvleueling. Hy stel dat die triomferende kerk nie identiek is met die bo-afdeling nie, aangesien daar ook daaglikse kerkstryd in die hemel is. Hy verwys hier na Op 5 en 11 om te wys

¹²⁷ "Wie ons dus over de 'oecumeniciteit' wil inlichten, opdat wij niet waar en vals dooreenmengen, en opdat wij niet, al oecumeniserende, beginnen met een oecumenische kerk en uitkomen bij een oecumenische satanssynagoge, wel, die zal toch aan de ware en valse kerk en haar onderscheiding moeten blijven denken." *VW kerk III*, (1965:283).

¹²⁸ Schilder staan op hierdie punt nie so heeltemal krities teenoor die Roomse gebruik om die dooies te gedenk nie. "De kerk, die nog strijdt weet zich èèn met de reeds triumferende. En daarom willen de levende christenen de doode gedenken." *OWEK II*, (1949:16).

¹²⁹ "Dat wij geen doden-herdenking hebben, is onze armoede." *OWEK II*, (1949:17).

¹³⁰ Vgl. *OWEK I*, (1948:65).

¹³¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:216) voetnoot 14.

dat gebedstryd beslis in die hemel voorkom. Verder stel hy dat die onder-afdeling ook daaglik oorwin en daaglik in stryd¹³² gewikkel is. In die hemel is daar egter geen sonde meer, maar aangesien die hemel self 'n geskiedenis deurloop, begeer die kerk van onder om die suiwer belydenis¹³³ van die kerk van bo¹³⁴ te beleef.

4.4.9 Interkerklik

Schilder maak hier 'n drieledige onderskeid om nader te onderskei wat nie met die ware kerk bedoel word nie, naamlik:

- Interkerklikheid
- Buitekerklikheid
- Onkerklikheid

4.4.9.1 Onwerkbare mite

Schilder beskou interkerklikheid op sy minste as 'n onwerkbare mite¹³⁵ en op sy ergste as sonde. Vir hom bestaan daar net so iets soos intra-kerklikheid, dit is waar die ware kerk onderling¹³⁶ met mekaar verkeer. Intrakerklikheid is vir hom 'n saak van die gemeenskap van die heiliges.

Interkerklikheid is vir hom onaanvaarbaar vanweë sy afwysing van die moontlikheid dat

¹³² "Overigens dacht ik, dat het in de kerk altijd oorlog was: strijdende kerk..." *VW kerk II*, (1962:262).

¹³³ "Zonder nu ook maar een ogenblik het ingrijpende onderscheid tussen 'beneden' en 'boven' uit het oog te verliezen, merken wij toch op, dat voor een waarachtig hier-beneden eren van den daar-boven op den troon zittenden Christus de verwijzing naar den trouwen dienst der engelen zeer veel betekent. Boven belijdt men, hier beneden belijde men dus ook. Boven is de mens door de genade in énen Geest met den ander verbonden; hier beneden sta men daarnaar ook. Boven is elk abstraheren van een 'kern'-belijdenis uit de periferie verdwenen; hier beneden begere men dit ook. Boven wordt de Christus-in-het-middelpunt geëerd, doordat men nimmer van een 'middelpunt' spreekt, zonder dat tegelijk de konkrete cirkel valt aan te wijzen." *VW kerk II*, (1962:217).

¹³⁴ Vgl. *OWEK I*, (1948:65).

¹³⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:485).

¹³⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:484).

verskillende kerke op dieselfde plek bestaansreg het. Interkerklikheid sou veelkerklikheid¹³⁷ regverdig en daardeur sou die kerklike gewete¹³⁸ afgestomp word. Interkerklikheid is opium vir die volk wat hulle ore uitleen vir valse profesie. Net so min as wat 'n interstaatlike¹³⁹ verbinding moontlik is tussen ongelyksoortige verbande en groepe, net so min is interkerklikheid moontlik.

Schilder is baie sterk gekant¹⁴⁰ teen die pleit dat kerklik nie saam geleef word nie, maar dat daar tog saam gewerk¹⁴¹ word. Hierdie skeiding vind hy inkonsekwent en oneerlik. Die byle wat hy slyp teen die Christelike Gerefomeerde Kerk word juis op hierdie slypsteen skerp gemaak.

Schilder lewer ook skerp kritiek teen die gebruik in sy tyd om op kerklike feesdae interkerklike uitnodigings te rig aan ander kerkverbande om saam fees te vier. Sy beswaar is tweeledig¹⁴² van aard naamlik:

- Aan die een kant is 'n gewone Sondag nie meer of minder werd as hierdie spesiale feesdag nie. God verwag dat sy kerk Hom nie verdeeld aanbid nie. Dit geld primêr vir die rusdag.
- Aan die ander kant moet daar wel 'n onderskeid getref word tussen nodelose en noodsaaklike kerkstryd¹⁴³. 'n Kerklike fees mag nie as moratorium¹⁴⁴ gebruik word om 'n

¹³⁷ Vgl. *OWEK IV*, (1953:97-109).

¹³⁸ Vgl. *VW kerk III*, (1965:483).

¹³⁹ "Wat zou men ervan zeggen, als ik een 'interstatelijke' unie wilde oprichten tussen de Staat der Nederlanden en de Organisatie van de Verenigde Volken, en de Friese 'Natie', en de bond van Displaced Persons en de Verstrooide Joden, en de Sociëteit der Ware Arabieren? Men zou hiër mij opbergen achter de tralies..." *VW kerk III*, (1965:483).

¹⁴⁰ Vgl. hiervoor sy polemieë oor die S.S.R. (Die unie van Gerefomeerde studente aan openbare hoërskole en universiteite), *VW kerk III*, (1965:481-485).

¹⁴¹ Vgl. *OWEK I*, (1948:268).

¹⁴² Vgl. *OWEK II*, (1949:125-126).

¹⁴³ "Feesten kunnen reünie worden bij noodelooze scheuring; maar overgins hebben zij de kracht van de proclamatie van een oorlogsmanifest." *OWEK II*, (1949:126).

¹⁴⁴ "Een kerklijk feest moet daarom niet misbruikt worden als een soort moratorium in den

kerkstryd vir 'n wyle te laat ophou nie. 'n Onregmatige oorlog wat nie gevoer mag word nie, moet dadelik gestaak word. Dit behoort elke Sondag te gebeur, nie net by sekere feestelike geleenthede nie. Aan die ander kant mag 'n regverdigbare kerkstryd, waar die openbaring van God in gedrang is, weer nie op 'n feesdag gestaak word nie. Alle heilsfeite berus volgens Schilder op genade, maar dit geld eweneens vir ware kerkstryd.

4.4.9.2 Buitekerklikheid

Met hierdie gedagte druk hy uit dat daar geen band aan of met die kerk is of wil wees nie. Hy verbind dit dan baie sterk aan die onderskeid tussen kerk en wêreld. Dit is waar die wêreld die mond vol het van openbaring¹⁴⁵ maar dan geensins God se Woordenopenbaring ken of verdiskonteer nie. Buitekerklikheid dui ook vir Schilder aktiewe teenstand¹⁴⁶ teen die kerk aan. Dit kan egter ook mense wees wat baie naby die kerk beweeg maar wat volgens Heb 6, ten spyte van die kerklike dampkring waarin hulle beweeg, steeds die werking van die wedergeboorte¹⁴⁷ deur die Heilige Gees mis.

4.4.9.3 Onkerklik

Hiermee wil Schilder op kerklike styl dui. Dit beteken dat die ware kerk sondig kan optree deur die bevel van God te verontsaam. Hierdie onkerklikheid blyk daaruit dat die kerk optree asof hulle geen ware kerk is nie. Schilder verbind¹⁴⁸ onkerklike optrede, soos sektariese neigings, daaraan dat dit kan uitloop op die hartseer dat iemand naderhand die kerk verlaat¹⁴⁹ en buitetekeklik word.

oorlog... Want een oorlog, dien we niet mogen voeren, moet aanstonds worden beëindigd: feest of geen feest. En een strijd, dien wij naar heilige overtuiging strijden moeten, mag ook op onze vierdagen niet worden onderbroken." *OWEK II*, (1949:125).

¹⁴⁵ Vgl. *OWEK I*, (1948:96,98).

¹⁴⁶ Vgl. *OWEK II*, (1949:182).

¹⁴⁷ Vgl. *OWEK I*, (1948:225).

¹⁴⁸ Vgl. *OWEK II*, (1949:151-152).

¹⁴⁹ Vgl. *OWEK IV*, (1953:91).

‘n Sprekende voorbeeld van onkerklike optrede wat die fundamente van die kerk rysmier is diegene wat hulle afsonder¹⁵⁰ van die kerk vanweë die kerk. Schilder stel dat hierdie geen kerkvorming is nie, maar kern- of kringvorming¹⁵¹ is. Schilder beskou hierdie woestynhunkering as ‘n tipiese kenmerk van onkerklike optrede.

4.5 Kerk as instituut en organisme

4.5.1 Instituut

Omdat die Skrif die leiding moet gee oor hoe die mens oor die kerk behoort te dink, het dit dus logies ook ‘n uitwerking op die vraag na die vorm¹⁵² van die kerk na buite. Subjektivisme mag nie ‘n rol speel in die vraag na die ware kerk en kerkvorm nie. Die gewete mag nie hier die leidende beginsel¹⁵³ in die vraagstuk na die vorm van die kerk wees nie. Die soeke na ‘n passende kerkvorm¹⁵⁴ en die gereformeerde drang om te kom tot so ‘n kerkinrigting, moet soveel moontlik aan die eise van God se Woord en die wil van Christus beantwoord.

So byvoorbeeld verwerp die Darbiste alle kerkvorm en wil in ‘n vrye vergadering sonder enige kerklike instituut lewe. Hulle gebruik hiervoor die beeld van ‘n prisma waardeur die strale van die son skyn. Die wit lig word dan opgebreek. Op dieselfde manier sien hulle dan Jesus Christus as Lig van die wêreld wat sy strale deur die gemeente laat skyn. Schilder noem¹⁵⁵ hierdie beeld ‘n merkwaardige begripsverwarring:

¹⁵⁰ Vgl. *OWEK IV*, (1953:69-73).

¹⁵¹ "...ik vind die menschen tegenstrijdig...dat zij met hun kernvorming en kerkverlating alleen de fundamente die ze zelf leggen, met het opschrift 'èènmaal' sieren..." *OWEK IV*, (1953:87).

¹⁵² "Maar een gereformeed correspondent zou ... vragen naar wat de Schrift leert omtrent de openbaring van het lichaam van Christus naar buiten." *OWEK II*, (1949:158).

¹⁵³ Schilder reageer op die redakteur van die blad *Het Zoeklicht*, De Heer, en beskuldig hom juis hiervan.

¹⁵⁴ Vgl. *OWEK II*, (1948:156)

¹⁵⁵ "Dat is toch wel een merkwaardige begripsverwarring: want wat wij *licht* noemen, licht der Schrift, eisch van Gods wil, dat is volgens de z.g. Darbisten *duisternis*." *OWEK II*, (1949:154).

“...want wat ons lig noem, die lig van die Skrif, die eis van God se wil, dit is volgens die sogenaamde Darbiste duisternis.”

Hy sê dat diegene wat wel as gelowiges wil lewe, maar dan los van enige kerkinstituut, in gebreke bly om te verdiskonteer dat God altyd by die historiese instituut sy aansluiting vind. So stel¹⁵⁶ Schilder dat Christus en die Heilige Gees in die Nuwe Testamentiese kerkydperk, altyd by Jerusalem begin. God gaan van die historiese gegewe van die Ou Testamentiese kerkinstituut uit en lei dit dan tot ‘n ander instituut. Vir iemand om te beweer dat God geen Nuwe Testamentiese kerkinstituut begeer nie, sou neerkom nie net op die ontkenning van God se openbaring oor die ou instituut nie, maar ook ‘n ontkenning wees dat daardie openbaring ‘n geskiedenis ondergaan het wat roep om vervulling in die ou instituut: Dat die ou vervalde Ou Testamentiese kerk, gereformeer moet word tot die nuwe kerkinstituut. Indien daar nie na die Skrif gegaan wil word met hierdie beginselvraag oor die kerk as instituut nie (met die verskoning dat mens maar moet wag tot God nou iets anders daarvoor openbaar), is dit vir Schilder onewewiglig en gevaarlike subjektivisme.

Die kerk as instituut mag nie maar net uit ‘n nuttigheidsoorweging in die praktyk geduld word nie. In die kerk as instituut steek daar ‘n beginsel. Schilder¹⁵⁷ sê hiervan:

“Die kerk wil nie maar net verdra word nie, maar wil erken word in eie reg, wat nie berus in die kerk se waardigheid nie, maar in Christus se eie wil.”

Sou daar vanuit die pragmatiese nuttigheidsidee na die kerkinstituut gekyk word, sou dit behels dat die kerk gesien word as bloot ‘n bekeringsinstituut, en ‘n gelowige met ‘n sterk

¹⁵⁶ “En als men de aandacht vraagt van den Redacteur voor de groote vraag, waarom Christus, Paulus, de Heilige Geest, altijd *beginnen van Jeruzalem*; waarom zij van het *historisch* gegevene, van het instituut, uitgaan en wederom... leiden tot een ander *instituut*, dan kloppen we aan doovemansdeur. Voorloopig studeert hij over *die* vraag niet, maar wacht af, of er een andere openbaring tot hem komt....maar over het brandende vraagstuk van de kerk te zeggen tot den èèn: ik weet niet, en tot zichzelf: mogelijk openbaart God mij anderszins - dat is meen ik, onevenwichtigheid en gevaarlijk subjectivisme....” OWEK II, (1949:154). Schilder is hier in ‘n polemieck gewikkel met die redakteur van *Het Zoeklicht*, De Heer.

¹⁵⁷ “... de kerk wil niet *verdragen* worden, doch *erkend* in haar *recht*; een recht, niet rustend in haar waardigheid, doch in Christus *eigen wil*.” OWEK II, (1949:153).

weerstandsvermoë teen die ongeloof, sou dus goedskiks daar buite kon bly. Dit kom vir Schilder neer op 'n Lutherse kerkbegrip. Aangesien hy die kerkinstituut sien as die openbaring van die liggaam van Christus wys hy dus hierdie rigting af.

4.5.2 Instituut en instituering

Vir Schilder is die grondslag en uitgangspunt vir die kerk as instituut die mobilisasiewerk¹⁵⁸ wat Jesus Christus doen as Opperherder. Schilder wil dus niks daarvan weet om die instituut van die kerk, as gegevenheid¹⁵⁹ te abstraher¹⁶⁰ van die aktuele institueringsdaad nie. Hier betrek Schilder die verbond van God by die kerk van God. Hy is van mening dat God nie 'n ewigdurende verbond met 'n gegewe¹⁶¹ instituut gesluit het nie. So 'n standpunt sou 'n valse¹⁶² verbondsbeskouing verraai, waarin 'n statiese¹⁶³ rus-motief 'n leidende konstitutiewe element van die verbondsbegrip vorm. Dit sou daarop neerkom dat die kerk Christus laat wag¹⁶⁴ solank die kerkinstituut meer liefde ontvang as die vergaderende Christus.

¹⁵⁸ "Indien Hij nu mobiliseert in en door en tot kerkinstituering..." VW *kerk* II, (1962:243).

¹⁵⁹ "De kerkelijke ellende *begint* daar, waar men 'kenmerken' der kerk opstelt, die het *gegeven* instituut *alleen* als *gegevenheid* kwalificeren en autoriseren. Roeping toch van zulk een *gegevenheid* is de permanente trouw (trouw in onvoltooid-tegenwoordigen tijd) aan de permanente regeer-daad van, en de in onvoltooid-tegenwoordigen tijd geschiedende hemelse in-beslag-neming van dat instituut dóór: den hemelsen Koning, die verder wil met zijn macht. Het waarmede van een *instituut* (voltooid tegenwoordige tijd) is: dat het *institueert* (onvoltooid tegenwoordige tijd)." VW *kerk* II, (1962:206).

¹⁶⁰ "...dat het *instituut* als *gegevenheid* niet mag worden geabstraheerd van de daad, de actuele daad van *het institueren*." VW *kerk* II, (1962:115)

¹⁶¹ Schilder lewer veral skerp kritiek op die Nederlands Hervormde Kerk wat volgens hom hierdie standpunt huldig. Vgl. VW *kerk* II, (1962:177;231).

¹⁶² "Maar al te gauw en goedkoop wordt er allermogelijkst mee geopereerd, om in een vals verbondsbegrip,...het instituut, het gegeven instituut, de '*gegevenheid*' van het Hervormde Kerkinstituut te blijven voorstellen, wat er ook gebeurde, of vooral niet-gebeure, als delende in Gods verbond." VW *kerk* II, (1962:178).

¹⁶³ Vgl. VW *kerk* II, (1962:202).

¹⁶⁴ "...dat men in zijn denken uitgaat van de *gegevenheid* van een bepaald instituut, en dan net doet alsof 'het institueren' niet meer de dagelijkse voortgaande roeping is der gelovige. In de lijn van deze valse redenering geeft men dan aan dat bepaalde instituut, waarop men zijn zinnen eenmaal gezet heeft, het 'recht', Christus al of niet *te laten wachten*. Of, beter gezegde, men dicht Hem de intentie toe, speciaal op dat instituut te blijven wachten, zolang het niet Hem, doch de 'kerk' belieft." VW *kerk* II, (1962:253).

Daarteenoor stel hy dat God sy verbond daagliks¹⁶⁵ vernuwe, met die bedoeling dat diegene in die verbond hulleself sover moet bring om altyd die rigtende verbondswet vir die bou en opbou van die kerk na te kom. Vanuit hierdie verbondsperspektief¹⁶⁶ en ook Schilder se grondtema van die mens as medearbeider van God, kom hy daarby uit dat die verbondeling aktief moet deelneem aan die opbou van die kerk in al sy onderdele.

Daarom is die instituering as aktuele daad¹⁶⁷ vir Schilder 'n roepingsdaad. Hy betrek dus die verbondsgehoorsaamheid¹⁶⁸ as integrale deel van die institueringsproses. Hy kontrasteer¹⁶⁹ gehoorsaamheid aan die gegewe instituut (onder alle omstandighede), met gehoorsaamheid aan God in die institueringsdaad.

Schilder tref dan 'n onderskeid¹⁷⁰ tussen die twee testamente se openbaring oor die kerk. Die Ou Testamentiese stel die gegewenheid van die kerk instituut as die middelpunt. Daarteenoor maak Schilder 'n saak daarvoor uit dat die Nuwe Testament 'n spanning te weeg bring dat God onafgebroke gediens moet word deurdat deur die amp¹⁷¹ van die gelowige die kerk vry en onafhanklik geïnstitueer word.

¹⁶⁵ "God maakt geen eeuwigdurend verbond met een instituut als *gegevenheid*, doch vernieuwt dagelijks zijn verbond met de zijnen, opdat zij zich geven en begeben zouden tot den immer naar de wet zich richtenden dienst van het kerk-institueren: het actief deelnemen aan den opbouw der kerk, in *alle* onderdelen van dien opbouwdienst." *VW kerk II*, (1962:115).

¹⁶⁶ "...het 'wezen' van een verbondsverhouding is, dat niet alleen God werkt naar ons toe, maar wij naar Hem toe. Het 'wezen' is voor wat ons betreft: het gehoorzaam zijn; het 'wezen' is: de leer in het leven bewijzen, *doen wat men houdt voor plicht*. Tot het 'wezen' der verbondsrelatie behoort dus ook de trouw aan God in het institueren, elken dag, ongeacht de kwade gevolgen, die de ongehoorzamen ons erom mochten willen laten lijden." *VW kerk II*, (1962:208-209).

¹⁶⁷ "Dit institueren der kerk is een roeping, het behoort tot de gehoorzaamheid, het is een stuk van ons kerkelijk leven." *VW kerk II*, (1962:115).

¹⁶⁸ "Nu is het geloven een werkwoord. En institueren is ook een werkwoord. Beide zijn permanent gehoorzaamheids-verrichtingen, die de Verbondsgod van ons eist." *VW kerk II*, (1962:209), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:176).

¹⁶⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:203).

¹⁷⁰ Vgl. *VW kerk II*, (1962:188).

¹⁷¹ Vgl. *VW kerk II* (1962:243).

4.5.3 Geen welsynsinstituut

Schilder beskou die siening dat die instituut van die kerk nie tot die wese van die kerk behoort nie, maar slegs die welsyn van die kerk raak, as 'n bedenklieke¹⁷² filosofiese tese. Vir hom is die onderskeid tussen wese en welwese, of dan syn en welsyn van die kerk, 'n valse¹⁷³ onderskeid. Hy wys die vorm-wese¹⁷⁴ filosofie, wat sy wortels in die Griekse denke het, af asof die vorm van die kerkinstituut maar net die uiterlike kleed is waaraan nie te veel aandag behoort bestee te word nie. Vir Schilder raak die organisasie van die kerk beslis die wese van die kerk al sou dit selfs sleurwerk¹⁷⁵ impliseer. Daarom maak hy die stelling¹⁷⁶ oor Christus se vergaderwerk:

"...in sy vorm, na sy norm."

Hierdie onderskeid mag dus nie op 'n filosofies idealistiese¹⁷⁷ manier gekonstrueer word nie. Hy beskou hierdie nie-teologiese onderskeiding van vorm-wese dan ook as 'n flou verskoning om 'n valse kerk te duld, onder die tweeledige verskoning dat die meerderheid dit nog so sou aanvaar en dat die instituut nie iets wesensliks van die kerk uitmaak nie. Die onderliggende van hierdie onderskeiding sou dan impliseer¹⁷⁸ dat die organisasie¹⁷⁹ van die kerk beskou word as iets knellends wat van buite¹⁸⁰ af op die kerk afgedwing word. Schilder beskou hierdie onderskeid as

¹⁷² "...dat zich troost met de als een oorkussen der traagheid misbruikte en overigens filosofisch nogal bedenkelijke these, dat het *instituut* der kerk niet tot het *wesen*, maar tot het *welwese* der kerk behoort, en dat men daarom een vals instituut maar dragen moet, als de meerderheid het nog tolereert." VW *kerk* II, (1962:114).

¹⁷³ Vgl. VW *kerk* II, (1962:209).

¹⁷⁴ Vgl. VW *kerk* II, (1962:167-168).

¹⁷⁵ "De kerkelijke huishouding gaat het precies als elke andere huishouding: de organisatie brengt allerlei peuterwerk mee." VW *kerk* II, (1962:243).

¹⁷⁶ "Hij is vandaag nog bezig - in zijn vormen *naar* zijn normen." VW *kerk* III, (1962:264).

¹⁷⁷ Vgl. hier Schilder se verwysing na Barth en Gogarten se stryd oor die vorm-inhoud skema en die subjek-objek skema. VW *kerk* II, (1962:61)

¹⁷⁸ Vgl. VW *kerk* II, (1962:208).

¹⁷⁹ Vgl. VW *kerk* II, (1962:194).

¹⁸⁰ Vgl. VW *kerk* II, (1962:174).

die skerp punt van die wig om die pluriformiteitsgedagte¹⁸¹ oor die kerk te vestig.

4.5.4 Leer en lewe

Schilder lê baie klem op verbondsgehoorsaamheid¹⁸² ook as dit kom by die instituering van die kerk. Hy identifiseer valse leerheiligheid¹⁸³ waar erken word dat die instituut vals is en verbondsoortreding begaan word, maar dat daar plaaslik darem nog verbondsmatig gepreek word. Schilder sien in dat hier 'n valse skeiding tussen leer en lewe kom. Aangesien die instituering van die kerk roepingsgehoorsaamheid binne die verbond verg, mag 'n verdorwe instituut nie geduld word slegs op grond van plaaslike preeksuiwerheid nie. Hy beskou dit as roepingsversaking en verbondsoortreding met betrekking tot die instituering.

4.5.5 Groeiende organisme

Vir Schilder is dit maar 'n hanetreetjie daarvandaan as mens sou beweer dat die kerk die mistieke onsigbare liggaam van Christus is, om daarby uit te kom om dan te beweer dat die institutêre kant van die kerk (sigbare vorm) eintlik sekondêr is as gevolg daarvan dat dit mensewerk sou wees. Hy sien hierin, net soos met die sigbaar-onsigbaar teorie 'n aantasting¹⁸⁴ van die belydenis. Daar kom dan 'n versugting na die kerk as organisme waar daar geen vaste grense en uitwendige vorms is nie. Iets wat Schilder as blote relativisme¹⁸⁵ beskou. Verskillende beelde¹⁸⁶ in die Skrif

¹⁸¹ Vgl. *VW kerk III*, (1965:147).

¹⁸² Hoedemaker verdedig die siening dat die kerk se wese en welwese onderskei behoort te word as dit by instituering kom. Hy gebruik die beeld dat 'n menslike hart nie buite die siek liggaam hoort nie, maar juis dat die gesonde hart die siek liggaam tot genesing moet dien. Hieroor sê Schilder: "Welk een snelwerkend opium voor een geweten, dat zelf den eis der actuele gehoorzaamheid inzake het kerkinstituut verontachtzaamt." *VW kerk II*, (1952:152). Vgl. ook Schilder se kontrastering van Moses met die Egiptiese towenaars, *VW kerk II*, (1962:241).

¹⁸³ "Valse leerheiligheid zegt: het is genoeg, indien in ons dorpje nog zuiver gepreekt wordt, ook al is het instituut, waaronder wij rusten, verdorven. De gehoorzaamheid echter spreekt: aan een leer, die van het leven los zou staan, geloven wij niet; het leren behoort tot het leven, - 'leren' is trouwens een *werk-woord* - en het institueren behoort daar ook toe en daarom toetsen wij het gegeven instituut aan de roeping, die wij ontvingen inzake het institueren." *VW kerk II*, (1962:115).

¹⁸⁴ Vgl. *VW kerk III* (1965:417).

¹⁸⁵ "Achter dit ja-en-neen-spel ligt hun relativisme, dat noodwendig voortvloeit uit deze organisme-

word dan aangewend om hierdie uitgangspunt te steun.

Dit bied dan somer ook 'n oplossing vir alle kerklike twiste¹⁸⁷ aangesien alle grense deurmekaar vloei. Eers dan sou die kerk sogenaamd kompleet wees in sy organies groeiende¹⁸⁸ geheel. Terwyl die instituut tydelik sou wees, is die organisme daarenteen blywend. Daar gaan selfs stemme op dat daar van vorms in die meervoud gepraat word, maar dat die organisme as enkelvoud aangedui word. Die bedoeling hieragter is om die vorm, die instituut, almeer van betekenis¹⁸⁹ te beroof en klem op die organiese kant te plaas. So is daar 'n geil voedingsbasis vir die pluriformiteitsleer.

Schilder begin sy redenasie oor hierdie saak by die wedergeboorte. Hy vra die vraag: as die kerk die vergadering van ware gelowiges is, waar kom daardie geloof vandaan? Hy wys die remonstrantisme in die bostaande organiese beeld uit deur daarop klem te lê dat geloof nie organies opgroei uit die natuurlike mens nie. Christus strooi die saad van die wedergeboorte. Deur die Woord geskied die planting van die geloof wat 'n organiese element het, maar hierdie organiese element¹⁹⁰ kom *in* en *deur* en *na* en *uit* 'n instituut.

Schilder wys ook daarop dat Paulus se vermenging van beelde¹⁹¹ juis op beide die organiese en

instituut-theoremen." *VW kerk* III, (1965:415).

¹⁸⁶ Bv. liggaam, bruid, kudde, wynstok. Schilder verbind egter al die beelde aan Christus om ook plek te maak vir die institutêre kant. Vgl. *VW kerk* III, (1965:308).

¹⁸⁷ "De instituten drijven de boel uit elkaar; het organisme overwint dat sectarisch drijven..." *VW kerk* III, (1965:308).

¹⁸⁸ 'Organisme' is datgene, wat 'vanzelf', althans *van binnen uit* (onder bepaalde voorwaardes) *groeit*. 'Instituut' daarentegen is datgene wat *van buiten af in-elkaar gezet is*." *VW kerk* III, (1965:308).

¹⁸⁹ "Maak de kerkvorm rustig ridicuul door de leer der *pluri*-formiteit, der *veel*-vormigheid; want hoe meer vormen er zijn, hoe minder betekenis èèn vorm overhoudt. Spreekt van 'vormen' in het *meervoud*; maar van *Organisme* in het *enkelvoud*." *VW kerk* III, (1965:308).

¹⁹⁰ "...en door dat zaad komen er plantingen van geloof...En als ze *er eenmaal zijn*, dan 'trekt' natuurlik, 'organisch' hetgeen leeft naar hetgeen dat daarnaast ook leeft. Maar dat *organische kom er eerst in en door en na en uit een instituut*. Dat geldt al van geloof." *VW kerk* III, (1965:309).

¹⁹¹ Vgl. Schilder se eksegesi van die volgende beelde: liggaam as staatseenheid, koning, bruid, stad, kudde en wynstok. Hy kom telkens tot die gevolgtrekking dat daar 'n van buite af opgelegde patroon gevolg word en nie soseer 'n inherent selfgroeie element in die beelde is nie. *VW kerk* III, (1965:310-315).

die institutêre, as ewewigte, wys. Schilder eksegetiseer byvoorbeeld dan ook Ef 4:16¹⁹² waar Paulus sê dat die liggaam goed saamgevoeg¹⁹³ is. Dit bewys dat hier meer op die spel is as 'n organiese beeld. Hy wil ook 'n oog hê vir die institutêre bedoeling van Christus se handeling.

Schilder beskuldig Kuyper dat hy 'n organiese element in die kerk verdraai tot 'n hele aparte grootheid. Schilder vind dan ook dat Kuyper hom skuldig maak aan mites¹⁹⁴ in die teologie. Schilder wil niks te doen hê met die kerk as organisme nie. Sy verweer hiervoor is dat die organiese¹⁹⁵ in die kerk nog geen kerk vorm nie, selfs nie eers al die organiese elemente saam nie.

4.5.6 Instituut en saligheid

Schilder lewer kommentaar op Kuyper se siening dat die kerk alleen saligmakend¹⁹⁶ is, mits dit nie as instituut opgevat word nie. Schilder antwoord hierop dat aangesien die kerk altyd instituerend¹⁹⁷ moet optree, die gevolgtrekking gemaak kan word dat buite die geïnstitueerde kerk daar geen saligheid moontlik is nie.

4.6 Sigbaarheid en onsigbaarheid van die kerk

¹⁹² "...uit wie die hele liggaam - goed saamgevoeg en saamverbind...die groei van die liggaam bevorder..."

¹⁹³ "Hij spreekt van 'het lichaam 'SAMENVOEGEN'. Dat gaat niet best bij een organische groei; er wordt geen baby in-elkaar-gezet...Maar het Griekse woord wordt wel gebruikt voor aan-elkaar-passen, over-elkaar-heen-schuiven;...Het Griekse woord wordt gebruikt voor de 'partes aedificii', de delen van een gebouw. Een ge-timmerde. In-stituut...Geen natuurlijke symbiose, doch een langs hogere weg,, door een ordend verstand (dat van buiten af werkte), vekregen en geschapen verbintenis." VW *kerk* III (1965:311-312).

¹⁹⁴ Vgl. VW *kerk* III, (1965:408); "...dat bij Kuyper alles EIGENlijk *organisme* is." VW *kerk* III, (1965:410).

¹⁹⁵ "Want het organische in de kerk *is* nog geen kerk. En al het organische bij elkaar maakt nog geen kerk" VW *kerk* III, (1965:408).

¹⁹⁶ "Metterdaad is de kerk alleen-zaligmakend" zegt Kuyper, mits niet als instituut (Enc.II, 356)." VW *kerk* III, (1965:410).

¹⁹⁷ "Alsof niet *altijd* de kerk zich institueren moet, en alsof niet in dezelfde dag waarin voor alle oog *blijken* zal, dat buiten haar geen zaligheid ook maar voor iemand is, tot rust en nu tot volkomen afronding gekomen zal zijn." VW *kerk* III, (1965:410).

4.6.1 Ontwikkeling

Schilder sien 'n ongeoorloofde ontwikkelingslyn raak in die saak oor die onsigbaarheid van die kerk wat uiteindelik die onsigbare kerk geword het, wat Schilder as mities¹⁹⁸ afmaak. Alles begin waar die hele kerk, onder filosofiese¹⁹⁹ druk, as organisme gesien word. Vandaar word die kerk 'n onsigbare vergadering, wat impliseer dat die belydenis aangetas en verander word deurdat nie deurgaans na dieselfde kerk verwys word nie. Die gevolg hiervan is dat die deur wawyd oopgemaak word vir die aanvaarding van die pluriformiteit van die kerk. Schilder ontrafel hierdie lyn en bring telkens die inkonsekwentheid en onskriftuurlikheid oor hierdie gedagtegang na vore.

4.6.2 Voorwerp van geloof

Vir Schilder is die sigbare kerk net so 'n saak van geloof²⁰⁰ soos die sigbaarheid van Jesus van Nasaret. Schilder wys dan ook wat hy as 'n valse²⁰¹ dilemma²⁰² beskou naamlik dat die onsigbare kerk 'n voorwerp van geloof sou wees, maar dat die sigbare kerk nie 'n geloofsvoorwerp kan wees nie. Die dilemma wreek hom daarin dat die onsigbare kerk mistiek opgevat word en dat die sigbare kerk institutêr geneem word. Daaruit sou voortvloei dat die Nederlandse Geloofsbelijdenis se artikel 27 gelees word asof dit nie op die sigbare²⁰³ kerk betrekking het nie. Prakties kom dit daarop neer dat kerkeenheid nie institutêr gesoek word nie, maar slegs as 'n vae geestelike eenheid bely word.

¹⁹⁸ "En een *mythe* was ook die andere grootheid: de 'onzichtbare kerk'." *VW kerk* III, (1965:408).

¹⁹⁹ Vgl. *VW kerk* III, (1965:409). Hier word die keuse gemaak om nie Schilder se kontras met die wysbegeerte van die wetsidee in detail te bespreek nie aangesien dit buite die bestek van die studie val.

²⁰⁰ "Dat er een kerk is, kan men niet zien, doch *slechts geloven*." *VW kerk* II, (1962:245), vgl. ook *VW kerk* III, (1965:14).

²⁰¹ "Elke onderscheiding tussen... 'zichtbare' en 'onzichtbare' kerk... is vals en fataal, indien zij de dagelijks onvoltooid tegenwoordigen tijd geschiedende *samen-kòmst* der gelovigen losmaakt (abstraheert) van de eveneens dagelijks in onvoltooid-tegen-woordigen tijd zich voortzettende samen-trekking der gelovigen door Jezus Christus (congregatie der gelovigen)." *VW kerk* II, (1962:247), vgl. ook *VW kerk* I, (1960:436).

²⁰² "De kerk is nog nimmer aanschouwd. Niemand heeft ooit 'de' kerk gezien. Niemand heeft ooit 'de mensheid' gezien. Niemand heeft ooit het Nederlandse volk of een ander volk gezien. Want de kerk is niet 'af', evenmin als de mensheid, een volk." *VW kerk* II, (1962:245).

²⁰³ Vgl. Schilder se polemieë met H.H. Kuyper hieroor, *VW kerk* III, (1965:14).

4.6.3 Geen mistieke liggaam

Schilder wys daarop dat die ouer gereformeerde teoloog²⁰⁴ al daarop gewys het dat die eenheid van die kerk nie slaan op 'n mistieke²⁰⁵ eenheid van die liggaam²⁰⁶ van Christus nie. Ook sy verwysing na ander belydenisskrifte²⁰⁷ ondersteun sy punt. Schilder ken dus nie twee soorte kerke: 'n sigbare institutêre een en 'n onsigbare mistieke liggaam nie. Vir hom is die sigbaarheid en onsigbaarheid deel van een en dieselfde²⁰⁸ kerk. Trouens, Schilder voel maar altyd 'n effense dwangmatigheid om die terme te gebruik. Hy stel dat die begrip 'onsigbaar' bepaal²⁰⁹ word deur die term 'sigbaar'. Aangesien hy egter nie oortuig is dat daar al 'n volledige sigbare kerk bestaan nie, verval die noodsaak eintlik ook vir hom om van 'n onsigbare kerk te praat.

²⁰⁴ Byvoorbeeld Maresius in kontras met die Remonstrante.

²⁰⁵ Schilder het in sy proefskrif al laat blyk dat die begrip 'paradoks in die mistiek' hom interesseer. Een van sy promotors maak gewag daarvan dat hy aandui dat die oosterse en westerse inkleding van die vraagstuk verskil. In sy amptelike beoordeling van die proefskrif van Schilder sê Herrigel: "Dem Begriff des Paradoxons in der östlichen Mystik wendet sich von hier aus der Verfasser zu, um in höchst anzuerkennender Untersuchung den Nachweis zu erbringen, dass in der östlichen Mystik (vor allem im Zen-Buddhismus) das Paradoxon nichts anderes als Hilfsmittel ist...Mit Recht betont Verfasser in diesem Zusammenhang, dass die Paradoxie des Ostens einer anderen Gedankenwelt entstammt als die des Westens und daher auch von der Paradoxie christlicher Mystiker grundsätzlich der östlichen Mystik vertreten..." Ridderbos (1994:22).

²⁰⁶ Schilder stel dat veral sedert Kuypers die beeld van die liggaam van Christus al hoe meer misties geïnterpreteer is. Vgl. *VW kerk II*, (1962:288,410).

²⁰⁷ Schilder verwys o.a. na die Skotse, Ierse en Westminster belydenisse wat die kerk onsigbaar noem, maar dan bedoelend dat God sy uitverkorenes ken in sy somtotaal. Schilder wil ook nie dat die term "transendent" as wisselterm vir "onsigbaar" gebruik word nie. Vgl. *VW kerk III*, (1965:419-420).

"Maar de Westminsterse belijdenis denkt er - gelukkig - anders over. In cap.25,# 1, noemt zij de katholieke (algemene) of universele kerk onzichtbaar. Maar in # 2, onmiddellijk daarop volgende, wordt van de zichtbare kerk evenzeer beleden, dat ze is katholiek of universeel." *VW kerk III*, (1965:15).

"Welnu, het in de Franse confessie als artikel 25 bekende en met ons artikel 27 overeenkomende geloofsartikel belijdt de kerk als heilig en onschendbaar. Maar het wijst meteen duidelijk aan, dat het hierbij *niet* gaat over een 'onzichtbare', 'mystieke', om 'institutair' eenheid nog niet zich bekommerde, of van het instituut abstraherbare grootheid. Want men krijgt in de Franse confessie dadelijk te maken met de *prediking*, en het *predikambt*, met de erkenning van zijn gezag, de *beroeping* en ambtsvervulling der dienaren des Woords. Altemaal dus zaken van het kerkelijk *instituut*: Woord- en sacramentsdienst." *VW kerk III*, (1965:16).

²⁰⁸ "Is de kerk, in zoverre ze hier 'onzichtbaar' genoemd wordt, soms een andere dan de kerk, zover ze zichtbaar is voor onze ogen? Neen: Ten eerste immers merkt Calvijn op: tot de kerk, in zoverre ze onzichtbaar is, vallen dan niet alleen de heiligen, die nu op aarde wonen, maar *alle* verkorenen, die *er van de aanvang der wereld af geweest zijn*. En deze kunnen wij niet meer zien; zij zijn in de vergadering, doch - achter het gordijn. Maar de vergadering is één." *VW kerk III*, (1965:322).

²⁰⁹ "Aangezien het begrip 'onzichtbaar' bepaald is door dat van 'zichtbaar', valt dus ook de noodzaak van het spreken over een 'onzichtbare kerk' weg." *VW kerk II*, (1962:246).

Selfs die engele²¹⁰ en die mense wat reeds gesterf het vorm deel van hierdie kerk. Maar Schilder praat van die bo-afdeling²¹¹ daarvan. Die liggaambeeld verklaar Schilder dan ook so dat 'n deel van die kerk, as liggaam van Christus, reeds gedeeltelik²¹² in die hemel is. Hy verklaar die beeld dat dit betrekking het op twee geografiese²¹³ gebiede. Hy wys dit as dogmatics onjuis af om te praat van die Hoof in die hemel en die liggaam op aarde.

Schilder verwys na Calvyn²¹⁴ wat stel dat net soos 'n mens geken²¹⁵ word aan sy gelaatstrekke, so ken mens die kerk-liggaam²¹⁶ aan Christus, die Hoof²¹⁷ van die kerk. Die kerk is kenbaar²¹⁸ slegs uit die Woord. Hy is egter baie beslis daaroor dat die kerk in die hemel geen nuwe kerk is nie. Hy gee hier die staatsverband²¹⁹ as voorbeeld aan. Alhoewel daar onsigbare faktore in 'n staat aanwesig is, beteken dit geensins dat daar van 'n mistieke staat gepraat kan word nie.

²¹⁰ Vgl. Schilder se verwysing na Augustinus op hierdie punt, *VW kerk III*, (1965:425), asook *VW kerk II*, (1962:236).

²¹¹ "Die gestorven kinderen Gods...nu komt de schiftende God hen in de gezuiverde boven-afdeling van de kerk binnendragen. Maar niet in een nieuwe kerk: net zo min als de kring der apostelen, die God eveneens van de ontrouwe, van Judas, gezuiverd heeft, ons daarom mag doen spreken van tweeërlei apostelkring : een zichtbare, en een onzichtbare." *VW kerk III*, (1965:322).

²¹² "...omdat de kerk (het lichaam) ook in de hemel is, voor een deel." *VW kerk III*, (1965:310).

²¹³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:425).

²¹⁴ Schilder verwys veral na Calvyn [C.O. 7,29] se kommentaar op die 25 stellings oor die kerk deur die Roomse Teologiese Fakulteit van die Sorbonne in 1542. Stelling 18 handel in die besonder oor die geloof dat op aarde 'n universele sigbare kerk is.

²¹⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:327).

²¹⁶ Schilder lê ook klem op die tweede naamval van die beeld '...van Christus'. "De tweede naamval...ziet niet op de samenstellende delen (de gelovigen) doch op de Naam van de Koning der Kerk, der kudde, die *bijeengebracht* zijnde als congregatie, zijn lichaam, zijn volk, zijn staat is." *VW kerk II*, (1962:296).

²¹⁷ Vgl. Schilder se afwysing van Thomas Aquino [*Summa Theologiae*, III:8,1,3] se beeld dat Christus die Hoof en die Heilige Gees die hart van die kerk is. *VW kerk II*, (1962:310).

²¹⁸ "...dat de Kerk...universeel was en is en zijn zal. De vraag is alleen maar, onder welke gezichtspunt of aspect men haar kan kennen. Antwoord: alleen onder dat van het Woord." *VW kerk III*, (1965:327).

²¹⁹ Vgl. *VW kerk III*, (1965:419); "Ze werken immers ook in op leven en lot van niet-kerkelijke organisaties...Elke organisatie van gelovende mensen, ook een niet-kerkelijke, is, 'onzichtbaar' in zoverre men het geloof niet 'zien' kan (evenmin als b.v. de denkkraft, de melancholie), en 'zichtbaar', in zoverre het geloof het niet laten kan, te werken-naar-buiten..." *VW kerk II*, (1962:248).

Hy gebruik twee beelde uit die *Synopsis* om sy punt te staaf dat die eenheid van die kerk nie in mistieke terme opgeneem behoort te word nie, maar dat die eenheid van die kerk reeds sigbaar na vore kom:

- Ten eerste gebruik hy die mens as voorbeeld. Die mens as eenheid van liggaam en siel, waar die liggaam sigbaar is en die siel nie. Vir Schilder is die saak oor die sigbaarheid en onsigbaarheid eerder 'n kwessie van vas²²⁰ en onvas, van onbeweeglik-beweeglik.
- Tweedens sê hy dat 'n huis in aanbou die saak ook goed verklaar. Die deel wat reeds gebou is, kan gesien word, die res wat nog gebou moet word is onsigbaar, maar geensins misties nie.

So betrek Schilder die engele en die uitverkorenes wat nog gebore moet word by die onsigbare deel van die sigbare kerk. Hy ken dus een kerk met 'n sigbare sy en 'n onsigbare kant. Eers wanneer die laaste uitverkorene tot geloof sal kom sal die kerk sy ware volheid²²¹ bereik. Streng gesproke is daar volgens Schilder dus nog nie sprake van 'n sigbare kerk²²² nie. Daar is slegs tydelike en plaaslike dele en verrigtinge daarvan te sien.

Die feit dat Christus sy kerk vergader, as eenmalige²²³ daad deur Homself, in die onvoltooide teenwoordige tyd, bring Schilder na vore met die beeld van 'n skrynwerker. Gestel maar daar is

²²⁰ "Een bewijs, al wecr, dat de kwestie van onzichtbaar-zichtbaar bij de oudere theologen er ook èèn was van vast-onvast: onbeweeglijk-beweeglijk: hetgeen een andere distinctie is dan van mystiek-sensibel." *VW kerk III*, (1965:117-118).

²²¹ "Eerst als de laatste uitverkorene zal geloven en wandelen overeenkomstig het geloof zal 'de' kerk haar pleroma hebben bereikt. Ook dan evenwel is het 'zien' ervan in èèn en diezelfde zienswijze eerst mogelijk aan de overzijde van de grens, die deze bedeling scheidt van de toekomstende." *VW kerk II*, (1962:245).

²²² "Er is dus strikt genomen nog niet een 'zichtbare' kerk. Er zijn slechts tijdelike en plaatselijke *delen* en *verrichtingen* van zulke delen der kerk te zien." *VW kerk II*, (1962:245).

²²³ "De kerk is nog nimmer een phacomeen geweest; en voorts is er maar èèn Heer, en wordt er slechts de ène kerk èènmaal gemaakt. Socrates kan hier geen 'begrip' van de kerk geven, want er is slechts èèn kerk; en *hij* heeft voor begripsvorming meer dan èèn 'exemplaar' nodig." *VW kerk II*, (1962:246).

'n skrynwerker²²⁴ wat die hele wêreld se bestaan tyd nodig het om die een tafel te maak wat hy aan die einde van die tyd sal aflewer, watter sin het dit om te praat oor die sigbare en die onsigbare tafel waarmee die skrynwerker nog besig is?

Schilder verkwalik vir Kuyper²²⁵ dat hy hierdie sentrale mistasting sou propageer naamlik dat die mistieke en verskuilde karakter van die liggaam van Christus in die belydenis as uitgangspunt gencem word. Schilder maak dus 'n onderskeid²²⁶ tussen "*in fieri*"²²⁷ en "*in facto*"²²⁸. Daar mag nie twee kerke²²⁹ van gemaak word nie.

Wanneer Schilder oor die liggaam van Christus nadink, veral met betrekking tot die eenheid van

²²⁴ "Neem nu eens aan dat er maar èèn timmerman is in de hele wereld, die heel den wereltijd nodig heeft voor het maken van de enige tafel, die hij afleveren zal aan't eind, dan kan toch niemand van den man, die de tafel maakt, iets goeds zeggen, zolang de lofprijzing zich durft gronden op een 'phaenomenologisch' opgebouwd betoog over de 'zichtbare' en de 'onzichtbare' tafel, die hen daar aan het maken is?" *VW kerk II*, (1962:246).

²²⁵ "En zo is het soms óók met de rasechte kuyperianen zover zij de naam voor zich opeisen. Kuyper, de vader, had geoperceerd met het fantoom der 'onzichtbare kerk'. Dat is wat anders dan: de kerk, *voorzoover* ze niet-te-zien', of niet-te-overzien, of niet-goed-en-echt-en-helemaal-te-zien; denk er dus wèl aan, dat ge geen badwater weggooit, en dan meteen het kind. Toen nu Kuyper-vader met dat fantoom van 'de' onzichtbare kerk gewerkt had, kon daarna Kuyper-zoon het verstaan van de confessie voor jaren en jaren bemoeilijken, door te beweren, dat in de belijdenis artikel 27 spreekt over de 'ònzichtbare' doch artikel 28 en vervolgens over de 'zichtbare' kerk." *VW kerk III*, (1965:409) vgl. ook *VW kerk III*, (1965:119).

"Eenzelfde bezwaar hebben wij tegen dit aan het leven van bloemen en planten ontleende beeld, wanneer wij Dr Kuyper vervolgens horen uitspreken, dat, 'de ene zichtbare kerk' is gespleten 'in meerdere kerken van onderscheiden, deels zelf TEGENSTRIJDIGE Belijdenis'. Hoe ter wereld kan een ernstig man van de statuur van Dr A. Kuyper het volhouden, dergelijke toestanden te vergelijken met den ontwikkelingsgang van bloemen?" *VW kerk I*, (1960:415).

²²⁶ "Maar zij denkt (herinnert u zich het beeld van het *huis-in-aanbouw*) er niet aan, het 'in fieri' aan 'de' zichtbare Kerk *in tegenstelling* met 'de' onzichtbare, die dan als afzonderlijke grootheid 'in facto' zou zijn, toe te kennen. Het 'in fieri' en 'in facto' gelden van *èn en dezelfde* Kerk-in-den-tijd. Het '*nog-niet-af*' en *in zòverre 'nog-niet-zichtbaar-zijn'* der ecclesia tota maakt de Kerk *niet mystiek*..." *VW kerk III*, (1965:119-120).

²²⁷ In wording.

²²⁸ In feite reeds.

²²⁹ "...de Synopsis...merkt op: Haec Ecclesia visibillis non est proprie alia Ecclesia ab invisibili, sed alio tantum modo consideratur, illa in fieri, haec in facto esse, quemadmodum domus quae aedificatur et aedificata est. De zichtbare kerk mag men vooral niet losmaken van de onzichtbare, men mag daarvan geen twee kerken maken. De term zichtbaar beziet de kerk als 'wordende', 'im Werden begriffen', zij is nog bezig gebouwd te worden. De andere term erkent, dat er reeds vaste neerslag is; de Synopsis verstaat daaronder de menigte van gelovigen-uitverkorenen, die voor Gods ogen te zien zijn." *VW kerk II*, (1962:412).

die kerk, is dit duidelik dat hy geen platoniese²³⁰ gedagte hieroor wil handhaaf nie. Vir hom is die kerk die werklike openbaring van die liggaam van Christus, anders is die kerk 'n openbaring van 'n onsigbare²³¹ grootheid. Iets wat Schilder afwys op openbaringsgronde deur bloot te stel dat die kerk die liggaam van Christus *is*.

4.6.4 Desentralisasie

In die Ou Testament waar die sirkels van kerk en volk konsentries was, was daar 'n duidelike uiterlike sigbare²³² eenheid. Hierdie sigbare eenheid het plek gemaak vir Nuwe Testamentiese desentralisasie. Hierdie desentralisasie mag nie opgeneem word as toestemming tot verdeeldheid nie, maar moet slegs plekmatig verstaan word. Die plaaslike kerk, soos alle ander plaaslike kerke, val nog steeds onder een en dieselfde Koningswoord wat die sigbare eenheid - op alle plekke - beveel.

4.6.5 Onoorsienlik

Schilder maak drieërlei²³³ onderskeid oor die term *onsigbare kerk*. Ten eerste dit wat die mens nie meer kan sien nie, tweedens wat die mens nog nie kan sien nie, en derdens wat vir die menslike oog nie oorsigtelik is nie. Schilder wys op Calvyn²³⁴ se stryd teen die Sorbonne oor hierdie punt om dan uit te kom by die standpunt dat die universele kerk nie onsigbaar nie, maar wel onoorsienlik²³⁵ is. Daarmee bedoel hy bloot dat die totale kerk nie op een slag deur die mens

²³⁰ "...een heilig wezen vindt bij Plato nooit anders dan niet-adequate verschijningsvormen? (in elk geval heeft uw Koning dus nog nooit een echte kerk gehad..." VW *kerk* III, (1965:321), vgl. ook VW *kerk* II, (1962:246) en VW *kerk* III, (1965:425).

²³¹ "De kerk heet bij schrijver OPENBARING van Christus' lichaam; maar ze is Zijn *lichaam*, waaraan het openbaar-zijn inherent is. Anders zou men ook moeten komen tot den staat als OPENBARING van een in zich zelf onzichtbare grootheid..." VW *kerk* III, (1965:172).

²³² Vgl. VW *kerk* II, (1962:169).

²³³ "Het treft ons...dat...met 'onzienlijk' soms bedoeld word: *voor ons niet (meer) te zien, en voor ons niet (nog) te zien, en voor ons niet te (óver) zien.*" VW *kerk* III, (1965:326).

²³⁴ Vgl. VW *kerk* III, (1965:125-126), vgl. ook Calvyn (1991:1430), [IV:8:1ev].

²³⁵ "De ecclesia universalis worde om Gods wil vooral niet onzichtbaar. De ecclesia *totalis* is

waargeneem²³⁶ kan word nie.

Schilder waarsku dat daar nie met twee kerke, twee groothede gewerk moet word wat onderling gekontrasteer word nie. Dan sou die onsigbare kerk as grootheid al ons lofsange verdien, en die sigbare kerk ons klaagsange oproep. Schilder verwerp dat daar van twee aparte kerke sprake kan wees. Hy verwys na Calvyn²³⁷ wat stel dat die Skrif oor die enkele kerk op tweeledige manier praat.

4.6.6 Verbrokelede eenheid

Schilder beskou die skeiding tussen *sigbare kerk as instituut* en die *onsigbare kerk as mistieke liggaam van Christus* as ongeldig. Verder stel hy dat hierdie denkfout die voedingsbron vir die pluriformiteit se laksheid is om nie die eenheid van die kerk in sigbare vorm te giet nie. Hy

onoverzienlik, maar de *ecclesia universalis* niet *onzienlijk*." VW *kerk* III, (1965:126).

²³⁶ Vgl. VW *kerk* III, (1965:401-405,424-426) vir Schilder se kritiek op Spier, Zuidema, Dooyeweerd en die Wysbegeerte van die Wetsidee op hierdie punt, naamlik dat dié filosofie van die hele kerk 'n organisme maak. Sy kembeswaar is: "Ik weet niet, wat in deze kringen onder een 'onzichtbare' vergadering tenslotte bedoeld kan zijn; evenmin wat 'die vormen' zijn waarin een eerst onzichtbare vergadering toch later zichtbaar wordt; noch, hoe een 'vergadering' zonder die 'vormen' toch een *vergadering* wezen kan. De kerk heeft immers 'vergadering' in de belijdenis?" VW *kerk* III, (1965:402).

²³⁷ "Calvijn zegt: 'de Schriften spreken over de kerk '*bifariam*'. "*Bifariam*' betekent: 'OP TWEEËRLEI MANIER'. Op tweeërlei manier spreekt de Schrift over '*de*' kerk. Ze spreekt dus *niet* over twee kerken: de onzichtbare kerk als nummer één, en de zichtbare als nummer twee." VW *kerk* III, (1965:317).

"Ek meen dat dit uit die voorgaande besprekings en uit wat ons weet, inderdaad reeds duidelik is watter oordeel ons oor die *sigbare* kerk moet handhaaf. Ons het trouens gesê dat die heilige Skrif tweeledig van die kerk praat. Soms wanneer die Skrif die kerk vermeld, verstaan dit daaronder die kerk wat in werklikheid voor God is waarin niemand opgeneem is behalwe diegene wat deur die genadige aanneming kinders van God en deur die heiligmaking van die Gees waarlik ledemate van Christus is nie. En dan sluit dit weliswaar nie alleen die heiliges wat nog op aarde leef, in nie maar al die uitverkorenes wat van die begin van die wêreld af bestaan het. Dikwels dui die Skrif egter met die woord *kerk* die hele menigte mense aan wat oor die wêreld versprei is en bely dat hulle een God en Christus dien. Ons word deur die doop ingelei om in Hom te glo. Deur deelname in die nagmaal getuig ons van die eenheid in die ware leer en liefde. In die Woord van God is ons eenstemmig en ons bewaar die diens wat deur Christus ingestel is, vir die verkondiging van hierdie Woord. In hierdie kerk is daar egter ook uiters baie geveinsdes wat niks met Christus gemeen het nie behalwe die naam en die skyn. Daarin is ook uiters baie eersugtiges, gieriges, jaloerse mense, kwaadsprekers en sommiges met 'n baie onrein lewe. Hulle word wel tydelik geduld òf omdat hulle nie wettig skuldig bevind kan word nie, òf omdat streng tug nie altyd die krag het wat dit behoort te hê nie. Soos ons dus moet glo dat daar 'n *onsigbare kerk* is wat vir God se oë alleen sigbaar is, so word ons gebied om hierdie kerk wat, so ver dit mense aangaan, *die kerk* genoem word, te verbiedig en gemeenskap daarmee te beoefen." Calvyn (1991:1278), [IV:1:7].

beskou dit doodgewoon as 'n goedkoop verontskuldiging²³⁸ dat daar weinig gedoen behoort te word oor die kerk se verbrokkelde eenheid. As gevolg daarvan word die belydenis dat *buite die kerk geen enkele saligheid* is, feitlik onttrag.

Die onsigbare eenheid²³⁹ is volgens hierdie redenasie God se saak, en die toevoeging van die gelowige by een of ander sigbare instituut is dan van mindere belang, omdat die onsigbare eenheid voorrang het, en die sigbare eenheid, of liever die sigbare onenigheid, oorskadu. Vir Schilder stuit hierdie valse redenasie voor twee sake: eerstens word die menslike verantwoordbaarheid voor God uitgesluit, en tweedens word die sonde vergoeliek deur die uitweg in 'n onsigbare soort kerk te soek.

Die kwade gevolg van hierdie onderskeid tussen 'n sigbare en onsigbare kerk is vir Schilder daarin geleë dat sektes²⁴⁰ as ware kerke²⁴¹ aangesien word. Die voorveronderstellings oor die onsigbare kerk laat die klem op die geloof en gewete val, en sodoende word die kerkwet van Christus se vergadering nie as primêr geag nie.

4.6.7 Liggaam van Christus

²³⁸ "Men fantaseert zich een *onzichtbare grootheid* a) om die te laten gelden als *ideaalbeeld* (dan hoeft men zelf zich *niet* te schamen), en b) om haar te laten gelden als *zondebok* (dan hoeft men *zèlf* zich alweer *niet* te schamen). De 'zichtbare' (concrete) kerk onttrekt zich op die manier altijd aan de critiek, zowel de voorbeeldstellende als de aanklacht indienende." VW *kerk* III, (1965:373).

²³⁹ "De man, die zich uit de moeilijkheden redde, door te zeggen: het is de ONZICHTBARE kerk, waarbuiten geen heil bestaat, *die* komt nu plechtig verklaren: ik heb met die *onzichtbare* kerk geen moeite; en wat de *zichtbare* kerk betreft: zoek maar uit, zoek maar uit, 't komt toch nergens *helemaal* erop aan, waar ge bijhoort. Sluit je maar ergens bij aan, want *helemaal* zónder, neen, dát gaat toch niet." VW *kerk* III, (1965:247).

²⁴⁰ "...de...onderscheiding van 'onzichtbare en zichtbare kerk' vaak tot gevolg gehad, dat men hele gezelschappen van seclarische origine en praktijk toch als 'ware kerken' bezag, om de eenvoudige reden, dat ze toch dat 'onzichtbare (geloof) van haar leden verwachtte. Hetgeen ook in elk conventikel gebeurt. En in een christelijke sportvereniging. De vraag evenwel wat men deed, om met Christus te VERGADEREN, raakte als punt van primair belang niet meer de conscientie. Men liet na het eerste der KERK-wet." VW *kerk* II, (1962:249); vgl. ook VW *kerk* I, (1960:342-343) vir Schilder se verwysing na die *Synopsis* [441, XXXVII] oor die sigbare kerk se suiwerheid of onsuiverheid.

²⁴¹ "Welnu, als wij *onze* ogen gebruiken, hebben we te maken met de kerk, die zichtbaar is, zoals ze voor ons treedt. En deze is nog 'wordende'. Natuurlijk. Wie daaraan tomt, en alleen het statiese kerkbegrip overhoudt (gezelshappen van lieden met kwaliteite, sonder dat op Christus' doorgaand vergaderingswerk gelet word), maak sich een snelle brug tot een valse pluriformiteitsleer. Het aantal 'ware kerken' groeit dan sneller dan Jona's wonderboom. Maar de belijdenis is en passant verkracht. *Een huis in aanbouw*, taal der vaderen!" VW *kerk* II, (1962:412).

Van al die Bybelse beelde oor die kerk verwys Schilder dikwels na die kerk as die liggaam van Christus. Hy sien die kerk nie as *openbaring*²⁴² van die liggaam van Christus nie, aangesien as liggaam die openbaring daarvan reeds inherent daarin geleë is. Hy wys enige platoniese ideëleer oor die kerk in hierdie metafoer af.

Aangesien die mistieke interpretasie²⁴³ deur Schilder as ongeldig afgewys word, is dit vir hom logies dat die liggaam van Christus verwys na die plaaslike²⁴⁴ gemeente. Hy verbind hierdie metafoer dan ook aan die georganiseerde gemeenskapslewe van die gemeente, veral die burgerskap²⁴⁵ in die hemel.

Schilder beleef die Gereformeerde Kerke van voor 1944 as die ware openbaring van die liggaam²⁴⁶ van Christus, maar bedoel dit met bogenoemde voorwaarde. Solank as wat elkeen wat openlik in ongelof lewe getug word deur van die nagmaalstafel afgehou te word en solank as wat die kerk se inrigting Skriftuurlik is, is daar hierdie openbaring van Christus se liggaam, op die grondslag van die eenheid.

Hierdie beeld verbind hy nou aan die kerk²⁴⁷ as vergadering, ook as verbondskring. Dit beïnvloed dan ook sy toepassing van die liggaam-metafoer op die Rooms-Katolieke Kerk. Schilder verwys

²⁴² "...heeft Christus' *lichaam geen openbaring nodig: als lichaam is het zelf openbaar.*" *VW kerk II*, (1962:262), vgl. ook *VW kerk III*, (1965:477).

²⁴³ Vgl. Kamphuis (1964:73-78) vir 'n vergelyking van Schilder en Kuyper op hierdie punt asook die skolastiese invloede op hierdie beeld.

²⁴⁴ Schilder verwys na Grosheide se eksegeese oor I Kor 12:27. "Daar is dus die *plaatselijke kerk* 'een' lichaam van Christus." *VW kerk II*, (1962:289).

²⁴⁵ "Want een collectiviteit, die *niet* zich organiseert tot 'soma', vergaat en wordt verstrooid. In haar 'soma' (lichaam)-wording, in haar karakter dus als plaatselijke kerk *met ambten*, en een bepaald *adres*, wordt het *politeuma* dus openbaar als wettelijk geregeld 'soma'. 'Soma' van Christus is dan plaatselijke kerk, HELEMAAL NIET 'QUA ORGANISME', DOCH 'QUA INSTITUUT.'" *VW kerk II*, (1962:294-295), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:418).

²⁴⁶ Vgl. *OWEK III*, (1951:42).

²⁴⁷ Vgl. Schilder (1947c:168-181) waar hy die konsep om in Christus geheilig te wees bespreek teenoor die Anabaptiste met verwysing na Dathenus.

na die Franse konfessie wat in artikel 28 praat van klein reste van die kerk wat in die Rooms-Katolieke Kerk oorgebly het. Hierdie reste is verkneg en misvorm. Daarom word die Rooms-Katolieke Kerk as 'n afskeiding vanaf die liggaam van Christus beskou.²⁴⁸

4.7 Kerk as gemeenskap

4.7.1 Kerk of kring

Vir Schilder is die gemeenskap van die heiliges nie gegrond op menslike afspraak of voorkeure nie, maar is dié gemeenskap²⁴⁹ deur God self daargestel. Schilder vind dit betreurenswaardig dat die ware kerk, as gemeenskap van die heiliges, dikwels verwar word met en verval²⁵⁰ tot 'n blote gemeenskaplike kring. 'n Aantoonbare simptoom van kerke wat opgelos word in blote geestelike kringe of religieuse klubs is waar die band²⁵¹ aan die Woord losser word. Die godsdienksringe word dan gekenmerk deur intieme sielskontak, en dikwels ontstaan hierdie kontakkringe rondom een of ander aristokratiese²⁵² voorganger.

Schilder stel dat daar 'n reël is wat gevolg moet word by die gemeenskap van die heiliges om te toets of dit die ware Jakob is en of dit maar net 'n tydelike menslike bymekaarkom is. Hier is weer een van Schilder se grondgedagtes sigbaar, naamlik dat sy openbaringsidee²⁵³ sy kerkleer

²⁴⁸ "Het roomse instituut wordt veroordeeld; wie er aan meedoet, scheidt zich af van het lichaam van Christus Jezus." *VW kerk III*, (1965:17).

²⁴⁹ "Maar de christelijke gemeente van Jeruzalem wist zich als gemeenschap gevormd door een Heer in de hemele; de basis van haar gemeenschap was geen andere dan die van het geloof in Hem, die *alle* gemeenschappen beheerst met de *feitelijke* antithese tussen geloof en ongeloof." Schilder (1951a:91).

²⁵⁰ Vgl. *OWEK IV*, (1953:91).

²⁵¹ "...waarin de band aan het Woord losser wordt, waarin de kerk zich oplost in een veelheid van clubjes, van 'verwante *zielen*', waarin kerk-openbaring wordt gezien als een kwestie van *kring*-vorming..." Schilder (1935:410).

²⁵² "Hoe vaak wordt niet de christelijke gemeenschap afhankelijk verklaard van persoonlijke kontak met een of andere aristocratische ziel van een voorganger..." *VW kerk II*, (1962:353).

²⁵³ "Het Christendom leve niet bij de gratie van 'fijne zielen', maar luistere naar het Woord, dat de personen bekeert, en dat de zielen samenbindt, niet uit de kracht van gelijke afstemming van ziel op ziel, maar uit kracht van het alle zielen gelijkelijk beheersende, aansprekende, richtende, en aan elkaar verbindende Woord van God." *VW kerk II*, (1962:352).

bepaal. Hy stel as vereiste dat die gelowige in en rondom die Woord ontmoet. Hier noem hy Paulus²⁵⁴ se bediening in Filippi as voorbeeld dat daar steeds geloofsgroei was, juis ook na Paulus se vertrek. Die bediening van die Woord en die gepaardgaande kontak met mekaar as gevolg van die Woord se werking is ondergeskik aan die persoon wat die kontak wil stimuleer en bewerkstellig. Kontak met die Woord gaan voor kontak met mekaar vir Schilder.

Aan die ander kant is dit onmoontlik dat kontak met die Woord plaasvind sonder 'n gemeenskaplike opsoek van mekaar as vrug daarvan. Kontak moet die gevolg wees en nie die oorsaak nie. Hier maak Schilder 'n interessante keuse²⁵⁵ van *gees* bo *siel*. Die amptelike verkeer reël die persoonlike omgang en nie *vice versa* nie. Die band wat die gelowige se gees aan die Woord bind is meer as die simpatie wat twee siele met mekaar in verbinding bring. Waar hierdie reëling oortree word begin die kerk brandarm te word.

4.7.2 Bieg en skynheiligheid

Schilder beskou dit as skynheilig dat die meeste gereformeerdes hoogheilig die Roomse biegepraktik aan flarde skiet, op grond van die hiërargiese onderploeging van die amp van die gelowige. Maar dat die gereformeerdes²⁵⁶ self weinig in die praktik iets laat blyk van 'n gesonde biegepraktik van gelowiges teenoor mekaar. Hiervolgens word die belewing van die gemeenskap van die heiliges skade berokken.

Schilder stel beslis grense hieraan en wil geen wellustige opdis van sondeverhale daarvan maak nie. Hy bly egter sy vertrekpunt daarin neem dat een van die aspekte van die *gemeenskap van die heiliges* behels dat Christus se opdrag²⁵⁷, naamlik dat gelowiges aan mekaar hulle sondes bely, nagekom behoort te word.

²⁵⁴ Vgl. *VW kerk II*, (1962:351).

²⁵⁵ "Maar het 'contact' moet gevolg zijn, geen oorzaak: laat ons nooit vergeten, dat 'geest' boven 'ziel' moet staan. Het ambtelijk verkeer regele den persoonlijken omgang, niet omgekeerd. De band aan het Woord is meer dan sympathie, die ziel aan ziel verbindt in 'natuurlijke' sympathie." *VW kerk II*, (1962:352).

²⁵⁶ Vgl. *OWEK I*, (1948:195-197).

²⁵⁷ Soos Jk 5:16 stel: "Bely mekaar julle misdade..."

4.7.3 Sondige selfsug

Schilder beskou die kerk as 'n skepping waarbinne die skeppingsverordeninge van God ook gehoorsaam moet word. Hy beskou die gemeenskaplike sy van die menslike samelewing as ingeskape en iets wat ook, dalk veral, in die kerk vergestaltung behoort te vind. Schilder verwerp individualisme²⁵⁸ as selfsug en dus sonde wat deur die Satan, die egoïs by uitstek, aangevuur word. Schilder onderskei²⁵⁹ tussen *individueel* en *individualisties*. Eersgenoemde is waar die amp van die gelowige die vryheid benut wat as gawe van God aan hom geskenk is, terwyl individualistiese optrede vir Schilder van die verwronge kant uitgaan waar die belang van die kerklike gemeenskap geminag word.

Daarom is dit duidelik dat Schilder alle separatisme in die kerk afwys as 'n gemeenskaplike uiting van individualisme. Aan die ander kant sien Schilder die kerkverband nie maar bloot net as 'n menslike afspraak nie, maar ten diepste as 'n gehoorsame uiting van die gemeenskaplike kant van die mens waartoe God die gelowige mens as eersgeborene²⁶⁰ geseën en geroep het.

Schilder se siening van kerklike meelewing en ook ware kerklike ekumene word ook hierdeur gekleur, aangesien hy stel dat die reiniging van die siel, die reinigmaking, eers tot stand moet kom voordat medelye sal ontwaak. Waar die leuse '*vir die enkeling, deur die enkeling*' hoogty vier, kry mens 'n kerklike opset waar slegs die persoonlike kant van sielstigting belangrik word. Daardeur word die eenheid en die katolisiteit van die kerk in sy wese aangetas. Schilder trek hierdie beleving van die gemeenskap van die heiliges deur na die inrigting van die erediens en die plek van die prediker in die erediens wat nie 'n hindernis²⁶¹ moet wees vir die onderlinge gemeenskap nie.

²⁵⁸ Vgl. *OWEK II*, (1949:185-187).

²⁵⁹ Vgl. *OWEK III*, (1951:210-211).

²⁶⁰ "Hij zal u niet meer de eenzaamheid oplegen, die Hij voor de zijnen verduurd heeft in het klimaat der eeuwigheid, maar u invoegen tot de gemeenschap van de gemeente der eerstgeborenen." *BDS* (1927:425).

²⁶¹ "...waar de 'gemeenschap der heiligen' meer is dan een frase...Maar aan de anderen kant wordt evenmin de persoon van den prediker een hinderpaal, een sta-in-den-weg, in den eeredienst, voor de *gemeenschap*." *OWEK III*, (1951:210).

4.8 Kerkorde

4.8.1 Vrye binding

Die grondgedagte²⁶² wat vir Schilder baie belangrik is in die kerkreg en kerkorde is die feit dat die verband van kerke totstand kom as gevolg van en op grond van die verbond. Die kerkverband is geen afgedwonge binding nie en waar die verbond sy regmatige plek het, is die plaaslike kerk vry om homself vrywillig²⁶³ te bind²⁶⁴ aan ander plaaslike kerke.

Op hierdie punt volg²⁶⁵ Schilder weer vir Calvyn²⁶⁶ na, wat Paulus se verkondiging oor die eenheidsband in die kerk weergee. Dit is dat gelowiges onderling deur geen ander band aan mekaar verbind word nie as dat hulle die orde van die kerk bewaar en dit doelbewus beoefen en dit eendragtig²⁶⁷ leer. Hierin is vir Schilder die fondament gelê vir die onderhouding van artikel 31 van die Dordtse kerkorde. Schilder is veral gekant teen die gewetensdwang²⁶⁸ wat plaasvind, en die amp van die gelowige²⁶⁹ verwing.

²⁶² Vgl. VW 44-45 (2001:21).

²⁶³ Schilder sien die eerste sinode van Dordrecht in hierdie lig: "...dat diezelfde vaderen in Dordrecht zijn blijven *eisen*, dat naar den regel der Schriften een generale synode, door de kerken zelf in vrije handeling te verkiezen..." VW kerk III, (1965:137).

²⁶⁴ "Maar waar de verbond der kerken leeft...daar is de kerk vrij en bindt ze wel zichzelf, maar haar binding is en blijft daad van zichzelf, vrijwillig en opzegbaar op het eerste ogenblik waarop de andere partij een daad gaat doen en een daad gaat handhaven, welke indruist tegen het Woord Gods..." VW 44-45 (2001:22).

²⁶⁵ Vgl. VW kerk I, (1960:319).

²⁶⁶ "So ver dit ons aangaan, moet ons vashou aan dit wat ek uit Paulus aangehaal het, naamlik dat die kerk op geen ander wyse gebou word as deur die uitwendige verkondiging (van die Woord) nie, en dat die heiliges deur geen ander band aan mekaar verbind word as wanneer hulle deur eendragtig te leer en te vorder die kerklike orde wat deur God aan hulle voorgeskryf is, onderhou nie." Calvyn (1991:1275), [IV:1:5].

²⁶⁷ Vgl. VW kerk II, (1962:102) waar Schilder onderskei tussen *ius constitutum* en *ius constituendum* en ook sy siening van die Nederlands Hervormde Kerk wat hy hy beskou as kerkregtelik verdeeld in homself.

²⁶⁸ Vgl. VW kerk III, (1965:484-485).

²⁶⁹ Vgl. VW kerk III, (1965:435).

Kerkreg is vir hom die reg²⁷⁰ wat die Koning Jesus Christus ten opsigte van sy eie kerk²⁷¹ laat geld. Schilder is egter baie duidelik dat hy hierdie hemelse hiërargie geensins misties neoplatonies²⁷² bedoel nie. Dit sou impliseer dat die formele reg van Christus op sy kerk erken word, sonder om deur verbondsgehoorsaamheid te verseker dat die kerklike orde op aarde inderdaad die orde van Christus in die hemel is.

Op grond van Gl 4 stel Schilder dat 'n kerkinstituut wie se instituering en regering²⁷³ nie ooreenstem met die Jerusalem-van-bo nie, die naam kerk as "moeder"ontbeer. Wanneer Christus se bestuur oor die kerk erken word, moet alle vreemde²⁷⁴ gesagsaansprake van binne en buite²⁷⁵ die kerk afgewys word. Schilder gebruik die beeld van 'n huisvader wat in sy gesin geen vreemde gesag in sy plek mag stel nie. Die feit dat iemand vreemde gesag afwys beteken nog nie noodwendig dat sy eie²⁷⁶ gesagsoefening wel onderwerp is aan die wet en wil van die Here nie.

4.8.2 Tugbediening

Wie ookal tot die kerk as vergadering kom, stel²⁷⁷ homself en word gestel onder die tug. Dit het selfs liturgiese implikasies by die lees van die tien gebooie wat ook alreeds tugbediening is.

²⁷⁰ Vgl. *VW kerk II*, (1962:105).

²⁷¹ "Niet het beneden-Jeruzalem, maar het boven-Jeruzalem is onze 'moeder'...Dat regeert ons: Christus bestuurt en 'ordineert' de kerk van boven: Hij geeft zijn ambtsdragers, stelt de kerken-ordering boven vast..." *VW kerk II*, (1962:195).

²⁷² Vgl. *VW kerk II*, (1962:195-196) vir Schilder se verwysing en afwysing van Dionysius Areopagita.

²⁷³ "En wat niet naar deze wet van het boven-Jeruzalem hier beneden geïnstituëerd, heeft op den modern naam geen recht meer." *VW kerk II*, (1962:198).

²⁷⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:139).

²⁷⁵ Soos byvoorbeeld die bekende algemene Reglement van 1816, vgl. *VW kerk III*, (1965:209-210).

²⁷⁶ So vra Schilder van die Nederlandse Hervormde Kerk: "Is de Hervormde Kerk in haar herwonnen zelfbestuur teruggekeerd naar de normen der Schrift, en der Belijdenis, en ener daaraan conforme Kerkenordering?" *VW kerk III*, (1965:139).

²⁷⁷ Vgl. *VW kerk III*, (1965:109).

Aangesien Schilder bely dat Christus direk²⁷⁸ regeer in die Nuwe Testamentiese kerk, is die tugbediening²⁷⁹ vir hom niks anders as Woordbediening nie. As gevolg hiervan wys Schilder dan ook alle menslike hiërargiese strukture in die kerk af. Daardeur word volgens hom die Woord slegs verdring en die reg van God geskend.

Dit is van groot belang dat Schilder die tuguitoefening nie net as 'n aangeleentheid van die plaaslike kerk²⁸⁰ sien nie, maar dat die tug²⁸¹ inderdaad 'n ekumeniese²⁸² daad is waar Christus se gesag reg²⁸³ bedien is.

4.8.3 Ampte

Schilder beskou die kerkregering nie as 'n laat byvoegsel tot die kerk nie, maar wil dat die amp van die gelowige en die besondere ampte juis hul eie reg²⁸⁴ behou. Hy wys die siening af dat die kerk kan bestaan sonder die amp van kerkregering. Hy maak wel voorsiening daarvoor dat daar uitsonderlike tye en gevalle kan wees, waar net die amp van gelowige voorkom, maar dit is nie hoe dit behoort te wees nie. Daar is dus sekere omstandighede waar die kerklike regeringsamp, as besondere amp, nie aktief is nie.

Schilder stem nie saam dat die amp van die gelowige funksioneer deur die amp van kerkregering nie. Hy draai dit eerder om en stel dat die amp van kerkregering funksioneer deur middel van die

²⁷⁸ Vgl. VW kerk II, (1962:195) vir Schilder se onderskeid tussen die Ou Testament en Nuwe Testament op hierdie punt. Kortliks kom dit daarop neer dat die ou verbond meer middellike regering geken het, terwyl in die Nuwe Testament Christus direk reggeer.

²⁷⁹ "Tucht is *Woord-bediening*." VW kerk III, (1965:135).

²⁸⁰ Vgl. Kajaan (1992:154) vir 'n bespreking van Schilder se aanvanklike houding dat kerkrade versigtig moet wees teen lidmate wat ook lede was van die vereniging *Woord en Gees*.

²⁸¹ Vgl. hier Schilder se polemieck met Volger, VW kerk III, (1965:274,279).

²⁸² Vgl. VW kerk III, (1965:274-275).

²⁸³ Schilder verwerp ook 'n *scientia-media* tug. Dit is voorwaardetug "Ik houdt niet van *scientia-media-tucht*. Dat is latijn...In kort: het tucht over wat iemand ZOU doen ALS..." VW kerk III, (1965:486).

²⁸⁴ Vgl. Vw kerk III, (1965:266-267).

amp van gelowige. Schilder is tegelykertyd baie versigtig daarvoor dat twee ampte nie in mekaar opgaan, of afhanklik word in die sin dat die regering ophou met bevele en tugtiging nie. Schilder bedoel daarmee dat Christus wat die ampsdraer in kerkregering aanstel, sy roeping laat plaasvind deur die roeping in en deur die gemeente. Christus se regeringsmag in beroepe²⁸⁵ moet na vore kom selfs in die reëlings wat 'n kerkraad van 'n sogenaamde vakante gemeente tref.

²⁸⁵ "Beroepen is niet werken met een kegelspel." *OWEK II*, (1949:76).

4.9 Opsomming

Schilder se siening van die verbond kan nie verstaan word sonder die openbaringsleer en sy siening van die uitverkiesing²⁸⁶ nie. Die feit dat iemand homself as uitverkore beskou is vir Schilder soveel meer rede waarom God se Woordopenbaring en dan veral die verbondsverpligtinge met gehoorsaamheid begroet moet word. Alles kom hier vir Schilder neer op beslissingsmomente van die kerk. Hy beskryf dit met die begrip "Entscheidung". Kritiese vrae is bespreek rondom die drakrag van hierdie begrip.

²⁸⁶ Vgl. hoofstuk 7.3.11

HOOFSTUK 5

KERK EN EENHEID

5.1 Inleiding

Dit is redelik algemeen bekend dat Schilder se grafskrif, op eie versoek, die woorde van Jh 17:22 uit die hoëpriesterlike gebed van die Here Jesus bevat: "...sodat hulle een kan wees." Waarskynlik die mees ironiese, maar ook tragiese, is dat Schilder wat vanweë sy talle polemieke, en ook die beeld wat hy as polemikus gekry het, deurgegaan het as iemand wat die kerklike eenheid nie bevorder het nie.

Die teendeel is juis waar. Schilder was in hart en niere 'n ekumenikus. Dit is op hierdie punt dat hy miskien die meeste misverstaan word. Vir hom was daar geen kompromie, geen gemaklike middeweg, as dit oor kerkeenheid gegaan het nie. Hy het kerkeenheid as 'n Goddelike opdrag ervaar en daarom moes die voorskrifte van God oor die eenheid van die kerk ook gesoek en nagekom word - ongeag die menslike konsekwensies.

Alhoewel Schilder oor die kerk vanuit 'n geloofsvertrekpunt geredeneer het, was hy nie blind vir praktiese²⁶⁶ probleme wat opgeroep sou word as dit by eenwording kom nie. Tog het hy altyd bly pleit dat gehoorsaamheid tog enige knoop in dié verband sal kan deurhak. Slegs daarin kan wedersydse sektariese etikettering²⁶⁷ op 'n einde kom.

5.2 Gawe en opgawe

5.2.1 Geen subjektiewe eenheid

²⁶⁶ "Soms heb ik het gevoel, alsof God ook in dezen ons 'gelegenheden' laat zien van toekomstige eenheidsverwerkelijking, gelegenheden, die men niet verwaarlozen mag, ook al weet men, dat een direct tastbare vrucht niet te verwachten is." *VW kerk II*, (1962:131), vgl. *VW kerk III*, (1965:305).

²⁶⁷ "Is eenmaal de geloofs-inhoud erkend, die ligt uitgesproken in de gedachte, dat het doen van Gods gebod - zonder rechts of links te zien - de eenheid werkt, dan komt meteen het over-en-weer elkander met den secte-naam bestempelen tot rust." *VW kerk II*, (1962:225).

Schilder is konsekwent daarvoor dat die kerkeenheid moet blyk uit 'n gemeenskaplike gehoorsaamheid aan die Skrifopenbaring in sy eenheid. Hierdie kerkeenheid kan nie verkry word uit 'n subjektiewe²⁶⁸ omgaan met die Skrifwaarhede nie. Schilder beskou dit as 'n bespotting²⁶⁹ van die openbaringswerk van die Heilige Gees.

Ook in Schilder se stryd met die Darbiste²⁷⁰ kom dit duidelik na vore dat hy die eenheid van die kerk nie maar net sien as 'n luukse randaangeleentheid nie, maar dat hy dit in die sentrum stel van enige kerklike debat wat op openbaringsgronde besleg moet word. Hy gee geredelik toe dat niemand vrede²⁷¹ daarmee mag maak dat daar meer as een kerk bestaan nie.

Verder wil hy nie die subjektiewe willekeur²⁷² van die individu voorop stel nie, iets waarteen hy juis waarsku dat dit die kerkverband sou skaad. Daarteenoor stel hy dat die enkeling 'n plig het om by die openbaring aangaande die kerk en kerkverband as geheel²⁷³ te bly, soos wat dit in die belydenis neergepen is.

Hy betreur die verbrokkeling van Christus se kerk. Hy sien hierdie opbreking van die eenheid van

²⁶⁸ 'n Voorbeeld hiervan is waar Schilder vir Wisse sterk teenstaan. Ds. Wisse het hom aanvanklik beywer in Leiden as gereformeerde predikant vir die vereniging van die plaaslike kerk wat uit die Doleansie ontstaan het, met as verklaring dat die Heilige Gees hom laat sien het dat hy moes ywer vir die ineenmelting. Later het ds. Wisse hieroor in Driebergen van standpunt verander met dieselfde beroep op die leiding van die Heilige Gees. Schilder vra dan die vraag of daar nie 'n vrees vir 'n tweede vergissing moet wees nie. Schilder sien in ds. Wisse se subjektiewe optrede 'n verbreking in die openbaring as eenheidsdaad van God en daarom as 'n verbreking van ware strewende na kerkeenheid, omdat ds. Wisse, na soveel jare, wat hy tóe as openbaring van God uitgedra het, met 'n nuwe beroep op dieselfde Gees, later as verouderd verwerp het. Vgl. *OWEK II*, (1949:58).

²⁶⁹ "Doe niet mee met hen, die spotten met den Heilige Gees. Heilige Geest - dat is een geweldig woord. Dat is een naam om voor te huiveren". *OWEK II*, (1949:59).

²⁷⁰ Die Darbiste beoordeel die kerk van die apostoliese tyd alleen as enigste ware kerk. *OWEK III*, (1951:40).

²⁷¹ "...Darbisme heeft volkomen gelijk, wanneer het zegt, dat de kerk èen moest zijn. We geven het onmiddellijk toe, dat we nooit vrede mogen hebben met het bestaan van meer dan èene kerk." *OWEK III*, (1951:40).

²⁷² Vgl. *VW kerk II*, (1962:199).

²⁷³ Vgl. *VW kerk II*, (1962:132-133).

die kerk as gevolg van die sonde²⁷⁴ wat in die wêreld bly. Schilder onderskei tussen gelykgesindes²⁷⁵ en gelowiges. Schilder verweer hom, veral na 1944 teen die beskuldiging dat die Vrygemaaktes 'n kerk soek van gelykgesindes in alles. Schilder verdedig die Vrymaking as die vergadering van ware gelowiges wat die kerk se eenheid nie wil skaad nie, maar juis bevorder.

5.2.2 Afgrensing deur die belydenis

Schilder stel dat mens nie in begripsverwarring²⁷⁶ moet verval nie. Dan word kritiek teen die *kerke* (meervoud) verander in kritiek teen die kerk (enkelvoud). Hierdie begripsverwarring moes noodwendig tot ongeoorloofde gevolgtrekkings²⁷⁷ lei naamlik dat die kerk 'n oop terrein moes wees sonder enige begrensing, sonder 'n bepaalde belydenis, sonder 'n spesifieke soort regeringsvorm. Dit vind hy in stryd met die geopenbaarde Skrifwaarheid. Daarom vind Schilder dit noodsaaklik om diegene uit te sluit wat nie die Skrifwaarheid oor die kerk getrou navolg nie.

Hy handhaaf sy logiese beredeneringslyn ook hier konsekwent. Die openbaring verplig die kerk om selfondersoekend²⁷⁸ 'n belydeniskerk te wees, om na te praat wat God spreek, en hierdie belydenis - wat die volle openbaring sy plek moet gee en nie eklekties verminder mag word nie - moet gevolglik dien as die grondslag²⁷⁹ van alle kerklike eenheid.

Dit is ook belangrik om op hierdie punt in ag te neem wat Schilder bedoel oor die middelpunt en omtrek van die belydenis. Schilder gaan glad nie daarvan uit om maar net 'n sub-minimum

²⁷⁴ Vgl. *OWEK III*, (1951:41).

²⁷⁵ "Maar laat men niet zeggen: we willen een kerk hebben van gelijkgezinden-in-alles. We krijgen geen kerk van wedergeborenen, en geen secte van in alles gelijkgezinden. Maar een VERGADERING van gelòovigen." *VW kerk III*, (1965:218).

²⁷⁶ Soos Darby byvoorbeeld.

²⁷⁷ Vgl. *OWEK III*, (1951:40).

²⁷⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:355).

²⁷⁹ "De kerk moet zijn een belijdenis kerk. Ze is verplicht een belijdenis aan te nemen en die belijdenis of confessie te stellen als grondslag voor de eenheid der geloovigen, ook met uitsluiting van wie zich niet ermee kan vereenigen." *OWEK III*, (1951:40).

kernbelydenis as grondslag te hê nie. Hierdie eenheid veronderstel volgens Schilder afgrensing²⁸⁰ deur die breë belydenis:

"En dat die kerk volgens die Bybel verplig is om mense af te wys, wat hulle nie verenig met die leer, die belydenis, nie."

Schilder soek die eenheid²⁸¹ in *quantum*²⁸² van die belydenis en net nie in die *quale* nie. Hierdie begroning om die kerklike eenheid so te bewaar deur die handhawing van die belydenis, vind hy in Rm 16:17, 1 Tm 1:3-14, Tt 1:10-11, 2 Tm 2:16-18, 1 Tm 1:20, Tt 3:10, Op 2:14-15. Schilder redeneer nie vanuit 'n institutêre eenheid waar verskillende teensprekende leerstellings bymekaar gehou moet word nie. As Schilder oor die begrip eenheid nadink gaan dit vir hom uitsluitlik oor die eenheid²⁸³ in leer, en om deur die eenheid in die leer dan institutêre eenheid te berwerkstellig.

As 'n kerk homself beskou as die mees suiwere openbaring van die liggaam van Christus, en as sodanig die belydenis handhaaf, en ook die kerklike inrigting laat geskied volgens God se Woord, dan moet die kerk met leedwese mense van die nagmaalstafel af weghou, selfs al word die mense as opregte gelowiges²⁸⁴ beskou. Maar die grondfout lê dan by diegene wat nie tot suiwer kerkformasie wil kom nie.

5.2.3 Aansluitingsplig

²⁸⁰ "En dat de kerk volgens den bijbel *verplicht* is, ook *af te wijzen*, wie met de leer, de belijdenis, niet zich vereenigt..." *OWEK III*, (1951:40).

²⁸¹ "Enigheid in het quantum! Want dat is ongetwijfeld de bedoeling van *gemeenschap: overeenstemming in het quantum*." *VW kerk III*, (1965:230).

²⁸² Vgl. hiervoor hoofstuk 3.3 oor die kerklike belydenis.

²⁸³ "...tevens moet blijven vastgehouden worden aan het zuivere begrip van eenheid, in den uitsluitende zin van: eenheid in de *leer*, en in het *streven* naar de leer, en de door *haar* gewerkte eenheid." *VW kerk II*, (1962:136).

²⁸⁴ "Doch als ze dan haar *belijdenis* handhaaft en haar *inrichting* overeenkomstig Gods Woord, ja, dan moët ze helaas wel soms weren van haar avondmaal, menschen, die ze ook als oprechte geloovigen beschouwt. Maar de fout ligt dan bij wie niet komt tot de zuivere kerkformatie." *OWEK III*, (1951:41).

Volgens Schilder wil die gereformeerde belydenis glad nie 'n veelheid²⁸⁵ van kerke erken nie. Schilder sien die saak oor die eenheid van die kerk altyd binne die kader van kerklike stryd. Vir hom is die stryd²⁸⁶ om die waarheid presies dieselfde as die stryd om die eenheid van die kerk. In lyn met Calvyn²⁸⁷ sien hy dat wie teen die waarheid stry, juis skismaties optree, en sodoende die eenheid verbreek.

Kerklike eenheid kom volgens hom gladnie vanself nie. Daarom wys Schilder die voorstel van 'n sogemaande kern-belydenis af, aangesien dit die plig tot kerklike stryd²⁸⁸ oor die waarheid nie net op 'n syspoor plaas nie, maar ook op 'n dwaalweg.

5.2.4 Reeds bestaande eenheid

Schilder stel dat die Nederlandse Geloofsbelydenis in artikel 27 duidelik daarvoor is dat die eenheid van die kerk reeds feitelik²⁸⁹ bestaan en dat gelowiges die roeping het om met hulle optrede daardie eenheid te bewaar. Vir Schilder is daar dan 'n tweeledigheid²⁹⁰ aan die eenheid van die kerk:

²⁸⁵ Vgl. *OWEK* III, (1951:41).

²⁸⁶ Schilder haal hier Ds. De Graaf aan wat sê: "Ook deze eenheid kan alleen in de worsteling om de waarheid verkregen worden." *VW kerk* II, (1962:221).

²⁸⁷ Schilder verwys na brief 3807 van Calvyn gedateerd 18 Junie 1562 aangaande die Vlaamse kerk in Frankfurt. "Want voor Calvijns besef is het drijven van hen, die in den strijd tegen de waarheid de hand hebben, schismatiek. Zij, die met alle geweld de Duitse gemeente aan speciaal Lutherse partijbelangenpolitiek willen knechten, verbreken *dààrdoor de eenheid*...dat voor Calvijns besef de band der gemeenschap wordt doorgesneden daàr, waar men de ware kerk van Christus vervolgt. Wie daaraan meedoet, brengt het schisma; en scheidt zich vrijwillig van de ware kerken van Christus." *VW kerk* III, (1965:65).

²⁸⁸ "...slechts zij, die den strijd der thetische en antithetische praecisering in het belijden opgaven en teruggang tot de inmiddels mythologisch geworden figuur ener 'kern-belijdenis' prediken, verzaakten de worsteling om te komen tot den troon der profeten-in-eenheid, den troon, die beloofd is aan de gemeenschap der voltooide profeten. Ook deze troon der eenheidsprofetie en -profeten kan alleen in de worsteling om de waarheid verkregen worden." *VW kerk* II, (1962:221).

²⁸⁹ Vgl. *VW kerk* III, (1965:250).

²⁹⁰ "Die eenheid *is* er, voorzoover alle geloovigen in Christus èèn zijn, en eenmaal èèn zullen blijken - in Zijn dag." *OWEK* III, (1951:41).

- Ten eerste is die eenheid nie soseer iets wat geskep moet word nie, aangesien die eenheid bestaan in die inlywing van alle gelowiges in Jesus Christus deur die Heilige Gees²⁹¹.
- Tweedens sal hierdie eenheid by die koms van Christus helder blyk. Die ekumeniese kerk is vir Schilder nie 'n geheel²⁹² wat die dele vooraf gaan nie.

5.2.5 Eerste christelike kerk

Dit is belangrik dat die kerk op grond van sy belydenis die ekumeniese wil moet openbaar om werklik tot sigbare eenheid te kom. Schilder beskou dit as selfmoord²⁹³ as 'n kerk teen die ekumeniese verband is. Schilder stel dan ook dat die eenheid gebreek word daar waar die belydenis aangetas word. So sien hy dat die vergadering²⁹⁴ van die Darbiste, wat so graag alle gelowiges byeen wil hou, net soos in die eerste tye na Pinkster se openbaring van die Heilige Gees se vuur, juis die apostoliese kerk verloën deurdad die belydenis en die handhawing van die tug oor die leer - ten minste in teorie - oorboord gegooi is.

Dit is onwaar om te beweer, soos wat byvoorbeeld die Darbiste gedoen het, dat die heel eerste christelike kerk die vergestaltung was van die waaragtige eensgesinde broederskap, in skrilte kontras met die huidige kerk wat so skerp verdeeld teenoor mekaar staan. Schilder vestig die aandag daarop dat ook die apostoliese kerk²⁹⁵ vol skeurings en twis was. So kan die Darbiste hulle nie hoogheilig hou oor ware kerklike eenheid nie. Schilder prys hulle aan oor die ideaal van sodanige eenheid, maar stel dat mens van ideale alleen nie kan leef nie.

²⁹¹ "M.i. is het een onbetwistbare eis van den Geest, dat er met hen gerekend wordt. Dat de reformatie-drang, juist om de eenheid der kerk te bewaren..." *VW kerk II*, (1962:144).

²⁹² Vgl. Schilder se polemieek met Volgers, *VW kerk III*, (1965:273).

²⁹³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:445).

²⁹⁴ "En de 'vergadering' der Darbisten, die zoo graag alle geloovigen bijeenhoudt, evenals in den eersten tijd na de Pinkster-openbaring van Geestesvuur, heeft de apstolische kerk *verloochend* door...de blijdenis en de handhaving van de tucht over de leer, althans in *theorie*, overboord te werpen." *OWEK III*, (1951:40).

²⁹⁵ Vgl. *OWEK III*, (1951:42).

Die geskiedenis self loënstraf dié sektariese skynheiligheid, want ook sektes is geteister deur erge verdeeldheid. Daarom²⁹⁶ sê Schilder:

“Wie die kerk verlaat vanweë verdeeldheid in die kerk, en daarna self oorgaan tot verdere verdeling, tot afskeiding, afsnyding (ook oor leergeskille), dié het hulleself geoordeel.”

Schilder wil die ideaal handhaaf sonder om werklikheidsvreemd op te tree. Die ideaal mag nie aan die werklikheid opgeoffer word nie, maar aan die ander kant mag daar nie 'n verbreking met die werklikheid plaasvind alleen vir die ideaal nie. Maar die wysheid lê vir hom in die samevatting²⁹⁷ van die spreekwoorde:

“Wee die wêreld vanweë die ergernisse, want dit is noodsaaklik dat die ergernisse kom. Onvermydelik. Tog, wee die mens, deur wie die ergernis kom.”

Schilder maak 'n skerpsinnige verbinding tussen die taktiek van die Satan, om te verdeel²⁹⁸ en te heers, en die valse logika om in die naam van eenheid verdeeld te bly. Satan se krygslis kom na vore daarin dat hy ten alle koste die ware eenheid van die kerk sal teenstaan deur aan sy ingewydes voor te sê om sekte op sekte tot stand te bring. Vir diegene wat egter afgeskrik word deur so 'n oop en blote sataniese aanval, verander die Satan sy taktiek om dan op slinkse wyse die eenheid van die kerk bloot as toekomstige²⁹⁹ saak te sien. Sodoende word in die naam van eenheid, die kerk juis op aarde verdeeld gehou.

Dit is te verstane waarom Schilder so ontsaglik in verset gekom het teen pluriformiteit en die aanvaarding van wesenlike, kerklike verdeeldheid binne 'n skynbare troosgedagte dat die eenheid

²⁹⁶ “Wie om verdeeldheid die kerk verlaat, en straks self gaat verdeelen, afscheiden, afsnijden (ook om leergeschillen) die is zelf door zichzelf geoordeeld....” *OWEK III*, (1951:48).

²⁹⁷ “Maar de wijsheid ligt in het *samenvatten* van die spreuken: ‘Wee over de wereld vanwege de ergernissen; want het is noodzakelijk, dat de ergernissen komen, onvermijdelijk; doch wee den mensch, door wien de ergernis komt!’ *OWEK III*, (1951:48).

²⁹⁸ “Verdeel en heersch’, deze leuze is het wachtwoord der hel...” *OWEK II*, (1949:43).

²⁹⁹ “...maar tot wie hem niet begeeren, tot wie hem zouden schuwen in zijn naaktheid, houdt hij, - en in zijn handen heeft hij de twee staven, die den naam voeren ‘liefelijkheid’ en ‘samenbinding’ [vgl. Zach 11] een klinkende redevoering over de eenheid. Een redevoering, ook over de kerk en over de (toekomstige) kerk van eenheid...dat ook de kerk verdeeld en verbrokkeld wordt in naam der eenheid...” *OWEK II*, (1949:43).

eers later behoort te kom en buitendien maar net geestelik behoort te wees. Schilder sien hierdie argumentasie as direk teenstrydig met die grondgedagte³⁰⁰ van die Skrif. Wanneer die eenheid uitbly vanweë verbondsongehoorsaamheid, maar ook as gevolg van swak kommunikasie³⁰¹ en misverstand, kan Schilder verergd sê dat dit kan gebeur dat die anti-chris³⁰² die kerk bymekaar sal jaag.

5.2.6 Onbekende adres

Darby kla in een van sy werke dat as Paulus nou een van sy briewe aan 'n gemeente op 'n bepaalde plek sou stuur, die brief met 'n "adres³⁰³ onbekend" sou terugkeer, aangesien daar geen adres meer is van die gemeente van Jesus Christus nie. Hierdie bewering ontken Schilder. Hy stel spitsvondig dat 'n posman wat goed geskool is in die leer, die belydenis, wel die adres sal vind. Schilder beskuldig Darby dat hy Paulus se brief sou terugstuur, nadat hy dit gelees het, omdat hy nie met die inhoud van die brief van die strenge Paulus, die belydenis-man en tug-prediker, sou saamstem nie.

Schilder verantwoord hom dan ook op hierdie punt teen die argument oor die Hiskia-boodskappers. Net soos koning Hiskia³⁰⁴ boodskappers uitgestuur het om beide die twee stamme en die tien stamme op te roep tot die viering van die pasga, so wil die Nederlandse Hervormde Kerk boodskappers stuur, op grond van die verbond, om die wat nie in kerklike eenheidsverband lewe nie, op te roep tot gesamentlike nagmaalsviering.

Schilder se antwoord hierop is dat die vergelyking ongeldig is. Schilder vestig die aandag daarop dat koning Hiskia, voordat hy die boodskappers uitgestuur het, eers sy eie huis in orde gekry het

³⁰⁰ Vgl. *OWEK II*, (1949:44).

³⁰¹ "En zo blijven de kerken van elkaar verwijderd, o.m. ook doordat men de problemen voortdurend verkeerd stelt, en telkens weer 'de vlucht uit het concrete' ondemeemt." *VW kerk II*, (1962:237).

³⁰² "...dat straks de anti-chris ons naar elkaar toc-ranselen mòèt..." *VW kerk II*, (1962:160).

³⁰³ Vgl. *OWEK III*, (1951:40).

³⁰⁴ Vgl. 2 Kron 29-30.

deur die pasga³⁰⁵ volgens die wet³⁰⁶ te vier. Die skeuring tussen die tien en die twee stamme het tot gevolg gehad dat die pasga nie in volle getal deur die volk Israel, die kerk van die Ou Testament, gevier is nie. Schilder stel egter duidelik dat die volle getal nie 'n berekening is deur 'n optelsom nie, maar bereken word volgens die gehoorsaamheid aan die geopenbaarde voorskrif hoe die pasga behoort gevier te word. Omdat koning Hiskia in gehoorsaamheid die pasga laat vier het, kon hy sy boodskappers opdrag gee om aan almal die regte adres van die pasgaviering aan te wys.

So iets is egter nie moontlik by die Nederlandse Hervormde Kerk nie. Aangesien dié kerk se nagmaaltafels intern teenoor mekaar verdeeld staan, kan die regte adres³⁰⁷ nog nie aangewys word nie. Die inrigting van die nagmaal wissel van vrysinnig tot kessioneel. Daarin sien Schilder 'n verbondsongehoorsaamheid vanweë die geringskating van die openbaring. Waar Hiskia reformatories opgetree het deur 'n oproep te laat uitgaan tot die viering van die pasga - op een sentrale plek - so moet daardie reformasie voortgesit word deur die sentrale eenheid van die Skrif weer ernstig op te neem. Dit behels dat daar ook eenvormige gehoorsaamheid moet wees aan die een Skrifwoord. Só sal die eenheid bewerk en bewaar word.

Schilder koppel die kansel³⁰⁸ en die tafel nou aan mekaar. Dit is 'n eënhed. Daaruit en

³⁰⁵ "...Hiskia, *voordat* hij den oproep tot anderen richte, in zijn eigen gebied eerst weer met Gods hulp een paschaviering naar de Schrift in het leven geroepen had." VW *kerk* II, (1962:164).

³⁰⁶ Schilder verwys in dié verband ook na Elia wat die altaar op Karmel bou met twaalf klippe. "Een altaar van twaalf stenen, want de twaalf stammen horen bijeen! De ander hoort de lofprijzing aan, en zegt: ik prijs met u mee. Maar begin dan bij Elia's begin: hij sprak eerst: hoe lang hinkt gij-lieden op twee gedachten? Dat was het woord, waarmee hij Israël weer liet *zijn*, wat het *heette*. En hij verdeed de Baälspriesters, ambtelijk. Dat was de daad, waarmee hij wat Israël heette, doch het niet was, verdeed. De *twaalf* stammen Israëls? Zeker, zeker. Maar: dan ook de twaalf stammen *Israëls*." VW *kerk* II, (1962:228).

³⁰⁷ "Men mag, men moet hun de vraag voorleggen, of zij, tot de ene feestmaal ons oproepende, het adres der feestzaal ons noemen kunnen. Waar is dat adres? Waar is - nu konkreet gesproken - waar is in de Hervormde Kerk de ene avondsmaaltafel? Waarheen roepen ons onze boden?...Hiskia, ja, zeker, *die* kon zeggen: dâar en dâar kunnen wij, zichtbaar en tasbaar, onze eënhed bewijzen. De sprekers van dien avond kunnen het niet. Hun avondsmaaltafels zijn tegen elkander verdeeld." VW *kerk* II, (1962:166).

³⁰⁸ "Mocht in Hiskia's dagen de reformatie zijn gelegen in het terugroepen naar de ene, de centrale plaats, die tōen veel meer offerplaats dan verkondigingsplaats wezen kon, thans is de reformatie hierin gelegen, dat het Woord der verkondiging erkend blijft in zijn eënhed, zijn gezag, zijn zuiverheid, en zulks op elke plaats, waar God zich zijn mensen saamgebracht heeft. De avondsmaaltafel worde immers verbonden aan den kansel, die het Woord, en den eigen Naam verkondigt, zonder dien 'eigen naam' te laten op eën hoop werpen met namen, die niet tot zaligheid gegeven zijn, zonder hem te laten verbasteren, of van zijn kracht beroven." VW

daarvandaan groei die eenheid in kerkverband. Vanweë die verskil in Ou³⁰⁹ en Nuwe Testament moet die sentrale plek nie meer op die voorgrond staan nie, maar moet die amp³¹⁰ van die gelowige self die reformasie bewerk en die eenheid³¹¹ tot op die eindes van die aarde tot openbaring laat kom.

Hierdie eenheid moet egter 'n sigbare³¹² eenheid wees. Alhoewel daar in die Nuwe Testamentiese tyd baie verkondigingsplekke³¹³ en nagmaalsplekke is en moet wees, bly die eenheid steeds in die eenheid van die Woord. Weereens is dit duidelik dat Schilder se openbaringsbegrip³¹⁴ sy kerkleer bepaal.

5.2.7 Sigbare eenheid

In sy vele polemieke³¹⁵ oor kerkeenheid, veral met die blad *De Heraut*, word dit duidelik dat Schilder wel van 'n geestelike eenheid praat, maar dan een wat nie tegelykertyd onsigbaar is nie. Dit was 'n argument dat geestelike eenheid genoeg sou wees vir kerkeenheid. Schilder maak 'n

kerk II, (1962:170).

³⁰⁹ Op hierdie punt waarsku Schilder ook dat die eenheid nie gekonstrueer mag word volgens 'n Ou-Testamentiese moederbeeld nie. "Het grote verschil tussen de ene (de afgewezenen) en de andere beschouwing loopt dan ook niet over de vraag: zal de eenheid der kerk afhankelijk zijn van een hiërarchie, een opgelegd bestuur? Maar het loopt over deze kwestie: zal de eenheid worden gekonstrueerd onder inwerking van een oud-testamentiesch moederbeeld, waartegen Galaten 4 zo scherp opponeert, of...zal de eenheid van de kerk in het zichtbare opgebouwd worden uit de vrije daad van het ambt der gelovigen, en zich schikken naar de hemelhiërarchie?" VW *kerk II*, (1962:200,220).

³¹⁰ "Komt, gij zelf, in het gebied van uw 'stammen' tot de èenheid van de Woordverkondiging, en daarna van de sacraments-bediening. Bedient het ambt der gelovigen." VW *kerk II*, (1962:171).

³¹¹ Vgl. VW *kerk II*, (1962:170).

³¹² Vgl. Schilder se verwysing na Maresius op hierdie punt, VW *kerk III*, (1965:117).

³¹³ "...dat de èenheid van den Woorddienst zich òòk heeft te openbaren in de eenheid van den sacramentsdienst. En wij zullen de pluraliteit van de avondmaaltafels onmiddellijk numeriek gelijk maken met de pluraliteit van de Woordbedienings-plaatsen." VW *kerk II*, (1962:171).

³¹⁴ "De kerk bijvoorbeeld is voor mij een wonder van de Heilige Geest, zijn school, zegt Ursinus. En bijvoorbeeld de Schrift, met haar tekst, haar tekst, is een wonder van de Heilige Geest." VW *kerk III*, (1965:306).

³¹⁵ Vgl. hiervoor sy polemieke met H.H. Kuyper oor institutêre eenheid versus geestelike eenheid, VW *kerk III*, (1965:125).

logiese deduksie: as die universele kerk hoofsaaklik onsigbaar is, dan realiseer hierdie kerk eintlik nooit nie, en daarom kan mens ook nie verder kom nie as om te hoop³¹⁶ op 'n ware ekumene, op eenheid. Hierdie geestelike eenheid word dan gekontrasteer met sigbare institutêre eenheid, wat as van mindere belang sou wees, solank een of ander vaag omskrewe geestelike eenheid gehandhaaf wil word.

Schilder dink egter anders oor hoop en oor eenheid. Hieroor is Schilder kort en bondig, dat *geestelik*³¹⁷ gedefinieer moet word as daad wat uit die Heilige Gees voortkom. Hierdie daad wat deur die Heilige Gees voortkom, is en moet eenheidsdaad wees wat volgens die wetlike voorskrifte van God self plaasvind. Ware geestelike eenheid, met ander woorde eenheid wat die Heilige Gees bewerkstellig in gehoorsaamheidsdaad van die kerk, sal tegelykertyd institutêre eenheid wees. Geestelike eenheid gaan wel voorop³¹⁸ maar moet dring tot institutêre eenheid. Hierin sien Schilder dan ook die groot sonde van die pluriformiteitsgedagte van die kerk as teenstand teen die Heilige Gees, waar hierdie eenheid, institutêr, teengestaan word.

Alhoewel Schilder 'n voorstander is van sigbare kerkeenheid, wil hy geen flou kortpadjies daartoe skep nie. In die verband sê hy dat die grootste bespotter³¹⁹ van kerkeenheid juis die mens is wat nie eerlik wil begin by die verskilpunte wat eenheid weerhou nie. Om bloot na te maak asof daar sigbare of seremoniële of simboliese eenheid is, sonder eenheid in leer, is 'n bespotting van die openbaring en is basies oneerlik.

5.2.8 Verenigingsplig

Die eenheid van die kerk van Christus moet vanweë die inlywing in Christus nagestreef word en

³¹⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:266).

³¹⁷ "Nu moet het mij al wèer van het hart, dat de goede 'institutaire eenheid' der kerk voor mij de 'geestelijke' is...dat we uit de *goede*, dat wil zeggen wetsconforme *werken* moeten kunnen nagaan, dat iets werkelijk 'geestelijk' is, uit den Geest." *VW kerk III*, (1965:14).

³¹⁸ Vgl. *VW kerk III*, (1965:129).

³¹⁹ "...laten we eerst eens goed vast-stellen, *op welke punten we metterdaad* verschillen. De ergste spötter met een samensprekingsdenkbeeld is de man, *die dat niet wil*." *VW kerk III*, (1965:463).

so nougeset as moontlik benader word. Daarom is dit ondenkbaar en ontoelaatbaar dat twee kerke - wat mekaar wedersyds as volkome wettig erken - naas mekaar bly staan en afsonderlik brood³²⁰ breek. Daarom mag die populêre geduld met "A" en "B" *gereformeerde kerke*³²¹ op een plek hoegenaamd nie geduld word nie. Dit gee effektiewe ammunisie teen die kerk. Die kerk moet oortuig wees dat hy die suiwerste openbaring van die liggaam van Christus is.

Schilder³²² verwys dan ook in hierdie verband na Bavinck³²³ wat stel dat daar 'n groot verskil is tussen die suiwerheid van die belydenisse en van die kerke. Mens behoort by die suiwerste te staan en daarna te streef. Vir Schilder, op die voetspoor van Bavinck, gaan dit dus hier om die vraag na suiwerheid, wat die plig tot kerkeenheid onderstreep.

5.2.9 Noodsaak van kerkverband

Schilder sien die kerkverband nie maar as 'n bloot menslike samewerkingsooreenkoms nie. Twee gedagtes oorheers hier sy siening:

- Aan die een kant dat die kerk se reëlins nie organies na vore tree op 'n evolusionistiese manier nie, maar dat dit altyd geopenbaar³²⁴ word.

³²⁰ "Daarom mogen niet twee kerken, die elkaaar wederzijds als volkomen wettig erkennen, naast elkander blijven staan en afzonderlijk 'brood-breken'." *OWEK III*, (1951:41).

³²¹ "A" verwys na kerke wie se wortels in die Afskeiding lê, terwyl "B" na die Doleansie verwys. Vgl. Strauss (1986:10-11).

³²² Vgl. *OWEK III*, (1951:42).

³²³ "Er is groot verschil in de zuiverheid van de belijdenissen en de kerken. En naar de zuiverste hebben wij te staan en te streven. Wie daarom tot de overtuiging komt, dat de Protestantsche kerk beter is dan de Roomsche, en de Gereformeerde zuiverder is dan de Luthersche of Remonstrantsche of Doopsgezinde, heeft, zonder daarmee zijne kerk als een valsche te oordeele, deze te verlaten en bij de andere zich aan te sluiten." *Geref. Dog. IV*, (1930:347)

³²⁴ Vgl. hier Schilder se kritiek op Ds. Kok wat meen dat sekere gemeentes maar net vroeg ryp is teenoor ander gemeentes, soos byvoorbeeld vroulike diakens ens. Ds. Kok gebruik dan die beeld van 'n baba wat bietjie vroeër tande sou kry as wat ander babas gewoonlik tande sny. Hierop antwoord Schilder: "Tanden krijgt men vanzelf. Maar in de kerk krijgt men nieuwe maatregelen, reformatiese besluiten, niet vanzelf..." *OWEK II*, (1949:111).

- Tweedens, aangesien die eenheid 'n Goddelike moet is, is die saak van die een ook die saak van die ander³²⁵. Openbaring moet dus met mekaar gedeel word sodat daar eenheid in gehoorsaamheid kan wees. Die liefde vir die ander eis dat independentisme as skadelik vir die kerk se welsyn³²⁶ afgewys word.

Schilder vind sy begroning van die kerkverband in³²⁷ die verbond. Die handhawing van die kerkverband is vir Schilder deel van die verbondsreg, aangesien hy die verbond by uitstek as regshandeling³²⁸ beskou.

Schilder lewer dan ook fel kritiek teen 'n oorbekende spreuk³²⁹ wat lui dat in noodsaaklike³³⁰ sake eenheid behoort te wees, maar in nie-noodsaaklike dinge daar vryheid kan bestaan; in beide moet die liefde egter voorrang kry.

Die mespunt van Schilder se kritiek is dat die *nie-noodaaklike dinge* langamerhand geïnterpreteer is as *onsekere* dinge. In enigiets wat dan as onseker beskou word behoort mense mekaar vry te laat. Die enigste kerklike konsekwensie was dat hierdie spreuk ook as voedingsbron vir die pluriformiteit gedien het. Hierdie uitgangspunt sou hom ook op die dogma van die kerk wreek. Schilder sien hierin 'n direkte aantasting van die Skrifopenbaring aangesien dit nie 'n uitgemaakte saak is wie nou eintlik bepaal wat is noodsaaklik en wat nie. Sodra daar

³²⁵ "...dat onze zaak ook die van anderen is..." *OWEK* II, (1949:111).

³²⁶ "Maar...het gaat over dingen, die anderen naar onze meening *precies even hard* noodig hebben als wij, omdat ze voor het welzijn der kerk dienstig zijn..." *OWEK* II (1949:113).

³²⁷ Dit is ook een van die groot redes waarom Schilder reageer met sy "*Ons aller moeder, anno domini 1935, een 'roepstem' beantwoord*" op die aanspraak van die Nederlandse Hervormde Kerk om nog steeds binne die verbond van God te wees, en daarom mag die Afskeiding en die gereformeerdes nie die kerkverband met die Hervormde kerk verbreek het nie. In die verband verwys Schilder spesifiek na Ds. A.B. te Winkel wat 'n referaat gelewer het oor 'Scheiding en Verbond'. Vgl. *VW kerk* II, (1962:159-161)

³²⁸ "Verbond is de uiterste *rechtshandel*,...Gelijk nu Micha het volk dwingt, zijn *verswegen* verbonds-rechts-conflicten naar verbondseis 'publiek' aan de orde te stellen in Gods presentie, d.w.z. in kerk-verband, zo is dit ook gedaan in 1834 ..." *VW kerk* II, (1962:106-106).

³²⁹ Die spreuk kom van Socinus, en is later deur die remonstrante gebruik om die kerklike eenheid onder te beklemtoon. Vgl. *VW kerk* III, (1965:352).

³³⁰ "...in noodzakelijke dingen eenheid, in niet noodzakelijke dingen vrijheid, in beide liefde..." *VW kerk* III, (1965:352).

dispuut oor iets is, word dit as nie-noodsaaklik en dus middelmatig verklaar, waardeur die eenheid³³¹ in leer geskaad word, en die grens tussen kerk en sekte verdwyn.

Schilder stem glad nie saam dat eenheid rondom mense gekonstrueer word nie. Die eenheid van die kerk bly vir hom primêr geleë in die eenheid³³² van leerstellings, wat rus op die eenheid van die openbaring. Dit blyk dan ook duidelik dat Schilder die eenheid van die kerk nie soek op demokratiese terme, of in die grootste menslik gemene deler nie. Die eenheid van die Skrifopenbaring, wat in die belydenis sy neerslag vind, moet die eenheid van die kerk bepaal.

As in die kerk hierdie basiese beginsel prysgegee word, sien Schilder helder raak dat die kerk dan ook ingeskakel word by 'n wêreldse ekumene waar daar 'n ongehoorde eenheid³³³ van kultuur, religie en geskiedenisbeskrywing na vore kom. Daarom waarsku Schilder ook teen die Wêreldkerk³³⁴, wat hy onderskei van die ware kerk regoor die wêreld wat in verband met mekaar staan. Daarom sien hy dat die kerk, wat sy onderlinge verband in en vanuit eenheid in leer soek, 'n soutende sout in en vir die wêreld is. Alles word smaakloos as hierdie sout³³⁵ wêg is uit die wêreld, al is daar meer goudmyne as soutmyne. Dit is duidelik dat Schilder die ekumene van die kerk inderdaad betrek op die wêreld, maar dan anders as waarop die wêreld aandrings.

³³¹ "...hoe en wat voor een brede poort zij openen en hoedanige schoen zij maken, die aan de voet van alle secten in de Christenheid zou passen. Ja ook of zij naar deze zetregel, die zij van Socinus hebben ontleend, ook in het bepalen van noodzakelijke, nuttige, gewichtige en lichtere leerpunten, niet insgelijks zijn voorgang en leiding volgen." *VW kerk III*, (1965:352).

³³² "...de Gereformeerden achten de bekende remonstrantse spreuk niet alleen onjuist en gevaarlijk, maar ook constateren zij te recht, dat men in de practijk er niets mee beginnen kan: wat is wel en wat is niet noodzakelijk? Zodra iemand tegen een dogma der kerk begint te opponeren, is het disputabel geworden en dus 'onzeker' binnen de kerkleden. Elke ketter houdt de kerk tegen; ook de meest brutale twijfel mag ipso facto de belijdende kerkmond stoppen. De eenheid ligt in de mensen, niet in de leer." *VW kerk III*, (1965:353).

³³³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:447-448).

³³⁴ "Het huidige federalisme in wereldpolitiek en ook in kerkpolitiek en kerkpolitiek betekent een snelle revolutie onder de naam van een bedachtzame reformatie. We zitten er al midden in. Het komt erop neer, dat staten en kerken zich laten gelijkschakelen tot één groot Corpus Humanum, een Lichaam van humanistisch begrepen Wereldstaat en Wereldkerk. Die Wereldkerk is iets anders dan een over heel de wereld aangegaan verband van kerken." *VW kerk III*, (1965:477).

³³⁵ "Het zoutvaatje is het kleinste onder de vaten. Maar als daar de boel smakeloos word...Er zijn meer goudmijnen dan zoutmijnen, geloof ik." *VW kerk III*, (1965:447).

5.2.10 Geen dwangbuis

Hierdie vereniging mag nie kunsmatig³³⁶ of dwangmatig³³⁷ wees nie. Schilder sien die ware eenheid as 'n vergadering rondom die waarheid. Daarom speel getalle nie 'n beslissende plek in sy denke nie. Hy verkry bevestiging van hierdie siening ook rondom die Pinkstergebeure³³⁸ by die eerste Jerusalemse gemeente. Dit is egter uiters belangrik om in dieselfde asem te noem dat Schilder glad nie hierdie aanvanklike eenheid, waar min getalle betrokke is, as 'n statiese gegewe verdedig vir alle tye daarna nie. Vanweë die werking van die Heilige Gees behoort daar 'n drang te wees dat hierdie aanvanklike eenheid groter³³⁹ groei. Schilder sien hierin iets van die oorwinning van Christus wat telkens deurbreek.

Schilder staan ook afwysend teenoor wat hy 'n denkbeeldige *una sancta*³⁴⁰ noem. Dit is waar archetipies³⁴¹ met die hemelse eenheid omgegaan word. Dit sou blyk deurdat die uitspraak van Jesus Christus dat daar baie wonings in sy Vader se huis is, argetipies verstaan sou word asof die kerklike verdeeldheid hier op aarde nie opgehef hoef te word nie, en dat die kerke hier op aarde blote ontvangkamers word vir die hemelse woning. Schilder sien hierdie argument as ongehoorsame onsinnigheid.

³³⁶ 'n Voorbeeld van kunsmatige eenheids pogings sien Schilder in die gedagte van wedersydse aanvulling vanuit verskillende kerkverbande. "Dan moeten we feitelijk niet - al worden we daartoe opgewekt - beiderzijds onze zonden bewenen, doch God danken voor onze prachtige wederzijdse aanvulling". *VW kerk II*, (1962:224).

³³⁷ "Daarom houden wij vast aan de *belijdenis*. En onzen kerkvorm bewaren wij, zij het met de belofte, dat we hem steeds zullen reformeeren naar het woord van Christus Jezus. *Eènheid* blijft het ideaal; maar we zoeken ze niet kunsmatig." *OWEK III*, (1951:42).

³³⁸ "...maar een schare, die, hoe klein ook, een *èenheid* is, die de aanvang is der christelijke kerk." *OWEK I*, (1948:59).

³³⁹ "En als ge dan het uitwendige vuur ziet *bij den ander* en het inwendige vuur voelt *in u zelf*, dan wordt die *ànder èen* met u zelf, dan drinkt gij uw vreugdebeker met den ander om de groote overwinning van den Pinkstergeest in den ander en in u, ja in de groote, èene, heilige, algemene christelijke kerk." *OWEK I*, (1948:60).

³⁴⁰ Heilige eenheid

³⁴¹ "Wie zò spreken, construeren een denkbeeldige 'una sancta'. Motto: 'In het huis des Vaders zijn vele - salons', en hier beneden hebben we ectypische salons naar de archetypische hierboven gemaakt. Maar Christus zeide: in het huis mijns Vader zijn vele woningen. En daar wordt swaar gehoorzaamd. En die bereide woningen worden bereikt, als men, hemels-gezind, gehoorzaamt." *VW kerk II*, (1962:257), vgl. hier ook Schilder se komiese beeld oor die twee messelaars, waar die een 'n onsigbare gebou oprig.

Schilder beskou dit as 'n versinning³⁴² dat daar by sekere geleenthede kerklike feeste gereël word waarby verskillende reformatoriese kerkverbande betrokke is, om iets van 'n eenheid te laat blyk. So spreek hy hom skerp uit oor byvoorbeeld hervormingsherdenkingsfeeste. Hy beskou dit as basies oneerlik omdat daar geen ware eenheid in die dankgebed oor die reformasie is nie. Hy kan dit nie verdra dat op sulke geleenthede gemaak word asof daar 'n groter eenheid bestaan terwyl dit nie die geval is nie. Hy stel dat dit op niks anders neerkom nie as dat daar 'n weloorwoë kompromie³⁴³ tot stand gekom het tussen die eis om God te behaag en die wens om mense te behaag. Met leedwese moet die kerkverbande dan maar eerder apart dank, as hulle nie eerlik in eenheid God wil dank nie.

5.2.11 Wêreldgerig

Een van Schilder se sentrale temas, dat die gemeenskap voorrang geniet bo die enkeling, het ook 'n invloed op sy siening oor kerkeenheid. So sien hy God se handeling met die kerk, veral die Nuwe Testamentiese kerk vanuit die uitstorting van die Heilige Gees, as van wêreldbeteekenis³⁴⁴.

Schilder se houding teenoor die wêreld word op hierdie punt beslissend beïnvloed deur sy siening dat die een kerk in die een wêreld moet werk. Die kerk se taak³⁴⁵ in die wêreld word ook geraak as die eenheid van die kerk reg bely en beleef word. Die taak om die eenheid van Christus se kerk

³⁴² "Want immer, als we sàmen belijden willen, sàmen danken, sàmen bidden, dan moet er toch *eenheid* zijn in hetgeen we belijden: eenheid ook in ons dankgebed. Dan moet men in de kerkhervorming zien een zegen Gods; maar dan zòd, dat die zegen voor alle 'herdenkers' in *hetzelfde* gelegen is...Feestvieren is *bezinning*, en heeft dus niets met verzinning uit te staan." *OWEK II*, (1949:188).

³⁴³ Vgl. *OWEK II*, (1949:189-190).

³⁴⁴ "Pinkster, dat vraagt immers niet allereerst naar den enkeling, doch naar de gemenschap. Het zoekt niet een enkele ziel, doch het komt de *wereld*...doopen met vuur..." *OWEK I*, (1948:60).

"...dat ons Pinksterfeest het Oecumenisch Feest der kerk is. En dus het verplichte Oecumenische Feest der Wereld is." *VW kerk III*, (1965:470).

³⁴⁵ "Oecumenische taal spreekt ge allemaal, elke zondag. Ge belijdt dan, met de kerk van alle plaatsen: ik geloof een heilige, algemene, christelijke kerk. 'Algemene' kerk, - in de oudste tekst van de twaalf artikelen heet dat: 'katholieke kerk'. Welnu, 'katholiek' is hetzelfde als 'oecumenisch'. De 'oecumenè' betekent zoveel als: 'de gehele bewoonde wereld'; daarom is 'oecumenisch' zoveel als: de hele cultuur-wereld aangaande, tòt de hele mensheid zich uitstreckende." *VW kerk III*, (1965:467).

te profeteer³⁴⁶ as tempel van die Heilige Gees, is gerig tot kerk en wêreld.

Op hierdie punt verbind Schilder eenheid van die kerk aan die herskepping van die wêreld. Sy basis is weer die eenheid in God se handeling. Teenoor die skynbare wêreldchaos is die kerk geroep om in die wêreld die eenheidsorde³⁴⁷ van God se skepping en herskepping te verkondig. Hierdie eenheidsprofesie aan die wêreld behoort dan ook primêr in die kerk vergestaltung te vind deurdat die eenheidsband tussen protologie en eskatologie³⁴⁸ goed vasgehou word.

5.2.12 Die ekumeniese beweging

Ten eerste is dit opvallend dat Schilder nie wil praat van 'n ekumeniese beweging nie, maar hy sien dit in die enkelvoud. *Die ekumeniese beweging* is nie vir hom maar 'n losgestruktureerde goedbedoelde breë beweging waar alle paaie maar in Rome eindig nie. Hy verklaar die ekumeniese beweging ook op Skrifgronde. Hy stel dat die ekumene nie sy oorsprong in die hart van die mense het nie maar deur God gewil word.

Schilder beskou die begin van die ekumeniese beweging voor die sondeval toe God aan die mens as sy verbondsvennote gesê het om die aarde te bewoon en te bewerk om daardeur kultuur te weeg te bring wat tot God se eer is. So was Adam³⁴⁹ se kultuurdiens al ekumeniese diens. Die eerste kind wat Eva gebaar het was die eerste stuwing van die ekumeniese beweging.

Hierdie ekumeniese lyn kan ook teengestaan word. Daarom is dit teenstand teen God as die ekumeniese kerk 'n kettery op grond van die openbaring afwys, maar die kettery dan weer

³⁴⁶ Vgl. *OWEK I*, (1948:78).

³⁴⁷ "In de grootste verwarring dus de eenheid van Zijn besluit...O, dat is de ontzaglijke eenheid van alle Schriften, van alle tijden, van alle eeuwen, van alle kerken, van alle preeken: schepping en herschepping zijn één. In de manier van de herschepping wordt gehandhaaf de wet der schepping." *OWEK I*, (1948:90).

³⁴⁸ "...moet het...spreken over de kerkelijke samenleving over de heele *wêreld*...Wie de ontwikkeling der wereldhistorie in antichristelijke richting zien wil, die *moet* ook verder zien dan Dollard en Schelde, Helder en Maastricht." *OWEK II*, (1949:149).

³⁴⁹ Dit is belangrik om daarop te let dat Schilder Adam glad nie as naïewe paradysmens sien nie, vgl. *Tussen* (1929:134).

toegelaat word. Sulke optrede waar ketterye, veral vroeër regmatig veroordeelde ketterye, weer opgediep word, is per definisie nie ekumenies nie. Vanweë die sondeval, as ekumeniese misdaad, het daar ook 'n ekumeniese kontra-beweging ontstaan. Die dood van Abel is die eerste tekens van kerkvervolging. Daarom maak Schilder die stelling dat Kain³⁵⁰ die eerste sektariër was. Kain vestig as sektemens die meeste stemgetalle op hom.

Dit is dan ook die begin van wat later aan die eindtyd sal ontplooi naamlik dat getalmeerderheid gesien word as die ware ekumene. Daarmee het Schilder nie rus of duurt nie. Die ekumeniese beweging is en bly vir hom altyd die vervulling van die ekumeniese³⁵¹ apostolaat. Hy definieer hierdie apostolaat soos volg: waar die mens op 'n bepaalde plek in die wêreld die Woord van God ontvang, moet met daardie Woord tot die hele wêreld gegaan word. Die feit dat getalle nie 'n bepalende rol mag speel nie, beteken nie dat die kerk in gemaklikheid mag verval nie. Nooit word die kerk in sy soeke na eenheid onthef van sy taak om die hele wêreld ekumenies op te soek en met sy apostolaat te bereik nie.

Daarom bly die heel eerste ekumeniese taak om te getuig³⁵² van die Naam van Jesus Christus. Daarin word die kerklike eenheid³⁵³ gedien. Die kerk mag nie gedienstig wees met 'n kokon rondom hom nie. Die kerk as die ekumeniese beweging moet dan ook gekenmerk word deur brandende ekumeniese liefde. Alleen aan die ware kerk mag uitbreiding³⁵⁴ toegestaan word. Daar

³⁵⁰ "Toen Kain zijn broeder doodde, in de eerste kerkvervolging, was dat de eerste stoot tot een oecumenische contra-organisatie, de primordiale sectarische daad, de principiële afbuiging van de oecumenische paden. Kain was de eerste sektariër, en juist als sectemens verenigde hij op den duur de meeste stemmen op zich, en de grootste aantal volgelingen." *VW kerk III*, (1965:468).

³⁵¹ "Maar Gød zei: welneen, oecumenisch bezig zijn in het oecumenisch apostolaat, dat betekent: de zendingtaak vervullen. De zendingtaak, die je met het op één bepaald wereldplekje ontvangen Woord van God doet uitgaan naar heel de wereld; en dan te zeggen: ik heb nu aan u overgegeven wat ik van de Heere ontvangen heb." *VW kerk III*, (1965:468).

³⁵² "...het kost uw leven: schàakpionen verdraagt men nog wel in een kaderspel en tegenspel; maar sprèktrumpetten, die geen ensemble helpen vormen, die breekt men nijdig stuk. Getuigen van Jezus Christus' Naam en Woord te zijn, dat is: de Heilige Geest tot zijn recht doen komen; Hij is het immers, die Christus' werk over de wereld uitleggen kwam op Pinksterfeest, en die dus de Oecumenische Voleinder is in God Drieënigs Wereldwerk." *VW kerk III*, (1965:476).

³⁵³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:474).

³⁵⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:478).

moet gedurig uitbreiding vir die Woord gesoek word. Wêreldekspansie is Woordekspansie.

Schilder se siening oor die eenheid van die kerk in onderskeiding van die wêreldse aandrang tot eenheid, kan in hierdie stelling³⁵⁵ van hom saamgevat word:

“Die skeidslyn loop anders: die verskil lê in die ekumeniese liefde vir God en die verliefdheid op die mens.”

5.2.13 Verhouding met die Christelike Gereformeerde Kerk

Voor die Vrymaking was Schilder se standpunt³⁵⁶ dat die gereformeerdes en die Christelike Gereformeerde Kerk vanweë die eenheid in belydenis bymekaar hoort. So het hy dan ook dikwels die Christelike Gereformeerde Kerk hieroor verbaal te lyf gegaan, iets wat baie argwaan van daardie kant gewek het teenoor Schilder as persoon.

Schilder voel dat die Christelike Gereformeerde Kerk inkonsekwent³⁵⁷ is met hulle eie belydenis oor die openbaring van God. Daarvan sê³⁵⁸ hy:

“Dit is nie gereformeerd nie, ook nie officieel Christelik-gereformeerd nie,...dit is louter subjektivisme.”

Die liefde kan blykbaar seermaak. Schilder het baie harde woorde teen die Christelike Gereformeerde Kerk geuiter, sy verduideliking voor die Vrymaking was deurgaans dat daar geen aksentverskil tussen hom en die ander kerkverband is nie. Vir hom is dit heeltemal ‘n saak van ongehoorsaamheid³⁵⁹ aan die kant van die Christelike Gereformeerdes.

³⁵⁵ “De scheidsljn loopt anders: zij ligt tussen oecumensiche liefde vir God en oecumenische verliefdheid op de mens.” *VW kerk III*, (1965:478).

³⁵⁶ Van’t Spijker (1990:138-153) onderskei drie fases van Schilder se verhouding met die Christelike Gereformeerde Kerk, waarvan die middelfase van ongeveer 1935-1947 duur, waar Schilder skynbaar belang in die onderwerp verloor. Die laaste fase is gekenmerk deur ‘n meer positiewe belangstelling.

³⁵⁷ As hulle byvoorbeeld ds. Wisse in hulle midde verwelkom.

³⁵⁸ Vgl. *OWEK II*, (1949:53)

³⁵⁹ “Tussen de ene en de andere gemeenschap ligt niet een of ander disputabel accentvershil, maar de

Schilder is selfs gekant daarteen dat 'n predikant van die Christelike Gereformeerde Kerk genooi word na die ingebruikneming van 'n nuwe gereformeerde kerkgebou, aangesien hy dit beskou as 'n hindernis³⁶⁰ op die weg van vrede.

Na die Vrymaking in 1944 gooi Schilder kwaai wal om sy besluit te verdedig om homself nie op daardie stadium by die Christelike Gereformeerde Kerk te voeg nie. Hy gee as primêre rede aan dat dit ampsgewys meer sin maak dat 'n herder 'n kudde vergader en die reeds vergaderde³⁶¹ gemeente dan eers help om te verenig met 'n ander kudde wat dieselfde vergaderingswette gehoorsaam.

Op die keper beskou wil dit voorkom of Schilder hier meer aan die praktiese kant wil aandag gee as om primêr streng uit beginsels op te tree. Vir hom het die konsolidasiefase van die Vrymaking duidelik baie swaar geweeg. Dit skyn te blyk dat die gedagte om mense eers vry te maak uit die Gereformeerde Kerk van 1944 vir hom swaarder geweeg het as die lank reeds voorafbepleite eenheid met die Christelike Gereformeerde Kerk. Dit is ook moontlik dat Schilder se openlik verklaarde siening, dat die geheel³⁶² meer weeg as die enkeling, in hierdie besluit van hom 'n rol gespeel het. Schilder stel dat ook sy eie siening steeds die oordeel van God sal moet deurstaan.

Vanuit hierdie beweegredes is Schilder dan ook sterk gekant daarteen dat die Vrymaking gesien word as 'n oorgangsmatreël³⁶³ na die Christelike Gereformeerde Kerk toe. Hy stel dat die

kwestie van gehoorzaamheid dan wel ongehoorzaamheid; wie van eën van beide zijden daaraan twijfelen mocht, en toch maar in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes besweert: ik moet hier zijn, en ginds niet, die heeft de ongehoorzaamheid verdubbeld en de wet verdobbeld. Een dienst des Woords is nu eenmaal geen debatingclub." VW kerk II, (1962:341).

³⁶⁰ Vgl. VW kerk II, (1962:342).

³⁶¹ "Hij moet de kudde *vergaderen*, en de *vergaderde* kudde helpen verenigen met een andere kudde, als hij op goede grond constateren mag, dat ook de andere de wetten van de stal der schapen aanvaardt voor de stalbouw." VW kerk III, (1965:305).

³⁶² "Maar hij moet niet luk-raak een paar individuen proberen over te hevelen; daarmee is noch de ene noch de andere kudde gebaat." VW kerk III, (1965:305).

³⁶³ "...dat ik de opvatting...die de vrijmaking zag als een overgangsstation naar de Chr.Geref.kerk geenzins apprèciëren kan." VW kerk III, (1965:304).

Vrymaking ten eerste gesien moet word as 'n vrymaking van 'n bepaalde sonde en mag dus nie primêr opgeneem word as 'n blote oorstapstasie na mense wat teologies gesproke die naaste aan mekaar staan nie. Schilder stel dat die Vrymaking nie 'n saak van teologiese, teoretiese insig is nie, maar 'n praktiese erkenning van God se norme vir die vergadering van die kerk.

5.3 Kerk as moeder

5.3.1 Metafore

'n Beeld waaraan Schilder baie waarde heg is dié van die kerk as moeder. Trouens, een van sy sterkste ekumenies-apologetiese pleidooie³⁶⁴ word onder hierdie noemer gedoen. Schilder handhaaf konsekwentheid in sy hantering³⁶⁵ van metafore. Sy standpunt³⁶⁶ is dat beelde verklaar moet word binne die orde van die openbarings- en die heilsgeskiedenis. Ook die moederbeeld deurloop³⁶⁷ 'n geskiedenis.

Schilder verklaar hierdie beeld geheel en al binne die verbondskader. 'n Ander beeld wat hy hiermee verbind is die openbaring³⁶⁸ in Jes 54:5 dat die Here die volk Israel se man is. Hierdie beeld van die huwelik dien dan as verklaringsgrond dat die kerk as moeder, as getroude vrou, ook huwelikstrou aan haar Maker verskuldig is.

5.3.2 Die barendende kerk

³⁶⁴ *Ons aller moeder* is Schilder se reaksie op die honderdjarige herdenking van die Afskeiding in 1834 wat hy in 1934 publiseer.

³⁶⁵ Vgl. *VW kerk* III, (1965:134).

³⁶⁶ "Men moet dit beeld van de moeder, precies gelijk de andere beedspraak van 'Zion', van den 'tempel', en wat dies meer zij, lezen naar de orde van openbarings- en de heilsgeschiedenis. 'Moeder' heeft haar gcschiedenis, dat vergete niemand." *VW kerk* II, (1962:186).

³⁶⁷ "Als 'moeder' 70 jaar geworden is, moeten de kinderen haar niet behandelen, als ware ze nog een meisje. Men moet de geschiedenis van 'moeder' bijhouden..." *VW kerk* II, (1962:187).

³⁶⁸ "Want jou Maker is jou man." Jes 54:5

Schilder vermoed³⁶⁹ dat die meeste mense die oorsprong van die beeld vind³⁷⁰ in Gl 4:26. Schilder waarsku baie skerp dat geen bepaalde kerkinstituut sommer so geneem kan word as die moederbeeld nie, aangesien dan die grondliggende onderskeid tussen die Ou Testament en die Nuwe Testament in gedrang gebring word.

Die 'moeder' waaraan volgens Ou-Testamentiese kategorieë gedink word is Hagar. Maar sy baar kinders tot slawediensbaarheid en nie tot vryheid nie. En, trouens, Hagar word uitgewerp. Schilder sit sy voet neer dat na die pinksterfees dit ongeldig is om 'n enkele kerkinstituut as analoog³⁷¹ te beskou met die Jerusalem-van-onder. Daarom mag geen enkele kerkinstituut hom laat verkneg onder byvoorbeeld 'n staatsverband³⁷² nie, soos wat vroeër wel die geval was met ou Israel, toe kerk- en staatsgrense identiek was aan mekaar.

Indien so iets wel gebeur verbeur die instituut die ere naam *moeder*. Daarmee gooi die instituut sy eer as Sara weg en verruil dit vir Hagardiens. Die netto effek daarvan is dat so 'n instituut die *moederskap* onttrek aan die Man in die huwelik. Dit loop weer op egbreuk uit, deur die ontroue verbondsbreukende vrou veroorsaak, en deur die Man geratificeer³⁷³ in sy boeke.

Daar mag dus nie meer 'n uiterlik sigbare eenheid in 'n hiërargies gesentraliseerde gesag op een plek voorkom nie. Dit is Ou-Testamenties. Die Nuwe Testament het 'n Jerusalem-daar-bo, wat vry is. Dit alleen bepaal vervolgens die deelname al dan nie aan daardie vryheid. Die moeder as diensmaagd moet uitgewerp word, en die moeder-in-vryheid is die enigste geldige wat bestaansreg in die Nuwe Testamentiese tyd het. Slegs so 'n instituut wat op hierdie manier deel³⁷⁴

³⁶⁹ Vgl. VW *kerk* II, (1962:186); VW *kerk* III, (1965:135); Schilder (1951a:18)

³⁷⁰ "Maar Jerusalem daarbo is vry; en dit is die moeder van ons almal." Gl 4:26

³⁷¹ "Geen enkel kerkinstituut mag sedert Pinksterfeest meer een analogon zijn van het Jeruzalem-van-beneden." VW *kerk* II, (1962:186).

³⁷² "Toen 'moeder'-kerk nog hetzelfde adres had als 'vader'-staat." VW *kerk* II, (1962:195).

³⁷³ "Dit is dan weer echtbreuk; en zo komt er weer een scheiding, door de ontroue 'vrouw' den 'Man' harerzijds opgedrongen, en door Hem in zijn boeken geratificeerd." VW *kerk* II, (1962:186).

³⁷⁴ Vgl. VW *kerk* II, (1962:187).

het aan die vrye Jerusalem-van-bo verdien die moedernaam en kan kinders voortbring in vryheid vir die 'Man' en hierdie kinders opdra as behorende aan die 'Man'. Schilder verbind hierdie beeld aan die gedagte dat die kerk op hierdie manier alleen deur die Woord kinders kan baar. Want die Woord³⁷⁵ is die saad van die wedergeboorte.

Schilder lewer dan ook kritiek op 'n populêre aanpassing van die beeld binne die Nederlandse Hervormde Kerk. Die beeld word aangepas na 'n siek moeder³⁷⁶ met haar gesonde kinders. Schilder verwerp hierdie aangepaste metafoor³⁷⁷ as deur die duiwel³⁷⁸ geïnspireerd, waardeur bekering teengewerk word. Hy sien die duiwel se hand daarin dat 'n sonde 'n siekte genoem word. Die waarheid word verdoesel asof die moeder iets anders³⁷⁹ is as die gelowiges. Dit handhaaf 'n paradoks dat die kerk beide siek en gesond kan wees, deur te vlug in 'n teorie dat die instituut siek kan wees, maar die organisme wel gesond.

Schilder stel dat slegs daar waar die Woord onvervals gehandhaaf word, mag 'n kerklike instituut aanspraak maak op die naam *moeder*. En as die kerk daaraan peuter, is dit met die kerk se moederskap gedaan. Die moederskap van die kerk lê vir Schilder nie primêr in die tugoefening nie, maar in die voortbring van kinders. As die kerk iets van die Woord weglaat of iets daaraan toevoeg, verander die grondliggende en wesenlike van die kerk. Dan verander³⁸⁰ die kerk van lewegewende moeder tot lewenemende gifmenger.

³⁷⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:135,213).

³⁷⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:140).

³⁷⁷ "En de kerk, die waarlijk 'moeder' is, baart *door het Woord*. Waar dus het *Woord* zijn volle plaats herkrijgt, *daar* past het beeld der kerk als 'moeder'. Waar *dit* herstel ontbreekt, daar is dit al te mooie beeld 'gestolen'." *VW kerk III*, (1965:140).

³⁷⁸ "Maar aan de hervormde-kerk-debatten ontleende beeld ener 'moeder' die 'ziek' is, en van wier ziekbed de 'kinderen' nu niet moeten weg-lopen, is van de duivel geïnspireerd. Want het is het beste 'medicijn' tegen *de bekering*." *VW kerk III*, (1965:186).

³⁷⁹ "...want 'de kerk' *is* geen aparte grootheid *naast* haar 'kinderen'; zij is de vergadering van haar kinderen (kinderen, wijl gebaard, als kinderen Gods, door het Woord.)" *VW kerk III*, (1965:372).

³⁸⁰ "Dan is het *uit* met dat moederschap. Als de Kerk in het Woord - *ook het tuchtwoord!!* - iets verandert, dan doet zij niet als de leven-geefster, dat wil zeggen de moeder, doch als de gifmengster, de levenneemster. Dan baart ze niet. Dan wekt abortus op. Hetgeen misdadig is." *VW kerk III*, (1965:135).

Hierdie geboortedaad moet gekoppel word aan die uitlewing van die amp³⁸¹ van die gelowige. Die gedagte van die mens as mede-arbeider van God skemer ook hier sterk deur. Hierdie verworwe vryheid word vir Schilder ononderhandelbaar as dit by sy visie op die kerk kom. Om hierdie vryheid in te bind in 'n instituut waaruit nooit beweeg mag word nie, is vir hom niks minder nie as slawerny.

Die moederbeeld deurloop dus 'n Chistologiese vervulling in die amp van die gelowige. Hier kom een van Schilder se grondgedagtes na vore, naamlik dat God nie alleen die geskiedenis beheers nie, maar met die kerk saamgaan. Hierdie meegaan van God met die kerk behels dat die ontwikkelingsgang raakgesien moet word, aangesien weiering om dit te doen op 'n negering van die openbaring - veral die openbaring nà die Ou Testament - neerkom.

5.3.3 Moeder of huishoudster?

Schilder is altyd vererg oor die argument dat daar in die Nederlandse Hervormde Kerk nog³⁸² soveel dinge reg sou wees, ten spyte van die erkenning van die verslawende troubreuk wat amptelik in die instituut voorkom. Hy skeur hierdie redenasie aan flarde deur te wys op die opvallende verskil tussen 'n vrou as moeder en 'n huishoudster. Schilder wys in alle erns daarop dat die beeld van moeder vervlak word deur die klem te laat val op die versorgende werk van die kerkinstituut, wat dikwels maar in individualistiese terme bepaal word.

Die wesenlike³⁸³ van 'n vrou as moeder is om kinders in die wêreld te bring en nie ten eerste om te versorg nie. Schilder noem juis in hierdie verband dat Hagar³⁸⁴ ook 'n moeder was, nes Sara.

³⁸¹ "Ons allen heeft Christus vrij gemaakt, d.w.z. Hij heeft ons een ambt geschonken, en zulks dan nieuw-testamentisch: het ambt der gelovigen. We zijn dus vrij *van* de hiërarchie, van alle juk. En zijn dus vrij *tot* den dienst van 't koninklijk priesterschap. Vrij tot het zelf ter hand te nemen van de zaken-van-den-staat-van-God (d.w.z. ons 'boven-Jeruzalem'). *VW kerk II*, (1962:187).

³⁸² "...over de 'goede' dominié's, die er 'nog' zijn in een bepaald instituut..." *VW kerk II*, (1962:189), Vgl. ook *VW kerk I*, (1960:202-210,391).

³⁸³ "Wat is nu eigenlijk het speciale van de 'vrouw' in de verhouding tot haar 'man'? En van de 'moeder'?...het gaat daar over het baren van kinderen." *VW kerk II*, (1962:189).

³⁸⁴ Vgl. *VW kerk II*, (1962:189).

Tog word sy en haar kind weggestuur. As die moederdiens, om kinders voort te bring, ingeruil word vir die diens van huishoudster, word die feitlike egbreuk gehandhaaf. Iets wat Jesaja en Jeremia genoop het om die moeder van hulle dae, die Ou-Testamentiese kerk, as verstotene³⁸⁵ te sien.

Schilder sit hom teë oor die gedagte dat hierdie beeld op 'n kerk as instituut toegepas word, sonder om die verbondsbepalings in die verband te erken. Indien daar 'n ander kriterium³⁸⁶ op die kerk as moeder toegepas word - nie van kinders voortbring nie, maar van versorgende huishoudster - het die beeld vir alle praktiese doeleindes sy betekenis verloor.

Schilder se verbondsbeskouing³⁸⁷ vervul hier 'n bepalende rol ten opsigte van sy visie op die kerk. Die verbond is nie 'n kontraktuele gee en neem nie, dit is nie 'n paradoksale *ja* en gelyktydige *nee* nie. Dit is alles of niks. Schilder beskou dit dan as noodlottig ten opsigte van die verbond, en uiteindelik ten opsigte van die ware kerk, dat die argument gebruik word dat daar soveel dinge darem nog reg is in 'n bepaalde instituut, sonder om te vra na die volgehoue verbondsveragting. Om daarop te wys dat daar nog sekere versorgingswerk verrig word, hef nie die oorspronklike egbreuk³⁸⁸ op nie. 'n Owerspeelster³⁸⁹ kan ook nog versorgingswerk doen met 'n verdeelde hart.

5.3.4 Skeibrief

³⁸⁵ Vgl. VW *kerk* II, (1962:190).

³⁸⁶ "...inplaats van den enigen en dan altijd goeden *moeder*-dienst (baren) stellen ze een anderen, en dan vaak nog wel zeer gebrekkigen *baker*-dienst (verzorgen) as criterium der kerk. 'Ons aller moeder' betekent in de practijk feitelijk niet meer dan 'ons aller baker'." VW *kerk* II, (1962:190).

³⁸⁷ Vgl. VW *kerk* II, (1962:191).

³⁸⁸ "Wat is dat nu anders dan een wel onwillekeurige, maar toch feitelijke, theoretische handhaving van wat wij de zonde van de 'echtbreuk' noemen? Wee ons, als we het oog sluiten voor de gevallen, waarin de kerk haar 'man' den rug toekert, en een vreemde volgt, om voorts in de laatste paragrafen onzer apologie ten slotte alleen te letten op die andere gevallen, waarin zij 'nog' haar huwelijkswerk (naar het ons voorkomt) doet voor den 'man'." VW *kerk* II, (1962:191).

³⁸⁹ "Want *dát* woordjie 'nog' kan elke overspeelster ook zeggen, die 'nog' in huis haar huis-werk (het opus operatum) doet, behalve dan dit éne: dat haar hart onverdeeld klopt voor den 'man'." VW *kerk* II, (1962:191).

Een van die teenargumente teen die Afskeiding is dat die Nederlandse Hervormde Kerk geen skeibrief ontvang het nie. Dit dien as bewys dat niemand die reg het om die Nederlandse Hervormde kerkverband te mag verlaat het nie, solank³⁹⁰ as wat daar geen formele egskeidingsbrief ontvang is nie. Schilder sien inderdaad dat die grens tussen die ware kerk en valse kerk heeltemal vervaag, want elke kerk of kring³⁹¹ kan ongehinderd voortgaan in dwaalleer solank die argument gehandhaaf word dat daar nog geen skeibrief ontvang is nie.

Schilder antwoord hierop deur te wys op die waarde van die amp³⁹² van die gelowige soos dit in *Sondag 12* van die Heidelbergse Kategismus bely word. 'n Beroep om die kerk, en dan meer in die besonder die Nederlandse Hervormde Kerk, as kerkverband, te eer as moeder wat geen skeidingsbrief gekry het nie, mag ten eerste nie gebruik word as vergunning om die moeder, gesien as verbondsgemeenskap, maar te laat sondig teen die huwelikstrou aan haar Man nie. Dit kom op 'n onderskatting en negering van die verbond neer as daar oor hierdie ontroue verbondsbreuk maar bloot gesug³⁹³ word, maar in dieselfde asem nog steeds 'n oproep gedoen word op die kerklike gemeenskap, om nog steeds die werk van 'n getroude vrou te doen na die eis van die huweliksverbond.

Schilder laat dan ook duidelik blyk dat die argument nie geldig is om te beweer dat God Hom nie aan die Nederlandse Hervormde Kerk onttrek het nie, geen skeibrief uitgedeel het, en daarom niemand die reg het om die Nederlandse Hervormde Kerk te verlaat as God dit nie eers gedoen het nie. Hy stel dat daar 'n onderskeid is tussen onttrek en verstoot. Weliswaar verstoot God nie die kerk as vrou eensydig nie. Dit is wel so dat die kerk haar deur hierdie sondige verbondsbreuk onttrek aan die wet van haar Man. Bekering behels 'n daad wat die verbond hoog ag. Om hierdie rede sien Schilder die Afskeiding glad nie as 'n afskeiding vanaf die kerk nie, maar 'n afskeiding

³⁹⁰ "...spreken over de kerk als 'vrouw', die 'nog' (!) geen scheidbrief gekregen heeft, en als 'onze moeder', die wij niet in den steek mogen laten." *VW kerk II*, (1962:189).

³⁹¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:193).

³⁹² "Dit ambt der gelovigen zal de bekende vraag: 'waar is de scheidbrief van ulieder moeder?' uitleggen, gelijk het betamelijk is. *VW kerk II*, (1962:150).

³⁹³ "...om hoogstens daarover te zuchten, doch een oproep tot de gemeenschap om het werk ener... getrouwde vrou' naar eis van het huweliksverbond te blijven doen." *VW kerk II*, (1962:150-152).

vanaf 'n onsalige³⁹⁴ kerkbestuur, wat die moeder bejeën asof sy wel die skeibrief ontvang het, en haar "vryheid" van haar man ontvang het.

5.4 Die kerklike pluriformiteitsprobleem

5.4.1 Kuyperiaanse pluriformiteit

Schilder se siening oor die eenheid in die openbaring en ook die eenheid van God se handeling in die geskiedenis, noop hom om aanvanklik huiwerig, maar later met volle krag, teen die pluriformiteit van die kerk beswaar te maak. Heel aan die begin van Schilder se loopbaan het hy Kuyper met 'n passie verdedig. Dit het ook behels dat hy wel vir 'n kort rukkie, in die twintiger jare van die vorige eeu, die pluriformiteit van die kerk voorgestaan het.

Na hierdie aanvanklike kort fase³⁹⁵ is Schilder konsekwent baie negatief in sy hantering en beoordeling van die pluriformiteitsidee rakende die kerk wat in sy dae, alhoewel nie eenparig nie, tog deur die meeste in gereformeerde kringe as evangelie aanvaar is.

"Schilder se stryd vir die ware eenheid van die kerk soos wat hy dit vanuit Skrif en Belydenis na vore gebring het, het hom onmiddellik in konflik gebring met bestaande sogenaamde 'gereformeerde' onderskeidings en konstruksies oor die wese van die kerk. Een so 'n standpunt is die pluriformiteitsteorie." D'Assonville (1992:70).

Hiermee het Schilder nooit vrede³⁹⁶ gemaak nie. Bavinck en Kuyper was onderskeidelik voorstanders³⁹⁷ en verdedigers van die pluriformiteit³⁹⁸ van die kerk. By Bavinck (1911:304) kom

³⁹⁴ "Dus wordt nu in bekering van dit harezijds verstoten van Jahwe van haar de *daad* geëist. Die daad is *niet* een afscheiding van de kerk, maar wèl van een onzalige kerkbestuur, dat de 'moeder' bejegende, *als had* ze een scheid-brief inderdaad gekregen, als ware ze 'vrij'." *VW kerk* II, (1962:151).

³⁹⁵ "Schilder heeft in die periode, nog vòòr zijn kritiek op Kuypers leer van de pluriformiteit van de kerk en van de gemene gratie, Kuyper verdedigd." Berkouwer (1989:246).

³⁹⁶ "...de pluriformiteit...het nare woord..." *VW kerk* I, (1960:354). "Een theoloog die niets moest hebben van de 'pluriformitis', was Schilder. Dit kwaad moet zich wreken in een onbarmhartig voortschrijden relativisme." Van Genderen & Velema (1992:646). Asook *VW kerk*, III (1965:332), *VW kerk*, II (1960:121).

³⁹⁷ "Tegen Kuyper en Bavinck, die overigens minder idealistisch over de veelvormigheid spreekt, is terecht ingebracht, dat kerkelijke verdeeldheid vooral gezien moet worden als een gevolg van de zonde." Van Genderen & Velema (1992:646).

die pluriformiteit uit die sondeval voort.

5.4.1.1 Geen belydenistaal

Dit is egter veral teen die idealistiese³⁹⁹ Kuyper en sy volgelinge wat Schilder sy salvo's afvuur. Schilder is nie onwaardierend teenoor Kuyper nie en wil hom nie met huidjie en muidjie as aangeklaagde nommer een beskuldig nie. Hy is die mening toegedaan dat by beide Kuyper en Bavinck nie 'n volledig uitgewerkte pluriformiteitsleer⁴⁰⁰ teenwoordig was nie. Hy wil aantoon dat dikwels onregmatig met veral Kuyper se kalwers geploeg word ten einde pluriformiteit te vestig as 'n integrale deel van die reformatoriese leer.

Kuyper (1904:234) erken dat die pluriformiteit van die kerk nie belydenistaal is nie, maar onder die drang van die lewe in die geskiedenis⁴⁰¹ ontstaan het. Vir Kuyper hang dit histories daarmee saam dat kerk en staat sedert keiser Konstantyn verstrengel geraak het in 'n nabootsing van die situasie van die Ou Testament. Daar is uitgegaan van die standpunt dat alle landsburgers sover moontlik binne die een staatskerk verenig moes wees.

5.4.1.2 Volkskerke

Aangesien die reformasie nie werklik hierin met die Rooms-Katolieke gedagte gebreek het nie,

³⁹⁸ Vgl. Trimp (1992:58ev) vir die ontwikkelingsgang van die begrippe *pluriformiteit* en *pluraliteit*.

³⁹⁹ "Anders dan Kuyper is Schilder in zijn leer van de kerk, die een van de brandpunten is van zijn denken, uitgegaan van de geopenbaarde normen voor de vergadering van de kerk. Door de conceptie van Kuyper lopen idealistische lijnen, maar bij Schilder domineert het normatieve aspect." Van Genderen & Velema (1992:627).

⁴⁰⁰ Vgl. VW *kerk* I, (1960:423-424,438-439). Die teendeel sou selfs uit sekere van Kuyper se uitsprake moontlik wees: "Want er zijn bij Dr Kuyper zelf uitspraken genoeg te vinden, die onze gedachten in een andere richting leiden dan in die van de pluriformiteit der kerk..." VW *kerk* I, (1960:434).

"Zowel Kuyper als Bavinck toch hebben opgebiecht, dat de pluriformiteitsleer niet afgeleid was uit de Schrift, noch te lezen stond in de belijdenis; Kuyper gaf zelfs een keertjie toe, dat ze ermee niet te verbinden viel." VW *kerk* III, (1965:287).

⁴⁰¹ "Schilder heeft steeds meer bezwaar gevoeld tegen deze fenomenologie van het kerklijk leven, deze analyse van de kerken als een historisch feit in de geschiedenis van het menselijk leven, die men zou kunnen analyseren en waarin men bepaalde wetmatigheden en structuren zou kunnen ontdekken" Berkouwer (1989:249).

het daar op die manier verskillende volkskerke ontstaan. Dit was volgens Jonker nie die bedoeling dat hierdie deelkerke so moes bestaan nie.

"...hoewel dit nie God se bedoeling was dat die kerk 'n 'Griekse of Egiptiese of Romeinse kerk' moes geword het nie, maar wêreldkerk moes bly wat haar selfstandigheid teenoor die volkere moes bewaar." (Jonker, 1989:13).

Die volkskerk is dus 'n poging om die Joods-christelike⁴⁰² siening voort te sit. Vir hierdie toedrag van sake sien Kuyper net een oplossing naamlik dat:

"...die volkskerk opgelos moet word in 'n aantal vrye kerke wat gevorm word deur diegene wat van dieselfde oortuiging en gevoel is ... Kuyper is van mening dat uit die een massa-kerk deur opsplitsing verskillende kerkgroeperinge moet ontstaan in ooreenstemming met die beginsels wat deur die onderskeie groepe binne die kerk bepleit word. Dit kan sonder kwade gevoelens teenoor mekaar geskied, want nie een van die vrye kerke wat so tot stand kom, sal homself as die enigste ware kerk beskou, en die ander as valse kerk brandmerk nie. Uiteraard sal elkeen se eie kerk volgens sy eie oortuigings die suiwerste openbaring van die kerk van Christus wees, maar daarmee word nie geïmpliseer dat die ander kerke nie ook ware kerke kan wees nie, al is hulle dan minder suiwer of selfs gedeformeerde." (Jonker 1989:13-14).

5.4.1.3 Waarheidselement

Volgens Kuyper moet die bestaan van verskillende kerke daaruit verklaar word dat daar een wese⁴⁰³ van die kerk is wat openbaar word in verskillende vorme van kerke. Die suiwerheid van hierdie vorme kan bykans persentasiegewys gemeet word. Kuyper se openbaringsleer dring hom om te stel dat die waarheid te omvattend⁴⁰⁴ en te ryk is dat dit in slegs een kerkinstituut weergegee en bely sou kon word. Daarmee het hy die kerk samehangend met die waarheid gemaak en nie rustend daarop nie.

⁴⁰² Vgl. *De Heraut* 1887, no. 477 soos deur Langman (1950:88) aangehaal.

⁴⁰³ "Nu heeft intussen Kuyper gezegd: het bestaan van die verschillende kerken moet zo verklaard worden: er is een wezen, essentia, van de kerk en dat openbaart zich in verschillende vormen van kerken." Schilder (1950:62).

⁴⁰⁴ "...dat Kuyper zelf, door kerkelijke pluriformiteit te verdedigen met het argument, dat de 'waarheid' te rijk en te veelomvattend is voor èen kerkinstituut, daarmee de pluriformiteit tot een 'aletheïsche' aangelegenheid gemaakt heeft. Althans daartoe ook. (Aletheïsch betekent: samenhangend met te 'aletheia', de waarheid..." *VW kerk III*, (1965:331).

In 'n neutedop kom Kuyper se pluriformiteitsingesteldheid op die volgende⁴⁰⁵ neer:

"Kuyper sien in die veelheid kerke 'n bewys van die rykdom van die christelike lewe en 'n openbaring van die veelkleurige wysheid van God. Dit was 'n ontwikkeling waartoe hy wel uiteindelik moes kom. Hy maak van die nood van die verdeeldheid eintlik 'n deug. Die idealisme van die negentiende eeu het 'n stempel op sy leer afgedruk." (Van Genderen & Velema 1992:646).

Daar is dus volgens Kuyper nie een enkele kerk waar die volle waarheid van God tot sy volle reg kom nie. Die een kerk beklemtoon 'n besondere waarheidselement, 'n ander kerk weer 'n ander element. So kon daar aanvulling tot mekaar wees. Schilder merk op dat aanvul nie te vereenselwig is met teenspraak nie. Schilder beskuldig Kuyper dan ook dat hy met sy siening dat die waarheid te groot is vir een kerklike instituut, die pluriformiteit tot 'n vae waarheidsverwysende kerk gemaak het.

5.4.2 Defensiewe pluriformiteit

5.4.2.1 Oposisieminderheid

Daar was van ongeveer 1934, en vir die dekade daarna, skerp meningsverskille⁴⁰⁶ oor die saak. Die agtergrond was dat Kuyper se sienings hieroor die botoon gevoer het, en dat diegene wat kapsie daarteen aangeteken het, ver in die minderheid⁴⁰⁷ was. Hierdie polemie, alhoewel fel gevoer, het gesprek tog nog moontlik gemaak. Schilder stel⁴⁰⁸ dat ook in 1944 sake so staan:

⁴⁰⁵ "Kuyper zag in de veelheid van kerken een bewijs van de rijkdom van het christelijk leven en een openbaring van de veelkleurige wijsheid van God. Het was een ontwikkeling waartoe hy wel moest komen. Hij maakte van de nood van de verdeeldheid eigenlijk een deugd! Het idealisme van de negentiende eeuw heeft een stempel op zijn leer gezet." Van Genderen & Velema (1992:646).

⁴⁰⁶ Vgl. VW kerk III, (1965:5) vir die ontwikkelingsagtergrond van die pluriformiteitsdebat.

⁴⁰⁷ "De anderen stonden nog in de overigens op haar eind lopende Kuyper-weet-het-altijd-periode,...de stem der tegenwoordige 'jongeren' die op reformatie aandrongen werd nog niet gehoord." VW kerk III, (1965:9).

⁴⁰⁸ "Oppositie tegen de pluriformiteitstheorie is officieel wel geheel en al onder ons mogelijk gelaten, want tot nu toe heeft geen enkele synode het bestaan, aan deze mening haar sanctie te geven. Maar intussen is er wél een poging gewaagd, om deze oppositie in den hoek te duwen, waar het niet erg prettig is." VW kerk III, (1965:6).

"Opposisie teen die pluriformiteitsteorie is officieel wel onder ons geheel en al moontlik gewees, want tot nou toe het geen enkele sinode aan hierdie mening sanksie verleen nie. Maar intussen is daar wêl 'n poging aangewend om hierdie opposisie in 'n hoek te druk..."

Schilder meen dat daar 'n offensiewe en 'n defensiewe houding hieroor sigbaar was. Kuiper het ronduit geskryf dat die manier waarop die belydenis oor die kerk praat, 'n ander kerkbegrip op die voorgrond plaas, as wat in talle pluriformiteitslerings te vinde was. Schilder stel dat dit aanvanklik baie duidelik was dat daar 'n openlike erkenning was dat die belydenis, veral artikel 27 van die Nederlandse Geloofsbelydenis, anders ⁴⁰⁹ oor die saak handel. Aanvanklik moes Kuiper homself verdedig teenoor mense wat hom aangeval het, terwyl hulle hul op die belydenis beroep. Maar stelselmatig het hierdie stand van sake begin verander. Schilder wys ⁴¹⁰ dit uit as hy sê:

"Later het die mense die belydenis so leer lees, dat die afstand tussen die belydenis en die pluriformiteitsidee wat voorgestaan word, kleiner geword het."

Kuiper se standpunt is so ywerig verdedig dat sy eie erkenning dat dit verskil van die belydenis op hierdie punt, nie meer raakgesien is nie. Dit is juis daar waar die senuwee ontbloot word. Al hoe meer stemme het begin opgaan dat die grens tussen die ware en die valse kerk moeilik onderskei kan word. Schilder sien dit as 'n ernstige vergissing⁴¹¹ dat die mense in hulle ywer vergeet dat die belydenis⁴¹² presies die teenoorgestelde sê.

⁴⁰⁹ "Naar mijn stellige overtuiging had dr. A. Kuiper geen gelijk in zijn pluriformiteitsleer, doch wel hierin, dat zij feitelijk niet zò maar met den tekst en den gedachtengang der confessie te verbinden was. Men moest, vond dr. Kuiper, die belijdenis dan ook maar eens wat veranderen. Dat was royaal gesproken." *VW kerk III*, (1965:7).

⁴¹⁰ "Evenwel, later heeft men de belijdenis zò leren lezen, dat de afstand tussen haar en de voorgestane pluriformiteitsidee al kleiner werd. Men heeft dr. A. Kuipers mening zò verdedigd, dat zijn eerlijke en spontane belijdenis van daareven overbodig scheen geweest te zijn. *Toch ligt juist dàar de eigenlijke zenuw bloot.*" *VW kerk III*, (1965:6).

⁴¹¹ "Er is bijvoorbeeld geschreven, dat de ware en valse kerk moeilijk te onderscheiden zijn. In de ijver vergat men, dat de belijdenis het toch eigenlijk precies andersom zegt." *VW kerk III*, (1965:6).

⁴¹² Schilder verwys ook na die Westminster belydenis (art. 2,25) en die Franse belydenis (art 25-28) waar die sigbare kerk ook as katoliek bely word. Vgl. *VW kerk III*, (1965:14-18). Schilder wys ook op 'n brief van Calvin aan Knox in die verband. Vgl. *VW kerk III*, (1965:32-33).

"...als Knox vraagt: moeten ze gedoopt worden, dan bedoelt hij natuurlijk: mag de kerk ze weigeren? En dan komt dat natuurlijk precies neer op: kunnen we ze toelaten tot den doop..." *VW kerk III*, (1965:108).

5.4.2.2 Aanpassingsdruk

Schilder sien hierdie vergeetagtigheid as 'n subtiele verandering van die belydenis. Op hierdie punt vind hy dr. Buizer se standpunt baie meer opreg, alhoewel hy dit volkome eens is met die sinode wat Buizer se siening afwys as 'n onreg⁴¹³ wat aan die belydenis gedoen word.

Buizer het 'n gravamen ingedien op die Zeeuwse sinode van 1917 dat artikel 27 van die Nederlandse Geloofsbelijdenis daarvoor handel dat die kerk nie los van die instituut bedink mag word nie. Alhoewel hyself 'n groot voorstander van die pluriformiteitsidee was, wou hy geen onwetenskaplike knoeiery toelaat nie. Hy was van mening dat die konfessie nie die Gees van Christus adem nie, dat die belydenis nie verdraagsaam en breed genoeg was nie. Hy het erken dat sy siening van die belydenis verskil en wou dus as sodanig die belydenis op die punt verander.

Buizer se gravamen sou tot gevolg hê dat 'n kerklike debat⁴¹⁴ rondom hierdie punt ontstaan. Die Amsterdamse sinode van 1936 stel dan ook ondersoek⁴¹⁵ in na die aangeleentheid rondom die kwessie van die pluriformiteitsidee van die kerk, waarvoor daar meningsverskil binne die kerk is. Dit word gedoen vanuit die veronderstelling dat die pluriformiteitsidee van die kerk 'n

⁴¹³ Die sinode gee dr. Buizer toe dat die kerk nie los van die instituut is nie, maar gaan nie verder in op die saak oor die pluriformiteitsgedagte nie. Hierdie gravamen moet gesien word teen die agtergrond dat daar in daardie tyd 'n vae verlange was tot die uitbouing van die belydenis. Daarvan het uiteindelik nie veel tereg gekom nie. *VW kerk III*, (1965:6-8,11-12), vgl. ook Schilder (1940:76).

⁴¹⁴ "Daarmee was officieel de vraag gesteld, of de pluriformiteitsidee te vinden was in de Confessie, subsidiair of ze ermee te verbinden zou zijn." *VW kerk III*, (1965:114). Vir die pad wat hierdie debat deur middel van kerkblaaië, koerante en sinodale rapporte gevolg het in die tydperk 1917 tot 1936, vgl. Schilder (1940:76-84). Vgl. ook *VW kerk III*, (1965:114-116, 141-153).

⁴¹⁵ Hierdie gelaste ondersoek van die sinode [acta, art. 212] sou dan ook die tafel begin dek vir die uiteindelijke finale botsing in 1944. Schilder dui by nabaat noukeurig aan hoekom hy nie aan hierdie proses waartoe die besluit in 1936 aanleiding gegee het, wou deelneem nie. "Wij houden ons immers overtuigd, dat de synode van 1936 van geen enkele voordragen opvatting heeft willen constateren, dat zij afwijkt van de confessie. Niet de synode verklaarde dat er opvattingen zijn, die met de confessie strijden doch zij constateerde slechts, dat bepaalde personen te dien aanzien vragen stelden, meer niet. Wij moeten ons derhalve houden aan den tekst van het synode-besluit. Dien teks voor ogen houdende,...concluderen wij dus: 1e. *Dat er geen 'gangbare leringen' zijn ten aanzien van de pluriformiteit der kerk;* 2e. *dat derhalve aan de uitspraak van de synode van 1936, toen zij het bestaan van opvattingen, welke van de gangbare leringen afwijken constateerde, elke feitelijke grondslag ontbreekt;* 3e. *dat het derhalve aan ieder onmogelijk was, de opdracht van de synode naar de van harentwege gegeven formulering, te vervullen.*" *VW kerk III*, (1965:152-153).

aanvaarbare, gangbare⁴¹⁶ leerstelling binne die Gereformeerde Kerk is.

Schilder probeer hierdie veronderstelling uitwys en gooi daarteen wal. Volgens hom was dit nog glad nie 'n uitgemaakte saak dat die pluriformiteitsidee of -teorieë *sito-sito* as leerstelling binne die gereformeerde kerk amptelik aanvaar is nie. Daar kon dalk van 'n slagspreuk⁴¹⁷ sprake wees, maar beslis nie van 'n leerstelling nie. Daarvoor sou beslis niks minder as 'n aanpassing van die belydenis nodig wees nie. Schilder wou geen kortpad toelaat nie en skop hieroor viervoet vas. Hy sou nie toelaat dat hy geïmpliseer word by 'n ondersoek as iemand wat van 'n gangbare lering afwyk, as die enigste maatstaf vir lering in die kerk - oor die kerk - die belydenis is nie. 'n Druk bespreekte⁴¹⁸ teorie binne die kerk konstateer vir hom nog geensins amptelikheid nie. Die aanvaarde belydenis oor die kerk weeg swaarder as uiteenlopende teorieë daaroor.

Reeds vroeg in die debat⁴¹⁹ word daar 'n poging aangewend om Calvin as skeidsregter in te roep ook met die bewering dat artikel 27-30 van die belydenis oor die kerk as voorwerp van geloof sou handel.

5.4.3 Offensiewe pluriformiteit

5.4.3.1 Dogmatiese staanplek

⁴¹⁶ Vgl. VW kerk III, (1965:141). Schilder saam met D.H.Th. Vollenhoven toon uitvoerig aan dat daar geen sodanige gangbare leerstelling is nie. "...dat er geen serieuze gangbare mening BESTOND, dat het hele gedachtenspel een mythe was..." VW kerk III, (1965:288).

⁴¹⁷ "...het is wel een gangbare *leus* geweest, maar nooit een gangbare *lering*, heel de pluriformiteit. Alleen de zwakkelingen venten *leuzen zonder lering*. Men gaat er altijd het doodspad mee op." VW kerk III, (1965:348).

⁴¹⁸ Schilder bewys dat daar glad nie gepraat kon word van die pluriformiteitsteorie as 'n eenstemmige gangbare lering oor die kerk nie deur te verwys na gereformeerde voor- en teenstanders daarvan o.a. Kuyper, Aalders, Bouwman, Jansen, Dijk, Beuker, Ten Hoor, Gunning, Greijdanus, Honig, Doekes, Veldkamp, Hepp. Dit is vir hom belangrik om hierdie stelling te maak aangesien die indruk probeer wek is, veral na 1936, dat diegene wat teen die pluriformiteitsleer sou wees dan ook teen die gereformeerde leer sou wees. Vgl. hiervoor VW kerk III, (1965:141-153).

⁴¹⁹ "In zijn beantwoording van dr Buizer's ingezonden stuk legt prof. H.H. Kuyper den weg tot de hem mogelijk dunkende vreedzame confrontatie van Calvin met de pluriformiteitsidee...dat...sprake is ... van de Kerk als voorwerp des geloofs." Schilder (1940:79).

Later het die defensiewe en offensiewe aanslag plekke⁴²⁰ omgeruil. Eers moes Kuyper verdedig word, toe was daar 'n beroep om die belydenis te verander, wat nie geslaag het nie. Later is daar probeer om aan te toon dat die belydenis nie net ruimte laat vir pluriformiteit nie, maar inderdaad dit voorstaan. Kuyper se leerlinge⁴²¹ het dus verder as hulle meester gegaan. Die term pluriformiteit het algaande 'n dogmatiese klank gekry in die monde wat Kuyper nagepraat het.

Hierdie oorgang sou plaasvind deur 'n rapport wat gedien het op die Groningse sinode. Die rapport stel dat daar praktiese probleme in die weg lê met die waardering van bestaande kerklike institute, maar dat die belydenis pluriformiteit nie uitsluit nie. Schilder wys nou op die gevaar dat ander later die rapport wil gebruik om te probeer aantoon dat die siening oor pluriformiteit - en dat die belydenis tog 'n saak daarvoor uitmaak - algemeen aanvaarde waarheid is.

Die rapporterende kommissie vind dit dan ook nie nodig om bewys vir hierdie stelling te lewer nie behalwe om na enkele artikels in "*De Heraut*" te verwys asook 'n referaat⁴²² van dr. K. Dijk. Volgens Dijk het Calvyn nooit die Rooms-Katolieke Kerk die naam 'kerk' ontsê nie, en daarmee probeer hy die pluriformiteit van die kerk verdedig. Dit vind Schilder doodgewoon onwaar, onverstaanbaar⁴²³ en onwetenskaplik. Net so vind Schilder H.H. Kuyper en Dijk se beroep op Dathenus⁴²⁴ 'n skyngetuie vir pluriformiteit.

⁴²⁰ "Het vreemde, en, voor wie het mij eens is, feitelijk *onlogische* van de huidige situatie blijkt nu hierin te liggen: zij, die feitelijk zich *verdedigen* moesten, zijn in den *aanval*, en *omgekeerd*." VW *kerk* III, (1965:6-7).

⁴²¹ "De onjuiste term zet zich dan vast in het geheugen der mensen; leerlingen willen hun meester niet loslaten; de term, ofschoon zelf soms ingaande - wat Kuyper van de pluriformiteit der kerk erkende - tegen het spraakgebruik der confessie, krijgt straks een min of meer dogmatiese klank, wordt zo onwillekeurig ook zelf confesioneel geijkt geacht, en het kost veel moeite en verdriet, hem er straks weer uit te werken." VW *kerk* III, (1965:330).

⁴²² "Buiten de kerk geen zaligheid."

⁴²³ "...dat ik niet goed versta, hoe men, om de pluriformiteit der kerk te verdedigen, zo kras schrijven kan als prof. Dijk het deed..." VW *kerk* III, (1965:37).

⁴²⁴ H.H. Kuyper het beweer dat Petrus Dathenus uitdruklik die Lutherse kerk in Frankfort as 'n ware kerk van Christus erken het. Met verwysing na die owerheidsinset van daardie tyd weerlê Schilder hierdie aanspraak met as konklusie: "...dat in Frankfurt de gemeente niet officieel Luthers mocht heten. Het door 'De Heraut' en prof. Dijk geconstateerde geval heeft dus in werkelijkheid zich nooit voorgedaan." VW *kerk* III, (1965:50).

5.4.3.2 Swye oplê

Die bedoeling word dan ook om die opponente van die pluriformiteitsleer die swye op te lê. Teen hierdie nuwe aanslag wil Schilder self optree deur aan te toon dat beide die artikels in “*De Heraut*” en die stuk van Dijk nie die ware bedoeling van artikel 27 van die belydenis suiwer⁴²⁵ weergee nie.

5.4.4 Verweer teen offensief

Vervolgens word hier Schilder se verweer teen die algemene aanvaarding van pluriformiteit en sy kritiek gegee oor die negatiewe effek wat die pluriformiteitsleer op die kerk het. Schilder laat hom skerp uit oor veral Kuyper⁴²⁶ se verwerde pluriformiteitsleer, wat poog om ‘n gepaste antwoord te verskaf op die vraagstuk van die kerk se verskeidenheid.

5.4.4.1 Eenheidsontwapening

Schilder wil eintlik heeltemal van die benaming pluriformiteit wegbly as dit in verband met die kerk gebruik word. Pluriformiteit was nie deel van sy kerklike woordeskat nie. Hy beskou dit dan ook nie juis as ‘n verlies nie wanneer dit by die beskrywing of benaming van die kerk kom dat mens vrygemaak word van sulke belastende en meganics skematiese⁴²⁷ woordgebruik soos die pluriformiteit van die kerk.

⁴²⁵ Schilder sien juis hierin dreigende deformatie: “Dat van de zijde van deze ‘Heraut’ interpretatie de deformatie ‘dreigde.’” *VW kerk III*, (1965:12).

⁴²⁶ Schilder het veral twee punte van kritiek teen Kuyper se leer oor die kerk. “Op twee belangrike punte wijst Schilder de kerkbeskouwing van Kuyper af: De geïnstitueerde en te institueren kerk mag niet achtergesteld worden bij de ‘kerk als organisme’. De pluriformiteitstheorie van Kuyper leidt tot kerklijke relativisme en tot een berusten in de verdeeldheid”. Van Genderen & Velema (1992:627-628).

“De wraak neemt de vormen aan van een onbarmhartig voorschrijdend *relativisme*. Van *verzoening* van ja en neen.” *VW kerk III*, (1965:332).

⁴²⁷ “...wanneer men inzake de kerk zich vrijmaakt van een belastend woordgebruik, en een mechanics schematiek ...” *VW kerk II*, (1962:259). Oor die pluriformiteitsterminologie het Schilder op ‘n ouderlingekonferensie in 1931 al gesê: “...nergens is het debat verwarrender en in zijn terminologie vager en insequenter dan in het spreken over deze dingen.” *VW kerk II*, (1960:120).

Hy lewer ook kritiek teen die term⁴²⁸ as sodanig omdat dit op 'n meganiese⁴²⁹ manier met die werk van God sou omgaan. Die redenering bestaan dat die pluriformiteit van die kerk 'n uitdrukking is van die veelvormigheid wat God self in sy skepsel vasgelê het. Hierdeur word die klem op 'n eenheidstrewende heeltemal weggeneem en beroof die voorstanders van kerklike eenheid hulleself van 'n kragtige wapen.

Schilder wys hierdie ontwapening aan as hy die vraag oor die verband tussen God se werk en die mense se werk hanteer: As God immers deur die mens se pluraliteit⁴³⁰ sy eie pluriformiteit werk, waarom moet Hy dan teengestaan word en die late lente in 'n vroeë winter verander word deur die veelheid van kerke en institute weg te neem?

5.4.4.2 Eenheidsbewegings

Schilder sien raak dat daar 'n tragiese moment⁴³¹ skuil in die oproepe om mee te doen aan die eenheidsbewegings wat in die late 1920's en daarna so gewild was. Hierdie eenheidsbewegings behels dat mens moet soek na 'n manifestasie van die eenheid van die kerk deur doelbewus nie die geskille by name te noem wat in die openbaar die kerke verdeeld hou nie. Hy is daarvan oortuig dat sodanige aanpak die oproep tot kerklike eenheid juis van sy klem en appèl beroof en inderdaad ondermyn.

⁴²⁸ "Ik spreek van pluriformiteitsbegrip; het woord acht ik eigenlijk altijd wegens zijn onduidelijkheid ongewenscht." (Schilder 1940:97). Schilder sê dat dit 'n mooi naam vir 'n lelike saak is. *VW kerk I*, (1960:123). "Het woord vind ik onduidelijk, en bedenkelijk..." *VW kerk III*, (1965:51).

Schilder ag selfs 'n definisie waarvoor gereformeerde eenstemmigheid bestaan eintlik onmoontlik. "Wij zouden meer van dergelijke vragen kunnen stellen, en eigenlijk vòòr alles hebben moeten spreken over de definitie der 'pluriformiteit'...Bij zoveel wetenschappelijke onzekerheid omtrent de met de 'pluriformiteit' samehangende vragen, is een min of meer vaste definitie onmogelijk. De èèn omschrijft de pluriformiteit alzò, de ander aldus." *VW kerk III*, (1965:150).

⁴²⁹ "...werd dan ook de naam der 'pluriformiteit'...vaak gebruikt in dier voege, dat een qualificatie van Gods werk mechanisch wordt aangewend voor bedorven, Gods werk *brèkend, mensenwerk*." *VW kerk I*, (1960:121).

⁴³⁰ "...immers: als God door onze pluraliteit heen Zijn pluriformiteit werkt, *waarom zou ik Hem dan tegenstaan*, en de late lente tot een vroege winter maken, door die veelheid van instituten en kerken weg te nemen?" *VW kerk I*, (1960:150).

⁴³¹ "Het komt mij dan ook voor, dat het hanteren van het pluriformiteits-argument een tragisch moment is in de min of meer 'pluriforme' eenheidsverzoeken uit verscheiden kerkelijke boeken." *VW Kerk I*, (1960:150).

5.4.4.3 Meervoudig of meervormig?

Schilder praat tog van die pluriformiteit⁴³² van die *lewe*, waarmee hy bedoel die bonte skakering van die lede van die kerk na gelang van 'n groot verskeidenheid ontwikkelings- en kultuurbelangstellingsgrade.

Hy onderskei ook tussen pluriformiteit en pluraliteit⁴³³ van die kerk, waar laasgenoemde 'n aanduiding is dat die ware kerk op verskillende plekke op aarde mag voorkom. Die pluraliteit, (meervoudigheid⁴³⁴) van die kerk is volgens Schilder moontlik, maar pluriformiteit (meervormigheid) nie.

Wanneer hy dan, met groot omsigtigheid, tog die woord *pluriformiteit* saam met die kerk in een sin gebruik, is dit baie duidelik omlyn. Schilder beskou pluriformiteit as moeilik definieerbaar en as ontoerykende woordgebruik. Wanneer Schilder tog oor pluriformiteit met betrekking tot die kerk praat volg hy Greijdanus. Hy kwalifiseer⁴³⁵ en beperk dit dan ook net tot die ware kerk. Hy sê hiervan:

Wil jy van pluriformiteit praat? Goed dan, maar slegs binne die ware kerk; daar kry mens vreemde en verstandige mense. Dit beteken Zoeloe en Fries aan één nagmaalstafel."

Hier beklemtoon hy die onderskeid tussen die onderskeie bedelings van die Ou- en Nuwe-Testamentiese kerk. Die Ou-Testamentiese kerk het 'n uiterlik sigbare eenheid vertoon, ook

⁴³² Schilder verwys op 'n keer na die kerk in Indië wat nie gebuk gaan onder die pluriformiteitsvraag nie. Aan die een kant ag hy dit 'n gelukkige situasie omdat daar geen skismatiese problematiek is, maar sê andersyds dat die pluriformiteit van die lewe in Indië se kerk nie so sterk na vore kom soos in Nederland nie. *VW kerk II*, (1962:144).

⁴³³ Vgl. *VW kerk I*, (1960:120).

⁴³⁴ "...dat ... hier helemaal niet van de *pluriformiteit* (der ware kerk,) doch van de *pluraliteit* (meervoudigheid) der 'ware kerken' sprake is..." *VW kerk I*, (1960:316).

⁴³⁵ "Prof. Greijdanus heeft indertijd gezegd: wilt ge spreken van pluriformiteit? Goed, maar dan binne de ware kerk; daar kan men hebben rare en verstandige mensen. Dat betekent Zoeloe en Fries aan één Avondmaalstafel." Schilder (1950:63).

vanweë die feit dat kerk en volkslewe in ou Israel so nou met mekaar verweef was. Daardie sentralisasie is eens en vir altyd verby. Die Nuwe-Testamentiese kerk is 'n tydperk van desentralisasie. Met ander woorde, die nagmaaltafels het pluraal, dit wil sê, meervoudig, geword. Baie tafels, maar tog net een tafel-Woord.

Schilder verwys dan ook graag na die gesante van koning Hiskia wat die hele Israel, die twee sowel as die tien stamme, oproep om op een plek die pasga te kom vier. Waar die een feesterrein in die Ou Testament gebied was, en dus plurale feesvierings verbied was, so word die pluraliteit van feesplekke gebied in die Nuwe Testament. Dit is as gevolg van die uitbreiding van die Nuwe Testamentiese kerk. Die kerklike feesplekke het in die Nuwe Testament pluraal geword - as gebod van God - maar aan die eenheid van die fees, wat op verskillende plekke gevier word, en die eenheid van die fees-Woord van die kerk, mag nie getorring word nie.

Die plekke waar die heerskappy van die Here erken word deur die kerk is onnoemlik baie. Daaroor⁴³⁶ sê Schilder die volgende:

"Die nagmaaltafels moet pluraal wees. Maar die nagmaal moet één wees. Eén Here. Eén geloof. Eén doop. Eén brood. Eén wyn en drank. Eén gedagtenis. Eén gedagteniswoord."

5.4.4.4 Subjektiewe volksaard

Kuyper se stelling dat objektiewe waarheid⁴³⁷ net deur God alleen geken word, wreek hom in

⁴³⁶ "De avondmaaltafels moeten pluraal zijn. Maar het avondmaal moeten één zijn. Eén Heer. Eén geloof. Eén doop. Eén brood. Eén wijn en drank. Eén gedachtenis. Eén woord-van-gedachtenis." VW *kerk* II, (1962:169).

"Het niet-overdopen is geen erkenning van den doop; het nalaten van den tweeden doop is geen bukken voor het beweerde ambt van de roomse 'kerk', doch alleen maar een bukken voor God, die de KRACHT van den doop toebedelen kan waar Hij wil. Wij zijn gebonden, Hij blijft vrij." VW *kerk* III, (1965:17).

⁴³⁷ "...Dr Kuyper...sprekt - 'Ware het ons mensen gegund de OBJEKTIEVE waarheid te kennen, zo zou dit onderzoek in alle tijden, voor alle volk en voor elk onderzoeker in dat volk, nooit anders dan één zelfde karakter kunnen dragen. Maar zo is het niet. God alleen kent de objectieve waarheid, wij kunnen het nooit verder brengen, dan tot onze subjectieve opvatting van de waarheid." VW *kerk* I, (1960:425-426).

Kuyper se verbinding tussen die verskillende volksgeaardhede⁴³⁸ en die pluraliteit van die kerk. Vir Kuyper kom die mens nooit verder as die subjektiewe opvatting van die waarheid nie. Hierdie subjektiewe element lei volgens Kuyper noodwendig tot die splitsing van die kerk in meerdere formasies. Hierdie subjektiewe omgaan met die openbaring vind nie slegs op individuele vlak plaas nie, maar Kuyper het beslis verskillende volksgeaardhede hier op oog. Verskeie volke sal dus logies subjektief met die waarheid omgaan en dit is onafwendbaar dat pluriforme kerke sal ontstaan. Dit is belangrik dat hier by Kuyper⁴³⁹ nie slegs van kultuurverskille as skeppingsvariëteit sprake is nie, maar dat die verskil in volkskulture meebring dat die waarheid verskillend hanteer word.

Hiervan wil Schilder niks hoor nie. Nie alleen toon hy aan dat Kuyper se standpunt deur die kerklike wetenskapsbeoefening⁴⁴⁰ deur die eeue weerspreek word nie, maar ook dat hy hierin die beperking van Christus se versoening⁴⁴¹ sien. Schilder stel ook dat as hierdie onderskeiding⁴⁴² as regverdiging vir die pluriformiteit van die kerk mag dien, hierdie onderskeidings legio vermenigvuldig sou kon word. Schilder meen dat die pluriformiteit van die lewe ontaard in die pluraliteit van lewenskring, wat telkens hulleself los van en teenoor mekaar sal stel. Die gevolg hiervan is dat die kerk nie in sy volle breedheid⁴⁴³ gesien word nie, maar inderdaad offisieel

⁴³⁸ "Immers in heel de pluriformiteitsleer gaat het onder meer over de brandende vraag, of niet de werking (efficacia) van het Woord zò krachtig is, dat juis daardoor de verscheidenheden, die er in den aanleg der mensen zijn *verhinderd worden*, ooit oorzaak te worden van het ontstaan der *pluraliteit* van sectarische, geïsoleerde groepen en kringen, waarin de zò-aangelegden zich van de zus-aanlegden isoleren, en afscheiden, om 'zich zelf' in hun specialen aanleg te 'weiden'. Volgens Dr Kuyper staat het zo, dat het Nederlander-zijn samenhangt met psychologische eigenaardigheden. Krachtens die eigenaardigheden, zegt hij verder, zal een Nederlander 'noodzakelijkerwijs een anderen blik hebben op allerlei religieuse vragen, dan bijvoorbeeld een Spanjaard of een Mexicaan." VW *kerk* I, (1960:431).

⁴³⁹ Vgl. Smit (1989:45-55) vir die Suid-Afrikaanse teologie se verband met Kuyper in hierdie opsig.

⁴⁴⁰ Vgl. VW *kerk* I, (1960:432).

⁴⁴¹ "Maar *waar Christus komt*, daar worden secten, rassen, klassen, volken, *verzoend*." VW *kerk* I, (1960:433).

⁴⁴² "Indien de onderscheiden *volksaard* de pluraliteit van kerkinstituten wettigt, dan is het hek van den dam; want dan mogen ook andere onderscheidingen in de levenskringen met precies hetzelfde 'recht' verlangen, oorzaak van pluraliteit van kerk-instituten te zijn. Waarom zou men wél een Duitse kerk teenover een Nederlandse mogen hebben, op grond van het feit dat de volksaard hier ginds telkens een andere is, en waarom zou men dan niet een negerkerk verlangen teenover een kerk van blanken? Een kerk van intellectuelen teenover een kerk van niet-intellectuelen?" VW *kerk* I, (1960:433).

teruggedruk word in 'n sektariese hoek.

5.4.4.5 Schleiermacher

Nie net binne die gereformeerde sfeer van denke sien Schilder pluriformiteitsaanvaarding nie, maar van buite die gereformeerde teologie dui Schilder ook 'n indirekte invloed van Schleiermacher aan wat meehelp dat die gereformeerdes die pluriformiteit so geredelik aanvaar. Schleiermacher wat met kerklike skadebeheer besig was, het volgens Schilder probeer aantoon dat daar niks meer onchristeliks⁴⁴⁴ is as juis om eenheid in die christelike godsdiens te probeer soek nie. Hierdie punt dien ook as verdere bewysgrond vir Schilder dat die pluriformiteitsleer se wieg nie noodwendig by die gereformeerde leer terug te vind is nie.

5.4.4.6 Gewetensaanspraak van die belydenis

Schilder vind dit vreemd dat die belydenis⁴⁴⁵ op hierdie punt so gou verruil word vir die pluriformiteitsidee, veral as die voorbereidende geskiedenisagtergrond, soos ontplooi in die Afskeiding, in ag geneem word. Vir Schilder kom dit hierop neer dat die Afskeiding teenstand gebied het teen die regering van die dag se planne dat die Protestantse kerke en die Rooms-Katolieke Kerk saam moet smelt. Dit gaan vir hom in alles om die gewetensaanspraak⁴⁴⁶ soos verwoord in die belydenis. Dat die belydenis op hierdie punt nou versaak word ter wille van 'n pluriforme eenheidsgedagte, bly vir hom onaanvaarbaar en in stryd met die gereformeerde kerk se wordingsgeskiedenis.

⁴⁴³ "De pluriformiteitsleer zelf verengt en vernauwt het bewustzijn, omdat zij de kerk officieel in den secte-hoek plaats, omdat zij niet langer de machtige brede betekenis van de kerk durft geloven." *VW kerk I*, (1960:434).

⁴⁴⁴ "...door hun te prediken ... dat er dan ook niets onchristelijker was, dan de eenvormigheid te zoeken in de religie." *VW kerk II* (1962:27).

⁴⁴⁵ "Maar steunt de bijbel deze beeldspraak-speculanten? In genen dele. En ons volk moet dat weten; want het is goedkoop, te lopen venten met enkele dithyramben ter ere van de pluriformiteit; doch het is moeilijker, erover te spreken *met de confessie vòòr zich*." *VW kerk III*, (1965:308).

⁴⁴⁶ "Welnu, het is de eer geweest van de afgescheidenen, dat zij door hun aan Gods wet naar hun geweten trouw blijvende houding, de fusiedromen van de regering definitief hebben verstoord." *VW kerk II*, (1962:119).

5.4.4.7 Bynaam

'n Spreuk wat gebruik word in hierdie verband dui die belydenis se onderwaardering goed aan. Die spreuk⁴⁴⁷ lui: '*Christen is my naam, katoliek my bynaam*'. Hierdie spreuk uit die vierde eeu sou dan dien om pluriformiteit te bepleit waar elkeen maar sy eie bynaam kan invoeg, solank almal net ooreenkom dat die eerste belangrike naam, die van '*Christen*' is. Die breë geloofsband dus, en nie spesifieke belydenisband nie, moet die deurslaggewende rol speel.

Schilder se beswaar teen hierdie argument is dat die sogenaamde bynaam (dit sou byvoorbeeld *gereformeerde* kon heet) tot 'n bysaak⁴⁴⁸ gerangeer word. Hy sien hierdie sogenaamde nie-eksklusiewe, verdraagsame breedheid met betrekking tot die belydenis as gevaarlik vir die ware kerk. Hy sien daarin dat die kerk tot 'n blote bymekaarkomkring⁴⁴⁹ verval.

5.4.4.8 Dooperkenning

5.4.4.8.1 Katolisiteit

Wanneer dit by die netelige⁴⁵⁰ saak kom van die erkenning van die doop al dan nie van 'n ander

⁴⁴⁷ "*Christianus mihi nomen, Catholicus cognomen*", dat wil zeggen: Christen is mijn naam, Katholiek mijn bijnaam. De spreuk wordt afgeleid van Pacianus, een Spaanse theoloog van die vierde eeuw, en bekende bestrijder van de secte van der Novatianen." VW kerk III, (1965:74).

⁴⁴⁸ "Van den '*bijnaam*' wordt dan de '*bijzaak*' gemaakt, een operatie, die in alle andere gevallen vreemde consequenties meebrengen zou. En dan heten zij, die deze leus in hun schild schrijven, de '*brede*', de verdraagsamen, de niet-exklusieven." VW kerk III, (1965:74).

⁴⁴⁹ Schilder gee die ontwikkelingsgang van hierdie gedagte goed wecr. "Christen was hun naam; en naar een bepaalde confessie, vonden ze, hadden ze eerst ook nog wel een naam, *maar dat was 'maar' een bij-naam*. En toen de gemeenschap kwam, om den bij-naam al te sterk te accentueeren, toen hebben ze daarover het hoofd geschud, en ze hebben gezegd: Christen is mijn naam en een confessionele bijnaam mag geen hoofdnaam worden. Toen zijn ze op zichzelf gaan staan. En ze hebben hun naam nog meer verbizonderd, dan hij te voren was, al bleven ze ferm protesteren tegen alle naamgeving, die niet algemeen was. Dat is de vloek, dat is de zothed, die haar lof zingt...En tervijl zij in den KRING zijn, daar toept het loon der KERK, dat zij verkort hebben, tot den Heere..." OWEK IV, (1953:66).

⁴⁵⁰ Vgl. Schilder (1937a:406) waaruit blyk dat hy aanvanklik nie so gunstig oor die ou kerklike praktyk geoordeel het nie. Hy het dit in daardie stadium wel aangedui as iets wat verdere studie vereis.

kerk of sekte, maak Schilder 'n duidelike onderskeid⁴⁵¹ tussen pluriformiteit en die katolisiteit van die Christendom. Hy is van mening dat die erkenning van die doop-instituut nie behels dat dit daarom as ware, as wettige kerk⁴⁵² gesien kan word nie.

Schilder maak selfs ruimte daarvoor dat die doop van sektes⁴⁵³ aanvaar word. Sy redenasie is dat waar die ware kerk weier om die mense te herdoop en dus *de facto* die doop van die ander erken, dit nog geensins behels dat die ampte soos deur Christus beveel in die ander kerkgroep of sekte erkenning vind nie. Hoogstens is daar 'n erkenning van die amp van die gelowige, wat net tot op sekere hoogte gehoorsaam is maar ook nie verder kom tot meerdere gehoorsaamheid nie.

5.4.4.8.2 Nie herhaalbaar

Schilder wil hierin die belydenis⁴⁵⁴ op die voet volg. Daardeur ontknoop hy die saak soos volg. Hy wys daarop dat *De Heraut* die belydenis⁴⁵⁵ verkeerd aanhaal. Dit gaan vir hom daarvoor dat mens die doop, wat as die werklike doop geag word, nie mag herhaal nie. Schilder wys op die Latynse woord *unicus*⁴⁵⁶ om die doop hier te verduidelik waar 'n enige doop slaan op die nie-herhaalbaarheid⁴⁵⁷ van 'n werklike, egte doop. Soos wat 'n mens nie twee keer gebore kan word

⁴⁵¹ "Pluriformiteit der kerk en katholiciteit van het Christendom zijn te onderscheiden." VW *kerk* II, (1962:125).

"Catholiciteit en 'pluriformiteit' moeten niet vereenzelvigd worden; rechte erkenning van de eerste helpt over veel ondoordachtheden van de tweede heen." VW *kerk* I, (1960:123).

⁴⁵² Schilder onderskei tussen 'wettig' en 'ortodoks'. "Herhaaldelijk betoogde ik, dat 'wettig' iets anders is dan 'orthodox'. VW *kerk* II, (1962:287). Ook sê hy: "Niet overdopen betekent nog volstrekt niet erkenning van de wettigheid der anderen." VW *kerk* II, (1962:481).

⁴⁵³ Soos byvoorbeeld die Darbiste.

⁴⁵⁴ Schilder se polemieek met ds. Den Houting in *De Heraut* in 1936 illustreer hierdie punt goed. Vgl. VW *kerk* II, (1962:285-252).

⁴⁵⁵ "Blijkbaar hecht het blad zeer veel waarde aan de woorden 'MET ENIG DOOPSEL'. Maar in de belijdenis staat dat zò niet. De door Dr A. Kuiper bezorgde uitgave der 'Drie Formulieren' ... heeft 'MET EEN ENIG DOOPSEL'. 'Enig doopsel' nu is wat anders, dan 'een enig doopsel'. 'Enig doopsel' kan betekenen: een handeling-van-doop, onverskillig hoe, of waar bediend. 'Een ENIG doopsel' wil zeggen: de doop, die, aangenomen zijn werkelijk-doop-zijn (daarover KAN EN MAG men dus afzonderlijk heel rustig verder praten) maar èn keer bediend mag worden.

⁴⁵⁶ Vgl. Kramers' Woordenboek Latijn (1967:606) waar *unicus* weergegee word met "enig".

nie, so kan die enige, unieke en egte doop nie herhaal⁴⁵⁸ word nie. Dit gaan dus nie sommer oor 'n doop nie, maar oor *die enige* doop in die belydenis.

Schilder voel baie beslis daaroor dat die kwessie van die wettigheid van die doopinstituut in die belydenis hier buite beskouing⁴⁵⁹ val. Dit gaan vir hom doodeenvoudig nie oor die wettigheid van kerk nie, maar oor die nie-herhaalbaarheid van die enige doop. Enige beroep op hierdie punt om die pluriformiteitsleer te regverdig uit die belydenis is dus vir hom ongeldig en is tekskrities nie verdedigbaar nie.

5.4.4.8.3 Ketterdoop

Verder toon hy aan uit sinodebesluite⁴⁶⁰ dat daar telkens sprake was dat waar met die trinitariese geloof⁴⁶¹ gebreek is, sodanige doop nie erken mag word nie. Waar die doop egter wel trinitaries bedien is, maar buite die eie kerkverband, in aansluiting⁴⁶² by die belydenisskrifte en in ooreenstemming met vroeëre sinodale⁴⁶³ bepalings, word so 'n persoon as 'n gedoopte beskou. Schilder werk dus met die onderskeiding van die enige ware doop, en daarteenoor nog die skyndoop en die ketterdoop. Schilder verskaf historiese voorbeelde⁴⁶⁴ om sy punt te staaf.

⁴⁵⁷ "Maar 'een ENIG doop' - die term ziet op de *niet-herhaalbaarheid* van een werklijken doop, een heüsen doop." VW *kerk II*, (1962:288).

⁴⁵⁸ "... een echte doop moet niet worden overgedaan." VW *kerk II*, (1962:289).

⁴⁵⁹ "...in de *onderhavige uitspraak* [is] de kwestie der wettigheid van het dopende instituut, en zijn recht-om-te-dopen nog buiten beschouwing gebleven..." VW *kerk II*, (1962:289).

⁴⁶⁰ Hy verwys onder andere na die Christelike Gereformeerde Kerk se sinode in Zwolle in 1882. VW *kerk II*, (1962:297).

⁴⁶¹ Soos byvoorbeeld as die doop nie-trinitaries bedien word met die formule: "Ek doop jou in die naam van geloof, hoop en liefde."

⁴⁶² "Men lette er op, dat hier gesproken wordt van *aansluiting* aan de belijdenisschriften, en van *ooreenstemming* met vroegere synodale bepalingen. Daarin ligt reeds uitgedrukt, dat de kwestie niet - zoals 'De Heraut' thans den indruk geeft - feitelijk reeds uitgemaakt was in de *belijdenisschriften*." VW *kerk II*, (1962:298).

⁴⁶³ Hier dink Schilder veral aan die sinodes in die tydperk 1571 tot 1618-19. VW *kerk II*, (1962:297).

⁴⁶⁴ (1) Selfs die Rooms-Katolieke by die konsilie van Trente het 'n ketterse doop, wat tog trinitaries

5.4.4.8.4 Wederdopers

Die agtergrond vir hierdie saak of die dooperkenning nie ook erkenning as kerk meebring nie lê ook in die bewering⁴⁶⁵ dat die wederdopers⁴⁶⁶ se stryd geleë was nie ten eerste in die feit dat *kinders* gedoop word nie, maar primêr in die feit dat die Rooms-Katolieke Kerk die doop sou bedien het. Dus nie dat die eerste doop slegs skyn was nie, maar dat dit ketters bedien was. Hierdeur wil aangetoon word dat artikel 34 van die Nederlandse Geloofsbelydenis⁴⁶⁷ sou praat van die doop wat die wederdopers ontvang het, wat bedien was in die Rooms-Katolieke Kerk. Hierdie doop is herhaal en dit verbied die konfessie. En omdat die doop erken word moet daar dus ruimte wees vir die pluriformiteit van die kerk aangesien die belydenis ruimte daarvoor maak. Schilder bewys hierdie argumentasie as histories⁴⁶⁸ onjuis en stel dat die belydenis nie die veelvoudigheid van die kerk op die oog het nie.

5.4.4.8.5 Kerknaam aan Rome ontsê

In hierdie debat is dan ook 'n beroep gedoen op Calvyn dat hy selfs die Rooms-Katolieke nie die naam kerk wou ontsê as dit by dooperkenning kom nie, en dat die pluriformiteit wat later sou ontwikkel, reeds by Calvyn in die kiem aanwesig was. Hier kan die brief⁴⁶⁹ van Calvyn aan

bedien is, aanvaar. (2) Toe koning Leo IV hulp van pous Benedictus XII gevra het oor die Saraceners, is gesê dat die Armeniërs nie herdoop hoef te word nie. (3) Nicolaas I se hantering van die geldigheid van die doop, wat aan 'n Jood bedien is, waarvan nie sekerheid bestaan het of hy wel 'n Christen was nie. Vgl. *VW kerk III*, (1965:35-36).

⁴⁶⁵ "...daarin zou dan liggen uitgesproken, hunnerzijds, dat de *erkenning* van de *roomse kerk en van haar ambtsdragers hunnerzijds ongeoorloofd schein*. Op dien grond wil 'De Heraut' dan betogen, dat dus de kern van hun beswaar lag in hun KERKBEGRIP; dat daarna door de wederdoperij in dit haar KERKBEGRIP (pluriformiteitskwesie!) tevens zou veroordeeld zijn..." *VW kerk II*, (1962:295).

⁴⁶⁶ Vgl. Schilder (1947c:168-181)

⁴⁶⁷ Veral die woorde: "Ons glo daarom dat iemand wat tot die ewige lewe wil kom, slegs een maal gedoop moet word sonder om dit ooit te herhaal, want ons kan tog ook nie twee maal gebore word nie."

⁴⁶⁸ Schilder noem dat die jaartal van die belydenis, 1561, ruim 40 jaar is nadat die Reformasie al begin het. Hy verwys ook na 'n dispuut in 1525 in Zürich wat bewys dat die staatskerk daar nie Rooms was nie. *VW kerk II*, (1962:302).

⁴⁶⁹ "In haar beroep op Calvijn wijst 'De Heraut' (no.2093) op een uitlating van den reformator in een

Sozzini as voorbeeld geneem word. 'n Aanhaling⁴⁷⁰ van Calvyn word na vore gebring asof hy die oorblyfsels in die pousdom as genoegsaam sou ag om die Rooms-Katolieke Kerk tog op 'n pluriforme manier as ware kerk te aanvaar. Schilder weerlê hierdie siening deur te verwys na 'n vorige brief⁴⁷¹ van Calvyn aan Sozzini waaruit duidelik blyk dat al wil Calvyn nie 'n doop wat deur 'n Roomse hand bedien is, laat oordoop nie, dit nog geensins inhou dat hy dink dat die dopende instituut die naam kerk⁴⁷² verdien nie.

By hierdie oorblyfsels dink Calvyn nie aan die kerk as geheel nie, maar aan iets (*aliqua ecclesia*⁴⁷³) van die kerk wat nog sou oorgebly het in die gedeformeerde Rooms-Katolieke Kerk. 'n Verdere bewys hiervan is dat Calvyn milder oordeel oor 'n doop wat in die huis⁴⁷⁴ van 'n gelowige bedien is, as oor die Rooms-Katolieke doop. Hierdie oorblyfsels⁴⁷⁵ beteken egter nie dat die Rooms-Katolieke Kerk onder die pluriformiteitskema geplaas kan word nie.

Hierdie idee, dat die erkenning van die doop sou meebring dat daar implisiete wedersydse erkenning van verskillende kerke is, sou ook dien as argument waarom daar van gereformeerde kant aan die *Wêreldraad*⁴⁷⁶ van Kerke en ook die *Calvinistiese Kongres* meegedoen moes word.

brief aan Lelio Sozzini (...December 1549)." (Schilder 1940:84).

⁴⁷⁰ "Quod ecclesiae reliquias manere in papatu dico, non restringo ad electos, qui illic dispersi sunt: sed ruinas dissipatae ecclesiae illic exstare intelligo." (CO 13,487). ['Wanneer ek sê in die pousdom bly daar reste (oorblyfsels) van die kerk oor, beperk ek dit nie tot die uitverkorenes wat verstrooid daar is nie, maar ek bedoel (werklik) dat die puinhoop van die verwoeste kerk nog daar by hulle staan'.]

⁴⁷¹ "Deinde sic papistas detrahimus ecclesiae, ut tamen illic quaedam manere reliquias ecclesiae non negemus." (CO 13,308). ['Verder ontsê ons die papiste (pousgesindes/Roomse) die naam 'kerk' net op sò 'n wyse dat ons nie ontken dat sekere reste (oorblyfsels) van die kerk ook daar oorbly nie']

⁴⁷² "Al doopt hij een door roomsche hand gedoopte niet 'over', dit houdt niet in, dat het dopende instituut den naam van 'kerk' verdient." (Schilder 1940:84).

⁴⁷³ "Geen pluriformiteit 'der' kerk, doch de 'deformiteit', nog zelfs van die '*aliqua ecclesia*', alzo." Schilder (1940:86).

⁴⁷⁴ Vgl. Schilder (1940:86).

⁴⁷⁵ Schilder reageer op dr. De Bondt se hantering van Calvyn se verdediging teenoor kardinaal Sadoletus. "...dat daar overblyfsels van de kerk van Christus zijn. Ja, ja, *alsof dat nu iets zou beteken voor de plaatsing van Rome onder het pluriformiteitschema!*" VW kerk III, (1965:39).

⁴⁷⁶ "... wees maar niet tegen de Wereldraad van 'kerken', en heb maar geen bezwaar tegen de leer van de pluriformiteit van de kerk, want ..., men 'erkent' toch ook de doop van andere kerken? Als iemand van de ènc

In die dooperkenning wil Schilder steeds vashou aan die kragtige⁴⁷⁷ werking van God se Woord as hy sê:

"Mens moet liever nie met sulke argumente 'n Wêreldraad [van Kerke], en ook nie die pluriformiteit propageer nie. Ons erken alleen maar dat God se Woord, ook 'onder 'n bedekking', kragte kan verrig."

5.4.4.9 Kwiëtisme

5.4.4.9.1 Verbondsgehoorsaamheid

Schilder sien dat die amp van die gelowige nou betrek is by die vergaderwerk van Christus. Hy plaas 'n hoë premie op verbondsgehoorsaamheid. Sy tirade teen pluriformiteit kan egter nie verstaan word sonder sy verbondsbeskouing nie. Vir hom is die kerk verbondskring waar God gehoorsaamheid eis.

Waar die verbondsgehoorsaamheid vervaag, dreig die gevaar van kwiëtisme waar die kerk passief word. Schilder beskou die kwiëtisme as gedurige bedreiging vir die kerk en ook as een van die vernaamste skadelike gevolge van die pluriformiteitsleer. Kwiëtisme sien hy veral raak waar ongebroke verbondsgehoorsaamheid geabstraheer word van die verbondskring, die verbondstatute en die hele uitwerking van die verbondsrealiteit. As 'n gevolg daarvan dat die kerk pluriform opgevat word veroorsaak die kwiëtistiese inslag dat aktuele en reële verbondsgehoorsaamheid plek⁴⁷⁸ maak vir, wat Schilder noem, willekeurige ingeperkte mandate.

kerk naar de andere stapt, dan zal men, tenzij misschien bewezen worden kon, dat de doop niet bediend is door een geordend man, of niet met de juiste formule, er niet over denken, de persoon-in-kwestie bij de intrede in de eigen kerk (nog eens) te dopen. Daarmee 'erkent' men dus - aldus bedoeld argument - de doop van die andere kerk. Maar wat is er dan voor bezwaar tegen, die kerk zelf ook te erkennen?" *VW kerk II*, (1962:480).

⁴⁷⁷ "Men moest met zulke argumenten maar liever geen wereldraad propageren, noch pluriformiteit. Wij erkennen alleen maar, dat Gods Woord, ook 'onder een deksel', krachten doen kan." *VW kerk II*, (1962:481).

⁴⁷⁸ "Wij spraken daar van kwiëtisme, dat ieder bedreigt, die de actuele ongebroken verbondsgehoorzaamheid abstraheert van den verbondskring ... kwiëtisme, dat altijd in de lijn ligt van de willekeurige ingeperkte mandaten." *VW kerk II*, (1962:204).

"En ook geloof ik, dat dit snelste weg, om tot deze etische oerkerterij te vervallen, de leer der pluriformiteit is, met haar kwiëtisme als gevolg." *VW kerk III*, (1965:236).

Dit is waar die kerk sy eie opdragte inperk. Die feit dat hierdie eiewillige, selfopgelegde⁴⁷⁹ beperktheid gehandhaaf word, gee aanleiding tot 'n traagheid in groepsverband en tweedens bewerk dit ook 'n traagheid om persoonlike aandag te gee aan wie werklik tot die kerk behoort.

Volgens Schilder lei die pluriformiteitsleer onafwendbaar tot kwiëtisme, alhoewel dit nie direk daarmee saamval nie. Hier gebruik Schilder die Christelike Gereformeerde⁴⁸⁰ Kerk as voorbeeld. Hy stel dat as pluriformiteit wél Skriftuurlik sou wees, hy geen gewentensprikkel vind om met die Christelike Gereformeerde Kerk te verenig nie, vanweë die feit dat die *status quo* menslikerwys makliker gehandhaaf kan word as om 'n moeitevolle poging aan te wend tot vereniging. Die eerste pyne van so 'n vereniging sou dan goedskiks vermy moes word - as pluriformiteit enige geldigheid gehad het.

5.4.4.9.2 Wedersydse waardering

Schilder keur die verfynde uitwerking van hierdie kwiëtisme af wat sy neerslag vind in wedersydse waardering vir mekaar, eerder as om die verbondsopdrag tot eenheid in gehoorsaamheid te handhaaf.

As voorbeeld van Schilder se afwysing kan sy kritiek teen dr. J. Ch. Kromsig⁴⁸¹ genoem word. Schilder beskou sodanige wedersydese waarderende taakverdeling as onwenslik en onuitvoerbaar, al spreek hy tog sy opregte waardering uit vir die eenheidsverlange wat daar in Kromsig se uitspraak lê, ten einde te ontkom aan die naakte pluriformisme.

⁴⁷⁹ "Die inperking was eigenwillig en dus een oorkussen der traagheid (in groepsverband), en eer men het weet (in persoonlike aandacht). *VW kerk* II, (1962:204).

⁴⁸⁰ "...als het naar de Schrift is, ...als de Chr. Geref. Kerk in de 'provincie' ... Nederland een 'ware kerk' is, nu, dan voel ik, K.S., er letterlijk niets voor, saam te komen met 'de' Chr. Gereformeerden *van heden*. Ik kan dan de te verwachten eerste misère best missen, en verenig dan eigenlijk liever NIET met hen. Ik gun me dan het genoeg van twee 'ware kerken', en drie, en wie weet hoeveel nog meer. Maar ... niet te rekenen heb met wat ik prettig vind, of gemakkelijk voor de rust..." *VW kerk* I, (1960:355-356).

⁴⁸¹ Op Donderdag 18 Oktober 1934 het die bestuur van die konfessionele vereniging 'n vergadering in die Pieterskerk in Leiden belê waartydens dr. J. Ch. Kromsig in sy toespraak 'n moontlike vereniging van die nasionaal historiese Nederlandse Hervormde Kerk en die Gereformeerde Kerke 'n rolverdeling bepleit het. Hierdie rolverdeling en taakaanwysing sou elke kerk tot sy besondere reg laat kom: die Nederlandse Hervormde Kerk as hoeder van die eenheid en die Gereformeerde Kerke as bewaker van die gereformeerde suiwerheid.

Verder beskou hy die siening van Kromsig nie as oorspronklik⁴⁸² nie, aangesien hy meen dat Friedrich Heiler al hierdie saak gepropageer het. Heiler was 'n yweraar vir die sogenaamde evangeliese katolisiteit, wat hy gesien het as 'n soort christelike universalisme. Volgens hierdie denkbeeld sou die waarheidsrykdom en waarderykdom van die Christendom eers ten volle kon ontplooi in 'n wisselwerking van beide die twee hoof kerktipes, naamlik die Rooms-Katolieke Kerk en die Protestantse kerke. Heiler⁴⁸³ wys onderskeidelik die Rooms-Katolieke Kerk die taak aan om bewaker oor die universele eenheid te wees en die protestante om die suiwerheid te bewaak.

Wanneer Schilder die pluriformiteit bestry, doen hy dit vanuit die basis dat hy die openbaring van God se Woord as normatief aanvaar. Schilder wys dus gelyklopend daarmee en logies voortvloeiend uit sy openbaringsleer enige poging om die geskiedenis normatief te neem om die kerk se grens te bepaal, af. Hy beskou dit as ongeldig dat die pluriformiteit wat op staatkundige⁴⁸⁴ terrein of in gesinsverband aanvegbaar sou wees, op die kerk van toepassing gemaak mag word.

Schilder wil die geskiedenis normerend⁴⁸⁵ sien, maar nooit normatief nie. Hy opponeer Kuiper in hierdie verband, wat gestel het dat die pluriformiteisleer onder dwang van die geskiedkundige feite⁴⁸⁶ gevorm is. Om 'n teorie oor die kerk op te bou op aandrang van die sigbare, historiese geworde feite, is vir Schilder niks anders as om die geloofskarakter van die kerk prys te gee nie.

⁴⁸² Schilder noem hier dat Baur, van die Tübinger skool, al teenoor die roomse Möhler die evolusionistiese sintesegedagte wou verdedig. "Men ziet het: de idealen van dr. Kromsig zijn niet nieuw; hij past ze alleen maar op nederlands-protestantse verhoudingen toe." *VW kerk II*, (1962:224).

⁴⁸³ Wat hom hier op Lehman beroep. *VW kerk II*, (1962:223). Heiler gebruik dan die voorbeeld van die sistoliese en diastoliese fase van 'n menslike hart. Hierdie ontspanning en sametrekking dien as beeld van die hart van die Christendom se wisselwerking.

⁴⁸⁴ "Hier komt men te staan voor de vraag: is de historie normatief? De historie heeft in Djoka al gesproken van de pluriformiteit van de Staat der Nederlanden. Gaat de pluriformiteitsgedachte op voor de kerk? Dan gaat ze ook op voor de staat, voor het gezin etc." Schilder (1950:61-62).

⁴⁸⁵ Vgl. *VW kerk I*, (1960:427).

⁴⁸⁶ "Dat de pluriformiteitsleer onder den drang der FEITEN gevormd is, wordt door Dr Kuiper herhaaldelijk beweerd: de eenheid was FEITELIJK gebroken...en toen kwam men vanzelf op de idee der pluriformiteit." *VW kerk I*, (1960:427).

Die feitlike aspek het vir Schilder geen bewyskrag⁴⁸⁷ nie.

Vir Schilder is so 'n én-én samewerkingsverbinding tussen die Gereformeerde kerk en die Nederlandse Hervormde Kerk nie. aanvaarbaar. Die leer van die kerk word afgewater tot 'n blote klem wat 'n bepaalde kerk lê en hierdie nuanse kan dien as verryking vir ander wat 'n ander leer aanhang. Die gevaar van hierdie aanvaarding of bepleiting van pluriforme samewerking en wisselwerking is dat dit vir Schilder 'n ja-nee⁴⁸⁸ verbinding vorm. Dit wil sê dat sienings en uitsprake leerstellig mekaar kan weerspreek, maar tog tegelykertyd in een kerk nie maar net geduld word nie, maar selfs as noodsaaklike samewerking gesien word.

Vir Schilder is hierdie èn-èn verbinding niks anders as 'n geringskatting en onderwaardering van die openbaring nie. Ook hierin is hy konsekwent dat sy openbaringsleer sy kerkleer bepaal. As gevolg daarvan dat hy 'n eenheid en duidelikheid in die openbaring bely, en gehoorsaamheid daaraan as kerkvormend beskou, wil hy nie kop gee dat pluriforme samewerking of wisselwerking as waardevermeerdering tot mekaar geldig kan wees vir die ware kerk nie.

5.4.4.9.3 Ongereformeerde metode

Denkbeelde oor die kerk wat gebore is uit natuurbeelde, of gegrond is op geskiedkundige argumentasie, mag nie as maatstaf gebruik word om Christus-gehoorsame⁴⁸⁹ beoordeling oor die pluriformiteit van die kerk mee af te skiet nie. So iets is nie te rym met die gereformeerde metode van omgaan met die openbaring van God nie.

Sodra hierdie ongeoorloofde maatstaf as beoordeling gebruik word, is dit niks minder as sonde nie, en word die dogma van die kerk oor die kerk benader vanuit 'n nie-gelowige standpunt. Die

⁴⁸⁷ "...feiten hebben voor ons geen bewijskracht." VW kerk I, (1960:428).

⁴⁸⁸ Schilder sien hierdie én-èn verbinding dus as 'n "ongeorloofde ja-en-nee-verbinding." VW kerk II, (1962:223).

⁴⁸⁹ "...doch opkomt uit de 'natuur'; daarom mag ze niet worden aanvaard als maatstaf voor een Christus-gehoorzame beoordeling van de pluraliteit der kerk-instituten. Zodra dit *tòch* geschiedt, is er zonde, wordt het dogma der kerk 'benaderd' van *niet-gelovig standpunt*, komt er onherroepelijk bederf, met wegneming van den *sleutel* der reformatie der kerken." VW kerk I, (1960:121).

onafwendbare gevolg hiervan is dat onherroeplike verderf intree en dat die sleutel van die reformasie verlore gaan. Die aanvaarding van die pluriformiteit van die kerk verhinder dus aktiewe gehoorsaamheid aan Jesus Christus met betrekking tot kerkvorming as 'n eenheid.

Schilder beskou pluriformiteit as 'n sustende slaapmiddel⁴⁹⁰ vir die drang om ware kerk te wees. Hy is daarvan oortuig dat diegene wat dink dat al die verskillende kerke vir God aanvaarbaar is nie alleen die kerk op 'n valse manier aan die slaap hou sodat kerklike eenheid uitbly nie, maar ook Christus direk in sy kerkvergaderingswerk teenstaan. Die verbrokkelde kerke word dan ook deur die pluriformiteitsvoorstander met 'n valse troos bedien deur te beweer dat daar tog iets moois na vore kom. In elkeen van die verskillende kerke word die eenheid van God se werk tog gesien.

So beoordeel⁴⁹¹ hy dan ook Kromsigt op hierdie punt oor die Nederlandse Hervormde Kerk as hy sê:

"Die hele redenering van dr. Kromsigt oor die besondere taak en die besondere reg van die Hervormde Kerk en die Gereformeerde Kerk gaan volgens my uit van die histories gegewene, wat agterna geyk word deur 'n teorie en dan maak asof die loop van die geskiedenis normatief was, dit wil sê norm is mag, en ly dus feitelik aan dieselfde kwaal as wat ons meen bestry moet word in die pluriformiteitsleer."

Ook in Schilder se afwysing van pluriformiteit speel sy openbaringsgrondgedagte 'n rol, veral soos wat dit neerslag vind in sy beskouing van wat belydenis is, by name die belydenis van die kerk oor die kerk. Schilder vind dit vreemd dat ander aspekte van die kerk se belydenis nie op ervaring geskoei word nie, maar as dit by die belydenis aangaande die kerk kom, word teruggeval op die praktyk. Dit is vir hom nie goed dat die grense, terme en vorm van die kerklike

⁴⁹⁰ "In deze dingen mag men zich dan ook niet onderwerpen aan onjuiste edicten van magistraten en vorsten. De pluriformiteitstheorie is het slaapmiddel voor de drang naar de ware kerk." Schilder (1950:67).

"Troosten zij de kerken over haar verbrokkeling, door te zeggen: slaap, kerkje slaap, in ieder van u komt iets moois naar voren, en in dat mooie, dat bonte, dat speciale zien wij de eenheid van Gods werk." VW kerk I, (1960:320).

⁴⁹¹ "Heel die redenering van dr Kromsigt over de bijzondere taak en het bijzondere recht der Herv. en der Gereformeerde Kerken gaat o.i. uit van het historisch geworden, ikt dit achteraf door een theorie, doet alsof de loop der geschiedenis normatief was, d.w.z. norm zijn mag, en lijdt dus feitelijk aan dezelfde kwaal, die we meenden te moeten bestrijden in de pluriformiteitsleer." VW kerk II, (1962:224-225).

geloofsgemeenskap uit die praktyk bepaal word nie.

Dit kan alleen gedoen word op grond van die geloof⁴⁹² wat ontspring uit die openbaring. Schilder het 'n afkeur van enige empirisme, historisme en fenomenologie in die kwalifisering van wat die kerk is. God sê wie en wat die kerk is, en met daardie inligting moet die empiries gegewe beoordeel word. Die kerk as geloofstuk is dus vir hom die basis van sy beoordeling van hierdie aspek van die pluriformiteitsleer.

Schilder maak 'n belangrike uitspraak oor die pluriformiteitsleer, as ongereformeerde metode⁴⁹³, as hy sê:

"...hier word 'n beskouing oor die kerk opgebou onder die invloed van die praktyk van wat voor oë is. Terwyl juis volgehou word: oor die hele linie van die belydenis moet mens die begrippe en geloofsinhoud nie opbou onder druk van die 'ervaring' nie, maar tog op grond van die Skrif; want om op 'ervaring' 'n leerstelling te fundeer ...dit is tog feitlik, wat die METODE betref, ongereformeerde?"

Schilder wys dus uit dat die feite⁴⁹⁴ van 'n verskeurde kerk die geboorte van die

⁴⁹² Vgl. VW kerk I, (1960:318).

⁴⁹³ "...hier wordt een *beskouing* over de kerk opgebouwd onder invloed van de praktijk van 'hetgeen voor ogen is;? Terwijl zij juist volhouden: over heel de linie van het BELIJDEN moet men zijn begrippen en zijn geloofsinhouden niet opbouwen onder pressie van de 'ervaring' doch op grond van de Schrift; want op 'ervaring' een leer funderen (al is het ook met het onaangename gevoel van een 'noodsprong' te doen), dat is feitelijk, wat de METODE betreft, niet gereformeerde?" VW kerk II, (1962:324).

"...allereerst de vraag, wat de *Schrift* zegt, en vervolgens, wat de goede historische exegese der Confessie is, zou bij volledige behandeling van het vraagstuk aan de orde te stellen zijn." VW kerk III, (1965:115). Schilder se eie metode is dus eers die Woordopenbaring en dan die belydenis.

"We willen onze stellingen ten aanzien van de kerk 'geloven'; we willen er geen enkele van kunnen 'bewijzen' voor een ander forum dan dat des geloofs. Wij blijven, *ook in onze metode* van bewijsvoering, gereformeerde." VW kerk I, (1960:428). Vgl. VW kerk I, (1960:354) waar Schilder praat oor reformatoriese grondgedagtes en die gevolglike deurwerking daarvan op metodiek.

"Een vrijbrief, om het aantal ware kerken te vermeerderen, krijgen we ...niet; wel een vermaning, om alle empirisme, en historisme, en phaenomenologie als gereformeerden overboord te werpen, en God te vragen wat HIJ van de kerk zegt, om dan vervolgens alleen daaraan het empirisch gegevene te toetsen, en daarmee niet op te houden." VW kerk I, (1960:318).

⁴⁹⁴ "...men is wel gedwongen geweest tot deze theorie de toevlucht te nemen, door de *feiten*. De FEITEN der kerklijke verdeeldheid werden tenslotte te machtig...Natuurlijk is een zò geboren theorie *onwettig* geboren." VW kerk III, (1965:287).

pluriformiteitsteorieë was. Schilder wil nie werklikheidsvreemd optree in die hantering en beoordeling van feite nie. Hy meen dat feite aanleiding kan wees om 'n teorie te toets⁴⁹⁵ en opnuut krities te evalueer, maar die feite mag nie die maatstaf of grond vir die ondersoek of ondersoekresultaat wees nie.

5.4.4.10 Wettigheid of suiwerheid

Wanneer dit oor suiwerheid gaan binne die pluriformiteitsdebat maak Schilder 'n prioriteitskeuse⁴⁹⁶ ten gunste van wettigheid. Schilder ag die wettigheidsvraag primêr, slegs daarna, wanneer die ware kerk as wettige vergadering aangewys is, kan daar oorgegaan word tot die bespreking van die suiwerheid van die wettige kerk. Die ander kant van die munt is egter ook dat indien daar 'n suiwer kerk êrens bestaan, wat dalk nie officieel⁴⁹⁷ verbind is aan 'n groot instituut nie, daar nie sommer 'n kontra-kerk van die groot wettige instituut opgerig mag word nie. Schilder sien dit as kerklike ekspansiesug⁴⁹⁸ wat veroordeel behoort te word.

Wanneer die suiwerheid bo die wettigheid gestel word, word daar dikwels gewerk met die argument dat daar by 'n bepaalde kerk darem nog⁴⁹⁹ baie sake in orde is. Schilder keer hierdie

⁴⁹⁵ "De feiten immers kunnen wel *aanleiding* zijn, dat men zijn bestaande theorie opnieuw gaat *toetsen* en *kritisch* in revisie nemen, maar ze mogen niet een *maatstaf* worden, noch een *grond* voor dat onderzoek of voor zijn resultaat." VW kerk III, (1965:287).

⁴⁹⁶ "De zuiverheidskwesie is zelfs ondergeschikt, ditmaal, aan die der wettigheid." Schilder (1940:88). Schilder verwys hier na Calvyn se *Institusie* [IV:2:10,12] as bewysgrond.

⁴⁹⁷ "De pluraliteit mag men niet voor eigen verantwoordelijkheid aandurven...Men moet b.v. niet, als er ergens een zuivere kerk is, ook al is ze dan nog niet officieel verbonden met een groot-instituut, dat elders als wettig erkend wordt, zomaar een *dépendance* van dat elders wettige instituut oprichten als contra-kerk tegen de op een bepaalde plaats Gods Woord zuiver prekende kerk, die nog niet bij't andere grote instituut behoorde. Want dat maakt pluraliteit, die te verfoeien is." VW kerk I, (1960:387).

⁴⁹⁸ "Een kerkelijke expansiezucht...handelt dus verkeerd...ook al ware het op de lokstem van den een of anderen propagandist..." VW kerk I, (1960:387).

⁴⁹⁹ "Deze...mening neemt om zo te zeggen, met den thermometer der 'geestelijke' diagnose de temperatuur op van het gevestigde instituut, dat ik eens even bij een persoon vergelijk: hoe gaat het met den patiënt: koortsvrij, een klein beetje koorts, erge koorts, sterfgevaar? Nog veel gelovigen, en veel goeie dominees, minder? Calvijn echter vraagt: laten we eens kijken, hoe het - lank geleden - gegaan is, *toen ze uit elkaar geraakt zijn*; die thermometer kan voorlopig wel wegblijven." VW kerk I, (1960:391).

Schilder verwerp byvoorbeeld dr. de Bondt se siening op hierdie punt. "...men moet ook dat en dat instituut, waarin nog gelovigen zijn, vanwege die gelovigen plaatsen onder het pluriformiteitschema." VW kerk III, (1965:73).

kuyperiaanse argument dat suiwerheid persentasiegewys gemeet kan word, op sy kop deur die keersy na vore te bring, naamlik dat daar dan ook van die pluriformiteit van valse kerke⁵⁰⁰ gepraat sou kon word.

Hier wil Schilder egter dat die historiese verloop van sake nie onder die matjie ingevee mag word nie. Die geskiedenis mag wel nie dien as begroning van pluriformiteit nie maar waar die paaie histories uitmekaar gegaan het, is belangrik ten opsigte van die wettigheidsvraag. Dit mag nie lukraak vervang word met net die suiwerheidsvraag as kriterium nie. Die vraagstuk oor die pluriformiteit al dan nie van die kerk kan natuurlik nie los verstaan word van die kwessie oor wie die ware wettige kerk is nie. Schilder waarsku dan ook skerp daarteen dat die pluriformiteitsleer gesanksioneer⁵⁰¹ word met 'n beroep daarop dat daar in 'n bepaalde kerk tog wel ware gelowiges aanwesig is. Selfs die Rooms-Katolieke Kerk erken wel dat daar gelowiges⁵⁰² buite die Roomse instituut bestaan, maar dit beteken nog nie vir hulle dat pluriformiteit ingevoer is nie. Vir hom gaan dit hier nie om die saligheidskwessie nie, naamlik of 'n sekere kerk dus sy aantal gelowiges sal kan uitwys met die gepaardgaande beroep op bestaansreg nie. Vir Schilder gaan dit primêr oor verbondsgehoorsaamheid.

5.4.4.11 Buite die kerk geen saligheid

In hierdie opsig hanteer hy dan ook 'n spesifieke belydenisuitspraak. Schilder verbind⁵⁰³ die

⁵⁰⁰ "Er is heus wel wat meer nodig om kerk te heten in den zin der confessie, dan dat men gelovigen herbergt binnen zijn muren. Waarom spreekt men niet even vrolijk van de pluriformiteit 'der' secte? Of van de pluriformiteit der valse kerk?" *VW kerk III*, (1965:77).

⁵⁰¹ "Het komt hem evenwel voor, dat in de lijn van een argumentatie, ... de pluriformiteitsleer zelf gesanctioneerd zal worden. Vele instituten toch (zelfs het roomse) kunnen zeggen: bij ons zijn nog zoveel gelovigen." *VW kerk II*, (1962:193).

⁵⁰² "Ook Rome erkent wel gelovigen buiten haar instituut. Maar daarmee is nog geen pluriformiteit ingevoerd." *VW kerk III*, (1965:76).

⁵⁰³ Moussie (1982:33) meen dat Schilder homself vasdraai: "Iemand heeft eens Schilder opvatting m.b.t. het 'buiten haar geen saligheid' in nauw verband met de woorden 'coetus' en 'congregatio' een 'gelukkige misinterpretatie' genoemd. Dit lijkt ons een zeer juiste karakteristiek. Het is een *misinterpretatie*:...het is onjuist je voor het zinnetje 'extra eam nulla salus' zo strak te binden aan een paar woorden uit de latijnse tekst van de n.g.b., en er op vrij zwakke gronden zoveel aan 'op te hangen'. Maar het is ook een *gelukkige misinterpretatie*: want hoewel wij Schilders strakke binding aan het onderscheid 'coetus'- 'congregatio' moeten afwijzen, ook voor wat betreft dit onderdeel van zijn spreken, het belang van het 'dynamisch motief' voor de kwestie van de zaligheid blijft overeind staan en is door hem terecht benadrukt. Benadrukt zowel vanuit zondag 21 h.c., als ook

gedagte dat daar buite⁵⁰⁴ die kerk geen saligheid is nie aan die kerkvergaderende werk van Christus, en wil terselfdertyd nie dat hierdie uitspraak op die sogenaamde onsigbare⁵⁰⁵ kerk slaan nie. Hier kom Schilder se openbaringsleer weer sterk na vore. Aangesien hy geloofsinhoud as openbaringsinhoud wil erken, hanteer hy hierdie saak⁵⁰⁶ dat die mens die openbaring ontvang, hoor dat God sê dat daar buite die kerk wat Hy vergader geen enkele heil is nie.

Schilder wil nòg onrespekvol⁵⁰⁷ met die belydenis op hierdie punt omgaan, nòg die pluriformiteitsteorie vatkans gee om hierdie uitspraak net tot die onsigbare kerk te beperk. Hy wys daarop dat hierdie saak in die belydenis dikwels gesien word as 'n onverteerbaarheid⁵⁰⁸ aangesien ingesien word dat daar beslis tog saligheid moontlik is buite die kerk waar die belyer persoonlik met Christus vergader.

Schilder wil egter nie draaie met die belydenis loop nie. Vanuit sy bepaalde siening oor die

vanuit art xxvii en xxviii van de n.g.b.”

⁵⁰⁴ “*Servandorum sit coetus, atque extra eam nulla sit salus.*” volgens die Latynse teks van die N.G.B. art. 28. Schilder (1950:64) vestig veral die aandag op die gerundivum, met die bedoeling dat die belydenis se klem lê op diegene wat nog salig moet word. Die eerste deel van art. 28 lui as volg: “Ons glo - aangesien hierdie heilige vergadering 'n versameling is van dié wat verlos word en daarbuite geen saligheid is nie - dat niemand...daaraan behoort te onttrek...” (1976:21).

“...dat deze heilige bijeenkomst (coetus) en vergadering (congregatie) een bijeenkomst is van 'servandi'. In onze Nederlandse geloofsbelijdenis staat: een vergadering dergenen die *zalig worden*. Maar de goede vertaling zou zijn: 'dergenen die *zalig moeten worden*'; 'dergenen, die voor de zaligheid *bestemd zijn*, der *candidaten-voor-behoud*.” VW kerk III, (1965:248).

Schilder wys hier op verkeie uitsprake, ook Jesuïete, wat stel dat hier 'n beginsel ter sprake is, maar dat die toepassing van individuele gevalle aan God oorgelaat word. Vgl. VW kerk III, (1965:76).

⁵⁰⁵ “...dat een kerk niet onzichtbaar kan zijn.” VW kerk III, (1965:245).

⁵⁰⁶ “...geloofsinhoud...erken als openbaringsinhoud...dan hoor ik Hem zeggen, dat buiten de kerk, die HIJ vergadert, geen enkele zaligheid, geen enkel heil, nulla salus, is. Dat staat dan ook letterlijk so in mijn belijdenis...” VW kerk III, (1965:263).

⁵⁰⁷ “...een belijdenis verdient respect...Maar u moet nog èèn ding leren...affirmatur cum distinctione.” VW kerk III, (1965:244-245). Schilder wys dus ook 'n hantering van die belydenis af wat daarop neerkom dat die belydenis aanvaar word, maar dan onder bepaalde beperkings.

⁵⁰⁸ “Geloof nu iemand, dat buiten den groteren of kleineren kring, waar ergens mensen naar de preek gaan, en waar een kerkeraad ambtshalve zit, niemand zalig wordt? Er is geen èèn zo dronken. Er is dus buiten de kerk, waar *ik* met Christus samenkomen, wel deegelijk zaligheid. Nu èèn van beide: de regel der confessie is een onverteerbare brok, een steen ook in de orthodoxe maag, óf: men moet tòch nog vervallen in de pluriformiteit.” VW kerk III, (1965:245).

sigbaarheid van die kerk stel hy dan dat daar dus wel 'n vergaderingskring⁵⁰⁹ êrens moet wees, waarbuite geen saligheid bestaan nie. Aangesien Schilder uitgaan van die veronderstelling dat artikel 27 en 28 oor een en dieselfde⁵¹⁰ kerk handel, stel hy dat artikel 28 die norm stel waarvolgens die gelowige se optrede gerig moet word. Hierdie norm se basis is geleë in die feit⁵¹¹ van God se kerkvergaderende optrede. Deur hierdie genormeerde optrede word juis die eenheid van die kerk bewaar. Hierdie eenheidsbewaring is dan ook gehoorsaamheidsplig, aangesien daar buite die kerk wat God vergader geen saligheid is nie.

Hy beklemtoon veral die feit dat hierdie kerkwerk van Christus gesien moet word in die *onvoltooide hede*. Christus is steeds besig om sy kerk te vergader. Buite hierdie vergadering⁵¹² is daar hoegenaamd geen saligheid nie. Schilder betrek die bybelse uitverkiesingsbeeld van bokke en skape ook by hierdie punt. God het voor die grondlegging van die wêreld besluit om die mens tot saligheid te bring. Hierdie besluit word in die tyd deur God tot uitvoering gebring langs die weg waarlangs Hy die uitverkorenes wil laat gaan. God, wat diegene wat die saligheid moet beërf, na mekaar toe bring, sê dan ook dat geen skaap agterbly en dat ewe-eens geen bok bykom nie. Schilder gebruik ook die beeld van 'n handelaar⁵¹³ wat 'n honderd skape koop op die mark, maar die diere weet niks daarvan nie. Daarna kom hy nou tot die kudde en maak hulle by hom, rondom

⁵⁰⁹ "Onzichtbare vergaderingen zijn er niet; zelfs achter een ijzeren gordijn, waar *ik* niet zien kan, kan *een ander* toch wel zien. Er *moet* dus een vergadering ergens zijn, waarbuiten geen zaligheid is." VW *kerk* III, (1965:246).

⁵¹⁰ Schilder noem 'n pluriformistiese skeiding, dat hier onderskeidelik eers van die onsigbare en dan daarna van die sigbare kerk in die belydenis gepraat word "...een rãmp, zo 'n confessie-mishandelende bewering." VW *kerk* III, (1965:409).

⁵¹¹ "Het is dit: die regel, dat axioma, dat buiten die hier bedoelde gemeenschap *nulla salus*, geen enkel heil is, *die mag niet in den mist blijven hangen*. Waarom niet? OMDAT IK MIJN GEDRAG DAARNAAR TE REGELEN HEB. Het FEIT wordt in art. 28 vasgesteld: buiten dien kring geen enkel heil. En wijl dit FEIT bestaat, *dãarom moet ik mijn houding er door laten bepalen*. Er staat: OMDAT die vergadering zò en zò is, en OMDAT buiten haar geen enkel heil bestaat. daarom MOET ieder dit en dat niet in zijn hoofd proberen te halen...en DAAROM is iedereen gehouden, zò en zus te doen...en ZO DE ENIGHEID DER KERK TE CONSERVEREN door *zijn eigen daad*." VW *kerk* III, (1965:246).

⁵¹² "Buiten de congregatio (de samenvergadering door de herder) is geen zaligheid." Schilder (1950:64).

"...dat buiten deze nog aan den gang zijnde vergadering geen enkele zaligheid, geen enkel heil is." VW *kerk* III, (1965:249).

⁵¹³ "Als een koopman...De grex (kudde) heeft Hij gezien in Zijn raad, de congregatio wordt volvoerd in de tijd. Er komt geen hypocriet in en geen gelovige buiten de hemel. Hier is het gerundivum Gods: ze moeten zalig worden." Schilder (1950:64).

hom, bymekaar.

Schilder vind dit belangrik dat hier in die Latynse⁵¹⁴ teks nie van 'ecclesia' gepraat word nie, maar van 'congregatio'. Schilder gebruik dit as verdediging dat hier nie deur die belydenis bedoel sou word dat buite die vrygemaakte⁵¹⁵ kerk geen saligheid is nie. Dit sê hy omdat die huidige kerk nie ten volle toereikend is nie en dikwels ondoeltreffend is.

Daarteenoor is die vergaderwerk van God die norm. Wat God doen, is toereikend met betrekking tot die vergadering van sy kudde. Hierdie werk van Christus is onverbiddelik, onfeilbaar en bereik sy doel. Dààrbuite is beslis geen saligheid nie. God se genade⁵¹⁶ wat altyd deurwerk in die vergaderingswerk is onoorwinlik. Maar Hy laat vandag op die aarde nog skynheiliges, bokke, toe. Hierdie optrede van Christus is dus die norm⁵¹⁷ waarvolgens geleef moet word. God is besig om na die volmaakte te werk. Hierdie volmaaktheid is nog nie sigbaar in die resultaat van die teenwoordige toestand⁵¹⁸ van die kerk nie. Die werk van God is nog nie klaar nie. Hier sien Schilder dan ook die stryd rondom die eenheid van die kerk.

⁵¹⁴ "In de bekende zin 'extra eam = extra congregationem nulla salus' word dan ook niet de woord ecclesia gebruikt." Schilder (1950:64)

⁵¹⁵ "Dat kan men van de vrijgemaakte kerken ook niet zeggen. Wij kunnen vergissingen maken; wat hier vandaag is, is geen adaequate doelbereiking." Schilder (1950:64).

⁵¹⁶ "Daarom kan ook in art. 27 gezegd worden, dat deze door God gedurende al de eeuwen tot het eind der geschiedenis doorgezette vergaderingsarbeid ALLE gelovigen bijeen brengt. Men werpe niet tegen, dat er toch velen zijn, die een tijdlang zich van alle kerkelijke samenkomst hier op aarde onthouden, of dwalen, of zich verlopen in allerlei secte, of zelfs nog in den greep der valse kerk besloten zijn. Want als ze sterven haalt God ze toch thuis?...De vergadering der kerk gaat niet buiten de aarde en de tijdelijke samenleving hier beneden om, maar gaat daar ook niet in op. De Catechismus zegt, dat wie geloven terstond na hun dood tot Christus hun Hoofd worden opgenomen. Is dat soms niet kerkvergadering? De sterfbedden van Gods kinderen, ook van de 'stoute' kinderen...zijn onfeilbare goddelijke kerkvergaderingsacten; in èèn moment komt dan ineens alles terecht; ook het gaan wonen onder het kerkdak." VW kerk III, (1965:249).

⁵¹⁷ "En buiten de kerk, die God eens vergaderd zal hebben, is geen zaligheid. En daarom is dat nu een norm. Ik moet dus daarnaar leven. Het moet hun eigen schuld zijn en blijven dat de hypocrieten achterblijven. Het is vandaag ook een werkelijkheid, in zoverre het nu een aanduiding is van de werking Gods naar het volmaakte, maar niet van het resultaat van vandaag. Daarom is er nu nog een strijd om de eenheid. Het zit vast op het praesens van de kerk. Het is nog niet afgelopen, de kerk is nog niet af. God is vandaag bezig de kerk te vergaderen. Vandaag is mijn kerk nog in wording." Schilder (1950:65).

⁵¹⁸ "Zij zijn ook door ontzaglijk veel misverstand en zondige leer misleid, hun participatie in en hun relatie tot Gods universelen kerkbouw was hier beneden - gelijk in alles - ook maar een klein beginsel der toch vereiste gehoorzaamheid. Maar ze komen thuis: God houdt Zijn 'servandi' in het oog en brengt ze in den groten hoop, hierboven van fout en zonde verlost." VW kerk III, (1965:249).

Schilder huldig die siening dat die belydenis die feit stel, naamlik dat God sy kerk vergader met die oog op die wat die saligheid moet bekom. Hiërdie feit word die gedragsreël vir die kerk se saamkom. God se werk, as feit, as opdrag, is nie los te maak van die mens se werk, as gehoorsaamheid nie.

Teen twee uiterstes moet dus gewaak word:

- Dat die mens sy eie *bymekaar-kom-werk* identifiseer met God se *bymekaar-maak-werk*. Net God se vergaderwerk⁵¹⁹ is onfeilbaar.
- Tweedens mag die standpunt nie gehuldig word dat die kerk se werk buitendien vol sonde is, en dat die eenheidsbewaring tog nie slaag nie, sodat die kerk se bymekaarkomopdrag daarom sekondêr⁵²⁰ gestel mag word nie. Schilder sien dit as goddelose weg wat ingeslaan word.

Schilder maak dus 'n saak daarvoor uit dat hierdie belydenisuitspraak verbind bly met die heiligmaking van die kerk. Die heiligmaking⁵²¹ van die kerk blyk ook daaruit dat die kerk normgetrou vergader. Ook in die benadering van Schilder tot hierdie uitspraak voer sy uitgangspunt, dat die openbaring⁵²² van God die kerk bepaal, die botoon.

Hierdie siening van Schilder kan nie sonder kritiek gelaat word nie. Hierdie hantering van die

⁵¹⁹ "Want ten eerste zijn wij niet onfeilbaar; herhaaldelijk vergissen we ons; en ook hunnerzijds doen de 'servandi', net als wij, dagelijks een menigte van zonden, ook voor wat betreft hun eigen aandeel in de kerkvergadering. Ze zijn net als wij behept met een menigte van zonden: koppigheid, traagheid, onverstand; kortom: ze laten zich lang niet allemaal vergaderen naar de geopenbaarde normen." VW *kerk* III, (1965:250-251).

⁵²⁰ "...dat wij zouden zeggen: *wij* slagen tóch niet, en *zij* willen toch ook nooit helemaal zò als het moet; en ook hoeren en tollenaars kunnen in den hemel komen, en *dus* - laat de zaak der kerkvergadering maar secundair blijven, *als men maar Christus liefheeft*. Dat is net precies even goddeloos als het praktisch antinomianisme..." VW *kerk* III, (1965:251).

⁵²¹ "De heiligmaking blijke òók in het met vreze en beven normgetrouw vergaderen van de kerk." VW *kerk* III, (1965:251).

⁵²² "...vergaderen naar de geopenbaarde normen." VW *kerk* III, (1965:251).

belydenis deur Schilder veroorsaak 'n ekklesiologiese hoogspanning, aangesien hy wil vashou dat saligheid tog op 'n bepaalde manier aan verbondsgehoorsaamheid verbind word, en dat die saligheid nie in 'n onsigbare kerk te vind is nie. Schilder kan dalk op hierdie punt baie maklik misverstaan word dat saligheid slegs binne 'n bepaalde kerkverband te vind is, en dat diegene wat nie tot die bepaalde kerkverband behoort nie, verdoem is. Schilder het nooit in hierdie valse redenasie verstrengel geraak nie, vir hom is die kerklike heiligheid hier op die spel.

Schilder stel dat *aan die een kant* die gelowige sy uiterste bes⁵²³ moet doen om mee te werk sonder eiewilligheid aan die vergaderwerk van Christus volgens die geopenbaarde norme. Kerklike gehoorsaamheid is dus belangrik. *Aan die ander kant* handhaaf hy dat God se genade die oorhand het, aangesien die kerk nie onfeilbaar⁵²⁴ saamvergader nie.

Die vraag ontstaan nou waar lê die grens tussen die menslike en die Goddelike? Dit is 'n vraag wat dikwels betrek word in die gesprek rondom die uitverkiesing. Hier betrek Schilder dit egter op die verbond, naamlik die mens se verbondsgehoorsaamheid as medewerker van God. Hier is Schilder se siening van die mens as verbondsmedewerker op sy kwesbaarste wanneer dit saamgelees word met sy siening van "Entscheidung", waar die mens persoonlike verbondsbeslissings⁵²⁵ as gewetensaak moet maak, wat uiteindelik ook 'n invloed het op die beleving van kerkeenheid as *gawe* en daarstelling van sigbare eenheid as *opgawe*.

As Schilder stel dat die mens sy uiterste bes moet doen om willekeur en eiegeregtigheid uit te weer, wie bepaal wanneer het mens jou bes gedoen? Dit word 'n gewetensaak, waarmee daar nie soseer fout gevind kan word nie, maar as die "Entscheidung" gekoppel word aan hierdie "na-die-beste-van-jou-vermoë-uitgangspunt" dan ontstaan die vraag of hier nie dalk lyne kruis tussen die

⁵²³ "Maar nu het Gods werk is, nu Hij gezegd heeft: er is geen enkel heil buiten Mijn vergadering, DAAROM moet gij uw uiterste best doen, om ook in zake uw eigen aandeel in de kerkvergadering alle willekeur en eigenmachtigheid uit te bannen." VW kerk III, (1965:250).

⁵²⁴ "Hier is er dus ver vandaan, dat men zou mogen beweren dat in de kerk, die wijzelf toebehoren, de "servandi" door ons als plaatselijk dan wel in kerkverband *geslaagde* collecteurs-onder-God *onfeilbaar* zijn bijeengebracht, en dan zò, dat wij daarin tot op heden *geslaagd* zijn en dagelijks *blijven* slagen." VW kerk III, (1965:250).

⁵²⁵ Vgl. hoofstuk 4.3.4

menslike en die Goddelike aandeel nie? Sou dit nie dui op 'n bepaalde siening van Schilder met betrekking tot die pneumatologie en Christologie nie?

As hierdie “na-die-beste-van-jou-vermoë” met die heiligmaking van die kerk te doen het, is dit beslis gebou op 'n bepaalde pneumatologie. Die eenheid van die kerk gaan oor heiligmaking, dit is die implikasie van die standpunt van Schilder. Die eenheid moet dus meer pneumatologies benader word. Dit is 'n verdienstelike inset. Maar dan moet daar deeglik verantwoording gegee word oor die saligheidsaspek binne die eenheidsgesprek. Wat het saligheid en gehoorsaamheid met mekaar te doen? Dit is vrae rondom die uitverkiesing en verbond. Sonder dat die een die ander een insluk, moet daar 'n breër uitwerking kom van wat die werk van Christus as Middelaar en Hoof van die kerk is, en veral dan toegespits hoe dit met die werk van die Heilige Gees in verband staan, veral as geopenbaar is dat dit spesifiek die Gees van Christus is wat in die kerk werksaam is. Sou hier nie ruimte wees vir belydenisuitbreiding nie?

Schilder gee genade die oorhand in die kerkvergadering werk, dit kan met dankbaarheid aanvaar word. Maar het hierdie siening van hom nie 'n uitwerking op sy siening van die uitverkiesing nie? Kan hy hier die genade die voorkeur gee én nog die parrallele van uitverkiesing en verwerping handhaaf? Schilder balanseer hier op 'n mespunt: 'n millimeter na beide kante toe en sy hele ekklesiologie kan verander en kom die wesenlike van wat hy wil oordra in gedrang.

As die mens medevergader is, maar nie medeopenbaarder nie, en die gehoorsaamheid aan die verbond word oorbeklemtoon, ten koste van die verbondsgenade, loop die kerk die gevaar om liefde as eenheidsmiddel in te boet. Veral as daar menslike verskille bestaan oor wanneer die grens bereik is ten opsigte waarvan iemand kan sê: nou het ek my uiterste bes gedoen. Roep dit nie om 'n pneumatologiese herbesinning oor die kerk nie?

As die ander weg opgegaan word, dat medearbeider ook medeopenbaarder behels word die kerk nie net 'n saligspreekende kerk nie, soos by die Rooms-Katolieke Kerk, maar word die kerk ook 'n uitverkiesende kerk, wie God kies om in te glo en wie bepaal wie is medegelowiges en wie nie. Dit is moontlik dat hierdie rigting vanuit die menseregtekultuur die kerk so kan beïnvloed dat beide die verbond en die uitverkiesing in die mens se hande beland.

Schilder het nie in een van hierdie rigtings opgegaan nie, maar sy siening oor die “Entscheidung” as verbondsbeslissing en sy verklaring van die belydenis dat buite die kerk geen saligheid is nie, laat mens op ‘n hoë berg staan. ‘n Verskriklike verantwoordelikheid word op die mens se skouers geplaas, ‘n ekklesiologie wat - as dit enigsins misverstaan word - gapende afgronde voor die kerk laat opdoem.

5.4.4.12 Datering

Schilder sien die ontwikkeling van die pluriformiteitsidee as iets wat na die reformasie tot stand gekom het. Hier beskuldig⁵²⁶ Schilder vir Kuyper van inkonsekwentheid in sy aannames oor die beginstadium van pluriformiteit. Volgens Kuyper sou die pluriformiteit *de facto* in Luther se reformasiedaad tot openbaring kom. Kuyper self maak egter terselfdertyd ruimte daarvoor dat ‘n sekere vorm van pluriformiteit tog lank voor Luther al in swang was.

Anders as Kuyper dus, sien Schilder hierdie na-reformasie gedateerde ontluiking nie as positief nie en beskou Kuyper se hantering van die geskiedenis in hierdie verband as ‘n skewe⁵²⁷ interpretasie van die geskiedenis. Die feit dat die uniformiteit⁵²⁸ van die kerk voor die reformasie op die voorgrond gestaan het, beteken nie dat dit na die reformasie enigsins minder belangrik geword het nie. Schilder sien in dat ‘n ondeurdragte datering van die pluriformiteit van die kerk as ‘n na-reformasie ontwikkeling, die hele band met die klassieke Christendom en kerkvaders afsny. Die kontinuïteit van die ou kerkvadersperiode⁵²⁹ gaan dan verlore.

⁵²⁶ “Daarnaast echter wordt door dr Kuyper zelf òòk reeds een zekere pluriformiteit aangenomen lang vòòr Luther.” *VW kerk 1*, (1960:404).

⁵²⁷ In ‘n toespraak kla Schilder Kuyper aan van: “...ondoordachte beeldspraak (b.v. Dr Kuyper’s spreken van een ‘ontluiken’ der pluriformiteit na de Reformatie), scheve interpretasie van de geschiedenis (Dr Kuyper’s taxatie van Luthers bulverbranding, zijn en Bavincks meningen inzake uniformiteit vòòr en pluriformiteit na de Reformatie)...” *VW kerk 1*, (1950:122).

⁵²⁸ “Het is een pure fictie,...als men zegt: vòòr de Reformatie...droomde men nog van de eenheid der kerk, maar na dien tijd was het niet meer mogelijk, zàg men de tweehed, de gedeeldheid, de pluraliteit, en ontloek de idee der pluriformiteit. Waar blijft men dan met heel de grieks-katolieke kerk?” *VW kerk 1*, (1960:428), vgl. ook *VW kerk 1*, (1960:121).

⁵²⁹ Vgl. *VW kerk 1*, (1960:429-430).

Schilder maak sterk beswaar teen die evolusionistiese⁵³⁰ trekke in Kuyper se gedagte dat die pluriformiteit van die kerk 'n ontwikkelingsfase verteenwoordig waartoe die kerk tog sou moes kom. Schilder se beswaar is daarop gebaseer dat hierdie evolusionisme in die kerkbeskouing veronderstel dat ontwikkeling altyd iets beters tot stand bring. Die Woordopenbaring getuig egter daarvan dat deformatsie ook 'n ontwikkeling kan ondergaan. Schilder handhaaf hierteenoor die openbaring. Wat hy op hierdie punt raaksien by Kuyper, noem hy 'n valse⁵³¹ filosofie.

5.4.4.13 Natuur nie norm

In daardie tyd waarin Schilder hom teen die pluriformiteitskema oor die kerk verset het, was dit baie gewild om die natuur as norm aan te gee vir regverdiging van die skema. Die begrip is ontleen aan die feit dat dinge in die skepping verskillend geskape is, dat daar in die natuur dus pluriformiteit voorkom. Schilder wys byvoorbeeld na Kuyper se organiese beeld van een plant met baie stingels. Nadat Schilder die beeld ontleed het wys hy dit af. Ook 'n ander beeld van 'n blom wat verskil van ander blomme slaag nie die toets vir Schilder nie. Geen blom⁵³² is byvoorbeeld presies dieselfde as 'n ander blom nie. Volgens Schilder kan dit nie as bewys dien nie en het dit niks met die saak te doen nie. Daarom sê hy oor die voorbeelde⁵³³ uit die natuur die

⁵³⁰ Vgl. VW kerk III, (1965:345).

“...die hele evolutiegedachte, en heel dat liberalisme, en heel die vrijheidsfilosofie, heeft bij later inzien, zowel onder de belijders als bij de ontwerpers, zich een graf zien delven. Van die achtergrond is niets overgebleven; niemand neemt meer deze ideeën onder ons voor zijn rekening.” VW kerk III, (1965:248).

⁵³¹ “...zijn positie neemt in wat gewòrden is, in de historische ontwikkeling (zeg maar: deformatie) der dingen, en niet in het geschrewe Woord, dat voor elke tijd, wat de *normen* aangaat, eenzelfde taal laat horen...op dit punt is gebleven wat er lang reeds was; de ontwikkelingsidee zit Kuyper dwars. En heel de pluriformiteitsidee gaat daarop terug: een valse filosofie.” VW kerk III, (1965:348).

⁵³² “Daar wordt de pluriformiteit der kerk vergeleken met het groei-proces van een plant, die zich later - als zij groter wordt - in *vele* stengels splits, doch in den aanvang èèn ‘stengel’ is. Nu kan dit beeld ons helemaal niet bekoren, omdat men zo geheel ongelijksoortige grootheden vergelijkt...Zijn de stengels van de ène bloem, wanneer zij zich ontwikkeld heeft, soms ook onderling *tegenstrijdig*? ...Maar daarom zegt ook heel die beeldspraak ons niets. Ze bewijst, dat Dr Kuyper op dit punt al zijn denkkraft tijdelijk op nonactiviteit plaatst...” VW kerk I, (1960:415).

“Evenwel is eerst het beeld gebruikt van de *plant*, die uit èèn wortel opschiet in verscheidene stengels. En dat heete dan *pluriformiteit*. Het ongeluk is echter, dat al die *stengels* samen èèn plant toebehoren, terwijl al die *instituten* nimmer èèn instituut kunnen zijn.” VW kerk I, (1960:416).

⁵³³ “[Geen bloem is precies gelijk aan de andere. Dat heeft hier evenwel niets mee te maken.] Ik kan, als ik tulpenbollen in een bloembed zet wel rode en blauwe tulpen krijgen, maar altijd zijn het toch tulpen en geen

volgende:

"Ek kan, as ek tulpholle in 'n bedding plant wel rooies en bloues kry, maar dit bly altyd tulpe en nie 'n ander sierplant nie."

Hy stel dit dus duidelik dat daar nie van 'n ander kerk sprake kan wees, asof die kerk meersoortig⁵³⁴ sou kon wees nie. Veelvormigheid van die kerk kom vir Schilder neer op veelsoortigheid van die kerk. Iets waarvoor hy geen openbaringsgegewe in die Skrif vind nie.

5.4.4.14 Wese en welsyn van die kerk

Baie teologiese verwarring tree na vore met die vele onderskeidings wat op die kerk van toepassing gemaak word. So 'n onderskeiding is dan ook gemaak tussen die wese van die kerk en die kerk in sy verskillende verskyningsvorme, of dan die pluriformiteit van die kerk. Schilder merk op dat sommige mense so gewoon geraak het om so oor die kerk te dink, dat hulle enige verandering wat aan die skema aangebring word as 'n verlies beskou met geen verweer of alternatief nie.

Schilder beskou die onderskeid tussen die wese en die welsyn van die kerk as komende uit Aristoteliaanse vorm-inhoud⁵³⁵ erfgoedere. Hiervolgens sou die belangrike en deurslaggewende element die wese van die kerk wees, met ander woorde die inhoud of wat as essensiële faktor van die kerk gesien word. Die spesifieke kerklike vorm waarin hierdie essensie gegiet word, is van verbygaande aard en minder belangrik omdat dit tot die welsyn, die welstand, die wel-wese, en nie tot die wese van die kerk behoort nie.

Schilder sien hierdie vorm-inhoud argument binne die Protestantisme as die achilleshiel wat die

narcissen." Schilder (1950:63).

⁵³⁴ Schilder stel "...dat de pluriformiteit, voorzover ze in de kerk opkomen mag en moet, niet opkomt uit het 'wezen' van de kerk, doch opkomt uit de 'natuur'; daarom mag ze geen criteria lenen ter bepaling, of ter afgrenzing van de kerk en haar openbaringsmanieren." *VW kerk* 1, (1960:121)

⁵³⁵ "Even onjuist als een uitspraak van Voetius inzake het 'uitwendige instituut' der kerk, te rekenen tot het 'wezen' dan wel tot het 'wèl-wezen' der kerk." *VW kerk* 1, (1960:121).

geldigheid van die hele reformasie teenoor Rome in gevaar stel. Hy stel die vraag waarom die lokbeeld van pluriformiteit, met die onderskeiding van wese en vorm as argument, nie ook op die Rooms-Katolieke Kerk⁵³⁶ van toepassing gemaak word nie. Die argument dat daar darem nog sekere gelowiges teenwoordig sou wees, en dat daarom plek gemaak moet word vir so 'n kerk as ware kerk, hou vir Schilder nie water nie.

Schilder beskou die geloofsinhoud as openbaringsinhoud en dat dit as sodanig ook op die kerkvorm betrek moet word. Vir hom is die vorm van die kerk ook van primêre belang aangesien hy dit sien as deel van die openbaringsinhoud wat geglo moet word. Kerkvorm dra vir Schilder hoegenaamd nie 'n sekondêre⁵³⁷ karakter nie. Hy gee 'n voorbeeld om sy standpunt hieroor te verduidelik: Wanneer as primêre geloofsinhoud gestel word dat die Seun van God nege maande lank besig was om 'n menslike natuur aan te neem, maar die vorm van hierdie menswording word as sekondêr beskou, dan sou kettters soos Arius en Nestorius gelyk gehad het. Net so moet daar oor die vorm⁵³⁸ van die kerk gehandel word as primêre geloofsinhoud. Wanneer hierdie saak ingesien word is dit duidelik vir Schilder dat God besig is met die kerk se vorm⁵³⁹ na sy Goddelike norm.

Een van Schilder se grondtemas is om telkens sy vertrekpunt by die skepping te neem of terug na die skepping toe te beweeg. Met die verskeidenheid wat daar binne die kerke is het hy nie 'n probleem nie, maar waar verskeidenheid verdeeldheid bring, vind hy dit in stryd met die bybelse eenheidsopdrag.

⁵³⁶ "...door het lokbeeld der pluriformiteit, als mocht men zeggen: wij hebben in de roomse kerk toch ook een zekere 'forma' van het 'wezen' der kerke; derhalve openbaart zich de 'kerke' hier in de roomse forma, en elders in de protestantse 'forma';...Ik weet echter òòk, dat als er gepraat wordt over 'hoeveel gelovigen er nog zijn', ik dan bij menige roomse creatie er meer vind, dan bij vele protestantse van tegenwoordig, die het evangelie hebben weggefilosifeerd. Zodat ik niet inzie, waarom, *indien* men op die manier de pluriformiteitsgedachte verdedigen wil, men de roomsen niet erbij zou rekenen." VW kerk I, (1960:390).

⁵³⁷ "Ik zeg dan: primair, primair, en ik schrap dat woord 'secundair'; het lijkt me een doekje voor mijn bloeden." VW kerk III, (1965:263).

⁵³⁸ "Maar nu ik als GELOOFSinhoud alleen verkondigen mag, dat HIJ het doet, nu heb ik *alles* tot een zaak-van-èerste-orde te verklaren: de VORMEN van zijn werk, als ik dat nare woord 'vormen' nu eenmaal wil gebruiken, die zijn nèt zo primair als wat mij voorts ge-o-pen-baard is..." VW kerk III, (1965:264).

⁵³⁹ "Hij is vandaag nog bezig - in zijn vormen *naar* zijn normen." VW kerk III, (1965:264).

Vanuit hierdie grondgedagte⁵⁴⁰ kom Schilder dan ook tot 'n verdere afwysing van die pluriformiteit van die kerk wanneer hy dit in verband bring met die koninkryk van God. Hy erken dat daar 'n groot verskil⁵⁴¹ is tussen die kerk en die koninkryk van God. Maar selfs met hierdie feit voor oë bly daar vir hom genoeg rede oor om op analoë wyse te vra waarom daar nie sodanige onderskeidings⁵⁴² op die koninkryk van die hemel van toepassing gemaak word nie. Schilder voel dat hy 'n antwoord verskuldig is op hierdie vraag aan diegene wat die woord *koninkryk* in die enkelvoud⁵⁴³ gebruik maar nie die woord *kerk*, wat ook in die enkelvoud staan, op dieselfde wyse met betrekking tot die verskeie onderskeidings wil hanteer nie.

Schilder se standpunt met betrekking tot die kerklike etiek, naamlik dat hy geen onderskeid tussen wesenlike en middelmatige sake tref nie, moet ook in hierdie saak betrek word. Kerkeenheid is dikwels wel vanuit hierdie onderskeid benader. Dit sou behels dat die vorm van die kerk onder middelmatige sake sou resorteer en dus aan almal se vryheid oorgelaat word, solank die liefdesbeginsel in alles gehandhaaf bly. Met hierdie gedagte van 'n onderskeid tussen wesenlike en middelmatige sake het Schilder geen vrede gehad nie. Hy verwerp⁵⁴⁴ hierdie onderskeid op grond van sy siening dat God in elke konkrete situasie konkrete gehoorsaamheid verwag, ook by die kerk se vorm.

⁵⁴⁰ "Voor ons besef geldt de ernst van deze vraag nog des te meer, omdat naar onze mening zowel de behandeling van de kerk, als ook de bespreking van de kerk, als ook de bespreking van het koninkrijk der hemelen haar inzet nemen moet bij hetzelfde punt: de schepping." VW *kerk* II, (1962:259).

⁵⁴¹ "... dat er tussen 'kerk' en 'koninkrijk' een heel groot verschil is..." VW *kerk* II, (1962:258).

⁵⁴² "...waarom past men al die onderscheidingen niet toe op het koninkrijk der hemelen? ... Welnu, wie spreekt er onder ons van 'onzichtbaar' en 'zichtbaar koninkrijk'? Wie handelt over het 'koninkrijk-als-organisme', en het 'koninkrijk-als-instituut'? Wie heeft het over het 'wezen' van het koninkrijk, in onderscheiding van de 'vormen', waarin het zich openbaart? Wie schrijft verhandelingen over de 'pluriformiteit des koninkrijks'? En dit op analoge wijze, als waarop ook over pluriformiteit der kerk gehandeld word?" VW *kerk* II, (1962:258-259).

⁵⁴³ Hieroor merk Schilder dan ook sydelings op: "...en daartoe reken ik ook sommigen, die dikke boeken schreven over de plaatselijke kerken, men lette er maar op den term 'pluriformiteit der kerk'" VW *kerk* II, (1962:258).

⁵⁴⁴ Vgl. Schilder (1951a:103-114) se bespreking van die term "adiaphora" waar hy dan die standpunt huldig: "We denken er niet aan ze hier ook maar te noemen. Genoeg zij, dat het woord zelf o.i. verwerpelijk is, omdat in elke konkrete situasie alles er steeds op aan komt - bij God." Schilder (1951a:103); asook VW *scripsi* II, (1957:168-173) vir sy uitleg van Op 2:20.

5.4.4.15 Noodsprong

Schilder vereenselwig hom met die uitspraak van Grosheide in 1928 dat die gedagte van die pluriformiteit van die kerk uit nood gebore is. Schilder sien 'n skerp kontras raak tussen Grosheide wat die pluriformiteit sien as 'n noodsprong en Hepp⁵⁴⁵ wat enige teenstand teen die pluriformiteitsidee afkraak as 'n steek in die hart van die reformasie. Grosheide⁵⁴⁶ sien die noodsprong daarin dat al ag mens jou eie kerk die beste, mens tog nie kan ontkom aan die werklikheid dat daar in ander kerke ook kinders van God is nie, en dat ander kerke ook min of meer die kenmerke van die ware kerk kan vertoon. Maar Grosheide maak beswaar daarteen dat die siening van die pluriformiteit van die kerk wat eers as 'n noodsprong gemaak word, later ontwikkel in 'n verkeerde gewoonte wat eintlik nie bevraagteken word nie.

Die belydenisskrifte ken die pluriformiteit van die kerk glad nie. Dit is vanweë die feit dat die reformatore net moes rekening hou met die Rooms-Katolieke en Gereformeerde Kerke. Maar Grosheide wys daarop dat al is die pluriformiteit van die kerk nie in die belydenisskrifte opgeneem nie, die vraagstuk tog nie geheel en al vreemd was in die reformasie nie vanweë byvoorbeeld die Lutheraanse kerk wat ontstaan het. Daar is aanvanklik gehoop dat almal wat hulle van die Roomse juk bevry het, hulleself in een kerkverband sou groepeer. Die reformatore het dan ook hierdie vraagstuk nie verdiepend uitgewerk nie.

Die probleem volgens Grosheide is dat dit wat vroeër as half ontwikkel en nog opkomend gesien was met betrekking tot die kerk los van Rome, in later tye, heel goed gevind word. Daar is geen treurigheid⁵⁴⁷ hieroor en daar word ook geen moeite gemaak om hierdie verdeeldheid op te hef nie. Die gevolg hiervan is 'n verslapping in die belydenis aangesien alle kerke dan as ewe goed beskou word.

⁵⁴⁵ Vgl. *VW kerk II*, (1962:324).

⁵⁴⁶ Vgl. Noord-Hollands Kerkblad van 20 Januarie 1928 soos oorgeneem in *De Reformatie* van 22 Mei 1936. "Dan ontstaat ook het gevaar dat de noodsprong tot regelmatig voortbewegen word verklaart." *VW kerk II*, (1962:322-323); vgl. ook *VW kerk I*, (1960:48).

⁵⁴⁷ "Daar zijn in onze dagen mensen, die de pluriformiteit heel gewoon en ook heel goed vinden, die er helemaal niet over treuren en die geen behoefte hebben te bidden: Breng al uw gevangenen weder! Men is nu eenmaal om historische redenen lid van een bepaalde kerk, men voelt zich daar op plaats, en men blijft daar." *VW kerk II*, (1962:323).

Schilder verwerp die gedagte dat leerbegrippe oor die kerk uit sogenaamde noodspronge geoorloof sou wees. Hy wys dit hartgrondig af aangesien hy stel dat die God van die Skrifte ons nie in ons gelowige denke in die verleentheid⁵⁴⁸ laat nie.

5.4.4.16 Geen veelkleurige waarheid

Dit was ook populêr in daardie tyd om die pluriformiteit van die kerk te vergelyk met 'n geslypte diamant wat verskillende fasette het. As die sonlig⁵⁴⁹ daarop val sien mens in elke faset 'n ander ligkleur. So breek die een waarheid van God in verskeie fasette van die een kerk deur. Ingebed in hierdie beeld is die gedagte dat daar eintlik verskillende kerke moet wees, ten einde uiting te kan gee aan God se waarheidsrykdom.

Hierteenoor wil Schilder sy eie regstelling aanbring dat ons nie onder 'n prisma lewe nie. Onder 'n prisma, soos die beeld van die diamant wil aandui, is al die kleure geskei, netjies op 'n ry. Schilder wil die diamantbeeld vervang met die beeld van sonlig. Daar bestaan nie vir hom 'n kerk met alleen rooi lig of pers ligstrale nie. Daarom is dit vir hom wel moontlik dat 'n kerk sou kon beweer dat hulle wel die waarheid het.

Schilder moes homself ook verdedig teen verwyte dat iemand wat die pluriformiteitsleer teëstaan in wese in sy kerkbegrip Rooms sou wees. Daarvolgens het die Protestantisme juis ontstaan as gevolg daarvan dat die eenheid van die kerk opgevat word as 'n geestelike eenheid wat nie binne een instituut, soos by die Rooms-Katolieke Kerk, sigbaar hoef te wees nie. Uniformiteit hoort by die Roomse, pluriformiteit by die Protestantse.

⁵⁴⁸ "...dat men over *heel de linie* van dat denken den 'noodsprong' hartgrondig [te] verwerpen, omdat de God der Schrift, ons in ons gelowig denken niet laat liggen in de aporie, de verlegenheid?" *VW kerk II*, (1962:325).

⁵⁴⁹ "Hiertegen zij echter in de eerste plaats opgemerkt dat we niet leven onder een prisma, alle kleuren gescheiden, netjes op een rijtje, maar onder het zonlicht. Er is geen enkele kerk met alleen rood of alleen violet licht. We mogen en kunnen zeggen: We hebben de waarheid." Schilder (1950:63).

Hierteenoor het Schilder 'n historiese argument⁵⁵⁰ gereed, naamlik dat die Remonstrante teenoor die reformatore sou beweer het dat eenheid nie as 'n kenmerk van die kerk behoort te funksioneer nie. Schilder stel dus dat die Remonstrante - waarteen die gereformeerde leer homself geposisioneer het - juis al pluriformiteit verdedig het.

5.4.4.17 Saam versamel

Nog 'n eksegetiese argument ten gunste van pluriformiteit is die uitspraak van Christus: Wie nie teen⁵⁵¹ ons is nie is vir ons. Dit kom daarop neer dat die standpunt ingeneem word dat alle kerke ongeveer ewe goed is, en dat daar een of ander sub-minimum aangewys word as kriteria, soos byvoorbeeld liefde vir God of saligheid ensovoorts. Hierdie standpunt wil dan ook regverdiging vir interkerklike samewerking⁵⁵² vind deur te beweer dat alle kerke tog maar op een of ander manier in dieselfde rigting beweeg. Wie nie openlik teen Jesus Christus is nie, maar in 'n ander kerk, is dan tog vir Jesus, en verdien daarom 'n graad van samewerking. Schilder weerlê⁵⁵³ hierdie bewering as regverdiging van pluriformiteit soos volg:

Schilder ontken⁵⁵⁴ dat die teksgedeeltes wel oor 'n "vir" of "teen" keuse handel. Hy stel dat die wedergeboorte⁵⁵⁵ niks met sodanige keuse te doen het nie. Hy maak 'n saak daarvoor uit dat die naam *God* nie eers in die teks voorkom nie, maar *Jesus*⁵⁵⁶ die Nasarener. As gevolg van Jesus se

⁵⁵⁰ Schilder verwys byvoorbeeld na die remonstrant Episcopius wat pluriformiteit voorgestaan het. Vgl. *VW kerk III*, (1965:349).

⁵⁵¹ Vgl. Lk 9:50, Mk 9:40, Mt 12:30, Lk 11:23 "Hy wat nie met My is nie, is teen My; en hy wat nie saam met My versamel nie, verstrooi."

⁵⁵² "Toepassing: leve de interkerklike *samenwerking!*" *OWEK I*, (1948:269).

⁵⁵³ Vgl. *OWEK I*, (1948:259-270), vgl. ook *VW kerk I*, (1960:210-224) vir Schilder se verwerking hiervan bykans twee jaar later in 1932 vir *De Reformatie*.

⁵⁵⁴ "...is in de geciteerde teksten wel inderdaad sprake van een besliste of beslissende keuze? Ik meen, dat de teksten daarmee niets te maken hebben." *OWEK I*, (1948:262).

⁵⁵⁵ "...dat de mensch, als hij wedergeboren wordt, daarbij geheel lijdelijk is, m.a.w.: in dat uur van 'beslissing' *kies* hij, actief, heelemaal *niet*...Moeten wij dus spreken van een 'beslissende keuze', dan is dat eigenlijk alleen mogelijk, als we aan Gods 'keuze' denken." *OWEK I*, (1948:261).

⁵⁵⁶ Schilder bedoel beslis nie dat Jesus nie God is nie, maar dat hier sprake is van Jesus se amptelike optrede.

eerste optrede as Messias het daar baie beroering onder sy volk gekom. Sommige het Hom “vir” die Messias aangesien, ander weer was “teen” Hom. Van ‘n beslissende lewenskeuse⁵⁵⁷ is daar nie op daardie stadium sprake nie. Hier gebruik Schilder vir Judas as bewysgrond vir sy stelling, aangesien Judas op daardie stadium openlik nog met Jesus geassosieer het.

Verder vra Schilder daarvoor aandag dat daar in die genoemde teksverwysings nie die enkelvoud (“my”) voorkom nie, maar daar staan “ons”. *Wie nie teen ons is nie, is vir ons*. Hiermee word die offisiële dissipelkring rondom Jesus aangedui, wat òok Judas op daardie tydstip insluit. Daarmee dui Schilder verder op die kontras tussen “vir ons” en “met My”. Mens kan vir iemand wees, sonder om met⁵⁵⁸ hom te wees. Die gedagte dus dat mens onder die woorde “vir” of “teen” ‘n beslissende lewenskeuse moet verstaan, of ‘n “binne of buite gereken wees met betrekking tot die verkiesing van God”, moet hier heeltemal buite rekening gelaat word. Schilder eksegetiseer⁵⁵⁹ “vir” as “voordelig vir” en “teen” beteken vir hom “tot nadeel van”.

Hy kom dus tot die slotsom⁵⁶⁰ dat die gedeelte beteken: wie nie deelneem saam met My aan my sendingwerk nie, die werk dit in feite nadelig teen. Wie nie die Messias help om die verstrooide kudde te versamel nie, dié help inderdaad verstrooi. Met verwysing na Noag⁵⁶¹ sê Schilder dat selfs Noag se bespotters die ark help bou het deur hulle posisiekeuse daarteen. Daarom kom Schilder weer tot die gevolgtrekking, met verwysing na die bergrede, dat Christus nie ‘n

⁵⁵⁷ “Een beslissende keuze? Wees nuchter: toen Christus deze woorden sprak, was Judas nog altijd een *vòòr-stemmer*.” *OWEK I*, (1948:262).

⁵⁵⁸ “...men moet ook letten op de wisseling van *vòòr* en *mèt*. Ik kan in mijn hart *vòòr* iemand zijn, dien ik nooit gezien, nooit persoonlijk ontmoet heb. Dan ben ik *wel* ‘*vòòr*’ hem, doch *niet* ‘*met*’ hem. Zoodra ik evenwel ‘*met*’ iemand ga, vormen we een...GEZELSCHAP. Dan ‘trekken we samen op’, en doen dat *nu*, ook al zou *later* tusssen ons beiden een breuk geslagen worden. Iemand, die op een gegeven moment ‘*tegen Jezus*’ was, zou, desgevraagd, natuurlijk weigeren, publiek ‘*mèt* Hem’ te gaan; hij sloot zich dan niet bij diens gezelschap aan. Maar zòò was hij dus tegelijk ‘*tegen ons*’ - tegen het officieel gevormde *gezelschap*.” *OWEK I*, (1948:263).

⁵⁵⁹ Schilder trek analogiese verbande met o.a. 2 Kor 13:8, Rom 8:31, Mk 14:55, Mt 26:59, Mk 14:55-56, 1 Kor 15:15, Joh 19:11, Hd 21:28, Hd 25:3, Fil 4:10, Heb 9:24, Hd 26:1, Kol 4:12, Rm 15:30.

⁵⁶⁰ “Slotsom...wie niet meedoet met Mijn zendingwerk, die werkt feitelijk in het nadeel daarvan.” *OWEK I*, (1948:266).

⁵⁶¹ “...wij vermogen niets tegen, maar voor de waarheid; ook Noach’s tegenstanders bouwen de ark.” *OWEK I*, (1948:270).

neutraliteit⁵⁶² goedkeur of 'n blote toevalligheid ten opsigte van kerklike eenheid goedkeur nie. Daarom kan Schilder nie anders as om tot die gevolgtrekking te kom dat pluriformiteit, wat regverdig wil word uit die genoemde tekste, die kerk inderdaad tot oneer⁵⁶³ strek. So moet ons publieke kerkkeuse getuig van die hoogste inspanning aan die wet van gehoorsaamheid met betrekking tot saam-met-Christus-vergader van die kerk. 'n Valse lydelikheid is niks anders as ongehoorsaamheid.

5.4.4.18 Merktekens vervaag en belydenis verwoes

Schilder beweer dat die positiewe aanvaarding van die pluriformiteit van die kerk, die merktekens tussen die ware en valse kerk laat vervaag. Dit kom veral na vore in die siening van Kuiper⁵⁶⁴ dat die suiwerheid van die verskillende kerke byna persentasiegewys gemeet kan word. Hiervolgens kom die skeidingsgrens tussen ware en valse kerk in gedrang deurdat sektes by die kerk ingelyf⁵⁶⁵ word.

Schilder stel dat die belydenis op hierdie punt gehandhaaf moet bly. Verder moet dit in gedagte gehou word dat die opstellers van die belydenis nie ontken het dat binne sektes ook gelowiges sou

⁵⁶² "...de kwestie scherp stellen, de mensen te plaatsen voor de keus, en dan niet te leeren inslapen bij een bleek neutraliteit of slappe probleemstelling, doch met ijzeren consequentie te zeggen, dat *alles* nu eenmaal erop àankomt." *OWEK* I, (1948:270).

⁵⁶³ "...want Christus heeft aan dien exorcist-op-zijn-eentje volstrekt geen goedkeuring gegeven. Hij heeft hem *alleen laten staan*, de man maakte geen 'kerk' trouwens, en de Heiland heeft alleen negatief gesproken, dat hij niet-haastig-kwaad zou-kunnen-spreken. *Als dat de 'eere' van een 'kerk' of 'actie' moet zijn, staat het er treurig voor.* Heeft Christus soms niet mèer gezegd? Heeft Hij de *bergrede* niet gesproken, ieder daarin verplichtend *voor zichzelf* en in *zijn* situatie te komen tot de *uiterste* spanning van gehoorzaamheid, *niets* toevallig of neutraal latende?" *OWEK* I, (1948:269).

⁵⁶⁴ "Een vorm is de meest zuivere d.i. voor negenennegentig procent zuiver; dan krijgt men zeventig en vijftig procent zuiver en vijftig procent onzuiver, wat dat is weet ik niet; dan komt ook nog zeventig procent onzuiver en in plaats van valse kerk krijgt men de meest zuivere openbaring van de onzuivere kerk. Waar is dan de ware en valse kerk? Men krijgt een pluriformiteit van de ware, maar ook van de valse kerk. Dan kan met procenten gerekend worden." Schilder (1950:62).

⁵⁶⁵ "Tegenover die pluraliteit van instituten, die den kerknaam voor zich opeisen, staat dan de uitspraak der confessie, die de kenmerken der ware kerk aangeeft, en het woord *secte* handhaaft. Niemand zal menen, dat de opstellers der belijdenis ook *maar een ogenblik betwijfeld hebben, of er ook gelovigen in die secten waren.* Maar als we het daar over eens zijn, dan is het onjuist, en tegen den zin en letter der confessie, als iemand zegt: daar en daar zijn gelovigen, dus moet ge den *kerknaam* er voor reserveren, en dat instituut met het nuwe plaatsen in het pluriformiteitsraam. Want op die manier lijft men de secte in de kerk in, en wist het onderscheid kerk en secte uit." *VW kerk* III, (1965:77).

kon voorkom nie. Die verkeerde hantering van die belydenis druk die grensdraad plat. Schilder maan ook dat so 'n siening verwoestende gevolge kan hê met betrekking tot die aanvaarding van die belydenis as rigtinggewende kompas oor die ware kerk. Hy stel⁵⁶⁶ dit skerp as hy sê:

"Die pluriformiteitsleer kom eintlik neer op 'n verdoeseling van die gereformeerde belydenis."

Schilder betrek die hele dogmatiese kwessie van die wedergeboorte⁵⁶⁷ by die pluriformiteitsproblematiek. As die opgenbaringsgegewe hieromtrent buite rekening gelaat word, is die onderskeid tussen wêreldling en kerklidmaat ook vir goed daarmee heen, aangesien daar geen maatstaf bestaan om die bose in 'n ongelowige te onderskei van 'n wedergeborene wat ook kwaad doen nie. Die grens is weg, en dit het weer 'n uitwerking op die funksionering van die belydenis.

Wie nadink daaroor dat geskeie kerke nie maar net *naas* mekaar bestaan nie, maar inderdaad ook *teenoor*⁵⁶⁸ mekaar, moet volgens Schilder die pluriformiteit van die kerk as verkeerd afwys. Kerke kies met hulle leerstellige uitsprake kant teenoor mekaar. Volgens Schilder kan jy nie aan die een kant die gereformeerde belydenis handhaaf en aan die ander kant vashou aan die geldigheid van die pluriformiteit van die kerk nie. Die aanvaarding van die pluriformiteit van die kerk bring uiteindelik 'n aanvaarding van die pluriformiteit van belydenis.

Laasgenoemde sou weer aanleiding gee tot die aanvaarding van pluri-forme openbaringsbegrippe. Pluriformiteit in die Goddelike openbaring sou behels dat weersprekende gedagtes as waar en eg aanvaar word, sonder dat dit as steurend of spanningsvol ervaar word. Schilder striem sy opponente vanweë hulle inkonsekwentheid hierin. As kerklike pluriformiteit sou bestaan, dan sou

⁵⁶⁶ "De pluriformiteitsleer komt eigenlijk neer op een verdoezelen van de Gereformeerde Belijdenis." Schilder (1950:61).

⁵⁶⁷ "Maar hoe komt men achter het aantal wedergeborenen? Er is wedergeboorte; maar als ik dat niet geloof op grond van de Schrift, dan zou ik er niets van geloven. Want we zien er geen steek van. Tussen iemand van de straat, die slechte dingen doet en iemand van de kerk, die ook slechte dingen doet, is vaak geen verschil te zien." *VW kerk* 1, (1950:62).

⁵⁶⁸ Vgl. ook Van Genderen & Velema (1992:646).

pluriformiteit van belydenis⁵⁶⁹ ook bestaan. Hierin sien Schilder dat Kuyper se afwatering van die belydenis hieroor hom wreek in sy leerlinge se aandrang op 'n pluriforme belydenis. Daarom rig hy dan ook die uitdaging⁵⁷⁰ aan sy tydgenote:

"Bring die pluriformiteitskema dan ook oor na die belydenis en die V.U."

Die gevolg van dit alles is dat op hierdie punt die kenmerke van die ware kerk verswak word tot blote spore⁵⁷¹ van die kerk. In sy beroep op Calvyn⁵⁷² maak Schilder duidelik dat hierdie kenmerke nie vaag is nie. Schilder stel dit duidelik dat Christus self die kenmerke aan die kerk gegee het waardeur die kerk geken kan word. Hierdeur wil Schilder konsekwent hou by sy standpunt dat die openbaring die kerk bepaal en nie, soos aangetoon, die gevaar loop dat vanuit die kerklike ervaring naderhand aan die openbaring gepeuter word nie. Kennis van hierdie geopenbaarde kenmerke van die ware kerk is dus noodsaaklik vir saligheid.

5.4.4.19 Schilder se polemieë teen Hepp

5.4.4.19.1 Reformasie en pluriformiteit

In 1934 en 1935 skryf Schilder twee⁵⁷³ reekse artikels. Die eerste reeks het in Februarie en Maart 1934 verskyn en die tweede reeks vanaf Oktober 1934 tot Maart 1935 onder die titel

⁵⁶⁹ "Kuyper heeft, van de belijdenis zich in deze los makende, de pluriformiteit der kerk geleerd. Met behulp van dit adagium lopen thans duizenden de confessie voorbij en voeren een praxis in, die tegen de confessie indruist. En nu komen zijn leerlingen meer en meer vrijmoedig aandragen met een *nieuwe leus*: de pluriformiteit van het belijden. Of van de belijdenis." *VW kerk* III, (1965:331).

⁵⁷⁰ "Brenge het pluriformiteitskema dan ook over op de Belijdenis en op de V.U." [Vrije Universiteit van Amsterdam]. Schilder (1950:63).

⁵⁷¹ So byvoorbeeld hanteer Schilder dan ook die spore binne die Rooms-Katolieke Kerk. "*Sporen der Kerk zijn in Rome, onder de tyrannie, voor Calvijn's besef zeker; maar die 'sporen' maken het instituut van Rome daarom nog niet den naam van 'Kerk' waard.*" Schilder (1940:89).

⁵⁷² Vgl. *VW kerk* I, (1960:315).

⁵⁷³ Hy onderbreek die reeks waarin hy eers reageer op Berkouwer. Hierdie gedeelte word hier nie kronologies (as tussenstuk) weergegee nie, maar volg net die gedeelte oor Calvyn. Vir volledige bibliografiese gegewens oor hierdie polemieë vgl. Dec (1995:238) voetnoot 50, en vir die agtergrond daartoe vgl. Harinck (1993:244-250).

'Pluriformiteit van die kerk en epigonisme.' Schilder gaan in hierdie reeks in op die bydrae wat Hepp⁵⁷⁴ gemaak het in 'n artikel⁵⁷⁵ in 'n studentebblad⁵⁷⁶ getiteld: 'Die pluriformiteit van die kerk', 'n maand na Schilder se bevestiging as professor in dogmatiek. In hierdie artikel probeer Hepp die kritici van Kuyper, wat beweer dat Kuyper se siening tot sanksionering van kerklike verdeeldheid lei, weerlê. Hepp betoog dat die leer van die pluriformiteit van die kerk nie 'n vonds of uitvindsel van Kuyper is nie, maar inderdaad teruggryp na die bloeityd van die reformatie en dat die pluriformiteit van die kerk al deur Calvin in sy *Institusie* geleer is.

Verder maak hy die stelling dat wie die pluriformiteit van die kerk teenstaan in die hart van die reformatie sny. Oor laasgenoemde uitlating⁵⁷⁷ van Hepp sou Schilder hom persoonlik diep vererg. Hier word die keuse gemaak om hierdie polemieke in taamlike detail weer te gee. Die redes hiervoor is tweeledig:

- Eerstens gee dit 'n verteenwoordigende blik op Schilder as polemikus. Sy fyn voetwerk en meesterlike aanpak is die moeite werd om in meer detail te volg, maar ook sy bykans oorweldigende aandag aan besonderhede moet na vore kom.

⁵⁷⁴ Valentijn Hepp (gebore 17-12-1879, oorlede 20-8-1950). Gereformeerde predikant in Antwerpen, Klundert en Watergraafsmeer. Later benoem as professor by die Vrije Universiteit as opvolger van Bavinck. Hier word die keuse gemaak om die polemieke in detail weer te gee. Die rede hiervoor is tweeledig, naamlik dat Schilder se bewyse dat die pluriformiteitsleer 'n na-reformatie ontwikkeling is en tweedens volg Schilder Calvin op die voet na oor hierdie saak. Beide redes is relevant om in die hedendaagse post-moderne debat in en oor die kerk die gereformeerde lyn goed in die oog te hou. Vgl. Harinck (1993:339-358) vir die aanloop en verdere detail verloop van die polemieke van Schilder met Hepp.

⁵⁷⁵ Vgl. Hepp, 'De pluriformiteit van de kerk', *Almanak van het studentencorps aan de Vrije Universiteit*, (1934:127-136).

⁵⁷⁶ Die jaarlikse almanak is *Nil Desperandum Deo Duce*.

⁵⁷⁷ "...als men a) op een voor het gereformeerde denken kardinaal punt zijn eigen dogmenhistorische reputatie als promotor aan een gereformeerde universiteit hoog moet houden, en b) anderen gaat beschuldigen van in het hart der Reformatie te snijden?" *VW kerk I*, (1960:342-343). Schilder trek hom dit persoonlik aan, asof sy lewenswerk onder verdenking gebring word. Alhoewel Hepp vir Schilder nie by die naam noem nie, is daar by homself geen twyfel nie dat Hepp hom in sy visier het. Hy stel ook dat hy hierdie polemieke nie voer ter wille van sy eie naam nie, maar ter wille van die reformatoriese grondgedagte, en dat dit nie afgemaak moet word as Kampen-Amsterdam toutrekkery nie. Daarom wil hy die beskuldiging van epigonisme as 'n "Retourkutsch" aan Hepp terugstuur.

Vgl. *VW kerk I*, (1960:309-310,313). "En nu niet boos worden, want, voor de derde maal: ik heb dit debat niet gewild, maar Prof.Hepp. We moeten hier geen bonbons serveren, dat kan later wel weer eens. Het gaat nu om de aanklacht, dat er gesneden wordt in het hart der Reformatie. Wie dat zegt, moet willen, dat men daarop antwoordt." *VW kerk I*, (1960:346). Vgl. ook *VW kerk I*, (1960:445).

- Tweedens is dit uiters waardevol om Schilder se verwysings na Calvyn na te gaan, aangesien Calvyn in die huidige tydgewrig alhoemeer of vergete raak of verkeerd gelees word. In die teologiese debat oor kerklike eenheid, ook vir vandag se kerk, is Calvyn 'n gespreksgenoot waarsonder enige debat gebrekkig en stomp sou voorkom.

5.4.4.19.2 Epigone

Hepp waarsku teen die gevaar van epigonisme⁵⁷⁸ in sy artikel. Hy bestempel die kritici van die pluriformiteitsleer as 'epigone'. Sulke mense is volgens hom impotent met betrekking tot die voortbou op die gedagtegoedere van hulle voorgangers. Die 'epigone' behou nie, maar verbreek juis die kontinuïteit van die kerklike voorgangers. Hulle vertoon 'n onvermoë om die ideëskat van hulle voorgeslag te assimileer en kies slegs 'n deel daarvan uit om dit dan kleingeestig⁵⁷⁹ tot geldigheid te bring.

Epigonisme kom daarom vir Hepp neer op selektiewe navolging sonder oorspronklike skeppingsvermoë en hy wys dit derhalwe af. Hy wys dan ook na simptome⁵⁸⁰ van epigonisme in die Calvinisme van sy tyd. Hier sonder hy twee voorbeelde uit naamlik, die leer oor die *gratia-communis* en die pluriformiteit van die kerk. Hepp sien hierdie epigoniese gevaar met betrekking tot die pluriformiteit, daarin dat die eie kerk of kerkverband vernouend gesien word as die enigste en ware⁵⁸¹ kerk. Wie of wat ookal hulle buite die eie kerk as kerk aanbied, word uitgekryt as valse kerk of beskuldig van sektarisme. Dit is dus oorvereenvoudig, volgens Hepp, dat die oplossing van die kerklike vraagstuk daarin gesien word dat ander gelowiges buite die eie kerkverband

⁵⁷⁸ Kom van die griekse woord "epigonos" wat beteken "later gebore".

⁵⁷⁹ "Zij specialiseren niet het generale, maar generaliseren het speciale. Het voornaamste gebrek, waarvan zij lijden, is het gebrek der kleine geesten: bewustzijnsvernauwing." *VW kerk* 1, (1960:304).
 "...Simplicisme." *VW kerk* 1, (1960:312).

⁵⁸⁰ Vgl. *VW kerk* 1, (1960:304-306).

⁵⁸¹ "De beschouwing van eigen kerk als een ware kerk wordt vernauwd tot deze: onze eigen kerk is de ware, wat zich daarbuiten als kerk aandient, is een valse kerk of secte, dus geen kerk." Hepp (1934:127).

eenvoudig hulle dwaling moet los en moet oorkom na die ware kerk. Dit sou 'n vergissing wees en buitendien 'n afwyking wees van Calvyn se siening van die saak

Hepp meen dat al ken Calvyn die begrip pluriformiteit nie, kom die gedagte self tog by hom voor. Hiervoor verwys hy na die Institusie [IV:1:9]. Hepp probeer aantoon dat Calvyn nie sê dat op een plek slegs een ware kerk kan wees nie, aangesien Calvyn 'n onderskeid maak tussen die algemene kerk (*ecclesia universalis*) en die afsonderlike kerke (*singulae ecclesiae*).

Hepp se beroep op Calvyn loop soos volg: nadat Calvyn die eienskappe van die onsigbare kerk uiteengesit het, gaan hy verder om die sigbare kerk (*ecclesiae facies*) te bespreek. Hepp maak van die negende paragraaf van Calvyn [IV:1] 'n verdelingslyn.

Op grond van hierdie gegewens kom Hepp dan tot die gevolgtrekking dat Calvyn se leer oor die kerk behels dat die geïnstitueerde kerk heel eerste die *ecclesia universalis* is. Hierdie universele kerk is kenbaar aan die bediening van die Woord en sakramente en naas hierdie kerk bestaan daar geen ander ware kerk nie. Dit is egter glad nie die geval met die afsonderlike kerke nie, wat nie alleen soms verskil in plekaanduiding nie maar ook in leer.

Volgens Hepp beskou Calvyn alle afsonderlike kerke waarin die hoofwaarhede⁵⁸² van die Skrif gepreek word - al sou daar in ander leerstellings afwykings voorkom - en kerke waarin die sakramente bedien word, almal as die ware kerk. Daar is dus hierdie twee voorwaardes waaraan voldoen moet word, maar buiten dit, mag die benaming 'ware kerk' aan niemand eensydig ontsê word nie. Hepp verwys ook na Calvyn se uitspraak [IV:2:11] oor die vervalde kerk van die Ou Testament, Juda en Israel, om daardeur tot die konklusie te kom dat God ook dàar al sekere spore⁵⁸³ van die kerk laat oorbly het. Dit gebruik hy dan as analogie vir die situasie in sekere Europese lande⁵⁸⁴ onder pouslike mag na die reformasie om te stel dat God in die Rooms-Katolieke Kerk tog spore laat oorbly het. Die gedagte van meer as een ware kerk in een landstreek

⁵⁸² Vgl. VW *kerk* I, (1960:306).

⁵⁸³ *Vestigia ecclesiae*.

⁵⁸⁴ O.a. Frankryk, Italië, Duitsland, Spanje en Engeland. Vgl. VW *kerk* I, (1960:391).

was dus nie vreemd aan Calvyn se gedagtegang nie.

Hepp meen dat hierdie siening van Calvyn later sistematies georden is en dat dit beskryf kan word as die 'vrede⁵⁸⁵ van die Calvinisme'. Hepp sien dit dan ook as baie betekenisvol dat Kuiper sy idee oor die pluriformiteit juis in 1894 publiseer, kort na die Doleansie in 1886. Hepp haal uit die *Synopsis Purioris Theologiae*⁵⁸⁶ aan om aan te toon dat die gereformeerdes in lyn met Calvyn 'n gelyksoortige onderskeiding tussen die algemene en besondere kerk maak. Hierdeur maak Hepp die stelling dat die pluriformiteitsgedagte binne die gereformeerde tradisie in volle bloei staan. Hy verkwalik diegene wat Kuiper hierin verwaarloos en nie wil voortbou op lyne wat Kuiper in die verband getrek het nie.

5.4.4.19.3 Foutiewe beroep op Calvyn

Schilder reageer⁵⁸⁷ op Hepp se argumente in detail. Sy vertrekpunt is dat die dogmahistoriese⁵⁸⁸ parallel tussen Calvyn en die *Synopsis* foutief is. Schilder weerlê die stelling van Hepp dat Calvyn cers oor onsigbare kerk handel. Hy sê dat Calvyn glad nie met 'n verdelingspunt⁵⁸⁹ rondom artikel nege [IV:1] werk nie. Calvyn handel voor die sogenaamde lyn ook oor die sigbare⁵⁹⁰ kerk. Schilder⁵⁹¹ verwys hier na die *Institusie* waar Calvyn⁵⁹² sê dat hierdie kenmerke⁵⁹³ dus veel

⁵⁸⁵ "Irenik des Calvinismus". Vgl. *VW kerk* 1, (1960:307). "Ireniek" is die teologiese rigting wat 'n beter verstandhouding tussen aanhangers van verskillende geloofsbelydenisse wil bewerk.

⁵⁸⁶ Die bekende Leidse akademiese leerboek geskryf in 1625.

⁵⁸⁷ Harinck (1993:245) toon uit korrespondensie tussen Grosheide en Schilder aan dat Schilder Hepp se artikel ook as 'n persoonlike aanval op homself beskou het. Dit verklaar dalk die lengte en intensiteit van Schilder se polemieek met sy gereformeerde kollega.

⁵⁸⁸ Vgl. *VW kerk* 1, (1960:338).

⁵⁸⁹ "...wie Calvijn rustig nagaat, bemerk, dat de hier door Prof. Hepp getrokken scheidslijn slechts fictief is. Ook in hetgeen vòòr die scheidslijn ligt, handelt Calvijn over de zichtbare kerk." *VW kerk* 1, (1960:314).

⁵⁹⁰ "Want alles wijst er op, dat Calvijn ook in de hoofstukken IV, 1, 1-8 de kerk tekent naar haar zichtbare openbaringswording, haar zichtbaar optreden naar buiten." *VW kerk* 1, (1960:315).

⁵⁹¹ "Kenmerken"; - zijn dat hier soms min of meer flauwe kenmerken? Vage notities? Sporen van geloof, van goede werken, aspiraties naar God, of wat meer den aanhangers van de pluriformiteitsleer zal kunnen en op hun standpunt ook mòèten genoegzaam zijn, om ergens 'nog' iets van de kerk te ontdekken? O neen, o neen, zegt Calvyn. Want omdat de Heere (IV, 1, 8) heel goed wist, dat de kennis van de kerk (of van Christus

meer is as net vae spore:

“Kenmerke - is dit nou min of meer flou kenmerke? Vae kantaantekeninge? Blote spore van geloof, van goeie werke, aspirasies tot God...? Nee, sê Calvyn. Omdat die Here baie goed weet, dat die kennis aangaande die kerk...noodsaaklik is vir ons saligheid...en dus geen sokie van wetenskaplike belangstelling nie...daarom het Hy aan ons die kennis aangaande die kerk met soveel sekerder kentekens toevertrou.”

Verder maak Schilder kaspie teen Hepp se verwysing na die Jode in die Ou Testament. As dit was dat in die bepaalde lande daar nog nie 'n ander reformatoriese instituut naas die ou verbasterde⁵⁹⁴ instituut gebore was nie, dan het Hepp se stelling water gehou. Maar dit was nie die toedrag van sake nie. Die Rooms-Katolieke Kerk het egter aangedring op die erkenning van hulleself as die draers van die sleutelmag. Iets wat hulle kon doen slegs as daar reeds 'n nie-roomse instituut⁵⁹⁵ teenoor hulle bestaan het. Die uitspraak van Calvyn moet gesien word in die konteks⁵⁹⁶ vòòr die reformasie, waar die doop byvoorbeeld wel sy krag behou, soos die besnydenis tydens die deformasie van die kerk voor die Nuwe-Testamentiese tydperk. Volgens Schilder maak Calvyn dit duidelik dat dit dus oor lande gaan waar die reformasie nog nie

lichaam) noodzakelijk was voor onze zaligheid, en de kennis van die kerk als het lichaam van Christus zelf dus geen zaakje is van wetenschappelijke interesse, of van christelijke Realpolitiek, of van fusieplannetjies, maar van zaligheid, daarom heeft Hij de kennis van de kerk ons met des te 'ZEKERDER' kentekenen toevertrouwd." VW *kerk* I, (1960:315).

⁵⁹² In Calvyn se Institusie [4:1:8] staan dit soos volg: "Hy het egter die kennis van sy liggaam met duideliker tekens aan ons voorgehou omdat Hy geweet het dat dit noodsaakliker vir ons saligheid is" Calvyn (1991:1279).

⁵⁹³ Schilder verwerp in dieselfde asem ook enige poging om die kenmerke van die kerk as latent te sien, soos wat Veldkamp gepoog het met betrekking tot die Nederlandse Hervormde Kerk. Vgl. Schilder (1940:87).

⁵⁹⁴ Vgl. VW *kerk* I, (1960:392).

⁵⁹⁵ "Hier wordt dus de kerk als draagster der sleutelmacht erkend; en op dien grond wordt de pluraliteit van 'ware kerken', naast elkaar in één gebied, veroordeeld; immers, de roomsen kunnen dien...eis in de door Calvijn bedoelde gevallen slechts stellen, als er een tweede, niet-roomse, instituut tegenover het hunne staat." VW *kerk* I, (1960:393).

⁵⁹⁶ "Dat is dan ook de zin van de verwijzing naar Frankrijk, Italië, Duitsland, Spanje en Engeland. De doop hielde daar zijn kracht; maar dat zegt Calvijn van den tijd vòòr de Reformatie, gelijk hij ook handelt over de Joden (en de besnijdenis) uit de dagen van vòòr het Nieuwe Testament." VW *kerk* I, (1960:393).

deurgebrek het nie. Dàar het God sy kerk deurentyd bewaar deur aanknopingspunte⁵⁹⁷ vir die reformasie te laat oorbly.

Daar kan dus volgens Schilder nie 'n beroep op Calvyn gedoen word om pluriformiteit as gereformeerde waarheid aan te toon nie, aangesien Calvyn nie die pluriformiteit nie maar die geografiese pluraliteit⁵⁹⁸ van die ware kerk op oog het. Volgens Schilder lees Hepp die *Institusie* onnoukeurig op hierdie punt. Die feit dat Calvyn praat [IV:1:9] van die universele kerk wat geleë en versprei is oor afgeleë plekke vanweë die behoeftes van die mense, word deur Hepp so geplooi asof menslike noodsaak sou lei tot verskillende kerke. Hepp stel dit so dat Calvyn met hierdie verspreiding⁵⁹⁹ (*dispositas*) sou bedoel dat verskillende kerke opgerig moet word.

Schilder hou vol dat Calvyn ook hiermee slegs 'n geografiese behoefte aandui en dat die verskillende kerke nie mag ontstaan as gevolg van kwaadaardige rusie nie. Schilder dui ook aan dat Hepp die Latynse begrip *sub*⁶⁰⁰ ook anders as Calvyn gebruik. Hepp beweer dus dat Calvyn voorsiening daarvoor gemaak het dat al loop plaaslike kerke se paaie nie net om geografiese redes nie, maar ook om leergeskilte, uitmekaar, die kerke tog nog steeds *onder* (sub) die algemene kerk bly resorteer. Calvyn sou volgens Hepp hier met 'n òf-òf⁶⁰¹ skema en nie met 'n én-én verdeling

⁵⁹⁷ "...hoe God altijd ...aanknopingspunten voor de Reformatie heeft gelaten." VW *kerk* I, (1960:394).

⁵⁹⁸ "...dat ... hier helemaal niet van de *pluriformiteit* der (ware kerk,) doch van de *pluraliteit* (meervoudigheid) der 'ware kerken' sprake is ... afgedacht daarvan, valt er op te wijzen, dat Calvijn boven àl zijn hoofdstukken, vòòr en nà de door Prof. Hepp getrokken streep, eenvoudigweg schrijft: *Over de ware kerk.*' Kort en krachtig." VW *kerk* I, (1960:316). Vgl. ook VW *kerk* I, (1960:319).

⁵⁹⁹ "...Prof.Hepp heeft het latijnse woord DISPOSITAS niet goed begrepen...en 'oprichten' is er ook niet ...te vinden, want er staat duidelijk: dat die afzonderlijke kerken zijn GEDISTRIBUEERD over steden en dorpen, telkens elke stad of dorp afzonderlijk (chacune): les Eglises qui sont distribuées par chacune ville et village." VW *kerk* I, (1960:324-325).

"De franse uitgave voegt hier iets tussen: 'quelque diversité de nation qu'il y ait, ou distance de rigion'. Hier is in deze algemene kerk alleen *geografisch* verschil." VW *kerk* I, (1960:323).

⁶⁰⁰ "Sous" in Frans. "Want nu die enkele, afzonderlijke kerken (in steden en dorpen) *alleen maar geografisch* uit elkaar liggen, nu *zijn* ze onder èèn instituut van de algemene kerk verenigd, *òf kunnen* althans later daaronder zich voegen, zodra het kerkverband met zijn eisen van eenheid tot hen komt." VW *kerk* I, (1960:326).

⁶⁰¹ Schilder vat Hepp se argument soos volg saam: "Calvijn was zo klein niet, dat hij met uw simplistische òf-òf-schema werkte; *hij* was de man van den brede blik, en van het én-én-schema; daarom zei Calvijn ook heel dapper en grootmoedig: ze BLIJVEN toch gesubordineerd onder de algemene kerk." VW *kerk* I, (1960:327).

nie opereer. Hierdie gedagterigting van Hepp vind Schilder vreemd⁶⁰² aan Calvyn. Vir Calvyn gaan dit om die konkrete beleving van die kerkverband. Calvyn wys dus die metode, die weg aan waarlangs en waardeur die plaaslike kerke gereken moet en kan word onder die algemene kerk. Schilder noem dat Calvyn vanweë omstandighede⁶⁰³ gedwing was om die plaaslike kerke juis sò onder die algemene kerk te laat val. Hierdie omstandighede sluit in die groot afstande wat 'n invloed sou hê op kommunikasie. Die reformasie het op sekere plekke stadiger as op ander plekke deurgewerk en owerheidsdwang het ook 'n rol gespeel.

Schilder beklemtoon dat Calvyn in paragraaf 9 [IV:1] van die wettige vergadering praat. Hy betoog dan ook met verskeie detailverwysings dat Hepp te vinnig daarvoor heenlees. Die wettige⁶⁰⁴ vergadering (*conventus*, gesien as plaaslike kerke) hoort institutêr bymekaar. Deurdat die wettigheid geaksentueer word, word logies die onderskeid met die onwettige byeenkomste gehandhaaf. Hierdie onderskeid van Calvyn raak verlore in Hepp se verklaring wat, volgens Schilder, met geweld⁶⁰⁵ aan Calvyn opgedring word.

Die eenheid van die ware kerk word op twee⁶⁰⁶ maniere gehandhaaf, naamlik dat mens nie maar sommer ter wille van mensbehagende toestande 'n nuwe, ware kerk daarstel nie, en tweedens dat 'n plaaslike kerk steeds beoordeel word volgens die kenmerke wat vir die hele kerkverband geld. So is daar bewaring dat die eenheid nie op 'n duiwelse manier verskeur word nie wanneer 'n bestaande kerkraad van sy gesag beroof word deur 'n ander kerkraad op te rig. Schilder verwys daarna dat Calvyn [IV:1:6] oor die kragtige werking van die diens van die Woord handel. Hepp kan dus nie beweer dat dit hier nie oor die sigbare kerk handel nie.

Schilder beklemtoon dat Calvyn deurentyd oor die eenheid van die sigbare kerk handel. Daarom

⁶⁰² "...dat zijn gedachtengang niet die van Calvijn is." *VW kerk I*, (1960:327).

⁶⁰³ Vgl. *VW kerk I*, (1960:328).

⁶⁰⁴ "...zegt Calvijn in de latijnse editie, dat hij een weg wijzen wil, om de WETTIGE (legitieme) vergadering die over de verschillende plaatsen gedistribueerd zijn hun autoriteit te laten behouden...dat die wettige vergadering institutair bijeen horen." *VW kerk I*, (1960:332).

⁶⁰⁵ "...die Prof.Hepp met geweld Calvijn opdringen wil..." *VW kerk I*, (1960:332).

⁶⁰⁶ Vgl. *VW kerk I*, (1960:336).

mag daar nie in 'n pluriforme abstraksie van die onsigbare kerk ingevlug word om te probeer ontkom aan die klem wat Calvyn op die sigbare eenheid lê nie. Konkurrente⁶⁰⁷, plaaslike kerkinstute mag nie opgelos word in die groot algemene kerk, met 'n verskoning dat daar tog 'n geloofseenheid as grootste gemene deler is, in plaas daarvan dat geloofseenheid ook institutêr moet blyk nie. Hierdie eenheid moet volgens Calvyn ook kerkordelik⁶⁰⁸ en in kultus geskied. Schilder toon aan dat Calvyn die enkelvoud gebruik ook met betrekking tot die tugoefening van die kerk. Hy meen dat Hepp dus te verbeeldingryk omgaan met die sitaat van Calvyn waar Hepp 'n meervoudigheid van kerklike gemeenskappe⁶⁰⁹ in dieselfde plek daarvan wil maak.

Schilder vestig ook die aandag daarop hoe die argument, dat die wedergeboorte as duidelike regverdiging kan dien vir die pluriformiteit van die ware kerk, nie met Calvyn in verband gebring kan word nie. Hier verwys hy na Calvyn³⁴³ se hantering van die beeld van die kerk as die moeder van al die gelowiges. Hy meld dat Calvyn nie die *aoristus* en die *imperfectum* van die geboorteproses teen mekaar afspeel nie. Dit wil sê dat nie net die geboorteoomblik nie, maar ook die versorgende opvoedingskant daarna, onder moederskap gereken moet word.

Schilder wil dan op grond hiervan nie toelaat dat die feit van die wedergeboorte, waar baie mense wedergebore word sonder dat ander noodwendig daarvan kennis dra, gebruik word om die

⁶⁰⁷ "... beconcurrerende 'kerkinstituten', die inzake hun *instituut* elkaar als 'ja' en 'neen' *tegenovergesteld zijn*, op te lossen in die grote algemene kerk, die dan natuurlijk alleen maar èèn is in het geloof, grootste gemene deler, en niet in het instituut." VW *kerk* 1, (1960:325).

"...door *Calvijn* wel te verstaan, dat de eenheid der gelovigen behòòrt uit te komen in èèn, hen allen vergaderend, instituut, en dat het lang niet in orde is, als men...dit ideaal loslaat." VW *kerk* 1, (1960:331).

⁶⁰⁸ "Zegt *Calvijn* ... dat de gelovigen door geen andere band onderling verbonden zijn, dan daardoor, dat ze de orde (!) der kerk bewaren...hier wordt evenwel door *Calvijn* volgehouden, dat men eendrachtig heeft te zoeken naar eenheid van cultus en kerkregering." VW *kerk* 1, (1960:319).

⁶⁰⁹ "En daarbij houdt dus *Calvijn* in dit citaat vast aan de ENKELvoudigheid van een den naam en de autoriteit der kerk verdienende kerkelijke gemeenschap in èèn en diezelfde woonplaats." VW *kerk* 1, (1960:329).

³⁴³ "Omdat ek my egter voorgeneem het om nou oor die *sigbare kerk* te praat, moet ons net uit die enkele woord *moeder* leer hoe nodig, ja, hoe noodsaaklik dit is dat ons haar moet leer ken. Daar is trouens geen ander toetrede tot die lewe tensy die kerk ons in haar skoot ontvang, aan ons geboorte skenk, ons aan haar borste voed en ons onder haar beskerming en leiding bewaak totdat ons ons sterflike vlees afgelê het en soos die engele is nie." Calvyn (1991:1271) veral ook Simpson se aanduiding in voetnoot 33 van Calvyn se voorliefde vir die beeld. [1V:1.4].

oproep tot die handhawing van die eenheid van die ware kerk in sigbare vorm te ondermyn nie. Schilder wil Calvyn volg wat, vanuit die wedergeboorte, nie goedkoop punte wil aanteken ten gunste van 'n veelheid van ware kerke nie, maar 'n lyn wil deurtrek juis tot die eenheid van die ware kerk. Alhoewel die eenheid van die ware kerk aan God bekend is, mag mens dit nie as sanksionering vir die veelheid van ware kerke aanwend nie. Dit sou 'n pluriforme openbaring impliseer van hierdie aan-God-alleen-bekende eenheid. Want Schilder herhaal Calvyn se eis dat uit respek vir die eenheid wat God *sien*, daardie eenheid ook hier op aarde gesoek³⁴⁴ en onderhou moet word.

5.4.4.19.4 *Synopsis* verkeerd gelees

Schilder is oortuig dat die pluriformiteitsgedagte in die *Synopsis*³⁴⁵ verwerp en bestry word. Die rede hiervoor is dat Hepp, aldus Schilder, voortbou op sy vergissing ten aansien van die '*ecclesiae particularis*' in die *Synopsis*. Schilder beskou '*ecclesiae particularis*' of '*singulae*' as verskillende ware kerke maar op geografies verskillende plekke. Volgens hom druk Hepp hierdie term in 'n drukgang³⁴⁶ en laat dit buikspreek ten gunste van pluriformiteit, omdat Hepp daarvan geheel afsonderlike kerke maak. Vir Schilder is daar nie sprake daarvan dat plaaslike kerke in hulle opvatting van die waarheid lynreg teenoor mekaar kan bestaan in dieselfde stad of dorp of streek en dat almal terselfdertyd as ware kerk kan deurgaan nie.

³⁴⁴ "...want Calvijn eist, dat men uit respect voor het feit, dat GOD de kerk als eenheid ZIET, ook hier op aarde die eenheid zal ZOEKEN, zal ONDERHOUDEN (colere). VW kerk I, (1960:320).

"Conclusie: de eenheid der kerk gelijk God haar 'ziet', moet niet worden gehandhaaf *tegenover* wat men ziet van haar gedeeldheid, doch dient in het zichtbare, d.w.z. in het ons zichtbare, uit te komen, zoveel het aan ons staat. Als Calvijn in diezelfde paragraaf opmerkt, dat God alleen de kerk 'kent', bedoelt dat niet een quietief te zijn tegen de meervoudigheid der kerkelijke instituten, doch een troostgrond tegen het vaak verdwijnen van het kleine getal der gelovenden onder de grote menigte der niet-gelovenden..." VW kerk I, (1960:386).

"M.a.w. hij speelt niet het feit van het wedergebooren-zijn van velen, die wij niet kennen, tegen den roep om handhaving van de eenheid der ware kerk in het zichtbare uit, om dan goedkoop te triumferen: ziet ge wel, dat er vele ware kerken zijn? - maar hij legt *verhand* tussen den aoristus van het *baren* en het *imperfectum* van het voeden en opvoeden: hij wil dus van de *wedergeboorte doorredeneren tot de eenheid der ware kerk.*" VW kerk I, (1960:319).

³⁴⁵ "...pluriformiteitsgedachte...bestrijden, in de Synopsis: paragrafen 24,25,48,51, Disp.XLI:3..." VW kerk I, (1960:345).

³⁴⁶ "...hij maaakte ervan zoiets als 'singuliere kerken', kerken, die in opvatting van de waarheid tegenover elkander konden staan *in èenzelfde stad, of dorp*, terwijl gelijk wij herinnerden, ermee bedoeld waren *plaatselijke* kerken, die samen, telkens *elke* in een aparte plaats, *onder* de algemene kerk begrepen waren zoals bij ons de plaatselijke kerken behoren tot een kerkverband." VW kerk I, (1960:338).

Die gevolg hiervan is dat Hepp in wese die kerkverband laat wegval. Schilder dui aan dat beide Calvyn en die *Synopsis* dit hier oor die kerk as enkelvoud³⁴⁷ op 'n bepaalde plek het. Die *Synopsis* se redenasie³⁴⁸ is soos volg: met 'n partikuliere kerk word 'n bepaalde aktiewe vergadering in 'n spesifieke dorp, stad of provinsie of landstreek bedoel. Hepp het juis die teenoorgestelde op oog, naamlik dat elke groep, al was dit ook op één plek, wat teenoor 'n ander geplaas is en dus *nie* met die ander groep in een kerkverband verbind is nie, nogtans as die ware kerk mag deurgaen. Die *Synopsis* benoem die landskerk³⁴⁹ ook in die enkelvoud en daaruit blyk dit duidelik dat die partikuliere kerke nie alleen net deur die gemeenskap van geloof en sakramente met mekaar in verband staan nie, maar ook deur die uiterlike bestuursvorm, dit wil sê 'n kerk van een en dieselfde kerkverband.

Schilder stel dat hy Calvyn se *Institusie* [IV:1:9] op hierdie punt anders³⁵⁰ lees. 'n Landskerk kan dus ook as *ecclesia particularis* gesien word. Hierdie landskerk kan dan natuurlik *ecclesiae singulae* onder hom hê. Maar hierdie *ecclesiae singulae* is telkens plaaslike kerke, een bepaalde plaaslike kerk op 'n spesifieke plek.

³⁴⁷ *Ecclesia particularis* in Latyn.

³⁴⁸ "... daar zegt de Synopsis letterlijk, en duidelijk, dat zij met haar 'ecclesia particularis' (partikuliere KERK, let op het *enkelvoud!*!) bedoelt: een particuliere coetus (een particuliere saamvergadering, actief) van èèn (!) dorp, of stad, of PROVINCIE (dat betekent hier zoveel als gewest). Wij zouden dus zeggen: een kerk in Beieren, of in Pruisen, of in Schotland, of in Polen, met de tot haar gerekende plaatselijke kerken. En door dit expres noemen van die 'provincie', die hier onmiddellijk naast stad of dorp genoemd wordt, heeft de Synopsis al dadelijk Prof. Hepps constructie afgewesen." VW *kerk* I, (1960:338-339).

³⁴⁹ "Maar dat die hele constructie van Prof. Hepp vreemd is aan die Synopsis blijkt wel hieruit, dat er uitdrukkelijk, en ondubbelzinnig bij staat, dat die *ecclesia particularis* (enkelvoud), hetzij in die ène stad, hetzij in dat ène dorp, hetzij in dat ène LAND, (ook die landskerk wordt hier in het enkelvoud genoemd) verbonden is NIET ALLEEN door de gemeenschap van geloof en sacramenten (inter se, ook in zo 'n ène landskerk), MAAR OOK door den vorm van het uiterlijk bestuur; m.a.w. het is een kerk van èèn en hetzelfde kerkverband; en daarmee blijkt Prof. Hepps hele constructie hier wel te passen voor zijn almanak, maar niet voor de Synopsis." VW *kerk* I, (1960:339).

³⁵⁰ "Zo 'n *ecclesia particularis*, bijvoorbeeld als LANDSkerk gezien, kan dan natuurlijk, 'ecclesiae SINGULAE' (plaaslike kerke, telkens èèn in èèn plaats) onder zich hebben, en DAT zou dan zijn wat Calvijn heeft behandeld in de bekende paragraaf der Institusie... Maar HIER is iets ANDERS bedoeld, dan wat Calvijn bedoelde met zijn 'ecclesiae singulae'; de aangewezen fout van het niet-goed-vertsaan van het woord 'singulae' wreekt zich weer." VW *kerk* I, (1960:339).

Verder vind Schilder dit vreemd dat Hepp die uitdrukking van Cyprianus³⁵¹ in die *Synopsis* heeltemal buite rekening laat en oorslaan. Cyprianus se twee bekende uitdrukings, naamlik dat die biskoplike gesag een³⁵² is en dat buite die kerk daar geen saligheid bestaan nie, dien vir Schilder as argumente dat Cyprianus pleit vir eenheid in die sigbare kerk lynreg teenoor dit wat die pluriformiteitsleer beweer. Met Cyprianus se verhandeling oor die eenheid van die kerk vestig hy hom as teenstander van pluriformiteit; eerder bepleit hy die prinsipiële uniformiteit³⁵³ van die kerk aangesien die kerk as moeder van die gelowiges gesien word - nie as 'n geabstraheerde onsigbare kerklike eenheid nie, maar inderdaad as sigbare institutêre eenheid.

Schilder verwys dan ook na verskeie teoloë³⁵⁴ binne die gereformeerde tradisie om aan te toon dat sy eie weergawe van Cyprianus se uitsprake verskil van Hepp se hantering daarvan. Hy wil dus bewys dat Hepp nie net die *Institusie* en *Synopsis* verkeerd verstaan nie, maar ook teen die gereformeerde tradisie is op hierdie punt. Vir Schilder is die pluriformiteitsgedagte iets wat nie dadelik met die reformasie gelykgestel kan word nie.

Schilder sê ook dat Hepp verder fouteer as hy beweer dat deur die *Synopsis* in die ware kerk 'n verskil³⁵⁵ gemaak word tussen die suiwere en onsuivere. Die regte toedrag van sake is dat 'n bepaalde sigbare kerk voor hande suiwerheid of onsuiverheid kan vertoon. Schilder sê dat Hepp nie net die *Synopsis* verkeerd verstaan nie maar ook, onwetenskaplik, net halfpad lees en die deel

³⁵¹ Faber (1969:28ev) meen dat beide Schilder en Calvin hierdie uitspraak verkeerd hanteer. Tog vestig hy die aandag daarop dat teoloë wat ernstig is oor kerklike eenheid dikwels in Cyprianus 'n bondgenoot vind.

³⁵² "Episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tentur." Vgl. *VW kerk* 1, (1960:340-341).

³⁵³ Vgl. *VW kerk* 1, (1960:340-342).

³⁵⁴ Schilder gee die sienings weer van o.a. Walaeus, Rivetus, Zanchius, Turretinus en Maresius. Vgl. *VW kerk* 1, (1960:347-349). Vgl. ook Schilder (1940:80) [voetnoot 1] vir Schilder se verwysing na Maresius se hantering van die belydenis op hierdie punt.

³⁵⁵ "Er staat niet: de ware kerk is (ten aanzien van leer of leven, zeden) zuiver of onzuiver; doch: deze ZICHTBARE kerk is zuiver of onzuiver (*Synopsis*, 441, XXXVII)... omdat de *Synopsis* eerst spreekt over de ZICHTBARE kerk, de kerk, zoals ze zich aandient, en dan daarbij de onderscheiding maakt van dwalende, ketterse en schismatieke kerk, tot en met paragraaf 42, en eerst DAARNA, dus in paragraaf 43, zegt: wat de WARE kerk is, en hoe men die kan onderscheiden. En juist bij paragraaf 42 houdt Prof. Hepp op ... De paragraaf 43 word dan maar verder niet meer meegerekend; en, hoewel eerst DAAR de WARE kerk wordt omschreven, beweert Prof. Hepp maar rustig, dat dit al gebeurt in paragraaf 37, waar echter over de kerk gaat, gelijk ze zich voor de ogen voordoe." *VW kerk* 1, (1960:342-343).

wat oor die ware kerk handel, een kant laat lê.

Schilder wys ook daarop dat die *Synopsis* duidelik aantoon wat as 'n skeurkerk³⁵⁶ deurgaang. Dit is nie genoeg as daar net die ware evangelie gepreek word maar daar is geen ywer vir die eenheid nie. Waar die kettters teen die geloof sondig - deur nie die waarheid te preek nie - sondig die skismatiese kerke - wat wel die waarheid preek - teen die broederliefde. Hepp daarteenoor beweer dat met aparte kerke - wat wel die waarheid preek maar nie wil verenig nie - wel gemeenskap beoefen mag word. Dit bewys Schilder as teen die lering van die *Synopsis*, wat 'n lansie breek daarvoor dat die suiwer kerk tog met 'n dwalende kerk gemeenskap moet oefen. Hier dui Schilder aan dat hierdie dwalings³⁵⁷ nie besluitmatig vasgelegde gemeenskaplike kerklike besluite is nie, maar een of ander plaaslike kerk waar 'n dwaling sy kop uitsteek. So 'n kerk is besig om agteruit³⁵⁸ te gaan, maar die dwaling is nog nie amptelik as die waarheid omhels nie.

5.4.4.19.5 Beroep op Kuyper en Bavinck ongeldig

Schilder ontken ronduit dat Kuyper³⁵⁹ of Bavinck³⁶⁰ 'n welbewuste en konsekwent ontwikkelde

³⁵⁶ "Maar de schismatieke, *al geloof ze met ons dezelfde*, zondigt tegen de broederlijke liefde, want ze richt gesepareerde samenkomsten op, en dat mag ze niet doen...De...*Synopsis* zegt: pardon, dan is het een *scheurkerk*, met ongeoorloofde *gesepareerde* samenkomsten. *En men mag er volgens de Synopsis geen gemeenschap mee oefenen.*" *VW kerk I*, (1960:343). Vgl. ook Rullman & Schilder (1934:405).

³⁵⁷ "...simpliciter' dwalen..." *VW kerk I*, (1960:345).

³⁵⁸ "Zo is die kerk, die 'simpliciter' dwaalt, bezig achteruit te gaan, maar - het kwaad is nog niet definitief geregistreerd, het kan nog alles goed worden." *VW kerk I*, (1960:345).

³⁵⁹ "...er is echter geen sprake van, dat de pluriformiteitsgedachte bij dr Kuyper in een welbewust en consequent volgehouden heuse *leer* is ontwikkeld. Ook niet als een leer 'in de windselen.'" *VW kerk I*, (1960:396).

Schilder verwys na verskillende sitate uit Kuyper se werke om sy stelling te staaf o.a: "Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid, (II,356, 615-619...III,199,209,269,354,358-359,371)" *VW kerk I*, (1960:399-401,417-418). Schilder verwys ook na Kuyper se bestryding in *De Heraut* van vader Bensdorp, vgl. hiervoor *VW kerk I*, (1960:419ev). "...Gemene Gratie, III, 228 sqq..." *VW kerk I*, (1960:413), asook *VW kerk I*, (1960:410), en "Dictaten Dogmatiek, Het werk des Heilige Geestes, Het Calvinisme en ten dele ook in het Tractaat van De Reformatie der Kerken." *VW kerk I* (1960:418), asook Arntzen (1979:177-180) wat beweer dat Schilder sy vermaande kritiek teen Kuyper op hierdie punt by Bensdorp gekry het.

³⁶⁰ "...dat men ook bij Bavinck niet heeft te denken aan een streng-uitgewerkte, logisch-doordachte 'leer' der pluriformiteit." *VW kerk I*, (1960:438). Schilder se behandeling van Bavinck is nie so gedetailleerd soos oor Kuyper nie. Hy gee dan ook net enkele verwysings, o.a. sinodale rapporte of college dogmatiek as bewys aan. Vgl.ook "Dogmatiek (2e druk, IV 343, v.v., 4e druk, IV 300, v.v.)" *VW kerk I*, (1960:440,444).

"...ziet men voorts Bavinck al even zwak als Kuyper. Ook hij kiest positie, niet in een uitspraak der

pluriformiteitsleer daargestel het. Schilder vestig die aandag daarop dat Kuyper dikwels die term “pluriformiteit” as wisselvorm³⁶¹ vir “pluraliteit” sou gebruik. Kuyper bly ook in gebreke om die onderskeid “wese en verskyningsvorm” van die kerk as gereformeerde hanteerbare terme³⁶² te bewys. Kuyper het dan ook erken dat daar gapings³⁶³ bestaan ten opsigte hiervan wat nooit opgevolg is nie.

Vir Schilder is dit duidelik dat Kuyper met die aanraking van die pluriformiteit nie die waarheidsberg van gereformeerde denke beklim het, soos wat Hepp wou voorstel nie, maar dat dit niks minder nie as ‘n beskamende vlugheuvel³⁶⁴ vir Kuyper geword het. Hepp se stelling dat beide Kuyper en Bavinck met ‘n èn-èn skema³⁶⁵ en nie ‘n onbuigsame òf-òf skema werk nie, word deur Schilder as onbewese afgemaak.

5.4.4.20 Samevatting van Schilder se anti-pluriformiteit

Die kernareas³⁶⁶ waarvoor Schilder dus in sy jarelange stryd oor pluriformiteit vir duidelikheid

Schriif, doch in een bepaalden *gang der historie*, in den *loop der feiten*.” VW *kerk* I, (1960:441).

³⁶¹ “...door ons gegeven citaten van dr A. Kuyper dikwijls van ‘*pluriformiteit*’ gesproken wordt waar eigenlijk van ‘*pluraliteit*’ slechts sprake is.” VW *kerk* I, (1960:403). “...dat hier de verwarring van pluraliteit en pluriformiteit ...haar toppunt bereikt.” VW *kerk* I, (1960:416).

³⁶² “...bij Kuyper zelf wordt deze onderscheiding tussen wezen en (verschijnings)vormen wel gebruikt, doch evenmin beredeneerd en als voor gereformeerden hanteerbaar bewezen.” VW *kerk* I, (1960:410).

³⁶³ “...dat van de door Dr kuyper erkende ‘gapingen’ er geen enkele is aangevuld...” VW *kerk* I, (1960:421).

³⁶⁴ “...had Prof.Dr V. Hepp beter gedaan, indien hij ons duidelijk gemaakt had, dat die heuvel geen vlucht-heuvel was, doch een in vrijen koningsmoed bestegen waarheidsberg van het gereformeerde denken. Tot nu toe is hij ... daarin *niet* geslaagd.” VW *kerk* I, (1960:422). “...het komt van de *kerk-pluriformiteit* tot de *waarheid(sverkonvigings-)pluriformiteit*. In dit verband komt Dr Kuyper tot de wel zeer krasse, en voor het al-of-niet-vlucht-heuvel-onderzoek zeer interessante uitspraak, dat Paulus (in Filipp.2 gegeven) ‘aanmaning om hetzelfde te gevoelen en hetzelfde te spreken, gericht wordt niet tot ALLE kerken samen, maar tot èen enkele kerk...” VW *kerk* I, (1960:425).

³⁶⁵ “Daarom vergunne men ons een bescheiden verzoek: voordat men weer zijn broeders verwijte, dat zij als echte epigonen het ‘èn-èn’ der grote voorgangers niet aan kunnen, onderzoeke men eerst wat nauwkeuriger. Het ‘èn-èn’ is in deze bewogen tijden wel zò gevaarlijk gebleken, dat men in zijn doxologieën ermee voorzichtig moet zijn. Van de pluriformiteit der kerk tot de pluriformiteit der waarheid is een kleine stap. Maar een noodlottige.” VW *kerk* I, (1960:445).

³⁶⁶ Vgl. VW *kerk* III, (1965:143-148) vir Schilder se eie opsomming van die kernvraagstukke.

pleit, sluit die volgende in:

- Dat die wil van God met betrekking tot die kerk pluriformiteit uitsluit vanweë openbaringsduidelikheid oor die eenheid van die liggaam van Christus.
- Dat dit ongeldig is om te beweer dat die waarheid van God te groot en te ruim is vir een kerkinstituut.
- Dat die pluriformiteitsprobleem aan die drie formuliere van eenheid onbekend is en dus nie daarvoor ruimte laat nie.
- Dat die belydenis slegs een sigbare kerk ken.
- Dat die belydenisuitspraak, soos onder ander in Nederlandse Geloosbelydenis artikel 28, dat daar buite die kerk geen saligheid moontlik is nie, nie in 'n aristoteliaanse vorm-inhoud skema verwring mag word nie. Die draagwydte van hierdie uitspraak moet ook binne die sigbare kerk gesien word.
- Dat die kenmerke van die ware en die valse kerk onbetwisbaar aanwysbaar is en as sodanig gehandhaaf moet word.
- Dat die pluriformiteitsleer 'n moment van ontwikkeling verteenwoordig waartoe die kerk buitendien³⁶⁷ sou moes kom.
- Schilder besef dat mens nie van pluriformiteit, beide as verskynsel en benaming in die kerk, sal kan wegkom nie. Hy kwalifiseer pluriformiteit egter streng binne die skeppingswerk³⁶⁸ van God. Maar skeppingspluriformiteit, ook soos dit sy neerslag vind

³⁶⁷ "...kernvragen...dat de pluriformiteit een *moment van ontwikkeling* beteken." VW kerk III, (1965:345).

³⁶⁸ "...de pluriformiteit...is een scepkinswerk van God, doorwerkend ook in zijn bepaalde werk: de kerk." VW kerk I, (1960:354).

binne die kerkwerk van God, mag nooit dien as argument en sanksionering van verskillende ware kerke op een bepaalde grondgebied nie.

- Schilder se siening van die pluriformiteit binne die ware kerk maak nie ruimte daarvoor dat die pluraliteit van die ware kerk in gedrang kom nie. Schilder vind sy oplossing vir die pluriformiteitsproblematiek binne die grondgedagte dat die kerk 'n geloofstuk³⁶⁹ is. Hier verwys Schilder na die bergrede en die Heidelbergse³⁷⁰ Kategismus.

5.4.4.21 Schilder se oplossing: verhuising of behuising

Schilder kritiseer nie net nie. Hy waag ook sy hand daaraan om vanuit grondgedagtes sekere konkrete positiewe voorstelle oor die saak te maak. Schilder se grondgedagte dat God nooit op sy eise³⁷¹ teruggaan nie, het hier 'n verneme plek ingeneem. God bly deurentyd ernstig oor sy eis tot kerkeenheid en dat kerklike verskeurdheid, ook gekamoeftel as pluriformiteit, steeds sonde bly wat roep om bekering. Hierdie eise van God is *verbondseise* wat God deurentyd handhaaf vanweë sy *verbondsgetrouheid*. God laat hierdie grondgeboorte³⁷² nooit verval nie, anders sou alles wat met die verbond saamhang - ook die kerk as verbondskring - by nabaat as 'n leuen na vore kom.

Die kerk is vir hom alleen daar op grond van wat oor die kerk geglo word. Dit behels ook dat

³⁶⁹ Schilder verwys na Calvyn [IV:1:3]. "Daar bespreek Calvijn de gemeenschap der heiligen onder; die is niet buiten-kerkelijk, doch kerkelijk, instituutvormend. De meervoudigheid der instituten wordt op dit standpunt steeds een schâdepost! De eenheid der kerk wordt hier als geloofsstuk vastgehouden." *VW kerk I*, (1960:386).

³⁷⁰ Heidelbergse Kategismus vraag 9 wat daarvoor handel dat God die mens geen onreg aandoen as Hy van hom in sy wet eis wat die mens nie kan doen nie.

³⁷¹ "En vooral: *serius* blijft God, juist door den eisch der wet tegenover den in zonden en misdaden dooden zondaar te handhaven, en door goed en kwaad bij hun waren naam te noemen...Handhaving toch van den wettseis bleek ons van's Heeren zijde in eerste instantie *verbondstrouw*, trouw aan zich zelf als oprichter van het verbond en dus aan den mens..." Schilder (1947:381).

³⁷² "Die grondgeboden self, naar hun wezenlijke substantie, liet God nooit vervallen. Want van deze *grondgeboden* kan God geen afstand doen. Had Hij na den val de grondwet vervallen verklaard, dan zou achteraf het paradijs, het werkverbond, en al wat daarmee samenhang, tot een risêe geworden zijn. Ja, tot een leugen." Schilder (1947:389).

geloofsgehoorsaamheid³⁷³ 'n rol speel by die instituering van die kerk. Deur die Woordopenbaring kom die eise van God tot die mens, deur geloof moet hierdie eise gehoorsaam word, en mag daar nie na die sondeval verwys word om te ontkom aan die skerp kant van God se bevele nie.

Schilder wil uit die doodloopstraat³⁷⁴ kom waar die suiwerheid aangewend word om verskillende kerke op een plek te duld. Sulke redenasies bring mens nie nader aan 'n oplossing nie. Daarom wil Schilder eerder die wettigheid op die voorgrond stoot.

Hy sien die oplossing van die probleem dat die eenheid van die kerk wat by God bekend is, gesoek sal word deur middel van die kenmerke wat God in sy Woord geopenbaar het. Alhoewel hierdie kerklike eenheid slaan op die eenheid van die uitverkorenes in Christus, moet hierdie geestelike eenheid gekoppel bly aan die institutêre eenheid. So stel Schilder dat die skape, Christus, die herder se stem³⁷⁵ moet hoor beide tot geestelike en institutêre eenheid. Om 'n keuse ten gunste van die geestelike (as ewige) eenheid en dus teen die institutêre (as tydelike) eenheid te maak, kom vir Schilder neer op eiegtigheid met betrekking tot die openbaringstem van God.

Die eenheid in die openbaring is ook die grondslag vir die geestelike geloofseenheid. Hierdie geloofseenheid moet juis dien as gehoorsaamheidsdaad vir die institutêre vormeenheid van die kerk. Schilder wil egter niks daarvan weet dat 'n diktatoriale institutêre eenheid daargestel moet word nie. Die hele Protestantse afwysing van sulke hiërargies institutêre eenheidswang beskou hy as geldig. Alhoewel hy aan die geestelike eenheid tog die primaat³⁷⁶ toeken, moet hierdie

³⁷³ "Het geloof is *altijd* te zien als *gehoorzaamheid*; *altijd* is er 'bevel van geloof en toekeering-tot-God' geweest" Schilder (1947:405), vgl. ook Schilder (1934:72).

³⁷⁴ "...is dat zuiver een kwestie van individuen of van regeltjes of van iets anders? Men komt er zo niet uit. Maar als men de wettigheid en de waarheid van de vergadering laat afhangen van de norm van Gods Woord dan komt men er wel uit." Schilder (1950:62).

³⁷⁵ "De schapen hooren de stem van Christus; wien het om geestelijke, *dien* is het *ook om de* *instituire eenheid te doen*." Schilder (1940:90).

³⁷⁶ "Geestelijke eenheid gaat wel voorop, maar moet dan ook dringen tot *instituire*." Schilder (1940:96).

geestelike eenheid juis dring tot institutêre³⁷⁷ eenheid.

God ken die kerk as één, maar die mens sien daardie eenheid nie so duidelik nie. Dit is egter geen grond om die soeke na hierdie eenheid prys te gee nie, of om die veelheid te probeer tooi³⁷⁸ tot 'n eenheid nie. Maar God eis dat ons ons bes moet doen - sover moontlik - om hierdie eenheid tot openbaring te bring. Dit is moontlik, aangesien God die kenmerke gegee het, waaraan die ware kerk geken kan word. Schilder wil in die geloof³⁷⁹ optree, daarom sê hy:

"Ek staan vereniging voor. Ek wil verenig - maar met my oë toe."

Wat Schilder hiermee bedoel is dat sy geloofsgehoorsaamheid nie bepaal mag word deur pragmatiese oorwegings nie. Hy wil die stryd om die realisering van 'n suiwer kerkbegrip voortsit en deurvoer. Soos wat hy die openbaring aangaande God aanvaar, so wil hy ook met die kerk maak. Deur hierdie geloofsoptrede tot vereniging wil hy alle kwiëtisme by die wortel uitroei. In 'n ware kerk sal daar volgens Schilder die prikkel³⁸⁰ voorkom om te breek met die bestaande kerklike geskeidenheid. Waar hierdie prikkel ontbreek word die hoop³⁸¹ tot eenheid self verteer. Hy vind hierdie optrede dringend noodsaaklik aangesien God nie 'n dag of nag langer wil wag nie. God se eise moet dadelik gehoorsaam word - ongeag die praktiese ongemaklikhede wat dit na

³⁷⁷ "Geestelike eenheid gaat wel voorop, maar moet dan ook dringen tot institutaire. Principiële pluriformiteitstheorieën nu houden haar slechts tegen." VW kerk III, (1965:129).

³⁷⁸ "...God kent de kerk als één; wij zien die eenheid niet zo duidelijk, als Hij. Dat is evenwel geen grond, om het zoeken der eenheid maar prijs te geven, of de veelheid tot een eenheid om te toveren..." VW kerk I, (1960:320).

³⁷⁹ "...dat het MOET komen tot vereniging, dat het zonde, en een snijden in het hart der Reformatie is, de zaak te laten, hier in Nederland, zoals ze is. En daarom wil ik vereniging, ik wil die, met de ogen toe. Ik denk ook zo, met de ogen toe, over de drieënigheid en over Christus' twee naturen." VW kerk I, (1960:355).

³⁸⁰ "Is een kerk 'ware kerk', dan is de prikkel van het moeten breken-met-het-bestaande, wijl God 'niet wachten' wil, 'geen dag en geen nacht', afgestompt." VW kerk I, (1960:355).

"...want dan ontbreekt de onmisbare prikkel..." Schilder (1940:94).

"Wordt het feit van de pluriformiteit der kerk aangegrepen als excuus voor het passief berusten in het feit van vermeerdering van het aantal kerken of in een opgeven van den strijd om het zuivere kerkbegrip te realiseren, dan verliest men en bouwt zijn gezondheidsleer op uit een ziektebed, inplaats van de ziekte te kennen uit de leer der gezondheid." VW kerk I, (1960:48).

³⁸¹ "...prikkel ontnomen, en dan verteert de hoop op eenheid zichzelf: zij draagt geen 'ijzer en koper' meer 'onder haar schoenen', als zij haar voeten zetten wil op de bergen der evangelieverkondigers, die het goede, ook het goede der komende kerkeenheid komen boodschappen." VW kerk I, (1960:443).

vore mag bring.

Schilder glo ook vas dat sodanige vereniging inderdaad vrugte sal oplewer aangesien dit onmoontlik is dat in die Naam³⁸² van Christus verenig word en na die Woord geluister word, sonder dat sodanige vrugte sigbaar sou word. Hierdie wil tot vereniging moet nie maar net by praat bly nie. Daarom staan Schilder 'n nuwe kerklike groepering³⁸³ binne Nederland voor. Hierdie nuwe groepering se gemeenskaplike band is hulle gesamentlike wil tot gehoorsaamheid aan God se eenheidsgebod vir die kerk. Schilder kwalifiseer hierdie nuwe groepering³⁸⁴ baie duidelik, naamlik dat dit werklik vanweë ware vereniging tot stand kom en nie maar bloot 'n nuwe duplisering van die bestaande problematiek moet wees nie.

Schilder wil hierdie nuwe kerklike groepering egter nie net tot Nederland beperk nie. Vir hom moet hierdie uitwendig sigbare kerk inderdaad 'n wêreldwye³⁸⁵ instituut wees. Die feit dat die Protestantisme nie hiertoe oorgegaan het nie, beskou hy as 'n leemte in die reformatie wat reggestel moet word. Maar dit bly vir Schilder 'n ekumene wat rondom 'n gemeenskaplike belydenisbasis tot stand moet kom. As hierdie basis, wat hy as openbaringsbasis sien, prysgegee word gee die kerk sy uniekheid prys in 'n valse³⁸⁶ ekumene. So byvoorbeeld oordeel³⁸⁷ hy baie negatief oor die *Wêreldraad van Kerke* wat in 1948 ontstaan het. Hy sien daarin nie 'n ontknoping van die pluriformiteitsdilemma nie, maar eerder 'n verwêreldliking³⁸⁸ van die kerk.

³⁸² Vgl. VW *kerk* I, (1960:356).

³⁸³ "... dan zouden we in Nederland weer een andere groepering krijgen, ontstaan uit den wil-tot-gehoorzaamheid aan het gebod. Het gebod, en daarmee uit. Die praktijk, en die phaenomenen van vroomheid en goeie dominees, die kunnen mij geen zier schelen; mögen mij niet willen geven, als het erop aankomt, te vragen: wat moet ik DOEN?" VW *kerk* I, (1960:356).

³⁸⁴ Vgl. VW *kerk* I, (1960:388).

³⁸⁵ "Niet, of de protestanten het in discussie staande universele instituut reeds *gevormd hebben*, maar of ze het zouden *willen*..." Schilder (1940:94).

³⁸⁶ "Het vals-ocumenisch drijven wil hen brengen tot verloochening van de antithese, die verzoeking voor de kerk van alle eeuwen." Schilder (1952:154).

³⁸⁷ "Alleen langs deze weg blijven ze getrouw aan het schriftuurlijk bevel, de kerken (maar dan ook de *kerken!*) in een ocumenisch verband saam te brengen - op de basis der op de Schrift gegronde belijdenis." Schilder (1952:190-191).

³⁸⁸ "Dat de Wereldraad van Kerken het pacifisme (lees de weerloosheid in de hand werkt, en door

Hy is egter nugter genoeg om die belydenisbasis nie ten eerste te beperk tot kerkverband³⁸⁹ nie. Hy staan dus 'n ekumeniese gesprek voor ten einde daadwerklik uitvoering te begin gee aan die opdrag van God tot kerkeenheid en om nie te verval in 'n berusting van wêreldwye kerklike verskeurdheid nie.

Die katolieke geloofsband van voor die reformatie moet juis ook hierin gehandhaaf bly. Hierdie nuwe mensheid, die kerk, moet hulle taak voor God uitvoer om deur sy genade die natuur nie tot niet te maak nie, maar juis te herstel. Die teologie moet voortgaan om, nie uit eie beweging nie, maar op grond van die eenheidsaandrang, die verskeie natuurlike onderskeidings in volksaard³⁹⁰ en karakter te laat saamwerk vir die uitbreiding van een en dieselfde katolieke geloof. In hierdie opsig kom Schilder se grondtema (terug-na-die-begin) weer na vore as hy die sondige natuur nie wil toelaat om die kerk geskei te hou nie, maar dat hy juis deur die genade die natuur se ware plek - soos God dit in die begin bedoel het - na vore wil laat kom. Daardeur sien hy ook die herstelde harmonie na vore kom in die verskillende³⁹¹ lewenskringe. Daardeur word die ware kerk werklik breed³⁹² gesien as die ware, nuwe mensdom.

Om die vereniging te bereik moet die wil daartoe geopenbaar word. Vir Schilder is die debat met die Rooms-Katolieke Kerk op hierdie punt³⁹³ nog nie *prakties* beantwoord nie. Vier jaar voor die Vrymaking het Schilder al geen rede gesien waarom daar nie 'n wêreldwye konsilie³⁹⁴

begunstiging van het socialisme het communisme in de hand werkt, is duidelyk." *VW kerk III*, (1965:225).

³⁸⁹ "...dat het tijd wordt, dat diegenen, die aan de christelijke belijdenis vasthouden, een ontmoeting in wereldverband gaan organiseren. Niet in kerkverband; want dat kan eerst geschieden, indien over de kwestie der belijdenis ingrijpender gesproken ware dan thans het geval is. Maar in een contact van ontmoeting en verkenning en hulpverlening, mede ter bestrijding dergenen, die onder den christelijken en kerkelijke naam een wereldpolitiek steunen, die de kerk naar den afgrond voert, door in de kaart van haar vijanden te spelen." *VW kerk III*, (1965:226).

³⁹⁰ "...de natuurlijke onderscheidingen in volksaard en karakter toch te doen samenwerken voor één en dezelfde verbreding van het katolieke geloof." *VW kerk I*, (1960:432).

³⁹¹ Vgl. *VW kerk I*, (1960:433-434).

³⁹² "...de machtige brede betekenis van de kerk..." *VW kerk I*, (1960:434).

³⁹³ Hier het Schilder veral die gedagte van 'n algemeen wettige konsilie op die oog soos dit waaroor die teoloë van die Sorbonne in Calvyn se dag gepraat het. Schilder (1940:94).

³⁹⁴ "...zoo kan men tegenwerpen, zulk een concilie kan juist geen wereldconcilie zijn. Wij vragen anno

byeengeroep kon word nie. In Schilder se afwysing van die pluriformiteit en die gevolglike kwiëtisme bly hy steeds ekumeniese ekklesioloog wat werklik 'n wêreldwye kerk, maar dan die ware kerk, ten doel het. Hy wil steeds die kernpunte ook teenoor die Rooms-Katolieke Kerk handhaaf. Hy sluit hierin by Cyprianus en Calvyn aan as hy stel dat Calvyn nie teen 'n algemene adres van die kerk was nie, maar teen die bepaalde adres³⁹⁵ by die Rooms-Katolieke Kerk. Op hierdie manier ontkom Schilder aan die beskuldiging dat hy kleingeestig sou wees, een wat net sy eie kerklike situasie wou aanspreek.

Aan die ander kant wil Schilder die versplintering van die kerk ook teenstaan, deurdat nuwe kerkdenominasies gevorm word rondom onbenullighede. Dit gaan oor die wettige adres van die kerk. Hier wys hy na die Ou-Testamentiese profete³⁹⁶ wat nie 'n nuwe instituut, 'n nuwe kerkadres opgerig het nie, ten spyte daarvan dat die kerk uiters vervalde was. Aangesien Schilder wil sien dat die wettigheidsaspek daarvoor verantwoordelik is dat slegs een wettige adres van die ware kerk in een bepaalde plek tot stand kom, werk hy met die beeld van die verhuisende³⁹⁷ God. Dit stel hy teenoor die gedagte van pluriforme behuising van God in verskeie kerke op een plek.

Schilder volg Calvyn met betrekking tot die eenheid van die kerk. Volgens hom is nie soseer Calvyn se afwysings nie, maar inderdaad sy leer oor die eenheid van die kerk, beide in die sigbare en onsigbare kant van die saak, juis die veroordeling³⁹⁸ van die pluriformiteitsleer.

1940: waarom niet?" Schilder (1940:94).

³⁹⁵ "...dan zegt Calvijn *niët*: weg met een generaal adres, doch alleen: weg met *dit* generaal adres." Schilder (1940:95).

"Die roomse antichrist - aldus Calvijn - roept ons op tot 'zijn' eenheid, en als wij weigeren, noemt hij ons schismatiek... Wij willen graag concordies zijn (ook in het zichtbare, natuurlijk, anders zou Calvijn in de concrete situatie van het lopende debat een polemischen slag in de lucht doen). Maar dan in Christo... En nu de conclusie. Ze is niet een loslaten van het ideaal der zichtbare eenheid, doch een ontkenning, dat deze lopen zal langs de lijn van den *paus*; ze is dus het tegendeel van de vlucht in het pluriformiteitsdogma." VW *kerk* III, (1965:129).

³⁹⁶ "Daarom wordt dan ook gewezen op het voorbeeld van de profeten, die, hoezeer ook de kerk vervallen was, toch niet nieuwe instituten hebben opgericht; argument daartoe was, dat het officiële adres, waaraan de Heere zich zelf gebonden had, door hen niet mocht worden vermeerderd met een nieuw adres, een tweede." VW *kerk* I, (1960:388).

³⁹⁷ Schilder verwys na Calvyn [IV:2:3]. "Trouwens, de kwestie, 'hoeveel gelovigen er ergens nog zijn'... is het criterium niet... den 'verhuisenden' God. Niet over den pluriform-behuisden God. Men vergeve mij de zegswijs." VW *kerk* I, (1960:390).

³⁹⁸ "...maar Calvijns leer van de eenheid der kerk (in het zichtbare wijl in het onzichtbare) DIE is

5.5 Kerk en sekte

5.5.1 Definiëring van sektes

Sektes ontstaan volgens Schilder daar waar 'n voorkeur uitgeoefen word ten opsigte van een of ander teologiese standpunt. Die meeste sektegroepe³⁹⁹ wil tog meeding om die kerktitel. Om sektes te definieer behoort na twee sake gekyk te word, aan die een kant dat 'n teologiese voorkeur gemaak word wat heeltemal los staan van die openbaring, en tweedens dat 'n teologiese standpunt - wat wel met die openbaring strook - so eensydig beklemtoon word dat die geheel van die openbaring ook agterweë bly.

Die eerste vraag wat 'n sekte is handel dus nie of 'n vergadering homself aandien as kerk nie, ook nie of daar 'n aantal gelowiges teenwoordig is nie, ook nie eens die vroomheidskwaliteit word hier in ag geneem nie. Slegs die Woord sal die beslissing⁴⁰⁰ gee waar die universele kerk is en waar God amptelik sy vergaderwerk laat afloop in en deur die kerklike organisasie. Aangesien die Skrifopenbaring by die sektes op 'n sypoor geplaas word, is die struikelblokke welig.

Hierin sien hy dat die sektes gedoem is om in permanente konflik⁴⁰¹ met mekaar te bestaan. Vir Schilder gaan dit daaroor dat die grondgedagtes van die Heilige Skrif, soos vasgelê⁴⁰² in die belydenisskrifte, as breë basis moet dien en as sodanig tot sy volle reg moet kom, en dat altyd die

veroordeling van de...pluriformiteitsleer, en daardoor tevens afwijzing van het kerkelijke quietisme." *VW kerk I*, (1960:356).

³⁹⁹ Vgl. *VW kerk I*, (1960:429). Schilder verwys ook na 'n uitspraak van Cyprianus wat sektes beskryf as ape wat die mense slegs namaak, so na-aap die sektes die kerk, vgl. *VW kerk II* (1962:262).

⁴⁰⁰ Vgl. *VW kerk III*, (1965:327).

⁴⁰¹ "Waar Christus niet is, en waar de genade niet heerst, DAAR worden natuurlijke onderscheidingen uit haar verband gerukt, en DAAR worden ze de aanvang van schismata. De secten - dit woord nu niet in strikt kerkelijk-theologische zin genomen, - de secten leven buiten Christus met elkaar in oorlog." *VW kerk I*, (1960:433).

⁴⁰² "...dan ware ze *sectarisch* geweest. Want dan had zij de *brede* basis verlaten...Het ging echter in feite niet eens om een *brede* basis; het ging om de *basis*; en die basis was *al gelegd*." *VW kerk II*, (1962:22), vgl. ook *VW kerk II*, (1962:15).

geheel in gedagte gehou moet word. In hierdie sin is die belydenis altyd as sektaries-antiteties⁴⁰³ te sien. Die binding aan die Skrif, en nie die meerderheid⁴⁰⁴ van mense nie, bepaal die ware kerk en dus ook wat onder sektes verstaan moet word.

Schilder stel ook dat die sektes nie op die verbond ag slaan nie. So eis die genadeverbond nie in wese iets nuuts⁴⁰⁵ van die mens nie, maar is 'n teruggryping na die werkverbond. Hierdie ontwikkelingslyn binne die verbondontwikkeling word ontken wanneer deur sektes "nuwe" eise in die naam van God aan mense gestel word. Hier speel een van die grondgedagtes rondom die Skrifopenbaring 'n rol. Vir Schilder werk alles weer terug na die begin. Sektes wat so 'n radikale breuk met die ontwikkelingslyn voorstaan, plaas hulleself dan buite die kerk as verbondskring, waar met vervulling van die verbond en nie met 'n breuk in die verbond gewerk word nie. Sektes gaan volgens Schilder nie uit van wat hy die oer-verhoudings noem nie. Sektes vertoon dan ook altyd 'n eie seperatistiese⁴⁰⁶ trek.

5.5.2 Eie beginsel

Schilder voel baie sterk daarvoor dat die kerk ook sektaries kan word, as die kerk begin stemming maak vir 'n eie idee of eie beginsel. Wanneer hierdie eie beginsel kritiekloos aan ander opgedring word, sonder dat daar 'n gedurige konfrontasie⁴⁰⁷ met die Woord plaasvind, het naakte sektarisme in die kerk sigbaar geword - selfs al is die bedoeling om met hierdie eie beginsel

⁴⁰³ Vgl. *VW kerk II*, (1962:24).

⁴⁰⁴ Vgl. *VW kerk II*, (1962:280).

⁴⁰⁵ "...dat wat zij in Gods naam van hem eist, niets 'aparts', niet iets 'eigens', niet het requisiet van een groep, een club, een secte is, doch dat het hetzelfde is, als wat God 'van den beginne', van den aanvang af, reeds in het werkverbond dus, van den mens geëist heeft. Het *genade*-verbond toch eist niet wat nieuws, maar grijpt terug naar het *werk*-verbond. Dat is zijn glorie: het herstelt en behoudt de dingen, die '*van den beginne*' zijn, de oer-verhoudingen." *VW kerk II*, (1962:85).

⁴⁰⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:95).

⁴⁰⁷ "Opent de kerk een strijd voor een 'eigen beginsel', voor een 'eigen idèe', legt zij zulk een 'eigen beginsel' aan anderen op, zonder teruggang naar, zonder blijvende confrontatie met Gods Woord, dan is de reformatie van de kerk als daad van haar zelf reeds onmogelijk geworden. En wat zij dan als 'reformatie' aandient, dat verdient dien schonen naam niet. Het is een werk der secte. Zelfs, al was het 'beginsel' zelf goed." *VW kerk II*, (1962:82).

kerkreformerend op te tree. Wat op hierdie manier as reformasie voorgehou word, verdien nie daardie erenaam nie. Om 'n eie beginsel voor te hou maak reformasie in wese onmoontlik aangesien daar 'n eiegeregtigheid in skuil.

Die argument het egter ook 'n ander kant van die munt vir Schilder. Aangesien sy openbaringsbegrip sy kerkleer bepaal is dit ook op hierdie punt belangrik dat hy stel dat die ware kerk uit die Skrif opdiep wat daarin deur God ingelê is, al sou geen mens of tydsgees daarom vra nie. Dit is vir Schilder van hoogste belang dat daar vanuit die tese na die anti-tese beweeg word. Met hierdie gehoorsaamheid aan die volle openbaring van God kom die selfbehoud⁴⁰⁸ van die kerk na vore. Daardeur word ook gekeer dat die kerk verlei word om op sy eie selfgekose paadjie te stap, maar eerder die weg van God te bewandel soos God die rigting bepaal.

5.5.3 Onbetaalde rekeninge as kerkskuld

Schilder reageer op 'n bekende spreuk wat sê dat die sektes die onbetaalde rekeninge⁴⁰⁹ van die kerk is. Die bedoeling van hierdie uitspraak is dat die kerk self met 'n aanklag verantwoordelik gehou word vir die ontstaan en voortbestaan van die sektes. Hy sien in dat daar iets steek⁴¹⁰ in hierdie uitspraak. Die kerk kan en moet baie dinge voorkom wat die kerk se groei teenstaan en die kerk se krag verbreek.

Tog waarsku Schilder dat die stelling⁴¹¹ in sy algemeenheid erg misleidend kan wees, (al maak hy daarvoor voorsiening dat die kerk wel boete⁴¹² moet doen oor regmatige beskuldiging van

⁴⁰⁸ "...het is zelfbehoud. Dat is niet een geestelijk-arm flaneeren op ons eigen wegje, het is geen strompelen op ons eigen-gekozen afgebakend paadje, maar het is een wandelen op GODS WEG." *OWEK I*, (1948:159).

⁴⁰⁹ Vgl. *OWEK I*, (1948:158-159).

⁴¹⁰ Vgl. ook Schilder (1951a:11) waar hy die kerk se sosiale verantwoordelikheid bespreek: "...toch is er soms een kern van waarheid in de beschuldigings, dat 'het officiële Christendom' al te lang heeft gedaan, alsof er geen sociale kwesties waren..." en ook *Hel* (1920:15).

⁴¹¹ "Toch is de bewering, dat 'de' secten 'de' onbetaalde rekeningen zijn van de kerk, in haar *algemeenheid* misleidend." *OWEK III*, (1951:47).

⁴¹² Vgl. *OWEK III*, (1951:198), *VW kerk III*, (1965:214).

kerklike wangedrag waar die kerk deur die openbaring in die beskuldigdebank gestel word.) Dit is egter tipies van die sonde⁴¹³ van die mens om sektes te stig. Schilder maak 'n grondliggende onderskeid tussen reformasie en rewolusie. Vanuit hierdie onderskeid stel hy dat die skuldkwessie nie op 'n revolusionêre⁴¹⁴ maak-en-breek manier, wat katastrofaal van buite na binne op die bestaande wil ingryp, hanteer moet word nie. Hy sien dus in dat die sektariërs in wese revolusionêr is aangesien die saak van wie die skuld dra onskriftuurlik hanteer word. Daarteenoor pleit Schilder vir die reformatoriese uitgangspunt dat elke mens persoonlik voor God aanspreeklik gestel word vir die skuld van die gemeenskap, ook die kerklike gemeenskap.

Dit is egter onregverdig om daarom alle sektes wat ontstaan op die brood van die kerk te smeer. As mens dan van onbetaalde rekeninge wil bly praat, staan die saak eerder so: nie *alle* onbetaalde rekeninge het ten onregte onbetaald gebly nie. Daar word soms rekeninge voorgehou oor kerkskuld wat nooit deur die kerk aangegaan is nie. So noem Schilder 'n onregmatige rekening van byvoorbeeld die Darbiste wat daarop neerkom dat die kerk maar eerder moet ophou bestaan. Dit is 'n onbehoorlike eis en die kerk sou skuldig wees aan 'n growwe⁴¹⁵ sonde as die kerk ooit sodanige "rekening" sou betaal.

Ten spyte hiervan stel Schilder wel dat 'n instituut wat deur watter rede ookal - soos waar die belydenis vereng⁴¹⁶ word - veroorsaak dat gelowiges daarbuite⁴¹⁷ bly, verval in die kwaad van 'n sekte.

5.5.4 Handhawing van die belydenis

⁴¹³ "De sectezucht zit den mensch in het bloed; want secte komt van *secare* en *secare* beteekent snijden, afsnijden, afsonderen, afscheiden." *OWEK III*, (1951:47).

⁴¹⁴ Vgl. hiervoor Schilder se bespreking van die vraag of Willem van Oranje revolusionêr was, waarin hy die skuldhanteling tussen reformator en revolusionêr kontrasteer. *OWEK II*, (1949:242-245).

⁴¹⁵ "Dat mocht hij niet eischen! En de kerk zou aan *grove zonde* schuldig staan, als ze ooit deze 'rekening' betaalde." *OWEK III*, (1951:47), vgl. ook *OWEK II*, (1949:180).

⁴¹⁶ "Wie de belijdenis der kerk nodeloos verengt en zelfs de oorzaak wordt, dat wie God waarlijk vrezen naar Zijn Woord, van de gemeenschap der kerk worden uitgesloten, die wordt *daardoor* schismatiek." *VW kerk III*, (1965:66).

⁴¹⁷ Vgl. *VW kerk II*, (1962:441).

Waar die belydenis nie net verwater word nie, maar ook as heeltemal oorbodig geag word, trouens, waar die belydenis self as skadelik geag word (soos wat die Darbiste doen), en waar die belydenis vir die verbroekeling van die kerke verantwoordelik gehou word, daar het volgens Schilder nog geen ware hervorming ingetree nie. Schilder beskuldig Darby dat hy maar net die aantal sektes⁴¹⁸ met een vermeerder het.

Schilder stel dat die kerk homself skuldig kan maak aan sektariese optrede deurdat die belydenis en die oorspronklike voor-onderstellings daarvan nie bewaar word nie; sodanige skismatiese⁴¹⁹ trekke kan ten spyte van goed bedoelde ekumeniese bedoelings uitgewys word. Hierdie stelling moet gesien word in die lig daarvan dat Schilder die bewaring van die suiwerheid van die belydenis as eerste primêre eenheidshandeling sien. Hy gaan ook uit van die veronderstelling dat as die kerk 'n spanning beleef tussen sy gereformeerde belydenis en die ekumeniese roeping van die kerk, dan het die kerk in feite die belydenis⁴²⁰ losgelaat.

5.5.5 Die kerk in die woestyn

Daar word vanuit die sektariese neiging 'n tweekoppige⁴²¹ monster gevind wat die ware kerk bedreig. Eerstens is daar die gevaar dat daar 'n kerk binne in 'n kerk ontstaan, met die verskoning dat daar maar 'n woestynafsondering moet intree teen die sonde in die kerk. Schilder beskuldig hierdie "gematigde" woestynroepers daarvan dat hulle van die kerk 'n spel maak. Tweedens is daar die radikale wat die gelowiges oproep om self na die woestyn te gaan om dan daar deur selfopgelegde suiwering weer terug te keer na die kerk en so 'n waardetoevoeging vir die kerk

⁴¹⁸ "Evenzoo heeft Darby ten onrechte de apostolische kerk uit den eersten tijd als een *vrije* vergadering, zonder belijdenis, gesteld *tegenover* de tegenwoordige belijdeniskerk....En zoo heeft hij het aantal secten met één vermeerderd." *OWEK III*, (1951:42).

⁴¹⁹ "Wie de oorspronkelijke belijdenis *met* haar vòòr-onderstellingen (b.v. inzake God en de geschiedenis) vasthoudt, *die* is universeel, oecumensich. Wie het *niet* doet, *die* is feitelijk 'schismatiek', ook al doet hij ook menigen gang naar een oecumenisch geheten conferentie." *VW kerk II*, (1962:224).

⁴²⁰ Kamphuis (1964:111) vat Schilder soos volg saam: "...wat slechts belijdenis van een groep kan zijn, is daarmee als christelijke, oecumenische, katholieke belijdenis al veroordeeld."

⁴²¹ Vgl. *OWEK IV*, (1953:90-91).

bewerk. Hierop antwoord Schilder deur te wys na Op 12 dat die kerk alreëds in die woestyn is. Daar mag egter geen eiewillige⁴²² woestyntog wees nie, aangesien die woestyntog van die kerk slegs deur God self opgelê word.

5.5.6 Skeurkerke

In onderskeid met die valse ketterkerk, wat in 'n bepaalde dwaling volhard, wys Schilder dat die skeurkerk presies dieselfde beoordeling moet ondergaan as die ketterkerk. 'n Skeurkerk is waar dieselfde geglo word, waar dieselfde belydenis gehandhaaf word, maar waar skismaties aparte samekomste opgerig word. Dit is vir Schilder iets wat hom dwars in die krop steek. Hy sien die skeurkerk as sondigend⁴²³ teen die broederliefde. Schilder se langdurige liefdestwis met die Christelike Gereformeerde Kerk moet ook vanuit hierdie onderskeid en beoordeling van hom benader word.

⁴²² "En wie nu zegt: laat ons in de woestijn gaan en dan straks tot de kerk wederkeren, die wil de woestijn in de woestijn; die is de allerfraaiste sectarische mensch geworden. Hij wil de woestijn rationeel maken; hij wil de afzondering, maar hij wil ze in *eigenwilligheid*. Ja, *eigenwilligheid*! Want tot de woestijn mag de zoon der kerk alleen maar ingaan, *inzooverre als 't moet*, en als God het wil, en de nood der tijden het vordert." *OWEK* IV, (1953:91).

⁴²³ Vgl. Schilder se verwysing na die *Synopsis Purioris Theologiae* om sy beoordeling oor die skeurkerk te staaf. *VW kerk* I, (1960:343).

5.6 Opsomming

In hierdie hoofstuk is die kerklike pluriformiteitsprobleem en Schilder se hewige reaksie daarop in detail bespreek. Die historiese agtergrond in Nederland is ook geskets. Schilder wys hier veral daarop dat pluriformiteit die kerklike gewete afstomp om daadwerklik tot 'n sigbare eenheid te kom. Hier is ook die beeld van die kerk as moeder bespreek, wat aanleiding gegee het tot die titel van hierdie werk. Kritiese vrae is gevra rondom Schilder se hantering van die belydenis uitspraak dat buite die kerk geen saligheid is nie. Schilder verbind dit met die heiligheid van die kerk, wat weereens dui op die pneumatologiese beïnvloeding op sy ekklesiologie.

HOOFTUK 6

KERK EN WÊRELD

6.1 Inleiding

Vanuit Schilder se beskouing oor die eenheid in openbaring en die eenheid van die geskiedenis maak hy die stelling dat die kerk wêreldbewegende betekenis⁶¹⁰ het. Daarmee bedoel hy twee dinge: aan die een kant dat God die wêreldgeskiedenis plooi aan die hand van wat met die kerk gebeur en moet gebeur en tweedens dat die kerk, deur die werking van die Gees van Christus, die krag het om wesenlike invloed op die beweging van die wêreldgeskiedenis uit te oefen. Vir Schilder is dit altyd belangrik dat die kerk die tydsgees en die tekens van die tyd⁶¹¹ goed moet kan onderskei, deurdat die openbaring vasgehou word. Daarsonder is die kerklike roeping gekortwiek.

6.2 Kerklike roeping

Wat die kerk se roeping in die wêreld betref vind Schilder sy vertrekpunt in die koningskap van Christus. Dit is belangrik dat Schilder hier geen tweërlei koningskap van Christus sien nie, naamlik eers oor die kerk en dan oor die wêreld nie. As gevolg van Christus se bymeekaarmaak van die gelowiges is dit die taak van die kerk om tot belydenis daaroor te kom. Hierdie belydenis as gehoorsaamheidsdaad, as na-praat van die openbaring, werk instituerend.

Hierdie instituut⁶¹² is egter belas met 'n wêreldwye taak. Geloofsgetuïenis is dus vir Schilder die eerste en laaste daad van sosiale⁶¹³ betrokkenheid. Hy beskou bekering tot Christus ook as die

⁶¹⁰ "...wereld-bewegende betekenis als kerk van Christus..." *OWEK I*, (1948:87).

⁶¹¹ "...gebed rijzen om bewaring van het depositum, het pand, dat ons werd toebetrouwd. Wie er mee spelen zou, dien zeggen wij, dat hij misschien gevaar loopt, twee maal per dag naar het weerbericht te luisteren, maar niet te letten op de teekenen der tijden." Schilder (1949a:166)

⁶¹² Vgl. *VW kerk II*, (1962:221).

⁶¹³ Vgl. Schilder (1951a:340).

eerste sosiale⁶¹⁴ daad. Hierin is weer sy grondgedagte van die individu se verhouding tot die gemeenskap sigbaar. Vir hom is daar nie so iets dat die mens net om sy eie onthalwe glo nie. Geloof het altyd 'n sosiale verantwoordelike skuld. Schilder sien die taak van die kerk ook heel konkreet dat die kerk 'n soutende sout moet wees in die beïnvloeding⁶¹⁵ van die volkslewe. Schilder kontrasteer⁶¹⁶ die wêreldse eiewaan en inherente behoefte aan selfredding, met die kerk se belydenis van afhanklikheid van God. Hy verwerp dus wêreldmyding⁶¹⁷ as 'n verloëning van Christus se koningskap wat strek oor kerk en wêreld. In plaas van wêreldmyding moet daar wêreldwyding aan Christus wees.

Die Here gee die openbaring aan die kerk met die heldere veronderstelling dat die kerk sy roepingsplig en kerklike taak moet uitvoer ooreenkomstig hierdie geopenbaarde waarheid vanaf God. Daarom stel Schilder oor die toekomstige⁶¹⁸ kerklike roeping die volgende:

"Want die beste voorbereiding vir die toekoms is om in die hede jou plig te doen."

Ook wat as kerklike roeping⁶¹⁹ ervaar en aanvaar word, mag nie voortspruit uit subjektivisme nie, maar moet gegrond wees op die Heilige Skrif. Slegs dan is daar sekerheid dat die roeping van God af kom.

6.2.1 Gehoorsaamheid

⁶¹⁴ Vgl. *OWEK II*, (1949:226).

⁶¹⁵ Vgl. *OWEK I*, (1948:120).

⁶¹⁶ Hierdie twee lyne het volgens Schilder al met Kaïn en Set begin. Vgl. *OWEK I*, (1948:129).

⁶¹⁷ "Aangaande die *verhouding van de kerk tegenover de wereld* handhaven wij, dat de christelijke levenskunst niet ligt in 'mijding', doch in 'wijding' van de wereldleven. Wereldontvluchting is niet de eisch; feitlijk is ze verloochening van Christus' koningschap, dat ook in het wereldleven zijn volgelingen hun taak aanwijst." *OWEK IV*, (1951:46).

⁶¹⁸ "Want de beste voorbereiding voor de *toekomst* is: in het *heden* uw plicht te doen." *OWEK II*, (1949:133).

⁶¹⁹ "Maar, zoo vragen wij, hoe *weet* ik, dat iets mijn *roeping* van Godswege is zonder de Schrift? Is dat geen zuiver subjectivisme?" *OWEK II*, (1994:157).

In die kerk, waar Christus as koning teenwoordig is en as sodanig bely word, sal daar beslissende gehoorsaamheid⁶²⁰ voorkom. Die taak van die kerk as mede-arbeider van God word bepaal deur die wêreldomvattende⁶²¹ amp van Jesus Christus wat as koning dring tot wêreldheerskappy en wêreldverowering. Die feit dat die kerk geïnkorporeer is by Christus se taak behels selfs 'n verkondigingstaak⁶²² met betrekking tot die engele. Die kerk het ook 'n roeping om op grond van Ef. 3:10⁶²³ die veelvuldige wysheid van God aan die geeste⁶²⁴ te verkondig.

Die verbondstaak sluit ook die breër samelewing in. Volgens Schilder is die taak van die kerk ook die opvoeding⁶²⁵ van die volk, maar hy waarsku dadelik daarmee saam dat die taak nie net deur die kerk verrig mag word nie. Twee aspekte⁶²⁶ van die kerklike taak is vir Schilder belangrik:

- Eerstens dat die geopenbaarde wil van God, sy deurlopende gebooe, aan die kerk gegee is om na te kom. Dit is die breë pligtestaat van die kerk.
- Maar tweedens wil Schilder stel dat elke tydvak in die kerk se geskiedenis sy eie nuwe besondere bevele ontvang. Dit is die afsonderlike taak wat elke geslag as unieke opdrag ontvang juis vir die tyd⁶²⁷ waarin geleef word. Daardie bevele is nie vooraf bekend nie.

⁶²⁰ "Dan toch krijgt men een oog ervoor, dat in de kerk, waar Christus koning is, de belijdende Christen geen 'rechten' van anderen erkennen kan, die hem zouden belemmeren, zijn 'plicht' te doen. Want zijn eigen 'recht' is dat der gehoorzaamheid, der dankbaarheid." *VW kerk II*, (1962:102).

⁶²¹ Vgl. *OWEK I*, (1948:108,156).

⁶²² Oor die engeleboodskap aan die herders sê Schilder: "Zoo wordt niet Christus getoon als Jezus, maar Jezus gepredikt als Christus. Van Christus hadden ze mogelijk iets begrepen, maar van Jezus niets." *OWEK I*, (1948:233).

⁶²³ "...sodat nou deur die gemeente aan die owerhede en magte in die hemele die menigvuldige wysheid van God bekend gemaak kan word..."

⁶²⁴ Vgl. *OWEK II*, (1949:15).

⁶²⁵ "De kerk kan het weten, dat de volksopvoeding niet meer van haar alleen uitgaat." *OWEK III*, (1951:166).

⁶²⁶ Vgl. *OWEK I*, (1948:184).

⁶²⁷ "Heeft Hij de *bergrede* niet gesproken, ieder daarin verpflichtende *voor zichzelf* en in *zijn* situatie te komen tot de *uiterste* spanning van gehoorzaamheid, *niets* toevallig of neutraal latende?" *OWEK I*, (1948:269).

Schilder trek 'n verbindingslyn tussen die voortgaande openbaring⁶²⁸ en die feit dat God saam met die kerk as sy volk gaan en aan die ander kant die kerk se taak wat algaande moeiliker word. Hoe meer die kerk die meerdere genade van die openbaring beleef hoe meer verdiep en vergroot die kerk se taak.

Schilder sien in dat die roeping van die kerk dikwels ook aanleiding is tot die versoekings wat op die kerk se pad kom. Hy maak 'n toepassing op die wêreldtaak van die kerk, uit die feit dat Christus juis by en rondom die tempel⁶²⁹ versoek is. Christus se taak was vervleg met die tempel, daarom verskyn die Satan ook juis met sy verleiding daár. Die hartseer is dat die kerk nie altyd op die werksplek (soos Jesus by die tempel) versoek word nie, aangesien die kerk ook baie keer met roepingsversaking besig is.

6.2.2 Regsplig

Die roeping van die kerk vergestalt vir Schilder primêr in die amp van die gelowige. Die gelowige wat sy amp volvoer in navolging van Christus het 'n reg⁶³⁰ en 'n plig tot optrede. Schilder wil niks weet van 'n uitbalansering van verskillende soorte regte in die kerk nie. Die Christen wat aan sy belydenis getrou is, kan nie ander se 'regte', wat hom sou verhinder om sy plig te doen, erken nie. Want die reg is geleë in gehoorsaamheid. Hy sien dat hierdie regsplig 'n noodsaak is vanweë die kerk se kennis van God se oordeel oor verbondsbreuk.

6.3 Kerklike ampte

⁶²⁸ "God is voortgescheden met Zijn volk en met Zijn openbaring; Hij geeft nu *hemelse gaven*, een hemelsch Jerusalem, een hemelsch burgerschap. En deze meerdere voorrechten zijn ook *verzwaring van roeping*." *OWEK I*, (1948:103).

⁶²⁹ "Wie wordt verzocht, in zijn geestelijk leven der eenzame worstelingen met God, *verzocht* om den tempel, om het vraagstuk der kerk, het vraagstuk der profetie, die haar loop neemt door de wereld? Wie vecht in eenzame stilte met de onzichtbare machten der geestelijke wereld om den uiterlijken verschijningsvorm van zijn eigen kerk?" *OWEK I*, (1948:112).

⁶³⁰ "...het was en is een recht, dat zijn keerzijde vindt in *plicht*, een recht van niet-recht, een recht, dat slechts ligt in noodzaak, in het: *wee mij, als ik het niet doe*." *VW kerk II*, (1962:104).

6.3.1 Mede-arbeider as wortel

Schilder maak baie van die amp van die gelowige. Hy verstaan die amp⁶³¹ van die gelowige as 'n vervulling van die roeping wat in die salwing van Christus 'n gegewe⁶³² aan die kerk is. Hierdie amp van die gelowige is vir Schilder 'n noodsaak⁶³³ in die kerk. Deur die Heilige Gees volg daar optredes waarvan bloot gesê kan word dat dit ter wille van God se eer is en daarom nie anders opgetree⁶³⁴ kon word nie.

Veral mag die amp van die gelowige Christus nie teenstaan in sy metode⁶³⁵ van kerkvergadering nie. Medewerking is geen selfstandige optrede nie maar altyd navolging⁶³⁶ van Christus. Hier verbind Schilder die belydenis oor die kerk as liggaam van Christus baie sterk aan die gelowige se amp. Dit is duidelik dat Schilder sy begroning vir die amp van die gelowige vind in sy beskouing oor die mens as mede-arbeider van God binne die verbond. Schilder se belydenis aangaande die openbaring van God vind ook weerklank in sy beskouing oor die amp van die gelowige. Die kerk het nie die reg om eklekties⁶³⁷ met God se bevel⁶³⁸ om te gaan en sodoende

⁶³¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:151-152).

⁶³² Vgl. *Tussen* (1929:256).

⁶³³ Vgl. *VW kerk II*, (1962:170).

⁶³⁴ Schilder sien byvoorbeeld Luther se sestiende eeuse reformasiedaad en die Afskeiding van 1834 in hierdie lig, vgl. *VW kerk II*, (1962:168).

⁶³⁵ "Wanneer wij belijden, dat de Zoon van God van het begin der wereld af aan tot het einde toe zich een gemeente vergadert, een kerk, en dat deze kerk moet worden gezien op dezelfde wijze als de belijdenis...dan kan dat ambt der gelovigen op *dit punt* zich nimmer *doen gelden*, wanneer de gelovige zich geeft aan bewegingen, die de methode van Christus' actie van kerk-vergadering weerstaan of selfs disputapel stellen, relativeren. Wie over het lichaam van Christus, en over de wijze, waarop het door Hem vergaderd wordt, anders denkt dan onze belijdenis doet, zeker, die kan in buitenkerkelijke vroomheid veelszins reden tot dankbaarheid zien. Wie echter meent, dat de organisatie en de bijeenbrenging van de gelovigen gebonden is aan wat blijkens onze belijdenis Christus zelf in dezen doet, en ons beveelt als Zijn mede-arbeiders te doen, die staat inzake de vergadering niet onafhankelijk doch gebonden." *VW kerk II*, (1962:243).

⁶³⁶ "De tijden zijn ernstig; de strijd is zwaar. Niemand doe een stap, niemand schrijve een leidend woord, niemand zegge tot zichzelf, of tot een ander: ga, of hij moet weten, dat God het wil, en dat wie hem niet volgt, daarin Christus nalaat te volgen. En anders ga hij niet." Schilder (1928:62).

⁶³⁷ "Men mag niet elk voor zich uit de veelheid van Christus' eisen telkens juist er één naar voren schuiven, ten koste van de andere. En allermint mag men een zó klaar omschreven eis als dien tot kerkinstituering buiten de primaire agenda-punten houden, welke bij de 'mobilisatie' van alle gelovigen in de door den Koning hun verstrekte 'legerorde' vastgesteld zijn. Noch theoretisch, noch practisch." *VW kerk II*,

sy mede-arbeiderskap eensydig of eiewillig in te vul nie. Die amp van die gelowige moet met die volle oeuvre van die openbaring rekening hou, beide in die mobilisasie en ordelike inrigting van die kerk.

6.3.2 Voorrang

Omdat hy die amp primêr as 'n dienende amp sien, en dat die amp van die gelowige enige ander besondere amp voorafgaan, is dit dus vir hom logies dat die ampte in die kerk geensins mag verval in oorheersing⁶³⁹ nie. Hierdie vertrekpunt sal die kerk ook vrywaar⁶⁴⁰ om op sektariese wyse agter een of ander charismatiese of geniale menslike leier aan te loop.

Die Woord is aan die kerk toevertrou, en die besondere amp van apostels het verval. God het die besondere ampte daarna blywend⁶⁴¹ in die instituut gegee as charismata. Die amp⁶⁴² sluit charismata in en die charismata sluit die amp weer nie uit nie, alhoewel dit nie konsentriese sirkels is nie. So is die lering in die gemeente by nadere ordening gebind⁶⁴³ aan die amp. Aangesien Christus die uitdeler⁶⁴⁴ van die gawes aan sy kerk bly, mag die amp dus nooit dwangmatig wees nie. Schilder sien dus Christus se middellike regering deur die gawes wat sy vaste werksaamheid kry in die besondere ampte.

(1962:244).

⁶³⁸ "...de absoluteitheid van het recht van Christus, die de ambtelijke opdracht geeft aan wie Hij wil..."
VW kerk II, (1962:342)

⁶³⁹ "...dat in de kerk Christus' koningschap de wet mag stellen, en dat het ambt in de kerk er niet is om te heersen, maar om te dienen." VW kerk II, (1962:113).

⁶⁴⁰ Vgl. VW kerk II, (1962:239), Schilder sien in dat Barth se teologie eintlik die kerkakker omploeg om sektaries te word: "...noch Barth kunnen het ambt in de kerk zijn betamelijke ere geven. Want juist datgene, wat de kerk ambtelijk doet, we denken b.v. aan den dienst des Woords, de uitreiking der sacramenten, komt bij Barth in verdenking, is z.i. niet credietwaardig." VW kerk II, (1962:330).

⁶⁴¹ Vgl. OWEK III, (1951:42).

⁶⁴² Vgl. OWEK III, (1951:43) vir Schilder se verwysing na Bavinck [GD IV:2:385].

⁶⁴³ Vgl. OWEK III, (1951:43).

⁶⁴⁴ "Steeds blijve de gedachte, dat Christus de Koning is der kerk en dat Hij dus 'gave' voor het ambt uitdeelt." OWEK III, (1951:44).

Die ouderlinge en predikant is bediendes van daardie bedienbare Woord. Daarom gee Schilder voorrang aan die amp van die gelowige, nie in belangrikheid nie maar wel in volgorde⁶⁴⁵ van die ampte. Die amp van die gelowige is nie die oorsprong van die kerk nie, en is ook nie die gevolg van kerklidmaatskap nie. Die amp van gelowige het voorrang in Schilder se denke. Die amp van die gelowige het dus die reg⁶⁴⁶ en plig om, waar die besondere ampte hulle bedieningsgrens oorskry, deur nie die Woord volledig te bedien nie, sodanige besluite en uitsprake nie te aanvaar nie, en self weer die diens van die Woord in eie⁶⁴⁷ hande te neem. In Jesus Christus het die skape self die reg⁶⁴⁸ om die herder-leiers aan te spreek.

6.4 Kerk en geskiedenis

6.4.1 Een God - een geskiedenis

Dit is belangrik om te weet dat Schilder nie 'n radikale skeiding⁶⁴⁹ tussen wêreld- en kerkgeskiedenis tref nie. Vir Schilder is die plek waar die werklike drama⁶⁵⁰ van God se gerig⁶⁵¹

⁶⁴⁵ "Het ambt der gelovigen is geen 'gevolg' van het lidmaatschap der kerk, doch gevolg van Gods verordining en bewaming, die Hij evenwel laat verkondigen door de kerk, en laat geschieden door het Woord, dat haar is toebetrouwd. En het ambt der gelovigen is geen 'oorsprong' van de kerk, want de oorsprong van de kerk ligt in de doorgaande werkzaamheid van Jezus Christus, de Zoon Gods, in de vergadering van een gemeente voor zich uit het ganse menselijke geslacht, door zijn Geest en Woord." *VW kerk III*, (1965:437).

⁶⁴⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:304).

⁶⁴⁷ Vgl. *VW kerk III*, (1965:435).

⁶⁴⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:131).

⁶⁴⁹ "Gods verlossingswerk maakt dus geen aparte geschiedenis, los van de 'profane'; het komt de geschiedenis in, en voltrekt zich *met* en *door* haar." *Hemel* (1954:53).

"Sociale worstelingen zijn daarom brokken van de kerkhistorie; *die* is immers de mensheidsgeschiedenis. Kerkhistorie is geen historie van de kerkmensen, doch ze is de geschiedenis van Gods kerk-vergadering." Schilder (1951a:46).

⁶⁵⁰ Vgl. *VW kerk II*, (1962:38,40).

⁶⁵¹ Daarom wys Schilder ook die geskiedenisbeskouing van die Romantiek af, aangesien dit in wese nie krities teenoor die geskiedenis kan staan nie. "De romantiek kan de wereld in bouw en geschiedenis alleen maar in de ongebroken 'spanning' zien; die spanning is er vanwege de in wereldbouw en -geschiedenis bestaande *eenheid der contrasten*. Een spanning, die dus in den grond niet 'critiek' is, doch de critiek altijd den mond snoert...wie den zegen, of den vloek absoluut zou maken, die heeft den klop van 't wereldhart nog nooit

en genade afspeel, juis die geskiedenis. Hy het dan ook geen twee wêreldes idee nie, waar God telkens inbreuk maak op die ander en die menslike geskiedenis eintlik nie as die regte geskiedenis opgevat word nie. Hy verwerp dus enigiets wat op 'n piëtistiese dualisme⁶⁵² neerkom.

God se openbaring kom in en deur Jesus Christus. Wie Hom in die geloof aanvaar, neem gelyktydig daarmee saam die heilsgeskiedenis, die geskiedenis⁶⁵³ van God se selfopenbaring deur al die eeue. In dié sin is Christus die bewegende eksegeet van God.

Schilder vind sy grondgedagte oor 'n christelike geskiedenisbeskouing verwoord in die Chalcedonbelydenis⁶⁵⁴. Dit is waar gestel word dat God in Christus nooit van die mens en die geskiedenis geskei is nie, en dat God ook weer nie in die menslike geskiedenis opgaan⁶⁵⁵ nie. Christus, die Woord, is vir Schilder dus glad nie net 'n raaklyn met die aarde nie. Hy het dus 'n grondliggende verskillende uitkyk op die geskiedenis as byvoorbeeld Barth, met wie hy vir 'n groot deel van sy lewe in 'n eensydige tweeveg betrokke was.

Vanuit die veronderstelling wat in die belydenis na vore kom, veral die Dordtse⁶⁵⁶ leerreëls, is dit

beluisterd." *VW kerk* II, (1962:267).

⁶⁵² Schilder vind 'n voorbeeld hiervan in 'n brief in Junie 1546 van Melancton aan Chilianus Goldstein. "...de historie van de kerk wordt tot een supra-natureel gebeuren gemaakt, en daarmee aan den naturelen nexus rerum onttrokken; de scheiding der terreinen, dat bedenkfel van piëtistisch dualisme, wordt een feit, en de kerk - hoewel vrijgemaakt - zet den eersten stap op het pad, dat die vrijheid alleen maar naar binnen als *positief* begrip kent." *VW kerk* III, (1965:182).

⁶⁵³ Vgl. *BDS* (1927:39-40).

⁶⁵⁴ "Wij laten Christus nooit tot raaklijn worden, noch ook het Woord, noch enige 'wereld Gods'. In Christus zelf is God van de mens - men denke aan Chalcedon - niet gescheiden, maar ook niet met hem saamgevloeid. Onvermengd, en toch verèend. Wie dat gelooft, zie *dàar* de grondwet van de christelijke geschiedbeskouing vol- en vastgehouden." *Hemel* (1954:53).

⁶⁵⁵ Schilder neem op hierdie punt saam met Kierkegaard en Barth stelling in teenoor Hegel. "Tegenover Hegel plaatsen wij als gereformeerde belijders de gedachte, dat God en mens nooit in elkander over kunnen vloeien, nimmer in een hogere synthese saam te brengen zijn, dat immers de grens tussen God en schepsel nimmer overschreden kan worden door ons; en nimmer door Hemzelf, laat staan door ons kan worden uitgewist." *Hemel* (1954:47-48).

⁶⁵⁶ "...Dordtse Synode...ook hier de regel doorgaat: 'wat het eerste is in Gods besluit, dat is het laatste in de uitvoering', de uitvoering n.l. van zijn besluit; m.a.w. in de geschiedenis. Dat wat God zichzelf in het geheel van zijn raadsbesluiten als *doel* stelt, is dus 'het eerste' in Gods besluit (men denke hier bij dat woord: 'het eerste' vooraf niet aan een soort van successie in het verlengde van Gods praemissen tot conclusie voortschrijdende gedachten). En nu begint God in de historie het bestotene uit te werken; èen voor èen laat Hij

duidelik dat Schilder nie negatief teenoor die geskiedenis⁶⁵⁷ staan nie, maar wel teenoor die sonde. Hierdie veronderstellings is dat God se raadsbesluit die doel van die geskiedenis vorm. Schilder maak voorsiening daarvoor dat onderskeid⁶⁵⁸ nog nie op 'n antitese dui nie. So sien hy by die skepping se begin wel 'n onderskeid met die Skepper, maar nie 'n teenstelling nie. Hierdie siening van Schilder is fundamenteel vir sy beskouing oor sonde en die invloed daarvan op die kerk. God is dus nooit volgens Schilder te sien as vyandig teenoor die geskiedenis nie. Schilder se waardering van die geskiedenis, as onderskeibare daad van God is juis in hierdie vertrekpunt geleë. Die kerk se geskiedenis, ook waar daar in sonde teenoor God te staan gekom word, moet dus gesien word teen die agtergrond dat God se hand nie antities daarin raak te sien is nie. Die teenstelling⁶⁵⁹ is tussen sonde en genade, en nie tussen Skepper en skepsel, tussen die Hoof van die kerk en die kerk nie. Slegs so kan die humanisme⁶⁶⁰ se greep gebreek word.

6.4.2 Geen 'bo' en 'onder' geskiedenis

Om Schilder se visie van die geskiedenis van die kerk te begryp is dit noodsaaklik om te weet dat hy geen onderskeiding⁶⁶¹ maak tussen 'n bo en benede⁶⁶² geskiedenis nie. Dit sou vir Schilder meebring dat die kerk se geskiedenis, ook spesifiek die simboliek van die kerk, relatiewe

de in de historie optredende factoren heenleiden naar het, als het eerste, in zijn besluit gestelde doel." *Hemel* (1954:67).

⁶⁵⁷ "Achter Dordt ligt dus de erkenning - zeer zeker - van de zonde, maar eveneens, van die almachtige, souvereine, in de geschiedenis *presente genade*. Een *neen* over de zonde, niet over de *geschiedenis*." *VW kerk II*, (1962:38).

⁶⁵⁸ "Want wij missen zulk een antithese in de aanvang der geschiedenis. Een *onderscheid* is nog geen *tegenstelling*...daarin ligt de ontkenning van het onderscheid als *antithese*. Wel is er *nà dien* in de historie een antithese openbaar geworden, en wel was in de geschapen wereld krachtens Gods wil de *mogelijkheid* der zonde, en dus der antithese, in de wereld gelegd." *Hemel* (1954:48).

⁶⁵⁹ "De tegenstelling ligt anders. Zij ligt tussen *zonde* en genade, tussen *zonde* en God, tussen *zonde* en Gods Woord...Op dit principiële punt komt alles aan." *Hemel* (1954:48).

⁶⁶⁰ "Laat dan weer plaats er komen voor haar onderwijs, dat God een 'neen' spreekt, allèen maar over zonde, nièt over geschiedenis, Zò slechts kan men het humanisme breken, ook van Tillich, ook van Lessing." *Hemel* (1954:54-55).

⁶⁶¹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:337) vir George Merz se standpunt as 'n voorbeeld hiervan.

⁶⁶² "Dus verwerpen wij't theoreem van geschiedenis-en-böven-geschiedenis." *Hemel* (1954:53).

geskiedenis word, wat altyd maar weer op die eintlike geskiedenis betrek moet word. Schilder sien die geskiedenis as eenheid, ook as die enkelvoudige⁶⁶³ raamwerk vir die kerk se geloof waarin God werk.

6.4.3 Katastrofale geskiedenis

Schilder sien vanuit die Woordenbaring 'n begin⁶⁶⁴ asook 'n middelpunt en einde⁶⁶⁵ van die wêreldgeskiedenis op een ontplooiende liniêre⁶⁶⁶ lyn. Die einde beskryf hy as 'n katastrofe⁶⁶⁷ en stel dat dit integraal deel is van 'n christelike geskiedenisbeskouing.

Schilder sien die kerkgeskiedenis ingebed in die wêreldgeskiedenis. Die geskiedenis van die feitelike kerkvergaderwerk van Christus bepaal⁶⁶⁸ die wêreldgeskiedenis. Sy uitgangspunt is dat die wêreld se gekiedenis, die skepping, die mensdom se lewensloop, die kerk as geloofstuk, alleen sin⁶⁶⁹ en betekenis het deur daarna te kyk deur die bril van wat God met sy kerk in Christus doen. Hy erken dus nie twee geskiedenis, kerk en wêreld, waarmee God afsonderlik besig is nie.

⁶⁶³ "...voor ons geloof een passen 'raam', waarin God werkt. 'Een' raam? Neen, neen: *hèt* raam." *Hemel* (1954:53).

⁶⁶⁴ Vgl. *VW kerk III*, (1965:182).

⁶⁶⁵ "...wij kunnen geen afstand doen van het begrip: 'ta eschata', de laatste *dingen*, als dingen der geschiedenis, dingen van't *slot*, van't chronologisch straks dateerbaar eind. Hiermee staat of valt voor ons alles." *Hemel* (1954:53).

⁶⁶⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:184).

⁶⁶⁷ "De katastrofe-idee is aan *alle* christelijke geschiedbeskouing voor *alle* geschiedenis, de eerste, en de laatste, en ook voor die van't midden (Christus), als leer-spreuk eigen." *Hemel* (1954:52), vgl. ook Schilder (1951a:22,44).

⁶⁶⁸ Hierin volg Schilder vir Calvin. "...dan trekt Calvin dadelijk de forse lijn: niet een van het factum der kerkvergadering geabstraheerde wereldgeschiedenis bepaalt de kerkhistorie, doch de historie van het factum der kerkvergadering bepaalt die van de woedende wereld." *VW kerk III*, (1965:184).

⁶⁶⁹ Teenoor die geskiedenisbeskouing van Althaus stel Schilder: "Hoe durft hij hier van 'lèven' roepen, als hij niet aanneemt, *uit de Schriften*, dat *wat* de kerk van Christus zegt, geen onzin is, maar zin?" *Hemel* (1954:54).

Die middelpunt van die geskiedenis sentreer vir Schilder rondom die koms, lyde en sterwe en hemelvaart⁶⁷⁰ van Jesus Christus asook die Pinkstergebeure. Die Pinkstergebeure met die kerk word deur Schilder gesien as die begin⁶⁷¹ van die einde van die wêreldgeskiedenis. Hy het 'n profeties-christologiese⁶⁷² uitkyk op die wêreldgeskiedenis.

6.4.4 Openbaring en geskiedenis

Hier is ook weereens een van Schilder se temas duidelik sigbaar. Die eenheid wat hy in die Woordopenbaring⁶⁷³ raaksien en dat God Hom ook in die geskiedenis⁶⁷⁴ openbaar, noop hom om ook die eenheid in God se handeling met die skepping⁶⁷⁵ te soek. Daar is vir Schilder 'n verbindingslyn tussen die organiese beskouing oor die Skrif en die feit dat die Messias Homself organies⁶⁷⁶ uit die ontwikkeling van die voorgaande eeue laat verklaar.

⁶⁷⁰ "...maar enkele dagen geleden bij de hemelvaart...niet maar *een* geschiedenis, doch DE geschiedenis beleefde, en dat niet slechts in *zijn* leven, maar in de *wereldgeschiedenis* God een *keerpunt* liet komen bij Christus' hemelvaart..." *OWEK I*, (1948:69).

⁶⁷¹ "En deze pinksterdag zegt mij, dat God, mijn God, bezig is de wereldhistorie te beëindigen." *OWEK I*, (1948:82).

⁶⁷² "Want de Bijbel is vol van gezaghebbende, fundament-wijzende en perspectief-opende 'gegevens', die, wijl ze nimmer losse, aphoristische 'gegevens' zijn, doch opgenomen zijn in een profetisch-christologisch project-van-wereldgeschiedenis, de weg ons kunnen wijzen in de door de zonde aangelegde doolhof." Schilder (1951a:13).

"In Jezus Christus alleen is God te zien en te geloven en alleen Jezus Christus verklaart de geschiedenis." *VW preken I*, (1954:434).

⁶⁷³ Vgl. *HC II*, (1949:263); *OWEK IV*, (1953:67,81), asook *VW kerk I*, (1960:427-428) vir Schilder se siening oor die verhouding Skrif en geskiedenis.

⁶⁷⁴ Vgl. *OWEK IV*, (1953:85); "...of de klaarblijkelijkheid van de openbaring, of haar in de historie optredende *werking* als een *van God gewilde* en in den grond *goedgekeurde* werking ontkent..." *VW kerk II*, (1962:148).

⁶⁷⁵ Teenoor Bilderdijk se pragmatiese geskiedenisbeskouing, wat wêreldharmonie op die oog het, vereenselwig Schilder hom met De Kock en Kuyper se geskiedenisveronderstellings. "...doch in hun diepe ontzag voor God als Schepper-scheider-en-daarna-verbinder van hemel en aarde de wet der onverbindbaarheid van ijzer en leem zien en grijpen." *VW kerk II*, (1962:267,273).

⁶⁷⁶ "Schilder bezieet de gehele geschiedenis vanuit de verschillende fasen van het verbond. God maakt in de weg van de gehoorzaamheid zijn beloften waar." Wentzel (1987:748) Dit is nie heeltemal korrek as Wentzel beweer dat Schilder die geskiedenis in sy geheel vanuit die verbondsfases interpreteer nie, aangesien dit vir Schilder meer gaan oor die eenheid in die geskiedenis soos wat dit met die openbaring van God, as eenheid, betrekking het op Jesus Christus. Soos wat Wentzel dit stel word die indruk gewek dat Schilder te skematies los van Christus oor die geskiedenis dink, iets wat nie aanwysbaar is nie.

As Schilder oor geskiedenis nadink is dit dus altyd as enkelvoudige begrip naamlik *die* geskiedenis. Hierdie enkele geskiedenis het baie fases⁶⁷⁷ en fasette, maar die grondliggende eenheid⁶⁷⁸ daarvan, gesentreer in God se handeling in Christus, word nooit losgelaat nie.

6.4.5 Beweging van alle dinge

'n Sentrale gedagte vir Schilder rondom geskiedenis is dat God alles in beweging⁶⁷⁹ sal bring, alles sal verander ter wille van die kerk. Hierdie gedagte verbind Schilder aan sy siening oor die onbeweeglikheid⁶⁸⁰ van die koninkryk van die hemele. Die anker vir sy eenheidsmotief is daarin geleë dat hy alle beweging en skynbare wispelturige vloeibaarheid geïnterpreteer het vanuit die vaste basis van die onveranderbaarheid van die koninkryk van die hemele. Hier stel Schilder dat God self tegelykertyd die onbeweeglike⁶⁸¹ en die beweeglikheid self is.

Die doel⁶⁸² van die beweging deur God stel Schilder is die kerk, en dan gesien as gemeente. Ter wille van die gemeente beweeg⁶⁸³ God hemel en aarde. Daar sit groot troos in dat God optree ter

⁶⁷⁷ Vgl. VW *kerk* II, (1962:35-36) vir Schilder se kritiek op Paul Tillich en Eberhard Grisebach. Schilder kritiseer Tillich se *kairos*-gedagte in die geskiedenis waar die mens eintlik maar onttrek aan die geskiedenis. Daardeur word vir Schilder die eenheidsvooruitgang van die geskiedenis verbreek en die eenheid van die openbaring prysgegee.

⁶⁷⁸ "Dat is de geweldigheid van de *èenheid der geschiedenis*." OWEK I, (1948:75).

⁶⁷⁹ Vgl. Schilder se afskeidspreek van September 1922 in Gorkum waar hy reeds hierdie tema hanteer, OWEK I, (1948:80-95). Sy preek was oor Heb 12:26-27: "Toe het sy stem die aarde geskud; maar nou het Hy belowe en gesê: Nog een maal laat Ek nie alleen die aarde nie, maar ook die hemel bewe. En hierdie woord: nog een maal, wys duidelik op die verandering van die wankelbare dinge as geskape dinge, sodat die onwankelbare kan bly."

⁶⁸⁰ Vgl. OWEK, I (1948:80).

⁶⁸¹ Vgl. OWEK, I (1948:81). Die vraag bly hier staan of Schilder hom genoegsaam verantwoord het oor 'n moontlike Aristoteliaanse invloed van die onbewoë beweging.

⁶⁸² "De gemeente van Christus is het, die het doel is der beweeglijkheid Gods; om haar beweegte God hemel en aarde, om haar raakt Hij bergen aan,...om haar keert hij om de orde van het heel-al. En dat is naast het geweldige ook de *vertroosting* in zijn woorden. Om dat hoopje menschen maakt God zulk een beweging..." OWEK I, (1948:82).

⁶⁸³ Hierdie beweging het reikwydte tot in die doderyk, vgl. *Lijden* I, (1977:281).

wille van so 'n paar verskopte mense. Die soteriologiese⁶⁸⁴ dimensie van hierdie beweging is haas onpeilbaar. Met hierdie goddelike beweging van die skepping wag⁶⁸⁵ die kerk dus die afbreek van die wêreld af aangesien God die huidige stand van sake nie as gunstig vir sy kerk beskou nie. Die kerk van Christus het dus 'n wêreldbewegende⁶⁸⁶ betekenis.

Hierdie beweging van die geskiedenis van God se kant, wat eenmalig⁶⁸⁷ sal afloop, het sy begin by die skepping gehad en is verder vergestalt in die uitverkiesing van Israel as God se eindomsvolk. Hier praat Schilder selfs van die wêreldhistoriese⁶⁸⁸ moment van die aanneming.

Schilder verbind hier, soos hy meermale doen, twee temas aan mekaar. Die eenheid in die wêreldgeskiedenis verbind hy aan die tema dat God bewegend met sy kerk, sy volk saamgaan⁶⁸⁹ in die geskiedenis. God beweeg die aarde se geskiedenis nie losstaande van die kerk nie, maar juis ter wille van die kerk. Hierin vind hy ook 'n roepingstaak vir die kerk. Die feit dat God kerk en wêreld beweeg, vanuit die onbeweeglikheid van sy koninkryk, behels dat die kerk as roeping het om juis hierdie onbeweeglikheid⁶⁹⁰ van God se regeringstroom op te soek. Die bedoeling daarmee is dat die bewegingstroom van die Heilige Gees juis die kerk se optrede rig na die gehoorsaamheid van die verbond en die onbeweeglikheid van die koninkryk.

⁶⁸⁴ "De diepte van het verlossingsplan...waaruit deze verlossingsdaad geboren is..." *OWEK I*, (1948:83).

⁶⁸⁵ "Want de kleine, verachte, verskopte kerk weet het: God zal eens het dak boven mijn hoofd afbreken, nog veel geweldiger dan alle vijanden het zouden willen doen; maar Hij doet het, omdat deze woning niet schoon genoeg is voor mij!...Zoo wacht de kerk op de afbraak der wereld, op de onrust van het AL, op de roering in heel de schepping, want - haar nieuwe hemel en aarde moet de Tempel zijn voor haar Geestesleven, dat in heiligheid zijn sieraad vinden zal...het is alleen geloofstuk." *OWEK I*, (1948:86).

⁶⁸⁶ "...van uw wereld-bewegende beteekenis als kerk van Christus?" *OWEK I*, (1948:87), vgl. ook Schilder (1951a:27).

⁶⁸⁷ "...dat God zeggen wil, als ik de Schrift lees, dat òòk in het *subjectieve tòch weer Zijn objectiviteit is*, omdat Hij de historie maakt en ook daarin Zich openbaart en dat dus ook de geschiedenis van het fundamentleggen en van de overlevering staat onder den ban en onder den band van het woord 'èènmaal.'" *OWEK IV*, (1953:85).

⁶⁸⁸ "Dat was in dat machtig, wereldhistorisch oogenblik, toen God Israël aannam tot Zijn volk..." *OWEK I*, (1948:83).

⁶⁸⁹ Vgl. *OWEK I*, (1948:84).

⁶⁹⁰ "Zoekt den onbeweeglijken troon van God, opdat vandaar de stroom van den bewegenden Geest ook in u plante naar Zijn duurzaam verbond, Zijn onbeweeglijk Koninkrijk." *OWEK I*, (1948:94).

Schilder kombineer hier ook twee temas, naamlik die meegaan van God in die geskiedenis en die mens as medearbeider van God. Met Geesvervulde optrede moet die kerk in beweging kom, nader aan die onbeweeglikheid van die koninkryk, aangesien die koninkryk van God nie kant en klaar is nie. In die roepingsbeweging van die gemeente van Christus moet die koninkryk van God hom losskeur⁶⁹¹ uit die gemeente. God het die koms van die koninkryk gekoppel aan die stryd van die bewegende kerk. Hierdie beweging van die aarde deur die kerk geskied nie van buite af deur een of ander hefboommotief nie, maar deur gebedskrag⁶⁹² geskied die beweging deur God self.

6.4.6 Kerkvervolging

'n Volgende aspek van hierdie eenheidsmotief is dat Schilder stel dat daar 'n ware eenheid is in alle ware geloof, wat dan ook vergestalt moet word in 'n ware eenheidsbelydenis. So sien Schilder egter ook die ander kant van die munt: daar is ook 'n eenheid⁶⁹³ in alle ongelooft. Die eenheid in ongelooft word dan veral na die Pinkstergebeure al hoe meer sigbaar.

Die werk van die Heilige Gees, die vuur van Pinkster, wat ook onwillekeurig die vervolgingsreaksie vanuit die wêreld meebring, is die stimulus om hierdie eenheidsongelooft ontblotend na vore te laat kom. Dit is nie net die kerk wat voor 'n *Entscheidung* gestel word vanweë die verbond nie; God prikkel⁶⁹⁴ die wêreld ook om tot 'n "beslistheid"⁶⁹⁵ te kom. Die wêreld se eenheidsongelooft veroorsaak dat uiteindelik die wêreld self aan die brand gesteek word ter wille van Christus. So bind Schilder die vervolging van die kerk in binne die ontplooiing van

⁶⁹¹ Vgl. *OWEK* I, (1948:95).

⁶⁹² "Eens...heeft iemand gezegd: geef mij een plaats om te *staan* en ik zal de aarde bewogen. Die plaats is niet gevonden...Daar is de bruid van Christus. Geef haar een plaats, om te *knielen*, en zij zal de aarde bewegen en den hemel." *OWEK* I, (1948:95).

⁶⁹³ "Er is èenheid in alle ongelooft. Doch er is ook èenheid in alle geloof, in alle liefde." *OWEK* I, (1948:75).

⁶⁹⁴ "Maar dat is in werkelykheid, in plaats van Pinkstervernietiging, juist de groote vrucht van Pinksterfeest. De Heilige Geest zal zòò de wereld prikkelen tot beslistheid, dat zij tenslotte om Christus de wereld in brand zal steken." *OWEK* I, (1948:75).

⁶⁹⁵ "Gods verlossingswerk...Het dwingt de geschiedenis te worden wat ze heden is." *Hemel* (1954:53).

die wêreldgeskiedenis.

6.4.7 Kerklike tradisie

Schilder het vanuit sy geskiedenisbeskouing 'n heel interessante siening oor die kerk se geskiedenis en die kerk as tradisie. Hy probeer 'n balans tref tussen twee ewewigte:

- Aan die een kant figureer die eenmaligheidsgedagte baie sterk by Schilder. Dit beteken dat daar noodwendig 'n versigtigheid⁶⁹⁶ sal wees om die tradisie *sito-sito* te handhaaf. Aangesien daar deur die beweging van God in die geskiedenis 'n afsnydingspunt⁶⁹⁷ is wat herhaling van die geskiedenis, as sogenaamde gesonde tradisie, betref. Dit behels dat sodanige tradisichandhawing eintlik op 'n ontkenning van voortgaande openbaring neerkom. Sodoende kan God deur tradisie teengestaan word in sy hantering van die geskiedenis. Vir Schilder is die kerkgeskiedenis as daad van God, ook in sy tradisiewaarde, eskatologies⁶⁹⁸ breed. Dit kom die kerk dus nie toe om op allerlei sypaadjies te gaan as Christus met die hoofpad besig is nie. Gedurig, ook in die beoordeling van die kerklike tradisie, moet die waarskuwing opklink dat die oordeel van God by die huis van God begin.
- Aan die ander kant is daar vir Schilder nie so 'n klinkklare grens te trek tussen goddelike en menslike werk nie. Dit bring mee dat die heilshistoriese bedoeling in God se handeling met die mens, en die mens se werk as mede-arbeider van God, in die tradisie raakgesien moet word. Die kind kan met die badwater uitgegooi word, waar daar met die tradisionele element in die geskiedenis te ligtelik omgegaan word. Van die een gebeurtenis as geskiedenisdaad, wat eenmalig uniek plaasvind, moet na die volgende eenmalige gebeurtenis oorgegaan word. Blote tradisie wat gehandhaaf word, het vir Schilder geen

⁶⁹⁶ "Dus leert Hij mij voorzichtig te zijn in de beoordeling van wat 'traditie' is; er zijn weliswaar geen scherpe grenzen te trekken tuschen goddelijk en menschelijk werk, maar er is *toch* dòòr het menschelijke heen een goddelijk werk, een voortgaan van feit tot feit; een doen van een ding, dat maar '*èénmaal*' plaats heeft, omdat God haast heeft om te komen tot het volgende ding, dat maar *èénmaal* kan geschieden." *OWEK IV*, (1953:85).

⁶⁹⁷ "...dat *afsnijdende* woord (*èénmaal*)..." *OWEK IV*, (1953:85).

⁶⁹⁸ Vgl. *OWEK IV*, (1953:88-89).

sin nie, aangesien die tradisie slegs waarde het binne die eenmalige bewegingsdaad van God in die geskiedenis.

6.4.8 Kerkgeskiedenis in die hemel

Schilder sien die geskiedenis as 'n eenheid. Voor die sondeval is daar dan ook 'n noue verbintenis tussen hemel en aarde. In hierdie verbintenis speel die engele⁶⁹⁹ aanvanklik 'n middelaarsrol. Schilder onderskei in die paradystoestand 'n teenwoordige⁷⁰⁰ en 'n toekomstige wêreld. Hy praat van die leer⁷⁰¹ van Adam waarop die engele op en af beweeg. Die bedoeling is dat God die mens, wat steeds voorrang het bo die engele, lokkend nader trek aan die hemel. Met hierdie werk van die engele word die mens voor die sondeval oortuig dat die geskiedenis eskatologies⁷⁰² is.

Hierdie gedagte is vir Schilder baie belangrik in sy nadenke oor die kerk, aangesien hy gedurig die eskatologie weer aan die protologie verbind. Daarom kom hy ook tot die konklusie dat die kerk se geskiedenis tot in die hemel strek, op so 'n manier dat die hemel self 'n geskiedenis deurloop.

6.4.9 Geskiedenis van die hel

Schilder reken ook op 'n wordingsgeskiedenis van die hel. Hy werk ook hier met sy grondtema 'terug na die begin'. Hy wil egter niks daarvan weet dat daar in Gn 1 al sprake van 'n geskape hel sou wees nie. Sy rede⁷⁰³ hiervoor is tweeledig:

⁶⁹⁹ "De engelen, middelaars tussen God en mens, betreders van de ladder, die de aarde aan de hemel bindt...Hier is de middelaarsgedachte reeds vòòr de sondeval. *Nà* de sondeval komt er in de middelaarsgedachte het element van verzoening, plaatsbekleding. Daarvan is natuurlik geen sprake in de eerste periode van de geschiedenis..." *Hemel* (1954:105).

⁷⁰⁰ Vgl. *Hemel* (1954:105) vir Schilder se verwysing na die '*olam hazzeh*' en die '*olam habbà*'.

⁷⁰¹ "De Adams-ladder, prototype van de Jacobs-ladder." *Hemel* (1954:105).

⁷⁰² "Door deze masjaal wekt God het inzicht bij de aarde-mens, dat de geschiedenis eschatologies is." *Hemel* (1954:105).

⁷⁰³ Vgl. *Hel* (1920:19-21).

- As die hel saam met die skepping ontstaan het, sou dit impliseer dat God die oorsaak van alle kwaad is. Iets wat volgens die Skrif nie houdbaar is nie.
- Die hel veronderstel die sonde en die sonde is iets anti-goddeliks. Die geskiedenis van die hel begin vir Schilder waar die geskiedenis van die sonde begin. Hy sien die hel beslis⁷⁰⁴ as plekmatig, as 'n deel van die goeie skepping wat deur God afgegee is om voortaan, na die aanvang van die hel se geskiedenis, 'n plek van verwoesting te wees.

Die verkondiging van die hel en die oordeel moet ook as realiteit in die kerklike prediking voorkom. Die hel moet verkondig word as die plek waar verskillende⁷⁰⁵ sondes ook verskillende strawwe oproep. In die hel word daar nog steeds gesondig, ook as straf. Schilder beskryf die sonde as onlogies, en die straf as logies. Daarom stel hy dat daar grade van strawwe in die hel is, wat - volgens God se alleenwyse logika - dui op God se barmhartigheid⁷⁰⁶ ook in die hel.

Hierdie is ook een van Schilder se sluitstene vir sy bevindelike prediking, naamlik dat daar ook gedooptes⁷⁰⁷ in die hel voorkom. Daardie feit is vir Schilder 'n effektiewe wapen teen verbondsoutomatisme. God hou sy verbondsbeloftes, ook aan die vervloekingskant, tot in die hel.

6.4.10 Onderskeid heils- en openbaringsgeskiedenis

Schilder onderskei tussen heilsgeskiedenis en openbaringsgeskiedenis en selfs vloekgeskiedenis. Hierdie driedeling⁷⁰⁸ kom vir Schilder voort as gevolg van die Gees van Christus wat as God die Vader se operateur in en deur Christus se middelaars- en regterswerk met die mensdom besig is.

⁷⁰⁴ Schilder verskil van Calvyn dat die hel onder die aarde is: "...De hel is evenmin onder onze voeten, ...in dat opzicht Calvijn los te laten." *Hel* (1920:26).

⁷⁰⁵ Vgl. *Hel* (1920:42-43).

⁷⁰⁶ "Barmhartigheid Gods - ook in die hel?...Zeker!" *Hel* (1920:63).

⁷⁰⁷ "...deelen zij in Gods welbehagen. Zijn eigen maaksel heeft Hij altijd lief, ook *in* den Satan, ook *in* den Antichrist. Maar inzoverre zij hun officium...verwaarloozen...rust op *hen* de *toorn*, te alle dagen." Schilder (1947b:68).

⁷⁰⁷ Vgl. *Hel* (1920:62).

⁷⁰⁸ Vgl. Schilder (1951a:223).

6.5 Kerk en koninkryk

6.5.1 Openbaring van die koninkryk

Schilder het uit die aard van die saak baie oor die kerk geskryf, tog het hy dit nooit buite die gedagte-raamwerk van die koninkryk van God doen nie. Die vraag ontstaan: wat het by Schilder die meeste aksent⁷⁰⁹ gedra: die kerk of die koninkryk? En by die koninkryk: het sy klem meer op die koningskap geval of het hy meer op die ryksgebied gekonsentreer? Schilder is egter duidelik daarvoor dat hy die kerk as 'n openbaring⁷¹⁰ van die koninkryk beskou.

6.5.2 Nuwe orde

Dit is 'n sentrale motief by Schilder se geskiedenisbeskouing dat die koninkryk onbeweeglik is. Wat hy daarmee bedoel is tweeledig:

- Aan die een kant dat God duidelik laat blyk wat sy bedoeling met die skepping is en dat sy bedoeling nie ontspoor sal word nie.
- Tweedens dat duidelik sal blyk wat die werklik blywende dinge in die skepping is. Vir hom is die nie-beweeglike dinge die blywende⁷¹¹ sake. Die beweeglike dinge word deur God bestuur en gelei sodat die onbeweeglikheid van sy koninkryk na vore kan tree. Die onbeweeglike koninkryk kan dus deur geen bewegende mag⁷¹² geskend word nie, aangesien Christus se versoeningswerk die onwankelbare fondament daarvan is en omdat

⁷⁰⁹ "Het begrip koninkrijk der hemelen wekt associaties naar meer dan èèn kant;...In elk geval echter is wel zeker, dat het ook een gebied betekent, waarover de koning heerst." *VW kerk* II, (1962:258).

⁷¹⁰ "...de grond, waarop ik woon, is onderdeel van heel Gods schepping; en mijn kerk is openbaring van het èène, rijke koninkrijk van God." *OWEK* I, (1948:77).

⁷¹¹ "...dat God Zijn onbeweeglijk koninkrijk sticht in en door der tijden wisseling. Want het Woord van uw God wijst aan de verandering der bewegelijke dingen, opdat blijven zouden de dingen, die niet bewegelijk zijn." *OWEK* I, (1948:81).

⁷¹² Vgl. *OWEK* I, (1948:92).

die Gees van Christus die lewensbeginsel daarin uitgestort het.

Schilder erken natuurlik 'n verskil tussen kerk en koninkryk maar stel dat die twee tog drie ooreenkomste⁷¹³ vertoon, naamlik dat beide beweeglike grense het, dat beide die ganse menslike geslag raak en dat in enige bespreking van kerk en koninkryk beide hulle vertrekpunt⁷¹⁴ het in die skepping.

Hierdie onbeweeglike is die koninkryk van die hemele wat deur Jesus Christus gestig is op aarde. Dit is die nuwe orde van alle dinge, wat nou reeds in beginsel aanwesig is deur die Heilige Gees, en eenmaal volmaak openbaar sal word op die nuwe hemel en aarde. Die nuwe orde⁷¹⁵ waarin alles wat beweeg teenwoordig is, sal dan wees ooreenkomstig die wil van God. In hierdie sin bedoel Schilder dat die koninkryk van die hemele sy beliggaming soek in die kerk, alhoewel hy raaksien dat die koninkryk wyer⁷¹⁶ in omvang is as die kerk. Christus⁷¹⁷ is in beweging, daarom is sy toekoms en die van die kerk 'n onverbreekbare eenheid. Aangesien die nuwe orde reeds in beginsel teenwoordig is, en aangesien die koninkryk dus nie kant en klaar is nie, moet die koninkryk van God te voorskyn tree uit die kerk. Schilder se verbondstema, die medewerking van die mens met God, vind hier sy vaste staanplek.

Schilder stel selfs dat God die verdere koms van die onbeweeglike koninkryk bind⁷¹⁸ aan die beweeglikheid van die kerk. Om hierdie rede maak hy ook 'n onderskeid tussen kring- en kerkvorming. Wat hy daarmee bedoel is dat die koninkryk van God juis na vore kom in die wettige vergadering van die kerk wat ook eskatologies⁷¹⁹ gerig is. Schilder stel dat as Christus die

⁷¹³ Vgl. *VW kerk I*, (1962:258-259).

⁷¹⁴ "Zowel de behandeling van de kerk, als ook de bespreking van het koninkrijk der hemelen haar inzet nemen moet bij hetzelfde punt: de schepping." *VW kerk II*, (1962:259).

⁷¹⁵ "Dat koninkrijk der hemelen zoekt in de kerk van Christus zijn belichaming." *OWEK I*, (1948:92).

⁷¹⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:412).

⁷¹⁷ Vgl. *BDS* (1927:40)

⁷¹⁸ Vgl. *OWEK I*, (1948:95), *OWEK IV*, (1953:212).

⁷¹⁹ "...om de beweging van het koninkrijk der hemelen te maken, zoals God in Christus ze maakt:

koninkryk en sy heerskappy aan die Vader oorgedra het, daar nie meer in direkte⁷²⁰ sin van die kerk gepraat kan word nie. Daarom sien hy sektes en buite-kerklike kringe as teenwerkend teen die koninkryk.

6.6 Kerklike verantwoordelikheid in die wêreld

6.6.1 Verwêreldliking en vreemdelingskap

Die vraag ontstaan wat die kerk se taak in die wêreld is. As daar dan op een of ander manier die wêreld te hulp gekom wil word, ontwikkel die probleem in watter mate die kerk sy uniekheid prysgee. In watter mate word die vreemdelingskap⁷²¹ van die kerk gekompromitteer wanneer die inhoud van die evangelie in programme omgeskakel⁷²² word? Wanneer en hoe is die skeidslyn te trek tussen beleid en belydenis? Wanneer sekulariseer die kerk en wat word met sekularisasie bedoel?

Schilder meen dat agter die term *sekularisasie*⁷²³ die ongeldige leer van die onderskeid tussen twee terreine⁷²⁴ lê, beide in die Rooms-Katolieke en in Barthiaanse sin. Schilder pak hierdie vrae dus baie anders aan as byvoorbeeld die Barthianisme. Schilder beskuldig die Barthiane dat hulle

eschatologies en breed?...Maar God woont niet meer in privaat-heiligdommetjies..." *OWEK IV*, (1953:89).

⁷²⁰ "Geeft straks Christus het koninkrijk aan den Vader over, dan zal dus de 'nieuwe' mensheid, die de oude is, de vòorgekende', ook niet meer in directen zin 'kerk' heten kunnen, omdat de Kurios zijn heerschappij heeft overgedragen aan den Vader." *VW kerk II*, (1962:254).

⁷²¹ Vgl. Bos (1985:148) wat aandui dat Schilder baie sterk gewaarsku het teen predikante wat die tydsgees agterloop: "Daarin heeft hij gewaarschuid tegen predikanten die de tijdsgeest volgen, achter mode-theologie aanlopen."

⁷²² "Maar, als 'rood' en 'communist' *geholpen* wordt door de 'kerken', dan passen we op." *VW kerk II*, (1962:226).

⁷²³ Schilder wys ook op die ontstaan van die term uit die polemieke met die Rooms-Katolieke Kerk oor die oordrag van kerklike goedere tot die burgerlike, of sekulêre sfere. *VW kerk III*, (1965:160).

⁷²⁴ "Men ziet, dat achter dit alles de *onderscheiding van twee terreinen* ligt: een heilig terrein der kerk en een *onheilig, profaan, 'seculair'* terrein der wereld." *VW kerk III*, (1965:161). Vgl. ook Van Minnen (1986:84) wat uitlig dat Schilder die term algemene genade verwerp omdat hy insien dat dit iets tweederangs inhoud: "Hier nu doorziet Schilder scherp, dat men zò tegen de opkomende saecularisatie niet opgewassen zal zijn."

so 'n groot kwalitatiewe⁷²⁵ verskil tussen God en wêreld maak dat dit in wese op 'n skeiding neerkom. Daarom meen Schilder dat die Barthianisme die korste weg is tot die sekularisering⁷²⁶ van die kerk en die menslike lewe, aangesien hy die opheffing van die grens⁷²⁷ tussen kerk en wêreld, tussen heilig en profaan raaksien in die konsekwensies van Barth se teologie.

Schilder wil beslis nie dat die kerk opgaan in die wêreld nie, maar aan die ander kant ook nie dat die kerk in sy dop gekruip bly nie. Hy is daarom 'n voorstander daarvan dat die kerklike belydenis sy weg vind na die wêreld deurdat die belydenis as beleid gegiet⁷²⁸ word in verskillende programme. As voorwaarde stel hy egter dat die Skrif steeds die rigsgnoer bly. Dit is die strik waaraan, volgens Schilder, die Wêreldraad van Kerke van vroeg af nie ontkom het nie, naamlik dat die kerk hom almeer losmaak⁷²⁹ van die grondgedagte van die Skrif en die christelike belydenis diensbaar maak aan politieke magte.

6.7 Kerk en sending

6.7.1 Geen kerklose sending

Schilder maak wel 'n onderskeid⁷³⁰ tussen sending en evangelisasie. Ook opereer hy nie met 'n denkbeeldige heilige eenheid van die kerk nie. Aangesien Christus sy eie kerk vergader is dit vir Schilder ondenkbaar dat daar so iets is soos 'n genootskap of stigting wat sending bedryf namens die kerk. Hy sit sy voet ook neer oor sogenaamde interkerklike samewerking by sending en

⁷²⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:162).

⁷²⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:163); Schilder sien die gevolg van Barth se invloed op hierdie punt soos volg: "...en wat zou het anders zijn in de oogen Gods dan een verchristelijke satanshuis, een belialstuk." *Tussen* (1929:356). Schilder sien hierdie as 'n direkte kontras met die kerk as geloofstuk, vgl. hoofstuk 3.

⁷²⁷ "Al het heilige is profaan, en al het profane is heilig geworden." *VW kerk III*, (1965:161).

⁷²⁸ "Zo is de eerste vruchtbare acte tegen de secularisering van het menseseleven een robuuste afwijzing van het Barthianisme, en het serieus opstellen van programma's; mits ook deze voortdurend zich laten richten door de Schrift, die zichzelf uitlegt." *VW kerk III*, (1965:164).

⁷²⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:225).

⁷³⁰ Vgl. *OWEK II*, (1949:84); Schilder (1950c:154-158); Schilder (1951b:161).

evangelisasie, aangesien hy vra: as die persoon nou tot bekering kom, waar wil Christus hom wettig ontmoet in die kerkvergadering? Alle evangelisasie moet uit die kerk gebeur en na⁷³¹ die kerk lei. Schilder ontken dat sy standpunt op isolasionisme neerkom. Hy sê dat die saad⁷³² van die wedergeboorte, die Woord, nie incengevoeg mag word met die saad van die onkruid nie.

6.7.2 Wêreldraad van Kerke

Schilder was heel vroeg al negatief oor die *Wêreldraad*⁷³³ van Kerke. Hy het dit baie gou deursien as 'n organisasie wat kerke onkerklik kaap vir politieke agendas. So het Schilder reeds vroeg gewaarsku dat die *Wêreldraad van Kerke* in die hande van onbybelse pasifisme⁷³⁴ en onchristelike kommunisme⁷³⁵ kan speel. Hier sou Schilder se profetiese stem gehoor word, al was dit aanvanklik maar 'n woestynstem, aangesien wat hy voorsien het eers later wel so gebeur het. Met die aanvang van die *Wêreldraad van Kerke* was die entoesiasme veel groter as die agterdog.

6.7.3 Trans-kulturele sending

Schilder spreek hom uit teen koloniale uitbuiting⁷³⁶ en rassehaat⁷³⁷ in 'n tyd⁷³⁸ toe dit nog geensins

⁷³¹ Vgl. *VW kerk* II, (1962:254-257).

⁷³² "“Geen isolationisme...En daarom moet men niet het *zaad* der wedergeboorte (het Woord) in èen *zakje* doen met het zaad van onkruid, noch den zaaier van het ène in èen *zaak-je* met dien van het andere. Want de AKKER is de wereld, en geen dansvloer. Ook geen kerkelijke.” *VW kerk* III, (1965:187).

⁷³³ Vgl. *VW kerk* III, (1965:223).

⁷³⁴ Vgl. *VW kerk* III, (1965:224).

⁷³⁵ Vgl. *VW kerk* III, (1965:226).

⁷³⁶ "...te exploiteeren, uit te zuigen en aan 't werk te zetten; ...'t is langen tijd, althans in de praktijk, de leuze geweest: wij geven den Javaan een weinig van ons Christendom, dan krijgen wij wat gemakkelijker zijn koffie en zijn rijst..." *OWEK* I, (1948:130).

⁷³⁷ Vgl. Griffioen (1990:43) veral voetnoot 4.

⁷³⁸ Schilder het al tydens die eerste wêreldoorlog (1915-1919) Multatuli se boeke bespreek en hom krities uitgespreek oor koloniale wanpraktyke.

mode was nie. Hy sien dat die heidense volke evangeliseer⁷³⁹ moet word, aangesien God ook in daardie volke baie gawes gegee het, wat deur die evangelieverkondiging diensbaar aan Jesus Christus gestel moet word. Schilder onderskei baie vroeg dat die evangelie nie as 'n westerse uitvoerprodukt misbruik moet word ten einde verknegting in die hand te werk nie.

Sy invalshoek is dat die nie-westerse heidene hulle menswaardigheid - en gelykheid - sal beseef slegs wanneer hulle hulleself leer ken as swakkeling voor God. Van 'n westerse blanke⁷⁴⁰ meerderwaardigheid⁷⁴¹ wou Schilder niks weet nie. Dat alle volke voor die Koning, Christus, behoort⁷⁴² te buig, is vir hom die grondgedagte in sy nadenke oor sending.

Schilder het voorspel dat die onderlinge Europese konflikte 'n negatiewe invloed⁷⁴³ ook op die kerk sou hê, in so 'n mate dat die vasteland nie meer as die bakermat van die Christendom beskou kon word nie. Hy het dus 'n ontzagte Christendom vooruitgesien, lank voordat dit werklikheid geword het. Schilder voorsien dan ook 'n tyd waar daar 'n post-christelike Europa sal wees waar die ware gemeenskap⁷⁴⁴ van die heiliges, saamgevoeg ook uit nuut bekeerdes buite Europa, saam die stryd sal aanknoop teen die heidense blanke Europa.

6.8 Kerk en kuns

6.8.1 Woordheerskappy

⁷³⁹ Vgl. Boersema (1984:37) vir kritiek op Schilder se nalatenskap dat die kerk alleen op westerse niveau goed kan funksioneer. Dit bly natuurlik altyd 'n wesenlike gevaar op die sendingveld, maar of Schilder self hieraan skuldig was is nie genoegsaam deur Boersema bewys nie.

⁷⁴⁰ "Dat de heiden voor òns, blanken, niet behoef te kruipen..." *OWEK* 1, (1948:131).

⁷⁴¹ "Men is wel eens geneigd, te denken, dat de gekleurde rassen,...in aanleg beneden den Europeaan zouden staan. Men ziet ze voor minderwaardig aan en wil dus wel meegaan met de prediking, dat de heidenen slechts 'zwakke menschen' zijn... Toch is niets minder waar." *OWEK* 1, (1948:130).

⁷⁴² "...leeren bukken voor den eeuwigen God. Hij ziet dan dat we samen willen bukken, willen knielen." *OWEK* 1, (1948:131).

⁷⁴³ Vgl. *OWEK* 1, (1948:138).

⁷⁴⁴ "Onze 'bruine' broeders hebben we ook straks nodig, straks in den strijd tegen onze heidensche BLANKEN! Dat zal zijn gemeenschap der heiligen." *OWEK* 1, (1948:139).

Schilder was 'n fynbesnaarde⁷⁴⁵ gekultiveerde mens en het nie alleen 'n waardering vir die kuns gehad nie maar het ook sy hand aan kunsuiting gewaag. Vir hom was kuns⁷⁴⁶ integraal deel van menswees. Schilder se kunstigheid kom veral na vore in sy woordgebruik. Hy kon met woorde skilder. Baie van sy krag en aantrekkingskrag as teoloog lê in sy verbaliseringsvermoë. Vanuit hierdie persoonlike aanvoeling vir die estetiese is dit dus logies dat hy ook die kunssinige kant van die kerk sou aanspreek.

As hy oor die verbinding 'kerk en kuns' handel doen hy dit vanuit twee onderskeidings, naamlik die kerk se beoordeling en hantering van kuns - ook kuns wat deur ongelowiges daargestel is - en tweedens maak hy ruimte vir kerklike kuns. Hy gee nie toe dat die kunstenaars so besonders is dat hulle vir hulleself die luukse mag veroorloof om kuns daar te stel wat die belydenis as kerklike⁷⁴⁷ leer, en dan ten diepste die openbaring, weerspreek nie. Die ander kant van die munt is dat sy kultuurvisie nie daarvoor voorsiening maak dat kultuur *per se* aanstootlik⁷⁴⁸ gevind mag word nie.

Schilder onderskryf die algemene gereformeerde siening dat kuns 'n dienende karakter moet hê. Hy wil geensins dat die kuns oorheersend in die kerk moet wees nie. Hy lewer kommentaar op die gereformeerde verdediging teen die Rooms-Katolieke Kerk se gebruik van kuns, naamlik dat dit die aandag aftrek. Hy meen dat dit aanvanklik so is, maar nie vir diegene wat gewoon is om daar te kom nie. Hy breek glad nie 'n lansie vir Rome⁷⁴⁹ waar die sogenaamde leke deur beelde opgevoed word nie, maar hy wil slegs beklemtoon dat die kuns wel 'n dienende⁷⁵⁰ karakter met

⁷⁴⁵ "...maar Schilder ademde als het ware mède met dichters en wijsgeren." Puchinger (1988:21).

⁷⁴⁶ Tereg sê Werkman (1990:106): "Maar de jonge Schilder vond dat kunst geen rariteit of randverschijnsel was, maar bij het mens-zijn hoorde."

⁷⁴⁷ Vgl. Schilder (1951a:157) voetnoot 2.

⁷⁴⁸ "...de christelijke gemeenschap heeft ook nooit van haar God verlof gekregen, haar houding tegenover 'de cultuur' te laten bepalen door een zeker *ressentiment*." Schilder (1951a:311).

⁷⁴⁹ Vgl. *OWEK* II, (1949:85).

⁷⁵⁰ "Een deel wordt in de religie...ondergeschikt gemaakt aan het geheel; en het feit aan de geschiedenis; en een woord aan het Woord; in religie is alles dienst..." *BDS* (1927:40).

betrekking tot die Woord in die erediens behoort te hê.

Hy erken volledig dat waar die Woord is, is daar heerskappy, wat alle diens opeis en vereis. Schilder sien dat, in die amp van die gelowige, die kunstenaar ook deur die Woord gesagvol aangespreek word. Nie maar slegs enkele geïsoleerde voorskrifte word so aan die kunstenaar voorgedra nie, maar die Woord stel die doel waarvoor God die kunstenaar in die wêreld plaas, naamlik die opbou van die wêreld volgens die kulturele⁷⁵¹ taak wat God aan die mensdom opgelê het.

Hieruit trek Schilder 'n grondliggende aksioma in sy kunsbeskouing, naamlik dat die kuns nooit maar net 'n weergawe van die mees-individuele uitdrukking en emosies van die kunstenaar mag wees nie. Die kunstenaar staan, op grond van die openbaring, altyd in gemeenskap met God en medemens. Wie God dien, is altyd met sosiale diens besig. Hierin is Schilder se grondtema, dat die individu ondergeskik is aan die gemeenskap, weer duidelik blootgelê.

Maar Schilder meen dat die gereformeerdes skuldig staan deurdadig dat die kuns nie eens kans gebied word om tot diens⁷⁵² te kom nie, aangesien kuns eintlik uitgeban is uit die kerklike liturgie. Schilder verwys na Calvyn⁷⁵³ se inrigting van die liturgie, waarin volgens Schilder beide dogmatiese en estetiese lewende beweging sit. Schilder wil sien dat die kuns meewerk in die

⁷⁵¹ Schilder sê in 'n huldeblyk, onder redaksie van Kret (1957:8) van die orrelis Jan Zwart: "...waar God ons aanspreek in en door Zijn Woord, d.i. de kerk, loopt nu de weg van Gods ambtsdragers naar de 'hoven' toe, die zo breed zijn en zo open als de wereld. Alleen maar, in de open zijn zij gebonden, tot in alle ding, aan de normen diè het Woord Gods hun bekend gemaakt heeft. Zij zijn daaraan gebonden ook in hun kunst. Ze hebben in die binding niet maar enkele geïsoleerde voorschriften voor bepaald 'terrein' te ontzien, doch het *doel*, dat God zich stelde in de opbouw van de wereld voor ogen te houden, en ook daaraan in alle eigen arbeid en zelfontplooiing in hun culturele taak gehoorzaam te zijn. En dit brengt voor hen als eerste axioma mee, dat hun kunst nimmer wezen mag een aller-individueelste expressie van een aller-individueelste emotie, doch altijd wezen moet een staan en willen-staan in de gemeenschap; wie God dient, is nooit anders dan een sociaal werker, zover hij Hem recht dient."

⁷⁵² "Dienen - dat onderstelt toch dat de dienaar, in dit geval de arme Hagar der kunst, actief optreedt. Gebeurt dat bij ons? Ik geloof het niet. Het 'dienstmeisje' der kunst wordt bij ons niet bepaald met werk overladen. En had ze nog maar 'huiselijk' verkeer..." *OWEK II*, (1949:34). Vgl. ook Schilder (1924:69-80) vir sy siening oor toneelspel.

"...de kunst moet in de kerk maar 'dienen'..." *OWEK III*, (1951:103).

⁷⁵³ Vgl. *OWEK II*, (1949:35).

voorbereiding en beleving⁷⁵⁴ van die erediens as Godsontmoeting.

6.8.2 Lied én harp

Schilder voel die Protestantse, en spesifiek gereformeerde, onderwaardering en verwaarlosing⁷⁵⁵ van kerklike kuns as 'n leemte aan. Hy meen dat die gereformeerde erediens die kuns onderdruk⁷⁵⁶ en dat die liturgie⁷⁵⁷ as gevolg van intellektualisme kunsloos is, waar die verstand wel maar die gevoelslewe van die mens te weinig aangespreek word.

Vir hom is dit 'n skeppingsgegewe wat ook binne die mure van die kerk sy regmatige plek moet kry. So beskou hy dit as 'n gebrek dat gereformeerdes byvoorbeeld baie aandag sal gee aan die bewoording van Psalms wat in die erediens gesing moet word, maar dat die musiek dikwels onderbeklemtoon word. Die kunstigheid⁷⁵⁸ van die psalmmelodieë speel meer kere tweede viool. Die kunsverwagting word afgewater, terwyl net tekssuiwerheid bepleit word.

Schilder beskuldig die kerk dan ook van ondankbaarheid teenoor die Here wanneer die kerk nie die rykdom van God, wat die estetiese lewensfeer insluit, ten volle vir die kerk as samekoms wil ontgin nie. Hy sê dat dit armoedig⁷⁵⁹ is dat die kerk 'n bevooroordeelde keuse maak vir die lied teen die harp:

“'n Volk wat alleen maar die lied het en nie die luit nie, wel die Psalms het maar nie die harp nie, wel die wese besit maar nie die vorm nie, wel die skone gedagte het maar nie die skone klank

⁷⁵⁴ Schilder pak sake hier anders aan as Schleiermacher, wat hy dan ook kritiseer en afwys, vgl. *OWEK* II, (1949:35-36).

⁷⁵⁵ Vgl. *OWEK* I, (1948:192).

⁷⁵⁶ Vgl. *OWEK* II, (1949:33-34).

⁷⁵⁷ Vgl. Smelik (2003:50-54).

⁷⁵⁸ Vgl. *OWEK* II, (1949:72-74).

⁷⁵⁹ In 'n preek (1923) oor Amos 6:5-6 sê Schilder: “Een volk, dat alleen het lied heeft en niet de luit, wel den psalm maar niet de harp, wel het wezen maar niet den vorm, wel de schoone gedachte maar niet den schoonen klank, is arm. Zijn armoede is ook schuldig, want Gods volk kan nooit arm zijn of het heeft den rijkdom laten liggen dien God het biedt.” *OWEK* I, (1948:191).

daarby nie, is arm. Hulle armoede is skuld, want God se volk kan nooit arm wees nie, tensy hulle dit wat God hulle bied een kant laat lê het."

Schilder het 'n groot afkeer in kerklike konserwatisme wat kuns minag. Hy stel dat die kerk daarin die kuns uit sy hande laat glip het. Reformasie ten opsigte van die kerk se siening met betrekking tot die kuns, veral dan toegepas op die musiek van die kerklied, beskou hy as 'n noodsaaklikheid. Hierdie reformasie van die lier van Dawid, soos wat hy die kerkmusiek beeldend beskryf, begin by die bekering van die hart. Daarom⁷⁶⁰ sê hy hieroor:

"Alleen wie Dawid se gedagtes ken, mag reik na sy harp. om met die harpsnare te doen soos wat goed is in sy oë. As jy jou gedagtes suiwer hou en jou hart laat wees soos die man na Gods hart, sal jou lied, jou kunsvorm, vanself na vore kom en altyd net so verfrissend soos Dawid s'n bly."

6.8.2.1 Psalmberymings en gesange

Dit gaan in waardering van die kerklike kunsvorm ook geheel en al vir Schilder oor vashou⁷⁶¹ aan die Woordenbaring, en alhoewel die kunstigheid 'n plek moet kry mag dit nooit 'n grootdoenerige vertoon⁷⁶² van artistieke insette wees nie. Vir hom gaan dit oor die singende⁷⁶³ Messias in die kerk as vergaderde gemeente. Die subjektiewe bevindelike kunsbeleving en ontroering⁷⁶⁴ is in die Skrif gebind aan die troon van God. Die subjektiewe lewe is afhanklik gestel aan die objektiewe verskyning van God.

⁷⁶⁰ "...Alleen wie Davids *gedachten* kent, mag grijpen naar zijn harp, om met de snaren ervan te doen wat in zijn oogen goed is. Houdt uw *gedachte* zuiver en laat uw *hart* zijn als van den man naar Gods hart, en uw *lied*, uw *kunsvorm*, zal even *vanzelf* opkomen en even *frisch* altijd blijven als bij David." *OWEK* 1, (1948:192).

⁷⁶¹ Vgl. *BDS* (1927:8,14-15).

⁷⁶² "De psalmen moeten voor den volkszang bewerkt worden; en mogen dus niet een gedicht worden à la Boutens." *De Ref* xxiii, 327.

⁷⁶³ Vgl. *Lijden* 1, (1977:338-342) waar Schilder Christus sien as die voorsanger van die hele kerk: "Testimonium Spiritus Sancti bindt Cantor aan cantus... Want dit was nu een speciaal getuigenis van God den Heiligen Geest: hij trok den Cantor naar den cantus, die zichzelf verklaarde. En onze Zanger *ondervierp* zich aan de poëmen van - Hem zelf."

⁷⁶⁴ Vgl. *BDS* (1927:29).

Hierdie beginsel van Schilder sny na twee kante toe. Aan die een kant mag diegene wat op soek is na 'n nuwe vorm dit nie doen ten koste van die Woordopenbaring, of soos Schilder dit noem, die gedagtes van Dawid, nie. Dit sou slegs verwêreldliking in die hand werk. Andersyds het dit geen waarde om krampagtig en bloot tradisioneel aan ou kunsvorms vas te bly kleef nie.

Schilder wil ook in die beryminging van die Psalms⁷⁶⁵ vashou aan die eenheid⁷⁶⁶ van die Woordopenbaring, veral hoe dit vergestaltig vind in die Nuwe-Testamentiese aanhalings van die Psalms. Vanweë die eenheid in die Woordopenbaring mag daar volgens Schilder geen inkorting⁷⁶⁷ plaasvind by die beryming van Psalms nie, dit sou vir hom neerkom op die weglating van openbaringstof in die Psalms. Detail mag nie verwaarloos word nie, omdat die Psalms as geïnspireerd beskou word. Veral moet daar volgens Schilder gewaak word teen die tendens vanuit Skrifkritiese oorde om sogenaamde aanstootlikhede⁷⁶⁸ weg te werk. Tog waarsku hy daarteen dat die Psalms bloot òf net Nuwe-Testamenties òf anakronisties berym word. Sy begroning hiervoor is dat al die Psalms buitendien messiaans⁷⁶⁹ is. Schilder besef goed dat geen beryming elke eksegeet op elke punt tevrede sal stel nie, tog pleit hy daarvoor dat dogmahistoriese⁷⁷⁰ lyne in die berymings in berekening gebring moet word.

Schilder het streng voorskrifte laat geld vir die beryming van Psalms, tog was Schilder nie 'n teenstander van gesange in die erediens nie. Gesange is waar liedere nie regstreeks uit die Woord van God kom nie. Aangesien die kerk reeds besluit het om byvoorbeeld die twaalf artikels te sing

⁷⁶⁵ Vgl. Schilder se bespreking van ds. Hasper se psalmberymings wat tussen 1936 en 1948 verskyn. *De Ref* xxiii, 327 en Smelik (2003:61ev).

⁷⁶⁶ Vgl. *De Ref* xvii, 122-124, 130-132, 138-139.

⁷⁶⁷ Vgl. *De Ref* xxiii, 327.

⁷⁶⁸ "Vooral niet, als de weglating, zooals soms het geval bleek te zijn, scheen te wijzen op een tendenz, om wat 'aanstootelijk' was voor bijbelcritische naturen, weg te retoucheeren." *De Ref* xxiii, 327.

⁷⁶⁹ "Kern van Schilders gedachte was dat hij van de psalmbereijmer vergde dat deze bij de weergave van den oudtestamentischen op den messias ziende psalm aldus te werk gaat, dat de gemeente, die in de preek het nieuwtestamentische licht erover ontvangen heeft, de berijming daarmede in overeenstemming vindt," Smelik (2003:64).

⁷⁷⁰ Vgl. *De Ref* xxxiii, 327.

is die logiese konsekwensie vir Schilder dat die kerk ook 'n bundel vrye liedere⁷⁷¹ moet hê.

Schilder begrond sy pleit vir 'n vrye lied in die kerk op 'n liturgiese argument. Vir Schilder is die sang in die gemeente nie God se spreke tot die mens nie, maar die mens se antwoord op God. Die enigste praktiese riglyn vir Schilder is dat daar met versigtigheid opgetree moet word. Schilder laat hom in hierdie opsig deur die praktyk⁷⁷² en nie beginsels lei nie, iets wat tog vreemd voorkom as mens sy streng voorvereistes vir psalmberyming in gedagte hou.

Die vraag ontstaan of hier 'n inkonsekwentheid by Schilder voorkom? Aan die een kant respekteer hy die Woordenopenbaring met betrekking tot die psalmberymings en in dieselfde asem stel hy dat die vrye lied tog versigtig plek kan inneem in die gereformeerde erediens.

Hier kruis twee lyne in Schilder se teologiese denke, naamlik die Woordenopenbaring wat rigtinggewend is vir die kerk en die mens as verbondswese wat medearbeider is saam met God. Dat die mens God antwoord op sy Woord in die erediens kan mens Schilder geredelik toegee. Die vraag duik egter op waarom moet die Psalms die eenheid van die Woordenopenbaring korrek weergee, maar andersyds hoef die vrye lied nie direk terugherlei te kan word na die Woord nie, maar hoef net rekening gehou te word met die werk van die Gees in die kerk se antwoord?

Is die vrye lied geïnspireer deur die Heilige Gees? En indien wel wat is die verskil daarvan met die geïnspireerde psalm? Een van die gevolge van Schilder se standpunt kan wees dat die kanon in die erediens stelselmatig breër gesing word. Iets wat artikel 69 van die Dordtse Kerkorde se hantering van die sang in erediens sou beïnvloed wat op sy beurt weer die eenheid in die beleving van die kerkverband raak.

⁷⁷¹ "De kerken hadden dus al 'gebroken met de gedachte dat alleen Gods Woord in de kerk mag gezongen worden'. Daarom zou de komst van een bundel 'vrije liederen (dat wil zeggen liederen die geen berijming van een concreet bijbelgedeelte zijn) de logische consequentie zijn volgens Schilder.'" Smelik (2003:66).

⁷⁷² "...bij het gezang der gemeente spreekt niet God tot Zijn volk, maar de gemeente tot Hem. En die gemeente doet wel voorzichtig, als ze haar gevoelens uitdrukt in de taal van wie door den Geest geïnspireerd is, maar uit liturgisch oogpunt is dat volstrekt geen vereischte.' Niet uit beginsel maar uit praktisch oogpunt achtte Schilder het wel verstandig dat de kerken zich vooralsnog concentreerden op gezangen die aan Gods Woord ontleend waren.'" Smelik (2003:66).

Die feit dat Schilder die vrye lied op hierdie manier voorstaan, staan beslis uit as vreemd gemeet teen sy hele betoog dat die openbaring die kerk bepaal. Sy standpunt dat die mens God antwoord as verbondswese behoort liturgies ernstig opgeneem te word, maar hy maak die deur oop dat die nageslag 'n breër musikale kanon kan hê. Het Schilder hier nie 'n verwarring tussen die inspirasie van die Heilige Gees en die vervulling van die Gees nie? Schilder se siening oor die werk van Christus en die werking van die Heilige Gees kom ook hier na vore. Wat is die pneumatologiese element in die vergadering van Christus se kerk vir Schilder? Schilder se standpunt oor die vrye lied, as die volle konsekwensies getrek word, kan neerkom op 'n onregmatige spanning tussen sy pneumatologie⁷⁷³ en sy Christologie. Vergader die Gees anders as Christus, of is Christus juis deur sy Gees besig met die vergadering? En as die vergadering byeengekom het, is dit nie dan dieselfde Christus wat in die midde van die vergadering⁷⁷⁴ sy Vader prys nie? Iets wat Schilder self⁷⁷⁵ aantoon. Dit lyk asof Schilder hier nie genoegsaam die heiligmaking van Christus op die gemeentesang in ag neem nie.

Schilder self het nooit toegegee aan die druk dat die mens medeopenbaarder saam met God word nie. Maar hierdie standpunt van hom rakende die vrye lied is problematies, veral as medearbeiderskap van die mens ingevul word met 'n korrelatiewe verbondsbeskouing en 'n gepaardgaande relasionele waarheidsbeskouing. Nie al die kritiek kan volledig op Schilder se brood gesmeer word nie, maar dat hier 'n krakie in die pleister vertoon by hom is duidelik. Op sy minste is Schilder se pragmatiese aanpak hier vreemd op die oor binne die breë konteks van sy teologie.

6.8.3 Liturgiese orrelspel

⁷⁷³ Vgl. hoofstuk 7 waar die pneumatologiese element in Schilder se kultuur beskouing bespreek word.

⁷⁷⁴ Vgl. Heb 2:12 "...wanneer Hy sê: Ek sal u Naam aan my broeders verkondig, in die midde van die gemeente sal Ek u prys." en Ps 22:23 "Ek wil u Naam aan my broers vertel, in die vergadering U prys."

⁷⁷⁵ Vgl. *Lijden I*, (1977:338-342). Vgl. ook Calvin se standpunt hieroor waarin hy Augustinus navolg: "...dit is waar wat Augustinus gesê het, dat niemand in staat is om dinge te sing wat God waardig is nie, behalwe dié wat hy van Hom ontvang het. Daarom, nadat ons noukeurig ondersoek ingestel het, en hier en daar gesoek het, sal ons geen beter liedere vind of ook geen liedere wat beter aan die doel beantwoord nie as die Psalms van Dawid, wat die Heilige Gees deur hom gespreek en gemaak het. En buitendien, wanneer ons hulle sing, is ons seker dat God hulle in ons mond lê, asof Hyself in ons sing om sy roem te verhef." (Calvin, CO 6, 170 & 171).

Schilder self het die orrel bespeel. Hy het hom ook beywer vir die bevordering van dië kerklike kunsvorm. Vir hom het dit egter nie bloot oor mooi klanke gegaan nie. Die orrel moes erken word vir die liturgiese waarde wat dit bied. Die gereformeerde tradisie⁷⁷⁶ waarin Schilder hom bevind het, se historiese wortels was nie altyd pro-orrel nie. Tog beskou hy dit as 'n positiewe ontwikkeling binne die gereformeerde kerk dat die orrel - selfs argitektonies - 'n ereplek begin inneem het.

Om 'n orrel in die kerkgebou te hê, beteken nog geensins dat die orrel gebalanseerd artisties in die erediens aangewend word nie. Die orrelis vervul 'n baie belangrike liturgiese rol, en daarom mag hierdie kunswerk nie sommer in die hande van kwajongens⁷⁷⁷ - soos wat hy nie-kunstige orreliste noem - gelaat word nie. Hier kla Schilder ook oor 'n bepaalde historiese geworde eensydigheid.

Hy maak 'n speelse analogie⁷⁷⁸ tussen die geskrifte van Proudhon en Marx en die houding van die gereformeerde voor- en nageslag met betrekking tot die orrel. Die nageslag, alhoewel hulle die orrel aanvaar gekry het, het bly sit met die orrelspel wat in *misère*, in ellende, verkeer. Schilder verwonder hom oor hierdie toutrekkery tussen reformasiedrang en reaksionêre versugting in die erediens. Hy wil plek maak vir 'n aparte liturgiese geleentheid vir die orrel sodat die orrelspel nie

⁷⁷⁶ "...dat de afkeer tegen orgelspel in de kerk vroeger wel groot is geweest en langen tijd het 'pijpen met pijpen' buiten de kerken gehouden heeft, doch dat in onzen tijd ... de Gereformeerde kerken veel fraaie orgels gebouwd hebben en dikwels met groote vrijgevigheid er voor geofferd hebben. De 'orgelnis' behoort ... tot de vaste onderdeelen van een gebouw voor den Gereformeerden eeredienst; en met dit pium votum zal elk architect te rekenen hebben." *OWEK II*, (1949:90-91). Hierdie gereformeerde tradisionele afwysing van die orrelspel in die kerk moet in historiese perspektief gesien word. Self die Rooms-Katolieke Kerk was op 'n stadium daarteen gekant en keiser Ferdinand kon slegs met moeite by die konsilie van Trente die afskaffing van die orrel keer. Die sinode van Dordrecht het in 1574 in artikel 50, gebaseer op 1 Kor 14:19 nogal, die orrel in die kerk as 'n duiwelse verleiding tot bygeloof gesien. Vgl. *OWEK II*, (1949:92).

⁷⁷⁷ "Want een orgel hebben is nog niet een orgel eeren. Als men fraaie orgels, dure orgels, tweeklaviersorgels bouwt in onze kerken, maar men zet er kwajongens op, of men laat ze door zomerzonnebrand of door regenvalgesijpel of door stof en spinneweb bederven, nu ja, dan is er 'n orgel, maar het Orgel is er niet." *OWEK II*, (1949:91).

⁷⁷⁸ "Vaders en zonen, voor- en nageslacht bij ons, herinneren aan Proudhon en Marx. Proudhon schreef indertijd eerst een boek: *Philosophie van de Misère*. En Marx antwoorde in 1847 met een werk: *Misère van de Philosophie*. Zoo zetten onze vaderen in met hun lange betoogen over de filosofie van de misère van 't orgel. Maar de zonen antwoordden met hun beschouwing over de misère van deze orgelfilosofie... Bij de vaderen was de filosofie over de orgelmisère. En de zonen hebben ... orgelmisère zonder orgelfilosofie." *OWEK II*, (1949:91).

maar bloot dien as 'n tussenspel⁷⁷⁹ terwyl die kollekte opgeneem word nie. Daarom sien hy die orrelis⁷⁸⁰ ook as liturg:

"Maar orrelspel self is uitlegging, wanneer dit goed is. 'n Goeie orrelis sal die gedagte van die lied vaslê in die voorspel, die tussenspel, in die naspel, ja, in sy hele begeleiding."

Hierdie uitleggingswerk van 'n bekwame orrelis is 'n groot verantwoordelikheid. Die beste kompliment wat so 'n orrelis kan kry is as iemand sou meld dat die orrelspel nie ten volle deur die hoorder begryp is nie. Diegene wat die uitlegging van die orrelis wel begryp sal getroos wees aangesien die begryper erken dat God se Naam en aanbidding van Hom òók wesenlik deel⁷⁸¹ uitmaak van kerkmusiek.

Schilder beskou die Dordtse sinode van 1574 se beroep op I Kor 14:19 as een wat op wankelrige eksegetiese⁷⁸² bene staan. Dit gaan immers nie oor uitlegging as sodanig nie, maar of die uitlegging begrypbaar sou wees of nie. Die liturgiese orrelspel sien Schilder dan ook ekumenies, aangesien musiek vir hom 'n wêreldtaal is.

6.8.4 Kerkkuns

Anders as die Rooms-Katolisisme, maar ook anders as die 'gereformeerde'-konservatisme het Schilder 'n oog daarvoor dat daar iets is soos kerklike kuns. Hy verwerp dit dat die Roomse kuns

⁷⁷⁹ "De tegenstrijdigheid, tusschen reformatiedrang en reactiezucht? De drang naar reformatie toch is er, wanneer men ... de collecte uit den eeredienst wil wegwerken met het oog op de kunstzinnigheid in de liturgie; en de reactiezucht is er ook, die de artisticeit in den eeredienst wil vermoorden voorzoover het orgel er aan meewerkt? Is dat contrast hier de grootste eigenaardigheid? ... zòolang hebt gij uw vaderen in dezen niet te verwijten, uw vaderen, die althans begrepen, dat muziek en kerkzakgerinkel niet behooren saam te gaan." *OWEK*, II, (1949:92-93).

⁷⁸⁰ "Maar orgelspel is zelf uitlegging, wanneer het goed is. Een goed organist zal de gedachte van het lied leggen in zijn voorspel, zijn tusschenspel, zijn naspel, ja, in heel zijn begeleiding." *OWEK* II, (1949:93).

⁷⁸¹ "Wee den organist, die door allen begrepen wordt, of bij wien men het begrijpen niet noodig vindt... En de begriper, de genierter, de man die Gods naam en Zijn aanbidding hoort òók in de muziek, hij zal vele malen getroost zijn in stillen vrede." *OWEK* II, (1949:95), vgl. *De Ref* xii, 178.

⁷⁸² "Want in Corinthe ging het over het uitstooten van klanken of spreken van woorden, die oningewijden niet begrepen; maar het orgel geeft in zijn muziek geen alleen voor een individu, noch ook slechts voor een bepaalden kring of natie verstaanbare taal, doch het spreekt wereldtaal... In Corinthe ging het hierover, of men al dan niet uitlegging geven zou van wat anders niet begrepen werd;" *OWEK* II, (1949:93).

gebruik om die sogenaamde leke te leer, maar dit regverdig nie vir hom 'n standpunt dat daar geen kerklike kuns mag wees nie. Die liturgiese ontmoeting tussen God en sy volk is vir Schilder so ingrypend dat net die hoogste en skoonste daarby hoort. Nie net die lied nie, maar ook die preek is vir hom 'n kunswerk.

Nooit sien hy die kuns as opsigselfstaande nie, maar die kuns moet ook hierin diensbaar gestel word aan die openbaring. Die volle mens is betrek by die kerk as vergadering, ook die mens as kunstenaar, maar ook die mens se estetiese skeppingsgegewe. Schilder onderskei kerkkuns dan ook van verchristelike⁷⁸³ kuns, wat hy trouens afwys. Hy maak 'n saak daarvoor uit dat sogenaamde verchristelike⁷⁸⁴ kuns afgewater is en eintlik die nie-steurende deel van die wêreld se kuns is wat oorgeneem word slegs met 'n christelike sousie oor. Schilder wil iets heel anders in die plek daarvan sien.

Sy kunsbeskouing, nie net sy siening oor kerkkuns nie, word veral gekenmerk deur twee aspekte:

- Eerstens dat alle kuns vir hom iets met Christus te make moet hê, - nie in die prekerige sin nie, maar dat die Messias as Verlosser-Koning erken word.
- Vanuit hierdie eerste beginsel dat kuns 'Christus-like' kuns moet wees, kom sy tweede kenmerk - wat hy self in sy kunskritiek⁷⁸⁵ sterk toegepas het - na vore. Hierdie kuns moet ook rekening hou met die bewegende⁷⁸⁶ Christus in die openbaring.

Vir hom het Christus-gerigte kuns 'n duidelik missionêre kant. Maar anders as die gereformeerdes van sy tyd, wat net op die negatiewe van die wêreldse kuns gewys het en dit

⁷⁸³ Vgl. *VW kerk* III, (1965:197).

⁷⁸⁴ Schilder maak oor chistelike kuns, waar die Woord en Gees los van mekaar gestel word, en dus die Logos geprofaneer word, die gevolgtrekking: "...daarom is haar 'christelike kuns' vaak zoo door en door profaan..." *Tussen* (1929:217).

⁷⁸⁵ Vgl. *BDS* (1927:308-309).

⁷⁸⁶ "Bij Gereformeerd Christusgeloof een diepe verslagenheid, een mobiele Christus, een doelstelling in Hem. Bij aesthetische Christusbeskouing een zacht streeling, een mobiele Christen, een aanbidding...die haar doel stelt in zichzelf." *OWEK* IV, (1953:140-141).

eintlik maar vermy het, het Schilder daardie kuns ernstig opgeneem en in 'n openlike debat daarmee getree. Maar hy het nie geskroom om Christus enduit te bely en te verkondig nie.

Hierin lê 'n groot braakveld wat nog ondersoek behoort te word naamlik wat Schilder se kunsbeskouing en kunskritiek se waarde vir gereformeerde kunsbeskouing kan wees. Hierin lê ook die groot skade van die Vrymaking vir Schilder persoonlik: hy is so opgeslurp in die kerklike stryd, dat die wye blik wat hy ook op die kuns gehad het, en broodnodig is vir 'n gehoorsame lewe, eintlik nie verder ontwikkel het nie. 'n Paar waardevolle lyne is egter getrek waarvan die implikasies nog nie ten volle bedink is nie.

6.8.5 Kerklike argitektuur

Schilder beskou diegene wat dit teen die orrel het, en dan ook die wat die orrelspel as liturgiese kunsvorm onderwaardeer of ignoreer, as inkonsekwent. As daar gekla word dat baie mense die orrelspel nie verstaan nie, geld dieselfde seker ook vir die kerklike argitektuur waarvan die Rooms-Katolieke kerkgeboue⁷⁸⁷ wat deur die protestante oorgeneem is, 'n goeie voorbeeld is. Schilder meen dat selfs na die beeldstormlope, waarin soveel kerklike kuns beskadig en verwoes is, daar tog nog in die gehawende katedrale sprake van kuns oorgebly het wat die naam van God uitspel en 'n aanbidingskarakter dra. Die protestante het hulle daarmee versoen. Schilder staan dus nie 'n houding voor waar kerklike argitektuur geen simboliek⁷⁸⁸ verteenwoordig nie.

Die kerk het in daardie opsig ook 'n sosiale⁷⁸⁹ verantwoordelikheid om die beginsel, dat die kerk nie verborge kàn of mág bly nie, uit te leef. Schilder sien die stryd tussen kerk en wêreld selfs ook afspeel in die argitektoniese inrigting⁷⁹⁰ van kerkgeboue. Dat die kerk bestaan, en hoe die kerk

⁷⁸⁷ "Maar begripen alle menschen de symboliek van de zingende torens, van de prachtige kerkgevelen; hooren allen wel wezenlijk de taal der naar God strevende stilte in de schoonheid van de van Rome overgenomen kerken?" *OWEK II*, (1949:93).

⁷⁸⁸ "...een kerk zonder eenige symboliek; een kerk naar het recept van vier muren en een dak met ramen en stoelen." *OWEK II*, (1949:93-94).

⁷⁸⁹ "Nu is geen kunst in zòò goeden zin sociaal geweest als kerkelijke kunst." *OWEK II*, (1949:34).

⁷⁹⁰ Schilder sê by die ingebruikneming van 'n nuwe Westerkerkgebou in Delft in 1913: "Lang heeft ze min of meer in het donker zich schuilgehouden. En wij hebben die houding beantwoord met de leus, dat de kerk

voortbestaan moet argitektonies (selfs met 'n toring) ook 'n stelling vir en teenoor die wêreld maak.

6.8.6 Kerklike styl

6.8.6.1 Reformeer styl

Schilder wys 'n filosofiese vorm-inhoud skema af. Daarvolgens sou dit aanvaarbaar wees om 'n ongemaklike styl in die kerk te verduur, solank as wat die inhoud tog nog evangelies is. Schilder neem sy vertrekpunt weereens in die openbaringsinhoud. Hy beskou die gereformeerde kerkstyl⁷⁹¹ van sy tyd as baie profaan⁷⁹² of oneerbiedig, juis vanweë die retoriek wat ware eerbied vir God verdring. Daarom was Schilder se eie preek- en skryfstyl⁷⁹³ ook vir sy tyd baie nuut en vars en het daarin ook groot aantrekkingskrag gelê. Schilder se styl het 'n nuwe spiritualiteit⁷⁹⁴ verteenwoordig in 'n toon wat meer direk van aard was, minder tradisioneel, meer aktueel, beslis meer polemies.

Vanuit hierdie grondgedagte - veral vanweë die respek vir die Woord wat van die begin af is en die aktualiteit van die Woord wat elke dag ook nog daar is - neem Schilder die standpunt in dat die kerk se styl moet pas⁷⁹⁵ by die openbaring van God. So wys Schilder byvoorbeeld dat die kerklike hiërargiese taalgebruik op meerdere vergaderings, waar afgevaardigdes as 'vaders en

niet måg verborgen blijven, dat ze voor het front moet gaan staan, zoo dat ze in het oog springt! En ook daarom bouwden we hier ons nieuwe bedehuis. En wij zetten een toren er op, omdat we niet alleen voor ons zelf het gebouw wilden voltooien, maar ook aan de buitenwereld wilden doen zien, dat we er waren, dat we er zijn.” *OWEK I*, (1948:120).

⁷⁹¹ “En onze kerkelijk...klinkklare profanie soms.” *OWEK II*, (1949:30).

⁷⁹² “...die klagen dat de Gereformeerde dominees zoo preken als ze zich kleeden, d.i. dat ze zoo oneerbiedig omgaan met het heilige en wel eens profaan maken wat God heilig gemaakt heeft.” *OWEK II*, (1949:54-55).

⁷⁹³ “Honderde waren Schilder dankbaar voor de geestdrift die hij betoonde, bewonderden de nieuwe taal en stijl die hij bezigde...” Puchinger (1988:25).

⁷⁹⁴ Vgl. Puchinger (1988:23).

⁷⁹⁵ Vgl. *OWEK III*, (1951:99-102).

broeders' aangespreek is, as onskriftuurlik⁷⁹⁶ uit.

Hy wys dus die valse eerbied van konserwatisme af wat volgens hom net maak of daar respek vir God is terwyl die kerkstyl (van veral die predikers van sy tyd) die jong geslag vervreem en meehelp dat 'n geslag van God afvallig⁷⁹⁷ raak. Die opkomende moderne literatuur⁷⁹⁸ in Schilder se tyd was baie negatief oor die kerk en sy styl. Schilder meen dat die kerk nie heeltemal onskuldig daaraan is dat die buitewêreld die hele kerk oor dieselfde kam skeer nie. Schilder wou die nuwe geslag - in die moderne tyd - vir en met die ou⁷⁹⁹ geloof behou. Maar daarvoor was nodig dat die kerklike styl grondig aangepas moes word.

Verder - juis ook vanweë die Goddelike teenwoordigheid - mag daar nie oorgehel word na 'n platvloerse en informaliteit in die kerkstyl in die erediens nie. Waarvoor Schilder pleit is dat elke tydgleuf sy eie styl vind, maar volgens die riglyn dat die openbaring altyd die styl moet bepaal. Wat vir een geslag dien is nie noodwendig dieselfde vir 'n ander geslag nie. In die eenheid van die openbaring wil Schilder egter ook die generasiegaping⁸⁰⁰ in die kerk oorbrug.

6.8.6.2 Meer as een styl

Wanneer die kerk leer om sy taal volgens die liefdeswet te spreek, en om sy taal aan te pas by die veelkleurige openbaring van God se wysheid in die Skrif sal dit buitendien daartoe lei dat die kerk se weelde van meer as een kerklike styl⁸⁰¹, wat in beginsel in die gedagtes van die kerk aanwesig is, sou blyk.

⁷⁹⁶ "Maar...is de onderscheiding van vaders en broeders wel Schriftuurlijk?" *OWEK II*, (1949:48).

⁷⁹⁷ Vgl. *OWEK II*, (1949:39-40).

⁷⁹⁸ Vgl. *OWEK II*, (1949:50-51).

⁷⁹⁹ Vgl. *OWEK II*, (1949:210).

⁸⁰⁰ Hier veral die sogenaamde "Critiek der jongeren" vgl. *OWEK II*, (1949:37).

⁸⁰¹ "Was dat zoo, dan moest 'de weelde van meer dan èen stijl' bij ons allen in beginsel aanwezig zijn." *OWEK III*, (1951:162).

Verskeidenheid in kerkstyl beteken geensins vir Schilder 'n grenslose familiariteit of dat 'n platvloerse gemeensaamheid toelaatbaar sou wees nie. So wys Schilder dit af dat predikers in hulle openbare gebede⁸⁰² na die Here as "jy" en "jou" verwys. Die heersende kerkstyl mag ook nie as rigsnoer en beoordelingsmaatstaf gebruik word nie. Dit sal onafwendbaar daartoe lei dat die amp⁸⁰³ van die gelowige, wat reageer op die veelvuldige styl waarvoor die openbaring ruimte maak, ingeperk word in 'n tipe mode-optrede. Hierin is die unieke en vars kerkwerk geleë, vanweë die amp van die gelowige wat uit en in immanente geloofskrag⁸⁰⁴ sy eie styl ontplooi.

6.8.7 Kerктаal

6.8.7.1 Vrygemaakte taal

Schilder wil dat die kerk sy styl, en veral die kerk se taalgebruik, hervorm. Hy kom dan met die idee van die vrye woord. Hy maak soos gestel 'n onderskeid tussen die Ou en die Nuwe Testament. 'n Onderskeid wat hy ook deurtrek na die taal van die kerk. Waar die Jode Hebreeus as 'n tipe heilige taal beskou het waarin die openbaring ontvang is, stel Schilder dat die Pinkstergebeure, die uitstorting⁸⁰⁵ van die Heilige Gees, die kwessie van volkstaal weer sentraal stel in die kerk.

Daar is geen heilige taal (meer) nie. Na die pinksterwonder is elke taal goed, solank die taal homself laat beheers deur die openbaring en die taal self gerig en gevorm word na die openbaring. Wat Schilder hier bedoel is dat die kerk in geen geheime groepstaal mag verval waar net sekere ingewydes toegang tot die openbaring het nie. Hy bedoel dat elke taal, met die genoemde voorwaardes, tolk moet wees van die Goddelike openbaring.

Hy sien dat die vrye woord, die vrygemaakte taal, regstreeks voortspruit uit die Nuwe-

⁸⁰² "God laat zich niet uitjouwen..." *OWEK* III, (1951:140).

⁸⁰³ Vgl. *VW kerk* II, (1962:106-107).

⁸⁰⁴ Vgl. *VW kerk* II, (1962:121).

⁸⁰⁵ Vgl. *OWEK* III, (1951:167-173).

Testamentiese ordening van die sake van die koninkryk van die hemele. Schilder doen dan ook 'n briljante greep⁸⁰⁶ uit Jes 19:18 waar hy die kosmiese vrymaking van taal verduidelik.

So verbind Schilder drie grondgedagtes, naamlik:

- Ten eerste dat die beweging in en van die koninkryk van die hemele ook sy uiting moet vind in taal wat as tolk die wonders van God uitdra. Tale word beweeg ter wille van die bewegende vrymakende⁸⁰⁷ Christus. Hier is Schilder se fondament geleë met betrekking tot bybelvertalings.
- Tweedens moet hierdie ver-tolking van die evangelie meehelp met die volle uitputting van die openbaringsgegewe. Die tale moet ook uit die Woord haal wat daarin sit.
- Derdens is dit vir Schilder belangrik dat 'n taalgemeenskap voorrang het bo die individuele taalgebruiker.

6.8.7.2 Geen kastetaal

Laasgenoemde hou weer verband met Schilder se siening van die openbaring. Aangesien Schilder die openbaring in die Heilige Skrif deurgaans sien as een deurlopende antropomorfisme, het dit ook 'n bepalende invloed op die taal waarin die kerk die evangelie verkondig. Jesus Christus spreek uit liefde ewige werklikhede⁸⁰⁸ uit in die taal van die huidige tyd. Die kerklike prediking⁸⁰⁹ mag nie hierdie openbaringswaarheid, ook in sy modus, verbygaan in sy prediking

⁸⁰⁶ "In dié dag sal daar vyf stede in Egipteland wees wat die taal van Kanaan spreek en by die HERE van die leërske spreke..." Jes 19:18

⁸⁰⁷ "...de vrymaking van de taal der kerk...de grondgedachte...De vryheid, die *in Christus* is." *OWEK* III, (1951:169-170).

⁸⁰⁸ "...Hij spreekt ook de eeuwige werkelijkheden uit in de taal van den tijd. Zijn prediking is, gelijk heel de Bijbel, één doorlopend anthropomorfisme; 'diesscitig' is zijn taal, al is 'jenseitig' wat hij heeft *'gesien en gehoord'* [Joh 3]." *OWEK* III, (1951:115).

⁸⁰⁹ "... doch men zal den moed moeten hebben in de kerk de taal der Schrift te spreken." *VW kerk* I, (1960:123).

nie.

Hierdie liefdevolle openbaring van Christus is vir Schilder ook die leidende beginsel as dit by die taal van die kerk kom, vir die predikingstaal in die kerk self, maar ook as daar oor kerklike sending gedink word. Die beginsel van die liefde in die taal van die prediker moet gehoorsaam word. Kragtens hierdie gehoorsaamheid sal die liefde in die *woorde* wat God se genade prys, nooit partikularisties word daar waar God self die universele wil hê nie, en dit sluit die kerk se taal in. Daarvan⁸¹⁰ sê Schilder:

“Want dit bly waar dat God die universele soek, nie die partikularistiese in die taal nie. Die Bybel self, veral die Nuwe Testament, die vrug van die taalwonderwerkende Pinkstergees, bewys dit.”

Vir Schilder behels hierdie partikuliere deel in die taal ‘n soort geheime kerktal wat hy ‘n valse “tale Kanaäns” noem.⁸¹¹ Die taal word dikwels by die voorgeslag oorgeërf en deur die nageslag bewustelik verdiep en breër uitgewerk net om dan met die wellus van ‘n esoteriese mistisisme aangeprys te word as diensbare taal van die kerk. Hierdie geheime taal sluit mense uit, omdat hulle nie ingelei is in die fyner nuanses van die spesifieke woordeskat, die aparte begrippe en hiperbole nie. Schilder stel sy negatiewe afwysing hiervan baie kras as hy sê:⁸¹²

“Mens moet in die ‘binnekamer’ ingelei wees, ingeneem word in die ‘wynhuis’ van geestelike dronkenskap’ om hierdie geheimetaal te kan verstaan.”

Hier moet die kerk se belydenis ook rigtinggewend wees. Die kerk bely dat hy anders is, ‘n

⁸¹⁰ “Want het blijft waar: God zoekt het universele, niet het particularistische in de taal. De bijbel zelf, vooral de N.T., vrucht van den talenwonderwerkenden Pinkstergeest, bewijst dat.” *OWEK III*, (1951:182).

⁸¹¹ Schilder onderskei ‘n ware en valse “tale Kanaäns”: “Kortom: *waarachtige* tale Kanaäns wordt geboren, niet gemaakt; gevonden, niet gewild; opgelegd, niet gekozen; in berusting aanvaard, maar niet met wellust verheerlijkt. Maar alle *valse* tale Kanaäns wordt gemaakt, niet geboren; gezocht en niet gevonden; gekozen, niet bevolen; met zoete behaaglijkheid gepredikt en niet met tranen van liefde beweend en, zoover het God wil, overwonnen.” *OWEK III*, (1951:116).

⁸¹² “Men moet de ‘binnenkameren’ ingeleid zijn, en ‘gevoerd in het wijnhuis’ der geestelijke dronkenschappen, om haar te kunnen verstaan.” *OWEK III*, (1951:112).

afgesonderde heilige volk van God, maar op grond daarvan mag geen kastestelsel⁸¹³ van die kerk gemaak word nie.

Die gevolg hiervan sou tweeledig⁸¹⁴ wees naamlik:

- Ten eerste verteenwoordig hierdie ou, partikularistiese esoteriese kerktaal 'n stolling in die gedagte-wêreld van die kerk en is diè taalgebruik al verteenwoordigend van aanvaarde deformatsie in die kerk.⁸¹⁵ Aan die opsetlike en doelbewuste taalgrofhede en taalslapheid van vroeër en later kan die verskriklike magteloosheid van die kerk tot taalreformasie duidelik gesien word. Daar is dus 'n armoedigheid onder, soos Schilder dit noem, die *spraakmakende* gemeente. Hy wil dus uitwys dat die taalsondes van die hede groter is as die van die verlede aangesien die afstand tussen die taal (ook die sonde in die taal) in en buite die kerk, vroeër minder groot was as wat dit in sy leeftyd was.⁸¹⁶ Schilder wil hierdie saak bewys deur na die kerkgeskiedenis, veral die Nederlandse kerkgeskiedenis, te verwys. Hy meen dat bewuste aandag wat geskenk word aan die taal wat die kerk gebruik, deurgaans voorkom by groepe wat opsetlik hulle gedagtes laat gaan oor die gedagte-inhoud van die kerk. Verandering in die kerklike taaltrant, wat òf verbetering òf verslegting kan behels, kom altyd by die mense voor wat naas hulle nuwe woordkeuse en woordeskate, ook nuwe gedagtes in die kerk wil indra. Hierdie nuwe gedagtes word dan min of meer met voorbedagte opset gestel teenoor die heersende stroming. Schilder wys hierin ook ongeoorloofde kerklike konserwatisme af. Die kerk is aan sy eie prosa en kerklike idioom gewoond. Hierdie onbewuste liefde vir die eie spreektrant van die kerk is

⁸¹³ "Wij zijn een afgezonderd volk - dat is onze belijdenis. Maar een afgezonderde kaste - dat is wat anders." *OWEK III*, (1951:163).

⁸¹⁴ Vgl. *OWEK III*, (1951:109).

⁸¹⁵ Schilder verwys grappenderwys na predikante wat as hulle die preekstoel bestyg 'n ou taal handhaaf: "Lees hun *preken* en ge staat 'grootelijks' verbaasd, woorden, beelden, termen, die ze anders nooit òf alleen tusschen aanhalingsteekens zouden bezigen, hier aan te treffen met een 'veelvuldigheid' en gemakkelijheid, die doen denken aan een 'tweede natuur', of wilt ge de derde, de vierde..." *OWEK III*, (1951:105).

⁸¹⁶ "Want juist aan die opzettelijke, bewuste taal-grofheden en -slapheden van vroeger èn later kunnen wij het best zien, hoe verschrikkelijk *machteloos* de kerk soms is in haar taalformatic, hoe arm onder ons toch wel is de daad der spraakmakende gemeente...de taalzonden van *heden* groter te zijn dan die van het verleden, omdat de afstand tusschen de taal [ook de zonde in de taal] in en buiten de kerk, vroeger minder groot was dan tegenwoordig." *OWEK III*, (1951:149).

dikwels die skuilplek vir konserwatiewe kritiek teenoor die gesproke en geskrewe woord. Kerkgangers is nie net gesteld op *wat* gesê word nie, maar ook *hoe* sake gesê word. Hier wys Schilder ook 'n inkonsekwentheid uit: die gemiddelde kerkganger bekommer hom byvoorbeeld nie daarvoor *hoe* hy die poësie sing in die kerk nie. By die sang dra *wat* gesing word meer die klem. By die kerklike prosa, soos byvoorbeeld die prediking, kom dit veral daarop aan *hoe* mens die taal⁸¹⁷ gebruik. Gou word hierdie 'gesalfde' taal egter so swoel en onwelriekend dat dit nie net vir die oningewyde 'onbegnadigdes' nie, maar inderdaad ook vir die kerk self ondraaglik word.

- Die tweede gevolg van hierdie esoteriese taatgebruik van die kerk is dat dit die liefdeswet oortree soos wat blyk uit Christus se atropomorfe openbaring waarin Hy self die mens opsoek. Hier hou Schilder Paulus se uitsprake aan die gemeente in Korinte as voorbeeld voor.⁸¹⁸ As Paulus oor die taal van die kerk praat het hy nie net die wat tot die gemeente behoort op oog nie, maar ook die buitelanders. Met 'n geheime taal, met 'n taal wat die mense nie toespreek in die taal van hulle alledaagse bestaan nie, kan die kerk weinig vordering toon met sendingwerk. Hierin kan die kerk 'n sonde teen die Heilige Gees pleeg. Elke taal waarin die groot daad van God gepreek word volgens die talewonder van Handeling 2, en iemand met daardie taatgebruik uitsluit, iemand wat God nie in sy gedagtes insluit nie, begaan 'n sonde teen die pinksterfees.

Schilder wil geen sagte woorde in sy beoordeling gebruik nie:⁸¹⁹

"Sagte woorde moet mens nie hier gebruik nie. 'n Kerk wat sò preek, is nie meer van sy roeping bewus nie, en gee die wêreldling rede tot 'n aanklag teen die kerk, so 'n kerk bedroef die Heilige Gees en val terug op die Joodse standpunt van sektarisme en partikularisme."

⁸¹⁷ Vgl. *OWEK* III, (1951:105).

⁸¹⁸ I Kor 12-14, 2 Kor 5:13.

⁸¹⁹ "Zachtere woorden moet men hier niet zoeken. Een kerk, die zò spreekt, is haar roeping zich niet meer bewust, geeft het kind der eeuw *reden* tot klacht, bedroeft den Geest van God en valt terug tot het Joodsche standpunt, tot sectarisme en particularisme." *OWEK* III, (1951:173).

6.8.6.3 Veelkleurige taal

Waar Schilder al hierdie negatiewe uitwasse van kerktaal sterk afwys, bly hy tog nie in gebreke om die positiewe kant ook te skets nie. Vir hom moet die taal van die kerk die taal van die Bybel wees. Maar die taal van die Bybel is vir hom nie 'n konglomeraat van bepaalde terme, wat ontleen is aan 'n vertaling van die Bybel nie. Toegepas op die Nederlandse kerk beteken dit terme wat geërf is via 'n vertaling deur die Dordtse vaders. Dit is nie egte Bybeltaal nie.

Ware vrygemaakte taal sou behels 'n taal wat varieer volgens die gedagte wat dit wil weergee en die onderwerp wat behandel word.⁸²⁰ So 'n taal is nooit eenvormig nie omdat die Skrif self so pluriform is volgens die veelheid van gedagtes oor die veelkleurige wysheid van God. Daarom beleef Schilder dit as 'n onaanvaarbare kontras dat die kerk se taal dikwels so *een*-kleurig is terwyl God se wysheid so *veel*-kleurig is. Die kerk se verkondigingstaal moet nie vaal afsteek teenoor die varsheid van God se waarheid nie. Schilder wil daarom sien dat in die meer positief-ortodokse Nederland die kerklike taal baie meer sal opbloeï uit die kerk se eie gedagte-wêreld. Dit sou dan bepaalde invloed hê op die kerklike taalstyl. Schilder verwys hier na die Amerikaanse evangelis Billy Sunday wat verklaar dat hy die evangelie wil preek vir die eeu waarin hy self leef.⁸²¹

6.8.6.4 Taaloordeel

Die gemeente, aan wie die lewende woorde van God toevertrou is, het 'n taal wat wel mag sterf, omdat die Woord nie kan sterf nie. Die kerk se taal sal ook sy vonnis wees: 'n vonnis van vrypraak of veroordeling. Die kerk behoort vanweë die christelike vroomheid ook oor kerktaal te besin. Schilder is dus diep onder die indruk dat elke woord van die kerk ook onder die oordeel⁸²² van God sal kom.

⁸²⁰ Vgl. *OWEK III*, (1951:162-163).

⁸²¹ "... 'Ik preek het Evangelie voor de eeuw, waarin ik leef.' We kunnen over de *methode* verschillen. Maar over het *beginsel* niet..." *OWEK III*, (1951:168).

⁸²² "Het oordeel zal ook over onze taal gaan. Ook over onze oordeel-loosheid met betrekking tot onze taal..." *OWEK III*, (1951:166).

“Die oordeel sal ook oor ons taal heengaan. Ook oor ons oordeel-loosheid met betrekking tot ons taal.”

Waar die kerk egter slaag om sy taal te hervorm tot werklike Skriftaal in die taal van die tyd waarin die kerk tans leef sal die kerk steeds ‘n hoopvolle toekoms kan hê. Schilder sien dan ook die genadige voortgang⁸²³ van die kerk vanweë taalreformasie:

“Mens sal die kerk eers dān dood kan verklaar, as die kerk se taal ‘n dooie taal geword het.”

6.8.7.5 Bybelvertalings

Schilder is egter nie skuldig aan fundamentalisme nie. Hy is oop daarvoor dat daar gereeld bybelvertalings moet verskyn sodat die kerk in sy eietydse taal die openbaring van God kan hoor. Hy wil met gebruikmaking van kontemporêre gegewens van die wetenskap⁸²⁴ en met handhawing van die gereformeerde opvatting oor die Skrif en inspirasie sodanige vertaling gebore sien word.

6.9 Kerklike polemiek

6.9.1 Bekeer deur te polemiseer

Schilder is die man wat redelik bekend en beslis baie berug is vir⁸²⁵ sy stelling:

“Na my mening, wie vandag nie polemiseer nie, is nie bekeer nie.”

Alhoewel Schilder se polemieke baie mense grensloos geïrriteer⁸²⁶ het, het Schilder sy polemiese

⁸²³ “Men zal de kerk eerst dān dood verklaren kunnen, als haar taal een ‘doode taal’ is geworden.”
• *OWEK III*, (1951:108).

⁸²⁴ Vgl. *OWEK II*, (1949:77).

⁸²⁵ “Want naar mijn stellige mening bekeert zich heden niet, wie niet polemiseert” Vgl. *VW I, kerk* (1962:155).

optrede - binne bepaalde voorwaardes - as voordelig⁸²⁷ vir die kerk gesien. In sy polemieke het hy tog persoon⁸²⁸ en saak van mekaar geskei. Hy het met sy hartstogtelike polemieke⁸²⁹ teen baie gevare wat die kerk bedreig gewaarsku om daardeur die kerk op 'n pad van sekerheid en vertroue te lei. Sy polemieke se bedoeling⁸³⁰ was om tot probleemoplossings te groei. Schilder se bykans alewige polemieke is heelwaarskynlik een van die hoofredes waarom hy as so 'n ontoeganklike teoloog beskou word. Min kere is Schilder volledig begryp in sy polemieke.

Vir die buitestander het dit dikwels oorgekom as 'n onnodige gekibbel oor een of ander onbenullige puntjie. Vir sy leservolgeling was sy polemieke egter sy stylaard en wesenlik kenmerkend van Schilder die joernalis. Vir Schilder was sy joernalistieke werk 'n roeping⁸³¹ teenoor die gereformeerde volksdeel van Nederland.

Die vraag ontstaan: waar kom hierdie polemiese trek in Schilder as joernalis vandaan? Om 'n antwoord te waag bly maar altyd riskant omdat Schilder baie min oor homself sê in hierdie verband. Dit is moontlik 'n kombinasie van verskillende faktore. Een daarvan is beslis sy geaardheid, beide sy eerlikheid⁸³² maar ook sy profetiese ingesteldheid. Dit verklaar waarom hy hom dikwels bemoei het met sake in die kerk wat skynbaar nie direk met hom te make gehad het nie. Sy liefde vir die kerk en sy ingesteldheid om die openbaring van God duidelik te laat klink is ook faktore wat meehelp om sy polemiese mondering te verstaan.

⁸²⁶ Vgl. Puchinger (1969:148).

⁸²⁷ Vgl. *VW kerk* III, (1962:237).

⁸²⁸ Vgl. Buskes (1969:41-42).

⁸²⁹ Vgl. Berkouwer (1989:236).

⁸³⁰ "Hij meende dat door het scherp analyseren van de geschillen een oplossing van de problemen zou kunnen worden bereikt." Veenhof (1992:52).

⁸³¹ "Schilder schreef scherp, vaak ook met ironie en sarcasme - en voor zijn lezers bevattelijk. Er ging van zijn artikelen een bevrijdende werking uit." De Jong (1972:620).

"Wie bij de beoordeling van Schilders polemische journalistiek de aard van zijn gereformeerde overtuiging betreft, zal ontdekken, dat polemieken niet alleen een conflict, maar ook een daad van levensbevestiging kan zijn." Harinck (1990:33). Vgl. ook De Roos (1991:3); Harinck (1989:30); Hooiveld (1999:157cv), Van Reest (1962:176).

⁸³² Vgl. *VW kerk* I, (1960:313).

Verder is dit aanwysbaar dat die Vrymaking beslis hierdie trek by Schilder verskerp het, selfs negatief beïnvloed het. Voor die Vrymaking was Schilder ook polemikus, maar hy het die meeste kere tog nie die laaste brug probeer brand wat die deure finaal⁸³³ laat toeklap het nie. Na die Vrymaking is daar 'n ystere onversetlikheid en selfs 'n lelike⁸³⁴ trek in sy polemieke. Laasgenoemde is dalk verklaarbaar vanweë die feit dat Schilder sy afsetting intens beledigend en liefdeloos beleef het. Die meeste kere kon Schilder uitstyg bo sy eie persoonlike⁸³⁵ betrokkenheid en sy eie naam. Hy het ook ontken dat die polemieke uit een of ander karakteristieke⁸³⁶ eienaardigheid van hom na vore kom, iets wat hy sien as 'n vervlakking van die kerklike konflik wat niks anders as persoonlike twis sou wees nie. Maar plek-plek slaan daar tog iets van 'n onnodige geniëpsigheid deur. Schilder het dus uitgegaan van die veronderstelling⁸³⁷ dat hy met iemand kan polemiseer sonder dat dit noodwendig 'n negatiewe invloed op sy persoonlike verhouding met die teenparty hoef te hê. 'n Veronderstelling wat weinig van sy teenstanders met hom gedeel het.

Min kere het Schilder 'n waardige opponent in die polemiekkryt gehad. Hy het sy teenstanders dikwels oorskadu met die gevolg dat sy polemieke 'n eenbedryf geword het, en dat Schilder soms in te veel detail sy punt oorbeklemtoon het. Schilder sou nie duld dat diplomatie⁸³⁸ duidelikheid in die gedrang bring nie. Dit wil voorkom of Schilder se logika ook hier 'n rol gespeel het. Hy het

⁸³³ Vgl. *VW kerk I*, (1960:351).

⁸³⁴ In sy polemieke met Zuidema maak hy byvoorbeeld uitsprake soos: "En de firma Haan drukt de professorale nonsens." *VW kerk III*, (1965:389).

⁸³⁵ Vgl. *VW kerk I*, (1960:352), *VW kerk II*, (1962:297), *VW kerk III*, (1965:72,100). Soms egter nie heeltemal nie, *VW kerk III*, (1965:11).

⁸³⁶ "Men kan het ook zó uitdrukken: men moet van het kerkelijke conflict toch geen psychologie van het schisma maken en het is vooral Schilder geweest die daar altijd teen gewaarschuwd heeft. Hij ontkende dat de polemieke uit personalistische motieven of uit persoonlijke karakterologische eigenaardigheden voortkwam...bezwaar tegen de titel van de brochure van S.J. Popma, *De psychologie van het schisma*." Berkouwer (1989:323).

"Ik heb het altijd wat onbillijk gevonden dat men Schilders hele denken en zijn theologie verklaarde uit karakterologische voorkeur voor de polemieke." Berkouwer (1989:329).

⁸³⁷ "...dat zakelijk meningsverschil aan de persoonlijke verhoudingen geen schade behoeft te brengen. Het blijkt, dat sommigen dit zich moeilijk kunnen voorstellen." *VW kerk III*, (1965:107).

⁸³⁸ Vgl. *VW kerk I*, (1960:385).

gedink as hy logies 'n punt kan beredeneer dit die einde van alle teësprak behoort te wees.

Nog 'n faktor wat in berekening gebring moet word, is Schilder se genialiteit wat nie dikwels 'n klankbord gevind het nie en dat die polemieë sy manier van kerklike kommunikasie⁸³⁹ was. Schilder se geneigtheid tot polemieë kan ook moontlik sy verklaring vind in die feit dat hy stilsweye⁸⁴⁰ oor die sonde as iets baie erger beleef het as uitgesproke kritiek. Vir hom lê die kiem van deformasie in sodanige stilte. Hy sien kerklike polemieë, as heilige⁸⁴¹ stryd, teen die agtergrond dat polemieë 'n protes is ter wille van God en die openbaring van God. Schilder meen dat geregverdigde kerklike polemieë gedoen moet word ter wille van die openbarende werk⁸⁴² van die Heilige Gees. Hierdeur maak hy 'n saak daarvoor uit dat polemieë ook die ekumene⁸⁴³ op die oog moet hê.

Hy was lief vir die kerk van die Here en wou altyd aktueel wees in sy diens aan daardie kerk. Schilder het hom polemieë nie persoonlik aangetrek nie en die polemieë was vir hom 'n goeie manier waarop verskillende punte openlik gestel kon word, selfs al was dit as aanvalle⁸⁴⁴ gesien.

6.9.2 Verbondsbeoordeling

⁸³⁹ Vgl. Schilder se voorwoord in *'Ons aller moeder', anno Domini 1935*: "...wanneer men met elkander over de kwesties van den dag spreekt; d.w.z. dat men met elkander polemiseert. Met de bedoeling n.l., dat men elkander zal leren verstaan. De irenischen toch, die den vrede niet maken, lopen in nevelen tegenwoordig. Ze verstaan elkaar niet. Ze 'horen' niet naar elkander; ze 'überhoren', de een den ander. Dedden ze het niet, de chaos, waarin we leven, zou gapend hun voor ogen staan. Een pijn? Ja, - maar ook een weldaad." *VW kerk II*, (1962:154); vgl. *VW kerk III*, (1965:42-43) vir 'n voorbeeld van Schilder se siening oor polemieë binne sy eie kerkverband.

⁸⁴⁰ Vgl. *OWEK II*, (1949:40,53).

⁸⁴¹ Vgl. *OWEK II*, (1949:159).

⁸⁴² Vgl. *OWEK II*, (1949:57).

⁸⁴³ Vgl. Schilder se uitspraak oor die moord op die russiese Tsaar en die kerk se flou reaksie daarop: "En haar zwijgen is het zwijgen der eene, heilige, algemene, christelijke kerk." *OWEK II*, (1949:197).

"Volgens Schilder ging de wijze waarop de Russische kerk op deze moord reageerde, rechtstreeks in tegen haar eigen christelijk karakter." Ridderbos (1994:11).

⁸⁴⁴ "En dat, al had ik liever de pers hier buiten gehouden, het in de gegeven situatie beter is een en ander nu ook maar ronduit te zeggen. Opdat de aanvallers van heden (1936 en daarna) óf tot nader bescheid zullen komen (het volk denkt toch óók nog), óf ietwat spaarzamer zullen worden met hun aanvallen." *VW kerk III*, (1965:12). Schilder praat hier oor die stryd teen die pluriformisme.

Schilder se kerkleer word geheel en al bepaal deur sy Skrifleer. Sy polemieke - as noodsaak⁸⁴⁵ - moet dan ook deels teen hierdie agtergrond, van sy omgaan met die openbaring⁸⁴⁶ van God, beoordeel word. Vanuit die openbaring, onder die vaandel van die belydenis en gedryf deur getrouheid⁸⁴⁷ daaraan, pak Schilder sy polemieke aan.

Hy sien dus die kerk ook altyd, op grond van die openbaring, as verbondskring. Die verbond het 'n regs-karakter wat Schilder as publiek beskou. Schilder handhaaf dat die korrekte verbondsbeskouing mens noop om selfs versweë konflikte⁸⁴⁸ te bly behandel. Dit is waarskynlik een van die swaarste oorwegings by Schilder waarom hy nie maar net by iets wat verkeerd is in die kerk kan verbystap nie. Dit beskou hy eenvoudig as ondubbelsinnige verbondverbreking.

Hierdie regs-karakter⁸⁴⁹ is waar God Homself beroep op die verbond om regskrenking deur die kerk aan die kaak te stel. Schilder sien homself as profet om op grond van die Heilige Skrif en die verbond die regsverbreking van die kerk, as liggaam van Christus, openlik⁸⁵⁰ uit te wys.

Schilder wil altyd sy polemieke onder verbondsverpligtinge, -seëninge en vervloekings laat val. Nie alleen is die verbondswraak van God teenwoordig daar waar verswyging van regskrenking voorkom nie, maar daar is ook seëninge in die oproep tot bekering. Teen hierdie agtergrond moet

⁸⁴⁵ "...de goddelijke opdracht tot ongebroke polemieek ook naar binnen." VW *kerk* II, (1962:206).

⁸⁴⁶ "...mòet er worden gepolemiseerd, d.w.z., moet voor de vragen van 'heel ons doen en laten' het 'volle licht' worden 'gezocht', en het 'oordeel' Gods gevraagd worden." VW *kerk* II, (1962:160-161).

⁸⁴⁷ Vgl. VW *kerk* II, (1962:286,293).

⁸⁴⁸ "Welnu: juist de rechte verbondsbeschouwing noopt tot het *blijven* behandelen van veel verzwegen conflicten." VW *kerk* II, (1962:146).

⁸⁴⁹ "...een directe eis is van het verbond, dat bij voorbaat alles plaatste onder het strikste *rechtsverband*...Verbond is uiterste *rechtshandel*, juist wijl het zijn rechtsnorm ontleent, niet aan de schepping, doch aan de herschepping." VW *kerk* II, (1962:146-147).

⁸⁵⁰ "Gelijk nu Micha 't volk dwingt, zijn *verzwegen* verbonds-rechts-conflicten naar verbondseis 'publiek' aan de orde stellen in Gods presentie, d.w.z. in kerk-verband, zo moet dit nog altijd gebeuren. Dat is ook verbondswerk." VW *kerk* II, (1962:147).

Schilder se leuse⁸⁵¹ verstaan word. Hy is egter ook pynlik bewus dat God se oordeel sal gaan oor elke woord wat gepraat en geskryf word. Schilder kan dalk beskuldig word van onnodige⁸⁵² polemiekery, maar nooit dat hy sy polemieke lighartig opgeneem het nie. Al sy woorde moes vir hom geweegde verbondswoorde wees.

6.9.3 Ekumeniese vredesmiddel

Schilder wou met sy polemieke altyd eenheid bevorder, al het sy polemieke dikwels net die teendeel⁸⁵³ bereik. Vir Schilder was kerklike polemiek binne die verbondsfeer altyd gerig op die gewete van medegelowiges. Hy sien sy polemieke as diensbaar in God se hand om toekomstige eenheid en vrede⁸⁵⁴ te bereik. Vir hom is vrede nie 'n blote skietstilstand nie, maar 'n werklike eenheidsbeleving deur die Woord en die Gees. Schilder beskou dat die polemiek⁸⁵⁵ sò diensbaar aan die vergaderwerk van die Woord⁸⁵⁶ en die Heilige Gees is. Hy stel nie belang in 'n vrede⁸⁵⁷ wat God nie self bewerk het nie. Sy polemieke, wat ver buite sy eie kerkverband gestrek het, moet ook teen hierdie agtergrond beoordeel word, naamlik dat hy altyd ekumenies⁸⁵⁸ gedink het.

6.10 Kerklike liturgiese prediking

6.10.1 Ware en valse profesie

⁸⁵¹ "...is onbekeerd, wie niet polemiseert." *VW kerk II*, (1962:156).

⁸⁵² Schilder tref self 'n onderskeid tussen hoof- en systroom polemieke. Sy kompas bly die belydenis. Vgl. *VW kerk II* (1962:293).

⁸⁵³ Mens dink veral hier aan sy standpunt teen die *Christelike Gereformeerde Kerk*.

⁸⁵⁴ "Die daad van Jeremia was *vredeswerk*. En daarom ook *polemisch*. De ware vrede brengt altijd den scherpsten strijd." Schilder (1945:3).

⁸⁵⁵ Vgl. *VW kerk II*, (1962:161).

⁸⁵⁶ Vgl. *VW kerk III*, (1965:248).

⁸⁵⁷ Vgl. *OWEK II*, (1949:248).

⁸⁵⁸ "Polemiek, middel tot Gods oecumenisch vrede...een expres beroep op het christelijke geweten doen wil?...Omdat terwille van den vrede, van de eenheid, van de toekomst, die we allen zoeken voor de katholiciteit van het *Evangelie*, om dit woord gevraagd is." *VW kerk II* (1962:156-157).

Die prediking van die kerk moet niks meer en niks minder wees as die verkondiging van die openbaring van God in die Skrif nie. Dit is 'n omvangryke taak wat beide die boodskap van versoening en verdelging⁸⁵⁹ insluit. Die anti-tese⁸⁶⁰ tussen geloof en ongeloof loop soos 'n goue draad in Schilder se eie prediking. Die kerk het nie die reg om sy eie boodskap uit te dink of om die boodskap van God aan te pas by die wêreld nie. Daarin sal die kerk homself as verkondiger van vals profesieë⁸⁶¹ bewys, wat die toepaslike oordeel van God sal ondergaan. Kerklike prediking se gesag word dan ook ontleen aan die gesag van die Woord van God.

Ook hierin speel Schilder se openbaringsleer⁸⁶² en sy beskouing van tyd en ewigheid⁸⁶³ 'n deurslaggewende rol. Eerlikheid teenoor die Woord is vir hom ononderhandelbaar. Sy grondtema, om uit die Woord te haal⁸⁶⁴ wat daarin voorkom, is ook hier 'n leidende lig. Die kerklike prediking is dus slegs gesagvol in soverre die gesag van die Woord bedien word. Schilder se siening oor die prediking is dat toepassing⁸⁶⁵ van die Woord beslis moet rus op uitleg van die Woord. Hierdie saak is vir Schilder ook belangrik met betrekking tot bevindelike heilshistoriese⁸⁶⁶ prediking.

⁸⁵⁹ Vgl. *OWEK* I, (1948:104).

⁸⁶⁰ In 'n brief aan Veenhof sê Schilder in 1940: "De tegenstelling kaf-koren loopt in al mijn preken en artikelen, door elk volk, door de kerk, ook door mijzelf." Harinck (1990:37).

⁸⁶¹ Vgl. *VW kerk* II, (1962:85-86).

⁸⁶² "Schilder hoorde inderdaad zijn tekst als het eigen Woord van God. Hij hoorde die ook in het verband van heel de openbaring." Veenhof (1963:174).

⁸⁶³ Vgl. Jonker (1988:119-120).

⁸⁶⁴ Vgl. *OWEK* II, (1949:48).

⁸⁶⁵ "Prediking blywe bij ons exegese, uitlegging der Schrift, ontvouwing van Gods gedachte." *BDS* (1927:409).

⁸⁶⁶ Schilder en Holwerda was pioniers wat betref die grondslae van heilshistoriese prediking. Hy is veral gekant daarteen dat historiese tekste tipologiseer, psigologiseer of vergeestelik word. Vgl. De Vries (1983:186) en Greijdanus (1970:187-185). In 'n bylae [oor Schilder se artikels in *De Reformatie* in 1931 oor die eenheid van die heilsgeskiedenis in verband met die prediking] stel Schilder: "...dat bij elke historische tekst het abc voor de methode ener gehoorzame bediening des Woords dat is: de tekst (als hij 'historisch' is) te bezien in onmiddellijk verband met EEN algemeen gedachtenschema, namelijk: de eenheid der heilsgeschiedenis, de eenheid van Gods grote, nooit in stukjes-en-beetjes, nooit in fragmenten uiteenvallende, ene zelfopenbaring in de Logos." De Vries (1983:163).

Schilder stel dit dan ook as vereiste dat binne dieselfde kerkverband die Skrif op dieselfde manier gesagvol weergegee moet word. Dit kan tog nie dat 'n huis in homself verdeeld kan wees nie, deur op een plek met dieselfde gesag direk die teenoorgestelde te leer as 'n ander plaaslike kerk wat binne een en dieselfde kerkverband val nie. Schilder het dus 'n broertjie dood aan 'n modaliteitskerkverband waar daar onder een sambreel met dieselfde gesag verskillende en teenstrydige verkondigings gegee word. Hy sien hierdie *gesagsberowing*⁸⁶⁷ as liefdeloosheid teenoor die kerk. Hy bedoel nie dat die Woord gebind⁸⁶⁸ kan word nie, maar wys uit dat nagemaakte gesag oor die gepredikte Woord deformatsie in die hand werk.

Schilder waarsku dat ware reformatie, ook in die liturgiese handeling van die kerk, teëgehou kan word deur valse leuses in die kerk. So beskou hy dit dat daar liturgiese⁸⁶⁹ wrange vrugte van gekom het deur die leuse⁸⁷⁰ "in Gods huis alleen Gods Woord." Deur hierdie leuse is daar byvoorbeeld in die gesangestryd nie 'n onderskeid gemaak tussen gesange in vrysinnigheid gekies en gesange wat deur openbaring die kerk opgelê is nie. Schilder is 'n voorstander dat die skat van liturgiese geskifte uitgebrei word. Hierdie standpunt moet saamgelees word met sy siening oor die uitbreiding van die belydenis. Dit is 'n saak wat Schilder egter nie op die spits gedryf het nie, maar hy het tog ruimte daarvoor gelaat vir diegene wat nie wou hê dat die liturgiese geskifte uitgebrei moet word nie, sodat die gaping tussen die verskillende kerkgroepe nie nog groter word en uiteindelijke eenwording belemmer nie.

6.10.2 Hoordwang

⁸⁶⁷ "En overigens is de kerk toch wel wat meer dan een *preekhuis*? Bovendien getuigt het toch wel van weinig liefde voor de schapen van Christus, indien men de prediking gelijk met die zelf begeert, elders ziet weersproken met hetzelfde 'gezag', dezelfde 'autoriteit', waarop men zelf voor zich steunt in den eigen plaatselijken kring. Men 'berooft' zo het Woord van zijn gezag." *VW kerk II*, (1962:90).

⁸⁶⁸ Vgl. *VW kerk III*, (1965:487).

⁸⁶⁹ "Dat is in den gezangenstrijd wel in zeer bijzondere wijze noodlottig gebleken: 'de' gezangen zijn niet onderscheiden van 'bepaalde' gezangen: gezangen-in-vrijheid-gekozen zijn op èen hoop geworpen met gezangen-van-boven-af-opgelegd. Een liturgisch vals gedacht principe van 'in Gods huis *alleen* Gods Woord' deed de rest." *VW kerk II*, (1962:144-145).

⁸⁷⁰ Vgl. Smilde (1990:126,129) vir 'n bespreking van die agtergrond van hierdie leuse en Schilder se reaksie daarop, vgl. Schilder (1937b:428) vir sy stelling dat hierdie leuse prinsipieel foutief is.

Wanneer die verbond nie binne die kerkverband eerbiedig word nie, en daar dus 'n modaliteitskerk ontstaan met sogenaamde leervryheid, stel Schilder dat die teenoorgestelde van leervryheid in die prediking hoordwang⁸⁷¹ is. Daarmee bedoel hy dat die amp van die gelowige deur die valse prediking gekontamineer word deurdat die gemeente gedwing word om na valse uitleg te luister.

Hy sien dit ook as 'n deformasie in die prediking as daar plaasvervangende prediking⁸⁷² van die gereformeerde kansels kom, terwyl daar tegelykertyd neergesien word op die Roomse⁸⁷³ praktyke. Schilder sê dat plaasvervangende prediking gekenmerk word deur predikers wat hulle eie verhale op die voorgrond skuif of die prediking in alles vergeestelik⁸⁷⁴ en Christus⁸⁷⁵ daardeur verduister. Die gemeente word gedwing om na hierdie plaasvervangende prediking te luister.

6.10.3 Gemeentelike selfsug

Schilder se openbaringsleer veroorsaak dat hy die erediens, en dan ook spesifiek die prediking, baie intens beleef. Nie net op 'n beginselvlak nie, maar ook in ervaring was dit vir hom 'n belewenis van God se geweldige openbaring. Die feit dat die predikamp so nou hierby betrek is, mag geen gemaksug⁸⁷⁶ of vermaaksug of hoogmoed⁸⁷⁷ by die gemeente aankweek nie. Die grondgedagte dat die gemeenskap voorrang het bo die individu is ook hier sigbaar by Schilder as hy maan dat selfs die gebede deur die prediker nie partikulier⁸⁷⁸ opgeneem moet word nie, maar

⁸⁷¹ "De leervrijheid toch was voor de predikanten, maar de hoordwang voor de gemeente." *VW kerk* II, (1962:110). Schilder verwys hier na die situasie voor 1834 se afskeiding.

⁸⁷² Vgl. *OWEK* II, (1949:11-12).

⁸⁷³ Schilder verwys bv. na die plaaslike verering van die lydende Lidwina.

⁸⁷⁴ Vgl. *OWEK* II, (1949:44).

⁸⁷⁵ Vgl. *OWEK* III, (1951:46).

⁸⁷⁶ Vgl. *OWEK* I, (1948:101).

⁸⁷⁷ "Hoogmoed, die zichzelf tot middelpunt stelt..." *OWEK* II, (1949:87).

⁸⁷⁸ Vgl. *OWEK* III, (1951:71).

as die gemeente wat bid.

Die gemeente word net so onder die openbaring gestel as die prediker self. Waar daar 'n gemaksgug en onverskilligheid by die gemeente ten opsigte van die intense beleving van die Woordenopenbaring in die erediens is, is die onderliggende wortel van die kwaad dat die prediker die middelaarsrol vir die gemeente begin vertolk. Iets wat onversoenbaar is met die belydenis van die ware Middelaar. Die teenhanger daarvan is natuurlik vooroordeel teen die persoon van die prediker waardeur die predikamp, wat sy wortel in die openbaring vind, eintlik nie na waarde geskat word nie. Hieroor is Schilder vlymskerp in sy veroordeling, deur die aandag daarop te vestig dat alle kritiek, ook teen predikers, in die goddelike gerig⁸⁷⁹ gestel sal word.

Schilder lewer ook 'n stukkie sosiale kommentaar op sy tyd, wat maar erg deur klassestryd gekenmerk was. Hy beskuldig die rykes in die kerk van simonie wat oor die algemeen maar baie traag is om hulle seuns af te staan⁸⁸⁰ aan die predikamp, terwyl hulle self die voordeel van die prediking wil beleef.

Schilder se standpunt met betrekking tot die kerklike prediking is dat dit nie net op die gemeente gerig word nie, maar dat beide die erediens en die prediking 'n openbare karakter het met 'n reikwydte tot by die wêreld. Hy beskou die prediking as seëning⁸⁸¹ vir die kerk en die wêreld.

Schilder sien 'n vorm van deïsme⁸⁸² raak by gereformeerdes wat formeel God se oordeel erken, maar nie rekening daarmee hou nie. Daardeur word die houding gehandhaaf dat God nie goed of kwaad doen nie, en die gemeente se gedrag - veral om al die eredienste elke keer by te woon - nie daardeur beïnvloed word nie. Hy maak 'n ironiese verwysing na die Jodedom wat 'n stelsel⁸⁸³ het,

⁸⁷⁹ Vgl. *OWEK* II, (1949:16).

⁸⁸⁰ Vgl. *OWEK* II, (1949:8-9).

⁸⁸¹ "En ten slotte: niet alleen voor de heidenen, maar ook voor het strijdende Christendom zelf is er een rijke zegen in de prediking." *OWEK* I, (1948:137).

⁸⁸² Vgl. *OWEK* II, (1949:13).

⁸⁸³ Die talmoediese batlanin-reëling, waarvolgens 'n subminimum van tien mense 'n sinagoga byeenkoms konstitueer.

wat bepaal wat die minimum voorwaarde vir 'n sinagogale erediens is. So vind hy mense wat hewig gekant is teen die afskaffing van sekere⁸⁸⁴ eredienste, maar dit self nie bywoon nie, doodgewoon selfsugtig, aangesien diegene vermag dat ander hulle diens aan God namens⁸⁸⁵ hulleself waarneem.

6.10.4 Prediking en sênce

Schilder is uit die staanspoor in sy bediening in murg en been 'n verdediger van die kerk en die gereformeerde leer. Hy tree dan ook so vroeg as 1917 apologeties op teen die spiritisme se meerderwaardigheid teenoor die ortodokse kerk. Hy beskou die okkultisme⁸⁸⁶ as eensydig en armoedig met betrekking tot die openbaring. Schilder reageer op die spiritistiese kalender "*Sursum Corda*" wat 'n grappie maak deur te vra wat die verskil tussen 'n ortodokse kerklike byeenkoms en 'n spiritistiese sênce is. Die treflyn⁸⁸⁷ is dan dat in die kerklike erediens die gemeente aan die slaap val onder die prediking, maar in 'n spiritistiese vergadering bly die toekouers en gehoor wakker maar die medium, die 'prediker', verval in 'n slapende beswying.

Hy formuleer spitsvondig 'n twaalfstal teenstellings tussen beide waaruit blyk dat Schilder selfs humor gesien het as die terrein waar die kerklike kwessie in beginsel deurgetrek moet word.

- Daar is 'n verskil in die erediens deurdat aan die slapendes in die kerk nie die eerste plek maar die laaste plek toegeken word. In 'n spiritistiese sênce het die slapers die hoogste ereplek. Hieruit blyk dit dat, volgens Schilder, die erediens se ontmoetingskarakter met God deur die wêreld verkeerd verstaan word. 'n Kerklike ontmoeting met God vereis al die mens se gespanne aandag en 'n ontspanne houding in die byeenkoms kom vir hom neer op 'n gebrek aan respek. Schilder se eie erediensbeleving was dan ook altyd onder

⁸⁸⁴ Schilder bedoel veral die weekdienste, vgl. *OWEK II*, (1949:18-22).

⁸⁸⁵ Vgl. *OWEK II*, (1948:69-71).

⁸⁸⁶ Vgl. *Hel* (1920:8).

⁸⁸⁷ "Bij de spiritisten blijven de toehoorders wakker, maar de prediker valt in de slaap! [trance]." *OWEK II*, (1949:14-15).

hierdie hoogspanning vanweë die heilige teenwoordigheid van God.

- In die kerk sluit die slapers hulle buitendien self uit van enige kontrole oor wat gesê word, daarteenoor sluit die spiritistiese slaper homself en die wakendes uit van enige kontrole oor wat aan die kom is. Schilder se openbaringsleer figureer ook in hierdie stelling. Alhoewel hy uitgaan van die veronderstelling dat die mens wat onder die openbaringsklank van God se Woord kom, dit onvoorwaardelik moet aanvaar, beteken dit nie dat Schilder aan die ander kant 'n ongekontroleerde openbaringsaanspraak wil aanvaar nie. Vir hom spreek God die totale mens aan, beide in sy hart en in sy verstand. Onderdanige oorgawe aan God behels geensins vir hom die opskorting of inkorting van die menslike rede nie. Die gelowige het steeds die verantwoordelikheid om toe te sien dat wat gehoor word wêl die Woord van God is. Die prediking moet gekontroleer word. Die kerkmens moet in die erediens wakker wees op alle vlakke van die menslike bestaan, aangesien God se openbaring juis op al die menslike vermoëns inwerk. Schilder se siening dat die openbaring van God, wat aan die een kant by die menslike begripsvermoë aanpas, sonder om aan die ander kant die deur vir geestelike luiheid oop te maak, lê die grondslag⁸⁸⁸ van sy kritiek hier dat kontrole prysgegee word. Vanweë die bevatlikheidsgraad van die mens, vir die openbaring wat deurgegee word, mag daar nie totale bewusteloosheid intree nie. Dit sou juis 'n klap in die gesig van God wees wat sy openbarings liefdevol bring. Schilder sien die afgee van hierdie kontrole as 'n blootstelling aan die bose. Wanneer die prediking ongekontroleerd elke keer bloot aanvaar word as onvervalste Woordopenbaring, bring dit die gevaar van verwêreldliking en besoedeling mee. Hierdie apologetiese standpunt van Schilder is ook daarvoor verantwoordelik dat hy bykans nooit kon swyg as hy iets in die kerklike debatte of daarbuite bespeur wat sou afwyk van die Woord nie. Ook in sy apologie teenoor die spiritisme bepaal sy idee van die openbaring sy gedagte oor die kerk se verhouding met die wêreld. Al is dit dan net om 'n grappie te korrigeer.

⁸⁸⁸ "Een volk, dat zijn Mozessen laat swoegen met Gods ontzaglijkheid en zelf naar gemakkelijke houding staat, verwerpt Gods ontzaglijkheid en spreekt en openbaart zijn bloote zelfzucht in liefdeloosheid. Ze moeten 't elkaar niet gemakkelijk maken: prediker en gemeente. Wij moeten niet Gods Woord willen ontvangen als in den slaap. Wij moeten niet tot God klagen, dat Hij ons meer geeft dan wij verdragen kunnen. Wie zijt gij, die Zijn openbaring beticht van onverstand aangaande uw bevattingmogelijkheid?" *OWEK* I, (1948:101).

- In die kerk, waar die prediker waaksaam is, hoef mens nie iets te bewys nie, maar moet mens alles glo, maar by die okkultiste, waar die prediker slaap, word daar gepoog om alles te bewys en niks te glo nie. Hiervolgens blyk een van Schilder se primêre grondgedagtes met betrekking tot die Goddelike openbaring, naamlik dat hy enige Godsbewys afwys. Dit is juis vir hom die verskil tussen die Christendom en ander godsdienste. Gelowige aanvaarding behels geen bewyse van God se bestaan nie. Woordverkondiging is dus vir hom nie kerklike propagandistiese oortuiging nie. Waar die prediker waaksaam na God luister, verval enige noodsaaklikheid aan 'n godsbewys. Die teendeel is egter ook waar: waar die prediker ondeurdag met die openbaring omgaan, ontstaan die aanvraag na bewyslewering van kerklike aansprake.
- In die kerk glo mens, maar mens wil bewustelik kennis dra van wat jy glo; onder die spiritiste is daar ook 'n soort geloof, maar mens wil nie daarvan kennis dra nie. Vir Schilder is geloof wat in die kerk moet funksioneer nie 'n ongedefinieerde grootheid nie, maar juis die bewustelike opneem van kennis van en vanaf God. Wat Schilder hier teenoor die spiritisme poneer is nog net so geldig vir die hedendaagse post-moderne ervaringsaanslag met betrekking tot geloof. Geloof waar die kennisinhoud en -noodsaak vervang word met 'n drywende ervaringsinhoud is om 'n bewustelose kerk te kweek.
- In die kerk word geglo aan die bestaan van bese geeste, en daarom word gepoog om uiters waaksaam te wees en om die bese te weer. Die spiritiste glo ook aan die bese se bestaan en sluimer in - nie om die bese weg te weer nie - maar juis om die bese geeste toe te laat om hulle werk te doen. Vir Schilder is die sataniese bedreiging vir die kerk nie denkbeeldig nie. By hom kom dit nie voor dat die bese mitologies afgemaak word nie. Hierdie standpunt van Schilder het ook vandag in Afrika nog baie waarde, veral waar die tradisionele Afrikagodsdienste en voorvaderaanbidding, maar ook die westerse herontdekking van Oosterse mistiek⁸⁸⁹ nog steeds 'n oop deur aan die bese bied om die kerk te bedrieg en te bedreig. Hier kan Schilder se gereformeerde nie-mitologiese uitkyk steeds met vrug op die sendingveld, waar die spreekwoordelike spiritistiese 'luiperd' nie

⁸⁸⁹ Vgl. Schilder (1940b:428) vir sy onderskeiding tussen mistiek en gelowige selfondersoek.

van sy kolle ontslae geraak het nie, aangewend word.

- In die kerk kom mens vanuit die belydenis oor die bestaan van God by die kennis oor die bestaan van gevalle geeste; by die sèance poog die spiritiste om uit die bestaan van die geeste die bestaan van God te bewys.
- In die kerk glo mens daarom in God; in die vergadering van die spiritiste glo mens aan die mens. Hieruit blyk dat Schilder se openbaringsleer nie kosmies opgebou is nie. Dit beteken dat hy erken dat die openbaring van God wel in die kosmos indring maar nie binne die kosmos sy ontstaan het nie. Om vanuit 'n kosmologiese ervaring van die beseerde afleiding - uit te kom by die bestaan van God, is vir Schilder ondenkbaar. Die geboorteplek van die kerk is vir hom die hemel omdat die kerk sy bestaan te danke het aan die geloof in God wat van buite die kosmos na die mens toenadering soek. Omdat Schilder nie-kosmologies⁸⁹⁰ in sy openbaringsvertrekpunt is, speel die uitverkiesing ook op apologetiese gebied vir hom 'n rol. Vir hom is dit nie die mens wat God soek nie, maar God wat die mens vind. Daarteenoor hou 'n kosmologiese benadering met godsbewyse en al vir Schilder afgodery in.
- In die kerk bid mens sodat jy waaksaam kan wees, en dan om nog meer te bid; op die spiritistebyeenkoms "bid" die mense om te kan slaap en dus om nie meer verder te "bid" nie. Aangesien die nie-kosmologiese openbaring die kerk bepaal, is dit ook logies dat die voortgaande openbaring die kontinuïteit van die kerk en die kerk se diens waarborg.
- In die kerk glo mens aan die Skrif, wat deur die Heilige Gees ingegee is, terwyl die skrywers self nog waak, soos die organiese inspirasieleer dit bely, en daarvoor word die kerk dikwels deur die spiritiste uitgelag. By die spiritistie word daar ure op 'n lettertjie gewag wat deur een gees ingegee word, terwyl die skrywer geheel en al aan die slaap moet wees. Dit is meganiese inspirasie, en dan word die spiritiste kwaad as die kerk hieroor lag.

⁸⁹⁰ Nie-kosmies is natuurlik te onderskei van onkosmies. Laasgenoemde sou negatief teenoor die kosmos staan. Schilder, wat enige Rooms-Katolieke genade-natuur teenstelling afwys, is nie skuldig hieraan nie.

- Na die preek in die kerk is die hoorders bevredig en die prediker is baie bly, maar na 'n spiritistiese sitting is die hoorders erg nuuskierig en dus onbevredig en onversadig, en die prediker, die medium, is heeltal uitgeput en moeg. Schilder kies om die organiese inspirasieleer aan te hang. Hy ondervind dan ook geen moeite om dit teenoor die wêreld te verdedig nie. Hy wil duidelik nie openbaringsgoud vir klatergoud verruil nie. Schilder - wat altyd die wêreld eerlik en ernstig opneem, (selfs hulle grappe) en graag met hulle in gesprek gaan - beskou die kerk, ten spyte van al sy gebreke, tog vanweë sy openbaringsaard altyd as ryker wanneer dit vergelyk word met die wêreld. Vir Schilder is dit die wêreld wat moet verduidelik en verskoning aanbied waarom hulle nie in God glo nie. Hierdie siening sou in vandag se post-moderne multireligieuse omgewing as paternalisties afgemaak word. Tog bly Schilder getrou aan die grondgedagte dat ontmoetingskontak met God die mens verryk, ver bo diegene wat dit moedswillig, of onkundig, ontbeer.
- In die kerk moet die mens aan die geeste wysheid preek, terwyl tydens 'n sêance die geeste genooi word om vir die mense⁸⁹¹ te preek, en dit bring die mens nie verder as 'n bonte dwaasheid en innerlike teenstrydighede nie. Hierin kom 'n interessante siening van Schilder voor met betrekking tot die engele. Dit is vir hom duidelik dat die kerkmens 'n verantwoordelikheid het teenoor die engele om aan hulle die diepte van God se wysheid te verkondig. Dit geskied nie deur direkte "engele-evangelisasie" nie, maar deurdat die kerk ware kerk is. Daardeur kom die engele stuksgewys agter wat God se verlossingsbedoeling met die kerk is. Hierin kan God se grootheid gesien word deurdat die engele, wat nie gesondig het nie, moet wag op die kerk, sodat die engele meer van God kan verstaan. Volgens die uitwerking van God se raadsplan met die kerk wys God ook aan die demone wat sy barmhartigheid behels deurdat hulle nie toegang tot verlossing het nie. Die kerk se bevoorregte posisie as ontvangers van die openbaring word hier teenoor die engele, wat 'n wagtende houding moet aanneem, belig.

⁸⁹¹ Waarskynlik bedoel Schilder beide gehoorsame engele en demone. Eers later in Schilder se loopbaan sou hy enkele verwysings hieroor maak. Hier in 1917 is die gedagte dat die engele ook in 'n sekere sin as kerk gesien kan word nog, nie ten volle ontwikkel nie. Trouens, Schilder maak nie 'n duidelike punt daaroor nie, en skryf daaroor in die verbygaan.

- In die kerk loop daar dus 'n lyn van onder na bo en op die sênsie soek hulle 'n lyn van bo na onder. Die openbaring is vir Schilder 'n werklikheid wat ten eerste van bo na onder kom. Dit konstitueer die kerk. Maar wanneer die kerk ontstaan het, bestaan die kerk se taak en gang van onder na bo. Hierin wil Schilder harmonieus in sy denke optree, ook teenoor diegene wat buite die kerk is.

Wanneer Schilder homself as gereformeerde teenoor die spiritisme wil handhaaf, doen hy dit sonder om of maklik goedkoop antwoorde te probeer opdis of andersins om die wêreld te probeer doodswyg en hulle nie as ware en waardige gespreksgenote te sien nie. Schilder se voorbeeld hier spreek die kerk van vandag diep aan, aangesien die kerk dikwels in een van die twee slaggate val (of trouens heeltemal tou opgooi en die kerklike belydenis as heeltemal onbruikbaar sien vir die apologie). Schilder hanteer sy kerklike belydenis, gegrond op die openbaring, nie as 'n interne kerklike gespreksdokument nie, maar as 'n standpuntverklaring *teenoor*, maar veral ook *in* die wêreld. Schilder se hantering van 'n uiting van die wêreld se siening van die geestelike sy van die lewe, het dus groot waarde vir die hedendaagse kerk. Sy apologie teenoor 'n spiritistiese grappie oor die kerk en wêreldse selfspot, dien vir hom as 'n aanknopingspunt tot die aanwending van die belydenis oor wie die kerk nou eintlik is. Hierin is baie van hom te leer.

6.11 Kerk en wetenskap

6.11.1 Geloof en wete

Ook hier speel Schilder se gereformeerde openbaringsleer 'n deurslaggewende rol. Hy sien geen konflik tussen die ware kerk en ware wetenskap nie, aangesien egte wetenskap mens nie wegvoer van die eenvoud van die geloof nie, maar mens altyd lei tot opregte kinderlike geloof. Wat die mens van hierdie eenvoud af weglei, was uit die staanspoor geen wetenskap gewees nie. Daarom verklaar⁸⁹² Schilder dat:

⁸⁹² "Tussen wezenlijke wetenschap en geloof kan nooit strijd bestaan; beide zijn uit God." *OWEK II*, (1949:105), vgl. ook *HC I*, (1947:8)

“Tussen wesenlike wetenskap en wesenlike geloof kan nooit stryd bestaan nie. Beide is uit God.”

Vanweë hierdie wesenlike eenheid sien Schilder ook geen bedreiging vanuit die wetenskap vir die kerk nie. Die verhouding tussen kerk en wetenskap sien hy as ‘n dienende verhouding. Hy stel⁸⁹³ dat die vooruitgang van die wetenskap, vir so ver dit in bogenoemde sin egte wetenskap is, die kerk altyd sal dien, juis in die eenvoud van die geloof. Waar die wetenskap doelbewus sy rug op die Skrif draai, word die wetenskap anti-christelik⁸⁹⁴ en die mens begin in homself glo.

Dit is belangrik om raak te sien dat Schilder beide die samehang asook die onderskeid tussen die belydenisuitsprake en die wetenskaplik teologiese uitsprake wil handhaaf. Hy ken dus aan die kerklike dogmatiek as wetenskap ‘n kritiese funksie toe ten opsigte van die belydenis. Sy voorwaarde is egter dat die waarheid van die Skrifopenbaring nie in die slag bly nie.

Hier verbind Schilder die roeping van die kerk tot missionêre⁸⁹⁵ prediking ook aan die eis om die broosheid van die mens te verkondig, ook waar sogenaamd wetenskaplik die teendeel beweerd word. In hierdie grondliggende saak van die eenheid tussen geloof en wetenskap (en sy natuurlike teenhanger, die verworpe geloof en verwerde wetenskap) sien Schilder die skeidingslyn tussen reformasie en revolusie.

Aangesien Schilder slegs één openbaringswaarheid erken, as die vrymagtige handeling van God, wil hy nie ruimte laat vir verskillende teenstrydige kerklike dogmas, in die meervoud, wat dan maar in ‘n mindere of meerdere mate ‘n verwysing sou kon wees na die een openbaringswaarheid nie. So ‘n omgaan met die kerk se dogma⁸⁹⁶ sou impliseer dat die openbaring onduidelik en dan per definisie nie genoegsaam sou wees nie, wat die vraag na ‘n ander openbaringsbron sou

⁸⁹³ Vgl. *OWEK* II, (1949:109).

⁸⁹⁴ Vgl. Veenhof (1990:200-201) vir die verwysings in sy *College dogmatiek*.

⁸⁹⁵ Vgl. *OWEK* I, (1948:135).

⁸⁹⁶ Vgl. *HC* II, (1949:267).

oproep. Schilder beskou sodanige siening oor kerklike dogma as noodlottige⁸⁹⁷ teologie.

6.11.2 Akademiese vryheid en die belydenis

Schilder onderskei tussen 'n wetenskaplike uitgangspunt en 'n geloofstandpunt. Hy stel ook dat mens nie aan 'n uitgangspunt moet glo nie, maar in die Woord van God wat in die Skrif bekend gemaak is. Wanneer hierdie geloofstandpunt⁸⁹⁸ ingeneem is, kan daar langs wetenskaplike weg tot belydenisvorming in die kerk gekom word. Daardie belydenis het vanselfsprekend ook 'n persoonlike reikwydte omdat langs geloofsredenering erken word dat die deur-die-geloof-aanvaarde Skrif self in die belydenis tot uitdrukking kom. Die wetenskap en die belydenis mag dus geensins teen mekaar afgespeel word, asof die kerk die wetenskap wil muilband nie.

Schilder is 'n voorstander daarvan dat in kerklike opleiding die kerklike lyne nie slaafs nagevolg moet word nie. Dit sou 'n slaafse⁸⁹⁹ gebondenheid behels aan die kerklike verskeurdheid. 'n Vrye opleidingskool moet sy vryheid⁹⁰⁰ positief gebruik om die belydenis as skild op te neem en daardeur die geeste krities te beproef. Schilder frons dus daaroor dat die belydenisskrifte gesien kan word as 'n inperkende binding op die wetenskap.

Sy kritiek teenoor die Vrije Universiteit⁹⁰¹ in Amsterdam het dan ook rondom hierdie punt nie uitgebly nie. Die seerplek is juis die feit dat die ander nie-teologiese fakulteite⁹⁰² nie op die

⁸⁹⁷ Vgl. *HC I*, (1947:209-210).

⁸⁹⁸ Vgl. *VW kerk II*, (1962:148).

⁸⁹⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:252)

⁹⁰⁰ "Naar onze mening moet men de kerkelijke lijnen inderdaad niet slaafs navolgen. Een 'vrije' school, kweekschool, of wat dan ook, moet haar vrijheid positief gebruiken: tot het 'beproeven, kritisch toetsen der geesten' dus. Dan kan zij beslissen, wie onder degenen, die de belijdenis als schild opheffen, dit in werkelijkheid doen, en wie het slechts in schijn doen." *VW kerk II*, (1962:251-252).

⁹⁰¹ Vgl. *VW kerk III*, (1965:203).

⁹⁰² "Willen wij daarmee zeggen, dat elke faculteit moet gebonden zijn aan de drie formulieren? Als men ons vraagt, of het *wezenlijk* zou zijn, antwoorden we ja; want die drie formulieren geven inderdaad te kennen wat *gereformeerd* is." *VW kerk III*, (1965:204).

"En voor dit standpunt is op zijn beurt ook wat te zeggen, mits *confessoren* van andere faculteiten geen ogenblik worden uitgesloten, en dezen van de confessie zich niet verwijderen." Schilder (1951a:12).

grondslag van die belydenis staan nie. Die argument dat daardeur verseker wil word dat daar geen kerklike inmenging⁹⁰³ in die wetenskap is nie, gaan nie vir Schilder op nie, aangesien hy die belydenis sien as 'n verwoording van die Woordopenbaring. Die belyde waarheid het kerklik waarde, maar mag nie binne die kerkmure ingehok word nie. 'n Ware belyer van die waarheid sal nooit sy wetenskaplike werk kan losmaak⁹⁰⁴ van die belydenisskrifte nie.

Schilder is allergies daarvoor dat die belydenis getregter word deur een of ander filosofiese⁹⁰⁵ sisteem, en dat die kerklike belydenis eintlik gebuig word om die wetenskap te pas. Schilder sien raak dat daardeur nie net die belydenis nie, maar inderdaad die Skrifinhoud in gedrang kom vanweë hierdie sisteemdwang. Dit is dan ook Schilder se groot beswaar teen Dooyeweerd se *Wysbegeerte van die wetsidee*, naamlik dat dië filosofie glo in die innerlike reformerende krag van die christelike religie. Schilder ken hierdie reformerende krag⁹⁰⁶ slegs aan die Woord, aan die openbaringsinhoud toe.

Schilder is ook baie krities oor wat vandag waarheidsmomente genoem sou word. In sy afwysing van Geelkerken is dit duidelik dat hy oppervlakkige⁹⁰⁷ sintese afwys. Vir hom moes daar vanuit die openbaring soos verwoord in die belydenis deurgedring word na die kern van sake. Daar moes vanuit 'n eie staanplek gedink word. Schilder was van mening dat waarheidsmomente in die wetenskap niks anders as 'n terugtoggeveg is nie, al lyk dit skynbaar hoe progressief. Hy beskou sodanige omgaan met die wetenskap as blote gevarieerde konserwatisme. Hy wil reformerend met die wetenskap voortgaan.

⁹⁰³ Schilder sien veral Kuyper hier as die groot sondebok. Vgl. *VW kerk III*, (1965:205).

⁹⁰⁴ "...dat een heus gereformeerde *belijder* (van drie formulieren) zich nimmer in zijn wetenschappelijken arbeid...ervan vrij *kan* maken." *VW kerk III*, (1965:204).

⁹⁰⁵ Vgl. Schilder se kritiek teen die *Wysbegeerte van die Wetsidee* soos deur Dooyeweerd uitgewerk, *VW kerk III*, (1965:427-429,440).

⁹⁰⁶ "...de wijsbegeerte der wetsidee gelooft verder aan een '*innerlijke reformeerende kracht van de christelijke religie* ten aanzien van de wetenschappelijke denkhouding'. Maar dat is iets dat ik *niet* doe. Alleen aan het steeds weer geraadpleegde *Woord*, aan de openbaringsinhoud, ken ik deze reformerende werking toe." *VW kerk III*, (1965:441).

⁹⁰⁷ Vgl. Kamphuis (1965:177) wat 'n brief van Schilder aanhaal waar hy oor Geelkerken sê dat hy: "...plus minus niets heeft nagegaan tot den kern."

Daardie voortgaan behels om werklik nuut te dink vanuit die openbaring. Indien dit nie gebeur nie, is enige sogenaamde nuwe denke gedoem om bloot oppervlakkige sintese te wees, wat in wese niks anders is nie as die oorgawe aan die gedagte wat die openbaring beperk en inperk, of selfs heeltemal buite rekening laat. Vir Schilder is dit òf Babel⁹⁰⁸ òf die Bybel. Schilder meet dus wetenskaplike ontwikkeling aan die openbaring. Volgens hom het die ewolutionisme as wetenskaplike teorie nog nie eens uit die wegspringblokke gekom nie, aangesien slegs waar ook aan die openbaring in die wetenskap plek gegee word, daar enigsins van vooruitgang sprake kan wees. Indien die kerk by wyse van vernuwingsdrang, met welke wetenskaplike model ookal, sy eksegeese van die Skrif een kant laat lê, of as die heidense wetenskap, soos Schilder dit noem, medebepalend word vir die Skrifeksegeese, het die kerk gekapituleer en agteruitgegaan.

6.11.3 Vakwetenskap

Schilder sê onbeskaamd dat sy ensiklopediese uitgangspunt is dat die teologie voorrang⁹⁰⁹ het bo die ander wetenskappe. Hy bedoel egter nie dat die teologie die koningin⁹¹⁰ van die wetenskappe is nie, die titel ontsê hy aan die teologie, maar ook aan enige ander wetenskap, òòk die filosofie. Hierdie voorrang is dat die teologie se terrein nie deur die filosoof bepaal mag word nie. Hy verset hom veral teen die gedagte van die *Wysbegeerte van die wetsidee* dat die teologie ensiklopedies as gewone vakwetenskap beskou behoort te word. Sy siening oor die amp en die roeping van die kerk bring hom tot sy standpunt hieroor.

6.11.4 Kerklike opleiding

⁹⁰⁸ "Zeker, daar is natuurlijk samenhang tussen Israël en de Oostersche volken, en die samenhang brengt ook mee de parallellen tussen bijbelsche en andere scheppings- en zondvloedverhalen, en zoo voort. Maar niet de moeizaam verworven kennis van de 'oostersche wereld', doch de voorop-gestelde openbaringsinhoud der H. Schrift maakt voor een gereformeerde uit, waar hier de ontwikkeling, en waar hier de afval is, in Babel òf Bijbel, bij de heidenen dan wel bij Israël." Schilder (1928:47).

⁹⁰⁹ "Maar - als nu deze filosofie zich op theologisch terrein begeeft, dan zeggen we: neen, wij theologen, zijn er ook nog; en wij zijn er zelfs eerst; eerst, in zoverre wij - ambtshalve - dichter bij de bijbel staan." VW kerk III, (1965:421).

⁹¹⁰ "...we denken niet aan de theologie als Koningin. Die titel ontzeggen we haar - evenals de filosofie." VW kerk III, (1965:421).

Schilder gaan vanuit sy afwysing van enige spanning tussen geloof en wetenskap verder en praat van die verantwoordelikheid om nie die geleentheid (*kairos*⁹¹¹) van genade op akademiese gebied te versuim nie. Hiermee moet gekoppel word sy siening oor die kerk se roeping, ook wat elke geslag betref. Wat God gee moet benut word - ook akademies.

Schilder wil dat teologiese opleiding⁹¹² geskied deur die kerk vir die kerk. Daarin wil hy 'n fyn balans handhaaf tussen die doel om predikante op te lei wat in die praktyk hulle roeping moet gaan vervul en aan die ander kant die teologie as wetenskap wat vooruit moet gaan. Nooit maak Schilder die teologiese opleiding los van die kerk⁹¹³ se behoeftes nie, en tog is sy blik wyd genoeg om in te sien dat die kerk ook nie teologie pragmaties gevange mag neem nie. Schilder verbind die strewe na ekumeniese eenheid in die kerk en die eenheid⁹¹⁴ in wetenskaplike metode, veral die teologie. Hier verlang hy terug na die wetenskapseenheid wat voor die Reformasie tog in die kerk gegeld het. Hierdie eenheid dien dan een en dieselfde uitbreiding van die katolieke geloof.

6.12 Kerk en staat

6.12.1 Geen noodverband

As Schilder geen sistematiese ekklesiologie nagelaat het nie, is dit soveel meer waar van sy staatsleer. Eintlik kan daar nie van 'n staatsleer by Schilder sprake wees nie. Hy het maar enkele pennestrepe getrek. Maar die paar aanduidings wat hy nagelaat het, is tog baie belangrik aangesien daar vir sy tyd, maar ook vir vandag, 'n nuwe klank in sit.

⁹¹¹ Vgl. VW *kerk* III, (1965:214).

⁹¹² Vgl. De Boer (1989:20-22) en Endedijk (1990:205-206).

⁹¹³ Vgl. Schilder (1930:60-71).

⁹¹⁴ "...heeft een eenheid getoond, ook in wetenschappelijke methode, die af en toe verbluffen kan...Maar het is de *theologie* gelukt, niet uit eigen aandrift zozcer als wel krachtens de kerklijke eenheid, die vòòr de Reformatie in het Westen zolang bestaan heeft, en die de Reformatie *allerminst* heeft willen breken, de natuurlijke onderscheiding in volksaard en karakter toch te doen samenwerken voor èèn en dezelfde verbreding van het katholieke geloof." VW *kerk* I, (1960:432).

Hierdie nuutheid is te vind in sy fundamantele vertrekpunt dat die staat nie gesien moet word as 'n na-sondevalse noodsamelewingsverband nie, maar dat dit eerder benader moet word as 'n skeppingsgegewe wat voor die sondeval al teenwoordig was maar deur die sondeval verdraai is. Schilder het die onderskeiding tussen algemene en besondere genade heel vroeg al die rug toegekeer. Hy sien die staat dus nie as 'n openbaring van God se algemene genade en die kerk onder die besondere genade nie. Die owerheid⁹¹⁵ sou volgens Schilder ook daar gewees het, al was daar geen sonde nie. Wat die sondeval wel as letsel op die staat gelaat het, is die dwangmatigheid van sy mag.

Schilder se kritiek op Emil Brunner⁹¹⁶ kan hier as 'n sprekende voorbeeld geneem word. Brunner beweer dat die eerste christelike eis, met betrekking tot die staat, is om afstand te bewaar. Die christelike dankbaarheid vir die staat het alleen sin as dit tegelykertyd gesien word vanuit die afgryse wat die Christen vervul omdat daar, ten spyte van God se mag, nog steeds 'n staat moet wees.

Schilder gooi hierteen wal deur daarop te wys dat die staat een van vele organisasievorme van die menslike lewe is. Hy verwerp dus die gedagte om die staat te sien as 'n magtige gestalte waarin die sondige wêreld uiting vind. Hy vind prinsipiële begroning vir sy standpunt in sy redenering dat 'n lid van die liggaam van Christus nie tot 'n nuwe orde⁹¹⁷ behoort nie, maar deur die genade herstel is juis in die ou orde. Een van sy grondtemas, *terug na die begin*, kan ook hier duidelik raak gesien word.

In sy beoordeling van die opkoms van state, en hulle verhouding met die kerk, word geweeg op die skaal waar Schilder alles wil terugbring na die goddelike protologiese⁹¹⁸ bedoeling. Die

⁹¹⁵ "Er zou een 'overheid' geweest zijn, ook zonder zonde. Slechts dat de overheid vandaag *dwingen* moet, is een gevolg van de zonde." *VW kerk II*, (1962:253), en *VW kerk III*, (1965:172).

⁹¹⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:197-199).

⁹¹⁷ "...niet behoort tot een nieuwe orde, doch door genade is hersteld in de oude orde." *VW kerk II*, (1962:198).

⁹¹⁸ "...dat het 'nieuwe'...prinsipieel gezien, een teruggrijpen naar het *oude*, maar gave, oorspronkelijke was." *OWEK II*, (1949:244).

geskiedenis van kerk en staat kan volgens hom alleen reg verstaan word as die geskiedenis aan God se wetsopenbaring gemeet word.

Schilder volg Greijdanus in sy eksegeese van Fil 3:20 waar hy onderskei tussen *politeia*⁹¹⁹ en *politeuma*⁹²⁰. Die staat waarvan die gelowige burgerreg het is in die hemel. Daarom moet die gelowige soek wat bo is waar Christus is. Die gelowige moet vanuit sy hemelse burgerreg bepaal hoe God gedien⁹²¹ moet word, maar dan in die lewe hier op aarde, òòk in die staat, as unieke lewenskring. Schilder kom dus daarby uit om die gelowige - wat die kerk as lewenskring⁹²² insluit - te sien as 'n kolonis en nie as 'n emigrant nie. 'n Emigrant voel geensins tuis nie en hoort strenggesproke in sy eie land, terwyl 'n kolonis iets van dieselfde vreemdheid aanvoel, maar weet dat sy cintlike regering in die land van herkoms is en dat hy vandaar sy bevele ontvang.

6.12.2 Gereformeerde politiek

Schilder het gereformeerde politiek met sy hele hart voorgestaan. Waar dit die verhouding kerk en staat asook kerk en wêreld geraak het, was Schilder deurgaans onverbiddelik dat die kerk se agenda - ook in die wêreld en staatslewe - nêr deur òf die staat òf die wêreld⁹²³ voorgeskryf mag word nie. Die plek van die kerk en die uitlewing van gereformeerde politiek sou vir hom nie deur die *buitestanders* bepaal word nie, maar die sigbare kerklike lewenswandel in die bedding van die belydenis⁹²⁴ stel die kerk se agenda en optrede in die politiek daar. Schilder wil nie toelaat dat die staat die kerk in 'n hoekie in rangeer nie. Geloofsake is vir hom integraal deel van die politiek.

⁹¹⁹ Kan vertaal word met *staat*.

⁹²⁰ Beklemtoon meer die staatsburgerlike reg.

⁹²¹ "Maar dan: Hem dienen hier in dit leven, o.m. òòk in den staat, de cultuur, de kerk, het gezin, elken lewenskring." VW *kerk* II, (1962:199).

⁹²² Moet nie verwar word met die soewereiniteit in eie kring soos wat dit verder uitgewerk is deur die wysbegeerte van die wetsidee nie. Schilder wil die unieke van elke lewensfeer erken, maar wil nie dat lewenskringe verwar word nie, daar bly vir hom 'n duidelike afbakening. Vgl. VW *kerk* III, (1965:190).

⁹²³ Vgl. *OWEK* I, (1948:144).

⁹²⁴ "...dat 't Christendom zich moet openbaren in een kerk, die zichtbaar wordt door belijdenis en wandel?" *OWEK* I, (1948:144).

Vir hom moet die kerk openlik⁹²⁵ optree en die kerklike grense ook skerp afgrens. Hierdie afgrensing bedoel Schilder nie alleen teenoor die staat nie, maar veral die belydenisafgrensing teenoor die sektes⁹²⁶ se hantering van sake.

In Schilder se siening van gereformeerde politiek⁹²⁷ maak hy 'n baie noue verbinding tussen die staat aan die een kant en die volk aan die ander. Hy wil die invloed van die gereformeerde deel van die Nederlandse volk nie los sien van die vryheidstrewes van die volk nie. Die kerk het vir hom hierin 'n diensbare rol te speel. Schilder is van mening dat die sosiale misstande begin by die verraad van die kerk, waar die kerk sy woorde⁹²⁸ devalueer. Dit slaan dus duidelik op die kerk se verpligting om die Woordenopenbaring te gehoorsaam en tot seën te laat wees vir die Nederlandse⁹²⁹ volk. Schilder kom dan so op hierdie spoor om sy bekende uitspraak⁹³⁰ te maak:

"Wil jy geen landverraaier wees nie? Wees dan geen kerkverraaier nie."

Tog kom dit voor asof Schilder 'n ietwat oormoedige kunsgreep maak as hy 'n verbinding wil maak tussen die politieke bevryding⁹³¹ van 1815 en die afskeiding van 1834, en eweneens 'n

⁹²⁵ "...kerk, die openlijk optreedt en haar grenzen scherp afteekent." *OWEK I*, (1948:144).

⁹²⁶ Hierdie stelling moet verstaan word teen die agtergrond dat in die laat 1920's daar wel vanuit die staat plek gemaak is vir die kerk in die politiek, maar dat veral die staatskole geïmposisioneer is teen sogenaamde sektes. Die probleem vir Schilder is dat die sektegrens hier volgens moderne staatsreëls en filosofie getrek word en nie op kerklike lye nie. Vgl. *OWEK I*, (140-146).

⁹²⁷ Vgl. ook Ridderbos (1990:104) waar hy wys op Schilder se eie worsteling oor selotisme.

⁹²⁸ "Daarom, bedenkt, gij anti-revolutionairen, gij gereformeerden, dat de ramp over de natie, en over 'het sociale' begint met *kerk-verraad*. Met *kerk-miskennig*. Als de *kerk* haar woorden devalueert...dan wordt de kerk een ramp voor de natie. En als de Christen gemeenschap de goederen van 'boven-Jeruzalem' verkwanzelt, is zij een pest." Schilder (1945:3).

⁹²⁹ "Want wel is waar zijn wij als Nederland geen kerk-volk meer. En onze kerk is geen volks-kerk meer. Dat is verdwenen na den Pinkster-dag, in het Nieuwe verbond. Maar wij hebben *uit* alle volken, ook *uit* het onzer, de kerk zien vergaderen. En die kerk *in* het volk, *in* de natie, kan en moet voor de natie ten zegen zijn als zoutend zout en ook als lichtend licht, indien zij *haar kerk* karakter zuiver houdt, en haar *politieke* credo opbouwt uit haar *geloofs*belijdenis, haar kerkelijke credo." Schilder (1945:3).

⁹³⁰ "Wilt gij geen landverrader wezen? Wees dan geen kerk-verrader. Gij zijt geen van beide. Of anders: beide tegelijk." Schilder (1945:3).

⁹³¹ "...Hem, die in de periode tussen 1815 en 1945 ons vier bevrijdingen, neen vijf geschonken heeft: die van 1815 en van 1834, en van 1886, en van 1944 en van 1945. Rukt ze niet uiteen: politiek de ene, kerkelijk

verband lê tussen die vrymaking in 1944 en die beëindiging van die oorlog in Nederland van 1945. Schilder se kerklike lyn loop van 1618 na 1834 en 1892, daarna verder na 1944. Om hierdie lyn te maak pas op die politieke lewenslyne van die Nederlandse vryheidstryd blyk nie suksesvol te wees nie. Schilder stel dat die skoonvee van die nasionale erf⁹³² deur God gebruik word as voorbereiding vir die terrein waarop die kerk deur die Woord kan baar en oor die hele lewe sy invloed kan laat gaan. In hierdie sin - selfs deur teologiese opleiding - kan die kerk iets aan die volk bied.

6.12.3 Geen wêreldmyding

Schilder maak 'n sterk saak daarvoor uit dat die kerklike profetiese stem in die politiek gehoor moet word. Daarin kom hy in opstand teen diegene wat die profetiese werk van die kerk net tot die kerk wil beperk en die wêreld wil vermy. Die politiek behoort nie gesien te word as iets wat onrehabiliteerbaar⁹³³ tot die sondige wêreld behoort nie. Die bewering sou dan veral wees dat die veranderlikhede in die politiek, wat dikwels op wispelturigheid neerkom, nie versoenbaar is met die onveranderlike kerklike profesie nie.

Schilder se standpunt hieroor vind hy in 'n beeld van die profeet Jesaja, naamlik die kop⁹³⁴ en stert. Schilder wys twee sake duidelik af:

- Eerstens dat die kerk sy profetiese stem aan die staatsleiers onttrek.
- Tweedens dat die profete blote na-praters word van die staat. Toegepas op die nuwe

de andere." *VW kerk III*, (1965:216).

⁹³² "Want het schoonvegen van de *nationale* erve is als goddelijke acte de toebereiding van de werkvloeren waarop de *kerk* kan baren door het Woord, en kan uitzenden tot het volle leven." *VW kerk III*, (1965:216).

⁹³³ "Men zegt dan: profeten behooren de politiek maar de politiek te laten. Want politiek is toch niet meer te redden." *OWEK I*, (1948:153).

⁹³⁴ "Die oudste en aansienlike, dié is die kop, en die profet wat leuens profeteer, dié is die stert." Jes 9:14.

testamentiese tyd beteken dit dat predikante ingeperk word as staatsamptenare⁹³⁵ en hulleself verlaag word tot dienaars van die publieke opinie. Laasgenoemde is dan valse⁹³⁶ profete, stert-profesie volgens die beeld wat Jesaja gebruik. Waar die eie kerklike belydenis afgegee word in die politiek en die ore uitgeleen word aan ander en met ander se kalwers geploeg word, daar het die kerk sy eie hoë roeping verlaat en begin om sektaries⁹³⁷ op te tree.

Die gevolg van so 'n stertkant-profesie is dat daar magteloosheid⁹³⁸ by leiers intree. Hier loop ook een van Schilder se grondgedagtes, naamlik dat die openbaring⁹³⁹ van God die fondament van die kerk én ook van die samelewing moet vorm. Hy sien dit as 'n grondliggende uitgangspunt dat die vertrekpunt reg moet wees. Die politici is meermale geneig om vanuit 'n eie gedagte-wêreld en blote feite te redeneer. Vir sulke kosmologiese pragmatisme en kerklike passiwiteit⁹⁴⁰ sien Schilder nie kans nie. Die openbaring van God is die vertrekpunt.

Die kerk met sy profetiese stem moet dus 'n kop-profesie hê. Die kerk het die plig om vanuit die openbaringswaarheid die aandag te vestig op die feite, en nie andersom nie. Stert-profesie se eienskap is juis dat vanuit die feite geredeneer word en dat daardeur die waarheid in gedrang

⁹³⁵ Vgl. *OWEK*, I (1948:155).

⁹³⁶ Schilder sien 'n verband raak tussen valse profesie en die dwingende staatsmag, wat dikwels die kerk vervolg. Vgl. *VW kerk* III, (1965:368).

⁹³⁷ "...het verder-indenken van onze eigen belijdenis vergeten...Dan zijn we ontrouw geworden aan de hoogheid onzer roeping. Dan zij we eigenlijk geen kerk meer, doch op weg naar de secte, de partij." *OWEK* I, (1948:156).

⁹³⁸ "Leiders zijn geen leiders meer want de profetie is doodgezwegen...Als de profetie naar den staart verhuis...dan hangt ook de kop slap neer. Als de profetie niet het zelfbewustzijn wekt in Gods kracht, als ze niet het doel wijst, ginds in de verte, ver vooruit, als de profetie niet is: kop-profetie, dan wordt het volk ontbloot. Want staart-profeten redden niet. Ze kunnen ook niet, de machtelozen." *OWEK* I, (1948:153).

⁹³⁹ "Want hun fout ligt in hun uitgangspunt. Ze bouwen niet een leer op op het fundament der openbaring Gods,...maar ze vormen zich een gedachtenwereld uit zichzelf, uit de feiten, gelijk ze zijn, uit de wereld, gelijk die zich aan hen voordoet,...En in dat uitgangspunt ligt hun fout. Dát is niet: met de waarheid tot de feiten komen:kop-profetie; maar dát is: naar de feiten, naar de gegeven toestanden de gedachten wringen en een systeem zich bedenken: staart-profetie." *OWEK* I, (1948:155).

⁹⁴⁰ Vgl. *OWEK* I, (1948:150,155).

kom. Kerklike kop-profesie stel die hoë eis dat gepoog word om in alle dinge eerste⁹⁴¹ te wees, om in alles die woord te spreek - voor die feite. Kop-profesie het dus ten doel om oë⁹⁴² te wees vir die kop waarmee gedink word. Dit is die kerklike roeping as profet, wat sy eie hoë eis en eie voorreg behels. Hierin kom 'n tweede grondgedagte van Schilder na vore, naamlik dat God die geskiedenis bepaal en met die kerk saamgaan in die geskiedenis. Deur die profetiese woord⁹⁴³ van die kerk kan die geskiedenis - hier dan van staats- en volkslewe - gewaarder en geëvalueer word.

Van konserwatisme kan Schilder nie beskuldig word nie. Toe vroue stemreg in Nederland gekry het in die vroeë twintiger jare van die vorige eeu, het Schilder onmiddellik die gereformeerde vroue in die kerklike pers opgeroep om van die stemgeleentheid gebruik te maak. Hy motiveer die oproep tweeledig. Die reeds genoemde standpunt dat dit onverantwoordbaar is om bloot hierdie politieke aangeleentheid te vermy, is die fondament van sy redenasie. Tweedens stel hy skerp dat as gereformeerde vroue verlei⁹⁴⁴ word om nie te gaan stem nie, die saak van die kerk en die Christendom verraai sou word. Die kerk mag nie die veld verlaat en sodoende groot dele van die skepping aan die vyande⁹⁴⁵ van God oorlaat nie - vyande wat die kerk wil vertrap en die chistelike gesinslewe en onderrig wil verwoes.

6.12.4 Eie banier

Van 'n verwêreldliking van die kerklike profetiese taak in die politiek en staatslewe wil Schilder niks weet nie. Die eie banier moet altyd opgehys word. Nooit mag onder druk van die wêreld

⁹⁴¹ "...juist trachten in alle dingen het woord te spreken, haar woord, vòòr het feit. Dan moet ze in alles de eerste willen zijn." *OWEK I*, (1948:154).

⁹⁴² "Profeten, vindt Jesaja, profeten moeten voor het volk de oogen zijn, waardoor het ziet, het hoofd, waarmee het denkt." *OWEK I*, (1948:151).

⁹⁴³ "Want zoolang de wereld staan zal, zòòlang zal ook de historie met haar nooit geflatteerde werkelijkheid getuigenis geven aan dit woord, dat het waarachtig is en van God gesproken en gedragen." *OWEK I*, (1948:152).

⁹⁴⁴ "Nu moge u niemand verleiden om thuis te blijven en alzo de zaak van kerk en Christendom te verraden." *OWEK II*, (1949:221).

⁹⁴⁵ Vgl. *OWEK II*, (1949:221).

aanpassing van die belydenis kom nie, maar alleen as die gewetensoortuiging daar is dat God self sodanige wysiging verlang. Schilder se banieropskrif⁹⁴⁶ lui dan ook:

"Bly trou aan God se Woord en aan u getroue belydenis."

Dit is 'n beginsel vir Schilder dat die Skrif geen politieke handboek mag word nie. Die wêreld mag nie in die kerk buikspreek nie. Aan die ander kant kom in Schilder se kernagtige nadenke oor die staat tog 'n ander beginsel van hom na vore, naamlik dat daar in die Skrif gedelf moet word om die volle waarheid daaruit te ontgin. Uit die Skrif moet gehaal⁹⁴⁷ word wat daarin is, en die inhoud van die Woord moet al hoe breër ontplooi⁹⁴⁸ word met betrekking tot aktuele sake. Maar dit moet altyd net die Skrif wees, en nie die tydsgees of modegiere van mense nie.

Ook hier speel Schilder se openbaringsidee die deurslaggewende rol. Schilder sien die verband tussen kerk en politiek aan die een kant, en kerk en staat aan die ander kant, as 'n heel eiesoortige⁹⁴⁹ verhouding. Vanuit sy openbaringsgedagte wat sy kerkleer bepaal, is dit duidelik dat hy dink die kerk behoort by politiek betrokke te wees. Maar nie as handperd nie, hoewel die kerk die lig van God se Woord oor alles moet laat skyn. Die kerk is die suurdeeg wat die politieke en staatkundige wêreld moet deurtrek.

Een van die mees betekenisvolle grepe van Schilder in hierdie verband, is dat geskiedenis - ook in politieke sin - nie volgens profane⁹⁵⁰ indelings aan die kerk opgedring mag word nie. As

⁹⁴⁶ "Blijf trouw aan Gods Woord en aan uw trouwe confessie." *OWEK I*, (1948:159).

⁹⁴⁷ "...maar wêl gelooven, dat God oneindig goed is in het geven van Zijn openbaring, die Hij ons schonk om daaruit alles, alles te halen, wat er in zit. Om het er uit te halen, even goed al was er geen mensch en geen tijdsgeest, die het van ons zou vragen." *OWEK I*, (1948:159).

⁹⁴⁸ "En wij zullen de kracht van dat Woord al breeder ontplooiën en den inhoud van dat Woord al beter laten spreken ook tegenover de kwesties van den dag, doch dan altoos alleen naar het Woord en om het Woord en door het Woord." *OWEK I*, (1948:159).

⁹⁴⁹ "Want de kerk heeft met alles te maken tot op zekere hoogte. Het licht van Gods Woord moet ze laten schijnen over alle ding. Ze heeft te maken met alles...En zou dan de kerk staan buiten de politiek? Neen, dat kan niet, dat mag niet. Het verband tusschen kerk en politiek is natuurlijk eigensoortig." *OWEK II*, (1949:221).

⁹⁵⁰ "En ook protesteerden wij, in naam der Schrift, tegen de conceptie van de historie der wereld naar het gemengde, verwarrende, ongelijkslachtige verdeelingsprincipe van geestelijke en politieke vinding. Al heeft het

voorbeeld kan genoem word dat Schilder erken dat die internasionale politiek ongetwyfeld betekenis het vir die wederkoms van Christus. Die heilige geskiedenis moet egter ingedeel word volgens sy eie prinsipe, en nie volgens die internasionale politieke maatstaf nie. Schilder maak dus beswaar teen die gemengde en verwarrende ongelyksoortige verdelingsmaniere van die geskiedenis tydperke volgens 'n geestelike en politieke indeling. Volgens hom kan ongelyksoortige groothede onmoontlik 'n korrekte⁹⁵¹ indeling gee òf van die wêreldgeskiedenis òf van die heilige storie van die koninkryk van die hemele.

6.12.5 Kerklike belydenis en die owerheid

Soos enige Nederlandse gereformeerde wat sy sout werd is, was Schilder regdeur sy lewe pro die huis⁹⁵² van Oranje. Met groot waardering kon hy op die voetspoor van Groen van Prinsterer⁹⁵³ stel dat optrede van die huis van Oranje nie los te sien is van die kerklik-godsdienstige ontwikkeling binne Nederland nie. Schilder beklemtoon Groen se standpunt dat Nederland nie soos elders die pad gegaan het waar die staat die kerk opgeneem het nie, maar dat die staat juis gebore is uit die belydenis van die Nederlandse Hervormde Kerk. Schilder sien dus 'n historiese lyn tussen die gereformeerde godsdiens aan die een kant en die saak van die Nederlandse volksvryheid⁹⁵⁴ aan die ander kant.

politieke, internasionale leven ongetwyfeld zijn beteekenis voor de wederkomst van Christus, men moet de heilige historie indeelen naar haar *eigen* principe en niet *tegelijk* dat doen naar een ander, dat aan de 'profane' historie is ontleend. *Ongelyksoortige* grootheden kunnen met geen mogelijkheid een juiste indeeling van de wereldgeschiedenis, of van de heilige historie van het koninkrijk der hemelen geven." *OWEK II*, (1949:134).

⁹⁵¹ As voorbeeld hier kan verwys word na Schilder se verwerping van 'n bepaalde oortuiging wat in omloop was dat die wêreldgeskiedenis vierdelig was, naamlik: Daniël, Openbaring, die duisendjarige ryk en die anti-chris. Vgl. *OWEK II*, (1949:134ev).

⁹⁵² "...dat wij onze vrijmakingspsalmen zo goed als ons Wilhelmus hebben gezongen..." *VW kerk III*, (1965:179).

⁹⁵³ "Kort en krachtig laat Groen van Prinsterer ons...zien...Hij zegt: 'De Hervormde Kerk was het middelpunt en de kern van het Gemeenebest. Elders is de Kerk opgenomen door den Staat; hier is de Republiek niet slechts met de Kerk vereenigd, zij is geboren uit de belijdenis der Kerk.'" *OWEK II*, (1949:231).

⁹⁵⁴ Oor die poging van Prins Willem om rondom 1564 die Augsburgse konfessie as eenheidsimbool te laat dien sê Schilder: "Trouwens, in die dagen was Willem van Oranje in naam nog Rooms. Maar de zaak der Hervormden, der Gereformeerde religie, in Nederland, die tegelijk de zaak van onze volksvrijheid was, had zijn liefde toch eens voor al gewonnen." *OWEK II*, (1949:234).

Alhoewel Schilder kritiek het op die verhouding tussen kerk en staat soos wat prins Willem dit laat vergestalt het, sien hy tog in die optrede van prins Willem 'n goeie voorbeeld⁹⁵⁵ hoe die owerheid teenoor die kerk behoort op te tree. Die beginsel van 'n vrye staat en 'n vrye kerk⁹⁵⁶ is wat Schilder raaksien. Vir hierdie beginsel het prins Willem sy lewe gegee.

Schilder gaan uit van die siening dat die kerk se belydenis dien as begrensing⁹⁵⁷ van die kerk, veral teenoor 'n vae siening van 'n gesindheid. Hy wys dan die onregverdige en inkonsekwente optrede van die owerheid uit teen die Afsgekeidenes in 1834. Die staat het nie uitgegaan van die belydenis oor wat die ware kerk, die ware gereformeerde kerk is nie, maar het met sy eie definisie van die gereformeerde *gesindes*⁹⁵⁸ aan die een kant gepoog om plurale kerklike institute te verbind en aan die ander kant die formulering gebruik om die Afsgekeidenes te vervolg. Om hierdie rede het die kerklike stryd van die Afskeiding 'n tweeledige⁹⁵⁹ karakter gedra, naamlik die kwessie van *staatsverband* en *kerkverband*.

Oor die rol van die kerlike belydenis⁹⁶⁰ in die staatslewe maak Schilder van 'n onderskeid tussen belydenis*daad*⁹⁶¹ en belydenis*inhoud*⁹⁶² gebruik. Na die Vrymaking was daar 'n tamelletjie hieroor

⁹⁵⁵ Prins Willem se aandeel in die vestiging van die Universiteit van Leiden, sodat daar leraars vir die kerk opgelei kan word, asook sy verdraagsaamheid teenoor Petrus Dathenus kan as voorbeelde hiertoe dien. Vgl. *OWEK II*, (1949:235-236).

⁹⁵⁶ Vgl. *OWEK II*, (1949:236).

⁹⁵⁷ "...want in den loop der geschiedenis waren 'godsdienst-gezindten' teenover elkaar uit een oogpunt van confessionele onderscheiding afgrensbare, historisch geworden instituten." *VW kerk II*, (1962:100).

⁹⁵⁸ "Den ènen keer wil men de onderscheiding tussen 'kerk' en 'gezindte' zò maken, dat de pluraliteit der instituten ermee kan verbonden worden, den anderen keer zò, dat ze er mee te verhinderen valt." *VW kerk II*, (1962:100).

⁹⁵⁹ Vgl. *VW kerk II*, (1962:96). "De strijd, die tegen de onderdrukking van de Afsgekeidenen gevoerd is, was feitelijk een worsteling tegen den minister van justitie..." *VW kerk II*, (1962:101).

⁹⁶⁰ Schilder se verdediging van die politieke kenner A. Zijlstra teenoor dr. Zuidema. Zijlstra het in 1950 'n boek, *Tenzij...Schirftuurlijke beginselen voor het Staatsleven*, die lig laat sien. Hierdeur het die spanning binne die gereformeerde politiek, soos dit uiting gevind het in die Anti-Revolutionêre Party en later die Gereformeerde Politiek Verbond, opgelaa.

⁹⁶¹ *Fides qua creditur*.

⁹⁶² *Fides quae creditur*.

aangesien die vraag gevra is of die Vrygemaaktes nie maar tuishoort binne 'n eie politieke struktuur nie. Hy stel dat die kerklike belydenisinhoud, in die politiek spesifiek dan die belydenis oor die soewereiniteit van Christus, die voorrang kry. Wat Schilder hiermee bedoel moet gesien word teen die agtergrond dat hy, in navolging⁹⁶³ van Kuyper, meen dat as daar nie meer van gereformeerde of selfs Protestantse politiek gepraat word nie, maar van christelike politiek, die uiteindelijke gevolg sal wees dat die belydenis plek moet maak vir 'n leuse.

Hier kom Schilder se nadere uitwerking van die gedagte oor die kern van die belydenis en oor die omtrek van die belydenis duidelik na vore. In kort kom dit daarop neer dat Schilder sê dit help weinig om 'n politieke leuse⁹⁶⁴ te hê, soos die soewereiniteit van Christus, maar dit word nie deur die kerklike belydenis nader omskryf nie. Vir Schilder moet die konfessie die leuse se betekenis invul. Dit gaan vir Schilder om die konkretisering⁹⁶⁵ van die belydenis. Hy wil geen abstraksie daarvan maak nie, ook nie as dit by artikel 36 van die Nederlandse Geloofsbelydenis kom nie. Schilder wil hierdie konkretisering wel duidelik ruimtelik⁹⁶⁶ opneem aangesien hy die hart as konsentrasiepunt van die belydenis - sonder ruimtelike uitlewing daarvan - as inhoudloos beskou. Hierdie konkretisering wil hy doen sonder om te laat blyk, soos waarvan die Vrygemaaktes veral na 1944 beskuldig is, dat die kerk verabsoluterend⁹⁶⁷ in die middelpunt⁹⁶⁸ van die politieke arena geplaas wil word.

Schilder wys na Calvyn⁹⁶⁹ wat as opskrif bo die belydenis het dat alle burgers en inwoners van

⁹⁶³ Vgl. *VW kerk III*, (1965:377).

⁹⁶⁴ "...de souvereiniteit Gods als confessionele...INHOUD weer naar voren gebracht wil zien...Kuyper kón schrijven, dat in zijn dagen schier geen mens tegen de leus van de souvereiniteit Gods bezwaar had: als ge maar niet de leus met confessionele *inhoud* kwaamt vullen." *VW kerk III*, (1965:377-378).

⁹⁶⁵ Vgl. *VW kerk III*, (1965:386,409).

⁹⁶⁶ "En aangezien 'concentreren' toch wel met ruimtebeeldspraak te maken heeft, geloof ik, dat dat hele 'hart' als 'concentratie-punt' maar een mythe is...dat is inhoudloos..." *VW kerk III*, (1965:443).

⁹⁶⁷ Vgl. *VW kerk III*, (1965:382).

⁹⁶⁸ Vgl. *VW kerk III*, (1965:380).

⁹⁶⁹ Vgl. *VW kerk III*, (1965:432-433). Schilder roskam hieroor vir dr. Zuidema wat hierdie belydeniseis as 'n interne kerklike saak sien.

Genève moet belooft om dit te bewaar en te behou. Hy gee hierdie verwysing as regverdiging dat die Anti-Revolutionêre Party wel die goeie reg gehad het om te profeteer dat kerk en staat terug moes keer na gehoorsaamheid aan die Woord. Schilder handhaaf sy standpunt dat die ware kerk daargestel word op grond van die openbaring van God. Hy wys dus op 'n valse onderskeiding as iemand⁹⁷⁰ sou beweer dat dit nie sin maak om die belydenis konkreet op te neem ook vir die staatslewe nie.

So 'n bewering berus op die veronderstelling dat die christelike geloofsbelydenis opgesluit word in 'n tydelike kerkinstituut. Dit sou dus 'n mite wees om te eis dat ook die staat moet terugkeer na die Woord, soos die belydenis dit weergee. Schilder gaan presies die teenoorgestelde rigting op. Die oproep tot terugkeer na die Woord word gesien as die openbaringsinhoud. Aan die kerk is die Woord toevertrou en hy bewys homself as ware kerk juis in gehoorsaamheid aan hierdie inhoud van die openbaring. Deur die prediking veral wil Schilder juis die Skrif en belydenis nie toegesluit⁹⁷¹ sien in die kerk nie.

Schilder het hom oor jare heen⁹⁷² skerp uitgespreek teen die Nasionaal Sosialiste Beweging [N.S.B.]. Hy handhaaf baie besware daarteen, maar ten diepste tref dit hom dat die N.S.B.⁹⁷³ die eenheid van die lewe soek los van die belydenis. Schilder was die eerste gereformeerde teoloog wat demokrasie op Bybelse gronde verdedig het deur te verwys na die koring en die onkruid wat saam in dieselfde land opgroei. Schilder word dan ook op hierdie punt gekritiseer⁹⁷⁴ dat hy aan

⁹⁷⁰ Vgl. hiervoor Mekkes se kritiek op Zijlstra. *VW kerk* III, (1965:442).

⁹⁷¹ "...dat...de terugkeer tot de Schrift en de belijdenis *niet* zou worden 'opgesloten' in het kerk..." *VW kerk* III, (1965:442).

⁹⁷² Schilder het die N.S.B. en die C.D.U. van die volgelinge van Barth sterk teengestaan op die 1936 sinode. Vgl. Puchinger (1988:26). In 1937 verskyn uit sy pen *Geen stem voor de N.S.B.* waardeur sy standpunt sterk veld wen, sodanig so dat daar 'n sinodale besluit kom om lidmate met lidmaatskap van die N.S.B. aan te spreek en tug. In 1936 was daar so ongeveer 8 000 lidmate van die gereformeerde kerk lid van die N.S.B. Vgl. Douma (1989:99). Die *Christen Democratische Unie* was 'n klein party van hoofsaaklik sosiaal radikale christene wat pasifisme voorgestaan het. Vgl. De Haas (1989:163).

⁹⁷³ "...de N.S.B. Ze gaf parolen uit, maar niet het Woord. Parolen, geen belijdenis. Bedenkt gij, dat het Rijk der hemelen komt met kracht, doch alleen in de eenheid van belijdenis." *VW kerk* III, (1965:479).

⁹⁷⁴ "Onduidelijk is hoe de expliciete afwijzing van bepaalde politieke partijen op principiële gronden zich laat verstaan met een principiële verdediging van de democratie." Harinck (2003:17).

die een kant die demokrasie voorstaan, as 'n middel om die volksvryheid te waarborg, en aan die ander kant dat hy so sterk gekant was teen lidmate wat ook byvoorbeeld lidmaatskap van die N.S.B. gehad het, dat op sy aandrang die sinode in 1936 besluit het dat sodanige lidmaatskap tugwaardig is.

Die koninkryk van die hemel kom nie met brute krag nie, maar deur die deurwerking van die eenheid van die belydenis. Die ekumeniese siening van Schilder rondom hierdie saak vind ook resonansie in 'n tipe staatkundige ekumene. Hierdie punt het Schilder ongelukkig nie verder uitgewerk nie. Hy het volstaan met die paar opmerkings.

6.12.6 Geen staatsinmenging

Vir Schilder is die verhouding van kerk en staat heel uniek, waar elkeen sy eie terrein⁹⁷⁵ het met 'n eie bestaansvorm. Hy staan nie 'n algehele skeiding voor nie, maar sit sy voet neer oor enige staatsinmenging in kerklike aangeleenthede. Hy sien die verskillende grondwethervormings⁹⁷⁶ en geloofsvervolgings (veral dié in die negentiende eeu) in Nederland dan ook deur hierdie bril.

Schilder wys enige gedagte van 'n staatskerk af, veral soos wat dit in Engeland en Ierland aan die einde van die agtiende eeu voorgekom het. Hy stel dat die Erastianisme⁹⁷⁷ die kerk van sy roeping laat afsien en dat uiteindelik die koningskap⁹⁷⁸ van Christus oor die kerk ontken word. Dit alles loop uit op 'n deformatsie en selfgenoegsaamheid⁹⁷⁹ binne die offisiële staatskerk.

Waar die tug oefening oor die kerk in die hand van die staat gelaat word, leer die geskiedenis volgens Schilder, dat die owerheid nie veel verstand aan die dag lê met geestelike tug oefening nie.

⁹⁷⁵ "Kerk en staat hebben elk een terrein met eigen bestaansvorm." *OWEK* II, (1949:240).

⁹⁷⁶ Vgl. *OWEK* II, (1949:240).

⁹⁷⁷ Thomas Erastus (1524-1583) was 'n voorstander dat die staat geheel en al die kerk se sake reël.

⁹⁷⁸ Vgl. *OWEK* III, (1951:26-27), vgl. ook sy waardering - op hierdie punt alleen - van Darby as hy sê: "Goed was het in Darby, dat hij den staat het recht ontzeide, te regeeren in de kerk. *Christus*' koningschap blijve ongerept gehandhaafd in *Christus*' kerk.." *OWEK* III, (1951:39).

⁹⁷⁹ Vgl. *OWEK* III, (1951:28).

Schilder noem in sy bekende *Ons aller moeder* die beeld van vader-staat⁹⁸⁰ wat nog parrallel wil loop met die gedagte van die kerk as moeder, veral dan toegepas op die Nederlandse Hervormde Kerk.

Een van die grootste gevare vir Schilder is waar die staat wel die kerk verdra maar die onderskeid tussen ware en valse kerk in die slag bly. Die ware kerk moet ook nie probeer om die vrede met die owerheid te koop⁹⁸¹ deur die waarheid te verkwansel nie. Daar is 'n gedurige gelykskakeulingsdrang⁹⁸² by die staat om alle kerke in een kamp te jaag. In hierdie verband dink Schilder aan die Afskeiding waar met die Dordtse belydenis in verset gekom is teen hierdie versugting van die staat se kant af. Dit is opmerklik dat Schilder waardering⁹⁸³ het vir Barth se optrede in hierdie verband in Duitsland⁹⁸⁴ rondom 1934, met die Barmen-verklaring. Tog verwyf hy Barth dat hy die geveg nie vanuit die belydenis aangeknop het nie.

Volgens die belydenis⁹⁸⁵ het die owerheid die plig om die kerk in sy beskerming te neem. Uitgaande van hierdie beginsel sien Schilder die optrede van die staat teen die Afsgekeidenes van 1834 nie net as ongrondwetlik nie maar ook as onstaatkundig. Die optrede van die staat kom daarop neer dat die staat die godsdienstige gesindheid⁹⁸⁶ wat hy wil beskerm, verklaar as die gereformeerde godsdiens. Hierin is dit ook duidelik dat die belydenis oor die ware kerk

⁹⁸⁰ Vgl. *VW kerk* II, (1962:194).

⁹⁸¹ Vgl. *VW kerk* III, (1965:71).

⁹⁸² Vgl. *VW kerk* II, (1962:116-121) vir die bespreking van verskeie voorbeelde hiervan.

⁹⁸³ Vgl. *VW kerk* II, (1962:32,230-231).

⁹⁸⁴ Vgl. Harinck (2003a:79-126) vir agtergrond in Duitsland spesifiek soos wat Schilder dit beleef het tydens sy studies daar die jaar tevore. Harinck beklemtoon dat Schilder meer geïnteresseer was in beginsels as in praktiese politiek, wat hy maar wispelturig en agterbaks gevind het.

⁹⁸⁵ N.G.B. art.36. Tog was Schilder nie fundamentalisties hieroor nie: "Eenmaal voor de schrapping van de eenentwintig woorden geplaatst, kan toch ook Schilder zeggen dat het niet nodig is precies weer de oude woorden in te voegen, Dictaat Christelijke Religie, Kampen 1956, 109." Douma (1984:130). Die 21 woorde verwys na die woorde in die belydenis wat in 1905 deur die sinode van Utrecht geskrap is wat verwys dat die owerheid die taak het om die afgodery te weer.

⁹⁸⁶ "Met èèn woord, het gouvernement zegt niet: ik verklaar de gereformeerde gezindheid te willen beschermen; maar: de gezindheid, die ik beschermen wil, verklaar ik voor de gereformeerde." *VW kerk* II, (1962:97).

deurslaggewend vir Schilder is in die hantering van die kerk-staat verhoudinge.

6.12.7 Staatsreg en kerkreg

Die vooroordeel van die staat het dikwels vir die gereformeerdes in Nederland tot hulle nadeel uitgewerk. So toon Schilder heelwat sensitiwiteit oor wat die taak van die kerk ingevolge regspraak is, veral dan oor eiendom, wanneer daar een of ander kerklike breuk ontstaan. Die Dolcansie⁹⁸⁷ het rou sere in die geheue van die gereformeerde kerk oor hierdie aspek gelos. Schilder stel dat sou so 'n geval wel opduik, die regter hom nie behoort te laat lei deur die staat se voor- of afkeure nie, maar dat die regter slegs moet nagaan of gehou is by die reg wat deur die betrokke kerk self⁹⁸⁸ aangeneem is. Ook hierin handhaaf Schilder die onderskeid tussen kerk- en staatsreg en ontken dat die staatsreg enige voorkeur geniet bo die kerkreg.

6.13 Kerklike reformasie

6.13.1 Geen eie beginsel

Schilder is baie versigtig om oor die term *beginsel* te praat. Hy is oortuig daarvan dat daar eerder met grondgedagtes gewerk moet word. So stel hy dat reformasie geen eie opsigself staande program van beginsels het nie. Kerklike reformasie is om die grondgedagte vas te hou, om na die oorspronklike wat in die begin gegee is, terug te keer. Reformasie van die kerk is nie die stel van 'n aparte eie program van beginsels⁹⁸⁹ nie, maar is om die wettige voortgangsllyn op te soek en uit te bou wat die voorsetting sou wees van die ou kerk.

6.13.2 Afwyking is afgrond

⁹⁸⁷ Vgl. VW *kerk* III, (1965:173).

⁹⁸⁸ "Voor een rechter, die zich voor de hem voorgelegde gevallen houdt aan het binnen de kerken zelf aangenomen recht..." VW *kerk* III, (1965:174).

⁹⁸⁹ "Hun reformatie had geen eigen beginsel, of het moest zijn het beginsel van den profeet Micha: het beginsel van niet-beginsel, het beginsel 'van den beginne.'" VW *kerk* II, (1962:95-96).

Alle deformasie vloei voort uit die afwyking van God se verordeninge en die skending⁹⁹⁰ van sy wet. Een van die grootste aanleidende oorsake van kerklike deformasie is vir Schilder die subjektiewe⁹⁹¹ mening wat as waarde- en waarheidsnorm aangekweek word. Om op wetenskaplike of gemoedelik-bevindelike wyse ervaring⁹⁹² te verhef tot waarheidsnorm, is vir Schilder geheel en al ongereformeerde aangesien deur sodanige optrede die openbaring aangetas- en eintlik vervang - word.

Schilder wys daarop dat al is hierdie afwykings dalk aanvanklik klein, is die konsekwensies altyd dat die kerk oor die afgrond meegesleur word. Hy waag dit selfs om na die Vrymaking te sê dat die deformasie van die kerk, waar daar hiërargiese inmenging in die plaaslike kerke is, op beide 'n praktiese en teoretiese ontkenning⁹⁹³ van die koningskap van Jesus Christus neerkom. Een van die vroeë kenmerke van deformasie is dat feite⁹⁹⁴ dan as norm gaan begin opereer.

6.13.3 Werk van die Heilige Gees

Die ware reformasie van die kerk en samelewing is meer as die volvoering van 'n eie stel beginsels. Schilder vestig die aandag daarop dat elke ware reformatoriese daad slegs uit die Heilige Gees voortkom. Elke sodanige reformasie het dus nie 'n beperkte skopus nie, maar reken⁹⁹⁵ met die geheel. Hier is moontlik 'n verklaring te vind vir Schilder se grondgedagte dat die geheel voorrang geniet bo die enkeling. Ware kerklike reformasie is veel meer as 'n kringoplewing of gevoelsbeleving van 'n paar individue. Schilder het dan ook altyd meer as die

⁹⁹⁰ Vgl. VW 44-45 (2001:18-19).

⁹⁹¹ Vgl. *OWEK I*, (1948:260).

⁹⁹² Vgl. *OWEK II*, (1949:53).

⁹⁹³ "...ik zeg: misschien, maar in de praktijk wel en als er op aankomt in de consequenties ook theoretisch - miskent het koningschap van Jezus Christus..." VW 44-45 (2001:19).

⁹⁹⁴ Vgl. VW *kerk III*, (1965:137).

⁹⁹⁵ "...elke reformatie, die uit den heilige Geest is, rekent met allen. Niet met een gedeelte. Niet met een kring. Ook niet met een kring van fijnproevers, intellectuelen, beter-wetenden, 'geestelijken', vaste-spijze-eters." VW *kerk II*, (1962:143).

kerk op die oog. Vanuit die kerklike reformasie moet die volksreformasie⁹⁹⁶ volg.

⁹⁹⁶ Vgl. *VW kerk II*, (1962:267).

6.14 Opsomming

In hierdie hoofstuk is die reikwydte van die kerklike roeping in die wêreld belig soos wat Schilder dit op talle terreine van die samelewing gesien het. Van belang hier is Schilder se klem wat hy laat val het op die uniekheid van die kerk en dat die kerk volgens sy eie beginsel en aard moet optree.

Hierin is die verband van die kerk met die koninkryk van God logies ook betrek. Schilder het die taak van die kerk baie breed gesien, wat vrae laat ontstaan oor hoe hy die hoofskap van Christus oor die kerk betrek met Christus se regering van die skepping.

HOOFSTUK 7

EVALUERING EN BEOORDELING VAN SCHILDER SE EKKLESIOLOGIE

7.1 Inleiding

Wanneer vanuit 'n Suid-Afrikaanse perspektief, ook op teologiese gebied, na Klaas Schilder gekyk word, kom die vraag onwillekeurig op: het 'n Nederlandse teoloog uit die vorige eeu enige relevansie vir die huidige kerklike omstandighede? Is die twee kontinente se omstandighede nie uiteindelik te verskillend om enige werklike verband te hou nie?

Dit lyk of die antwoord hierop eenvoudiger is. Schilder was 'n teoloog van formaat wat nie in een land of een kontinent ingeperk kan word nie. Alhoewel hy dikwels as omstrede beskou word, het sy nagedagtenis⁹⁹⁷ nog nie tot rus gekom nie - wat daarop wys dat 'n ander geslag weer met nuwe oë na Schilder wil kyk. Schilder het beslis ook 'n profetiese gawe besit en hy lewer antwoorde op sake wat dalk nou eers by die meeste vrae word. Sy krag lê juis daarin dat hy probeer het om die ewige dinge te aktualiseer. Daarin lê sy groot aantrekkingskrag vir iemand uit 'n ander kultuur en tyd en selfs kontinent: hoe hy met die Woord omgaan in sy eie tyd. Schilder slaag daarin om uit te styg bo die eng kontemporêre. Hy was geen mode-teoloog met 'n beperkte rakleef tyd nie.

Natuurlik mag kritiek teen hom nie uitbly nie, maar die teologie in Suid-Afrika en dan veral die gereformeerde teologie, sal net daarby kan baat om Schilder se sienings verder te bestudeer en te beoordeel. Wat hier aangebied word as relevansie word gedoen vanuit die eie staanplek binne die Afrikaanse gereformeerde teologie. Logies is Schilder se relevansie breër as net dit, maar dit lyk tog waardevol om enkele waardetoevoegings van Schilder vir die Afrikaanse kerkgemeenskap te probeer uitspel. Die spesifieke verband⁹⁹⁸ tussen die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika en die Vrygemaakte Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika word hier nie verder bespreek nie, aangesien dit ietwat buite die bestek van die ondersoek val. Tog is Schilder se siening van die ware kerk en

⁹⁹⁷ Vgl. Puchinger (1990:17).

⁹⁹⁸ Vgl. Jansen (1996) se studie oor die geskiedenis van die twee kerkverbande in Suid-Afrika.

die hantering van die Woord en belydenis op hierdie punt onmisbaar vir hierdie voortgaande debat.

Ongelukkig is dit 'n feit dat Schilder vir die meeste gereformeerdes 'n onbekende teoloog is en waar hy nog wel gelees word, veroorsaak sy skynbaar tydgebonde polemieke 'n ontoeganklikheid. Schilder lees maar moeilik vir die Afrikaanse oor van die jaar 2000 en daarna. Hierdie studie is bedoel om hulp te bied ten einde die vreemdheid van Schilder weg te neem, en dit behoort hopelik 'n bydrae te lewer vir die huidige teologiese debatte in Suid-Afrika.

Hierdie hoofstuk bied dus eers waarderende evaluering van Schilder se standpunte en daarna volg kritiese beoordelings van sy ekklesiologie.

7.2 Waarderende evaluering

7.2.1 Aktualiseer die ewige

Daar is 'n paar punte waar daar met waardering van Schilder se ekklesiologiese insette kennis geneem kan word. Heel eerste is dat Schilder altyd aktuele teoloog wou wees. Vir hom moes die ganse lewe van die mensdom⁹⁹⁹ - en dan veral die kerk - voor en deur die Woord van God getoets word. Berkouwer (1989:246-248) praat van Schilder se kritiese ekklesiologie. Schilder sou nie net waarsku teen die gevare van buite nie, maar ook teen die gevare van binne die kerk.

Hier was vir hom die vanselfsprekendheid¹⁰⁰⁰ van weë verbondsoutomatisme, 'n groot gevaar vir die kerk. Daarmee saam het 'n verkeerde siening van die verkiesing van God, waar die appellerende in die slag bly, 'n verlamme effek op die kerk, aangesien dit juis die

⁹⁹⁹ Daar moet in gedagte gehou word dat Schilder die kerk as die eintlike mensheid sien: "De kerk is eigenlijk de mensheid, zodat ook van de kerk gezegd kan worden: die haar toebehoren zijn pas mensen en die haar niet toebehoren zijn eigenlijk veranderd in hun, en worden uitgesloten van de mensheid." Schilder (1997:18).

¹⁰⁰⁰ Vecnhof (1992:48) stel dit so: "Schilder was een vurig verdediger maar tegelijk ook criticus van de eigen kerkgemeenschap. Scherp laakte hij gereformeerd vanzelfsprekendheids geloof." Vgl. ook Puchinger (1970:10) wat uitlig dat Schilder saam met Dooyeweerd, Vollenhoven, De Graaf en A. Janse die voorlopers was wat 'n herbesinning gebring het binne die gereformeerde teologie. "Schilder bracht beweging en problematiek waar rust en vanzelfsprekendheid heersten." Schutte (1990:25).

vanselfsprekendheid¹⁰⁰¹ in die kerk sou aanwakker. Daar word dikwels verwys na die dimaniese¹⁰⁰² element in Schilder se ekklesiologie, maar om dit net as sodanig te bestempel sou op 'n eensydigheid dui, aangesien Schilder se ekklesiologie nie verstaan kan word sonder sy predestinasie-, verbonds- en openbaringsleer nie.

Dit is dalk meer in die kol om van 'n dinamies-historiese¹⁰⁰³ ekklesiologie te praat. Mens sou selfs die term *manifestatio*¹⁰⁰⁴-eklesiologie kon waag, maar dan streng afgegrens soos wat Calvin dit bedoel het. Hierdie begrensing is belangrik om eerstens die anachronistiese gebruik van die woord "*revelatio*" te vermy en tweedens om te poog om aan Schilder se uitsluitlike bedoeling - dat die Skrifopenbaring die kerk se manifestasie bepaal - reg te laat geskied.

Schilder se kritiek op die kerk was altyd uit liefde, maar dit het nie beteken dat dit minder skerp was nie. Daarin het Schilder ook 'n sterk aangetrokke gevoel gehad vir die Ou-Testamentiese profete wat juis vanuit die uitverkiesing, en vanuit die verbond, die kerk tot selfondersoek gedwing het. Vir Schilder moes die uitverkiesing die kerk altyd daaraan herinner om nie die kerk se anti-tese met die wêreld te laat vervaag nie.

7.2.2 Open pluriformiteitsdebat

¹⁰⁰¹ "Er was dan ook geen sprake van dat Schilder geleefd heeft in de vanzelfsprekendheid van de kerk of van het Verbond, alsof het alles vanzelf zou gaan, alsof de kerk 'er nu eenmaal' was, onbedreigd, veilig, rustig en zeker (vgl. Zefanja 3:1 'God zou Jeruzalem met lantaarns doorzoeken.')...” Berkouwer (1989:248).

"Schilder besefte dat de na-kuyperiaanse gereformeerde theologie door introvertie en innerlijke inconsequentie geen weerstand zou kunnen bieden aan de secularisering die hij zag aankomen." Jager (1990:159).

¹⁰⁰² "De kerk kan zijns inziens alleen zuiver worden verstaan vanuit de realiteit en actualiteit van de kerkvergaderend werk van Jezus Christus. Dit dynamiserende motief..." Veenhof (1992:48).

¹⁰⁰³ Soos wat Kamphuis (1990:52) voorstel, alhoewel die vlag ook nie volledig die lading dek nie, aangesien dit nie die besondere rol van die openbaring in Schilder se ekklesiologie benadruk nie.

Veenhof (1990:204) meen ook: "De dimensie der geschiedenis werkt ook heel sterk door in Schilders kerkbeskouwing."

¹⁰⁰⁴ "Calvin's terminology and the current linguistic use of terms and expressions: Many concepts of Calvin are used in the Calvin research according to the current understanding of the concepts. I illustrate this with a few examples:...Or: *Revelatio* for Calvin is not the revelation of God in the Bible but (wholly in the sense of the *Middle Ages*) the revelation in the heart; God's revelation in the Bible is called *manifestatio*." Neuser (2002:2).

Die post-moderne tydsgees, en moontlik selfs die filosofiese rigting wat dit verder sal opvolg en verdring, veroorsaak dat daar binne die gereformeerde teologie, en dan veral binne die gereformeerde kerklike praktyk, al minder plek is vir die kritiese pluriformiteitsdebat. Eintlik is dit 'n debat wat in Suid-Afrika nooit werklik van die grond af gekom het nie. Wat die redes daarvoor is lê buite die opset van hierdie studie. Spekulatief kan slegs genoem word dat dit moontlik ook 'n kulturele oorsaak kan hê waar die Afrikaanse gemeenskap baie flegmaties is en nie graag verskille, veral kerk-verskille, so pertinent uitspel nie.

Wat die geval ookal mag wees, die gereformeerde kerke en teologie is heel tevrede dat daar vele paaie na Rome lei. Solank die saligheidsvraag gevra is, word die vraag na die ware kerk op die agtergrond gedring. Die post-modernisme¹⁰⁰⁵ veroorsaak dan ook dat die openbaringsbegrip op so 'n manier hanteer word dat die geloofsgevoel en die bedoeling van die gelowiges voorrang geniet bo die geopenbaarde voorskrifte van God.

Schilder het hard en duidelik gesê wie is die ware kerk, hy het die grense tussen kerk en sekte duidelik probeer trek met die belydenis. In Suid-Afrika het dit dringend noodsaaklik geword om hierdie vraag weer te vra, en dalk vir die eerste keer op hierdie manier te vra. Die noodsaak om die pluriformiteitsdebat (weer) te open, is daarin geleë dat Schilder aantoon dat die vraag na die ware kerk primêr 'n vraag is na die ware openbaring.

As Schilder reg is, naamlik dat openbaring die kerk bepaal, dan is die pluriformiteitsdebat nie 'n randgesprek vir ingeligte entoesiaste nie, maar staan hierdie vraag beslis sentraal vir die oorlewing van die Christendom aan die suidpunt van Afrika, spesifiek toegepas op die Afrikaanse gemeenskap.

Hier kan die debat oor die sogenaamde *nuwe hervorming*¹⁰⁰⁶ as voorbeeld genoem word. As die kerk nie meer weet waar die grens tussen ware kerk en sekte loop nie - omdat die pluriformiteit as gegewe aanvaar word, maar ook omdat die leer aangaande die openbaring verskil en dit maar

¹⁰⁰⁵ Vgl. Muller (2002:19-37).

¹⁰⁰⁶ Vgl. Craffert (2002:67-87); Spangenberg (2002:88-111); Weber (1998); Wolmarans (2002:63-66).

verdra word - dan loop die kerk die gevaar om ook mistastings te hê oor die grens tussen kerk en wêreld. Koppel hierdie misverstand met die post-moderne subjektivisme (dat daar geen universeel erkende definisie van reg en verkeerd, van waar en vals is nie) aan die aanvaarding van menseregte (waar 'n ander openbaringsbegrip 'n rol speel as die van die Skrif) en mens sit uiteindelik met die situasie dat die kerk gevaar loop om heeltemal deur die wêreld ondergeploeg te word.

As die openbaring die ekklesiologie bepaal, soos wat Schilder beweer, het die huidige teologiese debat in Suid-Afrika in die doodsakker inbeweeg. Die rede hiervoor is dat die teologie in 'n groot mate verval het in prolegomena, in die voorvraag, en dat daar nie by die eintlike reformasie uitgekom word nie. As Schilder reg is, dat *openbaring* direk gekoppel kan word aan *kerk*, dan is byvoorbeeld die debat binne die Gereformeerde Kerke van Suid-Afrika oor watter hermeneutiese model¹⁰⁰⁷ die oorhand sal hê, nie maar 'n natuurlike verloop van die teologiese debat nie, maar juis 'n stryd om die hart van die kerkwees. Hermeneutiek beantwoord die openbaringsvraag, en vandaaruit word die kerkleer opgestel.

Gegewe hierdie situasies open Schilder 'n nuwe perspektief vir die Afrikaanse kerke in Suid-Afrika. Die vraag is of die tyd nie ryp is om die pluriformiteitsvraag aan te pak, nie vanuit 'n kerkverbandperspektief nie, maar vanuit 'n openbaringsperspektief. Dit sou dan impliseer dat daar 'n nuwe kerklike indeling na vore kan kom. Dit moet gebeur rondom eenstemmigheid rakende die openbaringsbegrip en nie maar net bloot om historiese gegewe kerkverbande instandgehou word nie. Waar elke kerkverband afsonderlik maar worstel om vergestaltung te gee aan die openbaringsvraag. Schilder vestig opnuut die aandag daarop dat hermeneutiek en ekklesiologie baie naby verbind bly. Vanuit hierdie nuwe indeling kan die ware hervorming van Suid-Afrika verder aangepak word.

7.2.3 Samelewingsreformasie

Aansluitend by die vorige punt is die feit dat Schilder die ware kerk altyd gesien het as bakermat

¹⁰⁰⁷ Vgl. *GKSA Acta* (2003:559-606) vir die debatte rondom die voorkeur aan die grammaties-historiese of die sosiologies-historiese modelle soos vergestalt in die besluite aangaande die plek van die vrou in die kerk met betrekking tot die besondere ampte.

waaruit die reformasie in die hele samelewing moes deurwerk. Dit is baie waardevol om kennis te neem van Schilder se ekklesiologie as kultuurkrag¹⁰⁰⁸ waarsonder die ware menslike bestaan nie moontlik is nie. Wanneer daar oor die kultuurkrag¹⁰⁰⁹ van die kerk gepraat word, kom die kosmiese aspek van Schilder se Christologie in die visier, asook die kerk as barendende moeder van die nuwe mensheid. Schilder het anders as Bavinck nie plek gemaak vir 'n skeppingsmiddelaar¹⁰¹⁰ in sy Christologie nie. Die kerk as kultuurkrag is opsigself nie so 'n nuwe klank in Suid-Afrika nie, maar wel Schilder se unieke omgaan met die belydenis deur die ware kerk. Dit gee nie net aan die begrip *christologiese kultuur* nuwe inhoud nie, maar verbreed ook die verband tussen Christus se kosmiese invloed en die kerk.

Twee gebiede kan hier as voorbeelde uitgelig word waar Schilder se sienings 'n waardetoevoeging vir die kontinent kan bring, naamlik die politiek en die onderwys. In Suid-Afrika het albei terreine die mondigwording¹⁰¹¹ van die wêreld nie vrygespring nie, wat die gebrek aan 'n eie christelike aanpak verder onderstreep.

7.2.3.1 Gereformeerde politiek

Suid-Afrika ken nie 'n politieke beweging wat van huis uit met die gereformeerde belydenis

¹⁰⁰⁸ Vgl. Wentsel (1982:231) se bespreking van Schilder se kultuurvisie.

¹⁰⁰⁹ "Het geloof werkt dan de wedergeboorte...En deze geschiedt dus in de kerk, die kinderen baart door de Woord. Zòd kan en moet en mag de kerk de vuurhaard zijn, waar de mensch Gods van boven af 'geladen' wordt met kracht van boven. *Uit de kerk*, waar de Geest-van-Christus de door Hem verworven genade-schatten uitdeelt, moeten naar alle zijden de menschen Gods uitstroomen over de breedten der aarde en tot de besognes van het menschenleven, om over dit alles uit te roepen en ook in eigen daad te stellen: de heerschappij van God, het Koninkrijk der hemelen. Van de kerk uit moet de vuurhaard van gehoorzaamheid, dus òòk van den zuiveren cultuurgoed, over de wereld heenlaaien. Neem de kerk weg en het Rijk Gods hangt in den nevel. Zet Gods Koninkrijk in den nevel, en de Christus is verzaakt in de cultuur. De kerk alleen verbindt hen tot een onverbreekelijke gemeenschap, en leert de *normen* voor alle levensverbanden, ook buiten de kerk. De kerk (geen clerus!) alleen als draagster van God Woord, kan in een volksgemeenschap Gods normen in de taal van tijd en plaats redigeeren, en zòd in dat volksleven weer bekend doen worden, wát in dat leven naar eigen aard zich aan rijkdom kan ontplooiën, en hoè dit kan en moet. Toen de kerk sterk was, bloeide er een christelijke kunst, was ook de cultuur een opheffen van het gelaat der menschen naar den hemel...Daarom zal, om der wille van de christelijke, dat is: van de zin-getrouwe cultuur, met alle kracht gewerkt moeten worden voor de kerk, voor het lichaam van Christus. Neem haàr weg, en wezenlijk humane wijkt..." *Cultuur* (1953:110-111).

¹⁰¹⁰ Vgl. HC II, (1949:78-88) en Kamphuis (1982:41-42) en Douma (1966:167).

¹⁰¹¹ Vgl. Floor (1974:59-61).

opereer nie. Die weg is hier in Suid-Afrika anders gebaan. Daar is gekies om eerder te praat van christene in die politiek en nie van christelike politiek nie, om nie eers te praat van gereformeerde politiek nie.

Schilder het geglo dat die openbaring die kerk bepaal, en dat die kerk die roeping het om die opgesomde openbaringswaarheid in sy belydenis as banier te dra. Hierdie omgaan met die belydenis was nie net beperk tot die kerkmure nie. Juis nie. Die hele samelewing moes die resonansie van hierdie waarheidsbelydenis voel. Alles moes ingurig word volgens hierdie openbaringswoord soos bely in die belydenisskrifte. Vir Schilder was die gereformeerde belydenis die christelike waarheid. Verraad teenoor die belydenis was verraad teenoor die Skrif.

Daarom was hy 'n sterk voorstander van 'n gereformeerde politieke party wat erns maak met die belydenis, en wat juis nie werk met 'n vaer gedefinieerde christelike invul van politieke programme nie. Die nadeel, ook wat Schilder veral na die vrymaking al meer besef het, is dat die gereformeerde party uitgelewer¹⁰¹² is aan demografiese indeling van geloofsvooroordele soos uiteindelik getrek binne bepaalde kerkverbande. Ten spyte daarvan het Schilder uiting probeer gee aan die ware kerk se profetiese stem op politieke terrein. Is daar plek in Suid-Afrika vir 'n gereformeerde party wat die ware kerk se belydenis ernstig opneem?

7.2.3.2 Gereformeerde onderwys

Schilder se siening oor die onderwys kan ook 'n bepalende invloed op Suid-Afrika uitoefen. Billikheidshalwe moet hier gestel word dat Schilder nie die enigste eksponent van hierdie siening was nie, maar dat hy hom ook vereenselwig het met baie ander wat op hierdie manier oor die onderwys gedink het. Die openbaring bepaal die kerk, en binne die kerk rig God sy verbond op.

Dit het ingrypende gevolge ten opsigte van die hantering van die openbaring en voortspruitend daaruit die hantering van die belydenis in skole en leerplanne. Vanuit die verbondsbeskouing is Schilder 'n voorstander van gereformeerde ouerskole waar die belydenis die onderrigbasis is. Hy

¹⁰¹² "Gereformeerden die zich hadden vrijgemaakt bleven niet spanningsloos lid van deze kiesverenigingen." Kuiper (1996:32).

is dus geensins 'n voorstander van die staatskool, of openbare skool as onderwysmodel nie. Vir Suid-Afrika, en weereens in die besonder die Afrikaanse gemeenskap, lê hierin 'n groot waarde opgesluit. Suid-Afrika het meer as 'n honderd jaar se staatskooltradisie, waar die openbaring van God se Woord wisselend in 'n meerdere of mindere mate 'n rol gespeel het. Schilder se pleidooi dat die openbaring ook konsekwent in die onderwys erken moet word, bring mee dat gereformeerde ouerskole al hoe meer na vore behoort te tree.

Weereens is die skoolstryd 'n stryd om die behoud van die openbaring en die beleving daarvan in die onderwys. Schilder het gesnap dat die kerk sy jeug alleen kan behou deur die skoolopvoeding gereformeerd in die ouerhande te hou. As Schilder reg is dat openbaring ook by die onderwys 'n deurslaggewende rol speel, dan blyk ook logies dat die stryd om die behoud van die gereformeerde kerke en gereformeerde teologie medebepaal¹⁰¹³ gaan word deur die skoolstryd. Veral dan in watter mate die huidige geslag gereformeerdes daarin sal kan slaag¹⁰¹⁴ om die geloof, soos bely op grond van die openbaring, sinvol en deurtastend te kan oordra aan die volgende geslag.

Hierdie perspektief bied ook 'n effektiewe wapen teen die charismatiese aanslag, wat al hoe meer sy tienduisende onder die gereformeerde jeug verslaan. Schilder is dan ook baie duidelik daaroor dat die staat sy hande moet tuis hou as dit by teologiese opleiding kom. Hy beskou dit as deur en deur 'n kerklike saak. Aangesien die openbaring die kerk bepaal, is die staat nie die beste en die veiligste hande om die teologiese opleiding aan toe te vertrou nie. Die implikasie hiervan is dat Schilder die teologiese opleiding volledig op die skouers van die kerk self plaas en dat die staatsfinansies deur subsidies afgewys word vanweë die vrees vir staatsbeïnvloeding. Ook Schilder se afwysing van die Kuyperiaanse inperking van die belydenis net tot die teologiese fakulteit is van groot belang vir die christelike hoër onderwys. Schilder stel die vereiste duidelik dat op grond van die openbaring dat die belydenis beslis ook in die hele ensiklopedie van wetenskappe en fakulteite sy bindingskarakter moet behou. Hy het dit nie as korset gesien nie, maar as ruggraat van die hoër onderwys.

¹⁰¹³ Vgl. Meijer (1994:16) vir die invloed van die staatskooltradisie in Suid-Afrika.

¹⁰¹⁴ Vgl. Van der Walt (1983:265).

Weereens is dit duidelik dat Schilder die openbaring as suiwer lig telkens onbelemmerd wil laat val. Dit bring wel opoffering mee, soos wat uit die twee voorbeelde blyk, maar die opoffering is vir hom die moeite werd, aangesien dit die openbaring nie deur eksterne faktore wil laat verdof nie. Die eenheidsband binne die verbond bring nuwe perspektiewe na ore naamlik dat die kerk as verbondsgemeenskap sy unieke taak binne die maatskaplike kwessies moet bely en die verbondsverpligtinge ten opsigte van onderwys weer na behore moet ondersoek. Hierin het Schilder geen geringe bydrae gelewer om bakens te vestig in daardie rigting nie.

7.2.4 Anti-subjektief

Aangesien Schilder so 'n sterk klem op die openbaring van God lê, en sy kerkleer daaruit opbou, is dit heel logies dat hy dan ook baie sterk anti-subjektivisties is. Hierin is hy lynreg teenoor die huidige post-modernisme¹⁰¹⁵ geposisioneer. Sy afwysing van die paradoksgedagte het beslis 'n profetiese antwoord op baie van vandag se post-moderne kwellings. Schilder het die tydsgees geken, asook profeties¹⁰¹⁶ die tydsgees se kleinkinders gesien. Daarin lê die groot waarde¹⁰¹⁷ van sy teologie, wat dalk nou eers relevant begin word, namate die sake wat hy voorsien het, in sy konsekwensies werklikheid word.

In Schilder se tyd was die paradoks nog grootliks 'n teoretiese moontlikheid en is ook as sodanig deur hom bespreek. Vandag het daardie paradoks huidjie en muidjie deel geword van die westerse beskawing. Natuurlik is daar baie nuanses en veranderings wat ingetree het, en dit word

¹⁰¹⁵ Kamphuis (1995:102) het al die aandag hierop gevestig: "While Schilder advances the proposition that 'it is only on earth that we can think of heaven' in order to bind himself and everyone else to the 'revelation given from above', Kuitert and others posit that 'revelation itself is a word from below about above.'"

¹⁰¹⁶ Kamphuis (1979:71) noem dat Schilder dikwels sy studente getroos het, met 'n variant op die spreuk van Hendrik de Cock, deur te sê: "wie ziet in het gebod, ziet ook in de toekomst." Om die ewige te aktualiseer was vir Schilder altyd om met verbondsgehoorsaamheid die toekoms in te gaan.

¹⁰¹⁷ Hierin sien Jager (1990:162) ook Schilder se waarde: "Tenslotte: hij is nog steeds actueel, nu de twintigste eeuw in concentrische cirkels door de afvoer wegspoelt. Zijn waarschuwingen gelden voor vandaag: tegen de introverte burgerlijkheid van de kerk, tegen een holistische eenheidsvisie ten koste van echte tegenstellingen, tegen de terugkeer naar de primitiviteit, tegen een kosmische liefde die eigenlijk een prijsgeven van de kosmos is, tegen het verwarren van fictie en verbeelding, tegen een nationalistische ras-bloed-bodem-instelling, tegen de herwaardering van de dood als tweelingbroer van het leven."

hier buite rekening gelaat. Wat egter vasstaan is dat Schilder die paradoks as gedagtegang deurbreek het met sy openbaringsleer - veral dan sy klem op die eenmaligheid¹⁰¹⁸ sowel as die deurgaande en voortgaande karakter van openbaring.

Die vraag is of ander kulture meer as 'n eeu later, wat die gevolge beleef van die post-moderne paradoks, as kulturele gemeengoed, belangstel daarin om na Schilder se antwoord op die post-modernisme¹⁰¹⁹ te luister. Het Schilder iets te sê vir 'n geslag wat 'n doelbewuste mode van vertwyfeling volg? Indien so iets sou gebeur is dit nie onmoontlik dat die openbaring weer aangegryp word as regulerende beginsel vir die samelewing nie. Dit kan 'n stryd laat ontbrand tussen die menseregtekultuur¹⁰²⁰ - veral in sy Wes-Europese en Amerikaanse vorms - en die voorstanders van 'n ware nuwe hervorming, gegrond op die Woord en bekragtig deur die belydenis van daardie openbaring.

Dit is krities noodsaaklik om hier te noem dat Schilder geen voorstander van die konserwatisme was nie. Hy kon nie beskuldig word van fundamentalisme nie. Indien dit nie raakgesien word nie, word hy ingeroep as huursoldaat in die skyngeveg tussen die konserwatisme en die liberalisme. Sy aanpak was anders as beide¹⁰²¹ hierdie groepe en vanuit die openbaring wou hy nuwe en ou dinge vashou.

- Teenoor die konserwatiste sou hy, vanuit die openbaring, anders oor tradisie, ook kerklike

¹⁰¹⁸ Vgl. hoofstuk 2.9

¹⁰¹⁹ Berkouwer (1989:244) sien juis Schilder se waarde hierin geleë dat hy hom uitgespreek het oor die neiging in sy tyd om bewustelik sekerhede in die krisis te dompel, 'n neiging wat later sy volle opbloeï in die post-modernisme sou beleef: "Hij heeft dat uitgedrukt door te spreken van het bewust 'in de crisis brengen' van de vroegere zekerheid. Hij doelde daarmee op een zekere mode, de mode van de tijd. Dat is aantasting van de zekerheid, in een zelfbewuste betwijfeling van de waarheid; dat het een mode wordt om niet zo zeker te zijn."

¹⁰²⁰ Vgl. Vorster (1971:160-161) se studie oor Schilder se samelewingsbeskouing soos blyk uit sy *De Openbaring van Johannes en het sociale leven* en die kontras tussen 'n *Corpus Sociale* en die *Corpus Christi* en die beïnvloeding daarvan op die Wes-Europese humanistiese welvaarts-kultuur.

¹⁰²¹ Batteau (1995:94-95) vat dit goed saam: "In our day of liberal ecclesiastical ecumenism, without agreement about the authority of Scripture, and evangelical cooperation without church unity, it would be good to listen to the voice of Klaas Schilder. He sought concrete church unity, but only on the firm basis of God's Word. He sought to avoid the dilemma of liberal church union without the Word or an orthodox Protestant movement with the Bible as its basis without church unity. In this sense, he remains prophetic and challenging to both groups in our day."

tradisie, dink. Kerklike verdeeldheid kan nie bloot op tradisionele argumente gehandhaaf word nie. Sy siening van die ware kerk bepaal hier ook sy strydpunte. Slegs dit waarmee God werklik in die verlede besig was, mag in die hede mee voortgegaan word deur die huidige kerk - of dit nou populêr is of nie. Die blote feit dat gelowiges in die verlede iets gedoen het, kan nie net so as motivering oorgeneem word om met sodanige optrede voort te gaan nie. Die mens as medewerker van God moet doen waarmee God nog altyd besig was. Dit is goeie tradisie. Konserwatiewe tradisie is deur Schilder afgewys as 'n teenstander van die voortgaande openbaring van God.

- Teenoor die liberaliste sou hy, vanuit die openbaring, volhou dat vryheid in gebondenheid aan God se wet lê. Die mens is vry van sonde en nie vry van God nie. Daar kan dus vir Schilder geen kerkeenheid wees sonder ware eenheid in die waarheid nie. Teenoor die post-moderniste sou hy, op grond van die eenheid in die openbaring, stel dat die subjektiewe hantering van die openbaring, net op een plek kan uitmond: die mistieke heidendom.

7.2.5 Post-christelike mistiek

Vervolgens moet Schilder se siening oor die eenheid van die kerk as liggaam van Christus en sy afwysing van die liggaam as iets mistieks, baie waarde hê vir die kerk van vandag. As Schilder 'n punt met die openbaringsleer beet het, moet subjektivisme afgewys word, ook die post-moderne teelaarde waar dit so welig groei en elke nou en dan 'n nuwe kultivar oplewer. Vir Schilder was 'n mistieke omgaan met die kerk as liggaam van Christus, niks anders as 'n prysgawe van alle sekerheid nie, maar veral ook dat uiteindelik die kerk onthef¹⁰²² word van sy verbondsverantwoordelikheid en die kosmiese betekenis van die kerk as skepping, juis ingeboet word.

Dit impliseer dat as dit nie gedoen word nie die openbaring heeltemal sal verdwyn en oorspoel

¹⁰²² "Schilder hield er levenslang van over een zekere schrik en afkeer van wat hij noemde 'mysticisme' of zelfs wel 'mystiek'... Schilders grondbezwaar tegen deze mystiek of dit mysticisme was ook dat hier geen vaste zekerheid geboden werd, maar toch vooral dat hierin de geschapen werkelijkheid en de menselijke verantwoordelijkheid daarin, teveel achter de horizon verdween..." Van Minnen (1986:82).

word deur grenslose subjektivisme en irrasionaliteit¹⁰²³ na uiteindelik 'n algehele heidense mistiek, waar die geskiedenis¹⁰²⁴ en ook die geskiedenis van die openbaring misken word. Die Skrif word dan slegs 'n kulturele kodeks waarlangs sekere mantras gebruik word om die mistieke beleving en eenwording met ('n) God te bewerkstellig. Die moontlikheid bestaan dat die Skrif vanweë hierdie subjektivisme en - in Schilder se terme - vanweë die afwysing van die openbaring, eintlik maar net 'n oorstapstasie word na Oosterse mistiek wat histories langer gekonfyt is in subjektiewe mistiek. Schilder se reaksie teen die enkele oosterse ghuru's wat Nederland in sy leeftyd besoek het, bevestig dat hy hierdie gevaar helder en duidelik gesien het, naamlik dat die Christendom sonder openbaringsboek, of dan eerder 'n openbaring weggeberg en verdwerg deur subjektivisme, maar 'n swak weergawe is van wat op die oosterse mark beskikbaar is.

Vanuit die openbaring, wat Schilder ook ernstig opneem met betrekking tot die liggaam van Christus, laat hy geen plek vir skeiding, maar wel onderskeiding, tussen Christus en die kerk toe nie. Sy hele gedagte rondom die kerk as moeder speel ook hier 'n rol naamlik, dat hy die onderwaardering van die kerk, veral uit charismatiese oorde, as onjuis sou afwys. Vir hom het daar nie so iets bestaan dat iemand naby die Here kan wees maar ver van die kerk af nie. Die openbaring het hom op ander paaie gelei. As mens met die Here en sy openbaring iets te doen wil hê, dan moet die kerk ook sy regmatige plek kry.

Hierdie is 'n tydige woord van Schilder waar ons tans al hoe meer 'n opbreek van gemeentes beleef en ook waar mense hulleself openlik buitekerklik verklaar maar steeds hulleself Christelik noem. In Schilder se openbaringswoordeskat is so iets nie moontlik nie, en is hierdie buitekerklike optrede vir hom slegs die eerste fase van 'n onchristelike geslag. Die openbaring bepaal die kerk. Dit is onmoontlik om die openbaring (subjektivisties) te wil hê, maar om in dieselfde asem jou rug op die kerk te draai. Afkeer van die ware kerk is vir Schilder afkeer van die enige openbarende God omdat Christus juis sy kerk op bepaalde geopenbaarde maniere vergader.

¹⁰²³ Vgl. *PHIL* (1951:15) waar Schilder die lyn trek van irrasionaliteit na mistiek.

¹⁰²⁴ "Als nu de acte van het geloven valt in de historie, kan nooit de geloofsacte in mystieke zin worden uitgewerkt. De mystiek keert zich altijd van de historie af." *Americana* (1939:37).

7.2.6 Kunskritiek

Schilder as kunskritikus behoort ook sy regmatige waardering te kry. Hy het drie sake behendig vermy:

- Aan die een kant het hy nie vanuit 'n "Platoniese" *christelike kunsgedagte* gewerk nie.
- Vervolgens het hy nie realisme as die aanbevole tipe kuns vir christene beskou nie.
- Derdens het hy 'n missionêre uitkyk in sy kunskritiek gehad, wat meer was as maar net die uitwys en afwys van sekere sondes.

Schilder was eerlik daarop ingestel om ook die heidenkunstenaars aan te hoor en in gesprek met hulle te tree. Sy bedoeling was dan altyd om Jesus Christus as Verlosser en Koning te verkondig in hierdie (eensydige) kunsgesprek. Hier is Schilder se standpunt byvoorbeeld oor *Satan of Mefisto* verteenwoordigend van sy unieke aanpak in die kuns. Hy wil met die kunstenaar in gesprek tree - waaroor die kunstenaar dit het - en dan daar aan hom Christus verkondig.

Weereens het Schilder se geloofsgreep aan die openbaring hier 'n besondere plek. Nooit maak hy kompromieë hieroor nie, maar verdedig dit teenoor vriend en vyand. Alhoewel sy kunstenaar teenstanders waarskynlik nie sou saamstem met sy antwoorde nie, kon hulle hom nie daarvan beskuldig dat hy nie wil hoor wat hulle sê nie, en hy gebruik dan daardie gekose gebied as evangelisasiegrond.

Hierdie manier van kunskritiek het verreikende gevolge vir die kunste, ook vir die Afrikaanse kunstenaars. Ten eerste bring Schilder se standpunt mee dat God en sy openbaring weer ernstig opgeneem kan word in 'n kunsdebat waar die kerk, en dan by implikasie, God, baie *geloofwaardigheid* verloor het. Vir die Afrikaanse kunsteneel waar dinge basies in twee uiteenval is dit 'n tydige regstelling. Die twee kante is dat God basies uit die Afrikaanse kuns verdwyn het, behalwe waar God nog vir die nodige effek gelaster word, en die ander kant dat daar opgegaan word in 'n oppervlaklike¹⁰²⁵ kerklike kunslid.

¹⁰²⁵ Vgl. hiervoor Calvin (CO 6,170 & 171) se standpunt oor die primaat van psalms in die erediens.

Schilder se kunsbeskouing sou baie korreksies by die hedendaagse Afrikaanse kuns kon bewerkstellig en ook die gereformeedes kon leer om gelowig met kuns om te gaan. Teenoor die godlose kuns sou Schilder die openbaring in sy volle lig ingedra het, juis om die armoede en hoogmoed van daardie kuns aan te toon. Tweedens sou hy die charismatiese kuns kritiseer as 'n oorgawe aan die Rooms-Katolieke genade-natuur skema, waar die koningskap van Christus eintlik verskraal word en groot dele van die skepping aan die willekeur van die wêreld en die Satan oorgegee word. Schilder se siening oor die estetiese aspekte van die erediens sou ook 'n effektiewe antwoord bied teen beide die Rooms-Katolieke en die charismatiese uitwasse, wat volgens Schilder nie strook met die belydenis nie.

7.2.7 Dienende taal

Wat Schilder oor taal te sê het is van besondere belang vir die huidige omgewing, veral waar daar deesdae ook 'n Afrikaanse taalstryd aan die broei is, en waarvan die kerke op een of ander manier wel kennis sal moet neem. Hier sou dit besonder interessant wees om die beskouings van N.P. Van Wyk Louw¹⁰²⁶, veral met betrekking tot taal, te vergelyk met dié van Schilder. So 'n studie kan baie lig werp op die pad wat Afrikaans in die toekoms behoort te loop. Kortliks kom dit daarop neer dat Van Wyk Louw die taal self gesien het as die konstituerende element van 'n gemeenskap, beide as taalgemeenskap en volksgemeenskap.

Vanuit Schilder se openbaringsgedagte het hy 'n ander beskouing oor taal en volk. Schilder se openbaringsbeskouing bring hom daarby uit om taal te sien as dienskneg van die openbaring en

“Op grond van hierdie redes...moet hierdie boek [=Psalmboek] aan elkeen aanbeveel word wat homself eerbaar en ooreenkomstig God [se wil] wil verheug, d.w.s. met die oog op sy saligheid en tot heil van sy naaste. Daarom hoef dit [=die Psalmboek] nie van my kant af besonders aan te beveel word nie, aangesien dit sy eie waarde en voordeel in homself het. Elkeen meot daarop gewys word dat hy, in stede van liedjies wat deels ydel en ligsinnig is, deels onnosel en lomp, deels vuil en lelik en daarom sleg en skadelik, wat hy tot nou toe gebruik [gesing] het, nou eerder gewoond sal raak om hierdie heilige en hemelse liedere saam met die goeie koning Dawid te sing.” (Calvin, CO 6,171).

¹⁰²⁶ “...asof daar een oortuiging aan almal ten grondslag lê, 'n neiging om twee standpunte saam te vat wat anders skerp teenoor mekaar gestel word: (1) 'n geloof aan die primaat van die suiwer estetiese in die kuns, en (2) die oortuiging dat so 'n 'suiwer estetiese' kuns 'n groot, selfs 'n beslissende faktor in 'n volk se lewe is - en dat dit nie alleen met kwaliteit van die lewe binne daardie volk te doen het nie, maar nog dieper, met die bestaansreg van die volk self.” Van Wyk Louw (1986:3). Vgl. Steyn se tweedelige biografie oor Van Wyk Louw wat in 1998 verskyn het, veral hoofstukke 6,8,11,15,22-25; Vgl. ook Steyn (1987:20).

as kanaal van die openbaring en nie as konstituerende doel op sigself nie. Dit is deesdae hoog mode om Van Wyk Louw weer af te stof en te lees. Veral die voorposdenkers binne die Afrikaanse gemeenskap is besig om weer Van Wyk Louw se siening na te gaan of dit 'n uitweg kan bied vir die Afrikaanse gemeenskap binne 'n post-moderne raamwerk in 'n Afrikakonteks.

Schilder gaan 'n ander weg op, net so fassinerend en aangrypend. Dit lyk of dit profytlik sal wees om Schilder se dienskarakter van taal na te gaan en na te vors watter invloed dit het op beskouings oor volk en grond. Die kerk behoort ook hierin 'n leidende rol te speel. Tans is dit nie die geval nie. Dit kom meer voor asof die kerk die tydsgees navolg waar dit by sake soos taal kom. Schilder se stelling dat uit die Skrifopenbaring gehaal moet word wat daarin geplaas is, bied 'n groot uitdaging vir Afrikaanse teoloë, wat ook hulle gemeenskappe wil bedien met eksegetiese antwoorde oor sake soos byvoorbeeld die Afrikaanse taalstryd, en om nie maar net bloot die woelige gees van die tyd te probeer doop nie.

As Schilder korrek is dat die openbaring die kerk bepaal, dan is die kerk verplig om die volle openbaring van God deur te gee vir die tyd waarin hulle leef op die plek waar hulle leef. As mens aanvaar dat die koms van die anti-chris se pad loop oor die stryd rondom volke, *taal* en nasies, dan is dit nie 'n denkbeeldige gevaar dat die Afrikaanse kerke se aandag so in beslag geneem word met onbenullighede dat hulle hulle roeping gaan versaak. 'n Roeping wat behels om rigting te gee aan kulture en gemeenskappe wat al hoe meer uitgelewer is aan die praktyke wat nie die openbaring van God se lig as baken wil gebruik nie. As die openbaring die kerk bepaal, bepaal dit ook die kerk se kosmiese aktuele roeping. Schilder kan in hierdie opsig uiters waardevol wees vir die huidige strydende kragte. Die kerk se taak is om 'n soutende sout in elke gemeenskap te wees. Schilder het ver gedink oor die konsekwensies hiervan, vele daarvan is nuttig vir Suid-Afrika.

7.3 Kritiese beoordeling

7.3.1 Schilder se achilleshiel

Schilder is met sy teologie, en dan in die besonder sy openbaringsleer wat uiting vind in sy kerkleer, aan die een kant besig met 'n korreksie op Kuyper se pluriforme kerklike testament.

Aan die ander kant is hy besig om Barth se paradoksale openbaringsbeskouing teen te staan met sy eie belydenis oor die voortgaande openbaring, wat altyd breër word maar nooit teenstrydig is nie.

Dit is 'n belangrike vraag om te vra in watter mate Schilder sukses met beide hierdie ondernemings gehad het. Kuiper, wat nie met Schilder in opposisie was oor openbaringsleer nie, het ook later uit die mode geraak. Dit beteken egter nie dat sy plek deur Schilder ingeneem is nie. Of Schilder te veel van 'n vegter was, wat oor alle punte oorlog toe gegaan het, en te min van 'n strateeg was - in vergelyking met Kuiper - is beslis 'n punt om verder na te gaan. Hoe dit ookal sy, Kuiper se siening van pluriformiteit van die kerk is in stand gehou lank na Kuiper, ten spyte van Schilder wat dooierus kopskote aan daardie teorie toegedien het. Die vraag dring dus na vore, waarom het Schilder so relatief min sukses gehad om die pluriformiteit van die kerk teen te werk? Hy het die pluriformiteit effektief ontbloot, maar nie geslaag om dit heeltemal te ontwortel nie.

'n Moontlike verklaring hiervan is dat Schilder nie genoegsaam laat blyk het dat die kern van die saak 'n openbaringsaangeleentheid is nie. As dit saamgelees word met die standpunte van die teologiese kinders en post-moderne kleinkinders van Barth is dit nie verbasend om 'n verklaring te vind daarvoor dat die huidige teologie - ook in sy bykans algehele aanvaarding van pluriformiteit - baie meer in taalteorie geïnteresseerd is as in openbaringsleer nie.

Om die waarheid te sê, die openbaringsleer loop die gevaar om in die Suid-Afrikaanse gereformeerde teologie heeltemal verskraal en selfs ingesluk te word deur taalteorieë, wat mekaar met vaste reëlmaat vervang. Die vraag is: is die verklaring van die *Woordopenbaring* heeltemal uitgeput deur die beskrywing van 'n *woord*? In kort kom dit daarop neer dat die Kuiperiaanse pluriformiste oor die algemeen die pluriformiteit behou het, maar hulle openbaringsleer aangepas het, na gelang van die voorskrifte van die nuutste taalteorie.

Dit is dalk heeltemal onredelik om hierdie saak nou op Schilder se brood te smeer, maar tog blyk dit uit die geslagte na Schilder dat daar 'n leemte in sy openbaringsleer is. Nie in wat hy wel gesê het nie, maar in wat hy nie gesê het nie. Dit blyk by nabaat dat Schilder veel meer gesag en aanhang sou geniet het as hy by voorbaat 'n breër uitgewerkte gereformeerde taalteorie as teologiese testament kon nagelaat het as deel van sy openbaringsleer - wat die kerkleer bepaal. Dit

is 'n anachronistiese beskuldiging oor Schilder se openbaringsleer, maar as gekyk word na die verwoesting wat taalteorieë aanrig, veral oor kerkeenheid en wat kerk regtig is, bly dit tog 'n geldige beskuldiging.

Deesdae het *verstaan van die woord* per implikasie *verstaan van die Woord* geword. Die hermeneutiese stert het die hond begin swaai. Schilder se korrekte klem op die openbaring behoort die weg te baan dat hier 'n regstelling behoort te kom. Verstaan van die goddelike openbarings-Woord, soos Schilder dit die lig laat sien het, behoort die taalteorie te bepaal, die verstaan van die menslike woord. As Schilder se uitgewysde implikasie - dat openbaring die kerkleer bepaal - waterhou, sal hierdie gereformeerde taalteorie ook 'n wesenlike invloed op die kerkleer hê.

Om hierdie punt in kort op te som: bepaal hermeneutiek wat die kerk gaan wees, of bepaal die ware kerk wat geldige hermeneutiek behoort te wees? Schilder het nie genoeg gesê oor taalteorie nie, dit is sy openbaringsarmoede. As gevolg daarvan het Barth sy tienduisende verslaan, en is Schilder uitgedryf na die Addulamgrot. Die uitkoms uit hierdie enklave vir Schilder se teologiese nageslag is om 'n gereformeerde taalteorie daar te stel wat respek het vir die openbaring as Woord en nie met allerhande taalleengoedere as teologiese instrumente poog om suiwer gereformeerd te bly nie. Die hermeneutiek moet hom ook verantwoord oor watter taalfilosofieë en teorieë oor taal op die mark is. Gereformeerde teologiese hermeneutiek het ook die taak om toe te sien dat die taalfilosofie wat as onderbou vir eksegetiese gebruik word, nie naderhand die openbaringsbegrip begin bepaal nie. Dit sou volgens Schilder inhou dat die diensbaarheid van 'n taal aan die evangelie en die kerk ingeboet word. Schilder se klem op die openbaring behels dat die hermeneutiese-stert nooit die teologiese-hond mag swaai nie.

Hierdie regstelling kan 'n vaste wapen wees waarmee die gereformeerde belydenis en erfgoed nie net teenoor post-modernistiese teenstanders verdedig kan word nie, maar waarmee die gereformeerde erfgoed vir die kleinkinders veilig gestel kan word. Tans het die taalteorieë veroorsaak dat erfgoed swerfgoed is. Aangesien daar so baie taalinterpretasies op die mark is, is daar so baie verklarings van wie die ware kerk nou eintlik is.

Die voorspelling kan gewaag word: as die gereformeerde leer nie 'n eie taalteorie ontwikkel nie, wat op die openbaring rus en wat regstellende antwoorde bied op wat tans in swang is, sal die gereformeerde teologie nie kan oorleef nie. Dit sal opbreek in twee opponerende stukke:

- Naamlik aan die een kant oudmodiese fundamentalisme wat die weg sal open vir religieuse fanatisme binne in die gereformeerde kerk. Iets wat selfs die terugkeer na die Rooms-Katolieke Kerk kan behels, vanweë die historiese lengte argument.
- En aan die ander kant sal die res van die kerk wat oorbly bloot saggens oplos in verskeie vorme van mistiek. Waar daar 'n nuwe vorm van heidendom sy ingang sal vind, naamlik die chistuslose Christendom, wat op talle plekke sy aanklank sal vind by humanisme en as taak sal sien om die effense uitwasse van menseregte as ideologie reg te stel.

Die gebrek aan 'n uitgewerkte taalteorie, wat meer is as 'n paar hermeneutiese reëls, is Schilder se achilleshiel in sy openbaringsleer. Hier het Schilder die polemikus sy duurste prys betaal deur nie teties te werk nie.

7.3.2 Kerk en sondeval

Schilder is daarvan beskuldig dat hy te weinig¹⁰²⁷ rekening hou met die gevolge van die sondeval. Dit sou die implikasie hê dat Schilder te simmetries¹⁰²⁸ in sy teologie wou wees, en dat daar selfs 'n perfeksionistiese streep in sou skuil. Die vraag, of eerder beskuldiging, word op verskeie plekke deur Schilder eintlik self geantwoord.

As hy klem lê op verbondsgehoorsaamheid bedoel hy nie daarmee werkheiligheid nie, maar maak hy, vanweë die openbaring se duidelikheid, erns met die opdragte van God aangaande die kerk. Tweedens is sy verweer die vraag: waarom word hierdie argument net eintlik op die kerk en kerklike optrede van toepassing gemaak? Waarom word dit nie oorgeplaas op die belydenis

¹⁰²⁷ Vgl. Harmannij (1990:199) waar die beskuldiging geplaas word binne die algemene mening dat die sondige werklikheid binne die gereformeerde wêreld soms oorbeklemtoon word.

¹⁰²⁸ Vgl. Berkouwer (1974:134).

aangaande God nie? Sou mens daar ook meer met die sondeval moet rekening hou? Schilder sien in dat die geloof en aanbidding en dan uiteindelik die saligheid in sy kern beïnvloed word. Schilder se aandrang op verbondsgehoorsaamheid by die ware kerk laat juis die versugting na Jesus Christus, die Verlosser, sterker na vore kom. Christus was vir hom nie maar net die een wat verlos nie, maar ook die een wat heiligmaak tot kerklike gehoorsaamheid.

Schilder is al aangekla¹⁰²⁹ dat hy die sonde te min in berekening bring in die uitwerking van sy ekklesiologie. Smit se argument is dat daar 'n onderskeid is tussen om die sonde in berekening te bring en om die sonde goed te praat. Hoe daardie onderskeid met betrekking tot die ekklesiologie sou lyk word nie deur Smit aangetoon nie.

Smit se argument op hierdie punt is nie oortuigend nie. Dit lyk of Smit¹⁰³⁰ hier vir Schilder iets toevoeg waaraan Schilder nie skuldig is nie. Dis juis omdat Schilder die sonde en die effek van die sondeval ook op die kerk ernstig opneem, dat hy so onverbiddelik is oor die gehoorsaamheid, of dan die keersy, dat hy die pluriformiteit van die kerk aanwys as 'n liberale geduld met en aanvaarding van die sonde in die boesem van die kerk. Schilder se antwoord hierop dat God deur sy Woord en Heilige Gees die gelowige tot konkrete gehoorsaamheid¹⁰³¹ kan bring, staan op sterker bene as Smit se sonde-in-berekening-bring argument.

Velema (1994:82-91) het 'n stewiger greep deur waardering uit te spreek vir Schilder se appèl, wat hy steeds as dringend en legitiem¹⁰³² beskou. Hy lig ook uit dat waar Kuyper die genade meer skeppingsmatig wou sien, het Schilder se afwysing van algemene genade die radikaliteit van die

¹⁰²⁹ Vgl. Smit (1990:66-89)

¹⁰³⁰ Smit (1990:83-84) beweer: "Onzes inziens is dit standpunt - eën ware kerk op eën plaats - op deze manier naar voren gebracht niet houdbaar. We willen voor deze stelling de volgende argumentatie aandragen. Schilder houdt in al zijn betogen over gehoorzaamheid aan het absolute gebod te weinig rekening met de doorwerking van de zonde....Schilder weigerde radicaal te capituleren voor de zonde of de zonde te sanctioneren...Alleen de uitwerking bij Schilder van de diep gewortelde overtuiging: 'niet de empirie, maar het gebod' doet letterlijk wereldvreemd aan...Bovendien, de zonde signaleren is wat anders dan de zonde goedpraten."

¹⁰³¹ Vgl. *VW kerk I*, (1960:270); *VW kerk III*, (1965:213).

¹⁰³² "...mag door u noch door ander de winst van Schilders visie op de kerk verspeeld worden. Zijn appèl was en is legitiem en urgent." Velema (1994:90)

genade beklemtoon. Velema wil as gespreksgenoot optree waar die oproep van Schilder oor sigbare kerkeenheid ernstig opgeneem word. Vir hom behels dit dat 'n balans gehandhaaf word waar die eis van die Skrif tot kerkeenheid, waarop Schilder so baie gehamer het, vasgehou word sonder om in dieselfde asem sommer ligvoets by die bittere werklikheid van sondegebrokenheid verby te gaan.

Die sondige werklikheid van kerklike institusionele verdeeldheid mag egter nie normatief gemaak word nie, aangesien die kerk dit dan ook op talle ander terreine, onder andere ook die etiese, gaan doen. Velema waarsku teen aktivisme en wettisme maar stel dat in enige gesprek rondom kerkvereniging die feit dat daar net een ware kerk is, tog op tafel moet kom. Velema praat van bybelse realisme as daar oor kerkverskeurdheid gedink word, en met 'n beroep¹⁰³³ op Ef 4:15 waar hy 'n pneumatiese liefdevolle groeiproses na mekaar toe in die vooruitsig stel. Dit bied 'n nuttige verdere uitwerking van Schilder se oorspronklike bedoeling.

7.3.3 Een liggaam, een doop ... een tafel

Schilder is daarvoor bekend dat hy die uitspraak gemaak het dat Zoeloe en Fries aan een nagmaalstafel hoort. Verder het hy in sy besinning oor die liggaam van Christus dit gestroop van enige mistieke begripplading. Nou is dit opvallend dat Schilder so weinig oor die nagmaal skryf. As die liggaam van Christus dan een is, dan hoort daar net een nagmaalstafel ook te wees, volgens Schilder se redenasie.

Die vraag bly: waarom skryf hy veel meer oor die doop, oor kerkverband as wat hy oor die eenheidsbeleving aan die nagmaalstafel skryf? Waar kom hierdie wanbalans vandaan? Dit is weereens moontlik dat Schilder hom besig gehou het met wat oor sy pad gekom het, en dat die tafel nie in sy tyd in dispuut was nie, en dat hy dit bloot as een van die drie kenmerke van die ware kerk hanteer het, wat spontaan na vore sou tree, sodra daar gehoorsaamheid sou wees oor die kerk in sy kerkverband.

¹⁰³³ "...terwyl ons in liefde die waarheid betrag, in alles sou opgroei in Hom wat die Hoof is, naamlik Christus" Ef 4:15

Schilder sou dus die demonstratiewe viering van nagmaal buite die eie kerkverband as voortydig afwys, aangesien die kwessie oor die ware kerk eers hanteer moet word. Schilder skryf egter baie oor die ander sakrament. Hier wil hy veral na vore bring dat die dooperkenning nie kerkerkening meebring nie. Ten spyte van al Schilder se lang argumente oor die amp en bediening bly die eenvoudige vraag tog staan: is die erkenning van die doop nie maar die eintlike oorsprong en oorsaak van die pluriformiteitsteorie nie?

Schilder wil by hierdie reformatoriese lyn van die sestiende eeu aansluit en dit uitbou, maar die vraag is of hy genoegsaam krities ingestel was oor die skolastieke reste in die reformasie veral met betrekking tot die doop. Die feit bly egter staan, Schilder is veel meer geïnteresseerd in doop as in die nagmaal as hy oor pluriformiteit en die kerkeenheid nadink. Sou dit by hom op 'n inkonsekwentheid dui? Twee sake kan hier genoem word:

- Eerstens was Schilder so logies ingestel dat hy hierdie konsekwensie as bloot logies aanvaar het.
- Tweedens is die vraag of Schilder hier genoegsaam rekening hou met taal en kultuurverskille binne die kerk.

Die waarskynlikste antwoord is dat Schilder se polemieke sy onderwerpe bepaal het. Tog speel sy kultuurvisie ook 'n onderliggende rol hierin.

7.3.4 Kerk en kultuur

Die vorige punt kan dus nie beantwoord word sonder om rekening¹⁰³⁴ te hou met Schilder se kultuurbeskouing¹⁰³⁵ nie. Het Schilder dan 'n tipe gemeenskaplike taal en kultuur voorgestaan ten

¹⁰³⁴ Harinck (1991:22), in sy debat met Van Gorp, merk tereg op: "...dat...op dit moment de betekenis van Schilder niet allereerst theologisch of kerkelijk, maar omvattender, cultureel geduid moet worden."

¹⁰³⁵ Dit val natuurlik buite die veld van ondersoek om in diepte op Schilder se kultuurbeskouing in te gaan. Dit word net betrek ten opsigte van die ekklesiologie. Vgl. egter Brinkman (1990:66) vir die bekende kritiek van Miskotte en Noordmans op Schilder se kultuurbeskouing. Miskotte het dit byna godslasterlik gevind en Noordmans meen dat Schilder die modernisme die kerk indra.

einde hierdie eenheidsideaal te bereik, of het die eenheid vir hom so voorop gestaan dat hy die verkeidenheid in taal en kultuur nie as struikelblokke vir die belewing van kerkeenheid gesien het nie?

Schilder het self in Duitsland die Lutheraanse nagmaal gebruik en het dus ook blootstelling gehad aan 'n ander kulturele opset. Hy het egter ook 'n sterk anti-diskriminerende trek gehad, soos wat blyk uit sy uitsprake teen Jodevervolging. Hy het selfs op 'n keer aan so 'n gesprek in Duitsland deelgeneem toe die Nazisme nog sy vere reggeskud het. Maar, net soos met die taalteorie, het Schilder nie hierdie punte in detail verder uitgewerk nie. Die vraag is of dit die teoloog se taak is, maar hoe dit ookal sy, dit is 'n vraag of Schilder Kuiper hier genoegsaam geantwoord het.

Vir Suid-Afrika is hierdie punt logies van groot belang, veral aangesien aangetoon is dat Kuiper se eenheid in verskeidenheid in Nederland vir hom 'n eie kerklike staanplek moes verdien, maar in Suid-Afrika is die Kuiperiaanse eenheid én verskeidenheid eers gerafineer in apartheid en tans kry die eenheid in verskeidenheid as reënboog sy kans.

Schilder het natuurlik nie al Afrika se vrae geken nie, tog bly sy beskouing oor Christus en kultuur¹⁰³⁶ rigtinggewend veral op een punt. Dit is dat 'n kultuur (of kulture dan) se waarde alleen gemeet kan word aan hulle gehoorsaamheid aan die tien gebooie van God. Schilder se tema om altyd terug na die begin¹⁰³⁷ te gaan, is ook hier te sien: die kultuuropdrag word al in die paradys teruggevind. Hier is seker die grootste ooreenkoms met Kuiper wat hy regdeur sy teologiese werke behou. Hierin grens hy hom self ook teologies skerp af teen Barth se kultuurbeskouing. In albei gevalle word die kultuurbeskouing¹⁰³⁸ medebepaal deur wat as taak van die kerk gesien word.

¹⁰³⁶ Van Gorp (1991:7) sê tereg dat Schilder se *Christus en Cultuur* een van sy belangrikste werke geword het, ten spyte daarvan dat dit maar 'n skrale 119 bladsye beslaan.

¹⁰³⁷ Vgl. Gootjes (1995:41-42).

¹⁰³⁸ "Bij de vormgeving van de moderne cultuur spitse de christelijke bezinning zich toe op de kerk, want in reactie op de versplintering van de modernisme klonk er een roep om gemeenschap. Hitler zocht die gemeenschap in het Germaanse ras en schakelde de kerk met zijn arisch denken gelijk, Barth en Schilder plaatsten de eigenheid van de kerk in de cultuur op de voorgrond. Maar terwijl Bart vooral het verschil tussen kerk en cultuur beklemtoonde, bepleitte Schilder een sterke en actieve kerkelijke betrokkenheid op de cultuur." Harinck (2003:12-13).

Met sy siening van kultuur en die kultuuroopdrag trek Schilder 'n streep deur enige vorm van post-moderne nasionalisme of Afrikasinkretisme of enige vermenging daarvan. Met die forse manier waarop Schilder hom teen kolonialisme uitspreek kan hy nie aangekla word van, wat staan nog skuldig bevind word aan westerse kulturele paternalisme nie. Vir Schilder was dit van uiterste belang dat Christus in alle kulture aanbid en gehoorsaam word.

Daar was nie by hom soiets dat kulturele diversiteit as verskoning vir ongehoorsaamheid gebruik kon word nie. Aan die ander kant - en dit blyk veral uit sy kritiek teen die kommunistiese sosialisme - sien hy ook geen heil in 'n kulturele eenheidstruktuur dwang wat nie met Christus se koningskap rekening hou nie. Of dit nou kulturele fascisme is, of kulturele ongeërgdheid of ongebondenheid, Schilder skeer hulle almal oor dieselfde kam naamlik dat God se wet vir alle kulture geld en dat daar eenheid in Christus te vind is.

Schilder se visie op die kerk as kultuurkrag het ook besondere betekenis vir vandag. In sy kritiek op die kerk as organisme kom die implikasie na vore dat as die kultiveringstaak aan die kerk as organisme opgedra word, die kultuur nie gekersten word nie, maar dat die kultuur verkerklik word. Dit sien Schilder as verslawing en verskraling. Hierin is Schilder dan ook breër as byvoorbeeld Barth.

Barth hanteer die teenstand teen Hitler "ver-kerklik" en die gevolg is dat die Jodevervolging¹⁰³⁹ nie so groot op die radarskerm kom nie. Dit is totaal anders by Schilder omdat hy die kultuur - en dan ook sosiale verantwoordelikheid en selfs politieke¹⁰⁴⁰ en staatkundige verantwoordelikheid - nie verkerklik nie, maar die kerk as kultuurkrag sien. Vanuit die belydenis oor die eenheid van

¹⁰³⁹ Van Minnen (1986:85) stel dit so: "Schilder doorzag echter, dat in Barths theologie de mens als Gods bondgenoot en medearbeider zijn verantwoordelijkheid voor de gehele geschapen werkelijkheid niet kon ontplooiën, - en dat de Schepper van hemel en aarde hier terugweek, en misschien bijkans verdween, achter Christus' verzoenend en verlossend werk; - dat zo ook de eigensoortige werking van de Geest hier tekort kwam; - kortom dat bij Barth de paradijs-opdracht aan de mens niet tot volle gelding kon komen; ja, dat zelfs Barths strijd tegen het nationaal-socialisme vooral een kerk-strijd was, en veelzins bleef, waarin bijv. het joodse vraagstuk slechts op de achtergrond meeklonk."

¹⁰⁴⁰ Dit is miskien een van die grootste leemtes wat Schilder se vroeë sterfte gelaat het, naamlik dat sy volgelinge ook meer na die verkerkliking van die politiek oorgehel het.

die kerk maak Schilder 'n sterk saak uit op kulturele terrein teen die versplintering¹⁰⁴¹ van die modernisme, wat as voorloper vir die post-modernisme sou dien.

Daardeur probeer hy nie net die kerk sy regmatige plek gee nie, maar poog inderdaad om die wesenlike van die herstelde skepping, en dan in die besonder wat hy sien as die ware menswees, naamlik konkrete¹⁰⁴² gehoorsaam in Christus as verlossingsmiddelaar, na vore te laat kom. Vir 'n tyd wat worstel om die aansprake van menswaardigheid binne 'n menseregtekonteks te verbind met God se openbaring, is Schilder se siening hier nie te versmaai nie. Hy handhaaf God se openbaringsreg en kom met sy ekklesiologie as kultuurkrag na vore om 'n kulturele antropologie daar te stel wat enige tyd net so breed en wyd wil wees as die menseregtekultuur.

Na regte is sy antwoord op die humanisme breër en dieper, omdat die humanisme net louter¹⁰⁴³ kosmologies te werk wil gaan, maar Schilder wil inderdaad - deur sy standpunt dat die openbaring die ekklesiologie bepaal - hemel en aarde vashou. Vir Schilder lê die ware menswees en hoe die mens behandel moet word, in die verbondsmatige omgang met God en medemens. Tans is die klem eensydig net op die mens en medemens gerig. In hierdie opsig het Schilder dan ook groot waarde vir 'n interne Afrikagesprek met betrekking tot die Ubuntu-antropologie waar die wesenlike gesien word as die mens se verbinding met sy medemens.

7.3.5 Spekulatiewe Schilder?

Kritiek¹⁰⁴⁴ teen Schilder is niks nuuts nie. Naas al die waarderende woorde moet ook die ernstige

¹⁰⁴¹ "Nieuw was ook dat Schilder tegenover de versplintering van de moderne cultuur net zoals het nationaal-socialisme het leven nadrukkelijker dan Kuiper als een eenheid opvatte en daarom de soevereiniteit van kerk, school en politieke partij ondergeschikt achtte aan de dynamische geestelijke band van een levende gemeenschap." Harinck (2003:13).

¹⁰⁴² "Op elk punt toch, waarop wij niet *snakken* naar het concrete, zijn wij *onbekwaam tot geloof en gehoorzaamheid*." VW kerk 1, (1960:119).

¹⁰⁴³ Vgl. Vollenhoven (1950:11-21,56,66) vir die begripslading en wortels van die term *louter kosmologies*.

¹⁰⁴⁴ Vgl. Jager (1990:159) se verwysings na die kritiek van Bakker, Berkhof, Charles, Jager, De Moor, Kuitert, Van Minnen, Van Ruler, Veenhof; en ook Veenhof (1990:204) se verwysings na die beoordelings van Douma en Wentsel. In hierdie studie word egter net die kritiek wat op Schilder se ekklesiologie van toepassing is, as relevant beskou.

kritiek teen Schilder se teologie, waarvan sy ekklesiologie logies 'n onderdeel is, aan die bod kom. Schilder is dikwels daarvan beskuldig¹⁰⁴⁵ dat hy hom sou skuldig maak aan spekulatiewe¹⁰⁴⁶ teologie. Spekulasie¹⁰⁴⁷ het altyd te make met een of ander vorm van grensoorskryding, waarvan die geskiedenis van die teologie vol is. Die vraag is of Schilder wel aan hierdie grensoorskryding skuldig is, en belangriker nog, of sodanige spekulasie in sy ekklesiologie voorkom of dit beïnvloed.

Schilder aan die een kant self was nie onbewus van die beskuldigings¹⁰⁴⁸ teen hom nie en aan die ander kant was hy nie ongeërgd oor die gevaar van spekulasie of die beskuldiging¹⁰⁴⁹ daarvan nie.

- Schilder het ook probeer antwoord op hierdie beskuldigings. Sy verklaarde posisiekeuse was die geloofsveronderstelling oor die onfeilbaarheid van die Woord. Strauss¹⁰⁵⁰ wys uit dat Schilder oortuig was dat die Skrif hom toegelaat het om gewettigde afleidings te kan maak wat in hulle logiese¹⁰⁵¹ konsekwensies deurdink mag word. Schilder se afwysing van enige anti-rasionele openbaringsdaad het hier 'n deurslaggewende rol gespeel in sy eie verweer teen die beskuldigings.

¹⁰⁴⁵ Vgl. o.a. Jager (1962:400-404); Popma (1957:21-51); Stellingwerf (1962:106-124).

¹⁰⁴⁶ Voorbeelde hiervan sou wces Schilder se siening oor die bloedlose siel, vgl. *Lijden II*, (1977:543): "Zoo is wat God in uitzicht stelde: de bloedlooze mensch."; sy beskouing oor die "*chedasjah*" as katastrofale skok waardeur God iets nuuts in die tyd tot stand bring vgl. *Hemel* (1954); vgl. ook Brinkman (1990:72-73) wat vra of daar nie 'n pre-eskatologiese oorskatting van die evangeliese deurwerking in kultuur by Schilder voorkom nie, juis as gevolg van so 'n spekulatiewe element; vgl. ook Van Deursen (1990:49), De Jong (1954:147).

¹⁰⁴⁷ Vgl. Berkouwer (1989:252).

¹⁰⁴⁸ Vgl. Strauss (1986:90).

¹⁰⁴⁹ Vgl. *HC IV*, (1951:67ev) vir Schilder se reaksie op Berkouwer (1950:83) se bespeuring, via Van Til, van "de zuigkracht van de speculatie" by Schilder, asook Schilder se selfverdediging teenoor SJ Ridderbos. Schilder meen dat die bal mis geslaan word: "*Pure miskennning dus van den stand van zaken.*" *HC IV*, (1951:82) en stel: "*Wij speculeeren hier niet, maar analyseeren.*" *HC IV*, (1951:69). Vir sy reaksie op Woelderink se kritiek op hom, vgl. *HC IV*, (1951:93) en sy siening van die gebruikmaking van Skrifbewyse vgl. veral voetnoot 30.

¹⁰⁵⁰ "...maar hy glo ook dat die Skrif ons toelaat om gewettigde afleidings te maak..." Strauss (1986:90).

¹⁰⁵¹ Schilder was streng daarvoor dat die uitlegger van die Skrif nie onlogies te werk mag gaan nie. Schilder werk met die onderskeiding dat God se openbaring wel *bo* ons logiese denke uitgaan, maar dit nie *teen* ons logika ingaan nie. Vgl. Ridderbos (1935:422) wat na Schilder verwys as hy sê: "Terecht is gezegd, dat het toeschrijven aan God van een antirationeele openbaringsdaad, die de denkwetten doorbreekt, ontoelaatbaar is."

- Schilder word dan ook beskuldig dat hy die deurwerking en effek van die sondeval nie in alles ernstig opneem nie, veral met betrekking tot die belangrikheid van logiese¹⁰⁵² denke in sy teologie. Schilder redeneer dat God nie sy *denkwette*¹⁰⁵³ vir die mens breek nie, maar God deurbreek die mens se *denksondes*¹⁰⁵⁴ met sy openbaring. Of hierdie beskuldiging water hou is 'n ander vraag.
- As teenhanger van die beskuldiging moet genoem word dat Schilder die oorspronklike ordelikheid in die skepping as uitgangspunt en grondgedagte neem. Die vraag is dus nie of daar logika en selfs sistematiek in die teologie mag en moet wees nie, maar of die besef daar is dat die denkvermoë ook onder die heiligmaking van Christus val. Schilder hou hier aan twee sake vas:

a) Ten eerste gaan Schilder daarvan uit dat God konkreet gehoorsaam kan en moet word - ook in teologiese nadenke. Hy is bewus daarvan dat dit 'n hoë uitspraak is wat geloofsgehoorsaamheid aan Christus verg. Schilder neem die sonde ernstig op, maar ook die heiligmaking van Christus. In hierdie lig kan mens die beskuldiging teen Schilder ook op sy kop omkeer. Word daar nie te min gemaak van die genade en heiliging van God, juis met betrekking tot die herstel van gehoorsame denke - ook met betrekking tot logika en die verwydering van chaos uit die denke as gevolg van die sondeval nie?

¹⁰⁵² “Hier ligt de achillespees van Schilders teologie. De oplossing van het probleem kan niet zijn, dat er nog het een en ander (bijv. de logica) voorlopig aan de totale doorwerking van de zonde ontsnapt.” Van Minnen (1986:91).

¹⁰⁵³ Vgl. *Tussen* (1929:242,255) vir Schilder se kritiek op Haitjema hieroor. Vgl. ook Berkouwer (1974:214) se verwysing na Joest.

¹⁰⁵⁴ Die is die slotsom waartoe Schilder (1933:465-466) in sy proefskrif gekom het: “Unglaube’ ist nach der dialektischen Theologie immer ‘Missverstehen’. Calvin jedoch weiss, dass der Erzfeind, der Satan, trotzdem nicht ‘misverstehet’. Er nimmt nur nicht an...was Gott gesagt hat. Die dogmatische These von der perspicuitas der Offenbarung, samt der Leugnung einer Durchbrechung der Denkgesetze, beherrschen Calvins denken, auch in diesen Fragen. In der Linie seines Denkens liegt die These, dass das principium identitatis, der Satz des Widerspruchs und das principium exclusi tertii ein principium exclusae antinomiae (stricto sensu dann natürlich) involvieren. Gott einen anti-rationellen (Brunner) Offenbarungsakt zuschreiben, der die Denkgesetze durchbricht (Haitjema), das hiesse, nach Calvin, Gott der Sünde, der Schändung seiner eigenen Gesetze bezichtigen. Nicht seine Denkgesetze, sondern unsere Denksünden bricht Gott durch die Offenbarung.”

b) Schilder wil ook hiermee terug na die begin. Schilder se aandrang tot logika en sisteem kom nie soseer uit een of ander geniale afwyking in sy persoon op nie as wat dit rus op die ernstig opneem dat God sy skepping herskep. Schilder se grondtema - terug na die begin - is hier ook sy voedingsbron vir sy aandrang op logiese denke. Of Schilder altyd daarin slaag, of hy dit ook oordryf (soos hy beskuldig word met die parallelle hantering van uitverkiesing en verwerping) is 'n ander vraag. Daar sit egter iets aangrypends in dat hy 'n verklaarde vertrekpunt het om geheiligd te dink. Hy wou God dien ook in die konsekwensies van sy teologiese nadenke. Hier vind mens ook die verklaring vir sy sterk ekumeniese bewustheid, wat pluriformiteit as onlogies afmaak - al sou dit die konsekwensie¹⁰⁵⁵ hê dat hy byvoorbeeld die vrygemaakte kerk as die enigste ware kerk in Nederland beskou. Die oproep van Schilder tot ware kerklike ekumene is dalk sy belangrikste ekklesiologiese testament aan sy nageslag.

Schilder het gepoog om homself in alle teologiese nadenke te hou aan die Skrifwoord as reël dat mens nie mag uitgaan bo dit wat geskryf¹⁰⁵⁶ is nie. Die vraag is nou of Schilder, gegewe sy eie vertrekpunt, ook met sy ekklesiologie by 'n logiese en geslote sisteem wou uitkom. Daar moet dadelik daarop gewys word dat Schilder nie bloot¹⁰⁵⁷ 'n geslote geheelsisteem nagejaag het as doel opsigself nie. Vir hom staan gehoorsame aanvaarding en buiging onder die openbaring primêr.

Vir Schilder is God altyd sistematies¹⁰⁵⁸ omdat God 'n God van orde is. Sisteemdwang¹⁰⁵⁹ verwerp Schilder, maar die opsoek van God se sistematiese werking is vir hom 'n roeping. So

¹⁰⁵⁵ "Zo was hij niet minder, maar mèer oecumenisch dan veel wereldraad-theologen. En als dit dan leidde tot de bizarre stelling van 'alleen de vrijgemaakte kerk', dan deinsde hij daar niet voor terug." Van Minnen (1986:94).

¹⁰⁵⁶ Vgl. 2 Kor 4:6

¹⁰⁵⁷ In Schilder (1951c:81) se bespreking van Anselmus se spreuk *fides quaerit intellectum* (geloof verlang om te verstaan) sê hy: "Quadreeren, dat is: concinneeren, consoneeren: samenstemmen, samenklinken. Ik denk daar voortaan aan als ik dien psalm ga hooren: Jeruzalem is wel gebouwd. Jeruzalem is wel quadraat; en wiens geloof verwonderd staat, zal haar's Bouwehers kunstwerk groeten. God is onze Architect, Quadreerder van zijn wereld, zijn kerk, zijn Stad."

¹⁰⁵⁸ Vgl. hier Schilder (1951a:119) se kritiek op Kierkegaard wat die sisteem as 'n menslike, plebejiese uitvindsel beskou.

¹⁰⁵⁹ Vgl. Schilder (1951a:122) se kritiek op Kant hieroor.

sien Schilder die sisteem as die hoë goddelike styl. Teologie, wat gehoorsaam wou wees, moes dan blyke gee van hierdie soeke na die sisteem, die teendeel sou vir Schilder 'n oorgawe aan die gevolge van die sondeval wees. Dit blyk ook dat Schilder hierdie siening van die sisteem¹⁰⁶⁰ in verband bring met God se raadsplan, soos blyk uit sy geskiedenisbeskouing.

Daar was vir hom iets veel dieper op die spel, naamlik die eenheid in die openbaring wat hy direk in verband bring met God se eenheid, en dan - veral met betrekking tot die kerk en die kerk se eenheid - dat dit vir hom daarvoor gaan dat daar maar net één Middelaar¹⁰⁶¹ geopenbaar is.

7.3.6 Liefde en haat in die kerk

Dit is hierdie een Middelaar wat sy eie kerk bymekaar maak. Dit sê Schilder oor en oor. Daarom moet die kerk een wees omdat God se Seun se liggaam een is. Die eenheid in die kerk was so sentraal in Schilder se denke omdat hy asem gehaal het met die eerste twee gebooue van die wet. Nou is die vraag: was die effek van Schilder se ekklesiologie nie maar net meer verdeeldheid nie? Het die belydenis van Schilder oor die ware kerk nie maar net verbreking en spanning op kerklike terrein gebring nie? Nou word hier nie die holrug geryde polemiese perd opgesaal nie. Die vraag loop bietjie anders: Lê daar nie 'n inherent spanningsvolle verdelingsbeginsel in Schilder se ekklesiologie opgesluit nie?

Schilder se teologie is vol spanning¹⁰⁶² juis omdat hy twee parallelle¹⁰⁶³ lyne ewe styf met altwee hande wil vashou naamlik aan die een kant die uitverkiesing en verwerping en aan die ander kant die seëninge en vervloeking van die verbond.

¹⁰⁶⁰ "...dat...God de super-logische ordening doet zien van Zijn systeem, Zijn welbekend plan." Schilder (1951a:121).

¹⁰⁶¹ "En dat zal dan niet gaan om een mooi-sluitend 'systeem'...neen...er is maar èen God...En er is ook maar èen Middelaar, die een *rantsoen voor de zonde* is..." HC II (1949:68).

¹⁰⁶² Vgl. Strauss (1986:224) vir die gevare wat bestaan as die verhouding tussen uitverkiesing en verbond se vertrekpunte eensydig beklemtoon word. Die gevare van *verewiging* van die verbond en *historisering* van die uitverkiesing is dan nie denkbeeldig nie. Vgl. ook Krüger (1981) se studie oor die verband tussen Goddelike uitverkiesing en menslike bekering.

¹⁰⁶³ Jonker (1988:58) stel dat Schilder 'n predestianisme voorstaan "wat gekenmerk is deur die paralleliteit van uitverkiesing en verwerping." Vgl. ook Van Genderen (1992:86) en Douma (1966:161).

Schilder se siening van die ewigheid en tyd, wat hy by Boëthius¹⁰⁶⁴ kry, is al die hoeksteen¹⁰⁶⁵ van sy teologie genoem. Schilder ag die ewigheid van God as die besit van lewe. Hy verbind hierdie aspek dan ook met die beweeglikheidselement in die tyd. Hier is ook die beginsel van Schilder se eenheidsgrondtema te vind. Om hierdie rede stel Schilder dat God se toorn en ook die verwerping 'n vrye toorn moet wees.

Schilder werk nie in sy teologie met God se linker- of regterhand nie. Vir Schilder is die toorn van God nie sekondêr¹⁰⁶⁶ of gesubordineer aan sy liefde nie, aangesien dit sou behels dat God van buite verander sou kon word en tot beweging¹⁰⁶⁷ gebring sou kon word en dat God se openbaring

¹⁰⁶⁴ "...want in Gods oneindige diepten is geen stilstand, geen statiese onbeweeglikheid, maar beweging: komen is bij Hem zijn; rust is werk; èen-zijn is permanent weer èen-worden, en willen worden; liefhèbben is permanent weer aannemen en dus liefkrijgen; in God is de beweging der volkòmenheid, het rythme der zaligheid, het perfectum preasens, d.w.z. alles is altijd àf, èn alles is ook voortdurend in beweging, in een lewend heden." *HC III*, (1950:28).

"Schilder typeert de definitie van Boëthius als 'de mooie beschrijving.' Boëthius omschrijft de eeuwigheid Gods aldus: 'aeternitas est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.'...Met deze definitie kon Schilder niet alleen uit de voeten, maar het was ook alsof hij er vleugels door kreeg." Veldhuizen (1995:142).

"In God gaat het om een blijvend 'zijn', in den tijd zou het, in het gestelde geval, gaan om een permanente beweging... Boëthius koos het o.i. meer aan de Schrift beantwoordende woord 'leven': Gods eeuwigheid is bezit van leven." *HC III*, (1950:116).

Schilder is egter nie blind vir Boëthius se filosofiese belasting nie: "...Boëthius puurt 'honing' uit Aristoteles, uit de stoïcijnse filosofie..." *HC I*, (1947:12). Dit is dus nie korrek om te beweer, soos Mekkes doen, dat Schilder Boëthius klakkeloos navolg nie, vgl. Bremmer (1954:55-56); Stellingwerf (1952:113,124) wat meen dat Schilder deur die laat Aristotelianisme beïnvloed is.

¹⁰⁶⁵ Vgl. Jager (1990:71).

¹⁰⁶⁶ "Of zou men soms het *feit* van dit 'geschieden' van Gods dreigend *woord* willen aanmerken als een soort van linkerhand-caesuur in overigens continue rechterhands-omhelzingen? Wij zien het zoo niet; - maar wie het wèl zoo ziet, staat ook dan voor de vraag: wat was dat nu? Verbèrging? Spèl? Twèede-ràngs-openbaring van tweede-hands-werk? Een Gode 'vreemd' woord over een Hem 'vreemd' werk? *Of* was het betrouwbare openbaring, waarachtig, zuiver, Hem waardig, Hem 'eigen'?" *HC III*, (1950:350).

¹⁰⁶⁷ Aangesien hierdie 'n kardinale beoordelingspunt is met betrekking tot Schilder se ekklesiologie word die volgende sitaat breedvoerig aangehaal: "Deze eeuwige zelfliefde Gods is ook van eeuwigheid hâàl' d.w.z. ze verwerpt van eeuwigheid tot eeuwigheid al wat niet tot Hem als tot het eerste en laatste doel zich heenwendt. De haat is van deze zelfliefde 'keerzijde', gelijk wij in onze gebrekkige beeldspraak het onwillekeurig uitdrukken. Die haat 'heeft' dan ook geen object buiten God 'noodig' om (pas) daardoor, d.i. door zijn historische existentie en aanschouwelijkheid *opgewekt te worden*, maar is er al daarvòòr, hij is het object altijd vòòr; hij 'ròept' het. Gode zijn al zijn werken van eeuwigheid bekend; zijn raad is eeuwig; en komt nooit achter het schepsel, en zijn al-of-niet-uit-den-koers raken, ààn. Juist waar de haat de 'keerzij' van de eeuwige liefde Gods tot God is, kan Hij zich verheerlijken èn in gerechtigheid die loont, èn in een 'andere', die straft; beter gezegd: in èene en dezelfde gerechtigheid, die èn loont èn straft. De liefde die God voor zichzelf heeft, *schèpt* zich de objecten; ze *schèpt* objecten der verkiezing en objecten der verwerping. Eigenlijk wordt de haat niet opgewekt door de kreatuur, maar de liefde van God tot God wekt de kreatuur, ook die, welke straks in effek

onsuiwer sou wees. In die sin praat Schilder van God se ewige toorn en haat. Anders eindig mens in die teologie by Voltaire¹⁰⁶⁸ wat sê dat God die mens maar moet vergewe want dit is sy werk, sy ambag.

Schilder plaas die basis van sy siening oor die parallel tussen God se liefde en sy haat, anders. Die *regsverband* waarbinne die liefde en haat van God op die skepping voltrek word is die rede¹⁰⁶⁹ waarom Schilder die verbondsgheoorsaamheid - en sy vrees vir verbondswraak - so ernstig opneem. Vir hom beteken verbondsongheoorsaamheid van die kerk om juis nie jou verkiesing en roeping vas¹⁰⁷⁰ te maak nie. Haat is by Schilder geen reaksie¹⁰⁷¹ van God nie, maar ewewigtige¹⁰⁷² daad van God parallel met sy liefde, dit is vir hom uiters belangrik as strydmiddel teen die Remonstrante¹⁰⁷³ en daarom sien hy 'n prysgawe van die parallellie as lewensgevaarlik vir die kerk. Enige mens moet 'n goed ontwikkelde teologiese spysvertering hê om hierdie gedagte van Schilder - wat staan nog die kerklike konsekwensies - te bedink. Vir Schilder is God vry - ook in sy haat.

te haten zijn zal. Doch aangezien die kreatuur nimmer *als zoodanig* voorwerp van den haat kan zijn, omdat de Maker zijn maaksel als zoodanig slechts kan liefhebben..., daarom brengt God de kreatuur voor een deel tot zich in zulke relatie, dat ze in rechtsverbanden komt te staan: de engel, de mensch, alsmede, dat ze in vrijheid kan beslissen vòòr of tegen de rechtsverordeningen, die de Heere stelde. En dan is het aanstonds reeds aanwezige liefde, en dus de reeds aanwezige haat, welke den Heere God reeds in het eerste samentreffen en samenspreken met deze kreatuur doet spreken niet alleen van het loon der zegenende, maar ook van de wraak der straffende gerechtigheid. Ook de verbondswraak wordt door den sprekenden God vòòropgeplaatst; zij wordt vooropgeplaatst in het eerste bondsgesprek tusschen God en mensch, reeds vòòr den val." HC I, (1947:488-489)

¹⁰⁶⁸ "We hebben wel eens tegen Voltaire opgetoemd, die beweerd moet hebben, dat God hem wel vergeven zou, want dat was zijn ambacht; straffen, m.a.w. was zijn eigenlijke 'ambacht' niet." HC III, (1950:346).

¹⁰⁶⁹ "By Schilder is hierdie klem op die verantwoordelikheid van die mens ingebed in 'n sterk predestiaanse teologie..." Jonker (1988:199).

¹⁰⁷⁰ Vgl. 2 Pt 1:10.

¹⁰⁷¹ Vgl. Veenhof (1990:206) en Bakker (1956:206-207).

¹⁰⁷² Stellingwerf (1952:106) sien dit as deel van Schilder se hele teologie as logiese ewewig.

¹⁰⁷³ "Schilder...heeft in de Remonstrantse visie vooral een miskenning aangewezen van dat evenwicht en ten slotte ook een ontkenning van die parallellie tussen verkiesing en verwerping en daarin zag hij een levensgroot gevaar, dat niet alleen in de 17e eeuw, maar tot in onze tijd toe het leven van de kerk bedreigde." Berkouwer (1989:258).

Op hierdie punt is Jager (1990:73) se beswaar teen Schilder nie soseer dat hy te logies ewewigtig wil dink nie, maar dat hy juis nie logies genoeg dink nie. Schilder wil alle kausale relasie tussen God en mens vermy. Schilder wil vashou dat die mens volledig verbondsvennoot is, maar handhaaf terselfdertyd dat dit nie impliseer dat die mens openbaringsvennoot¹⁰⁷⁴ word nie.

Hierin staan Schilder direk teenoor die post-modernisme en die se inwerking op die hantering van die openbaring - wat, volgens Schilder, die kerkbeskouing bepaal. Schilder wil dus geensins die indruk wek dat God sy soewereiniteit inboet ter wille van die skepsel nie. Maar die konsekwensie van hierdie redenering is dat Schilder uitkom by die siening dat *God ook haat* is, soos wat God liefde is. Vir laasgenoemde is daar 'n openbaringstekstvers, vir eersgenoemde niè. Die saak teen Schilder lyk dus heel waterdig op hierdie punt naamlik dat hy meer logies as die Skrif¹⁰⁷⁵ wil wees.

Schilder self is die man wat egter daarvan praat dat God se barmhartigheid¹⁰⁷⁶ roem teen sy oordeel en dat hierdie roem die geskiedenis van die kerk verklaar. Hoe moet hierdie standpunt in verband gebring word met die bogenoemde? Een manier is om Schilder se soteriologie¹⁰⁷⁷ onder skoot te laat kom. Die ander is om die parallelle¹⁰⁷⁸ juis met die verbond te deurbreek, en ook

¹⁰⁷⁴ Vgl. hier Jonker (1988:202) se opmerking oor Berkouwer se korrelatiewe verbondsbeskouing en die verband daarvan met Kuitert se teologie: "Daar is selfs diegene wat meen dat die teologie van Kuitert met hierdie element in die denke van Berkouwer verband hou, net soos die latere ontwikkeling in die Geref. Kerken in Nederland om die gesag van die Skrif as *relasioneel* te sien, met al die gevolge daarvan." Vgl. ook Kamphuis (1982:93) wat die mening toegedaan is en Bremmer (1961:335).

"Wanneer die vraag daarom gestel sou word of Schilder se aksent op die tweesydigheid van die verbond nie in verband gebring kan word met 'n 'relasionele' waarheidsbegrip in die Skrifleer nie, sal die antwoord daarop nee moet wees...Schilder se verbondsbeskouing lei dus nie tot die 'nuwe' Skrifopvatting nie, maar stel dit inteendeel as onhoudbaar aan die kaak." Strauss (1986:229).

¹⁰⁷⁵ Vgl. Jager (1990:73) se verwysings na Visee en Holwerda en dan veral Kuitert se kritiek op Schilder se Skrifgebruik; vgl. ook Van Teylingen (1964:19). Wat Kuitert en Berkhof egter in ruil aanbied staan op wankelrige eksegetiese bene, vgl. Jonker (1988:205).

¹⁰⁷⁶ "Gods barmhartigheid roemt teen het oordeel. En dit roemen der barmhartigheid verklaart ook de geschiedenis van de kerk." Schilder (1926b:10).

¹⁰⁷⁷ "Zelfs Schilder laat God als Verlosser nee zeggen tegen iets wat Hij als Schepper gemaakt heeft." Jager (1990:75).

¹⁰⁷⁸ "Alleen binne die verbondsdenke is dit ook moontlik om die parallelle van uitverkiesing en verwerping te deurbreek, sonder om daarmee die belydenis van die vrymagtige en genadige uitverkiesing van God aan te tas." Jonker (1988:203).

om dus die ewige haat van God as ongeldig¹⁰⁷⁹ te beskryf. Die vraag kom dadelik op wat is die verband tussen Schilder se siening oor die *regsverordeninge* waarmee hy die ewewigtige balans tussen God se liefde en haat wil handhaaf en sy siening oor die Seun as middelaar.

Schilder wil duidelik nie net die uitverkiesing nie, maar ook die ewige verwerping in verband bring met die verbond. Hy wil dus doelbewus nie die parallellie tussen ewige uitverkiesing en verwerping deurbreek of verbreek nie, maar wil juis¹⁰⁸⁰ met die verbond, en veral dan die verbond se forensiese¹⁰⁸¹ aspekte, die parallellie behou.

Daardeur wil hy reg doen aan God se soewereiniteit en transendensie¹⁰⁸² sonder om enigins, menslik gesproke, God in 'n drukgang te probeer plaas dat God verplig is om 'n sekere handeling uit te voer. Met die regsordeninge van die verbond, wat vir Schilder 'n *voor-sondevalse* ontstaan het en 'n *na-sondevalse* verbreding en intensivering ondergaan het, wil hy die vrymagtige¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Stellingwerf (1952:119) is hier 'n verteenwoordigende voorbeeld van kritiek dat Schilder met ongeoorloofde teologie besig is: "God haat niet van eeuwigheid óf heeft van eeuwigheid lief *afgedacht* van schepping, zondeval en verlossing." Stellingwerf stel dat Schilder nie mag sê dat God ewig haat nie, maar eerder dat God se haat reaksionêr opgewek word deur die skepping.

¹⁰⁸⁰ Strauss (1986:226-227) sê oor Schilder se beklemtoning van die tweesydigheid van die verbond waarin Schilder juis die goddelike en die menslike tot sy reg wil laat kom: "Die tweésydige bestaan van die verbond bied immers genoeg ruimte vir die erkenning van die verantwoordelikheid van die mens, sodat dit duidelik kan wees dat die soewereine genadige uitverkiesing van God nooit die ver-antwoord-elike bekering van die mens uitsluit nie, maar juis moontlik (én noodsaaklik) maak."

¹⁰⁸¹ Vgl. VW *schrift* III, (1958:347-364) waar Schilder die Heilige Gees as parakleet binne die forensiese sfeer betrek ook met betrekking tot die verwerping.

¹⁰⁸² Stellingwerf (1952:107-108, 118, 120) beskuldig Schilder dat hy nie ontkom daaraan dat hy die immanensie sekondêr stel en van die openbaring 'n tydelike aanpassing maak. Hy vra ook of Schilder se grondmotiewe, wat sy eksegeese van die Skrifopenbaring beheers, wel Skrifmatig is? Stellingwerf vind Schilder se motiewe 'n vermening van ewewigs-, ewigheids en katastrofe motiewe en assodanig onbybels. Hy meen ook Schilder oortree met sy begripsmatige kennis van God die tweede gebod. Aangesien Stellingwerf se kritiek redelik goed bekend is word dit nie hier breër bespreek nie. Vgl. ook Veenhof (1990:206) wat vra of Schilder se grondmotiewe, waarvan hy twee uitsonder, nie te veel deur filosofiese apriori belas is nie.

Berkouwer (1989:309) sê oor die verband tussen immanensie en transendensie by Schilder: "Hij moet de gevaren van het monisme zelf hebben onderkend...toen hij zich scherp keerde tegen de vereenzelviging van *verbond* en *uitverkiezing*, waardoor men, nadenkend over het verbond, direct moest *terugkeren* tot de eeuwige raad van God. Hier was ook voor hem de weg terug van de immanentie naar de transcendentie - die hij lange tijd zo nadrukkelijk heeft aanbevolen - niet alleen overbodig, maar ook ongeoorloofd, omdat men zich aan het verbond, aan de openbaring in de tijd aan de *geopenbaarde dingen* moest houden."

¹⁰⁸³ Berkouwer (1989:264-265) som Schilder op hierdie punt soos volg op: "Het is hem te doen om de verkondiging van de predestinatie, die niet mag worden gehanteerd als verklaring van een duistere geschiedenis vol onrecht, maar wel gekenmerkt werd door de parallel vol soevereiniteit en vrijmacht...Men kan hier spreken

optrede van God verstaan. Hierdie *regsordeninge* het spesifiek te doen met hoe daar teenoor Christus as middelaar opgetree word.

'n Vraag wat dadelik self aanmeld is hoe Schilder die saak van geloof en bekering as gawe en opgawe hanteer. Kon Schilder daarin slaag om geloof¹⁰⁸⁴ as onontbeerlike en tipies menslike daad vir regverdiging te sien, en terselfdertyd daaraan vashou dat geloof niks is en nie selfstandig kan staan nie behalwe om heeltemal op die genade van God gerig te wees?

Toegepas op die ekklesiologie van Schilder is die vraag of Schilder nie 'n keuse maak tussen die goddelike van die kerk en die menslike van die kerk nie? Maak Schilder nie 'n ongeoorloofde keuse tussen *creatura* en *creatio* nie? Die aangrypende in Schilder se ekklesiologie is juis dat hy vanuit die openbaring wys op die goddelike daad in die kerk se vergadering. Die menslike aandeel¹⁰⁸⁵ daarin moet verbondsmatige geloofsgehoorsaamheid wees. Hy wil juis die menslike aandeel nie toelaat om ongehoorsaamheid te verbloem as vryheid in Christus nie.

Voortvloeiend hieruit is die vraag of Schilder reg laat geskied aan die geloof as eg-menslike handeling, sonder om die genade-element daardeur af te gee. In hierdie opsig is Schilder op die reformatoriese lyn met die klem op geloof as geskenk en opdrag. Hy self maak egter nie 'n keuse tussen die twee nie, aangesien hy die gevaar sou loop om dan die uitverkiesing te verwerp. Schilder is dus nie skuldig aan die oor- of onderwaardering van menslike geloof nie, selfs in sy hantering daarvan binne die raamwerk van die verbondsregsordeninge en die parallellie van uitverkiesing en verwerping.

Dit lyk eerder of Schilder se Christologie¹⁰⁸⁶ die sluitsteen van sy ekklesiologie is. As iets ratel aan

van de grote scheiding, die zich voltrok tussen objecten van de liefde en van de haat.”

¹⁰⁸⁴ Jonker (1988:204) neem dat Berkouwer uitnemend daarin slaag om hierdie twee punte van geloof te beklemtoon.

¹⁰⁸⁵ Onder “aandeel” word nie konkurrensiedenke bedoel nie. Strauss (1986:218) waarsku tereg om nie Schilder se verbondsbeskouing so te benader nie.

¹⁰⁸⁶ Op hierdie punt is Kuitert (1962:115) se bekende kritiek op Schilder se openbaringsleer wat sy christologie sou beïnvloed relevant. Kuitert beweer dat die pedagogiese element in Schilder se openbaringsleer veroorsaak dat die gevolg sou kon wees dat die menswording van Christus deur Schilder later opgehef word. Vgl. ook Faber (1964:266).

die takelwerk sal dit waarskynlik hier wees. Die geldige vraag is al gevra of Schilder nie eensydig¹⁰⁸⁷ klem lê op die vergaderingswerk van Christus ten koste van die werking¹⁰⁸⁸ van die Heilige Gees nie. Dit wil lyk asof Schilder se Christologie hier 'n bepalende rol speel deurdat God buite Christus, met betrekking tot die in-sonde-gevalle skepping, enkel haat is met die ekklesiologiese implikasie dat wie nie gelowig agter Christus aangaan en hom voeg by Christus se sigbare vergadering op aarde nie, nie deel aan die kerk het nie.

As die pneumatologie onderbeklemtoon word, moet ook nagegaan word wat die invloed daarvan op Schilder se siening van christologiese kultuur is. Schilder het meer gesê oor wat die verkeerde navolging¹⁰⁸⁹ van Christus behels as wat die regte manier sal inhou. Dit kan wees as gevolg van 'n pneumatiese onderbeklemtoning in sy teologie. Schilder werk dan ook die dubbele¹⁰⁹⁰ bedoeling van Christus verder uit as selfs kultuur 'n christologiese sin het - en dan slegs in Hom alleen. In hierdie sin het sy siening die implikasie van 'n kulturele ekklesiologie.

Hier is dus 'n veld vir verdere ondersoek: wat is die invloed van Schilder se Christologie¹⁰⁹¹ op sy ekklesiologie? Watter rol speel sy soteriologie in sy Christologie en hoe beïnvloed dit sy ekklesiologie, veral toegespits op sy skeppingsleer en sy geskiedenisbeskouing met die

¹⁰⁸⁷ "Schilder makes Christ the focus of our attention." Van Rongen (1990:44).

¹⁰⁸⁸ "Maar het is de vraag of op dit punt de christologiese de pneumatologiese niet verdringt." Smit (1990:87).

¹⁰⁸⁹ "Schilder kon diepborende kritiek leveren op de verkeerde navolging van Christus. Maar kon hij ons ook zeggen wat het navolgen van Christus wel inhoud? Daarover is Schilder kort van stof: maar het weinige dat hij ervan zegt, is tegelijk veelomvattend." Douma (1990:26).

¹⁰⁹⁰ "Hij treedt op om het genadewerk en den genadedienst in de wereld te stellen, en (niet van verkiesing en verwerping, waarvoor de grond alleen Gods *welbehagen* is, doch) van zaliging en van de verdoemenis den grond te markeeren als door *wezen*: Christus' verdienste. En van de verdoemenis: de schuld des menschen, die na den val bepaal blijkt te zijn door de praesentie van Christus' werk: de schuld is Christus-verwerping. Zoo treedt Christus op als Heiland-Verlosser en als Heiland-Wreker. In beide functies is het konstitutieve element: Zijn evangelisch verlossingswerk,...Doordat in dezen geest en met deze dubbele intentie Christus zò den last der wereld op zich neemt bij God, wordt Hij de redder van de wereld, ook van de cultuur. En geeft Hij tevens aan alle cultuurpraestatie haar voortaan christologisch bepaalden zin. Die christologisch bepaalde *zin*, *die* is generaal, algemeen. De genade is daarin niet generaal, wel commuun. Het is de èène heilsgenade, de verlossende, de herscheppende." *Cultuur* (1953:65).

¹⁰⁹¹ Stellingwerf (1952:114) beweer dat Schilder meen dat Christus ook genade nodig het: "Dit citaat is heel bijzonder. In de eerste plaats staat hier dat er ook genade nodig is voor Christus, en daarom ook voor de eventueel niet-gevallen mens, om in de hemel het perfectum praesens deelachtig te kunnen worden. De genade staat hier dus ook al los van het motief van de zondeval." Vgl. *Hemel* (1954:198) vir die verwysing.

katastrofale afbreking van die tyd in die ewigheid. So terloops, dit sou ook 'n verklaring kon bied waarom Schilder die term Christus as *plekinnemer* verkies¹⁰⁹² bo Christus as *plaasvervanger*.

Dit maak die saak relevant of die probleme met die verbondsbeskouing en veral dan doopbeskouing, nie eintlik begin by 'n onjuiste siening¹⁰⁹³ van die ewige God se verkiesing in Christus nie. Dit sou ook helderheid meebring ten opsigte van die vermoede of die eintlike probleem van die kerklike pluriformiteit nie maar vassteek by dooperkenning nie, en op sy beurt weer of dit nie 'n bepaalde uitverkiesingsbeskouing verrai nie.

'n Vergelykende studie tussen die christologieë van Barth, Schilder en selfs Kuyper behoort op hierdie punt ook vrugbaar te wees. Schilder se openbaringsleer bepaal sy ekklesiologie. Schilder en Barth se openbaringsleer verskil radikaal en daarom ook hulle siening van die kerk. Die spesifieke andersheid van hierdie ekklesiologieë word vorm gegee deur die christologieë. Beide Barth en Schilder het groot respek vir die andersheid en soewereiniteit van God. Dit behoort nagegaan te word in watter mate die twee teoloë se christologieë¹⁰⁹⁴ op mekaar betrekking het.

7.3.7 Is Schilder kerkisties?

By Schilder se teenstanders, beide sy eie tydgenote en die geslag daarna, is dit seker die mees aanvaarde kritiek teen Schilder, naamlik dat hy hom skuldig gemaak het aan kerkisme¹⁰⁹⁵ waar daar net waardering is vir die eie kerk en kerkverband. Hieroor moes Schilder en die

¹⁰⁹² Vgl. HC II, (1949:104-338) vir Schilder se verklaring op Sondag 6 van die Heidelbergse Kategismus.

¹⁰⁹³ Delleman (1960:80) het lankal gepleit vir 'n herevaluering van die probleem. Jonker (1988:204) is selfs oortuig dat as Berkouwer hierdie punt oor die verbond, veral die nie-verdienselike korrelatiewe element daarvan, vroeër kon weergee die breuk tussen die Gereformeerdes en Vrygemaaktes nie so onoorbrugbaar groot sou word nie.

¹⁰⁹⁴ Vgl. Deenick (1984:33-41) wat enkele verkennende lyne in die rigting begin trek het. Vgl. ook Jonker (1981:249) en Bremmer (1961:340) wat wys dat Barth die uitverkiesing sterk aan Christus koppel terwyl Schilder 'n onderskeid tref tussen grond van die verkiesing en saligheid: "Hij onderscheidde nl. De grond der verkiezing én de grond der zaligheid. De grond der verkiezing, evenals die der verwerping, is Gods welbehagen; de grond der zaligheid is het werk van Christus." Vgl. HC III, (1950:430).

¹⁰⁹⁵ "Daardoor zag menigeen in zijn visie een bepaalde vorm van kerkisme, dat slechts voor 'eigen' kerk, maar niet voor andere kerken oog had." Berkouwer (1970:19-20).

Vrygemaaktes dikwels spot¹⁰⁹⁶ en hoon¹⁰⁹⁷ verduur.

Berkouwer (1970:20) vestig ten regte die aandag daarop dat hierdie beskuldiging op 'n misverstand berus aangesien sodanige konklusie, dat slegs een kerkverband die ware kerk kan wees, veels te mank gaan aan 'n statiese element. Dit is nie te rym met Schilder se eie siening van die aktiewe dinamiese vergadering van die liggaam van Christus nie, waar die blote feitelikheid¹⁰⁹⁸ van institutêre verdeeldheid nie gelate aanvaar kan word nie. In die beskuldiging word nie erns gemaak met Schilder se motief om ook die historiese in die kerk en Christus se werking in die geskiedenis sy regmatige erkenning te gee nie.

Schilder voel homself dan ook glad nie skuldig¹⁰⁹⁹ aan die sonde van kerkisme nie, daarvoor het hy te 'n wye katolieke¹¹⁰⁰ blik gehad. Schilder se kritiek op die onderskeiding van die kerk as *creatio* en *creatura* is hier genoegsaam om aan te toon dat hy nie die kerk as 'n *saak van die mens* sien met die gevolg dat die menslike sonde - veral oor kerklike verdeeldheid wat God nie daar stel nie - verdedig en selfs regverdig word nie. Dit is dus noodsaaklik ter wille van wetenskaplike korrektheid en billikheid om Schilder op hierdie punt nie te meet aan sy volgelinge of selfs aan sy eie kerkverband nie, maar aan wat hy self oor die saak gesê het.

7.3.8 Het Christus vir die kerkverband gesterf?

Schilder ag die eenheid van die liggaam van Christus hoog, omdat hy glo in die eenheid van God en dat daar gevolglik eenheid in die openbaring is. Hy beskou die mistiese aanpak van die kerk as ongeldig en kom dus uit by sigbare strukturele eenheid. Aangesien hy die gemeenskaplike baie sterk beklemtoon as grondmotief, is die kerkverband vir hom ook baie belangrik. Dit is vir hom

¹⁰⁹⁶ "Deze ene kerk was dan later de 'vrijgemaakte' kerk. Hiermee hebben Schilder en zijn volgelingen zich nogal wat spot op de hals gehaald." Van Minnen (1986:93).

¹⁰⁹⁷ Vgl. Douma (1969:27ev).

¹⁰⁹⁸ Vgl. Bremmer (1991:109).

¹⁰⁹⁹ Vgl. sy polemieë met Polman waar Schilder sê: "...dat ik deze conclusie allerminst voor mijn rekening heb genomen; ik heb ze herhaaldelijk en uitdrukkelijk bestreden." *VW kerk II*, (1962:343-344).

¹¹⁰⁰ Vgl. Te Velde (1990:21-24).

nie 'n menslik opgerigte struktuur nie.

Hy waag dit selfs om te sê dat Christus sy bloed¹¹⁰¹ gestort het vir die kerkverband. Hy sien die kerkverband dus as gesamentlike verbinding aan Christus vir onderlinge hulpverlening. As Schilder reg is dat Christus ook sy bloed vir die kerk in sy verband gestort het, met die bedoeling dat die kerk as liggaam veronderstel is om aktiewe eenheid te beleef en op te soek met ander plaaslike kerke, dan is dit een van die sterkste oproepe tot ekumene wat daar seker is. Dan maak dit enige kontemporêre aanvaarding en selfs kultivering van kerklike pluriformiteit op grond van psigologiese modaliteitsbeleving of dogmatiese verskille nie maar net 'n ekumeniese randsaak nie, maar dan is die nie-opsoek van ekumene 'n veragting¹¹⁰² van die bloed van Christus.

7.3.9 Vierde kenmerk?

Daar kan kortliks ook gevra word of Schilder nie die ekumeniese wilskrag¹¹⁰³ van die kerk verhef tot 'n vierde kenmerk van die ware kerk nie. Schilder noem dat die primêre kerkwet¹¹⁰⁴ dit is: om saam met Christus ander mense te vergader in die kerk. Hierdie ekumeniese strewe sluit in beide om nuwe bekeerlinge in die kerkseëninge te laat deel en om die bestaande gelowiges in gehoorsaamheid saam te laat vergader.

Vir alle praktiese doeleindes funksioneer hierdie element as 'n kenmerk van die ware kerk in

¹¹⁰¹ 'n Paar maande voor sy dood skryf Schilder hierdie woorde: "Zou de zegen van het bewaarde kerkverband haar niet van Christus' wege toekomen? Hij heeft zijn leven gegeven ook voor het 'kerkverband'...Vandaar ook dat *kerkverband*, waarvoor de Here Christus gebloed heeft, om het ons als vrijgemaakt weer te geven...De stevigheid ligt in de vastheid der Kurios-positie van ons verheerlijkt Kerk-hoofd." *De Ref* xxvii, 152. Vir die agtergrond en verdere bespreking van Schilder se siening hieroor vgl. Kamphuis (1966:59-130).

¹¹⁰² Kamphuis (1966:122) kom tot hierdie gevolgtrekking op grond van Schilder se polemieë met Doombos, wat beweer dat Schilder afgodery pleeg met sy siening oor die kerkverband: "...het is wààr, wat prof. K. Schilder in zijn polemieë met ds. Doombos heeft gesteld: toen Paulus tegen het valsche kerkverband schreef, was het ter wille van het echte verband der kerken, waarvoor Christus Zijn bloed heeft gegeven op Golgota...Wie het kerkverband zou negeren, nog sterker, het zou ridiculiseren, veracht de bloedstorting van Christus en de vrede, die daarin is gegrond."

¹¹⁰³ Richel (1942:181) se beswaar in die verband teen Schilder is: "Mijn tweede bezwaar is, dat Schilder de daad en den wil der geloovigen als kenmerk der kerk neemt."

¹¹⁰⁴ Vgl. *VW kerk II*, (1962:249).

Schilder se denke. Of hy dit nou noodwendig as 'n aparte kenmerk sou aanstip is 'n ander vraag. Hy doen dit nêrens doelbewus nie, as gevolg van die feit dat hy altyd met die bestaande teks van die belydenis werk en die konsekwensies daaruit wou trek. Volgens hom het hy genoegsaam uit die bestaande belydenis aangetoon dat die ekumeniese strewe beslis deel uitmaak van die hart¹¹⁰⁵ van die kerk.

Verder is Schilder se klem op die openbaring genoegsaam vir hom om nie die belydenis te wil uitbrei om dit pertinent 'n vierde kenmerk te maak nie. Schilder was beslis nie daarteen om, onder bepaalde omstandighede, wel die belydenis uit te brei nie. Dit bly dus 'n uitdagende vraag aan die gereformeerde kerk en teologie op hierdie punt of Schilder se ekklesiologiese nalatenskap ons nie uitnooi om tot so 'n groot stap oor te gaan nie. Veral as mens die groot sendingopdrag in Mt 28 nie net as 'n opdrag¹¹⁰⁶ met betrekking tot dissipelskap sien nie, maar ook tot konkrete gehoorsaamheid aan die vergaderende Christus.

7.3.10 Schilder se kosmiese kerk?

Die 1936 debat¹¹⁰⁷ tussen Noordmans en Schilder, asook Miskotte¹¹⁰⁸ en Schilder, is goed belig. Noordmans se kritiek is bekend en hier word net kursories daarna verwys. Noordmans beskuldig naamlik vir Schilder dat hy in Nederland die gereformeerde kloning van die teologie van die Duitse¹¹⁰⁹ christene verteenwoordig. Dan sou politiek en die kultuur 'n oorhand verkry oor die

¹¹⁰⁵ "Er moet niet langer zijn de heerschappij van het schijnbaar Christelijke, particuliere kerkelijke leven in opgeslotenheid, maar er moet komen een optrekken in één phalanx van al degenen, die zeggen: ik heb Christus Jezus lief en Hij is mijn voorbeeld. En dan komt er - zegt men - een samengaan in die breede uitbundige heerlijkheid, welke verbinden kan wat eertijds onverbonden en gescheurd uiteenlag. Dan komt er de klopp van het echte hart van het Christendom." Schilder (1936:156).

¹¹⁰⁶ "Gaan dan heen, maak dissipels van al die nasies, en doop hulle...en leer hulle om alles te onderhou wat Ek julle beveel het." Mt 28:19

¹¹⁰⁷ Vgl. Puchinger (1970:33-149) en Brinkman (1983:173-216). Van der Linden (2003:127-144) kyk weer opnuut na die debat ruim sestig jaar nadat dit plaasgevind het. Hy opper baie insiggewende vrae oor die pneumatologiese element in Schilder se kultuurbeskouing.

¹¹⁰⁸ Miskotte se kritiek teen Schilder is veral kultureel van aard, en hoewel baie belangrik vir die kultuurdebat, word dit tog hier nie bespreek nie, aangesien dit nie 'n nuwe ekklesiologiese verwysing het wat nie reeds onder ander punte bespreek is nie. Vgl. Brinkman (1983:150-173)

¹¹⁰⁹ Noordmans beweer: "Wij zouden daarmee in ons land een tegenhanger bezitten van het geloof der

prediking en die geloofslewe. Noordmans meen dat Schilder deur sy kultuurbeskouing¹¹¹⁰ en klem op die geskiedenis die kerk te veel aan die aarde koppel, 'n *vastheid aan die aardbodem*, en dat die kerk en die teologie daardeur afgebreek word. Noordmans vind dit bedenklik met betrekking tot die kern van die kerk en Christendom. Hierdie beskrywing van die siening van Schilder is al as kosmiese ekspressionisme¹¹¹¹ beskryf.

Schilder verdedig¹¹¹² homself deur Noordmans se skeppingsleer¹¹¹³ aan te val. Hy sien dit as 'n skeiding wat nie met die Skrif te versoen is nie. Noordmans se dogmatiek verlaat volgens Schilder op hierdie punt die christelike bodem. Dit is wel so dat Schilder groot waarde aan die aarde heg - ook aangesien die aarde die plek is waarop die kerk moet lewe. Om dit egter te beskryf as 'n aardbodemverknogtheid van die kerk is nie korrek nie. Vir Schilder loop die pad na die hemel oor die aarde, maar dan in Christus wat juis geskiedkundig vlees geword het. Sy siening van die kerk as kultuurkrag het alles met die aarde te doen, maar dan met die kultuur wat in Christus geheilig¹¹¹⁴ moet wees, gegrond op die kultuurmandaat wat Schilder baie breed¹¹¹⁵ neem.

Die gevaar bestaan dat as die monopleuriese gedagte van die verbond vergeet word, of dat as net

Duitsche Christenen, omdat de politiek en de cultuur er de overhand zouden krijgen over prediking en geloofsleven. Wanneer Dr Schilder Jezus een "Kerkvorst" noemt en de Christenen het zuivere menschenras, dan verleent hij daarmee aan de kerk een bodemvastheid op aarde, die weinig overeenkomt met het levensgevoel van patriarchen, profeten en martelaren." Puchinger (1970:72).

¹¹¹⁰ Vgl. Noordmans (1981:665-666) en (1988:141).

¹¹¹¹ "...Schilder subsumed reality as a whole under the eternal decrees to election and reprobation. In this grand, cosmic inflation of cardinal disjunction, reality was reduced to a historical effectuation of the awful justice of God, the immediate execution of which was only suspended by the foreordained exercise of divine patience over linear time. This, then, was a truly cosmic expressionism grand disillusionment with the cheerful side of Teutonic theory." Eijnatten (1993:278).

¹¹¹² Vgl. Brinkman (1983:194).

¹¹¹³ Wentzel (1995:872) gee Schilder toe wanneer hy Noordmans se skeppingsbegrip as onbybels ag.

¹¹¹⁴ Vgl. hier Mouw (2003:166) se pleidooi om Schilder se kultuurvisie uit te brei deur wat hy "een teologie van publieke vroomheid" noem. Hy sien dit as 'n tekortkoming by Schilder wat te min aandag skenk aan kulturele heiliging.

¹¹¹⁵ Vgl. Fahner (1996:186).

op die eise van die Kerkvors gelet word, sonder om die genade wat heiligend inwerk in ag te neem, die kerk ver-aards word. Dit kan lei tot religieuse fanatisme en godsdienstige fundamentalisme - ook op kulturele terrein. Of Schilder hieraan skuldig is bly 'n ander vraag. Sy siening om nie die kerk as 'n mistieke liggaam te vergeestelik nie en sy klem op die historiese karakter van die openbaring, gee hom genoeg skietgoed vir selfverdediging teen Noordmans.

7.3.11 Verbondsprediking

Schilder se grootste erkende erfenis is seker dat die gereformeerde teologie steeds weer opnuut sou kyk na die verband tussen verbond en uitverkiesing. Schilder se siening dat die uitverkorenes nie identiek is met die kinders van die belofte¹¹¹⁶ nie, lewer, ten spyte van die baie goeie vertrekpunte, ook in sy konsekwensies predikingsprobleme¹¹¹⁷ op.

Kinders van die belofte as verbondsterm dui nie vir Schilder op mense tot wie die belofte kom nie, ook nie aan wie die belofte van die ewige lewe vervul word nie, maar dui vir hom aan kinders wat vanuit die belofte gebore word.

Schilder lê geweldig baie klem op die regsposisie¹¹¹⁸ van die bondeling. Saamgelees met sy siening oor die parallelle predestinasie is dit duidelik dat dit geweldige implikasies inhou vir die kerk se beleving van die uitwerking van die uitverkiesing. Schilder is van mening dat die uitverkiesing 'n verborge saak is. Dat geen bondeling, deur die verbond *per se*, as salig verklaar word nie, staan vir hom vas. Hy onderskei dus tussen *uitroep*¹¹¹⁹ en *uitkies*. Die eerste dui op die

¹¹¹⁶ Schilder redeneer byvoorbeeld oor Rm 9:8 [...] "maar die kinders van die belofte word gereken as die nageslag." dat 'saad' hier bedoel die kinders wat gebore is uit die belofte nie met die uitverkiesing te vereenselwig is nie, maar dui op 'n verkiesing tot die saad van Abraham, wat sou dui op 'n voorrang, 'n soort eerste toegang tot die belofte. Vgl. *De Ref*xxii, 121.

¹¹¹⁷ De Jong (1954:71) het hierdie aspek na vore gebring in sy vergelyking van Schilder met Hoeksema.

¹¹¹⁸ "Het duidt een RECHTSposisie aan, maar geen zedelijke kwaliteit." *De Ref*xxii, 121.

¹¹¹⁹ "...de betekenis, die 'geroepen worden' in het hebreuwsch hebben kan, n.l. *uitgeroepen worden, geproclameerd worden als* dit of dat. Uitroepen, proclameeren als tot het ewige leven uitverkorene doet God NIEMAND; want de uitverkiesing is verborgen. Er is verschil tusschen *kennen* (boven) en *uitroepen* (beneden); tusschen 'schrijven' in de boeken-hierboven en 'proclameeren' voor de ooren-hierbeneden." *De Ref*xxii, 153.

proklamering met betrekking tot die regsposisie, die tweede is die verborge¹¹²⁰ inskrywing in die boek van die lewe, waarvan net God weet en net die een wat salig word werklik sekerheid het.

Die problematiek trek veral saam in hoe die kerklike prediking ingerig moet word, veral hoe Schilder bevindelike prediking verstaan het. Dit het veral te doen met die balans tussen stigende en stigtelike prediking. Met ander woorde in watter mate kan daar die troos van die vaste wete van die uitverkiesing gepreek word - vir die wat glo en hulle saad - en in watter mate moet die geloof nie net as gave nie, maar ook as verbondsopdrag gepreek¹¹²¹ word. Loop Schilder se teologiese testament nie die gevaar om, as die balans wat hy self so heilig oor gewaak het, in die minste versteur word, juis die teenoorgestelde uitwerking te hê nie? Met die gevolg dat Schilder se hele basis met betrekking tot die sekerheid van die openbaring aan skerwe lê nie? Dis 'n gewigtige vraag wat seker meer verduideliking verg.

Schilder het die balans tussen verbond en uitverkiesing in sy prediking probeer handhaaf. Gedurig het hy teen twee sake gewaarsku:

- Daar mag geen verbondsoutomatisme wees nie. Die mense mag nie bepreek word asof hulle salig is, net omdat hulle gedoop is en na die "preek kom luister" nie. Dit is nog steeds net so geldig soos in Schilder se tyd. Wie nie op hierdie waarskuwing ag gee nie, het geen kerklike krag nie. By hulle het daar in effek 'n kansellasië van die kerklike reformasie gekom. Verbondsoutomatisme is die dood in die pot.
- Tweedens het Schilder 'n broertjie dood gehad daaraan dat mense van die kansel af salig verklaar word. Dit oorvleuel met die eerste een maar verskil tog daarin dat laasgenoemde 'n saligheidstoesegging word. Dit kom die kerk nie toe nie. Die reformasie het hard gestry om die menslike gewete voor God alleen te stel, in kontras met Rome wat die kerk tussen

¹¹²⁰ "There is no curios prying into the secrets of God's counsel as to whether a person is elect or reprobate. Preaching remains for Schilder a genuine call to faith in Christ." De Jong (1954:143).

¹¹²¹ "In de onverbreeklike eenheid van belofte en eisch, *spreekt God ons aan* in den doop...Geloof is *inderdaad* een gave van den Verbonds-God, maar het is *tevens een voorwaarde*, die Hij stelt. Een *conditie*, *ons gesteld*, om ons besef van verantwoordelijkheid op te wekken, het te prikkelen, en haar zelf te preken." Schilder (1946:62).

God en die individu wil plaas. Die kerk moet in sy prediking die respek en eerbied vir God behou. God kies uit. Die kerk moet die verbondsuitroeping doen.

Die vraag is nou of die effek van wat Schilder voorstel nie die teenoorgestelde bereik as wat hy wou nie. Hy het dit teen die valse sekerheid van verbondsoutomatisme. Hy is gekant teen menslike saligsprekinge. Tereg. Maar kan sy siening van die klem op die *forensiese* karakter van die verbond nie daartoe lei [gekoppel met die parallelle predestinasie] dat alle sekerheid in die kerklike prediking verval nie. Dat net die oproep tot bekering en die vastheid van die beloftes verkondig word, sonder dat enigiemand sekerheid van die uitverkiesing kan hê? Hier word nie gesinspeel ten eerste op die individu nie, maar, om Schilder na te praat, op die voorkeur wat die verbondsgemeenskap as groep het.

Waar is die sekerheid in die prediking geleë - vir "... my *en veral vir my nageslag, my saad*?" Wie kan leef met die gedagte dat een van sy eie kinders vanuit die parallelle predestinasie 'n verworpe objek is? Wie kan sò die uitverkiesing uitroepend preek? As die barmhartigheid dan teen die toorn roem, is die saligheid van my saad, my nageslag dan geleë in my verbondsgehoorsaamheid? Want dit is die konsekwensie van Schilder se regsaspek in die verbond.

Het Schilder nie met sy bevindelike prediking - wat mens duiselingwekkend altyd voor die grond en afgrond van God se genade en woede plaas - die sekerheid van die geloof vir die nageslag aangetas nie? Het die verbond nie die uitverkiesing verslind nie?

Dit het Schilder egter nie gedoen nie, aangesien hy nie die verbondsleer vanuit die verkiesing gekonstrueer¹¹²² het nie. Hy ken ook nie 'n Barthiaanse universalistiese verkiesingsleer¹¹²³ nie. Altyd hou Schilder vas dat die verbond en uitverkiesing twee sake is, wat wel met mekaar te doen het maar nooit in mekaar opgaan nie.

¹¹²² Vgl. Strauss (1984:384).

¹¹²³ Vgl. Meijering (1999:83).

Om die ter sake inligting kortliks op te som gaan dit hier om twee¹¹²⁴ sake:

- Stel God sy Seun Jesus Christus vrylik tot beskikking van sondaars, van wie Hy begeer dat hulle tot bekering sal kom en lewe as uitverkorenes of put God ewe veel genot daaruit om sondaars te verdoem as wat Hy daaruit put om uitverkore sondaars te red?
- Is Schilder in sy eie prediking skuldig aan spekulاسie en om voorrang aan of die genade of die wraak van God te gee?

Om die tweede saak eerste te antwoord is makliker. Daar kan aangetoon word dat Schilder in sy eie prediking nie by sy eie onderskeidings¹¹²⁵ gehou het nie.

Schilder is skuldig aan spekulاسie met betrekking tot die ewige haat van God as parallel met God as liefde. Die Skrif sê *God is liefde*, nie God is ook haat nie. Dit wil voorkom of Schilder skuldig is aan die ou gedagte van *analogia entis*, maar dan in die omgekeerde sin, as dit by die haat van God kom. Het Schilder nie sy gedagte van Goddelike wraak opgestel na aanleiding¹¹²⁶ van wat hy van menslike haat ken nie?

Dit lyk tog of Schilder hier, vanweë sy voorliefde vir ordelike denke, wel meer wil sê oor die wraak van God as wat God geopenbaar het. Indien mens die parallele predestinasie dus as ongeldig verklaar, beteken dit nie dat Schilder se teologiese hart uitgeruk is nie. Intendeel, sy uitsprake oor die verband tussen die uitverkiesing en die verbond is nog steeds aktueel. Dordt sê uitverkiesing is genade, verwerping is regverdige wraak. Daardie aspek van Schilder se teologie is nog steeds van waarde vir 'n geslag wat dink dat God ook al effens post-moderne tendense vertoon, dat hemel en hel ying-jang-agtig saamhoort, en dat die bose die goeie eksegetiseer.

¹¹²⁴ Vgl. De Jong (1954:142-176) vir verdere detail bewerking hiervan.

¹¹²⁵ "Schilder himself does not consistently and inflexibly apply his distinction." De Jong (1954:162-163), vgl. ook *Lijden III*, (1977:10)

¹¹²⁶ Vgl. De Jong (1954:151) voetnoot 27 vir Visce se opmerking dat die Skrifuurlike inligting oor God se wraak vra om uitleg, nie om verbetering nie.

7.4 Schilder as Afrikaprofeet

Schilder wou by die Woord alleen leef. Daarin mag Schilder as profeet nie vergeet word nie. God se openbaring bepaal volgens hom die kerk. God se openbaring is nie paradoksaal nie. Slegs deur hierdie poort kan die Christendom in Afrika, en veral die post-christelike weste, weer die geheel van die menslike kultuur as 'n wierookoffer aan God bring.

Daarsonder is die kerk in Suid-Afrika gedoem tot een van drie slothoofstukke: 'n *kerker* of 'n *kelder* of 'n *katakombe*.

- Sonder God se openbaring wat die kerk bepaal as uitverkore bondelinge sal die kerk toegesluit word in die *kerker* van die eie klein kerkie wat net saligheid preek.
- Sonder God se openbaring wat die kerk seën met beloftes en dreig met vloek sal die kerk geen krag teen die wêreld hê nie en kan ondergronds gedryf word in die *kelder* vanweë vervolging en oorspoeling van die kragdadige ou en nuwe heidendom.
- Sonder God se openbaring wat die kerk laat voortlewe sal die kerk hier sterf en begrawe word in die toeriste aantreklike *katakombe* van 'n uitgeroeide kerk wat selfmoord gepleeg het omdat die openbaringslig vergeet en verag is.

Schilder het geprofeteer oor die kerk as die moeder van ons almal - ook vir Afrika. Daarvoor is nodig dat die openbaring geëer en bewaar word. Dit bepaal die kerk. Dan word die gekruisigde Christus as Koning en Verlosser geëer. Dan word die kerk in Afrika opnuut 'n kultuurkrag. So word die gereformeerde kerk vir sy gemeenskap 'n gehoorsame Afrikaanse kultuurkrag. En die skoonheid van hierdie bruid van Christus - die moeder van ons almal wat die belydenis handhaaf - is hier nog nie sò gesien nie.

Wat sal van die *moeder van ons almal* op hierdie kontinent se suidpunt word: 'n heilige post-moderne hoer - met 'n menslike nag-geslag of 'n heilige gehoorsame bruid, wat as uitverkorene deur die Woord 'n goddelike nageslag voortbring? Net die HERE weet.

7.5 Opsomming

In hierdie hoofstuk kom die gros van kritiek teen Schilder aan die beurt. Nadat enkele waarderende opmerkings gemaak is oor die aktualiteit van Schilder se teologie, is daar ook gepoog om met enkele lyne sy waarde vir Afrika en in die besonder die Afrikaanse kerklike gemeenskap te probeer trek. Naas die kritiek oor Schilder se siening oor die voortgaande openbaring, en die implikasies daarvan wat in die vorige hoofstukke aangespreek is, is daar ook kritiese aandag gevra vir die verband wat Schilder stel tussen die uitverkiesing en die verbond. Sy parallelie tussen uitverkiesing en verwerping word afgewys, en die hermeneutiese nalatenskap van Schilder word ook bespreek en gewys op Schilder se gebrek om ander te oortuig dat die eenheid van die kerk ten eerste 'n openbaringsaangeleentheid is.

HOOFSTUK 8

SAMEVATTENDE GEVOLGTREKKING

Dit is duidelik dat al het Schilder nie sistematies of teties te werk gegaan het nie, daar tog 'n verbasende kongruensie en sisteem in sy werk as geheel te ontdek is. Die basiese, logiese lyn in Schilder se denke is die van eenheid. Vanuit die erkenning van die eenheid van God redeneer Schilder in al sy teologiese nadenke verder. Hierdie kan sy primêre grondgedagte genoem word, naamlik die eenheid van God.

Hierdie primêre grondgedagtes oor God se eenheid bepaal dat hy hierdie eenheid in die res van sy nadenke nie alleen net soek nie, maar doelbewus wil behou en bewaar. Dit bring mee dat sy siening oor die openbaring van God ook hierdeur bepaal word. Dit is vir hom ondenkbaar dat God wat enig¹¹²⁷ is, 'n gefragmenteerde en versplinterde openbaring aan die mens sal gee. Schilder se vertrekpunt is dat die openbaring van God in die Skrif 'n eenheid is, wat beide bely en ontdek moet word. Hierdie openbaring is wel kenbaar, maar ook haas onuitputlik. Die eenheid van die openbaring staan sentraal in Schilder se gedagtes.

Aangesien God enig is, en as gevolg daarvan sy openbaring ook 'n eenheid is, is dit logies vir Schilder dat die mense wat die openbaring ontvang, die geloofsgemeenskap van die kerk, ook 'n eenheid moet wees. Dit verklaar waarom Schilder so geweldig skerp was oor die kerkeenheid wat hy so vurig begeer het. Kerklike verskeurdheid was vir hom niks minder as die aanvaarding van weersprekende openbarings nie, òf dat die openbaring oor kerkeenheid vergeestelik word, òf dat die bevel tot kerkeenheid verwater word. Die ekumeniese gesprek was dus altyd vir Schilder 'n Woordgesprek.

'n Verskeurde kerk het vir hom die gevaarlike teoretiese moontlikheid ingehou van 'n verskeurde openbaring. Daarvan wou hy niks weet nie, aangesien dit ook die openbaring van God as *drie-enig* ingedrang sou bring. Sy belydenis oor God wortel in sy belydenis oor die Woord - en veral die Woord as eenheid - en dit op sy beurt bepaal sy oproep dat die kerk ook een moet wees.

¹¹²⁷ Hierdie begrip wil beide aandui dat God *een* en *uniek* is.

God is een, die Woord is een, die kerk is een. Hierdie drie grondstellings is waarrondom Schilder se teologiese nadenke gebou is.

Binne hierdie drieledige raamwerk verbind hy dan ander grondgedagte wat hierdie drie grondstellings verryk en toelig. Dat daar by Schilder, soos maar by enige teoloog van formaat, bepaalde spanninge in sy teologie is, is aanwysbaar en duidelik.

'n Paar voorbeelde hiervan is:

- Schilder se siening oor die voortgaande openbaring en die ekklesiologiese gevolge daarvan.
- Sy verbondsbeskouing en die gepaardgaande beslissingsmoment daarvan wat die kerk tot gewetensoptrede dwing.
- Die verhouding tussen die individu en die verbondsgemeenskap met die uitvoering van hierdie beslissingsmoment.
- Die invloed van die verbond op sy kultuurbeskouing met die gevolg dat die kerk as kultuurkrag beskou word.
- Sy siening van die uitverkiesing en die verbond ten opsigte van die mens as medearbeider.
- Hoe die mens as medearbeider die openbaring ontvang en die invloed daarvan op die verhouding tussen die goddelike en die menslike kant van die geloof.
- Die parallelie wat hy stel tussen die uitverkiesing en verwerping.
- Voortvloeiend uit hierdie parallelie sy siening van goddelike liefde en haat.
- Sy siening van tyd en ewigheid en hoe dit sy siening beïnvloed van die beweeglikheid van die koninkryk en die kerk.
- Die rol wat die pneumatologie in sy Christologie speel.
- Die gepaardgaande effek daarvan op die heilimaking van die kerk

Of hierdie spanninge inherente teenstrydighede verteenwoordig wat sy hele teologie onaanvaarbaar maak, en of hierdie spanninge slegs roep om sekere verfynings is 'n oop debat. Schilder het fassinerend al die kegels self probeer balanseer. Daarom sit daar eenvoud en diepte

in sy werk. Bo alles wou hy soos 'n kind glo en gehoorsaam wees, daarmee saam het hy gewys dat *kind-wees van God* ook *mede-arbeider van God* behels. 'n Gedagte wat bevrydend, oorbluffend maar ook gevaarlik is.

Schilder het weer opnuut die voorreg van kerkwees beklemtoon. Hy het onophoudelik en onverskrokke op die hoë plig van kerklike gehoorsaamheid gewys. Maar hy het ook met 'n arendsblik gewys op die vervullende moontlikhede wat konkrete kerklike gehoorsaamheid vir die mensdom kan inhou. Gebreke het sy teologie beslis en dit vind neerslag in sy ekklesiologie, maar sy ekklesiologie bly 'n waardetoevoeging vir die gereformeerde teologie wat ekumenies wil en moet wees.

SUMMARY

Although Schilder's theology was known mostly just in the Netherlands in his lifetime, the relevance of his theology is not restricted to that country. Schilder is relevant for later generations, perhaps even more so today.

The reason is three-fold: firstly Schilder tried to build his whole theology on revelation in Scriptures, and secondly his whole theology was about the church and thirdly he gave answers to problems that still exist in the church today. Schilder's view of the church can be very helpful in the African context regarding education, theological training and reformed politics and even art criticism.

The works of Schilder was the primary source of this study. Research was done of possible themes in Schilder's writings about the church. The role of polemics and the historical background was established that formed the context in which his view of the church must be understood. His ecclesiological statements was then systematically assorted. It was evident that his theology was mostly amazingly coherent.

Although Schilder's work doesn't show at first glance traces of a thorough theological system, due to his personality and his many polemics, it is demonstrable that he indeed operated within a clear and austere system. From his believe in the unity of God stems two other axioms of his theology namely that there is a unity in Scriptures and the unity of the church.

His ecclesiology has a dynamic element that is coupled with his view of the covenant and man's obedience within the covenantal framework. Schilder's theology, and his ecclesiology as an integral part thereof, did succumb to inherent tension. This is due to his view on election and the covenant, as well as the high esteem he placed on church responsibility and the church's possibility within the covenant.

OPSOMMING

Hierdie studie is aangepak deur na Schilder self te luister. Daar is nagevors of Schilder deurlopende temas in sy werk het, wanneer hy oor die kerk geskryf het. Sy sienings is ontleed nadat die polemiese agtergrond en historiese konteks vasgestel is, waarbinne Schilder se stelling gemaak is, en daarna is die uitsprake gegroep. Daar het geblyk dat Schilder meestal verbasend konsekwent was in sy teologie. Alhoewel Schilder se werk, as gevolg van baie polemieke en selfs sy persoonlikheid, met die eerste oogopslag nie blyke toon van 'n geordende teologiese sisteem nie, is dit tog aantoonbaar dat hy met 'n duidelik omlynde teologie besig was. Vanuit sy geloof in die eenheid van God kom twee teologiese aksiomas na vore naamlik dat daar eenheid in die Skrifopenbaring is en daarom eenheid in die kerk. Sy ekklesiologie het 'n dinamiese element wat gepaard gaan met sy siening van die verbond en die mens se verpligte gehoorsaamheid binne die verbondsraamwerk. Schilder se teologie, en ook sy ekklesiologie as 'n inherente deel daarvan, het gebuk gegaan onder bepaalde spanninge. Hierdie spanning is as gevolg van sy siening van die uitverkiesing en die verbond, asook die hoë premie wat hy geplaas het op die kerk se verantwoordelikheid en die kerk se potensiaal binne die verbond.

BIBLIOGRAFIE

Arntzen, M J 1979. Hernieuwde belangstelling voor Kuypers pluriformiteitsleer. *Almanak van het corpus studiosorium in academia campensi Fides Qaudrat Intellectum*, 176-191.

Bakker, J T 1956. *Coram Deo - Bijdrage tot het onderzoek naar de structuur van Luthers Theologie*. Kampen: Kok.

Barth, K 1947. *Die Kirchliche Dogmatik*. I. Zürich: Evangelischer Verlag A.G. Zollikon.

Batteau, J M 1987. De theologie van Abraham Kuyper: een beoordeling. *Radix* xiii, 188-218.

Batteau, J M 1995. *Schilder on the church*. (In: Geertsema, J (ed), *Always obedient. Essays on the teachings of dr. Klaas Schilder*. Phillipsburg: P&R Publishing).

Bavinck, H 1930. *Gereformeerde Dogmatiek*. IV. Kampen: Kok.

Berkouwer, G C 1950. *De Voorzienigheid Gods*. Kampen: Kok. (Dogmatische Studiën.)

Berkouwer, G C 1966. *De Heilige Schrift I*. Kampen: Kok. (Dogmatische Studiën.)

Berkouwer, G C 1970. *De Kerk - Eenheid en katholiciteit I*. Kampen: Kok. (Dogmatische Studiën.)

Berkouwer, G C 1974. *Een halve eeuw theologie - motieven en stromingen van 1920 tot heden*. Kampen: Kok.

Berkouwer, G C 1989. *Zoeken en vinden. Herinnering en ervaringen*. Kampen: Kok.

Boersma, J A 1984. *Wie is mondig? Mondigheid en missionaire benadering*. (In: Arntzen, M J et al. *Bezielverband*. Kampen: Van den Berg.)

Bouwman, M 1945. *Geen rechtskrenking. Het tuchtvonnis over dr. K. Schilder getoetst aan de normen van het gereformeerde kerkrecht*. Amsterdam: S J P Bakker.

Bos, C G 1985. De 'beweging der jongeren' in de Gereformeerde Kerken tussen wereldoorlog I en wereldoorlog II (een episode uit de strijd 'om Woord en Kerk'). *Almanak van het corpus studiosorum in academia campensi Fides Quadrat Intellectum*, 137-154.

Bos, F T 1991. Van Scheurmakerij tot broedertwist. De houding van de synoden van de Gereformeerde Kerken ten opzichte van de Vrijmaking. *Jaarboek voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, 133-175.

Bremmer, R H 1954. Brieven van de Bondsvoorzitter. *Petah-ja* viii, 30-56.

Bremmer, R H 1961. *Herman Bavinck als dogmaticus*. Kampen: Kok.

Bremmer, R H 1991. *In gesprek met oudere en nieuwere theologen - de actualiteit van de gereformeerde theologie*. Kampen: Kok.

Brinkman, M E 1983. *De theologie van Karl Barth: dynamiet of dynamo voor christelijke handelen - de politieke en theologische controverse tussen Nederlandse barthianen en neocalvinisten*. Baarn: Ten Haave.

Brinkman, M E 1990. *Schilder en Barth. Gebrekkige communicatie*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have.)

Bruning, K 1990. K. Schilder on the covenant. *The Reformed Guardian* xi, 10-26.

Buskes, J J 1969. *Mensen die je niet vergeet*. Apeldoorn: Semper Agendo.

Calvin, J 1863-1900 [1532-1564]. *In Ioannis Calvini Opera Quae Supersunt Omnia*, Vol. I-LIX [CO 1-59]. *Ediderunt* G[W]. Baum, E. Cunitz & E. Reuss, Vo I-LIX, in *Corpus Reformatorum*, Vol. XXIX-LXXXVII. Brunsvigae/Beroline: C.A. Schwetschke et filium.

CO [= Calvini Opera] *kyk* Calvin, J 1863-1900.

Calvin, J 1867[1543]. *Epistre au lecteur*. (In: *La Forme des prieres et chantz ecclesiastiques, avec la maniere d'administrer les Sacraments, et cansacrer le Mariage: selon la coustume de l'Eglise ancienne*. In CO 6,166-171).

Calvyn, J 1991. *Institusie van die Christelike godsdiens*. Potchefstroom: CJBF.

Craffert, P F 2002. *Die nuwe hervorming*. (In: Muller, P (red). *Die nuwe hervorming*. Pretoria: Protea Boekhuis.)

D'Assonville, V E 1992. *Schilder en die kerk*. (In: Van Renssen, G. et al. *K. Schilder - erfenis en betekenis*. Schilder-komitee. Potchefstroom: PU vir CHO.)

De Boer, E A 1989. *Prof. Dr. K. Schilder - Eerste rede, eerste optreden*. Franeker: Van Wijnen.

Deddens, D 1990. *Schilder en het kerkrecht*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have.)

Dee, J J C 1990. *K. Schilder - zijn leven en werk*. 1. (1890-1934). Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Dee, J J C 1995. *K. Schilder - Oecumenicus. K.Schilder over 'het kerkelijk vraagstuk'*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Deenick, J W 1984. *Christocracy in Kuyper and Schilder*. *Reformed Theological Review* xliii, 33-41.

De Haas, J 1989. *Gedenkt uw voorgangers*. Haarlem: Vrijbrief.

De Jong, A C 1954. *The well-meant Gospel offer: the views of H. Hoeksema and K.Schilder*. Franeker: T.Weaver.

De Jong, L 1972. *Het koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog*. 4. 's-Gravenhage: Nijhoff.

De Jong, J 1995. *Schilder on revelation*. (In: Geertsema, J (ed). Always obedient - essays on the teachings of dr. Klaas Schilder. Phillipsburg: P&R Publishing).

De Klerk, P 1990. *Schilder, the man*. A paper delivered at the conference on "Suffering and survival: The Netherlands, 1940-1945. Sponsored by the Dordt College Humanities Division and the Association for the advancement of Dutch American Studies on September 28, 1990 at Dorth College, Sioux Center, Iowa.

Delleman, Th 1960. *Terwijl gij nog met hem onderweg zijt... Een oproep tot bezinning en verzoening*. Aalten: De Graafschap.

De Vries, W G 1974. *Calvinisten op de tweesprong - de internationale Federatie van Calvinisten en haar invloed op de onderlinge verhoudingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland in de dertiger jaren van de twintigste eeuw*. Groningen: De Vuurbaak.

De Vries, W G 1983. *Het ene Woord en de vele sekten*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

De Roos, H P 1991. Opgemerkt. *Petah-ja* xlv, 3.

Douma, J 1966. *Algemene genade. Uiteenzetting, vergelijking en beoordeling van de opvatting van A. Kuyper, K. Schilder en Joh. Calvijn over algemene genade*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Douma, J 1969. *Herinnering en verwachting*. Groningen: De vuurbaak.

Douma, J 1984. *Politieke verantwoordelijkheid*. Kampen: Van den Berg.

Douma, J 1989. *K. Schilder*. (In: Middelkoop, G J. et al. Vier wegwijzers. Oosterbaan & Le Cointre.)

Douma, J 1990. *K. Schilder en de navolging van Christus*. *De Reformatie* lxxvi, 25-28.

Endedijk, H C 1990. *De Gereformeerde Kerken in Nederland - 1892-1936*. Kampen: Kok.

Faber, J 1963. Nuwe vragen inzake de ekklesiologie. *Lucerna* iv, 197-220.

Faber, J 1964. Kuitert en Schilder. *Lucerna* iv, 260-271.

Faber, J 1969. *Vestigium Ecclesiae - De doop als 'spoor der kerk' (Cyprianus, Optatus, Augustinus)*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Faber, J et al 1986. *Secession and liberation for today - commemorative lectures on the Secession of 1834 and the Liberation of 1944*. Ontario: Inter League Publication Board.

Fahner, C 1996. *Mens tussen schepping en richting - over de mens*. (In: Van den Brink (red), *Gegronde geloof. Kernpunten uit de geloofsleer*. Zoetermeer: Boekencentrum).

Floor, L 1974. *Die koninkryk van God en die vernuwing van die maatskappy*. Potchefstroom: Pro Rege.

Fuchs, J W 1967. *Kramers' woordenboek Latijn*. Amsterdam: Van Goor.

GKSA ACTA 2003. *Handelinge van die agt-en-veertigste sinode te Potchefstroom op 6*

Januarie 2003. Pretoria: V & R Drukkery.

Gootjes, N H 1995. *Schilder on Christ and Culture*. (In: Geertsema, J (ed), *Always Obedient - essays on the teachings of dr. Klaas Schilder*. Phillipsburg: P&R Publising.)

Greijdanus, S 1944. *De Synodale vrede van 1905 verbroken*. 's-Gravenhage: Guido de Bres.

Greijdanus, S 1970. *Sola Scriptura - problems and principles in preaching historical texts*. Kampen: Kok.

Griffioen, S 1990. *De cultuurfilosofie in De openbaring van Johannes en het sociale leven*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have.)

Hagg, G 1992. Inleiding. (In: Van Renssen, G. et al. *K. Schilder - erfenis en betekenis*. Schilder-komitee. Potchefstroomse Universiteit vir CHO. Potchefstroom).

Harinck, G 1989. K. Schilder als exponent van een polemische traditie. *Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, xii 31 18-34.

Harinck, G 1990. *Schilder en De Reformatie*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have.)

Harinck, G 1991. Wij zijn cultureel onopgevoed - Schilder en cultuur voortgezet debat. *Petah-ja* xlv, 21-22.

Harinck, G 1993. *De Reformatie - weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerd leven 1920-1940*. Baarn. Ten Have.

Harinck, G 2003. *Tussen Barmen en Amsterdam*. Amstelveen. EON Pers.

Harinck, G 2003a. Een bleke werklikheid. Duitsland en Schilder in 1933. (In: Harinck, G (red). Alles of niets. Opstellen over K. Schilder. AD Chartas-reeks 6. Barneveld. De Vuurbaak.)

Harmannij, K 1990. De erfenis van Schilder. *De Reformatie* lxxvi, 198-200.

H.K. 1976. *Heidelbergse Kategismus*. (In: Die berymde Psalms en Skrifberymings in gebruik by die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Kaapstad: N.G. Kerk-Uitgewers.)

Hepp, V 1934. *Dreigende deformatie*. Kampen: Kok.

Hooiveld, E M 1999. Vijf kerkelike bladen in de oppositie (1942-1948). (In: Harinck, G & Kuiper, D Th. Anderhalve eeuw protestantse periodieke pers. *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800*, vii 157-183.)

Huygen, J 1994. *Gereformeerde organisaties in een veranderende kultuur*. (In: Smit, H J D et al. Toekomst voor de gereformeerde organisaties. Barneveld: De Vuurbaak.)

Jager, O 1962. *Het eeuwig leuen - met name in verband met de verhouding van tyd en eeuwigheid*. Kampen: Kok.

Jager, O 1990. *Schilder en de synodaal-gereformeerden*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). Geen duimbreed! Facetten van leuen en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952. Baarn: Ten Have.)

Jager, O 1990. *Concretiseren tot het uiterste*. (In: Puchinger, G (red), Ontmoetingen met Schilder. Kampen: Kok.)

Jansen, A 1996. *Die geskiedenis tussen die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika en die Vrye Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika 1950-1995*. Potchefstroom: PU vir CHO.

Jonker, W D 1981. *Die Gees van Christus*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.

Jonker, W D 1988. *Uit vrye guns alleen*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.

Jonker, W.D. 1989. Die pluriformiteitsleer van Abraham Kuyper. Teologiese onderbou vir die konsep van aparte kerke vir aparte volksgroepe? *In die Skriflig* 23, 12-23.

Kaajan, H J Ph G 1992. Kerkstrijd in het Sticht. Het ontsnaan en de geschiedenis van Het Hersteld Verband in Utrecht en Tienhoven (1926-1946). *Jaarboek voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. vi, 130-166.

Kamphuis, B 1999. *Boven en beneden. Het uitgangspunt van de christologie en de problematiek van de openbaring nagegaan aan de hand van de ontwikkeling bij Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer en Wolfhart Pannenberg*. Kampen: Kok.

Kamphuis, J 1964. *Verkenningen - Opstellen over kerk en uitverkiezing*. 1. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Kamphuis, J 1964. *Verkenningen - opstellen over de Kerk en haar geschiedenis*. 2. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Kamphuis, J 1966. *Verkenningen - opstellen over Kerk en Kerkrecht*. 3. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Kamphuis, J 1979. *Zien in de toekomst. Een 'college ethiek' van prof.dr. K. Schilder in oorlogstijd en kerkstrijd - Januarie 1943*. Groningen: De Vuurbaak.

Kamphuis, J 1982. *Aantekeningen bij J.A. Heyns' Dogmatiek*. Kampen: Van den Berg.

Kamphuis, J 1990. *Schilders 'Wat is de hel?'* (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have.)

Kamphuis, J 1995. *Schilder on heaven*. (In: Geertsema, J (ed), *Always obedient. Essays on the*

teachings of dr. Klaas Schilder. Phillipsburg: P&R Publishing).

Kret, A J (red) 1957. *Jan Zwart - een profeet op de orgelbank*. s l: Wegeling.

Krüger, J C 1981. *Die verhouding van uitverkiesing tot bekering met spesiale verwysing na die Dordtse Leerreëls*. Pretoria: N.G. Kerkboekhandel.

Kuitert, H M 1962. *De mensvormigheid Gods. Een dogmatisch-hermeneutiese studie over de anthropomorfismen van de Heilige Schrift*. Kampen: Kok.

Kuiper, R 1996. *Reformatoriese partyvisie. De RPF als christelike politieke party*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.

Masselink, E 1952. *Onverantwoord en onnodig - de schorsing en afsetting van Prof.Schilder onhoudbaar*. Groningen: Niemeijer.

Meijer, G J 1995. *Ratifikasie in die gereformeerde kerkreg*. Potchefstroom: ThM.

Meijer, J G 1994. *Watter skool?* Pretoria: Printburo.

Meijering, E P 1999. *Een eeuw denken over christelik geloven. Van Roessingh via Schilder tot Kuitert*. Kampen: Kok.

Mouissie, E A W 1982. *Het onderscheid tussen 'coetus' en 'congregatio' bij prof. dr. K. Schilder (een symbolisch-dogmatisch onderzoek)*. Kampen: Dogmatiek skripsie.

Mouw, R J 2003. *Schilder als teoloog van de samenleving*. (In: Harinck, G (red). *Alles of niets*. Opstellen over K. Schilder. AD Chartas-reeks 6. Barneveld. De Vuurbaak.)

Muller, P 2002. *Die postmoderne gelowige*. (In: Muller, P (red). *Die nuwe hervorming*. Pretoria: Protea Boekhuis.)

N.G.B. 1976. *Nederlandse Geloofsbelydenis*. (In: Die berymde Psalms en Skrifberymings in gebruik by die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Kaapstad: N.G. Kerk-Uitgewers.)

Neuser, W H 2002. *A few remarks on the latest developments in the Calvin research*. Address given at the banquet of August 21 2002 at Princeton Theological Seminary, 8th International Congress on Calvin Research.

Noordmans, O 1981. *Verzamelde werken III*. Ontmoetings - De actualiteit der historie. Kampen: Kok.

Noordmans, O 1988. *Verzamelde werken IV*. Ontmoetings - De actualiteit der historie. Kampen: Kok.

Overeem, E 1992. Achtergrond van een kerkscheuring. *Jaarboek voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. vi, 167-196.

Plantinga, T (ed) 1992. *Seeking our brothers in the light: a plea for reformed ecumenicity*. Alberta: Inheritance Publications.

Popma, K J 1957. De eeuwigheid Gods volgens Boëthius. *Philosophia Reformata*, xxii 21-51.

Puchinger, G 1958. Een promotie van vijf en twintig jaar geleden. *Opbouw* 46, 368-369.

Puchinger, G 1969. *Hervormd-gereformeerd, èèn of gescheiden?* Delft: Meinema.

Puchinger, G 1970. *Een theologie in discussie. Over Prof. Dr. K. Schilder - profeet-dichter-polemist, met als bijlage het debat Schilder-Noordmans uit 1936*. Kampen: Kok.

Puchinger, G 1988. *Prof.dr. K. Schilder in historisch perspectief. Rede uitgesproken voor de Gereformeerde Studenten Vereniging Groningen*. Haarlem: Vrijbrief.

Puchinger, G 1990. *De figuur*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952. Baarn: Ten Have.)

Richel, P J 1942. *Het kerkbegrip van Calvijn*. Utrecht: Libertas.

Ridderbos, J 1935. *Over de uitlegging der Heilige Schrift*. Kampen: Kok. (Bijbelsch Handboek).

Ridderbos, J 1990. *Schilder en de Tweede Wereldoorlog*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952. Baarn: Ten Have.)

Ridderbos, J 1994. *Strijd op twee fronten. Schilder en de gereformeerde 'elite' in de jaren 1933-1945 tussen aanpassing, collaboratie en verzet op kerkelijk en politiek terrein*. I. Kampen: Kok.

Rullmann, J C & Schilder, K 1934. *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland - achttiende jaargang*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schaeffer, J 1995. *Kerk, mens en wereld in de theologie van K. Schilder. Kritiek op een anti-these*. (In: Dijkstra, P et al. Toekomst voor gereformeerde organisaties 2. Barneveld: De Vuurbaak.)

Schilder, K 1920. *Wat is de hel?* Kampen: Kok.

Schilder, K 1924. Ons verhouding tot het toneel. *Opgang* v, 69-80.

Schilder, K 1926. *Licht in den Rook*. Delft: Meinema.

Schilder, K 1926 b. *Goud, wierook en myrrhe - Bijbelsch Dagboek*. Delft: Meinema.

Schilder, K 1927. *Bij dichters en schriftgeleerden*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.

Schilder, K 1928. *Een hoornstoot tegen Assen? (Antwoord op een 'conscientiekreet)*. Kampen: Kok.

Schilder, K 1929. *Tuschen 'ja' en 'neen'*. Kampen: Kok.

Schilder, K 1930. *Afbouw - een woord inzake de praktische erkenning van het promotierecht der Theologiesche School te Kampen*. Kampen: Kok.

Schilder, K 1933. *Zur Begriffsgeschichte des 'Paradoxon'. Mit besonderer Berücksichtigung Calvins und des nach-kierkegaardischen "Paradoxon"*. Kampen: Kok.

Schilder, K 1935. Ds J.E. Vonkenberg 23 October 1869 - 5 Julie 1934. (In: Rullmann, J C & Schilder, K (red). *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland ix*, 410-414. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.)

Schilder, K 1936. *Band aan de belijdenis. Referaat van prof. dr. K. Schilder. De Leeuwarder Bondsdag 20-21 Mei 1936*. Amersfoort: Het Bondsbureau.

Schilder, K 1937 a. Kerkelijk overzicht 1936. (In: Schilder, K (red) *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerke in Nederland - xxi*, 403-417. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.)

Schilder, K 1937 b. Prof. Dr. T. Hoekstra - 20 December 1880 -20 Januarie 1939. (In: Schilder, K (red) *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerke in Nederland - xxi*, 421-431. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.)

Schilder, K 1939. *College-verslagen der door Prof. Dr. K. Schilder in Amerika gehouden Lezingen, April '39 - Juni '39*. Kampen: Eerste Kamper Schrijfkamer.

Schilder, K 1940 a. Eenige onjuiste dilemma's in pluriformiteitsvertoogen. *FQI* 48,76-98.

Schilder, K 1940 b. Kerkelijk overzicht 1939. (In: Schilder, K (red). *Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre)

Schilder, K 1941. *Cathechisatie - De Kerk*. 1. Ubels. Assen.

Schilder, K 1942. *De Kerk, College diktaat*. Kampen.

Schilder, K 1945. Landverrader? Kerkverrader. *De Ref* xx, 2-3.

Schilder, K 1946. *Looze kalk - een wederwoord over de (zedelijke) crisis in de "Gereformeerde Kerken in Nederland*. Groningen: De Jager.

Schilder, K 1947. *Heidelbergsche Catechismus. Zondag 1- 4. Deel I*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1947 b. *Is de term 'algemene genade' wetenschappelijk verantwoord? Twee bijdragen tot de bespreking der 'Gemene-gratie' idee*. Kampen: Zalsman.

Schilder, K 1947 c. "In Christus geheiligd" (In: Schilder, K (red). *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland (onderhoudend artikel 31 K.O.)*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre).

Schilder, K 1948. *Om Woord en Kerk. Preeken, lezingen, studiën en kerkbode artikelen. Deel I*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1948 a. Jaaroverzicht 1947. (In: Schilder, K (red). *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland (onderhoudend artikel 31 K.O.)*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre).

Schilder, K 1949. *Om Woord en Kerk. Preeken, lezingen, studiën en kerkbode artikelen. Deel II*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1949. *Heidelbergsche Catechismus. Zondag 5-7. Deel II*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1949 a. In memoriam Prof. Dr. S. Greijdanus. (In: Schilder, K (red) *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.)

Schilder, K 1949 b. Kerkvergadering, evangelievruucht. *De Reformatie* xxiv, 11-14.

Schilder, K 1950. *Christelijke Religie Nederlandsche Geloofsbelijdenis. 1. Artikel 1-17*. Kampen: Brever.

Schilder, K 1950. *Christelijke Religie. Nederlandsche Geloofsbelijdenis. 2. Artikel 18 -37*. Kampen: Brever

Schilder, K 1950. *Heidelbergsche Catechismus. Zondag 8-9. Deel III*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1950 c. Jaaroverzicht 1949/1950. (In: Schilder, K (red) *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre).

Schilder, K 1951. *Heidelbergsche Catechismus. Zondag 10. Deel IV*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1951. *Om Woord en Kerk. Preeken, lezingen, studiën en kerkbode artikelen. Deel III*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1951. F.Q.I. *Almanak van het corpus studiosorium in academia campensi Fides Qaudrat Intellectum*.

Schilder, K 1951. *Philosophia Logica*. Kampen: Brever.

- Schilder, K 1951 a. *De openbaring van Johannes en het sociale leven*. Delft: Meinema.
- Schilder, K 1951 b. Jaaroverzicht 1950/1951. (In: Schilder, K (red) *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre).
- Schilder, K 1952. *Kompendium Dogmatiek*. 10. Kampen: Brever.
- Schilder, K 1952. Jaaroverzicht 1951-1952. (In: Schilder, K (red) *Handboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre).
- Schilder, K 1953. *Christus en cultuur*. Franeker: T Wever.
- Schilder, K 1953. *Wat is de hemel?* Kampen: Kok.
- Schilder, K 1953. *Om Woord en Kerk. Preeken, lezingen, studiën en kerkbode artikelen. Deel IV*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.
- Schilder, K 1954. *Verzamelde werken. Afdeling 1. Preeken. Deel I, preken uit de jaren 1914-1933*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.
- Schilder, K 1954. *Verzamelde werken. Afdeling 1. Preeken. Deel II, preken uit de jaren 1934-1944*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.
- Schilder, K 1954. *Verzamelde werken. Afdeling 1. Preeken. Deel III, preken uit de jaren 1945-1952*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.
- Schilder, K 1954. *Wat is de hemel?* Kampen: Kok.
- Schilder, K 1955. *Verzamelde werken. Afdeling 1. Preeken. Deel III, preken uit de jaren 1945-1952*. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1956. *Verzamelde werken. Afdeling 2. Schriftoverdenkingen. Deel I, schriftoverdenkingen uit de jaren 1915-1933.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1957. *Verzamelde werken. Afdeling 2. Schriftoverdenkingen. Deel II, schriftoverdenkingen uit de jaren 1934-1940.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1958. *Verzamelde werken. Afdeling 2. Schriftoverdenkingen. Deel III, schriftoverdenkingen uit de jaren 1945-1952.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1960. *Verzamelde werken. Afdeling 3. De kerk, Deel I.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1962. *Verzamelde werken. Afdeling 3. De kerk, Deel II.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1965. *Verzamelde werken. Afdeling 3. De kerk, Deel III.* Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Schilder, K 1977. *Christus in zijn lijden. Overwegingen van het lijdensevangelie. Christus aan den ingang van zijn lijden. Deel I.* Kampen: Kok.

Schilder, K 1977. *Christus in zijn lijden. Overwegingen van het lijdensevangelie. Christus aan den doorgang van zijn lijden. Deel II.* Kampen: Kok.

Schilder, K 1977. *Christus in zijn lijden. Overwegingen van het lijdensevangelie. Christus aan den uitgang van zijn lijden. Deel III.* Kampen: Kok.

• Schilder, K 1992. *De Gelders/Overijsselse familie Schilder. Met een overzicht van de verwante familis Van de Brink en Van de Hoek.* Kampen.

Schilder, K 1995. *Verzamelde werken 1940-1941*. Barneveld: De Vuurbaak.

Schilder, K 1997. *Cursus bij kaarslicht. Lezingen van K.Schilder in de laatste oorlogswinter*.
Bedum: Uitgeverij Woord en Wereld.

Schilder, K 1998. *Verzamelde werken 1942-1944*. Barneveld: De Vuurbaak

Schilder, K 2001. *Verzamelde werken 1944-1945*. Barneveld: De Vuurbaak

Schutte, G J 1990. *Schilder en Kuyper*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). Geen duimbreed!
Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952. Baarn: Ten Have).

Smelik, J 2003. *Schilder, de kerkdienst en het kerklied*. (In: Harinck, G (red). Alles of niets.
Opstellen over K. Schilder. AD Chartas-reeks 6. Barneveld. De Vuurbaak).

Smilde, B 1990. De gemeentezang in de Gereformeerde Kerken in Nederland van 1834 tot
heden. *Jaarboek voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken in Nederland*. iv, 118-135.

Smit, H J D 1990. *Gehoorzamen: achter Christus aan! Schilder over de kerk*. (In: Veling, K et
al. K. Schilder - aspecten van zijn werk. De Vuurbaak: Barneveld).

Smit, H J D 1994. *Kerk en organisatie. Motieven en achtergronden, een peiling*. (In: Smit, H J
D et al. Toekomst voor de gereformeerde organisaties. Barneveld: De Vuurbaak).

Smit, H J D 1995. *Van radicalisering en verkerkelijking*. (In: Dijkstrea, P et al. Toekomst voor
gereformeerde organisaties 2. Barneveld: De Vuurbaak).

Smit, K 1989. Abraham Kuyper en volksideologie onder die Afrikaners. *In die Skriflig* 23, 45-
55.

Spangenberg, S 2002. *Die Bybel en die nuwe hervorming*. (In: Muller, P (red). Die nuwe

hervorming. Pretoria: Protea Boekhuis).

Stellingwerf, J 1962. Kritiek op K. Schilder als filosoferend dogmaticus. *Philosophia Reformata* xxvii, 106-125.

Steyn, J C 1987. *Trouwe Afrikaners. Aspekte van Afrikaner-nasionalisme en Suid-Afrikaanse taalpolitiek 1875-1938*. Kaapstad: Tafelberg.

Steyn, J C 1998. *Van Wyk Louw - 'n lewensverhaal I & II*. Kaapstad: Tafelberg.

Strauss, S A 1984. K. Schilder se siening van die betekenis van die doop in die lig van die struktuur van die verbond. *NGTT* xxv, 376-388.

Strauss, S A 1986. *Alles of niks. K.Schilder oor die verbond*. Bloemfontein: Patmos.

Strauss, S A 1995. *Schilder on the covenant*. (In: Geertsema, J (ed), *Always Obedient - essays on the teachings of dr. Klaas Schilder*. Phillipsburg: P&R Publishing).

Te Velde, M 1990. K.S.: een 'katolieke scherp-slijper.' *De Reformatie* lxxvi, 21-24.

Trimp, C 1992. Preek-pluralisme: een onmogelijke optie. *Almanak van het corpus studiosorum in academia campensi Fides Qaudrat Intellectum*, 57-69.

Trimp, C 1995. *Meer of mindere zuivere ware kerk*. (In: Dijkstra, P et al. *Toekomst voor gereformeerde organisaties 2*. Barneveld: De Vuurbaak.)

Van der Linden, T 2003. Modernisme op klompen? Noordmans en schilder in debat over de algemene genade. (In: Harinck, G (red). *Alles of niets. Opstellen over K. Schilder*. AD Chartas-reeks 6. Barneveld: De Vuurbaak).

Van der Meulen, A & Horman, G 1944. *Reformatoerisch of revolutionair? Is het verbond in het*

Nieuwe Testament conditioneel? Is er nog verbondswraak? Zijn de gronden inzake de tuchtprocedure ten aanzien van Prof. Dr. K.Schilder en is de wijze van behandeling kerkrechtelijk juist? Rotterdam.

Van der Steeg, J 1984. *De Vrijmaking van 1944 - voorgeschiedenis, verloop en gevolgen*. Groningen: De Vuurbaak.

Van Deursen, A Th 1990. *Schilders boodschap*. (In: Puchinger, G (red), *Ontmoetingen met Schilder*. Kampen: Kok).

Van der Walt, I D 1983. *Die samelewingsteoretiese grondslae van die opvoedkunde*. (In: Van der Walt, J L (red). *Die opvoedingsgebeure. 'n Skrifmatige perspektief*. Potchefstroom: IRS).

Van Eijnatten, J 1993. *God, Nederland en Oranje. Dutch Calvinism and the search for the social centre*. Kampen: Kok.

Van Genderen, J 1992. *Verbond en verkiezing*. Kampen: Kok.

Van Gorp, P 1991. *K. Schilder: Christus en cultuur*. Goes: Woord en wereld.

Van Minnen, J M 1986. Licht in den rook. *Gereformeerd Theologisch tijdschrift* lxxxvii, 80-100.

Van Recst, R 1962. "Opdat zij allen èèn zijn" Prof. Dr. K. Schilder in zijn strijd om Woord en kerk. Goes: Oosterbaan & Le Cointre.

Van Rongen, G 1990. K Schilder on the church. *The Reformed Guardian* xi, 27-50.

Van Staalduine, J S 1991. Gerrit Marinus den Hartogh (1899-1959). Zijn positiekeuze in de voorgeschiedenis van de Vrijmaking van 1944. *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800*, i 134-168.

Van Teylingen, E G 1964. *Tussentijdse balans van het heroriëntatieproces in de gereformeerde kerken*. Kampen: Kok.

Van't Spijker, W 2003. *Schilder en Calvin*. (In: Harinck, G (red). *Alles of niets*. Opstellen over K. Schilder. AD Chartas-reeks 6. Barneveld. De Vuurbaak).

Van Wyk Louw, N P 1986. *Versamelde prosa*. I. Tafelberg: Kaapstad.

Veenhof, C 1963. Die wonderere tijd. *Almanak van het corpus studiosorum in academia campensi Fides Quadrat Intellectum*, 157-195.

Veenhof, J 1990. *Schilder en de dogmatiek*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have).

Veenhof, J 1992. *Geschiedenis van theologie en spiritualiteit in de gereformeerde kerken*. (In: Brinkman, M E. *100 jaar theologie. Aspecten van een eeuw theologie in de Gereformeerde Kerken in Nederland (1892-1992)*. Kampen: Kok).

Veldhuizen, P 1995. *God en mens onderweg. Hoofmomente uit de theologische geschiedenisbeschouwing van Klaas Schilder*. Leiden: Groen en Zoon.

Veema, W H 1994. *Tien maal over vijftig jaar Vrijmaking*. Barneveld: De Vuurbaak.)

Visser, J 1989. *Die tug oor ampsdraers*. Potchefstroom: Departement Sentrale Publikasies PU vir CHO

Vollenhoven, D. H Th 1952. In memoriam K. Schilder. *Philosophia Reformata* xvii, 10-11.

Vorster, J M 1971. *Die begrippe Corpus Christi en Corpus Sociale met betrekking tot kultuur*. Potchefstroom: PU vir CHO.

Weber, G 1998. *I believe. I doubt. Notes on Christian experience*. London: SCM.

Wentsel, B 1982. *De openbaring, het verbond en de apriori's*. Kampen: Kok.

Wentsel, B 1987. *God en mens verzoend*. Kampen: Kok

Wentsel, B 1995. *De Heilige Geest, de kerk en de laatste dingen*. Kampen: Kok.

Werkman, H 1990. *Schilder en de literatuur*. (In: De Bruijn, J & Harinck, G (red). *Geen duimbreed! Facetten van leven en werk van Prof. Dr. K. Schilder 1890-1952*. Baarn: Ten Have).

Wolmarans, H 2002. *Die nuwe hervorming*. (In: Muller, P (red). *Die nuwe hervorming*. Pretoria: Protea Boekhuis).

